www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΤΑΚΗΣ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΠΡΟΤΕΚΤΟΡΑΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΙΤ

Η ανάγκη για άμεση έξοδο από την ΕΕ και για μια αυτοδύναμη Οικονομία

Γόρδιος

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΤΑΚΗΣ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΠΡΟΤΕΚΤΟΡΑΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΙΤ

Η ανάγκη για άμεση έξοδο από την ΕΕ και για μια αυτοδύναμη Οικονομία

Γόρδιος

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

© 2010
Τάκης Φωτόπουλος
http://www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos/

Εκδόσεις Γόρδιος
Μακεδονίας 17 - 104 33 Αθήνα
Τηλ.: 210 8252279 - Fax: 210 8210506
e-mail: gordiosbooks@yahoo.gr

ISBN 978-960-6826-18-4

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Για αυτούς που μάχονται για μια
Περιεκτική Δημοκρατία

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

© ΕΙΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΗ Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ:
Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΔΙΑΝΟΜΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΣΤΟ ΚΟΙΝΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΕΦΟΣΟΝ
ΓΙΝΕΤΑΙ ΣΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΜΕΣΑ, ΟΧΙ ΓΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ Η
ΠΗΓΗ

Το περιεχόμενο του ηλεκτρονικού βιβλίου αυτού ακολουθεί το πρότυπο:
Αναφορά προέλευσης-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 3.0 Ελλάδα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Στηρίξτε το Δίκτυο ΠΔ

Αν βρίσκετε χρήσιμη την προσπάθεια του Δικτύου Περιεκτικής Δημοκρατίας (ΠΔ) και έχετε πειστεί ότι η κοινωνία που χρειαζόμαστε σήμερα είναι μια κοινωνία που βασίζεται σε μια Περιεκτική Δημοκρατία, βοηθήστε μας να διαδώσουμε το πρόταγμα της ΠΔ.

Η προσπάθεια μας στηρίζεται αποκλειστικά στην εθελοντική δουλειά των μελών του Δικτύου μας και στην έμπρακτη βοήθεια των φίλων της ΠΔ. Δεν έχουμε καμία χρηματοδότηση από κρατικούς ή υπερκρατικούς οργανισμούς, καθώς και από ιδιωτικούς οργανισμούς, ΜΚΟ κ.λπ.

Οι τρόποι που μπορείτε να βοηθήσετε είναι:

1. Με τη συμμετοχή σας στο Δίκτυο της Περιεκτικής Δημοκρατίας που είναι βέβαια και η σημαντικότερη ενεργή στήριξη που μπορείτε να προσφέρετε στο πρόταγμα της ΠΔ. Άμεσος στόχος του Δικτύου είναι η δημιουργία οριζόντια οργανωμένων αμεσοδημοκρατικών ομάδων που δρουν σε τοπικό αλλά και σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο, με παρεμβάσεις σε εκδηλώσεις, κινητοποιήσεις, διαδηλώσεις, σωματεία, συνελεύσεις γειτονιάς κ.λπ. και το κυριότερο, το χτίσιμο νέων θεσμών ΠΔ, αρχίζοντας εδώ και τώρα.

2. Με την εγγραφή σας ως συνδρομητή/συνδρομήτριας στο περιοδικό «Περιεκτική Δημοκρατία». Και ένα επιπλέον σημαντικό βήμα είναι η διάδοση του περιοδικού σε όσο το δυνατό περισσότερους ανθρώπους, γι' αυτό και αν μπορείτε γράψτε συνδρομητές κάποιους φίλους/φίλες σας.

3. Με την προσφορά κάποιου ποσού μέσω διαδικτύου (PayPal) ή με κατάθεση στον παρακάτω λογαριασμό. Κάθε συμβολή βοηθάει. Όλες οι οικονομικές προσφορές πηγαίνουν στη συντήρηση και επέκταση του Δικτύου μας και συμβάλλουν στις προσπάθειες μας για τη διάδοση του προτάγματος της ΠΔ. Ευχαριστούμε για τη βοήθεια σας!

- PayPal (πιστώνεται στο editors@inclusivedemocracy.org): www.inclusivedemocracy.org/pd/stiriksi.htm

- Τραπεζικός λογαριασμός:

Εθνική Τράπεζα Της Ελλάδος
Αριθ. Λογαριασμού: 211/636454-31
IBAN Λογαριασμού: GR9501102110000021163645431
ΚΩΔ. SWIFT Τράπεζας (BIC): ETHNGRAA

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Εξαρτημένη Ανάπτυξη: Η Ελληνική Περίπτωση (Εξάντας, Αθήνα, 1985 και 1987)

● *Πόλεμος στον Κόλπο* (Εξάντας, Αθήνα, 1991)

Η Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση και η Κρίση της Οικονομίας Ανάπτυξης (Γόρδιος, Αθήνα, 1993)

Η Νέα Διεθνής Τάξη και η Ελλάδα (Καστανιώτης, Αθήνα, 1997)

Towards an Inclusive Democracy (Cassell, London & New York, 1997 & 1998)

Περιεκτική Δημοκρατία (Καστανιώτης, Αθήνα, 1999)

Per Una Democrazia Globale (Eleuthera, Milano, 1999)

Ναρκωτικά: Πέρα από την δαιμόνολογία της ποινικοποίησης και την «προοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης (Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 1999)

Η Νέα Τάξη στα Βαλκάνια, ο Πόλεμος και η Διεθνοποιημένη Οικονομία της Αγοράς (Στάχυ, Αθήνα, 1999)

Θρησκεία, Αυτονομία, Δημοκρατία: Η άνοδος του νέου ανορθολογισμού (Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2000)

Η Δημοκρατία χθες και σήμερα - Από την κλασική στην περιεκτική δημοκρατία (Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2000)

Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία (Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002)

Vers une Démocratie Générale: Une Démocratie Directe, Économique, Écologique et Sociale (Seuil, Paris, 2002)

Hacia una Democracia Inclusiva (Nordan, Montevideo, 2002)

Umfassende Demokratie (Trotzdem Verlag, Grafenau, 2003)
● *Πόλεμος κατά της «Τρομοκρατίας» - Η γενικευμένη επίθεση των ελίτ* (Γόρδιος, Αθήνα, 2003)

● *Καπιταλισμός του Τσόμσκι, ο Μετακαπιταλισμός του Άλμπερτ και η Περιεκτική Δημοκρατία* (Γόρδιος, Αθήνα, 2004)

Η Πολυδιάστατη Κρίση και η Περιεκτική Δημοκρατία (Γόρδιος, Αθήνα, 2005)

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

The Multidimensional Crisis and Inclusive Democracy (*IJID, 2005 - electronic edition*)

当代多重危机与包容性民主 (Κινέζικη έκδοση Περιεκτικής Δημοκρατίας - Jinan, 2008)

Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά (Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2008)

The Pink Revolution in Iran and the "Left" (*IJID, 2009-electronic edition*)

Η Παγκόσμια Κρίση, η Ελλάδα και το Αντισυστημικό Κίνημα (Κουκκίδα, Αθήνα, 2009)

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του συγγραφέα 17

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΩΣ Η ΑΠΩΤΕΡΗ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΣΥΣΤΗΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ 23
Η οικονομική κρίση 23
Η κρίση πολιτικής 26
Η κοινωνική κρίση 29
Η οικολογική κρίση 31
Η κρίση αξιών 33

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ «ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ» 35
Η αναπτυξιακή «φούσκα» της μεταπολεμικής περιόδου 35
Ο ρόλος της ξένης αγοράς στην ελληνική «ανάπτυξη» 39
Ο ρόλος του ξένου κεφαλαίου και η «Βιομηχανική Άνοιξη» της περιόδου 1965-73 40
Ο ρόλος του ελληνικού κεφαλαίου στην «ανάπτυξη» 44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ 49
Εξωστρέφεια, η απώτερη αιτία της δομικής κρίσης 49
Μια εξωστρεφής καταναλωτική κοινωνία 50
Οι συνέπειες της απουσίας ισχυρού μεταποιητικού τομέα ..54
1. Η Οικονομία των υπηρεσιών 54
2. Το τρίπτυχο μετανάστευση - ανεργία - υποαπασχόληση 56
3. Χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα 57
4. Το χρόνιο και διευρυνόμενο έλλειμμα στο Ισοζύγιο Πληρωμών 63
5. Η τεράστια παραοικονομία 65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΩΣ Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ 67
Το τέλος της «Βιομηχανικής Άνοιξης» στη μεταπολίτευση 67

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Το δίλημμα της μεταπολίτευσης και η έκρηξη
του Δημοσίου Χρέους: δημόσιες δαπάνες 69

Το δίλημμα της μεταπολίτευσης και η έκρηξη
του Δημοσίου Χρέους: δημόσια έσοδα 76

Ο μύθος για το δημόσιο τομέα ως τον «μεγάλο ασθενή»
που ευθύνεται για τη σημερινή χρεοκοπία 79

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΠΛΟΚ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΣΗΜΕΡΑ 89

Μητροπολιτικά κέντρα και περιφέρεια
στο οικονομικό μπλοκ 89

Η σημασία της «εθνικής οικονομίας» σήμερα 94

Η έννοια της υπερεθνικής ελίτ 99

Τα στοιχεία «εξάρτησης» και «εθνικής οικονομίας»
πριν και μετά την ένταξη 103

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ
ΣΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΑΓΟΡΑ 107
Η σημασία της ένταξης στην «Ενιαία Αγορά»
και η Συνθήκη του Μάαστριχτ 107
Η νεοφιλελεύθερη «αναπτυξιακή αντεπανάσταση»
μέσα στην ΕΕ 115
Το πετσόκομμα των κοινωνικών δαπανών
και το τέλος του «κράτους-πρόνοιας» 124
Η «αριστερή» μυθολογία για το Μάαστριχτ 128

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΟΝΕ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ 135
Γιατί έγινε το ευρώ; 135
Ο «εξισορροπητικός» μηχανισμός στην πράξη 138
Η σημασία της προσχώρησής μας στο ΕΝΣ,
τον προθάλαμο της ΟΝΕ 142
Ποιος ωφελείται τελικά από το ευρώ; 146
Γιατί οι ελίτ μας αποφάσισαν την ένταξη
στην Ευρωζώνη; 149
Τα «πλεονεκτήματα» της ένταξής μας στην Ευρωζώνη:
μύθοι και πραγματικότητα 156

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΟΚ/ΕΕ 167
Τα δήθεν πολιτικά πλεονεκτήματα
από την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ 167
Οι γενικές οικονομικές συνέπειες
της ένταξής μας στην ΕΕ 171
Οι Κοινοτικές «διαρθρωτικές αλλαγές»
για την αγοραιοποίηση της οικονομίας μας 178
1. Η καταστροφή της γεωργίας μας
μετά την ένταξη στην ΕΟΚ/ΕΕ 180
2. Η αγοραιοποίηση των εργασιακών σχέσεων 187
3. Η Κοινοτική επίθεση στην Κοινωνική Ασφάλιση 198
4. Η αγοραιοποίηση της Παιδείας και η επίθεση
στην Τοπική Αυτοδιοίκηση 207
5. Το ξεπούλημα του κοινωνικού πλούτου 223
6. Η έξαρση της ανισότητας
από τις «διαρθρωτικές αλλαγές» 231

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΕ ΠΡΟΤΕΚΤΟΡΑΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΙΤ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΠΩΣ ΦΘΑΣΑΜΕ ΣΤΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ 241
Πρώτο βήμα: η εξαπάτηση του εκλογικού σώματος
στις εκλογές του 2009 241
Δεύτερο βήμα: η «κρίση κερδοσκοπίας»

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κατά των κρατικών ομολόγων 245
Οι ιστορικές καταβολές της χρεοκοπίας 247
Οι στόχοι των ληστρικών μέτρων της τρόικας 251
Η επικοινωνιακή μυθολογία για την κρίση 255
Η Λατινοαμερικανοποίηση της Ελλάδος μέσα στην ΕΕ
και ο μεταπολεμικός κύκλος ενός προτεκτοράτου 260

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Ο ΜΟΝΟΔΡΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΛΥΣΗ 269
Ο «μονόδρομος» της κοινοβουλευτικής Χούντας 269
Η Ελλάδα κάτω από την Τρόικα 272
Η κατ' εξακολούθηση εξαπάτηση της Χούντας
και οι δύο κόσμοι στη σημερινή Ελλάδα 276
Μια πραγματική εναλλακτική λύση
στον ψευτο-«μονόδρομο» 283
Πώς μπορούμε να επιβάλλουμε την εναλλακτική λύση
στις ελίτ; 289
Τα μαθήματα της Αργεντινέζικης εξέγερσης 292

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Ο «ΜΟΝΟΔΡΟΜΟΣ», Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ 299
Η κρίση και η Αριστερά 302

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Πώς εξηγείται η υποτονικότητα των λαϊκών αντιδράσεων μπροστά στην καταστροφή; 304

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Η ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΗ ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΡΕΦΟΡΜΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΦΟΡΟΥΜΕΝΗ ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ 311

Η μυθολογία της Κεϋνσιανο-Μαρξιστικής ρεφορμιστικής Αριστεράς 313

Η μεταμοντέρνα ρεφορμιστική Αριστερά 321

Η Αντισυστημική Αριστερά και η ΕΕ 323

Α) Κομμουνιστογενής αντισυστημική Αριστερά 324

Β) Ελευθεριακή αντισυστημική Αριστερά 329

Η στάση των μετωπικών οργανώσεων της Αριστεράς («Πρωτοβουλία»,«Αριστερό Βήμα») για την ΕΕ 332

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΗ «ΑΡΙΣΤΕΡΑ» 339

Οικολόγοι-Πράσινοι, Πράσινη Ανάπτυξη και ... Πράσινα Άλογα 340

Η Πατριωτική «Αριστερά» και η ΕΕ 344

1. Διεθνισμός έναντι «πατριωτισμού» 345

2. Η ανάδυση της Πατριωτικής «Αριστεράς» 347

3. Πατριωτική «Αριστερά» και η ένταξη στην Ευρωζώνη 351

4. Ο μύθος της εθνικής συρρίκνωσης 356

5. Η στάση της Πατριωτικής «Αριστεράς» σε σχέση με τον «Μονόδρομο» 361

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ; 373
Γιατί οικονομική αυτοδυναμία; 373
Είναι δυνατή η οικονομική αυτοδυναμία σήμερα; 381
Οι προϋποθέσεις της οικονομικής αυτοδυναμίας 385
1. Αυτοδύναμη καταναλωτική δομή 386
2. Αυτοδύναμη παραγωγική δομή 387

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΜΙΑ ΠΔ 395
Η οικονομική αυτοδυναμία ως βάση για ένα νέο διεθνισμό 395
Για μια νέα Ευρώπη των λαών και των περιφερειών 397
Η Περιεκτική Δημοκρατία ως η βάση μιας νέας παγκόσμιας δημοκρατικής τάξης 400

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 409

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Πρόλογος του συγγραφέα

Τη στιγμή που τα λαϊκά στρώματα αντιμετωπίζουν τη μεγαλύτερη επίθεση από τις ξένες και ντόπιες ελίτ όχι απλώς στη μεταπολίτευση αλλά, κατά τη γνώμη μου, γενικότερα στη μεταπολεμική περίοδο –αυτή τη φορά μάλιστα χωρίς καν να έχει προηγηθεί στρατιωτική ήττα της Αριστεράς!– θεώρησα χρέος μου να προσπαθήσω να συμβάλω, «κατά δύναμιν», στην απομυθοποίηση για τα πραγματικά αίτια της κρίσης και στη διατύπωση της συνακόλουθης πρότασης για μια πραγματικά εναλλακτική λύση. Εναλλακτική, τόσο στον δήθεν «Μονόδρομο» των ελίτ και των παρακεντέδων τους επαγγελματιών πολιτικών, όσο και στις ανερμάτιστες ή ουτοπικές προτάσεις μιας Αριστεράς, η οποία, κατά τη γνώμη μου, αποδείχθηκε ότι βρισκόταν πολύ κάτω των δραματικών περιστάσεων. Και αυτό, τη στιγμή που δημιουργήθηκε κυριολεκτικά μια πανστρατιά από τα παπαγαλάκια των ελίτ στα ΜΜΕ, τα οποία, σε αγαστή σύμπνοια με τους επαγγελματίες πολιτικούς των κομμάτων εξουσίας και των παραφυάδων τους, που αποτελούν τα προφανή «δεξιά» και «αριστερά» δεκανίκια τους, καθώς και τους κομματικούς εγκάθετους στα συνδικάτα, καταφέραν να δημιουργήσουν τέτοια σύγχυση στα λαϊκά στρώματα για τη δήθεν ανυπαρξία εναλλακτικής λύσης στα ληστρικά μέτρα, όμοια των οποίων καμιά άλλη ελίτ στον ευρωπαϊκό χώρο δεν τόλμησε να περάσει, ώστε να οδηγηθούν σε μοιρολατρική αδράνεια, η οποία γεμίζει σήμερα με ενθουσιασμό τις ξένες ελίτ και τα ντόπια παρακλάδια τους.

Η θέση που αναπτύσσεται στο βιβλίο αυτό διαφέρει ριζικά τόσο από τις σοσιαλφιλελεύθερες εξηγήσεις της κρίσης, όσο και από αυτές της παραδοσιακής Αριστεράς. Οι πρώτες αποδίδουν τα αίτια της στην απουσία των «διαρθρωτικών αλλαγών» που χρειαζόταν η ελληνική οικονομία, με τις οποίες εννοούν τη μη πλήρη ενσωμάτωση της στην διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς στη νεοφιλελεύθερη φάση της νεωτερικότητας. Με άλλα λόγια, τα αίτια της κρίσης ανάγονται στη μη ολοκλήρωση ακόμη του ανοίγματος και της απορρύθμισης όλων των αγορών (τις γνωστές «4 ελευθερίες) που επιβάλλουν οι συμβατικές μας υποχρεώσεις μετά την

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ένταξη μας στην ΕΕ του Μάαστριχτ. Τα επιβαλλόμενα μέτρα έχουν ακριβώς στόχο την πλήρη ενσωμάτωση της οικονομίας μας στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Απο την άλλη μεριά, οι εξηγήσεις της παραδοσιακής Αριστεράς συνήθως αποδίδουν τα αίτια της στον «κακό» σχεδιασμό της ΟΝΕ που εγγενώς ευνοούσε τα μητροπολιτικά κέντρα και κυρίως τη Γερμανία, η οποία αύξανε την ανταγωνιστικότητα της σε βάρος των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι για τις προσεγγίσεις αυτές η εναλλακτική λύση επικεντρώνεται στην έξοδο μας από την ΟΝΕ (αλλά όχι και την ΕΕ!)

Αντίθετα, σύμφωνα με τη θέση του βιβλίου αυτού, τα αίτια της κρίσης είναι πράγματι διαρθρωτικά, όχι βέβαια με τη σοσιαλφιλελεύθερη έννοια, αλλά με την έννοια της μεταπολεμικής υιοθέτησης ενός εξωστρεφούς μοντέλου «ανάπτυξης» από τις ελίτ μας για την ενσωμάτωση της οικονομίας στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά. Η εξωστρέφεια αυτή, όπως δείχνει το ανά χείρας βιβλίο, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία ενός διαστρεβλωμένου παραγωγικού προτύπου και ενός αντίστοιχου καταναλωτικού που οδήγησε σε ένα χρόνιο και συνεχώς διευρυνόμενο άνοιγμα μεταξύ του τι παράγουμε και τι καταναλώνουμε. Το άνοιγμα αυτό, στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, συγκαλυπτόταν από την «ευλογία» της μετανάστευσης και κάποιες ξένες επενδύσεις στη διάρκεια της «Βιομηχανικής Άνοιξης», η οποία άρχισε λίγο πριν τη Χούντα και έληξε με τη μεταπολίτευση. Στην περίοδο που ακολούθησε, όμως, ήταν η επέκταση του τουρισμού, και λιγότερο της ναυτιλίας, που ανέλαβαν τη συνέχιση της συγκάλυψης αυτής και, κυρίως, ο μαζικός και αυξανόμενος δανεισμός που δημιούργησε την αναπτυξιακή «φούσκα» της μεταπολίτευσης. Η «φούσκα» αυτή, με την ένταξη μας στην Ευρωζώνη και την έμμεση στήριξη του Ευρώ, πήρε πρωτόγνωρες διαστάσεις, μέχρις ότου το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης να λειτουργήσει σαν καταλύτης για να σκάσει οριστικά. Είναι λοιπόν φανερό ότι σε όλη αυτή τη διαδικασία αυξανόμενης εξωστρέφειας που δεν στηριζόταν σε μια ανταγωνιστική παραγωγική δομή (όπως ήταν η διαδικασία που ιστορικά ακολούθησαν τα μητροπολιτικά κέντρα) η είσοδός μας στην ΕΕ και στη συνέχεια στην Ευρωζώνη έπαιξε καταλυτικό και, σήμερα, καταστροφικό ρόλο.

Εάν όμως δεχθούμε την παραπάνω ανάλυση των αιτίων της σημερινής συστημικής κρίσης στην Ελλάδα, η οποία στην πραγματικότητα δεν είναι μόνο οικονομική αλλά επεκτείνεται επίσης στο πολιτικό, το κοι-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νωνικό και το οικολογικό επίπεδο, τότε η αυτονόητη συνέπεια είναι ότι εάν δε δημιουργήσουμε τις βάσεις οικονομικής αυτοδυναμίας, η οποία μόνο έξω από την ΕΕ και την ΟΝΕ μπορεί να θεμελιωθεί, όχι μόνο δεν πρόκειται να βγούμε ποτέ από την χρόνια κρίση, αλλά και δεν θα γίνει ποτέ εφικτή η δημιουργία των προϋποθέσεων για μια οικονομική δημοκρατία, έξω από την καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, που θα βασίζεται στην ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης μεταξύ όλων των πολιτών. Σήμερα, όμως, η οικονομική αυτοδυναμία (που δεν έχει σχέση με την αυτάρκεια, το «κλείσιμο των συνόρων» και άλλες παρόμοιες ανοησίες της συστημικής αλλά και κάποιας «αριστερής» προπαγάνδας) είναι όχι μόνο επιθυμητή αλλά και εφικτή. Και αυτό, διότι το νέο μοντέλο ανάπτυξης που υιοθέτησε η υπερεθνική ελίτ για τον 21ο αιώνα δε στηρίζεται πια στη μαζική κατανάλωση Βορρά και Νότου, όπως στο δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα, αλλά στην πολυτελή κατανάλωση του «νέου Βορρά» (δηλαδή των προνομιούχων στρωμάτων σε Βορρά και Νότο που εισπράττουν τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης), και την «κατανάλωση επιβίωσης» του «νέου Νότου» (δηλαδή των λαϊκών στρωμάτων σε Βορρά και Νότο που αποτελούν τα θύματα της παγκοσμιοποίησης).

Ο νέος διεθνισμός, επομένως, που προτείνουμε εδώ, υιοθετεί μεν τις βασικές αρχές του παραδοσιακού διεθνισμού της Αριστεράς, αλλά και τον υπερβαίνει, διότι θεμελιώνεται σε αυτοδύναμες οικονομίες, στο πλαίσιο μιας διεθνοποιημένης οικονομίας που δεν καθορίζεται ούτε από την καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, ούτε από το κεντρικό Πλάνο. Έτσι, ο μακροπρόθεσμος στόχος του νέου αυτού διεθνισμού είναι η συλλογική και ατομική αυτονομία, στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Και η αυτονομία αυτή μπορεί να επιτευχθεί μόνο στα πλαίσια μιας αυτοκαθοριζόμενης αποκεντρωτικής κοινωνίας, όπου οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές λειτουργίες ελέγχονται μέσω αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών και συλλογικών μορφών ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής από τους ίδιους τους πολίτες. Με άλλα λόγια, ο νέος αυτός διεθνισμός στοχεύει σε μια ευρύτερη κοινωνική μεταβολή που προϋποθέτει ενα νέο «όραμα», μια νέα αντίληψη της ζωής, πέρα τόσο από τον σοσιαλ/νεοφιλελεύθερο εκσυγχρονισμό της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης, αλλά και πέρα από τον παραδοσιακό σοσιαλιστικό εκσυγχρονισμό. Το όραμα της «Ευρώπης των λαών και των περιφερειών», σύμφωνα με τον νέο αυτό διεθνισμό, προϋποθέτει μια Ευρώπη αυτοδύναμων (όχι αυτάρκων) περιφερειών, και έχει στόχο να δώσει τη δυνα-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τότητα στους Ευρωπαίους πολίτες όχι μόνο να ικανοποιούν, αλλά και να ορίζουν οι ίδιοι τις ανάγκες τους, ασκώντας αποφασιστικό έλεγχο πάνω στην οικονομική ζωή τους.

Τάκης Φωτόπουλος
Λονδίνο, Οκτώβρης, 2010

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΩΣ Η ΑΠΩΤΕΡΗ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΣΥΣΤΗΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η κρίση στην Ελλάδα, όπως άλλωστε και σε κάθε χώρα ενσωματωμένη στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, που συμπληρώνεται στο πολιτικό επίπεδο από την αντιπροσωπευτική «δημοκρατία», είναι πολυδιάστατη. Οι κοινωνικές μάλιστα εκρήξεις που εκδηλώνονται όλο και συχνότερα τα τελευταία χρόνια, είτε με αφορμή γεγονότα στο πολιτικό επίπεδο (η εν ψυχρώ δολοφονία ενός 15ετούς μαθητή το 2008) είτε, όπως σήμερα, με αφορμή γεγονότα στο οικονομικό επίπεδο (η επιβαλλόμενη από την υπερεθνική ελίτ, σε συνεργασία με την εγχώρια ελίτ, μακροπρόθεσμη ριζική αλλαγή των εργασιακών και συνταξιοδοτικών σχέσεων, η συρρίκνωση του δημοσίου τομέα και το συνακόλουθο ξεπούλημα του κοινωνικού πλούτου, το πετσόκομμα των εισοδημάτων κ.λπ.) έχουν κάνει κατάφωρη τη συνεχή χειροτέρευση της πολυδιάστατης κρίσης. Η κρίση επομένως είναι οικονομική αλλά και πολιτική, κοινωνική αλλά και οικολογική και τέλος είναι πολιτισμική κρίση με την ευρύτερη έννοια, δηλαδή κρίση αξιών.

Η Οικονομική κρίση

Η κρίση είναι πρωταρχικά οικονομική, όπως άλλωστε και σε κάθε άλλη χώρα που έχει περάσει από τη διαδικασία του ανοίγματος και της απελευθέρωσης των αγορών της, και είναι συνέπεια της ενσωμάτωσής της στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, αλλά και των ειδικών συνθηκών που επικρατούν στην Ελλάδα σήμερα με την ουσιαστική χρεοκοπία της.

Έχει όμως υπάρξει τέτοια σύγχυση (είτε κατευθυνόμενη από τις ελίτ και τα «παπαγαλάκια» τους, είτε όχι), για τα αίτια της σημερινής κρίσης, ώστε θα άξιζε ν' αρχίζαμε την εξέταση του θέματος με το τι ΔΕΝ είναι η σημερινή κρίση. Περιληπτικά, η σημερινή ουσιαστική, μολονότι όχι (ακόμη!) και τυπική, χρεοκοπία της ελληνικής οικονομίας:

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- ΔΕΝ είναι ούτε ξαφνική, ούτε απλό αποτέλεσμα των «κακών» πολιτικών που εφάρμοσε η προηγούμενη ΝεοΔημοκρατική κυβέρνηση, όπως ισχυρίζονται οι εξειδικευμένοι στην εξαπάτηση του ελληνικού λαού επαγγελματίες πολιτικοί του ΠΑΣΟΚ ή, αντίστροφα, των κακών χειρισμών της Πασοκικής κυβέρνησης, όπως ισχυρίζονται οι συνάδελφοι τους (και στην εξαπάτηση, μολονότι όχι με την ίδια δεξιοτεχνία) επαγγελματίες πολιτικοί της ΝΔ.
- ΔΕΝ είναι αποτέλεσμα του «μεταπολιτευτικού μοντέλου ανάπτυξης» και των δήθεν «διαρθρωτικών προβλημάτων» με την έννοια της μαζικής επέκτασης του δημοσίου τομέα, των κλειστών επαγγελμάτων, των ανελαστικών εργατικών σχέσεων, της αδιαφάνειας και της διαφθοράς κ.λπ., όπως ισχυρίζεται σήμερα η σοσιαλφιλελεύθερη κοινοβουλευτική Χούντα, με την υποστήριξη νεοφιλελεύθερων κ.ά. Όλα αυτά είναι «διαρθρωτικά» προβλήματα μόνο στο πλαίσιο της λογικής της ανταγωνιστικότητας και της νεοφιλελεύθερης διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς, δηλαδή στο πλαίσιο ενός «μοντέλου» ανάπτυξης που έχει οδηγήσει σε μια πρωτόγνωρη ανισότητα και ανισομερή κατανομή της οικονομικής και συνακόλουθα της πολιτικής και κοινωνικής δύναμης, τόσο στο εσωτερικό της κάθε ενσωματωμένης χώρας όσο και μεταξύ κρατών-εθνών.
- ΔΕΝ είναι καν μόνο αποτέλεσμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, και των «κακών» πολιτικών της Ευρωζώνης και κυρίως της Γερμανίας, όπως ισχυρίζονται ανιστόρητοι οικονομολόγοι της αντισυστημικής ή της ρεφορμιστικής Αριστεράς[1]. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, η παγκόσμια κρίση, αλλά και οι πολιτικές της Ευρωζώνης, λειτούργησαν απλώς ως καταλύτες για την τωρινή κρίση και όχι ως αιτία της.
- ΔΕΝ είναι το απλό αποτέλεσμα της κλοπής δημοσίου χρήματος από τους φοροφυγάδες, μιζαδόρους κ.λπ. στα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, όπως υποστηρίζει η κατεστημένη άποψη προς αποπροσανατολισμό από τον συστημικό χαρακτήρα της κρίσης - μολονότι βέβαια συνέβαλαν και αυτοί το κατά δύναμη στην έκρηξή της. Και, φυσικά, η κρίση.

1. Βλ. π.χ., Γ. Μηλιός, Κ. Λαπαβίτσας, Κ. Βεργόπουλος κ.ά. (βλ. κεφ. 13).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- ΔΕΝ οφείλεται στην ηθική του Νεοέλληνα, που δεχόταν (αλλά και ήταν πρόθυμος να πληρώσει) το «φακελάκι», κοίταζε πώς να κλέψει ο ένας τον άλλο και όλοι μαζί το δημόσιο «για την πάρτη τους» κ.λπ., όπως υποστηρίζουν πολλοί στην ανανεωτική «Αριστερά» αλλά και Καστοριαδικοί κ.ά. Οι ηθικές συμπεριφορές των κοινωνικών ατόμων δεν δημιουργούνται στο κενό, όπως έμμεσα υποστηρίζουν παρόμοιες αποπροσανατολιστικές απόψεις, οι οποίες προσπαθούν να ξεπεράσουν τον αντικειμενικό ορθολογισμό καταφεύγοντας σε ένα υποκειμενικό ορθολογισμό που βασίζεται στον ψευτο-αντικειμενισμό της ψυχανάλυσης[2]. Οι ηθικές συμπεριφορές διαμορφώνονται πάντοτε στο πλαίσιο κοινωνικών θεσμών και συνακόλουθων αξιών, οι οποίες δεν γεννώνται γενικά και αόριστα από κάποιο «κοινωνικό» φαντασιακό αλλά από τα φαντασιακά των ελίτ και των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων που έχουν την πραγματική δύναμη να διαμορφώνουν θεσμούς και συνακόλουθες αξίες.

Η σημερινή οικονομική κρίση ΕΙΝΑΙ, όπως θα προσπαθήσω να δείξω, απώτερη συνέπεια του εξωστρεφούς μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης που εισάχθηκε στην Ελλάδα στην μεταπολεμική περίοδο, σε συνέπεια με τις γενικότερες φάσεις της διαδικασίας αγοραιοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς που περιέγραψα αλλού[3]. Με άλλα λόγια, το σκάσιμο της «φούσκας», που αποτελούσε το μεταπολιτευτικό μοντέλο ανάπτυξης, μπορεί να εξηγηθεί επαρκώς μόνο εάν ανιχνεύσουμε σε ολόκληρο το μεταπολεμικό μοντέλο ανάπτυξης που θεμελιώθηκε στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης της ελληνικής οικονομίας στην (συνεχώς διεθνοποιούμενη κατά την περίοδο αυτή) παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, και τη συνακόλουθη εξωστρέφεια, η οποία έφθασε στο αποκορύφωμά της με την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ/ΕΕ και αργότερα την Ευρωζώνη.

Η σημερινή, επομένως, δραματική επιδείνωση της ελληνικής οικονομικής κρίσης δεν αποτελεί παρά το επιστέγασμα της μόνιμης κρίσης της

2. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, «Πρόσφατες θεωρητικές εξελίξεις στο πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας» στο βιβλίο *Παγκοσμιοποιημένος Καπιταλισμός, Έκλειψη της Αριστεράς και Περιεκτική Δημοκρατία*, επιμ. Steven Best (Κουκκίδα, 2008).

3. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οικονομίας μας, σαν αποτέλεσμα των δομών που δημιούργησε ο μη «αυτοδύναμος» χαρακτήρας της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης. Σε τελική ανάλυση, η σημερινή κρίση είναι σαφώς συστημική και ανάγεται στις δομές, οικονομικές αλλά και πολιτικές και κοινωνικές, που δημιούργησε στη χώρα μας το σημερινό σύστημα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και το πολιτικό συμπλήρωμά του στην αντιπροσωπευτική «δημοκρατία»[4] που εγγενώς αποκλείουν την οικονομική αυτοδυναμία - η οποία θα πρέπει να διακρίνεται σαφώς από την οικονομική αυτάρκεια που δεν είναι ούτε εφικτή αλλά ούτε και επιθυμητή.

Η Κρίση Πολιτικής

Όμως, η σημερινή κρίση δεν αφορά μόνο τους οικονομικούς θεσμούς, δηλαδή, την καπιταλιστική οικονομία της αγοράς στην τωρινή της φάση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, αλλά και σε ό,τι περνά σήμερα ως «δημοκρατία» και «πολιτική», δηλαδή, την αντιπροσωπευτική «δημοκρατία» και την «πολιτική», όπως αυτές υλοποιούνται από τους επαγγελματίες πολιτικούς. Το γεγονός άλλωστε ότι δεν είναι πια μόνο οι συνήθεις «γνωστοί άγνωστοι» των ΜΜΕ, αλλά χιλιάδες διαδηλωτές που σήμερα φωνάζουν έξω από το υποτιθέμενο ιερό της δημοκρατίας «να κάψουμε την Βουλή», είναι ενδεικτικό. Τέτοια γεγονότα έβλεπαν τρομοκρατημένες οι ξένες ελίτ τον Μάη του 2010 –τα οποία τους έβαλαν σε αμφιβολίες για το εαν η κυβέρνηση των «σοσιαλιστών», παρά τον έλεγχο που ασκεί στα κομματοκρατούμενα συνδικάτα, έχει τη δύναμη να επιβάλλει τελικά τα ληστρικά μέτρα– και αντέδρασαν ανάλογα στις αγορές. Και όχι γιατί, όπως έλεγαν οι δικοί μας Γκεμπελίσκοι και τα κανάλια τους, επειδή ήθελαν από «κακία» οι κερδοσκόποι να κτυπήσουν το Ευρώ και άλλα παραμύθια, τα οποία ξεκινούν από τον αρχιπαραμυθά πρωθυπουργό (ή σωστότερα τους πολυπληθείς συμβουλάτορές του). Φυσικά και όπου βρουν «ψητό» οι κερδοσκόποι θα κτυπήσουν, και εκείνη τη στιγμή το «ψητό» ήταν οι χώρες της Ευρωζώνης στον Νότο για τις οποίες

4. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Η Παγκόσμια Κρίση, η Ελλάδα και το Αντισυστημικό Κίνημα* (Κουκκίδα, 2009).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η ένταξη –αναπόφευκτα κατά τη γνώμη μου για λόγους που θα εξηγήσω στη συνέχεια– σήμαινε συνεχή απόκλιση αντί για σύγκλιση, ανεξάρτητα από τους χειρισμούς των ελίτ που απλώς ανέβαλλαν τη συνέχιση της κρίσης (μέσω του Μηχανισμού Στήριξης) αλλά δεν τη μετατίωσαν, ενόσο διαιωνίζονται οι δομικές αποκλίσεις.

Δεν είναι άλλωστε περίεργο ότι οι αγορές και οι κερδοσκόποι δεν ησυχάσαν, όπως υποστηρίζει η προπαγάνδα των ελίτ, εξαιτίας της συμφωνίας για τον Μηχανισμό Στήριξης, αλλά, σε σημαντικό βαθμό, εξαιτίας ενός «εξωγενούς» γεγονότος, μετά από το οποίο το λαϊκό κίνημα κατά των μέτρων έχασε τη δυναμική του και περιορίστηκε σε συνεχώς φθίνουσες απεργίες και κινητοποιήσεις, οι οποίες βέβαια κάθε άλλο παρά ανησυχούσαν τις ελίτ: της σαφώς ύποπτης, σήμερα, δολοφονίας τριών υπαλλήλων της Marfin ως προϊόντος παρακρατικής προβοκάτσιας, όπως προκύπτει από το γεγονός ότι ουδεμιά αντιεξουσιαστική κίνηση ή μπλοκ ανέλαβε την ευθύνη γι' αυτήν (αντίθετα οι περισσότερες την καταδίκασαν), αλλά και από το γεγονός ότι ενώ το περιστατικό συνέβη στο κέντρο της Αθήνας που είναι περικυκλωμένο από κάμερες ποτέ δεν αναγνωρίστηκε κανένας από τους ενόχους, ούτε συνελήφθη κανείς από τον σοσιαλφασίστα Υπουργό «Προστασίας του Πολίτη» που ειδικεύεται στην σύλληψη «τρομοκρατών».

Η κρίση αυτή της Πολιτικής εκδηλώνεται σήμερα με την απαξίωση της πολιτικής γενικά και όχι με την απαξίωση της μικροπολιτικής του ενός ή του άλλου κόμματος, ή του Α σε σχέση με τον Β επαγγελματία πολιτικό. Ούτε η κρίση αφορά μόνο στη διαφθορά και στα σκάνδαλα, που το ένα κόμμα εξουσίας τα ρίχνει στο άλλο προσπαθώντας να μετατρέψουν μια σαφή κρίση του πολιτικού συστήματος σε κρίση του ενός ή του άλλου κόμματος, ή το πολύ, του όλου «πολιτικού συστήματος» - με το οποίο όμως απλά εννοούν το πελατειακό σύστημα και όχι το ίδιο βέβαια το σύστημα της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας». Όμως, το πελατειακό σύστημα είναι απλό σύμπτωμα του είδους «ανάπτυξης» μιας χώρας στην ημιπεριφέρεια όπως η Ελλάδα και είναι κοινό χαρακτηριστικό, σε διάφορους βέβαια βαθμούς, όλων των χωρών σε αυτή. Δεν προκαλεί επομένως έκπληξη το γεγονός ότι, πιθανώς, το κύριο χαρακτηριστικό της πρόσφατης κοινωνικής έκρηξης στην Ελλάδα είναι η επιβεβαίωση του γεγονότος ότι ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού, ιδιαίτερα των νέων που δεν έχουν ακόμη ενσωματωθεί στο πολιτικό και οικονομικό σύστημα –και οι πιθανότητες των περισσοτέρων από τους οποίους να ενσωματω-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

θούν στο μέλλον είναι σχεδόν ανύπαρκτες!– είναι ανεξέλεγκτο από τις πολιτικές ελίτ.

Η απαξίωση, όμως, αυτού που περνά για «πολιτική» και «δημοκρατία» δεν σημαίνει και γενικότερη απαξίωση της Πολιτικής, με την κλασική έννοια του όρου που εκφράζει την ατομική και συλλογική αυτονομία. Αυτό φανερώνει όχι μόνο η σημαντικά μεγαλύτερη ένταση της Κοινωνικής Πάλης στη χώρα μας σε σχέση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά ακόμη και μια σχετικά πρόσφατη έρευνα του ΕΚΚΕ[5]. που δείχνει ότι σχεδόν το 60% του λαού θεωρεί την πολιτική ως σημαντική αξία στη ζωή (από μέτρια σημαντική, μέχρι πάρα πολύ), έναντι μόνο 42% στην Αγγλία.

Από την άλλη, όμως, μερικά, είναι προφανές ότι για κάθε επαγγελματία πολιτικό που έχει επενδυμένα συμφέροντα στην σημερινή «πολιτική», είναι αδιανόητη η διάκριση μεταξύ αυτού που περνά για πολιτική σήμερα (δηλαδή της μικροπολιτικής του ενός κόμματος ή επαγγελματία πολιτικού έναντι του άλλου), και της Πολιτικής με την κλασική έννοια, ως της έκφρασης της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας (δηλαδή του καθορισμού των νόμων που τους κυβερνούν από τους ίδιους τους πολίτες, εφόσον η πολιτική βούληση δεν μπορεί να εκπροσωπηθεί, παρά να είναι μόνο αντικείμενο ειδικής εξουσιοδότησης). Είναι εξίσου, όμως, πιθανό ότι οι πολίτες, ακόμη και αν δεν έχουν συνειδητοποιήσει αυτή τη διάκριση, αντιλαμβάνονται, έστω υποσυνείδητα, την ασημαντότητα αυτού που θεωρείται πολιτική σήμερα, γι' αυτό και το απαξιώνουν γενικά, και όχι γιατί ... προτιμούν τα τανκς, όπως κάποιοι πολιτικοί της «Αριστεράς» δυσφημούν και διαστρεβλώνουν την κοινή συνείδηση[6]. Και είναι αυτή ακριβώς η κοινή συνείδηση για την ασημαντότητα της «πολιτικής» που αποτελεί το θεμέλιο της πολιτικής κρίσης, δεδομένου ότι αυτοί που δεν ασχολούνται με την ασήμαντη μικρο-πολιτική, συνήθως, είναι οι ίδιοι που μετέχουν πρώτοι σε κοινωνικές εκρήξεις, όπως αυτές στην Ελλάδα, ή αντίστοιχες στην Ευρώπη και αλλού! Όταν όμως ο μέσος πολίτης βλέπει την περιφρόνηση με την οποία αντιμετωπίζεται η δική του

5. ΕΚΚΕ, 'European Social Survey-ESS' (Νοέμβριος 2003).

6. Βλ. π.χ., Π. Κοροβέση, «Η απαξίωση της πολιτικής», *Ελευθεροτυπία* (21/4/2009) & «Απαξίωση της πολιτικής ή του πολίτη», *Ελευθεροτυπία* (29/5/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

βούληση από τις ελίτ, οι οποίες δεν διστάζουν να παίρνουν τα πιο βάρβαρα μέτρα εναντίον του, γκρεμίζοντας δικαιώματα που είχαν κατακτηθεί μετά από μακρούς και κάποτε αιματηρούς αγώνες –χωρίς μάλιστα να διανοούνται καν να τον ρωτήσουν έστω με ένα δημοψήφισμα εκ των υστέρων– τότε πια συνειδητοποιεί ότι αυτό που περνά για δημοκρατία είναι στην πραγματικότητα μια παρωδία «δημοκρατίας», αν όχι μια φάρσα!

Στο πλαίσιο αυτό, οι σημερινές αποκαλύψεις για τη σήψη του πολιτικού μας συστήματος δεν αποτελούν ούτε νέο αλλά ούτε και πρωτόγνωρο φαινόμενο. Η σήψη της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» και η γενικότερη κρίση της πολιτικής αποτελούν βασικά συστατικά στοιχεία της σημερινής πολυδιάστατης κρίσης που εκτείνεται από το πολιτικό στο οικονομικό πεδίο και από το ευρύτερα κοινωνικό στο οικολογικό. Γι' αυτό, άλλωστε, και φαινόμενα ανάλογα με το «σκάνδαλο Siemens» είναι τα τελευταία, ιδιαίτερα, χρόνια συνήθη σε κάθε αντιπροσωπευτική «δημοκρατία» και οικονομία της αγοράς: από τις ΗΠΑ μέχρι την Ιταλία και από την Γαλλία μέχρι την Βρετανία. Και, φυσικά, όσο χαμηλότερο το επίπεδο οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης και όσο, επομένως, λιγότερο τηρούνται κάποια προσχήματα διαφάνειας, τόσο περισσότερο σκανδαλώδης ο χαρακτήρας των φαινομένων αυτών, αλλά και τόσο μεγαλύτερη η διάχυσή τους σε ολόκληρη την κοινωνία, με βάση την λαϊκή ρήση «το ψάρι βρομάει από το κεφάλι» που βρίσκει ιδιαίτερη εφαρμογή στη χώρα μας.

Στην πραγματικότητα, τα «σκάνδαλα» τύπου Siemens αποτελούν απλώς αναπόφευκτα συμπτώματα ενός συστήματος που εγγενώς καθιερώνει την συναλλαγή μεταξύ των οικονομικών και πολιτικών ελίτ και το οποίο θα μπορούσε να ονομαστεί «συναλλακτική δημοκρατία». Είναι δε σαφές ότι στο σημερινό επίπεδο διαπλοκής μεταξύ των οικονομικών και πολιτικών ελίτ και των ΜΜΕ, κανένα σύστημα διαφάνειας δεν μπορεί να εξαφανίσει τη «συναλλακτική δημοκρατία», η οποία αποτελεί το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς και της διαπλεκόμενης αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας».

Η κοινωνική κρίση

Πέρα όμως από την οικονομική και πολιτική της διάσταση, η κρίση είναι, επίσης, και βαθιά κοινωνική, όπως έχουν δείξει οι περασμένες εκρήξεις του φοιτητικού κινήματος σχετικά με τις προσπάθειες των νεοφιλε-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λευθέρων και σοσιαλφιλελευθέρων να εφαρμόσουν τις εντολές της ΕΕ για «αγοραιοποίηση» της εκπαίδευσης. Οι σχετικές μέλιστα πιέσεις εντείνονται σήμερα, με τον «Νόμο-πλαίσιο» για την παιδεία να βάζει ρυθμίσεις που έχουν σαφή άμεσο στόχο τη δημιουργία 'εσωτερικής αγοράς' στα ΑΕΙ και ΤΕΙ και απώτερο στόχο την πλήρη αγοραιοποίηση τους (βλ. κεφ. 8). Ανάλογα θα ενταθούν κοινωνικά φαινόμενα όπως η κατάχρηση ναρκωτικών[7], όπου η σοσιαλφιλελεύθερη κυβέρνηση αναμένεται να εισαγάγει πολιτική ουσιαστικής νομιμοποίησης τους, με απώτερο πολιτικό στόχο να σπρωχτούν ακόμη περισσότεροι νέοι στις ατομικές «λύσεις» των προβλημάτων τους, ακριβώς όπως έκαναν οι αντίστοιχες σοσιαλφιλελεύθερες κυβερνήσεις στη Βρετανία. Δεν είναι τυχαίο επομένως που οι φοιτητές στη Βρετανία και άλλες δυτικές χώρες έχουν πάψει από καιρό να αγωνίζονται μαζικά ακόμη και ενάντια στον σφαγιασμό των δικαιωμάτων τους από την επιβολή υψηλών διδάκτρων, τον εξαναγκασμό τους σε επαχθή δανεισμό για να καλύψουν τα έξοδα των σπουδών τους κ.λπ. Το ίδιο αναμένεται να πάρει έξαρση η εγκληματικότητα, ιδιαίτερα κατά της περιουσίας, που είναι κοινωνικό φαινόμενο το οποίο, όπως και τα «ναρκωτικά», σαφώς οφείλεται στην οξυνόμενη πολυδιάστατη κρίση που όσο εντείνεται θα το κάνει ακόμη σοβαρότερο.

Τέλος, το πρόβλημα της μετανάστευσης αναμένεται να γίνει πολύ πιο «καυτό» τώρα με την επιδείνωση της κρίσης στην Ελλάδα, δεδομένου ότι οι εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες που κάπως απορροφούσε η οικονομία, έστω σε εποχιακές και περιστασιακές δουλειές, τώρα θα βρεθούν χωρίς ακόμη και αυτές, και φυσικά χωρίς την παραμικρή κοινωνική υποδομή, με αποτέλεσμα να καταφεύγουν περισσότερο στην παραβατικότητα για να επιβιώσουν, οδηγώντας σε ακόμη εντονότερες συγκρούσεις με φανερό ή λανθάνοντα ρατσιστικό χαρακτήρα - ιδιαίτερα αν τα φαινόμενα ανάδυσης και μαζικής επέκτασης λαϊκιστικών ακροδεξιών και Ισλαμοφοβικών κομμάτων και κινήσεων επεκταθούν από τη βόρεια Ευρώπη και στη χώρα μας.

Όμως, μια άλλη συνέπεια της οικονομικής κρίσης στον κοινωνικό τομέα είναι η προβλεπόμενη σημαντική αύξηση της μετανάστευσης νέων από την Ελλάδα προς τον «Βορρά» και κυρίως τον ευρωπαϊκό. Η μετα-

7. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Ναρκωτικά: Πέρα από την δαιμονολογία της ποινικοποίησης και την «προοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης* (Ελεύθερος Τύπος, 1999).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νάστευση όμως αυτή δεν θα είναι του ίδιου χαρακτήρα όπως αυτή των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών που αποτελείτο βασικά από νέους ανειδίκευτους ή χαμηλής εξειδίκευσης, οι οποίοι επάνδρωναν την μεταπολεμική, βιομηχανική κυρίως, ανάπτυξη χωρών όπως η Γερμανία, η Γαλλία, το Βέλγιο, η Αυστραλία κ.λπ. Η ανατέλλουσα «μεταβιομηχανική μετανάστευση» προς τον ευρωπαϊκό Βορρά είναι αυτή που χαρακτηρίζεται ως «brain drain», η οποία αποτελεί ίσως την χειρότερη μορφή μετανάστευσης εργατικού δυναμικού από χώρες της περιφέρειας και της ημιπεριφέρειας. Και αυτό, διότι η νέα αυτή μετανάστευση στερεί τις χώρες αυτές από εξειδικευμένο προσωπικό, του οποίου τα έξοδα σπουδών έχει πληρώσει το κοινωνικό σύνολο των χωρών αυτών, προς όφελος άλλων χωρών στο κέντρο που έχουν τη δυνατότητα να το εκμεταλλεύονται, χωρίς να έχουν υποστεί σχεδόν κανένα κόστος για την εκπαίδευση του! Αυτού του είδους η μετανάστευση που συνιστά μια πνευματική αιμορραγία για τις χώρες αυτές, ιδιαίτερα σήμερα που η μεταβιομηχανική ανάπτυξη στο κέντρο βασίζεται στην εξειδικευμένη γνώση, θα γίνεται εντονότερη όσο γίνεται σαφέστερο ότι η Ελλάδα, στο πλαίσιο του νέου καταμερισμού εργασίας της ΕΕ, προορίζεται, όπως και οι άλλες χώρες του ευρωπαϊκού «Νότου», να αντιμετωπίσει χαμηλόρυθμη ανάπτυξη και απορροφητικότητα εργασίας που κυρίως θα συγκεντρώνεται στα «φυσικά πλεονεκτήματά» τους (στην Ελλάδα στον Τουρισμό), ενώ οι χώρες του ευρωπαϊκού «Βορρά» αναμένονται να διατηρήσουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και απορροφητικότητας εργασίας (όχι βέβαια πλήρους απασχόλησης!) εξαιτίας της συγκέντρωσης του κεφάλαιου και, συνακόλουθα, της υψηλής έρευνας και τεχνολογίας σε αυτές.

Η Οικολογική Κρίση

Και φυσικά, η κρίση είναι και οικολογική, όπως φανερώνει η δραματική υποβάθμιση της ποιότητας ζωής σε τερατουπόλεις όπως η Αθήνα και στις «μικρές Αθήνες» που δημιουργούνται κατ' εικόνα και ομοίωση στην υπόλοιπη επικράτεια. Η οικολογική κρίση έγινε τραγικά φανερή το καλοκαίρι του 2007, όταν πολλοί φτωχοί αγρότες έχασαν τη ζωή τους στις πυρκαγιές, ως αποτέλεσμα του συνδυασμού της κλιματικής αλλαγής, της διαφθοράς και της κοινωνικής αναλγησίας της εγκληματικής ελίτ. Περιττό βέβαια να προστεθεί ότι, όσο το σημερινό σύστημα αναπαράγεται, η οικολογική κρίση θα επιδεινώνεται, με ακόμη μεγαλύτερες αρνητικές

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

συνέπειες στις χώρες της περιφέρειας και της ημιπεριφέρειας όπως η Ελλάδα, και ιδιαίτερα στα φτωχότερα στρώματα σε αυτές[8]. Και αυτό, διότι η απώτερη αιτία της οικολογικής κρίσης, όπως άλλωστε και κάθε άλλης διάστασης της κρίσης, μπορεί να δειχθεί ότι είναι η συγκέντρωση εξουσίας/δύναμης που επιφέρει η δυναμική των κύριων συστημικών θεσμών: της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και του πολιτικού της συμπληρώματος στην αντιπροσωπευτική «δημοκρατία».

Συγκεκριμένα, η οικολογική κρίση οφείλεται στην «οικονομία ανάπτυξης» την οποία αναπόφευκτα δημιουργεί η δυναμική της οικονομίας της αγοράς. Τόσο η αστική συγκέντρωση που οδηγεί στις τερατουπόλεις, όσο και η οικονομία ανάπτυξης που είναι η κύρια αιτία για την οικονομική συγκέντρωση και την καταναλωτική κοινωνία, οφείλονται σε αυτή τη δυναμική. Και, φυσικά, η «πράσινη ανάπτυξη» που διαφημίζουν οι Οικολόγοι Πράσινοι (τα γνωστά τσιράκια της ΕΕ) και το ΠΑΣΟΚ δεν λύνει το πρόβλημα του θερμοκηπίου, όπως έχει δειχθεί από πολλές μελέτες[9], ακόμη και αν γεμίσουμε την Ελλάδα με κτηνώδεις γερμανικές ανεμογεννήτριες και φωτοβολταϊκά, αλλά απλώς ενισχύει την παραγωγή και τις εξαγωγές χωρών με πράσινη τεχνολογία και προϊόντα (κυρίως της Γερμανίας). Γι' αυτό και οι ελίτ σε χώρες σαν τη Γερμανία (και μαζί τους βέβαια και οι Γερμανοί Πράσινοι) αγωνίζονται για την πράσινη ανάπτυξη, επειδή τη θεωρούν ότι όχι μόνο βοηθά στο ξεπέρασμα της οικολογικής κρίσης αλλά το κυριότερο γιατί είναι και μεγάλη «μπίζνα». Χώρες όμως στην περιφέρεια της ΟΝΕ σαν την Ελλάδα, που εισάγουν σχεδόν τα πάντα, όχι μόνο δεν πρόκειται να ενισχύσουν την παραγωγική τους ικανότητα υιοθετώντας μια διαδικασία πράσινης ανάπτυξης, αλλά, αντίθετα, θα χειροτερεύσουν ακόμη περισσότερο τα διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας τους και ιδιαίτερα το Ισοζύγιο Πληρωμών και το εξωτερικό χρέος. Το μόνο δηλαδή όφελος για την Ελλάδα από την πράσινη ανάπτυξη θα προερχόταν, βασικά, από τη μεριά της κατανάλωσης (χαμηλότερο κόστος για την ενέργεια) και μόνο έμμεσα για την

8. Τάκης Φωτόπουλος, "The deadly fires in Greece: a «tragedy» or the inevitable outcome of the criminal elites' activities?", *The International Journal of Inclusive Democracy*, vol. 3, No. 4 (October 2007) - και μια συντομότερη εκδοχή υπάρχει εδώ: «Η "ανάπτυξη" και οι εγκληματικές ευθύνες των ελίτ», *Ελευθεροτυπία* (1 Σεπτεμβρίου 2007).

9. Βλ. π.χ. την αρθρογραφία του Ted Trainer στο διεθνές θεωρητικό περιοδικό *The International Journal of Inclusive Democracy*. http://www.inclusivedemocracy.org/journal/

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

παραγωγή και την απασχόληση, κυρίως από τη δημιουργία κάποιων θέσεων εργασίας στο εμπόριο πράσινων προϊόντων και την εγκατάσταση και συντήρηση ανεμογεννητριών, φωτοβολταϊκών κ.λπ.

Η Κρίση αξιών

Τέλος, η κρίση δεν είναι μόνο θεσμική, που αφορά στους κύριους οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς, αλλά επίσης –και κυρίως– μια κρίση αξιών, ιδεών αλλά και κουλτούρας. Είναι δηλαδή και μια κρίση πολιτισμική, με τη ευρύτερη έννοια. Στην Ελλάδα μάλιστα υπάρχει η ιδιοτυπία ότι ο χαρακτήρας της ελληνικής πολιτισμικής κρίσης είναι διφυής και θεμελιώνεται τόσο στο κυρίαρχο κοινωνικό παράδειγμα, που επιβάλλει η ιδεολογική παγκοσμιοποίηση («συστημικό» στοιχείο), όσο και στο στενότερο πολιτισμικό («παραδοσιακό» στοιχείο) που ξεκίνησε με τη γένεση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, εκφράζοντας μια εγγενή ιδεολογική κρίση, η οποία εκδηλώνεται ιστορικά με τη σύγκρουση μεταξύ «εκσυγχρονιστών» και παραδοσιακών. Φυσικά, τα δύο στοιχεία της κρίσης διαπλέκονται ποικιλοτρόπως και στη σημερινή πολιτισμική κρίση στην Ελλάδα η σύγκρουση συχνά εμφανίζεται ως μια σύγκρουση μεταξύ «Ευρωφρόνων» και «Ελληνοφρόνων».

Οι Ευρώφρονες (ή «εκσυγχρονιστές») είτε υιοθετούν αμιγώς την Νεοταξική ιδεολογία της παγκοσμιοποίησης, που στηρίζεται στα ατομικά δικαιώματα και στις ατομικές ελευθερίες, είτε υιοθετούν ένα μίγμα Νεοταξικής και Ελληνο-ορθόδοξης ιδεολογίας που παντρεύει την ιδεολογία της πρώτης με τα φολκλορικά μόνο στοιχεία της δεύτερης. Αντίθετα, οι Ελληνόφρονες υιοθετούν μια ιδεολογία εθνικής ταυτότητας που στηρίζεται στο τερατώδες, αλλά και αντιφατικό, μίγμα του «Ελληνοχριστιανικού» πολιτισμού. Μολονότι, όμως, η σύγκρουση αυτή μεταξύ «Ευρωφρόνων» και «Ελληνοφρόνων» που θεμελιώνεται στην παραδοσιακή πολιτισμική σύγκρουση εκφράζεται σήμερα με όρους σύγχρονους που παραπέμπουν στη σημερινή παγκοσμιοποίηση, η πολιτισμική αυτή σύγκρουση δεν έχει συστημικό χαρακτήρα, εφόσον δεν αμφισβητεί την ίδια την καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, αλλά απλά την ιδεολογική παγκοσμιοποίηση που αυτή επιβάλλει.

Κατά τη γνώμη μου, αυτός ο διφυής χαρακτήρας της ελληνικής πολιτισμικής κρίσης μπορεί να εξηγήσει και τις γνωστές κοινωνικές αντιφάσεις στην Ελλάδα, τις οποίες δεν συναντά κανείς σε άλλες χώρες ενσω-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ματωμένες στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Δηλαδή, το γεγονός ότι ακόμη και συντηρητικοί θεσμοί, όπως η Εκκλησία ή ο Στρατός, συντηρητικά κόμματα, καθώς και η μεγάλη πλειοψηφία του λαού μπορεί να στρέφονται μεν κατά της (ιδεολογικής) παγκοσμιοποίησης, της υπερεθνικής ελίτ και των πολέμων της, ενώ συγχρόνως εμπνέονται από τις βασικές αξίες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και του κυρίαρχου κοινωνικού παραδείγματος! Η ίδια αντίφαση εξηγεί, όπως θα δούμε στη συνέχεια (βλ. κεφ. 13), το γεγονός ότι η πατριωτική «Αριστερά»[10] επιτίθεται μεν κατά της παγκοσμιοποίησης αλλά δεν διανοείται να θέσει θέμα εξόδου από την ΕΕ!

10. Κυρίως, το περιοδικό *Άρδην* που εκδίδει ο Γ. Καραμπελιάς, αλλά σε διάφορους βαθμούς και οι γραφικοί «Ελληνορθόδοξοι» και δήθεν αιρετικοί «φιλόσοφοι» του κατεστημένου Σ. Ράμφος, Χρ. Γιανναράς κ.ά.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ «ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»

Η αναπτυξιακή «φούσκα» της μεταπολεμικής περιόδου

Με βάση μια επιφανειακή ανάλυση που στηρίζεται, για παράδειγμα, στον ρυθμό ανάπτυξης του Εθνικού Εισοδήματος, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι η ελληνική μεταπολεμική ανάπτυξη ήταν επιτυχής, με το εθνικό εισόδημα ν' αυξάνει με τον υψηλό ρυθμό του 6% τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες (1950-80)[1] και με αντίστοιχη υλική βελτίωση του επιπέδου ζωής - αλλά όχι και της ποιότητάς της, ιδιαίτερα για παραπάνω από τον μισό πληθυσμό που συγκεντρώθηκε στην τερατούπολη της Αθήνας και στη Θεσσαλονίκη. Τα όρια, όμως, της «ανάπτυξης» αυτής φάνηκαν καθαρά στις επόμενες δεκαετίες (1980-2000) όταν ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης μειώθηκε δραστικά στο 1,5%[2], παρόλο που στην παρούσα δεκαετία μέχρι να ξεσπάσει η κρίση (2000-2008) σημειώθηκε μια παροδική ανάκαμψη της τάξης του 4,2%[3], (για λόγους που θα εξετάσουμε στη συνέχεια)– γεγονός που είχε οδηγήσει «έγκυρους» αναλυτές στον αριστερό χώρο να μιλούν για την «ισχυρή» Ελλάδα[4].

Η ψευδής αυτή εικόνα, βέβαια, ήδη ανατράπηκε σήμερα δραματικά, μετά το σκάσιμο της «φούσκας» που έδινε την εικόνα της ισχυρής Ελλάδας, και τη συνακόλουθη «εισβολή» του ΔΝΤ και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) με τη σύμπραξη των ίδιων ελίτ που τόσα χρό-

1. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση και η Κρίση της Οικονομίας Ανάπτυξης* (Γόρδιος 1993) κεφ. 7. Ολόκληρο το βιβλίο on line: http://www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos/greek/grbooksconsensus/grbooksconsensus.htm
2. World Bank, *World Development Indicators 2002*, Table, 4.1.
3. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.1.
4. Όπως έγραφε ο Ν. Κοτζιάς: «η Ελλάδα δεν είναι πια αυτή που ήταν ... εδώ και χρόνια ανήκει στις 20-25 ισχυρότερες και πλουσιότερες χώρες του κόσμου», *Ημερησία* (10-11/7/2004).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νια βαυκαλίζαν τον λαό για την ισχυρή Ελλάδα! Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι μετά 30 χρόνια ένταξης στην ΕΟΚ/ΕΕ είμαστε ακόμη η προτελευταία χώρα (με τελευταία την Πορτογαλία) στο κατά κεφαλήν εισόδημα των «παλαιών» χωρών της ΕΕ («Ευρώπη των 15»)[5] - γεγονός που υποδηλώνει ότι καμιά σημαντική αλλαγή στη σχετική θέση της Ελλάδος δεν σημειώθηκε μετά την ένταξη. Και, φυσικά, τα προσεχή χρόνια η σχετική θέση της «ισχυρής» Ελλάδος θα καταβαραθρωθεί, με τα ληστρικά μέτρα που εφαρμόζονται σήμερα.

Με άλλα λόγια, το μεταπολεμικό μοντέλο «ανάπτυξης» είχε εξαντληθεί ήδη από τη δεκαετία του 1980 και απλώς αναστήθηκε τεχνητά στην αρχή της παρούσας δεκαετίας (χάρη στον φθηνό δανεισμό μέσα στην Ευρωζώνη) για να καταρρεύσει οριστικά στο τέλος της. Έτσι, εαν εξετάσουμε τους τρεις μεγάλους τομείς της οικονομίας, τότε θα διαπιστώσουμε ότι η κατακόρυφη πτώση της ποσοτικής ανάπτυξης στη δεκαετία του 1980 ούτε τυχαία ήταν, αλλά ούτε και προσωρινή.

Στον πρωτογενή τομέα, ο αγροτικός εκσυγχρονισμός, που έδωσε σημαντική ώθηση στην αγροτική και γενικότερη οικονομική ανάπτυξη στη μεταπολεμική περίοδο, έδειξε καθαρά τα όριά του με την ένταξη στην ΕΟΚ. Η εξάντληση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων του μεταπολεμικού μοντέλου έγινε φανερή από το γεγονός ότι το ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων από θετικό υπέρ της Ελλάδος πριν την ένταξη, μεταβάλλεται σε αρνητικό μετά την ένταξη[6]. Η βελτίωση μάλιστα του αγροτικού εισοδήματος στη δεκαετία του 1980, όπως έδειξε σχετική μελέτη του ιδρύματος Μεσογειακών Μελετών, οφειλόταν βασικά στις κρατικές και κοινοτικές επιδοτήσεις της δεκαετίας αυτής και όχι σε σημαντική βελτίωση των αγροτικών παραγωγικών επιδόσεων. Κατά συνέπεια, η σταδιακή μείωση των Κοινοτικών επιδοτήσεων και, κυρίως, η αυξανόμενη ενσωμάτωση της ελληνικής γεωργίας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, με τον συνακόλουθο εντεινόμενο ανταγωνισμό, αναπόφευκτα, οδήγησαν στον μαρασμό του αγροτικού τομέα. Έτσι, στην περίοδο 1980-1999 ο αγροτικός τομέας ήταν στάσιμος, ενώ στην παρούσα δεκαετία (2000-2006) σημειώνει αρνητική ανάπτυξη (βλ. κεφ. 8)

5. *World Development Indicators 2010*, Table 1.1.

6. Χαρακτηριστικά, ήδη από τα πρώτα χρόνια μετά την ένταξη, τα Κοινοτικά τρόφιμα έφθασαν να καλύπτουν το 28% των αναγκών μας το 1987, έναντι μόνο 6% το 1980, τον τελευταίο χρόνο πριν την ένταξη!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Στον δευτερογενή τομέα, οι βασικοί μοχλοί ανάπτυξης μεταπολεμικά ήταν ο οικοδομικός οργασμός του ντόπιου κεφαλαίου και οι ξένες επενδύσεις που πήραν σημαντικές διαστάσεις σε μερικούς βιομηχανικούς κλάδους στις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Ακόμη όμως και η οικοδομική δραστηριότητα, που έδωσε την ώθηση στη μεταπολεμική ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα και απορρόφησε ένα πολύ σημαντικό τμήμα των εμβασμάτων και εισροών κεφαλαίου, μειώθηκε τη δεκαετία του 1980[7]. Τέλος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μια αποσπασματική και εξαρτημένη εκβιομηχάνιση που είχε έναυσμα τις ξένες επενδύσεις στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ανακόπηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν το μητροπολιτικό κεφάλαιο μετατόπισε γενικά τις προτιμήσεις του από τις άμεσες επενδύσεις στην περιφέρεια, στον δανεισμό, ενώ ειδικά στην Ελλάδα αντιμετώπιζε και το τέλος της πολιτικής «σταθερότητας». Η συνέπεια αυτών των εξελίξεων ήταν ότι ο δευτερογενής τομέας ήταν επίσης σχεδόν στάσιμος την περίοδο 1980-99 για να σημειώσει αύξηση περίπου 3% στο πρώτο μισό αυτής της δεκαετίας, μέχρι να σκάσει η «φούσκα» στο δεύτερο μισό.

Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι, ως συνέπεια της απουσίας ενός ισχυρού μεταποιητικού τομέα, ήδη από τη δεκαετία του 1950 πάνω από το μισό του εθνικού εισοδήματος παράγεται στον τριτογενή τομέα, ο οποίος σήμερα απασχολεί 44% του ανδρικού και 59% του γυναικείου ενεργού πληθυσμού[8]. Στην πραγματικότητα, ήδη από τη δεκαετία του 1980 και μετά, ο τομέας των υπηρεσιών έγινε ο κύριος φορέας της ποσοτικής ανάπτυξης στη χώρα μας. Γεγονός, που μας οδήγησε στη σημερινή «οικονομία των υπηρεσιών» η οποία, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, είναι ένα από τα κύρια συμπτώματα της δομικής κρίσης. Η ανάπτυξη ενός εξογκωμένου και παρασιτικού τριτογενούς τομέα αποτελεί βέβαια κοινό χαρακτηριστικό της εξωστρεφούς οικονομικής ανάπτυξης. Στην Ελλάδα, όμως, η συνεισφορά του τομέα αυτού στην αύξηση του ΑΕΠ ήταν ο κύριος παράγοντας της «ανάπτυξης-μαϊμού» που είχε μεταπολεμικά η χώρα. Έτσι, η συνεισφορά του τομέα αυτού στην ανάπτυξη σχεδόν διπλασιάστηκε μεταξύ της δεκαετίας του 1950 και σήμερα (από 47% σε 80%), συνιστώντας μια αύξηση πολύ ταχύτερη της αντίστοιχης στον τριτογενή

7. Οι επενδύσεις σε κατοικίες έπεσαν από ένα μέσο ποσοστό 7,5% του εθνικού εισοδήματος στη δεκαετία του '70, στο 4,5% στη δεκαετία του '80.
8. *World Development Indicators 2010*, ό.π. Table 2.3.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τομέα των άλλων χωρών της Ευρωζώνης. Χαρακτηριστικά, ο τομέας των υπηρεσιών την περίοδο 1990-2000 είχε μέση αύξηση 2,6% που σχεδόν διπλασιάστηκε στην παρούσα δεκαετία (4,8%)[9], ενώ οι αντίστοιχες αποκλίσεις σε σχέση με την Ευρωζώνη συνεχίζονται και σήμερα, όπως φανερώνει το γεγονός ότι οι ρυθμοί αύξησης του τομέα αυτού στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη την περίοδο 2000-2008 ήταν 4,8% στην Ελλάδα έναντι 2% στις χώρες της Ευρωζώνης[10].

Για να δούμε όμως συστηματικά τα αίτια της αποτυχίας του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης θα πρέπει να εξετάσουμε το είδος αναπτυξιακής στρατηγικής που ακολουθήθηκε την περίοδο αυτή. Γενικά, η στρατηγική ανάπτυξης που στηρίζεται στις δυνάμεις της αγοράς μπορεί να είναι:

- είτε μια εσωστρεφής ανάπτυξη, που στηρίζεται στην εσωτερική αγορά, το εγχώριο κεφάλαιο και την ανάπτυξη μιας ενδογενούς τεχνολογίας (ή την προσαρμογή της ξένης τεχνολογίας στις ντόπιες συνθήκες, όπως συνέβη στις περιπτώσεις ύστερης ανάπτυξης)
- είτε μια εξωστρεφής ανάπτυξη, που βασίζεται στη ξένη αγορά και τεχνολογία, καθώς και το ξένο κεφάλαιο.

Στην Ελλάδα, η οικονομική στρατηγική στην προπολεμική περίοδο, η οποία περιλάμβανε μια περιορισμένη εσωστρεφή (φυσικά, μη αυτοδύναμη) εκβιομηχάνιση που άρχισε στη δεκαετία του 1920, στηριζόταν βασικά στο ντόπιο κεφάλαιο και απευθυνόταν στην εσωτερική αγορά. Αντίθετα, στη μεταπολεμική περίοδο, η κυρίαρχη ελίτ, που εξήλθε νικήτρια από τον εμφύλιο πόλεμο στη δεκαετία του 1940 –χάρις στη μαζική στρατιωτική και οικονομική βοήθεια των ΗΠΑ– στήριξε την οικονομική ανάπτυξη σε μια διαδικασία εξωστρεφούς «ανάπτυξης» και αναδιάρθρωσης μέσω της ελεύθερης αγοράς[11], δηλαδή στο ξένο κεφάλαιο και την ξένη αγορά και δευτερευόντως στο εγχώριο κεφάλαιο που έπαιζε συνήθως μεταπρατικό ρόλο.

9. *World Development Indicators 2006 & 2010*, Table 4.1.
10. *World Development Indicators 2010*, Table 4.1.
11. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη Ανάπτυξη: η Ελληνική Περίπτωση* (Εξάντας, 1985 & 1987). Ολόκληρο το βιβλίο on line στο:
http://www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos/greek/grbooksexartimeni/grbooksexartimeni.htm

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ο ρόλος της ξένης αγοράς στην ελληνική «ανάπτυξη»

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά μιας εξωστρεφούς ανάπτυξης είναι η στήριξη στην ξένη αγορά, δηλαδή στις εξαγωγές, που όχι μόνο χρηματοδοτούν τις εισαγωγές, αλλά και αποτελούν τον κύριο παράγοντα μεγέθυνσης της οικονομίας. Η ιδιοτυπία όμως του ελληνικού εξωστρεφούς αναπτυξιακού μοντέλου είναι ότι η εξωστρέφειά του δεν εκδηλώνεται, όπως συνήθως, με τον εξαγωγικό χαρακτήρα της οικονομίας. Οι εξαγωγές εμπορευμάτων μόλις καλύπτουν το 40% των εισαγωγών μας σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο και αυτό αποτελεί ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά στο κόσμο. Έτσι, η αναλογία των εισαγωγών που καλύπτουν οι εξαγωγές παρουσιάζει μια φθίνουσα μακροπρόθεσμη τάση και σήμερα είναι κάτω από το 33%[12], ενώ προπολεμικά η αναλογία εξαγωγών στις εισαγωγές είχε μια αντίστροφη ανοδική τάση και από 53% το 1929 είχε φθάσει το 66% το 1938!

Η εξωστρέφεια της οικονομίας μας εκδηλώνεται με την ολοκληρωτική σχεδόν εξάρτηση της αναπτυξιακής διαδικασίας από τους άδηλους πόρους (εμβάσματα μεταναστών, ναυτικών και τουριστικό συνάλλαγμα) και την εισαγωγή κεφαλαίων. Τόσο όμως οι άδηλοι πόροι, όσο και τα εισαγόμενα κεφάλαια δεν είχαν ποτέ βασική τους κατεύθυνση τις παραγωγικές επενδύσεις στη μεταποίηση. Όλη αυτή η διαδικασία ανταναικλάται σαφώς στο χρόνιο έλλειμμα του Εμπορικού Ισοζυγίου (ΕΙ), που συνεχώς χειροτερεύει, καθώς και στους τρόπους που χρησιμοποιήθηκαν για τη χρηματοδότησή του οι οποίοι, σε τελική ανάλυση, στηρίχθηκαν στον εξωτερικό δανεισμό.

Παράλληλα, η εξάρτηση της Ελλάδας από το εξωτερικό εμπόριο[13] σχεδόν διπλασιάστηκε στην ίδια περίοδο, όντας σχεδόν διπλάσια εκείνης των Αναπτυγμένων Καπιταλιστικών Χωρών (ΑΚΧ). Οι παραπάνω εξελίξεις στο ΕΙ μπορούν, επομένως, να ερμηνευθούν ικανοποιητικά από το γεγονός ότι το επιταχυνόμενο, από τη δεκαετία του 1960, άνοιγμα της

12. Η αναλογία των εξαγωγών στις εισαγωγές έπεσε από 44% τη δεκαετία του 1950 στο 38% τις επόμενες δυο δεκαετίες, για να φθάσει το 32,5% το 2008 (ενώ την ίδια περίοδο ήταν πάνω από 100% στην ευρωζώνη!). Βλ. *Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση*, ό.π. Διαγρ. 2 και *World Development Indicators 2010*, Table 4.4 & 4.5.
13. Η εξάρτηση αυτή μετράται ως ποσοστό του ημιαθροίσματος του εξωτερικού εμπορίου ως προς το ΑΕΠ.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οικονομίας προς τη διεθνή οικονομία συνεπαγόταν την ουσιαστική «κατάληψη» της ελληνικής αγοράς από τα ξένα βιομηχανικά προϊόντα[14], η οποία δεν αντισταθμίστηκε όμως από αντίστοιχη αύξηση των εξαγωγών.

Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα ήταν η αυξανόμενη στήριξη στις εισροές εισοδήματος και κεφαλαίου από το εξωτερικό (μετά το βαθμιαίο σταμάτημα της αμερικανικής βοήθειας κατά τη δεκαετία του 1950) για να καλυφθεί το χρόνιο και διευρυνόμενο έλλειμμα στο ΕΙ[15]. Ωστόσο, η συνεισφορά των άδηλων πόρων στη χρηματοδότηση του ελλείμματος στο ΕΙ έφθασε το απόγειό της στη δεκαετία του 1970 και από τότε άρχισε η καθοδική πορεία τους[16] που είχε συνέπεια την τάση μακροπρόθεσμης επιδείνωσης του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών, η οποία συγκαλυπτόταν βασικά από τις μεταβιβάσεις από την ΕΟΚ.

Ο ρόλος του ξένου κεφαλαίου και η «Βιομηχανική Άνοιξη» της περιόδου 1965-73

Η διαδικασία της μεταπολεμικής «ανάπτυξης» ξεκίνησε με τη «Βιομηχανική Άνοιξη» στην περίοδο 1965-73, δηλαδή μια βραχύχρονη εξαρτημένη εκβιομηχάνιση που στηριζόταν στην αυξανόμενη εξωστρέφεια της οικονομίας και είχε άμεση σχέση με τις μεταβολές στον διεθνή καταμερισμό εργασίας της περιόδου αυτής, η οποία ευνοούσε αυτού του είδους την εκβιομηχάνιση στη περιφέρεια/ημιπεριφέρεια. Η Ελλάδα, στην περίοδο αυτή, προσέφερε ακριβώς τις συνθήκες οικονομικής και πολιτικής «σταθερότητας» που χρειαζόταν το κεφάλαιο, τόσο τις αντικειμενικές όσο και τις υποκειμενικές.

Όσον αφορά στις αντικειμενικές συνθήκες, η ελληνική οικονομική σταθερότητα στηριζόταν στο γεγονός ότι η μαζική μετανάστευση στα μη-

14. Η μέση ροπή εισαγωγών στην Ελλάδα (δηλ. η αναλογία εισαγωγών στο ΑΕΠ) ήταν ήδη από την περασμένη δεκαετία σημαντικά υψηλότερη της μέσης ροπής των ΑΚΧ (0,34 και 0,26 αντίστοιχα το 1990, κατά την Παγκόσμια Τράπεζα) και υπερδιπλασιάστηκε σε σχέση με τη δεκαετία του 1950.

15. Έτσι, οι καθαρές εισροές άδηλων πόρων και εμβασμάτων κάλυψαν πάνω από τα 2/3 του ελλείμματος στο ΕΙ, από τη δεκαετία του 1960 και μετά, όταν η μαζική μετανάστευση, σε συνδυασμό με τη σημαντική αύξηση του τουρισμού, άρχισαν να αποφέρουν αποτελέσματα (*Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση*, ό.π.).

16. Στο ίδιο, Πίνακας 2.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τροπολιτικά κέντρα των δυο πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, σε συνδυασμό με τις απώλειες στη διάρκεια του πολέμου, της Κατοχής και του Εμφυλίου, είχαν στερήσει τον πληθυσμό της χώρας από περίπου 1.220.000 άτομα[17]. Το γεγονός αυτό ήταν κρίσιμης σημασίας γιατί «έλυνε» κατά κάποιο τρόπο το πρόβλημα της απασχόλησης, χωρίς τις αντιφάσεις που δημιουργούσε το κράτος-πρόνοιας και η πολιτική πλήρους απασχόλησης των μητροπολιτικών χωρών. Έτσι, τόσο η μετανάστευση, όσο και η διαδικασία εξαρτημένης εκβιομηχάνισης, με την πολύ μικρή απορροφητικότητα εργασίας που τη διακρίνει[18], δεν δημιουργούσαν συνθήκες συμπίεσης των κερδών, όπως συνέβαινε την ίδια περίοδο στα μητροπολιτικά κέντρα. Με άλλα λόγια, στην Ελλάδα, αντίθετα με τα μητροπολιτικά κέντρα, δεν ήταν δυνατό να δημιουργηθούν οι αντικειμενικές συνθήκες δυσαναλογίας μεταξύ συσσώρευσης κεφαλαίου και διαθέσιμης προσφοράς εργασίας, όταν το μέσο ποσοστό ανεργίας/ υποαπασχόλησης είχε ήδη φθάσει περίπου το 14% του ενεργού πληθυσμού στη περίοδο 1961-71[19], ενώ στα μητροπολιτικά κέντρα χρειάστηκαν αρκετά χρόνια νεοφιλελεύθερων πολιτικών για να επιτευχθεί παρόμοιο επίπεδο ανεργίας.

Όσον αφορά στις υποκειμενικές συνθήκες, στην Ελλάδα δεν ήταν δυνατή τότε η άνθιση ενός απεργιακού κινήματος, ανάλογου με αυτό στα μητροπολιτικά κέντρα, με δεδομένη την μικρή και αποδεκατισμένη από τις διώξεις της Δεξιάς και της Χούντας εργατική τάξη, στις καταπιεστικές συνθήκες πολιτικής «σταθερότητας» της μετεμφυλιακής Ελλάδας.

Ο συνδυασμός των παραπάνω ευνοϊκών για το κεφάλαιο συνθηκών σήμαινε ότι στην Ελλάδα, σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι το 1974, πραγματικοί μισθοί και παραγωγικότητα αυξάνονταν περίπου με τον ίδιο ρυθμό[20]. Αντίθετα, οι πραγματικοί μισθοί στις μητροπολιτικές χώρες αυξάνονταν στη περίοδο 1968-73 ταχύτερα από την παραγωγικότητα, οδηγώντας σε κρίση κερδοφορίας, στον στασιμοπληθωρισμό και στη συνακόλουθη άνοδο του νεοφιλελευθερισμού. Δηλαδή, του κινήματος μέσα στις ελίτ για τη θεσμοποίηση των δομικών αλλαγών, (τις οποίες είχαν ξε-

17. Μ. Δρεττάκης, «Οι μετανάστες μας σώζουν από το δημογραφικό αδιέξοδο», *Ελευθεροτυπία* (22/4/2010).
18. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη ανάπτυξη, η Ελληνική περίπτωση*, ό.π., σελ. 117-30.
19. Μ. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, *Η προβληματική Ελληνική Βιομηχανία* (Παρατηρητής, 1983), σελ. 108.
20. Βλ. Π. Παυλόπουλος, *Εισοδηματικά μερίδια: τάσεις, αιτίες, αποτελέσματα* (ΙΟΒΕ, 1986).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κινήσει οι αγορές «από κάτω», με στόχο το άνοιγμα και την απελευθέρωσή τους), που ήταν αναγκαίες για τη μαζική εξάπλωση των πολυεθνικών.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτού του είδους «σταθερότητας» συντελέστηκε μια μερική και αποσπασματική εκβιομηχάνιση που δεν οδηγούσε όμως στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης βιομηχανικής βάσης, όπως άλλωστε φανερώνουν η χαμηλή αλλά και φθίνουσα προστιθέμενη αξία στη μεταποίηση, καθώς και οι σχετικά χαμηλές «κλαδικές διασυνδέσεις»[21]. Αντίθετα, στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης αυτής, ο δυϊσμός και η ανισομέρεια στην ανάπτυξη αυξάνονταν σαν συνάρτηση της διευρυνόμενης εξωστρέφειας της οικονομίας. Συγχρόνως, η συνεχής επέκταση του τριτογενούς τομέα (αποτέλεσμα, στην Ελλάδα, της εξαρτημένης εκβιομηχάνισης και όχι, όπως στις μητροπόλεις, της αποβιομηχάνισης) οδηγούσε στη σταθερή αύξηση των αυτοαπασχολουμένων (και αντίστοιχα της παραοικονομίας) καθώς και στη παραπέρα ενίσχυση των καταναλωτικών δομών της οικονομίας, σε βάρος της παραγωγής αλλά και της παραγωγικότητας. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτή έπαιξε, πάλι, η μετανάστευση, η οποία τόνωνε τις καταναλωτικές δομές, όχι μόνο με την εισροή εμβασμάτων, αλλά και με την ακόμα πιο σημαντική εισροή κεφαλαίων για την αγορά ακινήτων.

Η αυξανόμενη, όμως, εξωστρέφεια της οικονομίας, σε συνδυασμό με την επέκταση του τομέα των υπηρεσιών, κατέληγαν στη συνεχή διεύρυνση του ανοίγματος μεταξύ παραγωγικού δυναμικού και κατανάλωσης, που, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, είναι η βασική αιτία της δομικής κρίσης της ελληνικής οικονομίας. Αναπόφευκτα, η διεύρυνση του ανοίγματος μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης οδήγησε σε αντίστοιχη διεύρυνση του ελλείμματος στο Εμπορικό Ισοζύγιο που καλυπτόταν, βασικά, από τα μεταναστευτικά και ναυτιλιακά εμβάσματα, την τουριστική δαπάνη καθώς και την εισροή ξένου κεφαλαίου (επενδυτικού και δανειακού). Όταν, όμως, στα μέσα της δεκαετίας του '70, ξέσπασε η βαθιά κρίση στα καπιταλιστικά κέντρα, τότε, τόσο οι άδηλοι πόροι, όσο και η εισροή επενδυτικού κεφαλαίου επηρεάστηκαν αρνητικά. Έτσι, οι ίδιοι παράγοντες που οδήγησαν στη «Βιομηχανική Άνοιξη» της περιόδου 1965-73 (εξωτερική ζήτηση και ξένο κεφάλαιο) συντέλεσαν μετά το 1974 στη σημαντική ποσοτική αλλά και ποιοτική οπισθοδρόμησή της.

21. Τ. Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 172-82.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η απουσία σημαντικών ξένων επενδύσεων και η σημαντική μείωση της ανάπτυξης των εξαγωγών ήταν αρκετές για να ωθήσουν σε στασιμότητα, αλλά και σε ανατροπή των αναδιαρθρωτικών τάσεων υπέρ των συγχρόνων μεταποιητικών κλάδων (σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς) που είχαν σημειωθεί στη περίοδο 1965-73. Το άνοιγμα, επομένως, της οικονομίας προς το ξένο κεφάλαιο και την ξένη αγορά οδήγησε απλώς σε μια ευκαιριακή ανάπτυξη που διήρκεσε λιγότερο από μια δεκαετία, για να καταλήξει σε ποσοτική κάμψη, ποιοτική οπισθοδρόμηση και αύξηση του βαθμού εξάρτησης στην περίοδο της μεταπολίτευσης.

Τα αποτελέσματα, επομένως, της πολιτικής προσέλκυσης ξένου κεφαλαίου, στο οποίο ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια προσφέρθηκαν σημαντικά κίνητρα, ήταν εξαιρετικά ισχνά. Παρά τη μεγάλη εκροή μητροπολιτικού επενδυτικού κεφαλαίου προς την περιφέρεια και την ευρωπαϊκή ημιπεριφέρεια στη μεταπολεμική περίοδο, οι ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα, στη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου μέχρι το 1980, αντιπροσώπευαν λιγότερο από το 3% του ετήσιου σχηματισμού κεφαλαίου. Ακόμα, η συγκέντρωση του ξένου κεφαλαίου σε τρεις μόνο βιομηχανικούς τομείς (αλουμίνιο, διυλιστήρια και χημικά), που ανήκαν στους «τομείς-κλειδιά» της ελληνικής οικονομίας[22], κατέληξε σε μια πολύ αποσπασματική εκβιομηχάνιση μερικών σύγχρονων τομέων που δεν περιελάμβανε ωστόσο τον ζωτικό κλάδο της μεταλλουργικής βιομηχανίας. Εντούτοις, δεδομένου ότι οι σύγχρονοι τομείς χαρακτηρίζονταν από μεγαλύτερη παραγωγικότητα και συγκέντρωση κεφαλαίου και εργασίας από όσο οι παραδοσιακοί, αναπτύχθηκε ένας σημαντικός βαθμός δυϊσμού την περίοδο της «Βιομηχανικής Άνοιξης»[23].

Συμπερασματικά, οι ξένες επενδύσεις, που πάντοτε συνιστούσαν τη μοναδική ελπίδα των κομμάτων εξουσίας για κάποια συνέχιση της «ανάπτυξης», ήταν τελικά ένα σχετικά πολύ μικρό ποσοστό στη συνολική συσσώρευση κεφαλαίου, γεγονός που σημαίνει ότι το ξένο κεφάλαιο ούτε θέλησε –ούτε άλλωστε αυτό μπορούσε να είναι το κίνητρό του– να παίξει ένα σημαντικό αναπτυξιακό ρόλο. Στον ανταγωνισμό για τη προσέλκυση ξένων επενδυτικών κεφαλαίων με άλλες χώρες στην ημιπεριφέρεια (Ανατολική Ευρώπη και κυρίως Νοτιοανατολική Ασία) η Ελλάδα έχασε

22. T. Fotopoulos, «Key sectors in the Greek Economy», *Greek Economic Review*, τόμος 2, αρ. 1, σελ. 78-86.

23. Τ. Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 198-206.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

από καιρό το παιχνίδι. Το πολύ φθηνότερο και πιο εξειδικευμένο (λόγω της πολύ σημαντικότερης εκβιομηχάνισής τους) εργατικό και επιστημονικό δυναμικό που διέθετε σε σχέση με τη χώρα μας οι άλλες χώρες της ημιπεριφέρειας, καθώς και το δυνητικά μεγαλύτερο μέγεθος της αγοράς τους, έκανε φανερό ότι, όσα προνόμια και παραχωρήσεις «αποικιακού τύπου» και αν ήταν διατεθειμένα να κάνουν τα κόμματα εξουσίας, οι πιθανότητες για μαζικές ξένες επενδύσεις, ήταν –για μεγάλο χρονικό διάστημα– επίσης σχεδόν μηδαμινές.

Ο ρόλος του ελληνικού κεφαλαίου στην «ανάπτυξη»

Όσον άφορα στο ελληνικό κεφάλαιο, ούτε το εγχώριο, ούτε το εφοπλιστικό κεφάλαιο στο εξωτερικό, έδειξε ποτέ ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναλάβει την εκβιομηχάνιση της χώρας. Οι επενδύσεις στη μεταποίηση σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, παρέμειναν σταθερά στο πολύ χαμηλό ποσοστό του 15% των συνολικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, ενώ η πλειοψηφία των επενδύσεων (56%) στρεφόταν στις κατοικίες και στα έργα υποδομής, όπου συγκεντρωνόταν η προτίμηση του ιδιωτικού και του δημοσίου τομέα αντίστοιχα. Έτσι, σαν ποσοστό του ΑΕΠ, οι ελληνικές επενδύσεις στη μεταποίηση ήταν από τις χαμηλότερες στις χώρες του ΟΟΣΑ. Ακόμη και στην περίοδο της «Βιομηχανικής Άνοιξης» (1965-73) η Ελλάδα αφιέρωνε μόνο 3% του Εθνικού εισοδήματός της για επενδύσεις στη μεταποίηση, όταν οι ήδη βιομηχανοποιημένες χώρες του κέντρου (Γαλλία, Ιταλία, Ιαπωνία, Ολλανδία, Βέλγιο) καθώς και ημιπεριφερειακές χώρες, όπως η Ισπανία, αφιέρωναν διπλάσιο ποσοστό[24]. Η πλειονότητα των επενδύσεων, τόσο των δημοσίων (περίπου 28% του συνόλου) όσο και των ιδιωτικών, προσανατολίστηκε προς το «κοινωνικό κεφάλαιο».

Συγκεκριμένα, οι χαμηλής παραγωγικότητας επενδύσεις στις οικοδομές απορρόφησαν σχεδόν το 40% των συνολικών ιδιωτικών επενδύσεων στην περίοδο 1950-89, ενώ τα 2/3 περίπου των δημοσίων επενδύσεων διοχετεύθηκαν προς την υποδομή (ενέργεια, μεταφορές, επικοινωνίες). Η συγκέντρωση των δημοσίων επενδύσεων στην υποδομή μπορεί εύκολα να εξηγηθεί σαν τμήμα της συνηθισμένης αναπτυξιακής στρατηγικής που

24. OECD, *Economic Surveys: Greece 1978*, σελ. 29.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

περιλαμβάνει την κρατική συμμετοχή στα πάγια έξοδα του ιδιωτικού κεφαλαίου, μέσω της δημιουργίας εξωτερικών οικονομιών. Από την άλλη μεριά, η έλλειψη ενδιαφέροντος του ιδιωτικού κεφαλαίου για τη μεταποίηση μπορεί να ερμηνευθεί στη βάση της ιστορικά χαμηλής απόδοσής της, σε σύγκριση με το εμπόριο και την κερδοσκοπία γης[25]. Αυτή η χαμηλή απόδοση κερδών στη μεταποίηση είναι με τη σειρά της συνάρτηση του μικρού μεγέθους της εσωτερικής αγοράς για τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα και των σημαντικών διαφορών στην παραγωγικότητα που ενσωματώνουν τα προϊόντα αυτά, σε σύγκριση με τα βιομηχανικά προϊόντα των ανταγωνιστικών αναπτυγμένων χωρών. Στον βαθμό, επομένως, που αυτά τα βαθύτερα αίτια διατηρούνται, και με δεδομένο ότι ο ανταγωνισμός από μόνος του, χωρίς δηλαδή την ενεργό κρατική υποστήριξη, δεν μπορεί να τα εξουδετερώσει, πολιτικές, όπως η φιλελευθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα, δεν θα μπορούσαν να συντελέσουν στη λύση του θεμελιακού προβλήματος της κατανομής των επενδύσεων - όπως υπονοούν σοσιαλφιλελεύθερες αναλύσεις σαν αυτή του Ν. Παπανδρέου[26] (αδελφού και κύριου άτυπου συμβουλάτορα του σημερινού «σοσιαλιστή» πρωθυπουργού), αλλά απλώς θα αναπαρήγαγαν το υπάρχον επενδυτικό πρότυπο.

Το σχετικά περιορισμένο ποσό ιδιωτικών επενδύσεων που στρεφόταν στη μεταποίηση, προσανατολιζόταν παραδοσιακά προς την παραγωγή ελαφρών καταναλωτικών αγαθών. Δηλαδή, σε δασμοβίωτες δραστηριότητες στους λεγόμενους παραδοσιακούς κλάδους, οι οποίοι στη μεν προπολεμική περίοδο –όταν στην Ελλάδα, όπως και αλλού στη περιφέρεια, οι δεσμοί εξάρτησης με τις ΑΚΧ είχαν χαλαρώσει λόγω της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης– επιβίωναν στον ανταγωνισμό (παρά τη χαμηλή παραγωγικότητά τους και τον επίσης χαμηλό βαθμό συγκέ-

25. Το 1986-89 η απόδοση των εμπορικών επιχειρήσεων ήταν υπερπενταπλάσια από εκείνη των μεταποιητικών (27,5% έναντι 5% αντίστοιχα-ICAP). Επίσης, σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται από τον Ν. Παπανδρέου (N. Papandreou, *International Review of Applied Economics*, ό.π., σελ. 13) το ποσοστό κέρδους στη μεταποίηση ήταν περίπου 8% χαμηλότερο από ό,τι στο εμπόριο και στις κατασκευές στη δεκαετία του 1960, ενώ η απόδοση των βιομηχανικών επιχειρήσεων ήταν περίπου 10% χαμηλότερη από ό,τι των μη βιομηχανικών επιχειρήσεων σε όλη τη δεκαετία του 1970 και 1980.

26. N. Papandreou, «Finance and industry: the case of Greece», *International Review of Applied Economics*, τόμος 5, αρ. 1 (1991), σελ. 9.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ντρωσης κεφαλαίου και εργασίας) μόνο χάρη στις εφαρμοζόμενες πολιτικές αυτάρκειας, στη δε μεταπολεμική περίοδο επιβίωναν χάρη στη δασμολογική προστασία και την κρατική βοήθεια[27].

Η βαθμιαία όμως εξάλειψη της κρατικής προστασίας, μετά την είσοδο της χώρας στην ΕΟΚ, κτύπησε ιδιαίτερα σκληρά τη δραστηριότητα του εγχώριου κεφαλαίου στους παραπάνω τομείς[28]. Επιπλέον, ενόψει της Ενιαίας Αγοράς του 1993, η διαδικασία κατάληψης από μέρους του ξένου κεφαλαίου (κυρίως των Κοινοτικών χωρών) των λίγων βιώσιμων ελληνικών επιχειρήσεων, που λειτουργούσαν στους παραπάνω τομείς, αυξήθηκε σημαντικά. Η διαφορά από παρόμοιες κινήσεις που σημειώνονταν στις αναπτυγμένες χώρες της Κοινότητας είναι ότι, ενώ η κίνηση κεφαλαίου σε αυτές τις χώρες αποτελούσε αμφίδρομη ροή, στην Ελλάδα η διαδικασία αυτή ήταν μονόδρομη ανάληψη ελέγχου. Εκτός, λοιπόν, από λίγες υγιείς μονάδες, από τις οποίες οι περισσότερες περιήλθαν στον έλεγχο του ξένου κεφαλαίου, οι υπόλοιπες αντιμετώπισαν πρόβλημα επιβίωσης, όπως άλλωστε έδειξε και το φαινόμενο των προβληματικών επιχειρήσεων. Το ξεπούλημα, επομένως, στο ξένο κεφάλαιο, και η συναφής παροδική έξαρση του χρηματιστηρίου τη δεκαετία του '90, ήταν αντανάκλαση του μεταβατικού φαινομένου ενοποίησης και συγκέντρωσης του, κοινοτικού κυρίως, κεφαλαίου ενόψει της καθιέρωσης της Ενιαίας Αγοράς (βλ. κεφ. 6). Ήταν δηλαδή ένα μεταβατικό φαινόμενο που συνεπαγόταν τον αφελληνισμό της μικρής ελληνικής βιομηχανίας. Φαινόμενο, που αναπόφευκτα είχε αργότερα παραπέρα αρνητικές οικονομικές συνέπειες, ιδιαίτερα στο Ισοζύγιο Πληρωμών, εξαιτίας των εκροών μερισμάτων/κερδών και επαναπατριζομένων κεφαλαίων.

Συμπερασματικά, τα καθαρά αποτελέσματα αυτής της περιορισμένης και λίαν ανισομερούς εκβιομηχάνισης στο Ισοζύγιο Πληρωμών ήταν αρνητικά. Έτσι, τα ευεργετήματα κάποιας αύξησης των εξαγωγών των σύγχρονων τομέων αντισταθμίστηκαν κατά πολύ από τα αρνητικά αποτελέσματα: πρώτον, στο Εμπορικό Ισοζύγιο, εξαιτίας της αύξησης των

27. Το 1980, οι παραδοσιακοί τομείς (τρόφιμα, ποτά, καπνός, υφάσματα, είδη ένδυσης και υπόδησης, δέρμα, έπιπλα, εκτύπωση, τσιμέντο) κάλυπταν σχεδόν το 60% της παραγωγής και τα 2/3 της απασχόλησης στη μεταποίηση.

28. Η διείσδυση των Κοινοτικών εισαγωγών στους παραδοσιακούς τομείς τετραπλασιάστηκε μέσα σε λίγα χρόνια (από το 1980 μέχρι το 1987) ενώ η μέση διείσδυση των προϊόντων της ΕΟΚ απλώς διπλασιάστηκε.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

συντελεστών εισαγωγών, και δεύτερον, στο Ισοζύγιο άδηλων πόρων, εξαιτίας του επαναπατρισμού κερδών/μερισμάτων και των πληρωμών δικαιωμάτων κ.λπ., σε σχέση με τη χρήση ξένων πατενταρισμένων τεχνολογιών από τις θυγατρικές πολυεθνικών. Επίσης, το γεγονός ότι οι εισαγόμενες τεχνολογίες ήταν «έντασης κεφαλαίου» σήμαινε ότι η απορρόφηση εργασίας από τις νέες βιομηχανίες παρέμεινε σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Η συνέπεια, επομένως, αυτού του προτύπου εκβιομηχάνισης ήταν ότι, αντί για οποιαδήποτε σημαντική αναδιάρθρωση που θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για αυτοδύναμη ανάπτυξη (βλ. κεφ. 14), εντάθηκε ο εξαρτημένος και ανισόρροπος χαρακτήρας της αναπτυξιακής διαδικασίας. Αλλά και αυτή ακόμα η μερική και ανισομερής εκβιομηχάνιση αποδείχθηκε βραχύβια. Έσβησε σαν συνέπεια του πρώτου πετρελαϊκού σοκ, μόλις το ξένο κεφάλαιο έχασε κάθε ενδιαφέρον για παραπέρα άμεσες επενδύσεις στους σύγχρονους τομείς και άρχισε να συγκεντρώνεται –όπως παραδοσιακά έκανε το εγχώριο κεφάλαιο– στις υπηρεσίες και τους παραδοσιακούς βιομηχανικούς τομείς.

Δεν ήταν, λοιπόν, περίεργο ότι η αναλογία του μεταποιητικού προϊόντος στο εθνικό προϊόν στην Ελλάδα, η οποία, όπως έδειξα αλλού[29], έφθασε στο απόγειό της τη δεκαετία του '70, αρχίζει μια καθαρά φθίνουσα πορεία τη δεκαετία του '80, έτσι ώστε από πάνω από 20% τη δεκαετία του 1970 να πέσει στο μισό σήμερα, ενώ στην Ευρωζώνη, παρά την πτώση του και εκεί, εξακολουθεί να είναι σχεδόν διπλάσιο από το ελληνικό![30] Ούτε, βέβαια, είναι εκπληκτικό ότι η Ελλάδα στη μεταπολεμική περίοδο είχε μια από τις χαμηλότερες αναλογίες μεταποιητικού στο εθνικό προιόν μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, και ίσως τη χαμηλότερη, αν ληφθεί υπόψη το σχετικά χαμηλό κατά κεφαλή εισόδημά της και η επικράτηση μικρών μονάδων με μεταποιητική δραστηριότητα που συγκεντρώνεται σε χαμηλά στάδια επεξεργασίας. Αναπόφευκτα, το καταναλωτικό πρότυπο που δημιουργούσε η ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς ήταν εντελώς ασύμβατο με τον μεταποιητικό τομέα που είχε δημιουργήσει το στρεβλό επενδυτικό πρότυπο.

29. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση και η Κρίση της Οικονομίας Ανάπτυξης* (Γόρδιος, 1993), Διάγραμμα 1.

30. *World Development Indicators 2010*, Table 4.2.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Εξωστρέφεια, η απώτερη αιτία της δομικής κρίσης

Ποια είναι, όμως, η απώτερη αιτία της δομικής κρίσης που είναι πράγματι μια διαρθρωτική κρίση με την κλασική έννοια του όρου (και όχι με την έννοια-μαϊμού που χρησιμοποιούν νεοφιλελεύθεροι και σοσιαλφιλελεύθεροι και, βέβαια, η κοινοβουλευτική Χούντα, δηλαδή, της «ανελαστικής» εργασίας, των «κλειστών επαγγελμάτων», του γραφειοκρατικού δημοσίου κ.λπ.), η οποία οδήγησε στην σημερινή αποτυχία του μοντέλου «ανάπτυξης» και, έμμεσα, του ίδιου του συστήματος της οικονομίας της αγοράς στην Ελλάδα; Η κύρια, κατά τη γνώμη μου, αιτία είναι το σημαντικό και διευρυνόμενο άνοιγμα μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης, σαν συνέπεια της θεμελιακής αντίφασης που δημιουργούσε η εξαρτημένη ανάπτυξη, δηλαδή μια ανάπτυξη που δεν στηριζόταν στις δυνάμεις της ίδιας της χώρας, αλλά στην εξωτερική αγορά και το ξένο κεφάλαιο, η οποία, αναπόφευκτα οδηγούσε:

α) στο στρεβλό επενδυτικό πρότυπο μιας εξωστρεφούς «ανάπτυξης» και

β) σε ένα καταναλωτικό πρότυπο που αποτελούσε οργανικό τμήμα της παγκόσμιας, παρά της εσωτερικής αγοράς.

Έτσι, στη διάρκεια ολόκληρης της μεταπολεμικής περιόδου, υπήρχε ένα τεράστιο χάσμα μεταξύ δαπανών και παραγωγής το οποίο, μετρούμενο σε σταθερές τιμές, αυξήθηκε από 15% περίπου του ΑΕΠ στη δεκαετία του 1950, σε 20% στη περίοδο 1960-79 [1]. Αυτή η χρόνια ανισορροπία οικονομικών πόρων δεν συνεπάγεται απλώς ένα συνηθισμένο πρόβλημα

1. Τάκης Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη ανάπτυξη, η Ελληνική περίπτωση*, (Εξάντας 1985), Πιν. Δ5.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

υπερβάλλουσας ζήτησης, αλλά σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα, τόσο στο σκέλος της παραγωγής, όπως εκδηλώνονται στο επενδυτικό πρότυπο, όσο και σε εκείνο της δαπάνης, όπως εκφράζονται με το καταναλωτικό πρότυπο. Μάλιστα, η χειροτέρευση στο Ισοζύγιο πόρων, όπως έδειξα αλλού[2] έγινε εντονότερη στη δεκαετία του 1960 όταν, με τη συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ, επιταχύνθηκε η διαδικασία του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς την παγκόσμια αγορά. Η τεράστια αύξηση της μετανάστευσης και του τουρισμού και η συνακόλουθη αύξηση των εμβασμάτων από το εξωτερικό χρησιμοποιήθηκε από τότε για να χρηματοδοτηθεί το διευρυνόμενο έλλειμμα στο Ισοζύγιο πόρων. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η βελτίωση στο Ισοζύγιο πόρων, που φανερώνει η μείωση του ανοίγματος μεταξύ παραγωγής και δαπάνης κατά τη δεκαετία του 1970, ήταν εντελώς παροδική και με το τέλος της «Βιομηχανικής Άνοιξης», στο τέλος της ίδιας δεκαετίας, το άνοιγμα ξαναρχίζει την ανοδική πορεία του, παγιώνοντας μια μακροπρόθεσμη αυξητική τάση που επιβεβαιώνεται από τη στατιστική ανάλυση.

Αναφέρθηκα ήδη στο στρεβλό επενδυτικό πρότυπο στο προηγούμενο κεφάλαιο, όταν συζητούσα τον ρόλο του ξένου και ντόπιου κεφαλαίου, όπου είδαμε πως, εκτός από τη βραχύβια «Βιομηχανική Άνοιξη» του 1965-73 που προκάλεσαν κάποιες ξένες επενδύσεις, οι οποίες είχαν προσελκυστεί από τις ιδιάζουσες οικονομικές συνθήκες της περιόδου (φτηνή εργατική δύναμη λόγω της συμπίεσης μισθών που προκαλούσε η μαζική ανεργία/υποαπασχόληση και η συνακόλουθη μετανάστευση της περιόδου) καθώς και από τις συνθήκες πολιτικής μετεμφυλιακής «σταθερότητας» που επέφεραν την εξαρτημένη εκβιομηχάνιση της «Άνοιξης» αυτής, οι υπόλοιπες επενδύσεις, ιδιωτικές και δημόσιες στρέφονταν στα έργα υποδομής και στους παραδοσιακούς δασμοβίωτους κλάδους, οι οποίοι άρχισαν να εκλείπουν μετά την ένταξη στην ΕΟΚ το 1981 και την άρση των δασμών.

Μια εξωστρεφής καταναλωτική κοινωνία

Πέρα όμως από το στρεβλό επενδυτικό πρότυπο από τη μεριά της πα-

2. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, Η *Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση* και η κρίση της οικονομίας ανάπτυξης (Γόρδιος 1993), Διάγραμμα 13.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ραγωγής που εξετάσαμε, το εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης δημιούργησε και ένα αντίστοιχα στρεβλό καταναλωτικό πρότυπο. Έτσι, στη μεταπολεμική Ελλάδα, ιδιαίτερα από την Χούντα και μετά, θεμελιώθηκε μια «εξωστρεφής καταναλωτική κοινωνία», δηλαδή μια καταναλωτική κοινωνία που δεν στηριζόταν στην ανάπτυξη μιας μαζικής αγοράς για τα εγχώρια προϊόντα, αλλά, αντίθετα, στηριζόταν βασικά στην εξωτερική αγορά δημιουργώντας ένα πρότυπο που αποτελούσε οργανικό τμήμα της παγκόσμιας, παρά της εσωτερικής αγοράς. Έτσι, από πλευράς ζήτησης, το μικρό μέγεθος της αγοράς για τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα οφείλεται περισσότερο στη διάρθρωση παρά στο ύψος της ζήτησης. Εντούτοις, τόσο το ύψος της ζήτησης όσο και η διάρθρωσή της συμβάλλουν σημαντικά στην αυξανόμενη ανισορροπία πόρων.

Όσον αφορά, πρώτα, στο ύψος της ζήτησης, η φύση της οικονομίας ως μιας «οικονομίας υπηρεσιών», σε συνδυασμό με τη μαζική εισροή εμβασμάτων από το εξωτερικό (ναυτιλιακά, μεταναστευτικά κ.λπ.) δημιούργησε έναν έντονα καταναλωτικό τύπο κοινωνίας, που εκδηλώνει τυπικά χαρακτηριστικά μιας «ραντιέρικης» νοοτροπίας[3]. Έτσι, η ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα απορροφούσε το 74% του ΑΕΠ το 1990, έναντι 57% κατά μέσο όρο στις χώρες της Ευρωζώνης. Στην παρούσα δεκαετία, ο καταναλωτικός χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας εντάθηκε ακόμη περισσότερο, με το ποσοστό εγχώριας αποταμίευσης το 2008 να φθάνει το 10% του ΑΕΠ στην Ελλάδα, έναντι 16% στις χώρες της Ευρωζώνης[4], ενώ στο τέλος της δεκαετίας η ελληνική αποταμίευση έφθασε μονοψήφιους αριθμούς (5% το 2009!)[5] γεγονός που αποκλείει και κάθε ιδέα χρηματοδότησης του δημοσίου χρέους από εγχώριες πηγές. Και αυτό, σε αντίθεση π.χ. με την Ιαπωνία που έχει μεγαλύτερο μεν χρέος από την Ελλάδα, αλλά δεδομένης της υψηλής αποταμίευσης στη χώρα αυτή και του γεγονότος ότι τα κρατικά ομόλογα τα κατέχουν βασικά Γιαπωνέζοι, δεν υπάρχει περίπτωση κανένα ΔΝΤ ή ξένος οργανισμός να επιβάλλει τους όρους του, όπως γίνεται σήμερα στο ελληνικό προτεκτοράτο!

3. OECD, *Economic Surveys, Greece 1986-7*, σελ. 38.
4. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.8
5. Σύμφωνα με την Έκθεση του Διοικητή της ΤτΕ για το 2010, «στην Ελλάδα η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, δημόσια και ιδιωτική μαζί, μόλις ξεπερνούσε το 7% του ΑΕΠ το 2008 και το 5% το 2009, ποσό τελείως ανεπαρκές για τη χρηματοδότηση ακόμη και των τρεχουσών επενδύσεων. Η χαμηλή αποταμίευση δεν επιτρέπει να χρηματοδοτηθεί από εγχώριες πηγές το δημόσιο χρέος».

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Όσον αφορά τη διάρθρωση της ζήτησης, το πρόβλημα δεν ήταν μόνο η δημιουργία μιας έντονα καταναλωτικής κοινωνίας, αλλά και η παράλληλη ανάπτυξη ενός καταναλωτικού προτύπου που ήταν ασύμβατο με την ανάπτυξη μαζικής αγοράς για τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα. Σε αυτό συνέβαλαν παράγοντες όπως η μεγάλη ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος, με τους οικονομικά ισχυρότερους να προτιμούν τα ευρωπαϊκά προϊόντα λόγω της υψηλότερης τεχνολογίας τους, έστω και αν ήταν ακριβότερα, και με τους φτωχότερους να στρέφονται στα ξένα προϊόντα όταν άρχισαν οι πάμφθηνες εισαγωγές χαμηλής ποιότητας προιόντων από τους αναπτυξιακούς «παραδείσους» της περιφέρειας (Κίνα κ.λπ.). Ακόμη, δεδομένου ότι μπορεί βάσιμα να υποτεθεί πως οι μισθωτοί προτιμούν τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα από τα ξένα[6], το μικρό μέγεθος της αγοράς για τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα μπορεί, σε ένα βαθμό τουλάχιστον, να αποδοθεί επίσης στη μικρή αναλογία των μισθωτών στον ενεργό πληθυσμό.

Πόσο σημαντική όμως είναι η ανισότητα στη κατανομή του εισοδήματος; Κατ' αρχήν, λόγω του μεγάλου μεγέθους της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, οι σχετικές εκτιμήσεις δεν είναι μόνο ελάχιστες, αλλά και όχι ιδιαίτερα αξιόπιστες. Μια Κοινοτική έρευνα του 1990[7], που είναι περισσότερο αξιόπιστη γιατί βασίζεται στις δαπάνες και όχι στο εισόδημα (το οποίο στην Ελλάδα εμφανίζεται μικρότερο από όσο πραγματικά είναι) έδειχνε όχι μόνο ότι, το 1980, τα 2/3 των φτωχών στη Κοινότητα βρέθηκαν στον Νότο (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία) αλλά και ότι η Πορτογαλία και η Ελλάδα είχαν τα μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας[8] στη Κοινότητα. Ακόμη, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής[9], η Ελλάδα, μετά από 27 ολόκληρα χρόνια μέσα στην ΕΟΚ/ΕΕ, έχει το υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων που βρίσκονται στα όρια της φτώχειας, όπως αντίστοιχα έρχεται πρώτη (μαζί με την Ισπανία) ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης όσον αφορά στη φτώχεια γε-

6. Μ. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, *Η προβληματική Ελληνική βιομηχανία*, (Παρατηρητής, 1983), σελ. 60.
7. Eurostat, *Poverty in figures: Europe in the early 1980s* (EC, 1990).
8. Στο ίδιο. Έτσι, το μέσο ποσοστό φτώχειας στην ΕΟΚ (εκτός Πορτογαλίας) ήταν 13,6% έναντι 21,5% της Ελλάδας (το όριο φτώχειας καθορίζεται στο 50% της μέσης κατά κεφαλή εθνικής δαπάνης).
9. Κ., Μοσχονάς, «Πρώτοι στη φτώχεια οι Έλληνες», *Ελευθεροτυπία* (7/10/2008).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νικά (20%)[10]. Τέλος, το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει ένα σημαντικά μεγαλύτερο δείκτη ανισότητας από τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης (εκτός από τις χώρες του ευρωπαϊκού «Νότου» οι οποίες, για παρόμοιους λόγους, επίσης διακρίνονται για μεγάλη ανισότητα) είναι ενδεικτικό[11].

Όσον αφορά στη διάρθρωση της απασχόλησης, η ελληνική οικονομία πάντα χαρακτηριζόταν από ένα σχετικά (με τις άλλες χώρες στην ΕΕ) χαμηλό ποσοστό μισθωτών[12]. Οσον αφορά τους ίδιους τους μισθούς, οι ακαθάριστες ωριαίες αποδοχές των χειρωνάκτων εργατών στην Ελλάδα (εκφρασμένες σε ισοδύναμες μονάδες αγοραστικής δύναμης) που ήταν κάτω από το μισό του μέσου Κοινοτικού όρου στη δεκαετία του 1970 (47% το 1977)[13], μετά από 17 ολόκληρα χρόνια, το 1994, ήταν 46% του μέσου Κοινοτικού όρου[14], ενώ ακόμη και σήμερα παραμένουν κάτω από το μισό των χωρών του ευρωπαϊκού «Βορρά» [15] (οι χώρες του οποίου, παρόλα αυτά, απαιτούν τώρα, με την ευκαιρία της ουσιαστικής ελληνικής χρεοκοπίας, δραστική μείωση των ελληνικών μισθών!).

Είναι, επομένως, φανερό ότι τα παραπάνω διαρθρωτικά χαρακτηριστικά έχουν δημιουργήσει ένα φαύλο κύκλο που δεν επιτρέπει την ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς. Έτσι, το μικρό μέγεθος της αγοράς για τα εγχώρια προϊόντα αποθαρρύνει τους ντόπιους επενδυτές και οδηγεί στην αύξηση των αυτοαπασχολουμένων. Καθώς όμως το εισόδημα των τελευταίων αυξάνεται (σε μεγάλο βαθμό ανεξέλεγκτα μέσα στη παραοικονομία όπου ανθεί η αυτοαπασχόληση) η ζήτηση για τα ξένα προϊόντα επιταχύνεται και μειώνεται αντίστοιχα η ζήτηση για τα ελληνικά βιομηχανικά προϊόντα. Τα «αποτέλεσματα εισοδήματος» και «επίδειξης», που αποτελούν τυπική αιτία του ανισομερούς καταναλωτικού προτύπου σε πολλές χώ-

10. Στατιστική Αρχή/*Ελευθεροτυπία* (10/3/2010).
11. Ο συντελεστής Gini με τον οποίο μετράται η ανισότητα (όσο χαμηλότερος τόσο μικρότερη η ανισότητα) είναι κατά μέσο όρο 25% στις Σκανδιναβικές χώρες έναντι πάνω από 34% στην Ελλάδα (αν βέβαια τα στοιχεία που έδωσε είναι αξιόπιστα!) *World Development Indicators 2010*, ό.π., Table 2.9.
12. Τη δεκαετία του '90 μόνο το 53% των απασχολουμένων συνίστατο από μισθωτούς, έναντι ενός μέσου όρου 83% στις 15 χώρες της Ε.Ε (Eurostat, *Basic Statistics of the European Union*, 1996, Table 3.16) και η κατάσταση δεν έχει αλλάξει σημαντικά από τότε.
13. Eurostat, *Review 1977-86* (EC, 1988).
14. Eurostat, *Basic Statistics of the European Union*, 1996, Table 3.41.
15. Κ. Μοσχονάς, *Ελευθεροτυπία* (14/7/2006).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρες της Λατινικής Αμερικής[16], φαίνεται επομένως να λειτουργούν εξίσου αποτελεσματικά και στην Ελλάδα.

Ο συνδυασμός του στρεβλού επενδυτικού προτύπου με ένα αντίστοιχα στρεβλό καταναλωτικό πρότυπο –και τα δυο συνέπεια της υιοθέτησης ενός εξωστρεφούς μοντέλου ανάπτυξης από μια χώρα που δεν είχε ακόμη αποκτήσει ανταγωνιστική παραγωγική δομή– οδήγησαν σε μια σειρά παθογένειες που δεν είναι παρά συνέπειες της δομικής κρίσης, οι οποίες ανάγονται πρωταρχικά στην απουσία ενός ισχυρού μεταποιητικού τομέα. Έτσι, ως αποτέλεσμα των παραπάνω τάσεων, η διαδικασία «ανάπτυξης» της Ελλάδας, σε αντίθεση με εκείνη που ακολούθησαν ιστορικά οι σημερινές αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, δεν περιλαμβάνει καμιά αξιόλογη φάση εκβιομηχάνισης: από μια αγροτική οικονομία που απασχολούσε πάνω από το μισό του ενεργού πληθυσμού στον πρωτογενή τομέα κατά την προπολεμική περίοδο, προχώρησε κατ' ευθείαν στο στάδιο μιας οικονομίας υπηρεσιών κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Το γεγονός αυτό είχε, φυσικά, όχι μόνο οικονομικές συνέπειες, στις οποίες θα αναφερθώ στη συνέχεια, αλλά και κοινωνικές, δεδομένου ότι ποτέ δεν διαμορφώθηκε στην Ελλάδα ισχυρή εργατική τάξη και, αντίστοιχα, αστική τάξη και αστικό Κράτος με χαρακτήρα και δομές παρόμοιες με αυτές των καπιταλιστικών μητροπόλεων (ΑΚΧ), γεγονός που την εντάσσει σαφώς στην ημι-περιφέρεια των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών, παρά τη μυθολογία για την ισχυρή Ελλάδα (την οποία παραδόξως υιοθέτησαν και μεγάλα τμήματα της Αριστεράς!) που δημιούργησε η αναπτυξιακή «φούσκα». Αλλά ας δούμε τις κυριότερες οικονομικές συνέπειες της απουσίας του σταδίου εκβιομηχάνισης.

Οι συνέπειες της απουσίας ισχυρού μεταποιητικού τομέα

1. Η Οικονομία των υπηρεσιών

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η οικονομική «ανάπτυξη» στη μεταπολεμική περίοδο, ιδιαίτερα μετά τη μεταπολίτευση, στηρίχθηκε

16. R. Pollin and Alarcon, "Debt crisis, accumulation crisis and economic restructuring in Latin America", *International Review of Applied Economics*, τόμος 2, (1988), σελ. 131-32.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πρωταρχικά, αν όχι αποκλειστικά, στον τομέα των υπηρεσιών. Ο εξογκωμένος τριτογενής τομέας δεν αποτελεί, βέβαια, ελληνική πρωτοτυπία, αλλά κοινό χαρακτηριστικό όλων των περιφερειακών και ημιπεριφερειακών χωρών[17]. Ο τομέας, όμως, των υπηρεσιών στις περιφερειακές χώρες έχει πολύ μικρή ποιοτική σχέση με τον αντίστοιχο τομέα στο κέντρο. Η εξήγηση της διαφοράς αυτής ανάγεται στις ιστορικές συνθήκες επέκτασης του τομέα αυτού στην περιφέρεια σε σχέση με το κέντρο. Έτσι, στις μητροπολιτικές χώρες, η επέκταση του τριτογενούς τομέα εξηγείται στα πλαίσια μιας μεταβιομηχανικής εξέλιξης που συνεπάγεται την αποβιομηχάνιση των χωρών αυτών και την αντίστοιχη *μερική* μεταφορά της βιομηχανίας τους στην περιφέρεια (Κίνα, Ινδία κ.λπ.). Ενώ, δηλαδή, στα μητροπολιτικά κέντρα η επέκταση του τριτογενούς τομέα σηματοδοτεί τη μεταφορά του οικονομικού κέντρου σε κοινωνικές ομάδες που επεξεργάζονται πληροφορίες σε διάφορα στάδια (χειριστές ηλεκτρονικών υπολογιστών, υπάλληλοι στους διαφόρους τομείς υπηρεσιών από τον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό τομέα μέχρι τον ασφαλιστικό και επικοινωνιακό τομέα κ.λπ.), στις περιφερειακές χώρες, η επέκταση του τριτογενούς τομέα μπορεί να εξηγηθεί στα πλαίσια της διαδικασίας εξαρτημένης εκβιομηχάνισης. Μιας διαδικασίας, δηλαδή, που δεν οδήγησε στην εγγενή και ολοκληρωμένη επέκταση του μεταποιητικού τομέα, η οποία θα μπορούσε να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό που απελευθέρωνε η αύξηση της αγροτικής παραγωγικότητας, όπως συνέβη στα μητροπολιτικά κέντρα.

Έτσι, δημιουργήθηκαν πελώρια κύματα εσωτερικών οικονομικών μεταναστών που συνωθούντο στις τερατουπόλεις –οι οποίες αναδύονταν στα αστικά κέντρα– και συνήθως απασχολούντο σε διάφορες παρασιτικές δραστηριότητες στον δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα. Ακόμη, η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα στην περιφέρεια είναι ανάπτυξη έντασης ανειδίκευτης εργασίας, σε αντίθεση με την ανάπτυξη έντασης κεφαλαίου και εξειδικευμένης εργασίας που χαρακτηρίζει την επέκταση του τομέα αυτού στις μητροπόλεις. Τέλος, ενώ στις περιφερειακές χώρες η επέκταση του τριτογενούς τομέα αποτελεί ανάπτυξη απορρόφησης του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού, στις μητροπολιτικές αποτελεί ανάπτυξη

17. Βλ. για ορισμούς και ταξινομήσεις *Εξαρτημένη Ανάπτυξη*, ό.π., κεφ. Γ.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εξοικονόμησης εργασίας, που οφείλεται σε μεταβολές στον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής.

Στη Ελλάδα, η οποία σαφώς ανήκει στην ημιπεριφέρεια, όσοι στη μεταπολεμική περίοδο δεν μπορούσαν να βρουν απασχόληση στον πρωτογενή ή δευτερογενή τομέα, ή στον κορεσμένο δημόσιο τομέα (αν διέθεταν τις κατάλληλες πολιτικές διασυνδέσεις), δεν είχαν άλλη διέξοδο παρά να προστεθούν στον, συνήθως παρασιτικό, κύκλο των «αυτοαπασχολουμένων», που ασχολούνται με την παροχή υπηρεσιών παντός είδους (δουλειές του ποδαριού, μικρέμποροι, μεσάζοντες, «αεριτζήδες», κ.λπ.). Η συνέπεια ήταν ότι το ποσοστό αυτοαπασχολουμένων στον ενεργό πληθυσμό αυξανόταν συνεχώς στη μεταπολεμική περίοδο[18]. Η αυτοαπασχόληση, βέβαια, αυτή δεν αφορά μόνο στον τριτογενή τομέα. Αν πάρουμε, όμως, υπόψη ότι από τη μια μεριά, το ποσοστό μισθωτών στο δευτερογενή τομέα είναι υψηλότερο από αυτό στον τριτογενή (και πολύ χαμηλότερο από τις άλλες χώρες της ΕΟΚ), ενώ από την άλλη, το ποσοστό απασχολουμένων (αυτοαπασχολουμένων κυρίως) στο γεωργικό τομέα μειώνεται συνεχώς στην εξεταζόμενη περίοδο, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η σημαντική αυτή αύξηση των αυτοαπασχολουμένων οφείλεται βασικά στην επέκταση του τριτογενούς τομέα.

2. Το τρίπτυχο μετανάστευση - ανεργία - υποαπασχόληση

Ακόμη, η απουσία του σταδίου εκβιομηχάνισης σήμαινε ότι ο ιδιωτικός τομέας δεν ήταν σε θέση, σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο, να προσφέρει επαρκείς ευκαιρίες απασχόλησης στο πλεονάζον εργατικό δυναμικό της χώρας και κύρια στο πλεονάζον, λόγω τεχνολογικών εξελίξεων στην αγροτική παραγωγή, αγροτικό δυναμικό. Το αποτέλεσμα ήταν η μαζική μετανάστευση αγροτικών πληθυσμών στο εξωτερικό, αλλά και στο εσωτερικό, για να επανδρώσουν βασικά τον συνεχώς διογκούμενο τομέα των υπηρεσιών, στον οποίο σημαντικό ρόλο έπαιζε ο δημόσιος τομέας. Παρά την εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση, όμως, η ανεργία διπλασιάστηκε από την ένταξη στην ΕΕ και μετά και παρέμεινε

18. Από 14% το 1960 σε 27% το 1981 κατά τη Μ. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, *Η Προβληματική Ελληνική Βιομηχανία* (Παρατηρητής, 1983) σελ. 26-7. Στη δεκαετία του '90 το ποσοστό αυτοαπασχολουμένων είχε φθάσει το 47% στην Ελλάδα έναντι 17% στην Ε.Ε των 15 (Eurostat, *Basic Statistics of the European Union*, 1996), Table 3.16.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

περίπου στο 7,7%, μέχρι την περίοδο πριν από τη σημερινή κρίση - στη διάρκεια της οποίας απογειώθηκε! (βλ. κεφ. 7)[19].

Η μετανάστευση δηλαδή στο εξωτερικό, μαζί με την εξάπλωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, ήταν οι βασικές ασφαλιστικές δικλείδες που πρόσφερε το μεταπολεμικό μοντέλο ανάπτυξης στο πρόβλημα της ανεργίας. Έτσι, όμως, καταλήξαμε, παρά την απουσία σημαντικής εκβιομηχάνισης (που αποτέλεσε, σε Ανατολή και Δύση, τον βασικό γενεσιουργό παράγοντα της σημερινής εκτεταμένης οικολογικής καταστροφής), να έχουμε εξίσου σημαντικές, αν όχι σοβαρότερες, επιπτώσεις στο περιβάλλον με τις αντίστοιχες των βιομηχανικών χωρών. Στην εξέλιξη αυτή συνετέλεσε τόσο η συγκέντρωση των δημοσίων υπηρεσιών και πολλών εξαρτημένων ιδιωτικών, όσο και η ανεξέλεγκτη συγκέντρωση της μικρής βιομηχανίας μας στο λεκανοπέδιο της Αττικής[20].

3. Χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα

Το αποτέλεσμα αυτών των διαφορετικών δρόμων ανάπτυξης ήταν οι σημαντικές διαρθρωτικές αποκλίσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Είναι σαφές ότι η μεγάλη εξάρτηση της Ελλάδας από τις εισαγωγές και η καχεκτική αύξηση των εξαγωγών μπορεί να ερμηνευθούν με βάση το πολύ περιορισμένο μέγεθος της μεταποιητικής της βάσης που φανερώνει το γεγονός ότι το μεταποιητικό μερίδιο στο εθνικό προϊόν υπήρξε, σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο, περίπου το μισό των αντίστοιχων μεριδίων στις αναπτυγμένες χώρες της ΕΕ. Και αυτό, διότι η απουσία σημαντικών παραγωγικών βιομηχανικών επενδύσεων σήμαινε ότι το γενικό επίπεδο της παραγωγικότητας εργασίας στην

19. Η ανεργία αυξήθηκε από 3,6% το 1984 σε 7% το 1997 (OECD, *Survey on Greece 1998*, Πιν. 3) και σε 7.7% την περίοδο 2005-08 (*World Development Indicators 2010*, Table 2.5.

20. Χαρακτηριστικά, από το 1951 μέχρι το 1981 η περιοχή πρωτεύουσας υπερδιπλασίασε τον πληθυσμό της, συγκεντρώνοντας ήδη από τη δεκαετία του 1990 το 47% της ελληνικής βιομηχανίας και το 50% της εμπορικής δραστηριότητας. Αντίστοιχα, δυσμενείς οικολογικές επιπτώσεις είχε η μικρότερη, αλλά σημαντική, συγκέντρωση στην περιφέρεια Θεσσαλονίκης, καθώς και η, επίσης ουσιαστικά ανεξέλεγκτη, τουριστική «ανάπτυξη». Τ. Φωτόπουλος, «Εξαρτημένη ανάπτυξη και περιβάλλον» στο βιβλίο *Περιβάλλον, ανάπτυξη και ποιότητα ζωής* (Compendium/BBC, 1983). Βλ. και *Εξαρτημένη Ανάπτυξη*, ό.π., κεφ. ΣΤ.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ελλάδα ήταν, σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, πολύ χαμηλότερο από ό,τι στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Έτσι, τη δεκαετία του '60 (1960-73), σαν συνέπεια, κυρίως, κάποιων σημαντικών ξένων βιομηχανικών επενδύσεων κατά τη διάρκεια της «Βιομηχανικής Άνοιξης» που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η ελληνική παραγωγικότητα εργασίας αυξανόταν με σχεδόν διπλάσιο ρυθμό από το μέσο Κοινοτικό (8,8% έναντι 5,1%). Εντούτοις, στο τέλος της περιόδου, το 1972, ο μέσος όρος του δείκτη παραγωγικότητας στις κοινοτικές χώρες ήταν περίπου 80% μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ελληνικό. Ακόμη, μετά από σχεδόν 30 χρόνια ένταξης στην ΕΟΚ/ΕΕ, ο δείκτης παραγωγικότητας εργασίας στην Ευρωζώνη είναι 77% μεγαλύτερος από τον ελληνικό![21] Επιπλέον, η έλλειψη σημαντικού βιομηχανικού τομέα σήμαινε την απουσία εφαρμοσμένης έρευνας και της δυνατότητας ανάπτυξης εγχώριας τεχνολογίας, καθώς και ένα αντίστοιχα χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (απόρροια, επίσης, του γενικότερου επιπέδου ανάπτυξης) και την ανυπαρξία σημαντικού εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, με παραπέρα αρνητικές συνέπειες στην παραγωγικότητα.

Σαν συνέπεια των παραπάνω και της βασικής αντίφασης που δημιουργεί μια υποτυπώδης μεταποιητική βάση που συνυπάρχει μαζί με ένα σχετικά υψηλό βιοτικό και καταναλωτικό επίπεδο –επίπεδο που δημιούργησε, στις μεν πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, η δραστική αύξηση των άδηλων πόρων και εισροών κεφαλαίου και, στην τωρινή δεκαετία, η αναπτυξιακή «φούσκα» που στηρίχτηκε στον δανεισμό– δημιουργείται ένα μακροπρόθεσμο πρόβλημα ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, τόσο στο εσωτερικό όσο και στη διεθνή αγορά. Η αύξηση επομένως του εργατικού κόστους στη μεταπολιτευτική περίοδο, δεν ήταν η κύρια αιτία χειροτέρευσης της ήδη χαμηλής ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων. Αντίθετα, η κύρια αίτια ήταν η απουσία σημαντικών επενδύσεων σε νέους, τεχνολογικά προχωρημένους, κλάδους καθώς και σε επανεξοπλισμό των παλαιών, που θα διεύρυναν την ανταγωνιστική ικανότητα των προϊόντων μας. Και, φυσικά, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα έχει ιδιαίτερα δυσμενείς συνέπειες, όπως θα δείξω στη συνέχεια, στο

21. Έτσι, το 2006 η παραγωγικότητα εργασίας στην Ελλάδα ήταν $15,440 (σε όρους αγοραστικής δύναμης έναντι $ 20,101 στην Ευρωζώνη γενικά) *World Development Indicators 2008*, Table 2.4.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Εμπορικό Ισοζύγιο που παρουσιάζει, παρά τις διακυμάνσεις, μια μακροπρόθεσμη τάση επιδείνωσης σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο.

Ωστόσο, η μεγάλη εξάρτηση από τις εισαγωγές δεν εξηγείται μόνο από το περιορισμένο μέγεθος του ελληνικού μεταποιητικού τομέα. Μια σύγκριση μεταξύ των μεταποιητικών δομών της Ελλάδας και της ΕΟΚ αποκαλύπτει, όχι μόνο μια πολύ διαφορετική διαμόρφωση στη πρώτη περίπτωση, αλλά και αμετάλλακτη ταυτόχρονα. Όπως έδειξα αλλού[22], ενώ ο μεγάλος όγκος της ελληνικής μεταποίησης στη περίοδο 1970-90 αφορούσε την επεξεργασία αγροτικών προϊόντων και την παραγωγή υφαντικών/ειδών ένδυσης, ο μεγάλος όγκος της μεταποίησης στην ΕΟΚ αφορούσε την παραγωγή μηχανημάτων και μεταφορικών μέσων. Ακόμα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής μεταποίησης συνίσταται είτε σε επεξεργασία πρώτων υλών, είτε σε συναρμολόγηση εισαχθέντων μερών, ή απλώς σε επισκευές, και ότι αυτή η μεταποιητική δραστηριότητα γίνεται κυρίως σε μικρές μονάδες. Συνακόλουθα, όπως έδειξα αλλού, ο όγκος των ελληνικών εξαγωγών στη διάρκεια ολόκληρης της μεταπολεμικής περιόδου συνίσταται σε πρωτογενή προϊόντα και υφάσματα/ενδύματα[23]. Δηλαδή, σε εμπορεύματα που αντιμετώπιζαν αυξανόμενα σκληρό ανταγωνισμό τόσο από χώρες της Κοινότητας που έχουν υψηλή παραγωγικότητα, όσο και από χώρες της περιφέρειας (κυρίως της Ν.Α. Ασίας) που διαθέτουν χαμηλότερο κόστος εργασίας από ό,τι η Ελλάδα. Είναι επίσης σημαντικό να τονίσουμε ότι τα μηχανήματα και τα μεταφορικά μέσα, τα οποία πάντα αποτελούσαν τη μερίδα του λέοντος των εξαγωγών των ΑΚΧ συνιστούσαν ασήμαντο τμήμα των ελληνικών εξαγωγών. Δεν είναι λοιπόν περίεργο, ότι, σήμερα, το ελληνικό μερίδιο μεταποιητικών εξαγωγών στις συνολικές εξαγωγές της χώρας είναι το χαμηλότερο στην Ευρωζώνη![24]

Μολονότι, όμως, ο μεταποιητικός τομέας έχει τη μεγαλύτερη ευθύνη για το έλλειμμα των πόρων, ο αγροτικός τομέας, παρά το μέγεθός του (είναι ακόμη σημαντικά μεγαλύτερος στην Ελλάδα από ό,τι στις ΑΚΧ)

22. *Νεοφιλελεύθερη συναίνεση*, ό.π., Πιν. 3β.

23. Ο όγκος των εξαγωγών σε παρόμοια προϊόντα ήταν 82% το 1960, 81% το 1965, 54% το 1977 και 59% το 1990. *Νεοφιλελεύθερη συναίνεση*, ό.π., Πιν. 3γ.

24. Το μερίδιο αυτό είναι σήμερα 54% στην Ελλάδα έναντι 77% στην Ευρωζώνη, *World Development Indicators 2010*, ό.π., Table 4.4.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

συμβάλλει σημαντικά στο ίδιο έλλειμμα. Ο τομέας αυτός χαρακτηρίζεται ακόμα από χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας σε σχέση με αυτά των εταίρων μας[25], γεγονός που οφείλεται όχι μόνο στο πολύ μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, αλλά και στις ανεπαρκείς επενδύσεις. Δεν είναι, επομένως, εκπληκτικό ότι λόγω των διαφορών στην παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη καλλιεργειών λόγω ΚΑΠ, η εξάρτηση από τα εισαγόμενα αγροτικά προϊόντα αυξήθηκε αλματωδώς[26]. Έτσι, σήμερα, η ελληνική γεωργία δεν μπορεί καν να εξασφαλίσει τη διατροφή του ελληνικού λαού, ενώ υπήρχε σχεδόν αυτάρκεια σε αγροτικά προϊόντα προπολεμικά. Ακόμη και η σιτάρκεια που επανέκτησε μεταπολεμικά η Ελλάδα, το 1957, χάθηκε την προηγούμενη δεκαετία και σήμερα πληρώνουμε για εισαγωγές σιτηρών 100 εκατ. Ευρώ ετησίως, ενώ για εισαγωγές κρέατος, γάλακτος, τυριών δαπανούμε κάθε χρόνο γύρω στο ένα δις. ευρώ, σχεδόν περισσότερα απ' ό,τι δίνουμε για εισαγωγές πετρελαίου! Παράλληλα, εισάγουμε όσπρια, φρούτα και λαχανικά, ψάρια, με σημαντικές επιπτώσεις στο Εμπορικό Ισοζύγιο. Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα ήταν ότι, το 2008, το έλλειμμα στο Εμπορικό Αγροτικό Ισοζύγιο έφτασε τα 4 δις. Ευρώ, όση δηλαδή και η αξία της γεωργικής παραγωγής, συμπεριλαμβανομένων των επιδοτήσεων. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι η ελληνική γεωργία παράγει σήμερα το ένα τρίτο των προϊόντων για τη διατροφή των Ελλήνων, ενώ τα υπόλοιπα δύο τρίτα εισάγονται![27]

Με βάση τα παραπάνω, δεν είναι επομένως εκπληκτικό ότι υπήρχε πάντα ένα σημαντικό χάσμα παραγωγικότητας μεταξύ της Ελλάδας και των μητροπολιτικών κέντρων της ΕΟΚ. Πράγμα που δεν είναι βέβαια αναπάντεχο, αν πάρουμε υπόψη μας την αλληλεξάρτηση επενδύσεων και μεταβολών της παραγωγικότητας εργασίας. Η έλλειψη, επομένως, επαρ-

25. Έτσι, η ανά άτομο προστιθέμενη αξία στην ελληνική γεωργία είναι περίπου το 25% της Γαλλικής και της Ολλανδικής, το 54% της Ιταλικής και το 61% της Ισπανικής και υπερτερεί μόνο σε σχέση με την Πορτογαλική από όλες τις χώρες της Κοινοτικής περιφέρειας στην Ευρωζώνη. (Στοιχεία υπολογισθέντα με βάση το *World Development Report 2003*, World Bank, Table 3.).

26. Ήδη από τα πρώτα χρόνια μετά την ένταξη η διείσδυση των εισαγωγών στα είδη διατροφής αυξήθηκε από 21% το 1981 σε 34% το 1985, έναντι μέσης αύξησης στις χώρες της ΕΟΚ από 22,4% σε 23,4%!

27. Τα παραπάνω στοιχεία από την έρευνα των Μιχάλη Κουρμούση & Γιώργου Κιούση, «Ποιο το μέλλον της γεωργίας μας», *Ελευθεροτυπία* (31/1/2009).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κών επενδύσεων στη παραγωγική δομή που χαρακτήριζε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο σήμαινε ότι η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων στο εσωτερικό και το εξωτερικό βασιζόταν κυρίως στο σχετικά χαμηλότερο κόστος των ελληνικών προϊόντων. Το χαμηλότερο αυτό κόστος θεμελιωνόταν σε δυο παράγοντες:

Α) την πολιτική και οικονομική «σταθερότητα» (σε βάρος των εργαζομένων[28]) που είχαν δημιουργήσει τα αυταρχικά μετεμφυλιακά καθεστώτα,

Β) την υψηλή δασμολογική προστασία.

Ωστόσο, και οι δυο αυτοί καθοριστικοί παράγοντες της ελληνικής ανταγωνιστικότητας άρχισαν να διαβρώνονται βαθμιαία στη μεταπολίτευση, όταν οι σημαντικές διαφορές στο κόστος μεταξύ ελληνικών και ευρωπαϊκών προϊόντων μειώθηκαν σημαντικά, σαν αποτέλεσμα:

- της φιλελευθεροποίησης του μετεμφυλιοπολεμικού καταπιεστικού καθεστώτος (στην οποία οδήγησε η πτώση της στρατιωτικής χούντας το 1974) και της συνακόλουθης σημαντικής αύξησης της δύναμης των συνδικάτων, με ανάλογες επιπτώσεις στο εργατικό κόστος,
- της σταδιακής εξαφάνισης της δασμολογικής προστασίας μετά την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981.

Έτσι, η πολιτική φιλελευθεροποίηση, η οποία πήρε νέες διαστάσεις στη δεκαετία του 1980 μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης από το ΠΑΣΟΚ, κατέστησε δυνατή μια αύξηση του ανά μονάδα εργατικού κόστους στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, η οποία ελάχιστα υστερούσε από την μέση αύξηση των τιμών (18,8% και 19,6% αντίτοιχα). Ακόμη, η προσπάθεια της ΠΑΣΟΚικής κυβέρνησης να ανακτήσει ένα μέρος της απώλειας της ανταγωνιστικότητας μέσω μιας ελεγχόμενης αλλά δραστικής υποτίμησης της δραχμής (η οποία έχασε πάνω από το 70% της αξίας της ως προς το δολάριο στη δεκαετία του 1980) δεν είχε σημαντικό ευεργετικό αποτέλεσμα στο Εμπορικό Ισοζύγιο. Αντίθετα, συνέβαλε στην έκρηξη του πληθωρισμού.

Το αποτέλεσμα, επομένως, του παραπέρα ανοίγματος της οικονομίας

28. Το συνολικό κόστος της εργατικής δύναμης στην ΕΟΚ ήταν το 146% του αντίστοιχου ελληνικού το 1972.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

προς την Ευρώπη το 1981 (όταν η συμφωνία σύνδεσης με την ΕΟΚ μετατράπηκε, ύστερα από 20 χρόνια, σε συμφωνία πλήρους ένταξης) καθώς και της βαθμιαίας άρσης κάθε προστασίας που επακολούθησε, ήταν ο διπλασιασμός της διείσδυσης των εισαγωγών από την ΕΟΚ μέσα σε μια επταετία[29]. Επιπλέον, η διάβρωση του ελληνικού συγκριτικού πλεονεκτήματος όσον αφορά στο εργατικό κόστος, σε συνδυασμό με το γεγονός της αποτυχίας της ανα διάρθρωσης μέσω του μηχανισμού της ελεύθερης αγοράς να δημιουργήσει ένα βιώσιμο εξαγωγικό πρότυπο, οδήγησαν σε μια πολύ αδύναμη ανταπόκριση των εξαγωγών στη συνεχή αύξηση των εισαγωγών. Το ελληνικό μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές έπεφτε σταθερά από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά, γεγονός το οποίο επιβεβαίωνε και η οικονομετρική ανάλυση που έδειχνε έναν υψηλό συντελεστή στατιστικής συσχέτισης μεταξύ της γενικής πτώσης των ελληνικών εξαγωγικών μεριδίων και της αδύναμης αύξησης της εξαγωγικής ικανότητας[30]. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι, σήμερα, το ελληνικό μερίδιο μεταποιητικών εξαγωγών στις συνολικές εξαγωγές της χώρας είναι το χαμηλότερο στην Ευρωζώνη![31]

Το συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε από τα παραπάνω είναι ότι τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας παραμένουν σήμερα εξίσου –αν όχι περισσότερο– άλυτα, όσο και στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου. Το ερώτημα που προκύπτει, επομένως, είναι εάν η παραμονή μας στην ΕΕ μπορεί να εξασφαλίσει τη δημιουργία ενός εναλλακτικού μοντέλου ανάπτυξης, στη θέση του σημερινού μοντέλου που κατέρρευσε, το οποίο όχι μόνο θα έβγαζε τον ελληνικό λαό από την σημερινή διαδικασία πτώχευσης της πλειοψηφίας του, στην οποία μας οδηγούν οι ντόπιες και ξένες ελίτ, αλλά συγχρόνως θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για μια αυτοδύναμη οικονομία και τελικά θα οδηγούσε σε μια οικονομική δημοκρατία.

Η απάντηση με βάση τα παραπάνω είναι ότι, σήμερα, σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1960 που αρχίσαμε τη διαδικασία σύνδεσης με την ΕΟΚ, δεν μπορούμε καν να προσδοκούμε, όπως τότε, σε κάποια ανάπτυξη που

29. Από 13% το 1980 σε 25% το 1987 (OECD, *Economic Surveys, 1989/90*, ό.π., σελ. 77).
30. OECD, *Economic Surveys, 1989/90*, σελ. 79.
31. Το μερίδιο αυτό είναι σήμερα 54% στην Ελλάδα έναντι 77% στην Ευρωζώνη, *World Development Indicators 2010*, ό.π., Table 4.4.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

θα βασίζεται στην παραπέρα επέκταση μιας δασμοβίωτης βιομηχανίας (λόγω Ενιαίας Αγοράς, δηλαδή των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών εμπορευμάτων), ούτε σε μια βελτίωση των φανερών και κρυφών εισοδημάτων που θα στηρίζεται σε κρίσιμο βαθμό στους άδηλους πόρους (λόγω της φθίνουσας πορείας ακόμη και της «βαριάς βιομηχανίας» μας, του Τουρισμού, εξαιτίας της ΟΝΕ και του ακριβού Ευρώ). Τα τελευταία, άλλωστε, χρόνια το έλλειμμα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (που περιλαμβάνει τόσο το Εμπορικό Ισοζύγιο όσο και το Ισοζύγιο άδηλων πόρων) εξερράγη, με αποτέλεσμα το 2007 να φθάσει το 14% του ΑΕΠ, δηλαδή ένα από τα μεγαλύτερα παγκοσμίως σχετικά ελλείμματα[32]. Το γεγονός αυτό έκανε φανερή την παντελή αδυναμία του ιδιωτικού τομέα της χώρας να διατηρήσει την ανταγωνιστική θέση του στη διεθνή αγορά μέσα στην ΕΕ/ΟΝΕ. Η δραστική άλλωστε επέκταση του δανεισμού, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα δεκαετία σαν μέσο διατήρησης ενός τεχνητά υψηλού βιοτικού επιπέδου, ήταν αναπόφευκτη συνέπεια των παραπάνω διαρθρωτικών προβλημάτων, οδηγώντας στη σημερινή δημοσιονομική κρίση, τις ιστορικές ρίζες της οποίας θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

4. Το χρόνιο και διευρυνόμενο έλλειμμα στο Ισοζύγιο Πληρωμών

Το χρόνιο και αυξανόμενο έλλειμμα του Ισοζυγίου Πληρωμών συνδέεται άμεσα με το έλλειμμα των πόρων (τη βασική αιτία της δομικής κρίσης) που προέκυψε από τη μεταπολεμική οικονομική στρατηγική αναδιάρθρωσης μέσω της ελεύθερης αγοράς. Η στρατηγική αυτή, όπως έδειξα αλλού λεπτομερέστερα[33], μέσα στο πλαίσιο ενός αναπτυξιακού μοντέλου που βασίζεται στις εξαγωγές, οδήγησε σε μια διάρθρωση παραγωγής ολοένα και πιο ανεπαρκούς για την κάλυψη των εσωτερικών αναγκών και, πολύ περισσότερο, των εξαγωγικών αναγκών της χώρας. Η εξέλιξη αυτή, με τη σειρά της, συνδέεται άμεσα με το γεγονός ότι η συγκεκρι-

32. Χ. Ζιώτη, «Το έλλειμμα Ισοζυγίου έφτασε το 14% του ΑΕΠ», *Ελευθεροτυπία* (20/2/2008).
33. Takis Fotopoulos, "Economic restructuring and the debt problem: the Greek case", *International Review of Applied Economics*, τόμος 6, αρ. 1 (1992), σελ. 38-64 και αναδημοσίευση στην *Μηνιαία Επιθεώρηση* (Ελληνική έκδοση της *Monthly Review*) τ. 53-55, 1992.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μένη παραγωγική δομή ήταν αποτέλεσμα της ηγεμονίας των συμφερόντων διαφόρων ελίτ που ποτέ δεν επέτρεψαν στο κράτος να αναλάβει κανένα αποτελεσματικό ρόλο στον σχεδιασμό της αναπτυξιακής διαδικασίας αλλά, αντίθετα, το ανάγκασαν να περιοριστεί σε έναν έμμεσο ρόλο προσέλκυσης ξένων επενδύσεων και χρηματοδότησης των εγχώριων επενδύσεων μέσω ενός ελεγχόμενου από τις ελίτ τραπεζικού συστήματος.

Το χρόνιο και διευρυνόμενο έλλειμμα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών αποτελεί σαφή ένδειξη του ελλείμματος των πόρων που δημιούργησε η δομική κρίση. Όπως έδειξα αλλού[34], η αναλογία του ελλείμματος του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών στο ΑΕΠ έχει, παρά τις βραχυπρόθεσμες διακυμάνσεις, μια συνεχή αυξητική τάση σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο. Έτσι, το έλλειμμα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών αυξήθηκε από 1% του ΑΕΠ τις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες σε σχεδόν 17% σήμερα, ενώ οι χώρες της Ευρωζώνης παρουσιάζουν ισοσκελισμένο (αν όχι πλεονασματικό) Εμπορικό Ισοζύγιο την ίδια περίοδο![35]

Είναι επομένως φανερό ότι η βασική ανισορροπία μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης στην Ελλάδα θα είχε οδηγήσει σε σοβαρή κρίση την ελληνική οικονομία πολύ νωρίτερα από σήμερα, εάν δεν ήταν οι μεταβιβάσεις από την ΕΟΚ/ΕΕ που, ενώ τη δεκαετία του '80 κάλυπταν περίπου το 16% του ελλείμματος στο ΕΙ, τη δεκαετία του '90 έφθασαν να καλύπτουν ακόμη και το 28% του ελλείμματος αυτού, για να πέσουν στην παρούσα δεκαετία περίπου στο 22% λόγω της διεύρυνσης της ΕΕ![36]

Η ραγδαία, επομένως, επιδείνωση του εξωτερικού χρέους που παρατηρήθηκε στη δεκαετία του '80 δεν αποτελεί απλώς ένα χρονικά περιορισμένο φαινόμενο, οφειλόμενο στην οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ κατά την εν λόγω περίοδο, όπως ισχυρίζονται οι νεοφιλελεύθεροι. Αντιθέτως, μπορεί κανείς βάσιμα να υποστηρίξει ότι τόσο η επιδείνωση αυτή, όσο και η κυβερνητική πολιτική που ασκήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του ΠΑΣΟΚ υπαγορεύονταν, σε πολύ μεγάλο βαθμό, από τα

34. *Νεοφιλελεύθερη συναίνεση*, ό.π., Διάγραμμα 15.
35. WB, *World Development Indicators 2010*, Table 4.4, 4.5 & 1.1.
36. Υπολογισμοί με βάση τα Μηνιαία Στατιστικά Δελτία και Δελτία Οικονομικής Συγκυρίας της ΤτΕ.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

προαναφερθέντα μακροχρόνια διαρθρωτικά προβλήματα, δηλαδή το στρεβλό εξωστρεφές επενδυτικό πρότυπο και τον συνακόλουθο υποτυπώδη μεταποιητικό τομέα, καθώς και το ασύμβατο καταναλωτικό πρότυπο[37]. Αυτό, βέβαια, δεν αθωώνει το ΠΑΣΟΚ που ουσιαστικά έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι του για να χειροτερεύσει ακόμη περισσότερο τα διαρθρωτικά προβλήματα, είτε με τις πράξεις του είτε με τις παραλείψεις του, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

5. Η τεράστια παραοικονομία

Τέλος, μια άλλη βασική συνέπεια της απουσίας ενός σημαντικού μεταποιητικού τομέα, ο οποίος από τη φύση του χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερο βαθμό συγκέντρωσης σε σχέση με τις υπηρεσίες, είναι, όπως είδαμε παραπάνω, η σχετικά με τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες πολύ χαμηλή αναλογία των μισθωτών στον ενεργό πληθυσμό[38] και, αντίστοιχα, η υψηλή αναλογία αυτοαπασχολουμένων. Το γεγονός αυτό αποτελεί βασική αιτία της μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγής στη χώρα μας όπου, όπως είναι γνωστό, μόνο οι μισθωτοί συλλαμβάνονται αποτελεσματικά από τη φορολογική μηχανή.

Όσον άφορα στο μέγεθος της παραοικονομίας, το μέγεθός της στην Ελλάδα, είναι όχι μόνο το μεγαλύτερο στην Ευρωζώνη αλλά και από τα υψηλότερα μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ. Το γεγονός αυτό δεν είναι βέβαια άσχετο με την παραγωγική δομή που δημιούργησε το μοντέλο ανάπτυξης. Όπως δείχνουν σχετικές μελέτες, το μέγεθος της παραοικονομίας, διεθνώς, αλλά και στην Ελλάδα, αγγίζει το μέγιστο όριο στο τομέα των υπηρεσιών και το ελάχιστο στη μεταποίηση. Το γεγονός ότι η απασχόληση στις υπηρεσίες αυξήθηκε κατά 46,5% τη δεκαπενταετία 1970-85, σε μια περίοδο δηλαδή που η συνολική απασχόληση παρέμεινε σταθερή, δεν υποδηλώνει μόνο την αυξανόμενη σπουδαιότητα του τομέα των υπηρεσιών, αλλά και την συνεχή επέκταση της παραοικονομίας. Αυτό, άλλωστε, επιβεβαιώνεται και από σχετική μελέτη, η οποία δείχνει ότι το

37. Βλ. Takis Fotopoulos, "Economic restructuring and the debt problem: the Greek case", ό.π.

38. Η αναλογία αυτή ήταν το 1987 στην Ελλάδα 50% έναντι μέσου όρου πάνω από 80% στην ΕΟΚ, και το 1994 ήταν 53% στην Ελλάδα έναντι 83% στην Ε.Ε Eurostat, *Basic Statistics of the EU* (1989) & (1996), Table 3.16.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μέγεθος της παραοικονομίας αυξήθηκε από ένα μέσο όρο 17% του ΑΕΠ τη περίοδο 1977-85[39], σε πάνω από 25% του ΑΕΠ σήμερα (όταν αυτό των ΗΠΑ είναι λιγότερο από 8%!)[40].

Το τεράστιο, επομένως, μέγεθος της παραοικονομίας οδήγησε σε μια παραμορφωμένη και περιορισμένη φορολογική βάση που έχει, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, άμεση σχέση με τη σημερινή έκρηξη του δημοσίου χρέους. Και αυτό δεν είναι, βέβαια, άσχετο με την παραγωγική δομή, την οποία δημιούργησε το μεταπολεμικό μοντέλο ανάπτυξης, και ιδιαίτερα με τον «υπηρεσιακό» χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας. Αν πάρουμε, μάλιστα, ως δεδομένα τη σχέση του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης με το καταναλωτικό πρότυπο της χώρας που ήδη εξετάσαμε, τον αποφασιστικό ρόλο που παίζουν οι υπηρεσίες στη χώρα μας (συνήθως χαμηλής παραγωγικότητας), και τις σημαντικές εισροές εισοδημάτων από το εξωτερικό (εμβάσματα, τουριστικό συνάλλαγμα κ.λπ.), ο ρόλος της μεγάλης παραοικονομίας στην στρεβλή «ανάπτυξη» και την οικονομική «φούσκα» γίνεται φανερός. Με άλλα λόγια, οι άδηλοι πόροι, δηλαδή τα εισοδήματά μας από τον τουρισμό, τη ναυτιλία και τη μετανάστευση, αποτέλεσαν μεταπολεμικά, όχι μόνο βασικούς τρόπους κάλυψης των διευρυνομένων ελλειμμάτων στο Εμπορικό Ισοζύγιο, αλλά και τις κύριες πρωτογενείς πηγές χρηματοδότησης της παραοικονομίας και του διογκωμένου καταναλωτισμού, δηλαδή της καταναλωτικής οικονομίας που δεν στηριζόταν σε μια ανάλογη παραγωγική δομή.

Στο πλαίσιο της παραπάνω ανάλυσης, η δημοσιονομική κρίση, στην οποία έρχομαι τώρα, αποτελεί την άλλη όψη της δομικής κρίσης και των συνεπειών της.

39. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, *Η προβληματική Ελληνική Βιομηχανία*, ό.π., σελ. 25-6.

40. Αυτό υποστηρίζει σχετική μελέτη για το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ευρώπη του Friedrich Schneider, διευθυντή του τμήματος Οικονομικών στο Johannes Kepler University of Linz. Βλ. Yoray Liberman, "Greek Wealth Is Everywhere but Tax Forms", *The New York Times* (1/5/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΩΣ Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Το τέλος της «Βιομηχανικής Άνοιξης» στη μεταπολίτευση

Οι συνθήκες πολιτικής αστάθειας για το κεφάλαιο που ακολούθησαν τη μεταπολίτευση οδήγησαν σε μια άτυπη «απεργία επενδύσεων». Ιδιαίτερο ρόλο σχετικά με αυτήν έπαιξε μια καθυστερημένη, σε σχέση με την υπόλοιπη δυτική Ευρώπη, ενίσχυση του παράγοντα εργασίας. Ενίσχυση που οφειλόταν βασικά σε πολιτικούς λόγους, δηλαδή στη για πρώτη φορά, μεταπολεμικά, επικράτηση συνθηκών σχετικής πολιτικής ελευθερίας, οι οποίες ενισχύθηκαν με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία που εξελέγη ακριβώς για την «Αλλαγή» που υποσχόταν - η οποία, τελικά δεν επεκτάθηκε παρά μόνο σε θέματα πολιτικών ελευθεριών και κοινωνικών δικαιωμάτων, για νά καταλήξουμε στη σημερινή φασιστικοποίηση της κοινωνίας από το ίδιο κόμμα! Το απεργιακό κίνημα, που φούντωσε σε αυτές τις συνθήκες, είχε το αποτέλεσμα ότι, ενώ στη μητροπολιτική Ευρώπη η αύξηση των πραγματικών μισθών είχε καθηλωθεί τη δεκαετία του '80 στα όρια της παραγωγικότητας (χάρις στις νεοφιλελεύθερες προσπάθειες!), στην Ελλάδα συνέβαινε το αντίθετο. Έτσι, μεταξύ 1974/5 και 1982/3, ενώ η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά 9,9%, οι πραγματικοί μισθοί σημείωναν αύξηση κατά 39,4% [1]!

Με μια, λοιπόν, σχετική χρονική καθυστέρηση συνέβη και στην Ελλάδα ό,τι ακριβώς είχε προηγηθεί, αν και όχι βέβαια για τους ίδιους λόγους, στη μητροπολιτική Ευρώπη: στασιμότητα στο ΑΕΠ, αύξηση της ανερ-

1. Π. Παυλόπουλος, Εισοδηματικά μερίδια: τάσεις, αιτίες, αποτελέσματα, (ΙΟΒΕ, 1986).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γίας[2] και έξαρση του πληθωρισμού, οδηγώντας σε μια κατάσταση στασιμοπληθωρισμού, η οποία επιδεινωνόταν από τα διευρυνόμενα ελλείμματα στον Προϋπολογισμό. Τα ελλείμματα αυτά, με τη σειρά τους, ήταν αναπόφευκτο αποτέλεσμα τόσο της κοινωνικής πολιτικής που εισήγαγε η για πρώτη φορά κατάληψη της εξουσίας από μια σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση, όσο και της σημαντικής αύξησης των δαπανών για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους[3]. Έτσι, το έλλειμμα στον Προϋπολογισμό, ως ποσοστό του ΑΕΠ, υπετριπλασιάστηκε μεταξύ 1980 και 1985 (από 5% το 1980 σε 16% το 1985) με αποτέλεσμα οι καθαρές δανειακές ανάγκες του δημοσίου να ξεπεράσουν το 15% του ΑΕΠ το 1984 έναντι, για παράδειγμα, μόνο 3% στην Αγγλία. Παράλληλα, ως αναπόφευκτη συνέπεια των διευρυνομένων ελλειμμάτων στον Προϋπολογισμό, ο εξωτερικός δανεισμός, που ήδη παρουσίαζε συνεχή χειροτέρευση σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο εξαιτίας του εξαρτημένου χαρακτήρα της οικονομικής ανάπτυξης, διογκώθηκε ακόμα περισσότερο. Εντούτοις, θα πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η αύξηση των ελλειμμάτων του Προϋπολογισμού και η αντίστοιχη αύξηση στη προσφορά χρήματος έπαιξαν διπλό ρόλο. Ενώ, δηλαδή, συνέβαλαν στην πληθωριστική έξαρση, συγχρόνως, απέτρεψαν μια ακόμα μεγαλύτερη κρίση και αύξηση της ανεργίας, μέσω της τόνωσης της ενεργούς ζήτησης που επέφεραν.

Η προκριθείσα και στην Ελλάδα «λύση» για την αντιμετώπιση της κρίσης ήταν, παραδόξως, η ίδια με αυτή που υιοθετήθηκε, κάτω από τη πίεση των νεο/σοσιαλφιλελευθέρων, και στην υπόλοιπη δυτική Ευρώπη: αποκέντρωση μέσω της αγοράς. Και ήταν παράδοξη η επιλογή αυτή, όχι μόνο γιατί ερχόταν σε ριζική αντίθεση με τις προγραμματικές διακηρύξεις του ΠΑΣΟΚ, αλλά και γιατί αγνοούσε το θεμελιακό γεγονός ότι ο ελληνικός στασιμοπληθωρισμός δεν είχε βασικά τις ίδιες αιτίες με τον αντίστοιχο του κέντρου. Τόσο δηλαδή η στασιμότητα όσο και ο πληθωρισμός στην Ελλάδα οφείλονταν σε τελική ανάλυση, σε διαρθρωτικούς παράγοντες,

2. Η επίσημη ανεργία διπλασιάστηκε μεταξύ 1981 και 1984, από 4% του εργατικού δυναμικού σε 8,2% (ΕΣΥΕ, *Έρευνα Εργατικού Δυναμικού*, διάφορα έτη). Σημαντικό τμήμα της αύξησης αυτής οφειλόταν στη παλιννόστηση μεταναστών - άλλη μια κληρονομιά του εξαρτημένου χαρακτήρα της μεταπολεμικής ανάπτυξης.

3. Οι δαπάνες για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους ήδη το 1984 είχαν φθάσει στο 18% των δημοσίων εσόδων, έναντι 12,6% το 1980. *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, Τράπεζα της Ελλάδας.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στις δομές που δημιούργησε ο εξαρτημένος χαρακτήρας της μεταπολεμικής ανάπτυξης. Γι' αυτό και η προκριθείσα λύση, την οποία εξέφραζαν τα μέτρα λιτότητας, καθώς και τα μέτρα ενίσχυσης των μηχανισμών της αγοράς που πρότειναν από τότε οι διεθνείς οργανισμοί (και συνακόλουθα η Τράπεζα της Ελλάδος[4]), όχι μόνο δεν έθιγαν τις δομές της εξάρτησης, αλλά αντίθετα τις ενίσχυαν, ενώ παράλληλα δεν μπορούσαν να στηριχθούν σε παρόμοιες δομές με αυτές του κέντρου που θα επέτρεπαν μια, έστω βραχυχρόνια, έξοδο από τη κρίση.

Τα παράλληλα ελλείμματα του Ισοζυγίου Πληρωμών και του Προϋπολογισμού, η δομική κρίση που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο και η δημοσιονομική κρίση που θα εξετάσουμε σε αυτό, καθώς και τα συμπτώματά τους στην έκρηξη του εξωτερικού και του δημοσίου χρέους αποτελούν επομένως τα κύρια συστατικά στοιχεία της οικονομικής κρίσης από τη δεκαετία του '80 και μετά μέχρι τη σημερινή χρεοκοπία. Το συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση αυτή είναι ότι, όπως τα αίτια και οι συνέπειες της δομικής κρίσης και ιδιαίτερα το χρόνιο και διευρυνόμενο έλλειμμα στο Ισοζύγιο Πληρωμών άρρηκτα συνδέονται με το έλλειμμα των πόρων που προέκυψε από τη μεταπολεμική οικονομική στρατηγική αναδιάρθρωσης μέσω της ελεύθερης αγοράς, αντίστοιχα, η δημοσιονομική κρίση μπορεί να ερμηνευθεί επαρκώς μόνο σε σχέση με τα χρόνια ελλείμματα, καθώς και τους διαρθρωτικούς περιορισμούς που επιβάλλονταν στον τομέα των δημοσίων εσόδων και δαπανών από τους ίδιους δομικούς παράγοντες, παρά με όρους κυκλικών ή άλλων βραχυπρόθεσμων διακυμάνσεων - όπως συνήθως διατείνεται η ορθόδοξη (αστική) οικονομική ανάλυση.

Το δίλημμα της μεταπολίτευσης και η έκρηξη του Δημοσίου Χρέους: δημόσιες δαπάνες

Η αποτυχία της διαδικασίας εκβιομηχάνισης και η συνακόλουθη δομική κρίση, στην οποία αναφέρθηκα στο προηγούμενο κεφάλαιο, σε συνδυασμό με την εξάντληση των ευκαιριών μετανάστευσης, έφεραν το ΠΑΣΟΚ μπροστά σε ένα ωμό δίλημμα:

4. Βλ. π.χ. την Έκθεση του διοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος του 1986.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- Είτε να δημιουργήσει ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο αυτοδύναμης ανάπτυξης (όπως υποσχόταν προεκλογικά διακηρύσσοντας την αντίθεσή του στην ένταξη στην ΕΟΚ και τη δέσμευσή του σε αγώνα ενάντια στην εξάρτηση),
- Είτε να επεκτείνει τον καταναλωτικό ρόλο του υπάρχοντος μοντέλου, με τον διπλό στόχο να αποφύγει την μαζική αύξηση της ανεργίας και να αναπαράγει και επεκτείνει την καταναλωτική κοινωνία που είχε αρχίσει με το ήδη εξαντλημένο μοντέλο ανάπτυξης.

Όπως έγραφα σχετικά στον Πρόλογο του πρώτου βιβλίου μου, το 1984 [5]:

> Το κρίσιμο, επομένως, ερώτημα που, κατά τη γνώμη μου, θα κρίνει όχι μόνο την τύχη της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ αλλά και την τύχη της ίδιας της «μεταπολίτευσης» είναι κατά πόσο οι δεσμοί της εξάρτησης μπορούν να επηρεαστούν σε τέτοιο βαθμό από την ασκούμενη πολιτική, ώστε να επιτευχθούν οι δομικές αλλαγές που απαιτούνται για τη δημιουργία των προϋποθέσεων προς μια αυτοδύναμη οικονομική ανάπτυξη.

Το ΠΑΣΟΚ ακολούθησε τον δεύτερο εύκολο, αλλά και μακροπρόθεσμα καταστροφικό, δρόμο. Έτσι, οι επιλογές της πρώτης κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ έκριναν την τύχη τόσο του μεταπολεμικού αναπτυξιακού μοντέλου που σήμερα κατάρρευσε οριστικά, αλλά και της ίδιας της μεταπολίτευσης, η οποία δεν είναι απίθανο να καταλήξει –εάν αναπτυχθεί μια δυναμική αντίσταση του λαού στη σημερινή αποικιοποίηση της χώρας από την υπερεθνική ελίτ– στη μετατροπή της σημερινής κοινοβουλευτική Χούντας, σε μια καθαρή αστυνομο-κοινοβουλευτική Χούντα, με (ουσιαστική, αν όχι και τυπική) άρση πολλών άρθρων του Συντάγματος κ.λπ.

Είναι όμως χαρακτηριστικό, ότι το ΠΑΣΟΚ ήταν το πρώτο κόμμα εξουσίας στη μεταπολεμική ελληνική ιστορία που απέδωσε την ενδημική κρίση της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας στον εξαρτημένο χαρακτήρα της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η ανάληψη της κυβέρνησης από τους αυτοαποκαλούμενους σοσιαλιστές, επομένως, σήμαινε ότι η Ελλάδα θα είχε μια σοσιαλιστική κυβέρνηση στρατευμένη στη κατεύθυνση πραγ-

5. Τ. Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη Ανάπτυξη: η Ελληνική περίπτωση*, (Εξάντας 1985), Πρόλογος, Δεκέμβριος 1984.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μάτωσης ουσιαστικών μετασχηματισμών στη δομή του πλούτου, της ιδιοκτησίας και της εξουσίας, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στις σχέσεις της με τις ΑΚΧ. Το αρχικό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ υποσχόταν ένα ολόπλευρο εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος, μέσω της σημαντικής επέκτασης του οικονομικού ρόλου του κράτους στην αναπτυξιακή διαδικασία, με στόχο τη μετατροπή της Ελλάδας, από εξαρτημένη οικονομία παροχής υπηρεσιών, βασισμένη στην ημιεξειδικευμένη εργασία, σε αυτοδύναμη βιομηχανική οικονομία, βασισμένη στην ειδικευμένη εργασία.

Γρήγορα, όμως, έγινε φανερό ότι η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ δεν ήταν διατεθειμένη να ριψοκινδυνεύσει σύγκρουση με το εγχώριο και το ξένο κεφάλαιο προκειμένου να εκπληρώσει τις προεκλογικές αναπτυξιακές της επαγγελίες και να αρχίσει την εφαρμογή ενός μαζικού προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, π.χ. σε μη τυποποιημένα μεταποιητικά προϊόντα ή σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, στα οποία όχι μόνο συγκεντρώνονται οι προτιμήσεις της διεθνούς αγοράς, αλλά και ήδη από τη δεκαετία του 1980 παρουσίαζαν αύξηση της διείσδυσης στην ελληνική αγορά, σχεδόν 50%[6]. Έτσι, αφού εγκατέλειψε τους στόχους της μακροπρόθεσμης αναδιάρθρωσης, ή τους άφησε στη διάθεση της απρόθυμης ιδιωτικής πρωτοβουλίας (του ντόπιου και ξένου κεφαλαίου), η σοσιαλιστική κυβέρνηση μπορούσε μονάχα να ελπίζει στη μέσω της επέκτασης του δημοσίου τομέα ελαχιστοποίηση της ανεργίας και στη διατήρηση θετικών ρυθμών ανάπτυξης, παρά την πτώση των ιδιωτικών επενδύσεων. Είναι όμως ενδεικτικό ότι ακόμα και η μόνη άμεση κρατική παρέμβαση στη παραγωγική διαδικασία που σημειώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η ανάληψη από το κράτος των «προβληματικών» επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα (των επιχειρήσεων δηλαδή που –ιδιαίτερα στους παραδοσιακούς κλάδους– άρχισαν να χρεοκοπούν με την βαθμιαία απώλεια της κρατικής προστασίας) δεν είχε στόχο την οικονομική αναδιάρθρωση, αλλά την αποτροπή της αύξησης της ανεργίας

Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα ήταν ότι, πράγματι, έγινε μια σημαντική αύξηση της κρατικής δραστηριότητας μετά το 1981[7], η οποία όμως δεν

6. OECD, *Economic Surveys, 1989-90*, σελ. 78.

7. Ο ευρύτερος δημόσιος τομέας που απορροφούσε το 27% του ΑΕΠ το 1960, το 34% το 1970 και το 41% το 1979 λίγο πριν την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, έφθασε ν' απορροφά το 65% του εθνικού εισοδήματος το 1989!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

είχε καμιά σχέση με οποιαδήποτε ανασυγκρότηση της οικονομίας. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο ευρύτερος δημόσιος τομέας αύξησε τη συμμετοχή του στο ΑΕΠ, όχι μόνο μειώθηκε η συμμετοχή των κρατικών επενδύσεων στο ΑΕΠ, αλλά και η διάρθρωση των επενδύσεων αυτών παρέμεινε αναλλοίωτη: ο μεγάλος όγκος (τα 2/3) των δημοσίων επενδύσεων συνέχισε να κατευθύνεται προς την υποδομή. Η συντριπτική πλειοψηφία των δημοσίων δαπανών στράφηκε στη δημοσία κατανάλωση, στις προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων, αυξήσεις μισθών και συντάξεων κ.λπ. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1980, όπως σημείωνε μια Έκθεση του ΟΟΣΑ, «η επέκταση του δημοσίου τομέα ήταν σχεδόν αποκλειστικά υπεύθυνη για την αύξηση του ΑΕΠ»[8].

Το κράτος, επομένως, πήρε άμεσα μέτρα για την ενθάρρυνση της διαδικασίας μετατροπής της ελληνικής οικονομίας σε μια οικονομία υπηρεσιών. Κατά πρώτο λόγο, με την σημαντική επέκταση των δυνατοτήτων απασχόλησης στον δημόσιο τομέα (που αντικατέστησε τον αντίστοιχο παραδοσιακό ρόλο της μετανάστευσης) και κατά δεύτερο λόγο, με την ενθάρρυνση του ασύμβατου καταναλωτικού προτύπου, που ανέφερα, μέσω του δανεισμού. Και στις δύο περιπτώσεις, οι στόχοι ήταν τόσο πολιτικοί, όσο και οικονομικοί.

Έτσι, η επέκταση του δημοσίου τομέα είχε σαν πολιτικό στόχο τον έλεγχο ενός σημαντικού τμήματος του εκλογικού σώματος, μέσω της αυξανόμενης παροχής δυνατοτήτων απασχόλησης στον τομέα της οικονομίας που ήταν κάτω από κρατικό έλεγχο. Ο οικονομικός στόχος, ωστόσο, ήταν ο ίδιος με εκείνον της πολιτικής ενθάρρυνσης της μετανάστευσης: η δημιουργία δικλείδας ασφαλείας στο πρόβλημα της ανεργίας, μέσω της απορρόφησης του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού που δημιουργούσε ο ανεπαρκής ιδιωτικός τομέας. Ο αριθμός των απασχολουμένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα διπλασιάστηκε μέσα στα πρώτα 15 χρόνια της μεταπολίτευσης[9]. Η διαδικασία αυτή επιταχύνθηκε, ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1980, όταν ο συνδυασμός της επιβράδυνσης της ανάπτυξης των ΑΚΧ και η τελμάτωση των ιδιωτικών επενδύσεων στην Ελλάδα οδήγησε σε ετήσιο ρυθμό αύξησης των δημοσίων υπαλλήλων 2,9%, δηλαδή

8. OECD, *Economic Surveys, 1986-7*, ό.π., σελ. 36.

9. Οι απασχολούμενοι στον ευρύτερο δημόσιο τομέα αυξηθήκαν από περίπου 344.000 το 1974 σε 467.000 το 1981 και στις 693.000 το 1989, καλύπτοντας δηλαδή σχεδόν το ένα πέμπτο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

διπλάσιο ρυθμό εκείνου της αύξησης της απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα[10].

Με δεδομένη, δηλαδή, την απροθυμία του ΠΑΣΟΚ να συγκρουστεί με τη φοροδιαφεύγουσα οικονομική ελίτ[11], το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της πολιτικής που υιοθετήθηκε ήταν μια διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης που στηριζόταν στο δανεισμό. Παρόλο που ο κρατικός Προϋπολογισμός ήταν ανέκαθεν ελλειμματικός, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 το έλλειμμα εκτοξεύθηκε στα ύψη και υπερτριπλασιάστηκε σαν ποσοστό του ΑΕΠ, σε σύγκριση με την προηγούμενη δεκαετία του 1970 [12]. Αυτή η εξέλιξη ήταν αναπόφευκτη, εφόσον τα αυξανόμενα ελλείμματα του δημοσίου τομέα δεν προκάλεσαν μια διαδικασία (που θα μπορούσε να δικαιώσει την αύξηση του χρέους) επέκτασης και βελτίωσης της παραγωγικής ικανότητας, αλλά αντίθετα χρηματοδότησαν τη διατήρηση και επέκταση των καταναλωτικών προτύπων. Έτσι, η αναλογία της συνολικής κατανάλωσης στο ΑΕΠ αυξήθηκε σημαντικά, κυρίως εξαιτίας της αύξησης της κατανάλωσης του δημοσίου τομέα σε βάρος των δημοσίων επενδύσεων [13]. Η Ελλάδα, δηλαδή, έγινε μια «καταναλωτική κοινωνία με ξένα κόλλυβα», εφόσον η μεγέθυνσή της στηριζόταν όχι στην επέκταση και αναδιάρθρωση της παραγωγικής δομής της, αλλά στη συνεχή επέκταση της κατανάλωσης μέσω του δανεισμού.

10. ΟECD, *Economic Surveys, 1986-7,* ό.π., σελ. 43.

11. Όταν, για παράδειγμα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο υπουργός οικονομικών απόπειράθηκε να επιβάλει ένα μικρό φόρο στην αστική ακίνητη περιουσία, αναγκάστηκε να παραιτηθεί και η ιδέα απορρίφθηκε πάραυτα από τον πρωθυπουργό.

12. Έτσι, η αναλογία των δαπανών του ευρύτερου δημοσίου τομέα στο ΑΕΠ ήταν 33% και 45% αντίστοιχα στην Ελλάδα και στις Ευρωπαϊκές χώρεςμέλη του ΟΟΣΑ το 1979-80. Το 1986-87 τα αντίστοιχα νούμερα ήταν 48,3% και 48,6%. Από την άλλη μεριά, η αναλογία των δημοσίων εσόδων στο ΑΕΠ αυξήθηκε από 30,3% το 1979-80 σε 35,8% το 1987-88, ενώ η αντίστοιχη αύξηση στις Ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ ήταν 44,6% από 41,4%, (ΟECD.) Παράλληλα, το καθαρό χρέος του δημοσίου τομέα αυξήθηκε σε 113% του ΑΕΠ το 1991 έναντι 27% το 1979, ενώ το τμήμα του χρέους αυτού που καλυπτόταν από δάνεια στο εξωτερικό αυξήθηκε από 5,6% του ΑΕΠ το 1979 σε 35% το 1985-8. *Economic Surveys, 1989-90*, ό.π.

13. Η αναλογία της συνολικής κατανάλωσης στο ΑΕΠ αυξήθηκε (σε σταθερές τιμές) από 93,5% στη δεκαετία του 1970, σε 97,5% στη δεκαετία του 1980 (σχεδόν τα δυο τρίτα της αύξησης οφείλονται στην αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης) ενώ το ποσοστό επενδύσεων έπεσε από 25% σε 18% αντίστοιχα.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Αναπόφευκτα, η καταναλωτική φύση των αυξανόμενων ελλειμμάτων συνέβαλε σημαντικά, όχι απλώς στην έκρηξη του δημοσίου χρέους, αλλά και στην επιτάχυνση του πληθωρισμού[14] και τη συνακόλουθη παραπέρα διάβρωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών — που ήταν όμως απαραίτητη για την επιβίωσή της στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς στην οποία ενσωματώθηκε και τυπικά, με την ένταξή της στην ΕΕ και αργότερα την ΟΝΕ. Δεν ήταν, λοιπόν, περίεργο ότι, όχι μόνο καμιά σημαντική αναδιάρθρωση δεν έγινε για τη μείωση του βαθμού εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας αλλά, αντίθετα, ο βαθμός εξάρτησης, μετρούμενος με μια σειρά δείκτες (εμπορική εξάρτηση, εξωτερικός δανεισμός, εξάρτηση από ξένη τεχνολογία κ.λπ.) αυξήθηκε σημαντικά τη δεκαετία του 1980.

Οι τάσεις, μάλιστα, αυτές ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο στην παρούσα δεκαετία όταν, μετά την ένταξη στην Ευρωζώνη, ο δανεισμός σε χαμηλά επιτόκια και με βάση ένα ισχυρό νόμισμα έγινε ακόμη ευκολότερος. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης διπλασιάστηκε μεταξύ της δεκαετίας του 1990 και της παρούσας δεκαετίας, οδηγώντας σε μια αντίστοιχη αύξηση του ΑΕΠ που στηρίχθηκε όμως σχεδόν αποκλειστικά στην επέκταση των υπηρεσιών και της οικοδομικής δραστηριότητας (Ολυμπιακά έργα κ.λπ.), ενώ η αγροτική παραγωγή την ίδια περίοδο μειωνόταν!

Τέλος, το γεγονός ότι οι αναπτυξιακοί στόχοι της σοσιαλιστικής κυβέρνησης εγκαταλείφθηκαν δεν σήμαινε ότι είχε επιτευχθεί ένας άλλος μείζων σοσιαλιστικός στόχος: η εγκαθίδρυση ενός περιεκτικού κράτους-πρόνοιας. Από την Ελλάδα, όπως άλλωστε και γενικά από τις χώρες της περιφέρειας, απουσίαζε πάντα ένα περιεκτικό κράτος-πρόνοιας, που να

14. Το ποσοστό πληθωρισμού εκτινάχθηκε από ένα μέσο όρο 1,9% στη δεκαετία του 1960 και 12,3% στη δεκαετία του 1970, σε ένα μέσο όρο 19% στη δεκαετία του 1980. Η επιτάχυνση του πληθωρισμού τη δεκαετία του 1980 μπορεί να ερμηνευθεί, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, με βάση την αύξηση της προσφοράς χρήματος για τη χρηματοδότηση των διευρυνομένων ελλειμμάτων του δημοσίου τομέα, καθώς και τη σημαντική υποτίμηση της δραχμής. Οι μισθοί, κατά την ίδια δεκαετία, παρόλο που αυξάνονταν πολύ γρηγορότερα από την παραγωγικότητα, απλώς ακολουθούσαν το ρυθμό αύξησης του πληθωρισμού - σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε τη δεκαετία του 1970, όταν αυξανόντουσαν με ρυθμούς διπλάσιους από τον πληθωρισμό.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

χαρακτηρίζεται από αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικών παροχών. Στη δεκαετία του 1980, σημειώθηκε σημαντική αύξηση στο ποσοστό του ΑΕΠ που απορροφούσαν οι κοινωνικές δαπάνες του δημοσίου[15]. Ωστόσο, πάνω από το 80% αυτής της αύξησης οφειλόταν στη τεράστια αύξηση πληρωμών συντάξεων. Έτσι, η πρωταρχική αιτία της αύξησης των κρατικών δαπανών ήταν η αύξηση των μισθών και συντάξεων που προκάλεσε περίπου τα δυο τρίτα της συνολικής αύξησης των (μησυνδεομένων με το δημόσιο χρέος) κρατικών δαπανών, ως ποσοστό του ΑΕΠ. Παράλληλα, το ποσοστό του ΑΕΠ που απορροφούσαν οι δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση και την υγεία ήταν, ακόμα και το 1988, το μισό από το αντίστοιχο ποσοστό των ευρωπαϊκών χωρών του ΟΟΣΑ[16]. Μολονότι σημαντικό τμήμα της αύξησης των δαπανών για συντάξεις οφειλόταν σε δημογραφικές αλλαγές, καθώς και στην κυβερνητική πολιτική βελτίωσης του χαμηλού βιοτικού επιπέδου των περισσότερων συνταξιούχων, ένα άλλο σημαντικό τμήμα οφειλόταν στη κακή κρατική διαχείριση των ασφαλιστικών ταμείων. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το έλλειμμα των ασφαλιστικών ταμείων αυξήθηκε σημαντικά τη δεκαετία του 1980[17].

Εκτός όμως από τη δραματική επέκταση των πληρωμών για συντάξεις, οι άλλοι βασικοί λόγοι που οδήγησαν στη δραστική επέκταση των κρατικών δαπανών ήταν, από τη μια μεριά, η αύξηση των καταναλωτικών δαπανών του Κράτους[18] (εξαιτίας, κυρίως της αύξησης των προσλήψεων) και, από την άλλη, η αύξηση των πληρωμών για τόκους. Ακόμα πιο σημαντική ήταν η αύξηση των δαπανών για την εξυπηρέτηση (δηλαδή την πληρωμή τοκοχρεωλυσίων) του δραστικά διογκούμενου δημοσίου χρέους που υπερτριπλασιάστηκαν στη δεκαετία του '80[19].

15. Οι κοινωνικές δαπάνες του δημοσίου αυξηθήκαν από 15,5% το 1980, σε 22,6% το 1987.
16. Το ποσοστό των δαπανών για την εκπαίδευση και την υγεία ήταν το 1988 10% στις Ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ έναντι 5% στην Ελλάδα, βλ. *OECD in figures, 1990*, ό.π., σελ. 42-43.
17. Το έλλειμμα των ασφαλιστικών ταμείων αυξήθηκε από λιγότερο του 1% του ΑΕΠ το 1980, σε 9% το 1989.
18. Οι κρατικές καταναλωτικές δαπάνες αυξήθηκαν από 21% του εθνικού εισοδήματος το 1981 σε 27% το 1989.
19. Οι δαπάνες για τοκοχρεωλύσια αυξηθήκαν από 2,4% του εθνικού εισοδήματος το 1980, σε 9% το 1989.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η ίδια κατάσταση σχετικά με το ελληνικό «κράτος-πρόνοιας» φαίνεται να συνεχίζεται και σήμερα, αν πάρουμε για δείκτη τις δημόσιες δαπάνες για την υγεία, οι οποίες παραμένουν ακόμη πολύ χαμηλές σε σχέση με τις αντίστοιχες δαπάνες στις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Έτσι, οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία το 2007 ήταν 5,8% του ΑΕΠ στην Ελλάδα έναντι 7,4% στη Ευρωζώνη[20], δηλαδή οι δημόσιες δαπάνες στην Ευρωζώνη είναι, ακόμη, σημαντικά υψηλότερες από τις ελληνικές, γεγονός που εξαναγκάζει τους Έλληνες να προσφεύγουν βασικά στον ιδιωτικό τομέα για την κάλυψη των αναγκών υγείας, ο οποίος απορροφά το 57% των συνολικών δαπανών υγείας, έναντι μόνο 25% στις άλλες χώρες της Ευρωζώνης, προς δόξα του ΕΣΥ!

Το δίλημμα της μεταπολίτευσης και η έκρηξη του Δημοσίου Χρέους: δημόσια έσοδα

Ενώ, όμως, οι δημόσιες δαπάνες παρουσιάζουν τη δεκαετία του '80 μια σημαντική αύξηση της αναλογίας τους στο εθνικό εισόδημα (54% από το 1979 μέχρι το 1988), τα δημόσια έσοδα παρουσιάζουν μια πολύ μικρότερη αύξηση της αναλογίας τους στο εθνικό εισόδημα (22%) στην ίδια περίοδο. Η απροθυμία των κυβερνήσεων των κομμάτων εξουσίας να κτυπήσουν την εκτεταμένη φοροδιαφυγή των μη μισθωτών, και κυρίως των ανωτέρων εισοδηματικών στρωμάτων μέσα σε αυτούς, καθώς και ο χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας ως «οικονομίας υπηρεσιών» και η παράλληλη σημαντική αύξηση της παραοικονομίας που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, συνέβαλαν καθοριστικά στην έκρηξη του δημοσίου χρέους που αναγκαστικά έπρεπε να χρηματοδοτηθεί από τον δανεισμό[21]. Ωστόσο, σε αντίθεση με τη νεοφιλελεύθερη μυθολογία, το βασικό αίτιο αυτού του ελλείμματος του δημοσίου τομέα ήταν τα ανεπαρκή δημόσια έσοδα και όχι τα «υπερβολικά» έξοδα του δημοσίου. Έτσι, παρόλο που η αύξηση των κρατικών δαπανών στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 ήταν ταχύτερη στην Ελλάδα από ό,τι στις ΑΚΧ, εντούτοις,

20. *World Development Indicators, 2010*, ό.π., Table 2.16.

21. Βλ. *Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση*, ό.π., Διαγρ. 12 όπου γίνονται φανερές οι τάσεις διόγκωσης του ανοίγματος μεταξύ δαπανών και εσόδων και της αναπόφευκτης ραγδαίας αύξησης του δανεισμού (εσωτερικού και εξωτερικού).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η αύξηση αυτή απλώς βοήθησε στη μείωση του τεράστιου σχετικού ανοίγματος που χώριζε την Ελλάδα από αυτές[22].

Τα διευρυνόμενα ελλείμματα στον Προϋπολογισμό και η συνακόλουθη αύξηση του δημοσίου χρέους αποτελούν μόνιμο χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας μετά την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ τη δεκαετία του '80 [23]. Τα ελλείμματα αυτά, με τη σειρά τους, ήταν αναπόφευκτο αποτέλεσμα τόσο της κοινωνικής πολιτικής που εισήγαγε η για πρώτη φορά κατάληψη της εξουσίας από μια σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση, όσο και της σημαντικής αύξησης των δαπανών για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους[24]

Αν, μάλιστα, αναφερθούμε στην στενότερη έννοια των τρεχουσών κυβερνητικών δαπανών (που καλύπτουν όμως και τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων) τότε φαίνεται το άθλιο ψέμα των ελίτ, σήμερα, για τον «ασθενή» δημόσιο τομέα που δήθεν οδήγησε στη σημερινή δημοσιονομική κρίση, την έκρηξη του χρέους και το ΔΝΤ. Συνολικά, σε όλη την εικοσαετία 1980-2000, το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης των κυβερνητικών δαπανών ήταν 1,2% έναντι 1,8% στην Ευρωζώνη[25], και μόνο στην παρούσα δεκαετία ο μέσος ρυθμός αύξησης των κυβερνητικών δαπανών ήταν υψηλότερος στην Ελλάδα έναντι της Ευρωζώνης (2,5% έναντι 1,8%)[26]!

Όμως, η συνολική φορολογική επιβάρυνση όχι μόνο είναι χαμηλή στην Ελλάδα, σε σύγκριση με την αντίστοιχη στις ΑΚΧ, αλλά και κατανέμεται πολύ άνισα. Οι άμεσοι φόροι πάνω στο εισόδημα, παρά τους σχετικά υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, συνιστούσαν το 1995 μόλις το 17% των δημοσίων εσόδων στην Ελλάδα, έναντι 26% στις χώρες της Ευρωζώνης, και η κατάσταση δεν έχει βασικά αλλάξει από τότε αφού, μετά σχεδόν 15 χρόνια, οι διαφορές είναι ακόμη σημαντικές. Έτσι, το 2008 οι άμεσοι φόροι αντιπροσώπευαν στην Ελλάδα, ακόμη μόνο το 19% των

22. Στο ίδιο.

23. Έτσι, το έλλειμμα στον προϋπολογισμό, ως ποσοστό του ΑΕΠ, υπερτριπλασιάστηκε μεταξύ 1980 και 1985 με αποτέλεσμα οι καθαρές δανειακές ανάγκες του δημοσίου να ξεπεράσουν το 15% του ΑΕΠ το 1984 έναντι, για παράδειγμα, μόνο 3% στην Αγγλία.

24. Οι δαπάνες για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους αντιπροσώπευαν 12,6% των δημοσίων εσόδων το 1980 έναντι 18% το 1984. *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, Τράπεζα της Ελλάδας.

25. *World Development Indicators 2002*, ό.π., Table 4.10.

26. *World Development Indicators 2010*, ό.π., Table 4.9.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δημοσίων εσόδων έναντι 26% στις χώρες της Ευρωζώνης[27]. Αναπόφευκτα, το κράτος αναγκάζεται να στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην έμμεση φορολογία, η οποία αντιπροσωπεύει ακόμη σχεδόν 30% των συνολικών δημοσίων εσόδων[28].

Επιπλέον, η εκτεταμένη φοροδιαφυγή επιβάλλει δυσανάλογο βάρος στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα, καθώς ο κύριος όγκος των άμεσων φόρων επιβαρύνει τους μισθούς και τα ημερομίσθια. Διαρθρωτικοί παράγοντες που ανάγονται στη δομική κρίση, όπως ο «υπηρεσιακός» χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας και η συνακόλουθη ευμεγέθης παραοικονομία, η κυριαρχία της μικρής επιχείρησης, το μεγάλο ποσοστό της αυτοαπασχόλησης και η ίδια η δομή του συστήματος άμεσης φορολογίας παίζουν κρίσιμο ρόλο τόσο στο μέγεθος, όσο και στην κατανομή του φορολογικού βάρους. Τα παράλληλα ελλείμματα του Ισοζυγίου Πληρωμών και του Προϋπολογισμού, η διαρθρωτική και η συνακόλουθη δημοσιονομική κρίση και τα συμπτώματά τους στην έκρηξη του εξωτερικού και του δημοσίου χρέους αποτελούν, επομένως, τα κύρια συστατικά στοιχεία της οικονομικής κρίσης από τη δεκαετία του '80 και μετά μέχρι τη σημερινή χρεοκοπία. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν, παρά τη σημαντική επέκταση του ελληνικού δημοσίου τομέα στη μεταπολεμική περίοδο, το Κράτος, όπως είδαμε, δεν έπαιξε ποτέ ένα σημαντικό άμεσο ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία, στη διαδικασία δηλαδή αναδιάρθρωσης της παραγωγικής δομής.

Συμπερασματικά, η δημοσιονομική κρίση είναι η άλλη όψη της γενικότερης δομικής κρίσης που προκάλεσε η ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, κυρίως μέσω της ΕΟΚ/ΕΕ και της ΟΝΕ. Η ενσωμάτωση αυτή, δηλαδή η μη αυτοδύναμη ανάπτυξη, είναι η απώτερη αίτια της διπλής αυτής κρίσης και επομένως μόνο η δημιουργία των προϋποθέσεων αυτοδύναμης ανάπτυξης (βλ. κεφ. 14), θα μπορούσε να μας οδηγήσει μόνιμα πέρα από παρόμοιες καταστροφικές κρίσεις.

27. *World Development Indicators 2010*, ό.π., Table 4.12.
28. Στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ο μύθος για τον δημόσιο τομέα ως τον «μεγάλο ασθενή» που ευθύνεται για τη σημερινή χρεοκοπία

Ένας μύθος που καλλιεργείται από χρόνια και στην Ελλάδα, τόσο από νεοφιλελεύθερους όσο και σοσιαλφιλελεύθερους, είναι ότι η αποτυχία του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης και, φυσικά, και το σημερινό σκάσιμο της αναπτυξιακής «φούσκας» οφείλονται, κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, στην παρασιτική ανάπτυξη του δημοσίου τομέα. Ο γνωστός μάλιστα για την κατά σύστημα εξαπάτηση του ελληνικού λαού αρχηγός της κοινοβουλευτικής Χούντας, δεν χάνει ευκαιρία για να επαναλαμβάνει ότι «ο δημόσιος τομέας είναι ο μεγάλος ασθενής», - «ξεχνώντας» ότι ήταν ο πατέρας του, στο όνομα του οποίου οφείλει βέβαια αποκλειστικά τη σημερινή του θέση στην εξουσία, που μετέτρεψε τον δημόσιο τομέα σε ασθενή για τους λόγους που ανέφερα! Έτσι, ενώ η Κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ στο θέμα του δήθεν «μονόδρομου» ακολουθεί κατά γράμμα τον μεγάλο δάσκαλο της προπαγάνδας Γκέμπελς που διακήρυσσε ότι όσο μεγαλύτερο το ψέμα και όσο περισσότερο επαναλαμβάνεται τόσο πιο πιστευτό γίνεται, ο μύθος του δημοσίου τομέα ως του «μεγάλου ασθενούς» επανήλθε στην επικαιρότητα με αφορμή την εντεινόμενη σφαγή σε αυτόν.

Ο μύθος όμως αυτός δεν προέκυψε μόνο από τη σημερινή κρίση, αλλά καλλιεργείται από χρόνια τόσο στην Ελλάδα όσο και σε διεθνές επίπεδο, από νεοφιλελεύθερους και σοσιαλφιλελεύθερους, ως τμήμα της ιδεολογίας της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που εκφράζει το ανώτερο στάδιο της αγοραιοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας. Δηλαδή, το στάδιο όπου οι κοινωνικοί έλεγχοι πάνω στις αγορές ελαχιστοποιούνται (αν δεν καταργούνται ολοσχερώς), με δήθεν στόχο τη μεγαλύτερη ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα, αλλά πραγματικό στόχο τη μεγιστοποίηση του ιδιωτικού κέρδους, ιδιαίτερα των πολυεθνικών που οδήγησαν στην σημερινή παγκοσμιοποίηση και τώρα ελέγχουν την παγκόσμια παραγωγή και το εμπόριο. Η επέκταση των πολυεθνικών αναγκαστικά περνούσε μέσα από την ιδιωτικοποίηση κάθε οικονομικής δραστηριότητας, πράγμα που συνεπαγόταν τη δραστική συρρίκνωση του δημοσίου τομέα, καθώς και από την «απελευθέρωση» των αγορών (κεφαλαίου, εργασίας, αγαθών και εμπορευμάτων - τις γνωστές «4 ελευθερίες» της ΕΕ βλ. κεφ. 6) που σήμερα, χάρη στην τρόικα, ολοκληρώνεται και στη χώρα μας.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Φυσικά, ο δημόσιος τομέας δεν εξυπηρετούσε πάντα το γενικό συμφέρον, ιδιαίτερα όταν οι εθνικοποιημένες επιχειρήσεις άρχισαν να λειτουργούν με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, προσθέτοντας έτσι στο βασικό πρόβλημα που χαρακτηρίζει τον δημόσιο τομέα (γραφειοκρατία και έλλειψη αυτοδιαχείρισης από τους εργαζομένους και τους πολίτες γενικότερα) το κύριο πρόβλημα από το οποίο πάσχει ο ιδιωτικός τομέας (εξυπηρέτηση του ατομικού συμφέροντος σε βάρος του γενικού). Στην Ελλάδα, μάλιστα, όπως και σε κάθε χώρα στην περιφέρεια και ημιπεριφέρεια, ο δημόσιος τομέας φορτώθηκε και με επί πλέον προβλήματα που απέρρεαν από το βαθμό οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της χώρας (εκτεταμένη διαφθορά, «φακελάκια» κ.λπ.). Όμως, ενώ η επέκταση του δημοσίου τομέα στις μητροπολιτικές χώρες, όπου ο ιδιωτικός τομέας ήταν καπιταλιστικά αναπτυγμένος και οικονομικά αποτελεσματικός, οφειλόταν κυρίως στις πολιτικές των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων με βάση τις δεσμεύσεις τους για την καλύτερη εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος και την προστασία της κοινωνίας από την αγορά, στις περιφερειακές χώρες όπως η Ελλάδα η επέκταση του δημοσίου τομέα –πολιτική που ακολούθησαν μεταπολεμικά όλα τα κόμματα εξουσίας– είχε άλλο βασικά στόχο: την αναπλήρωση ενός μη ανταγωνιστικού και αποτυχημένου ιδιωτικού τομέα που ήταν ανίκανος να απορροφήσει το πλεονάζον εργατικό δυναμικό.

Έτσι, όταν η πηγή της μετανάστευσης (που έπαιζε τον ρόλο απορρόφησης της ανεργίας τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες) στέρεψε στη δεκαετία του '70, ενώ η ένταξη μας στην ΕΕ τη δεκαετία του '80 σήμανε την αποδιάρθρωση της παραγωγικής μας δομής –εφόσον ούτε η δασμοβίωτη ελαφρά βιομηχανία μας ούτε η μη ανταγωνιστική γεωργία μας μπορούσαν να επιβιώσουν στις ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές της Ε.Ε.– το ΠΑΣΟΚ που μόλις είχε έλθει στην εξουσία, μη έχοντας καμιά διάθεση να συγκρουστεί με τις ξένες ελίτ και τη ντόπια μεταπρατική ελίτ, δεν είχε άλλη επιλογή από την επέκταση του δημοσίου τομέα. Ο ευρύτερος δημόσιος τομέας που απορροφούσε το 41% του ΑΕΠ το 1979 λίγο πριν την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, έφθασε ν' απορροφά το 65% του εθνικού εισοδήματος το 1989! Αντίστοιχα, ο αριθμός των απασχολουμένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ως συνέπεια του γεγονότος ότι ο ετήσιος ρυθμός αύξησης των δημοσίων υπαλλήλων ήταν διπλάσιος εκείνου της αύξησης της απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα, διπλασιάστηκε στη μεταπολίτευση και από περίπου 344.000 το 1974 έφθασε τις

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

693.000 το 1989, αντιπροσωπεύοντας το 22% του τότε οικονομικά ενεργού πληθυσμού[29]. Σήμερα, μετά την πρόσφατη απογραφή, ο συνολικός αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων έφθασε τους 768.000, (από τους οποίους μόνιμοι υπάλληλοι του Δημοσίου είναι μόνο 625.738)[30], αντιπροσωπεύοντας δηλαδή σημαντικά μικρότερο ποσοστό του σημερινού ενεργού πληθυσμού σε σχέση με τότε - μόλις το 15%.[31]!

Το ποσοστό, μάλιστα, των δημοσίων υπαλλήλων στην παρούσα δεκαετία –παρά τη μυθολογία των απατεώνων της κοινοβουλευτικής Χούντας– ήταν και είναι σχετικά μικρό, όπως έδειξε σχετικά πρόσφατη συγκριτική έρευνα[32], σύμφωνα με την οποία, το 2002, ήταν μόλις 11,4% του εργατικού δυναμικού, όταν ο μέσος όρος στην ΕΕ των 17 ήταν πάνω από 16%, με τις Σκανδιναβικές χώρες και τη Γαλλία να παρουσιάζουν ποσοστά μεταξύ 20% και 30%. Οπως τονίζει η ίδια μελέτη, τα ποσοστά αυτά δεν ήταν συμπτωματικά αλλά αντιπροσώπευαν μακροπρόθεσμες τάσεις που επιβεβαιώνονταν και από τα ποσοστά των δημοσίων δαπανών στο ΑΕΠ. Η σημερινή, επομένως, αύξηση του ποσοστού των δημοσίων υπαλλήλων στο 15%, που παρουσιάστηκε ως έγκλημα από την ΠΑΣΟΚική Χούντα, στην πραγματικότητα, σημαίνει απλώς ότι τώρα φθάσαμε τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Παρόλα αυτά, οι ντόπιες και ξένες ελίτ επιβάλλουν σήμερα όχι μόνο κτηνώδεις περικοπές στα εισοδήματα όλων των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα που καμιά άλλη χώρα της Ευρωζώνης δεν επέβαλε, αλλά και πετσοκόβουν τον αριθμό των θέσεων στον τομέα αυτό. Έτσι, ο αριθμός των απασχολουμένων στον τομέα αυτό περικόπτεται δραστικά (με τη γνωστή ταρίφα του ΔΝΤ 1:5, δηλ. της αντικατάστασης μόνο 1 υπαλλήλου για κάθε 5 που συνταξιοδοτούνται), γεγονός που, με δεδομένη την οριακή απορροφητικότητα εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, σημαίνει μαζική αύξηση της ανεργίας των νέων στο μέλλον. Και όχι μόνο! Σημαίνει, επίσης, τη συνεχή καταβαράθρωση κοινωνικών υπηρεσιών όπως η εκπαίδευση και η υγεία, έτσι ώστε στο προσεχές μέλλον μόνο η μειονότητα που έχει τη δυνατότητα να προσφεύγει στον ιδιωτικό τομέα θα μπορεί

29. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 2.2.
30. Βλ. «Το προφίλ των 768 χιλιάδων δημοσίων υπαλλήλων», *Ελευθεροτυπία*, 30/7/2010.
31. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 2.2.
32. Βλ. Heinz Handler κ.ά., The size and performance of public sector activities in Europe (2005). http://129.3.20.41/eps/pe/papers/0507/0507011.pdf

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

να ικανοποιεί τις σχετικές βασικές ανάγκες, ενώ η πλειοψηφία θα συνθλίβεται κάτω από τις τριτοκοσμικές συνθήκες που θα προσφέρει ένας εξαθλιωμένος δημόσιος τομέας. Είναι επομένως φανερό ότι οι «σοσιαλιστές» απατεώνες, κτυπώντας τον δημόσιο τομέα, κτυπούν έμμεσα και κάθε συλλογικό έλεγχο της παραγωγής, προς όφελος, φυσικά, της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς, η οποία όμως αποτελεί την απώτερη αιτία της οικονομικής κρίσης γενικά, και της κρίσης του «αναπτυξιακού» ελληνικού μοντέλου ειδικότερα.

Δεν ήταν, επομένως, η αναποτελεσματικότητα του δημοσίου τομέα –παρόλο που αυτή είναι αναμφισβήτητη– «το αίτιο που οδήγησε σε διαδικασίες οι οποίες παρεμπόδισαν τον ανταγωνισμό και τελικά διέστρεψαν την ανάπτυξη της χώρας», όπως υποστήριζε εδώ και 20 σχεδόν χρόνια ο σοσιαλφιλελεύθερος αδελφός του πρωθυπουργού[33] και σημερινός άτυπος συμβουλάτορας του, ο οποίος, μαζί με τον νεοδιορισθέντα και γνωστό όργανο της υπερεθνικής ελίτ Πάντοα Σκιόπα (Tommaso Padoa-Schioppa), και τον ίδιο τον αρχηγό της «χούντας», αποτελούν την «ελληνική» τρόικα που διαχειρίζεται το προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ - την οποία εκπροσωπεί στη χώρα η τρόικα ΔΝΤ - ΕΕ - ΕΚΤ. Αντίθετα, το τελικό αίτιο της αποτυχίας της ελληνικής ανάπτυξης είναι το γεγονός που παίρνει δεδομένο η νεο/σοσιαλφιλελεύθερη προσέγγιση: δηλαδή η αυξανόμενη «απελευθέρωση» των αγορών.

Και αυτό διότι, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, το μοντέλο εξωστρεφούς «ανάπτυξης» στο οποίο οδήγησε το άνοιγμα και η απελευθέρωση των αγορών δεν στηριζόταν στις οικονομικές δυνατότητες της ίδιας της χώρας αλλά στην εξωτερική αγορά και το ξένο κεφάλαιο και, αναπόφευκτα, κατέληξε σε ένα στρεβλό επενδυτικό πρότυπο που δεν επέτρεπε τη δημιουργία ενός ισχυρού μεταποιητικού τομέα, καθώς και σε ένα καταναλωτικό πρότυπο που είχε ελάχιστη σχέση με το εγχώριο παραγωγικό πρότυπο. Στη διαδικασία αυτή, το Κράτος δεν έπαιξε ποτέ ένα σημαντικό άμεσο ρόλο για την αναδιάρθρωση της παραγωγικής δομής και περιορίστηκε πάντα σε ένα έμμεσο ρόλο ενίσχυσης της ποσοτικής διαδικασίας αύξησης του εθνικού εισοδήματος, που συνεπαγόταν απλώς την επέκταση της υπάρχουσας παραγωγικής δομής, σε συν-

33. Nicholas Papandreou, "Finance and industry: the case of Greece", *International Review of Applied Economics*, Vol. 5, Issue 1 (1991), p. 1-23.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δυασμό με κάποια βελτίωση της υποδομής (μεταφορές, επικοινωνίες, ενέργεια κ.λπ.), αφήνοντας ουσιαστικά την αναπτυξιακή διαδικασία στις δυνάμεις της αγοράς και περιορίζοντας τον δημόσιο τομέα στον ρόλο μιας δικλείδας ασφάλειας στο πρόβλημα της απασχόλησης που δημιουργούσε ο ανεπαρκής ιδιωτικός τομέας.

Μπορούμε, επομένως, να υποστηρίξουμε ότι, αν πρέπει να κατηγορήσουμε το ελληνικό κράτος για αποτυχία στην οικονομική ανάπτυξη, αυτό δεν πρέπει να γίνει στη βάση ότι δεν παραχώρησε αρκετή ελευθερία στις δυνάμεις της αγοράς για να εξαλείψουν τις αναποτελεσματικές επιχειρήσεις και να ανταμείψουν τις αποτελεσματικές. Αντίθετα, η κριτική πρέπει να γίνει στη βάση ότι το ελληνικό κράτος έδωσε υπερβολική ελευθερία στο μεγάλο κεφάλαιο και ποτέ δεν έδειξε προθυμία ή ικανότητα να το θέσει υπό έλεγχο, όπως συνέβη για παράδειγμα με άλλες χώρες της ύστερης ανάπτυξης (Ιαπωνία, Κορέα, Ταϊβάν). Σχετικά, παρατηρεί διεισδυτικά ο James Petras σε σχέση με την ανικανότητα του ελληνικού κράτους να ελέγξει το ιδιωτικό κεφάλαιο[34]:

> Οι περισσότεροι βιομήχανοι συνέχισαν να συσσωρεύουν πλούτο, δανειζόμενοι τεράστια ποσά κεφαλαίου από τις κρατικές τράπεζες και επενδύοντας μόνο ένα κλάσμα από αυτά, ενώ κατέθεταν το μεγαλύτερο μέρος τους σε τραπεζικούς λογαριασμούς του εξωτερικού. Η αναλογία δανειακών προς επενδυτικά κεφάλαια παρέμεινε μια από τις μεγαλύτερες στον κόσμο, επειδή η βιομηχανία δεν διευθυνόταν ουσιαστικά από τους συνήθεις κεφαλαιοκράτες αλλά από κλεφτοκοτάδες!

Γενικά, όσον αφορά τον ρόλο του δημόσιου τομέα στην οικονομική ανάπτυξη όπως τονίζει η Amsden[35], ο ανταγωνισμός λειτούργησε σαν μηχανισμός ελέγχου ως προς την ανάπτυξη μόνο στη πρώτη βιομηχανική επανάσταση, ενώ αντικαταστάθηκε από την τεχνολογική αλλαγή κατά τη δεύτερη. Με άλλα λόγια, όπως έχει αποδειχθεί επανειλημμένα[36], στις

34. J. Petras, "The contradictions of Greek socialism", *New Left Review*, αρ. 163 (1987), σελ. 12.
35. A.H. Amsden, "Third world industrialisation: global Fordism or a new model?", *New Left Review*, αρ. 182 (1990), σελ. 16-21.
36. Βλ. σχετικά, R. Pollin and D. Alarcon, "Debt crisis, accumulation crisis and economic restructuring in Latin America", *International Review of Applied Economics*, τόμος 2, αρ. 2, (1988), σελ. 140.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

χώρες της ύστερης ανάπτυξης δεν ήταν ο ανταγωνισμός που οδήγησε ιστορικά σε σημαντικές βελτιώσεις της παραγωγικής αποδοτικότητας και της διεθνούς ανταγωνιστικότητας αλλά, αντίθετα, η κρατική προστασία και παρέμβαση, μέσα από πολιτικές που, σε αντίθεση με τις συμβουλές που παρέχει η νεο/σοσιαλφιλελεύθερη προσέγγιση, συνήθως συνεπάγονταν όχι μόνο την εθνικοποίηση του τραπεζικού συστήματος, αλλά ακόμη και τη σκόπιμη παραμόρφωση των σχετικών τιμών που διαμορφώνονται στην ελεύθερη αγορά, προκειμένου να ενθαρρυνθούν οι επενδύσεις και το εμπόριο[37].

Επομένως, η αναγκαία συνθήκη για την ύστερη ανάπτυξη ήταν η δυνατότητα επιβολής του κρατικού ελέγχου πάνω στο ιδιωτικό κεφάλαιο (και την εργασία). Η δυνατότητα αυτή είναι, κατά τον Lipietz[38], συνάρτηση του βαθμού αυτονομίας του κράτους από παραδοσιακές μορφές ξένης εξάρτησης, από άρχουσες τάξεις που συνδέονται με παλαιότερες μορφές συσσώρευσης, καθώς και από λαϊκιστικά κόμματα ή κοινωνικές οργανώσεις. Η ύστερη ανάπτυξη, κατά συνέπεια, λαμβάνει χώρα μόνο στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ κοινωνικών τάξεων ή ομάδων. Αυτή ακριβώς η ισορροπία είναι εκείνη που δίνει στο κράτος τη δυνατότητα να ελέγχει την επιχειρηματική δραστηριότητα και έχει σαν αποτέλεσμα τις κατάλληλες αναπτυξιακές δομές του κρατικού μηχανισμού, του χρηματοπιστωτικού τομέα κ.λπ. και όχι αντίστροφα, όπως υποθέτει η νεο/σοσιαλφιλελεύθερη προσέγγιση που στερείται κάθε κοινωνικού περιεχομένου. Έτσι, η ανάπτυξη μπορεί να ερμηνευθεί επιτυχώς μόνο με αναφορά στη συγκεκριμένη ιστορική διαδικασία, η οποία οδήγησε σε συγκεκριμένες δομές και εξελικτικές διαδικασίες, και όχι με αναφορά στην ανεπάρκεια του προσωπικού που επάνδρωσε τον κρατικό μηχανισμό (ή την «πολιτική του εξάρτηση»), τις πελατειακές σχέσεις, την ευνοιοκρατία κ.λπ. - δηλαδή παράγοντες οι οποίοι αφήνουν ανεξήγητο το γεγονός ότι άλλες χώρες στην ύστερη ανάπτυξη κατάφεραν να ελέγξουν παρόμοια φαινόμενα[39].

Με άλλα λόγια, η δομή και η αποτελεσματικότητα του κράτους (ή του

37. A.H. Amsden, *Asia's next giant: South Korea and late industrialisation* (Oxford University Press, 1989), κεφ. 6.
38. A. Lipietz, *Miracles and mirages: the crises of global Fordism* (Verso, 1987), σελ. 72-73.
39. Amsden, ό.π., σελ. 21-25.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

χρηματοπιστωτικού τομέα) ως προς την προώθηση της ανάπτυξης δεν αποτελούν «ανεξάρτητες μεταβλητές», όπως ισχυρίζονται οι φιλελεύθεροι. Σε ό,τι αφορά τη δομή της ζήτησης ιδιαίτερα, η γρήγορη αύξηση, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, των εισοδηματικών και κεφαλαιουχικών εισροών από το εξωτερικό, εξαιτίας συγκυριών (μετανάστευση), προσωρινών παραγόντων (ξένη βοήθεια και επιχορηγήσεις από την ΕΟΚ) και παραγόντων φθίνουσας σημασίας (τουρισμός), οδήγησε σε μια καταναλωτική δομή που από άποψη μεγέθους και διάρθρωσης έρχεται σε κραυγαλέα αντίφαση με την παραγωγική δομή. Το παράδοξο της εμφάνισης μιας «καταναλωτικής κοινωνίας χωρίς παραγωγική βάση» συνοψίζει τα αίτια της ανισορροπίας των πόρων.

Τέλος, η παράλληλη σημαντική χειροτέρευση του οικολογικού προβλήματος ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την κρίση του μοντέλου ανάπτυξης της χώρας μας. Στο βαθμό, δηλαδή, που η επιδεινούμενη οικονομική κρίση αντανακλούσε τις δομές που δημιούργησε το μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο υιοθετήθηκε μεταπολεμικά από όλα τα κόμματα εξουσίας –δηλαδή η «οικονομία ανάπτυξης» που αποτελεί την αναπόφευκτη κατάληξη της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς–[40] η ίδια η κρίση, με τις οικολογικές της διαστάσεις, έπαιρνε καθολικό χαρακτήρα.

Συμπερασματικά, το τελικό αίτιο της αποτυχίας της ελληνικής ανάπτυξης είναι το γεγονός, το οποίο παίρνει δεδομένο η νεο/σοσιαλφιλελεύθερη προσέγγιση, δηλαδή, η αυξανόμενη εξωστρέφεια με το συνεχές, σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας στη παγκόσμια αγορά, χωρίς την προηγούμενη ή παράλληλη δημιουργία μιας ανταγωνιστικής παραγωγικής βάσης. Όμως, η ύπαρξη ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων αποτελούσε πάντοτε αναγκαία προϋπόθεση για να μπορεί μια χώρα να αντισταθμίσει τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα ή τα χαμηλότερα ημερομίσθια που ενσωματώνονται στα ξένα προϊόντα. Έτσι, η αποκέντρωση μέσω της αγοράς αποδείχθηκε γι' άλλη μια φορά ότι δεν αποτελεί ουσιαστικά λύση ούτε βραχυχρόνια αλλά ούτε, φυσικά, μακροχρόνια για χώρες στην ημιπεριφέρεια όπως η Ελλάδα. Η ενίσχυση των μηχανισμών της αγοράς μπορεί να συνιστά βραχυχρόνια λύση για τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, αλλά οπωσδήποτε δεν αποτελεί λύση για την περιφέρεια/ημιπεριφέρεια. Η αποκέντρωση μέσω της αγοράς

40. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, ό.π., κεφ. 2-3.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

απλώς ενισχύει τις «αντικειμενικές» ιεραρχίες του καπιταλιστικού συστήματος (χειροτέρευση της ανισοκατανομής εισοδήματος) και ενδυναμώνει τους δεσμούς εξάρτησης (περαιτέρω απόκλιση των χωρών στην περιφέρεια/ημιπεριφέρεια από αυτές του κέντρου). Και αυτό ακριβώς συνέβη στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μετά την πλήρη ενσωμάτωσή της στην παγκόσμια οικονομία της αγοράς μέσω της ένταξής της στην ΕΕ. που θα εξετάσουμε στο επόμενο Μέρος.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΠΛΟΚ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΣΗΜΕΡΑ

Μητροπολιτικά κέντρα και περιφέρεια στο οικονομικό μπλοκ

Ο βασικός στόχος στον οποίο αποβλέπει ο σχηματισμός ενός οικονομικού μπλοκ, όπως αυτό της ΕΟΚ/ΕΕ ή της ΝΑΦΤΑ κ.λπ., είναι η ενίσχυση της ανταγωνιστικής ικανότητας των ηγετικών χωρών (των «μητροπολιτικών κέντρων») στο κάθε μπλοκ. Ο τελικός αυτός στόχος μπορεί να επιτευχθεί μέσω δυο ενδιάμεσων στόχων:

- Ο πρώτος είναι η ενίσχυση της ζήτησης για τα προϊόντα των μητροπολιτικών κέντρων στο κάθε μπλοκ, μέσω της μεγέθυνσης της «εσωτερικής» αγοράς. Ο στόχος αυτός ήταν ιδιαίτερα σημαντικός στην κρατικιστική φάση της διαδικασίας αγοραιοποίησης, που άρχισε τη δεκαετία του 1930, και αποκορυφώθηκε στην περίοδο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης (1945 έως περίπου 1975), όταν η συσσώρευση κεφαλαίου στα μητροπολιτικά κέντρα εξαρτιόταν περισσότερο από τις συνθήκες ζήτησης (οι Κεϋνσιανές άλλωστε πολιτικές ακριβώς στόχευαν στη δημιουργία επαρκούς ζήτησης) παρά από τις συνθήκες προσφοράς.

- Ο δεύτερος ενδιάμεσος στόχος είναι η μείωση του κόστους παραγωγής, μέσω της δυνατότητας βελτίωσης της παραγωγικότητας που παρέχει το μεγαλύτερο μέγεθος αγοράς (εκμετάλλευση των οικονομιών κλίμακας, δυνατότητες για μεγαλύτερες επενδύσεις στην έρευνα και τεχνολογία κ.λπ.), αλλά και μέσω της μεγαλύτερης δυνατότητας συμπίεσης του εργατικού κόστους που παρέχει η ενοποίηση χωρών σε άνισα επίπεδα ανάπτυξης. Στη σημερινή νεοφιλελεύθερη φάση της αγοραιοποίησης που χαρακτηρίζεται από συνθήκες οξυμένου ανταγωνισμού ο στόχος αυτός είναι ακόμα σημαντικότερος

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

από τον πρώτο, εφόσον οι συνθήκες προσφοράς (δηλαδή το κόστος παραγωγής) παίζουν κρίσιμο ρόλο στη συσσώρευση.

Δεδομένης της ανισομερούς αναπτυξιακής διαδικασίας που χαρακτηρίζει την καπιταλιστική «ανάπτυξη», κάθε μπλοκ αναπόφευκτα απαρτίζεται από το κέντρο, την περιφέρεια και την ημιπεριφέρειά του. Ετσι, με βάση το κατά κεφαλή εισόδημα, αλλά και τη διάρθρωση παραγωγής, θα μπορούσαμε να κατατάξουμε στο κέντρο των οικονομικών μπλοκ που ηγούνται αντίστοιχα οι ΗΠΑ (NAFTA) και η Γερμανία (ΕΟΚ/ΕΕ) τις χώρες: Καναδάς, Γαλλία, Αγγλία, Ιταλία, Κάτω Χώρες, Δανία, Σουηδία, Φινλανδία και Αυστρία. Στην «εσωτερική» περιφέρεια των μπλοκ βρίσκονται οι χώρες: Μεξικό, Πορτογαλία και Ελλάδα (οι οποίες ανήκουν στην ημιπεριφέρεια όσον αφορά στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας), ενώ σε μια ενδιάμεση κατάσταση ημιπεριφέρειας μέσα στην ΕΟΚ/ΕΕ βρίσκονται οι χώρες: Ισπανία και Ιρλανδία. Ακόμα, γύρω από το κάθε μπλοκ υπάρχει μια ευρύτερη «εξωτερική» περιφέρεια προς πιθανή επέκταση στο μέλλον (Λατ. Αμερική, υπόλοιπες χώρες Αν. Ευρώπης) κ.λπ.

Με άλλα λόγια, η ΕΕ είναι ένα υποσύνολο του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος και έχει, επομένως, όλα τα χαρακτηριστικά του τελευταίου: ιεραρχικός καταμερισμός εργασίας ανάλογα με την οικονομική (και τη συνεπαγόμενη, συνήθως, πολιτική) δύναμη του κάθε μέλους. Στο βαθμό, λοιπόν, που θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η ψήφος του Ροκφέλερ και αυτή ενός Πορτορικανού στις φτωχογειτονιές της Ν. Υόρκης έχουν την ίδια δύναμη στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα, στον αντίστοιχο βαθμό η ελληνική ή η ιρλανδική ψήφος μέσα στην ΕΕ έχει την ίδια σημασία με τη γερμανική ή τη γαλλική. Είναι, άλλωστε, κοινό μυστικό ότι ένα είδος διευθυντηρίου λειτουργεί μέσα στην ΕΕ, η οποία επίσης αποτελεί μία ιεραρχική πυραμίδα, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται η Γερμανία και η Γαλλία, ακολουθούμενες από την Αγγλία (παρακάτω στην ιεραρχία επειδή δεν είναι μέλος της Ευρωζώνης) και τις άλλες χώρες που κατέταξα στο «κέντρο» παραπάνω, ενώ η βάση της πυραμίδας προορίζεται για τις χώρες-μέλη του ευρωπαϊκού «Νότου» - δηλαδή τις χώρες στην ημιπεριφέρεια της Ευρωζώνης (Ισπανία, Ιρλανδία) και την περιφέρεια (Ελλάδα, Πορτογαλία), τις οποίες, μάλιστα, οι χρηματοπιστωτικές αγορές, πρόσφατα βάφτισαν (υποτίθεται από τα αρχικά τους στα Αγγλικά) «Pigs» (γουρούνια)! Το κυριότερο, επομένως, σημείο που πρέπει να λάβουμε υπόψη είναι ότι στα πλαίσια ενός καταμερισμού ερ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γασίας, όπως ο καπιταλιστικός, όπου οι ιεραρχικές δομές διαρθρώνονται, κυρίως, «αντικειμενικά» (βάσει δηλαδή της οικονομικής δύναμης των μερών), σημασία δεν έχει, ως προς τη κατανομή δύναμης και τη δυνατότητα ουσιαστικής συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, το τυπικό δικαίωμα ψήφου του κάθε μέρους χωριστά, αλλά η οικονομική/πολιτική δύναμη που το κάθε μέρος διαθέτει.

Η διαφορά επιπέδου ανάπτυξης των χωρών στο κάθε μπλοκ εκδηλώνεται κυρίως με τις σημαντικές διαφορές στη παραγωγικότητα και τους μισθούς, ενώ η οικονομική ελίτ των χωρών στα μητροπολιτικά κέντρα ακριβώς αποβλέπει, ιδιαίτερα στη σημερινή νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, στην εκμετάλλευση των διαφορών αυτών ως ένα σημαντικό μέσο στην επίτευξη του στόχου συμπίεσης του κόστους παραγωγής και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι οι μισθολογικές διαφορές, αντίθετα με τη φιλελεύθερη θεωρία, δεν εξαφανίζονται με το ελεύθερο εμπόριο και εξακολουθούν σήμερα να είναι πολύ σημαντικές. Στην ΕΟΚ, για παράδειγμα, το μέσο εργατικό ωρομίσθιο (σε αγοραστική δύναμη) ήταν το 1986/87 σχεδόν διπλάσιο στη Γερμανία, Δανία, Βέλγιο, Αγγλία σε σχέση με την Ελλάδα και υπερδιπλάσιο σε σχέση με την Πορτογαλία. Σήμερα, μετά σχεδόν 30 χρόνια ένταξης, οι διαφορές παραμένουν οι ίδιες αν πάρουμε σαν ένδειξη το γεγονός ότι οι αμοιβές (όχι σε αγοραστική δύναμη) στην Ελλάδα αντιστοιχούν μόλις στο 63,6% του κοινοτικού μέσου όρου (14.000 Ευρώ έναντι 22.000 Ευρώ μέσων ακαθάριστων αποδοχών)[1].

Έτσι, οι χώρες στα κέντρα των μπλοκ είναι σε θέση να χρησιμοποιούν προς όφελός τους, έμμεσα ή άμεσα, τις σημαντικές διαφορές με την περιφέρεια ως προς τους μισθούς και την παραγωγικότητα. Έμμεσα, γιατί οι (σχετικά με την περιφέρεια) υψηλοί μισθοί προσελκύουν μετανάστες από τη περιφέρεια με αποτέλεσμα τη τεχνητή αύξηση της προσφοράς εργασίας και την αντίστοιχη συμπίεση των μισθών στο κέντρο. Άμεσα, γιατί οι χαμηλότεροι μισθοί στη περιφέρεια προσελκύουν σημαντικό τμήμα των επενδύσεων από τις μητροπόλεις με συνέπεια όχι μόνο τη συγκράτηση των μισθών στο κέντρο, αλλά και την παραπέρα ενίσχυση της ανταγωνιστικής τους ικανότητας που συνεπάγεται η επιτόπια φθηνή παραγωγή.

Από την άλλη μεριά, οι επενδύσεις στην περιφέρεια από τα μητροπολιτικά

1. «Τριτοκοσμικοί μισθοί, με τιμές Ευρώπης», *Ελευθεροτυπία* (11/7/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κέντρα δεν οδηγούν στον εκσυγχρονισμό της γιατί έχουν συνήθως τελείως αποσπασματικό χαρακτήρα και κατευθύνονται σε περιορισμένο αριθμό παραγωγικών σταδίων, συνήθως έντασης εργασίας - για την καλύτερη εκμετάλλευση του φθηνού εργατικού κόστους. Στο Μεξικό, για παράδειγμα, οι μαζικές ξένες επενδύσεις έχουν οδηγήσει σε σειρά βιομηχανιών συναρμολόγησης. Εντούτοις, η χώρα αυτή, παρά το ότι είναι πετρελαιοπαραγωγός, έχει ένα πελώριο εξωτερικό χρέος, κατά κεφαλή εισόδημα που μόλις φθάνει το 29% του ελληνικού και μισθούς πείνας που χαρακτηρίζουν μια από τις πιο άνισες κατανομές εισοδήματος στον κόσμο[2].

Στο πλαίσιο μιας προβληματικής σαν τη παραπάνω, είναι τουλάχιστον αφελείς (αν όχι εκ του πονηρού - ιδιαίτερα για τους επαγγελματίες πολιτικάντηδες) οι (νέο/σοσιαλ)φιλελεύθερες υποθέσεις ότι η συμμετοχή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ είναι επαρκής συνθήκη για τη μείωση του ανοίγματος που παρουσιάζει σήμερα η χώρα μας με το κέντρο του μπλοκ, αρκεί οι δυνάμεις της αγοράς να αφεθούν ελεύθερες στη λειτουργία τους, συνεπικουρούμενες από τα διαρθρωτικά ταμεία της Κοινότητας κ.λπ. Η μεταφορά όμως πόρων από το κέντρο στην περιφέρεια στοχεύει περισσότερο στη δημιουργία ζήτησης για τα προϊόντα του κέντρου παρά στον εκσυγχρονισμό της περιφέρειας. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώθηκε ακόμη και από την πρώτη δεκαετία της ένταξής μας, όταν οι σημαντικές Κοινοτικές μεταβιβάσεις προς την Ελλάδα απλώς συνέβαλαν στον υπερδιπλασιασμό των εισαγωγών μας από την ΕΟΚ, μεταξύ 1980 και 1989, και σε ασήμαντη αντίστοιχη βελτίωση των εξαγωγών μας[3]. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι, ακόμα και αν πάρουμε υπόψη όλες τις μεταβιβάσεις εισοδημάτων από την Κοινότητα στη χώρα μας, οι μεταβιβάσεις αυτές δεν καλύπταν, στην ίδια περίοδο, ούτε το 30% του εμπορικού ελλείμματός μας με τις χώρες της Κοινότητας! Και από τότε, βέβαια, η κατάσταση χειροτέρευσε, όπως φανερώνει η συνεχής επιδείνωση του Ισοζυγίου Πληρωμών στα 30 σχεδόν χρόνια από την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ.

Είναι άλλωστε γνωστό, και έχει επιβεβαιώσει η ευρωπαϊκή εμπειρία, ότι τα μητροπολιτικά κέντρα έχουν τη δυνατότητα να αποκομίσουν πολύ

2. World Bank, *World Development Indicators 2008*, (διάφοροι πίνακες).
3. Οι εξαγωγές μας κάλυπταν το 39% των εισαγωγών μας από την ΕΟΚ το 1980 και μόλις το 41% το 1989.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μεγαλύτερα οφέλη από τη συμμετοχή τους στο μπλοκ, σε σχέση με τις περιφερειακές χώρες. Και αυτό, διότι, ενώ οι μητροπόλεις διαθέτουν σύγχρονη οικονομική υποδομή και βιομηχανική βάση, η οποία στηρίζεται στη μοντέρνα τεχνολογία και θεμελιώνεται σε εγχώρια κέντρα έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης, η περιφέρεια δεν διαθέτει ανάλογα πλεονεκτήματα. Έτσι, το πιθανότερο είναι ότι οι αποκλίσεις μεταξύ των χωρών στο κέντρο και την περιφέρεια του κάθε μπλοκ αυξάνονται αντί να μειώνονται με την ενοποίηση. Και η πιθανότητα μετατρέπεται σε βεβαιότητα, αν η ανάπτυξη της περιφέρειας στηριχθεί σε σοσιαλ/νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Το γεγονός, άλλωστε, ότι ο νεοφιλελευθερισμός μεγάλωσε το άνοιγμα μεταξύ του «Βορρά» και του «Νότου», όπως θα δούμε στη συνέχεια, είναι ενδεικτικό. Ακόμα, το γεγονός ότι ούτε μια πολύ ισχυρότερη μορφή ενσωμάτωσης από αυτή της ΕΟΚ/ΕΕ, η εθνική, δεν κατάφερε, μετά από δεκαετίες, να εξαλείψει τις περιφερειακές ανισότητες στο εσωτερικό χωρών-μελών της Κοινότητας, είναι ενδεικτικό για το πόσο πιο δύσκολο θα ήταν να εξαλειφθούν οι ανισότητες αυτές μέσω της χαλαρότερης ενσωμάτωσης στο πλαίσιο της ΕΟΚ/ΕΕ[4]!

Εάν, λοιπόν, η Γερμανία είναι η χώρα που αποκόμισε τα μεγαλύτερα οφέλη από την ΕΕ και την Ευρωζώνη, ενώ οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου τα μικρότερα, αυτό κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι. Όχι μόνο, όταν θεσμοποιούνταν η Ευρωζώνη, η Γερμανια ήδη διέθετε υψηλή σχετικά παραγωγικότητα εργασίας και ανταγωνιστικότητα, αλλά με το Ευρώ ουσιαστικά «πάγωσε» αυτές τις αποκλίσεις. Και αυτό, εφόσον η μεν Ενιαία Αγορά, σε συνθήκες κοινού νομίσματος, επέφερε σχετική εξίσωση των τιμών στην Ευρωζώνη και κάποια άνοδο των μισθών στον Νότο (για να αποφευχθεί η συνακόλουθη μείωση των πραγματικών μισθών στην περιφέρεια ή, κάποτε, για να καλυφθεί και το μεγάλο άνοιγμα με τους γερμανικούς μισθούς), οι δε Γερμανοί εργοδότες ήταν σε πολύ καλύτερη θέση να συμπιέσουν τους μισθούς, λόγω των διαφορών στη παραγωγικότητα (εξαιτίας της προηγμένης τεχνολογίας κ.λπ.), αλλά και στην ανταγωνι-

4. Αν πάρουμε για δείκτη της περιφερειακής ανισότητας το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην πλουσιότερη περιοχή της χώρας σε σχέση με τη φτωχότερη τότε, το 1985, ο λόγος αυτός ήταν στην Ολλανδία 3,2 (δηλ. το κατά κεφαλήν εισόδημα στην πλουσιότερη περιοχή ήταν υπερτριπλάσιο σε σχέση με τη φτωχότερη), στην Ιταλία ήταν 2,5, στην Δ. Γερμανία 2,4,στην Ισπανία 2,2, στη Γαλλία και το Βέλγιο 2,0 κ.ο.κ.(Eurostat: *Basic Statistics of the EU* (διάφορα χρόνια).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στικότητα (λόγω του ότι η Γερμανία, ουσιαστικά, εισήλθε στην Ευρωζώνη με υποτιμημένο νόμισμα σε σχέση με τις χώρες του Νότου για τις οποίες ίσχυε το αντίθετο)[5]. Αν προστεθεί σε αυτό ότι οι χώρες του Νότου δεν είχαν πια τη δυνατότητα να υποτιμήσουν το νόμισμά τους, ενώ η Γερμανία δεν είχε ανάγκη υποτίμησης αρκεί να συγκρατούσε τις αυξήσεις των μισθών σε επίπεδα αύξησης της παραγωγικότητας, τότε μπορούμε να καταλάβουμε γιατί η Ευρωζώνη είναι ουσιαστικά ένας οικονομικός μηχανισμός μεταφοράς οικονομικού πλεονάσματος από τις χώρες του Νότου προς τον Βορρά και, κυρίως, τη Γερμανία.

Η σημασία της «εθνικής οικονομίας» σήμερα

Η οικονομική (αλλά και η πολιτική/πολιτιστική) δομή μιας χώρας που είναι πλήρως εντεταγμένη στην διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς προσδιορίζεται από δυο στοιχεία:

1) από το στοιχείο αλληλεξάρτησης[6] (όσον αφορά στα μητροπολιτικά κέντρα), ή, αντίστοιχα, το στοιχείο εξάρτησης (όσον αφορά στις περιφερειακές χώρες σε σχέση με τα μητροπολιτικά κέντρα). Το στοιχείο αυτό προσδιορίζεται από τη θέση της κάθε χώρας στον διεθνοποιημένο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας. Η χώρα μας, τόσο πριν την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) την 1/1/1981, όσο και μετά από αυτή, αποτελεί, για τους λόγους που εξέθεσα αλλού[7] (οι οποίοι ισχύουν ακόμη περισσότερο σήμερα) μια περίπτωση εξαρτημένης εθνικής οικονομίας, και
2) από το στοιχείο «εθνικής οικονομίας», δηλαδή, από την οικονομική και πολιτική εξουσία/δύναμη του κράτους στον καθορισμό των όρων και μορφών οικονομικής λειτουργίας στον χώρο δικαιοδοσίας του.

Στη σημερινή περίοδο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, όπου το στοιχείο αλληλεξάρτησης γίνεται συνεχώς εντονότερο, έχει επέλθει σημαντική μεταβολή τόσο στην έννοια της εξάρτησης/αλληλεξάρτησης, όσο και στην έννοια της εθνικης οικονομίας.

5. Wolfgang Münchau, "Germany's rebound is no cause for cheer", *Financial Times*, 29/8/2010.
6. Βλ. για τις σχέσεις εξάρτησης και αλληλεξάρτησης, Τάκης Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη Ανάπτυξη: η Ελληνική περίπτωση* (Εξάντας, 1985), κεφ. Α΄.
7. Στο ίδιο, κεφ. Γ΄.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Έτσι, όσον αφορά στο στοιχείο αλληλεξάρτησης/εξάρτησης οι σχέσεις αυτές, σήμερα, εκδηλώνονται κυρίως στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ των κρατών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο έδαφος τους. Με άλλα λόγια, οι σχέσεις οικονομικής αλληλεξάρτησης που χαρακτηρίζουν τις μεγάλες πολυεθνικές αντανακλώνται και στις σχέσεις οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών στα οποία οι επιχειρήσεις αυτές έχουν την έδρα τους. Αντίστοιχα, οι σχέσεις κυριαρχίας και εξάρτησης μεταξύ των πολυεθνικών και των θυγατρικών τους αντανακλώνται και στις σχέσεις μεταξύ των κρατών που φιλοξενούν τις αντίστοιχες επιχειρήσεις. Τέλος, όσον αφορά στις σχέσεις πολιτικής αλληλεξάρτησης και εξάρτησης, αυτές εκδηλώνονται σήμερα όχι μονο στο επίπεδο κρατών αλλά και στο επίπεδο υπερεθνικών θεσμών, όπως το G7 και οι διεθνείς πολιτικοστρατιωτικοί οργανισμοί (NATO, ΟΗΕ κ.λπ.), όπου γίνεται φανερή η ύπαρξη μιας υπερεθνικής ελίτ, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Όσον αφορά στο στοιχείο εθνικής οικονομίας, ακόμη και στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, το στοιχείο αυτό είναι πολύ ισχυρότερο στα μητροπολιτικά κέντρα, και ιδιαίτερα σε αυτά που ανήκουν στην υπερεθνική ελίτ (βασικά, τα κράτη της G7), σε σχέση με τις χώρες στην περιφέρεια/ημιπεριφέρεια. Στις περιφερειακές χώρες, το στοιχείο αυτό ατονεί συνεχώς και σήμερα περιορίζεται κυρίως στην υλοποίηση των βασικών οικονομικών, αλλά και πολιτικών, αποφάσεων που παίρνουν τα μητροπολιτικά κέντρα, οι οποίες καθορίζουν και τις παραμέτρους πολιτικής των χωρών στη περιφέρεια, και επιβάλλονται είτε μέσω των διεθνών οικονομικών οργανισμών (ΠΟΕ κ.λπ.) είτε, αν οι περιφερειακές χώρες ανήκουν σε οικονομικά μπλοκ, όπως η Ελλάδα, μέσω του Διευθυντηρίου των Βρυξελλών στην ΕΕ, ή του αντίστοιχου Διευθυντηρίου της Ουάσιγκτον όσον αφορά στη NAFTA κ.λπ.

Εδώ, όμως, χρειάζεται να ορίσουμε πιο συστηματικά την έννοια της «εθνικής οικονομίας» προς αποφυγή παρεξηγήσεων ή εσκεμμένων διαστρεβλώσεων. Όταν μιλώ για «εθνική οικονομία» δεν εννοώ απλώς την οικονομία που, σε μια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, ελέγχεται άμεσα από την αστική τάξη. Εννοώ τον βαθμό στον οποίο ο έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας ασκείται από τον ίδιο τον λαό της. Ο έλεγχος αυτός, βέβαια, σε μια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς είναι μόνο έμμεσος και ασκείται μέσω των κοινωνικών ελέγχων που ο λαός –κατόπιν αγώνων– επιβάλλει στις αγορές, ενώ γίνεται άμεσος μόνο σε

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μια Οικονομική Δημοκρατία σαν τμήμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας[8]. Εντούτοις, ο έλεγχος αυτός, ακόμη και στην έμμεση μορφή του, είναι σχεδόν αδύνατος σε περίπτωση που το στοιχείο εξάρτησης βαθμολογείται, σχηματικά, με 100, ενώ το στοιχείο εθνικής οικονομίας είναι μηδενικό και αντίστροφα. Γι' αυτό και, ιστορικά, οι κοινωνικοί έλεγχοι στις αγορές ήταν πάντα ισχυρότεροι στα αναπτυγμένα μητροπολιτικά κέντρα (Βρετανία, Γερμανία, Σκανδιναβικές χώρες, αλλά ακόμη και στις ΗΠΑ κ.λπ.) παρά στις περιφερειακές χώρες του Νότου, όπου το στοιχείο εθνικής οικονομίας ήταν συνήθως μηδενικό, ή στις ημιπεριφερειακές χώρες του Βορρά, όπως η Ελλάδα, όπου το στοιχείο αυτό είχε μια τιμή μεταξύ του μηδέν και του 100. Εξαίρεση, βέβαια, στον κανόνα αυτό αποτελούν οι χώρες που η υπερεθνική ελίτ τις κατατάσσει στην κατηγορία «κράτη-παρίες» και υφίστανται την ανάλογη μεταχείριση από αυτήν (Ιράκ, Αφγανιστάν –πριν τις αντίστοιχες εισβολές– και Ιράν, Βόρεια Κορέα, Βενεζουέλα κ.λπ. - οι οποίες περιμένουν τη σειρά τους στη «θεραπευτική αγωγή»!)

Φυσικά, η ένταση των κοινωνικών ελέγχων πάνω στις αγορές, όπως έδειξα αλλού[9], δεν παραμένει αμετάβλητη και αλλάζει ανάλογα με την ιστορική φάση της αγοραιοποίησης της οικονομίας της αγοράς. Έτσι, οι έλεγχοι αυτοί στα μητροπολιτικά κέντρα έφθασαν στο ζενίθ της έντασής τους στη σοσιαλδημοκρατική φάση (κυρίως στα πρώτα περίπου 30 χρόνια μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου), ενώ στη σημερινή φάση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης έχουν φθάσει στο ναδίρ τους. Επομένως, παρά το γεγονός ότι σε κάθε καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, είτε του κέντρου, είτε της περιφέρειας και ημιπεριφέρειας, ο άμεσος έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών ανήκει στην προνομιούχα αστική τάξη, έχει μεγάλη σημασία (όχι, φυσικά, από «εθνικιστική» σκοπιά, αλλά από οικονομική, πολιτική και κοινωνική σκοπιά και, ακόμη, από την πλευρά της προοπτικής μιας αυτοδύναμης οικονομίας στο μέλλον) αν αυτή η τάξη έχει τη βάση της στην ίδια τη χώρα (όπως συμβαίνει με τα μητροπολιτικά κέντρα), ή σε άλλες χώρες, όπως συμβαίνει με τις χώρες στην περιφέρεια και ημι-περιφέρεια, όπου οι ντόπιες ελίτ παίζουν

8. Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008), κεφ. 6.
9. Στο ίδιο, κεφ. 1.1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οικονομικά τον ρόλο του μεταπράτη και πολιτικά τον ρόλο του εντολοδόχου των ξένων ελίτ. Έτσι:

- Από οικονομική σκοπιά, μια εγχώρια αστική τάξη που δεν είναι απλά μεταπρατική, όπως η σημερινή δική μας, έχει συμφέρον να δώσει ώθηση σε μια ενδογενή αναπτυξιακή διαδικασία, όπως συνέβη με τις αστικές τάξεις των μητροπολιτικών χωρών. Αντίθετα, οι ξένες αστικές τάξεις που εκμεταλλεύονται μια περιφερειακή χώρα λειτουργούν πάντοτε σαν «πλιατσικολόγοι» που δεν έχουν κανένα συμφέρον να ενδιαφερθούν για τη γενικότερη οικονομική «ανάπτυξη» της χώρας. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι στόχος μας πρέπει να είναι μια «εθνική οικονομία» όπου τον έλεγχο των πλουτοπαραγωγικών πηγών πρέπει να έχει η εγχώρια αστική τάξη, όπως υποστηρίζουν ακροδεξιές ή «αριστερο-πατριωτικές» απόψεις. Ακόμη και εάν αυτό ήταν θεωρητικά δυνατό κάποτε, δηλαδή, πριν να ανοίξουν και απελευθερωθούν οι αγορές εμπορευμάτων, κεφαλαίου και εργασίας, με τη σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς είναι αδύνατο. Ούτε, βέβαια, είναι δυνατό μια χώρα στην ημιπεριφέρεια ή την περιφέρεια να μετακομίσει στο «κέντρο» μέσα από την πλήρη ενσωμάτωσή της στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, παρά τα φληναφήματα για την Κίνα, την Ινδία, τη Βραζιλία κ.λπ., που γίνεται πια φανερό ότι αποτελούν «φούσκες», όπως έχω υποστηρίξει αλλού[10] και ήδη γίνεται γενικότερα αποδεκτό. Αυτό που σημαίνει είναι ότι, όπως θα προσπαθήσω να δείξω στο τελευταίο μέρος του βιβλίου, η σημερινή βαθιά οικονομική κρίση, που καταδικάζει την πλειοψηφία των λαών, ιδιαίτερα στη περιφέρεια και ημιπεριφέρεια, στη μαζική πτώχευση και την εγκατάλειψη των ονείρων τους για συνεχή «ανάπτυξη» (δεν συζητώ εδώ το τι σημαίνει αυτή η «ανάπτυξη» με όρους π.χ. οικολογικής καταστροφής κ.λπ.[11]) δίνει για πρώτη φορά τη δυνατότητα δημιουργίας αυτοδύναμων «εθνικών οικονομιών». Δηλαδή οικονομιών όπου ο έμμεσος

10. Βλ. π.χ. για την Κινέζικη αναπτυξιακή «φούσκα», T. Fotopoulos, "Is sustainable development compatible with present globalisation? The Chinese Case", *The International Journal of Inclusive Democracy*, Vol. 4, No. 4 (October 2008). http://www.inclusivedemocracy.org/journal/vol4/vol4_no4_takis_chinese_case.htm

11. Βλ. για την έννοια της «ανάπτυξης» τα κεφ. 2-3 στο *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, ό.π.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών της κάθε χώρας περιέρχεται στον ίδιο τον λαό της και όχι σε μια ντόπια οικονομική ελίτ που ενεργεί κατ' εντολή της υπερεθνικής ελίτ. Ο ενδιάμεσος στόχος, στην προβληματική αυτή, θα ήταν η δημιουργία των προϋποθέσεων για τη συμμετοχή της χώρας μας σε μια μελλοντική Ευρώπη αυτοδύναμων, αλλά όχι αυτάρκων, περιφερειών και ο απώτερος στόχος μια Συνομοσπονδία Περιεκτικών Δημοκρατιών (βλ. κεφ. 15).

- Από πολιτική σκοπιά, είναι πολύ ευκολότερο (όταν αποδειχθεί –όπως είναι αναπόφευκτο σε μια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς– η ανικανότητα της εγχώριας αστικής τάξης να ικανοποιήσει τις ανάγκες όλου του λαού και όχι μόνο κάποιων προνομιούχων κοινωνικών ομάδων) η Κοινωνική Πάλη να οδηγήσει στην ανατροπή όχι μόνο της τάξης αυτής, αλλά και του ίδιου του συστήματος της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» στο οποίο θεμελιώνει τη δύναμή της, παρά στην περίπτωση που η ανατροπή του συστήματος εξαρτάται άμεσα από την διεθνή ανατροπή του. Με άλλα λόγια, η ΕΟΚ χθες και η ΕΕ σήμερα λειτουργούν σαν ισχυρή «ασπίδα» προστασίας του συστήματος που κάνει ακόμη δυσκολότερη την ανατροπή του. Γι' αυτό, άλλωστε, και οι περιφερειακές και ημιπεριφερειακές ελίτ πάντα είχαν στρατηγικό στόχο την πλήρη ενσωμάτωσή τους στην διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, ιδιαίτερα μέσω της ΕΟΚ/ΕΕ - στρατηγική που υλοποίησε στην Ελλάδα ο «εθνάρχης» Καραμανλής, ενώ τμήμα της ανόητης Μαρξογενούς Αριστεράς μας ερμήνευε την ένταξή μας σαν ένδειξη ότι γινόμαστε «αυτόνομο κυρίαρχο έθνος»!
- Από κοινωνική σκοπιά, όπως ήδη είδαμε, ο έμμεσος έλεγχος που ασκείται πάνω στις αγορές «από τα κάτω» είναι περισσότερο εφικτός όταν ο άμεσος έλεγχος πάνω στις πλουτοπαραγωγικές πηγές ασκείται από την εγχώρια αστική τάξη, στην οποία είναι ευκολότερη η άσκηση λαϊκής πίεσης, παρά στην περίπτωση που ο έλεγχος αυτός ασκείται από τις ξένες ελίτ, ενώ οι ντόπιες ελίτ παίζουν απλώς ρόλο εντολοδόχου τους στο πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, όπως συμβαίνει με την σημερινή μετατροπή της Ελλάδος σε προτεκτοράτο.
- Αλλά, και όσον αφορά στις προοπτικές εγκαθίδρυσης και επιτυχούς λειτουργίας μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας στο μέλλον, η ύπαρξη στη μεταβατική περίοδο μιας αυτοδύναμης οικονομικής βάσης που

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

θεμελιώνεται στο στοιχείο εθνικής οικονομίας (είτε με τη μορφή άμεσου ελέγχου από τον λαό σε σημαντικούς τομείς της οικονομίας, ή έστω με τη μορφή σημαντικών κοινωνικών ελέγχων στις αγορές), είναι βασική προϋπόθεση για την επιτυχία της, όπως θα δούμε στο τελευταίο μέρος.

Η έννοια της υπερεθνικής ελίτ

Όμως, εδώ θα χρειαστεί μια μικρή παρέκβαση για την έννοια της υπερεθνικής ελίτ που έχει ιδιαίτερα παρεξηγηθεί (αλλά και δυσφημιστεί από κάποιους Μαρξογενείς συνήθως κύκλους στην Ελλάδα –χωρίς όμως κάποια συγκεκριμένη θεωρητική αντίκρουση– που έχουν παραμείνει στις Μαρξιστικές αναλύσεις του 19ου αιώνα/αρχών 20ου για την ερμηνεία του 21ου!)

Όπως προσπάθησα διεξοδικά να δείξω αλλού[12], η παγκοσμιοποίηση (ή ορθότερα η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς) αποτελεί ένα νέο φαινόμενο που αποτελεί συνέπεια μιας σειράς τεχνολογικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών-ιδεολογικών καινοτομιών, οι οποίες ξεκίνησαν να αλλάζουν τον κόσμο στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Ο βασικός παράγοντας που προκάλεσε όλες αυτές τις αλλαγές ήταν η ανάδυση, στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες διαφέρουν ριζικά από τις επιχειρήσεις του παρελθόντος[13]. Όπως προσπάθησα να αναλύσω αλλού[14], ήταν η δυναμική της οικονομίας της αγοράς η οποία οδήγησε στις πολυεθνικές επιχειρήσεις και, συνεπώς, στη δημιουργία μιας νέας υπερεθνικής ελίτ, η οποία θεσμοποίησε τη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και την αλληλένδετη νεοφιλελεύθερη μορφή της νεωτερικότητας, όπως αντίστοιχα, ήταν η δυναμική της δημιουργίας εθνικών αγορών και η παράλληλη Βιομηχανική Επανάσταση –πάντα σε συνάρτηση με την Κοινωνική Πάλη– που οδήγησαν στη δημιουργία μιας νέας οικονομικής ελίτ, η οποία θεσμοποίησε την ίδια την οικονομία της αγοράς και τη φιλελεύθερη μορφή

12. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία* (Ελληνικά Γράμματα, 2002), κεφ. 1.
13. Βλ. και Leslie Sklair, *The Transnational Capitalist Class*, (Oxford: Blackwell, 2001), σελ. 19.
14. Τ. Φωτόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., κεφ. 1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της νεωτερικότητας. Επομένως, παρ' όλο που το «υποκειμενικό» στοιχείο (με την έννοια της «Κοινωνικής Πόλης» ανάμεσα στις ελίτ που ελέγχουν την οικονομία της αγοράς και την υπόλοιπη κοινωνία) ήταν πάντοτε αποφασιστικό στον καθορισμό του τελικού αποτελέσματος σε κάθε μορφή νεωτερικότητας –φιλελεύθερη, κρατικιστική, νεοφιλελεύθερη– η σημασία του «αντικειμενικού» στοιχείου (με την έννοια της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς) δεν πρέπει να υποτιμάται[15].

Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να ορίσουμε την «υπερεθνική ελίτ» ως την ελίτ της οποίας η δύναμη (οικονομική, πολιτική ή γενικότερα κοινωνική) συνδέεται με τη δράση της σε υπερεθνικό επίπεδο - ένα γεγονός που συνεπάγεται ότι δεν εκφράζει αποκλειστικά, ή ακόμη και πρωταρχικά, τα συμφέροντα συγκεκριμένου έθνους-κράτους. Η υπερεθνική ελίτ αποτελείται από:

- τις υπερεθνικές οικονομικές ελίτ (δηλαδή τα διευθυντικά στελέχη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των θυγατρικών τους), οι οποίες παίζουν κυρίαρχο ρόλο μέσα στην άρχουσα ελίτ της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, δεδομένης της κυριαρχίας του οικονομικού στοιχείου μέσα σ' αυτή,
- τις υπερεθνικές πολιτικές ελίτ, δηλαδή τους γραφειοκράτες και τους πολιτικούς οι οποίοι στελεχώνουν τους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς ή τους κρατικούς μηχανισμούς στις κυριότερες οικονομίες της αγοράς, και,
- τις υπερεθνικές τεχνοκρατικές ελίτ, τα μέλη των οποίων παίζουν έναν κυρίαρχο ρόλο στα διάφορα διεθνή ιδρύματα, think tanks, στα ερευνητικά τμήματα των μεγάλων διεθνών πανεπιστημίων, στα διεθνή ΜΜΕ κ.λπ.

Η προσέγγιση της Περιεκτικής Δημοκρατίας αναφέρεται σε μια υπερεθνική «ελίτ» και όχι σε μια υπερεθνική «τάξη» επειδή η πρώτη είναι μια ευρύτερη έννοια από τη Μαρξιστική έννοια της τάξης που μόνο μερικώς εκφράζει την πραγματικότητα των «ταξικών» διαιρέσεων στη νεοφιλελεύθερη νεωτερικότητα[16]. Έτσι:

15. Takis Fotopoulos, "The Myth of Postmodernity", *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 1 (March 2001) - Ελλην. Μετάφρ. περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 22.
16. Βλέπε Takis Fotopoulos, "Class Divisions Today: The Inclusive Democracy approach", *Democracy & Nature*, Vol. 6, No. 2 (Ιούλιος 2000) - Ελλην. Μετάφρ. περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 8-9.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- είναι μια *ελίτ*, επειδή τα μέλη της κατέχουν κυρίαρχη θέση στην κοινωνία λόγω της οικονομικής, πολιτικής ή ευρύτερα κοινωνικής δύναμής τους, και,
- είναι μια *υπερεθνική* ελίτ, επειδή τα μέλη της, εν αντιθέσει προς τις εθνικές ελίτ, βλέπουν ότι ο καλύτερος τρόπος για να διασφαλιστεί η προνομιούχα θέση τους, δεν είναι το να εξασφαλίζουν την αναπαραγωγή κάποιου πραγματικού ή φανταστικού έθνους-κράτους, αλλά την αναπαραγωγή της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» (και όχι απλώς την προώθηση των συμφερόντων του παγκόσμιου κεφαλαίου, όπως υποστηρίζει η προσέγγιση της υπερεθνικής καπιταλιστικής τάξης). Αυτό συμβαίνει επειδή η νέα υπερεθνική ελίτ βλέπει τα συμφέροντά της να συναρτώνται περισσότερο με τις διεθνείς παρά με συγκεκριμένες εθνικές αγορές. Παρόλα αυτά, όχι μόνο οι υπερεθνικές ελίτ δεν διστάζουν να χρησιμοποιούν τη δύναμη συγκεκριμένων κρατών, δηλαδή αυτών που ασκούν σημαντικό έλεγχο πάνω στο σημερινό οικονομικό και πολιτικό σύστημα, για την πραγματοποίηση των σκοπών τους (ακόμη περισσότερο όταν ένα τέτοιο κράτος τυχαίνει να είναι η σημερινή ηγεμονική δύναμη) αλλά στην πραγματικότητα βασίζονται στις κρατικές μηχανές των μεγάλων οικονομιών της αγοράς για να τους πραγματώσουν.

Μολονότι η προσέγγιση της ΠΔ έχει σημαντικά κοινά στοιχεία με τη Μαρξιστική προσέγγιση της «υπερεθνικής καπιταλιστικής τάξης» του Leslie Sklair[17], (που αποτελεί μια από τις λίγες απόπειρες σύγχρονης θεωρητικής ανάλυσης της παγκοσμιοποίησης από Μαρξιστική σκοπιά), οι διαφορές είναι εξίσου, αν όχι περισσότερο σημαντικές. Βασικό κοινό σημείο με αυτήν την νεο-Μαρξιστική προσέγγιση είναι η σκληρή κριτική που ασκεί κατά της σημερινής Μαρξιστικής Αριστεράς (που τόσο στο θεωρητικό όσο και το πολιτικό επίπεδο είναι βασικά ρεφορμιστική) στη βάση του ότι η τελευταία όχι μόνο δεν βλέπει το προφανές γεγονός ότι οι διάφορες διαδικασίες παγκοσμιοποίησης που λαμβάνουν χώρα αυτή τη στιγμή είναι πραγματικές, αλλά ακόμη χειρότερα, χαρακτηρίζει ανόητα την παγκοσμιοποίηση ως ένα είδος ιδεολογίας, αν όχι έναν μύθο, ή χί-

17. Leslie Sklair, *The Transnational Capitalist Class* (Oxford: Blackwell, 2001).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μαιρα[18]! Έτσι, η προσέγγιση της υπερεθνικής καπιταλιστικής τάξης κάνει ένα σημαντικό βήμα πέρα από τις συνηθισμένες Μαρξιστικές ή Βαλερστεϊνικές προσεγγίσεις, οι οποίες θεωρούν πως ο καπιταλισμός οργανώνεται πρωταρχικά, αν όχι αποκλειστικά, μέσω εθνικών οικονομιών - γεγονός που τις κάνει ανίκανες να δουν ότι η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς είναι ένα νέο φαινόμενο.

Πέρα όμως από αυτό το βασικό κοινό σημείο, υπάρχουν δύο βασικά σημεία κριτικής που θα μπορούσε να προβάλλει κανείς ενάντια στην αντίληψη της παγκοσμιοποίησης που υιοθετεί η προσέγγιση της υπερεθνικής καπιταλιστικής τάξης. Το πρώτο αναφέρεται στο γεγονός πως αυτή η προσέγγιση δίνει την εντύπωση ότι η νέα υπερεθνική καπιταλιστική τάξη είναι η *αιτία* της σημερινής παγκοσμιοποίησης ενώ, στην πραγματικότητα, όπως ανέφερα παραπάνω, είναι μόνο το *αποτέλεσμα* της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς σε σχέση με την έκβαση της Κοινωνικής Πάλης. Το δεύτερο σημείο κριτικής αναφέρεται στην αντίληψη της τάξης που υιοθετεί η προσέγγιση της υπερεθνικής καπιταλιστικής τάξης, που περιλαμβάνει πολιτικούς, γραφειοκράτες, στελέχη των ΜΜΕ, ακαδημαϊκούς κ.λπ., οι οποίοι δύσκολα θα μπορούσαν να κατατεχθούν στα μέλη της καπιταλιστικής τάξης - εκτός βέβαια, εάν βάλει κανείς την έννοια του «κεφαλαίου» στο κρεβάτι του Προκρούστη, όπως κάνει ο Sklair, ώστε να καλύπτει κάθε μορφή εξουσίας. Αλλά τότε, αυτή η απόπειρα ορισμού της νέας καπιταλιστικής τάξης μπορεί να ιδωθεί απλώς ως μια προφανής προσπάθεια κάλυψης του κύριου προβλήματος της Μαρξιστικής θεωρίας του κράτους, δηλαδή της επικέντρωσής της στην οικονομική εξουσία στην οποία «ανάγονται» όλες οι άλλες μορφές εξουσίας που χαρακτηρίζουν τις εξουσιαστικές δομές και σχέσεις της σημερινής κοινωνίας. Από την άλλη μεριά, όλες αυτές οι κατηγορίες, που ο Sklair επιχειρεί να προσαρμόσει στην Προκρούστεια κλίνη της έννοιας της τάξης, θα μπορούσαν εύκολα να ενταχθούν στην έννοια μιας «υπερεθνικής ελίτ», την οποία υιοθετεί η προσέγγιση της Περιεκτικής Δημοκρατίας.

18. Βλ. για την παρ' ημίν ανάπτυξη αυτής της ρεφορμιστικής άποψης, Κ. Βεργόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση: Η Μεγάλη Χίμαιρα*, (Αθήνα: Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1999).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Τα στοιχεία «εξάρτησης» και «εθνικής οικονομίας» πριν και μετά την ένταξη

Γενικά, οι έλεγχοι που επιβάλλονται στις αγορές από αυτούς που τις ελέγχουν άμεσα (δηλαδή οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ) είναι είτε ρυθμιστικοί, είτε κοινωνικοί.

Οι *ρυθμιστικοί έλεγχοι* εισάγονται συνήθως από τους καπιταλιστές που ελέγχουν την οικονομία της αγοράς προκειμένου να «ρυθμίσουν» την αγορά και στόχος τους είναι να δημιουργήσουν ένα σταθερό πλαίσιο για την ομαλή λειτουργία της οικονομίας της αγοράς, χωρίς να επηρεάζουν τον ουσιώδη αυτορυθμιστικό χαρακτήρα της (π.χ. οι παλαιοί διεθνείς έλεγχοι που επέβαλλε η GATT και άλλες διεθνείς συνθήκες ή οι έλεγχοι που μόλις επέβαλε (με φανφάρες!) στο αμερικανικό χρηματοπιστωτικό σύστημα ο Ομπάμα. Από την άλλη μεριά, οι *κοινωνικοί έλεγχοι* πάνω στις αγορές είναι κυρίως αυτοί μέσω των οποίων ασκείται ο (έμμεσος) λαϊκός έλεγχος πάνω στις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας (στοιχείο εθνικής οικονομίας). Οι κοινωνικοί έλεγχοι, όπως τους περιέγραψα αλλού[19], μπορούν να διακριθούν σε κοινωνικούς ελέγχους υπό ευρεία και στενή έννοια.

Οι *κοινωνικοί έλεγχοι με την ευρεία έννοια*, αν και ως πρωταρχικό τους στόχο έχουν την προστασία αυτών που ελέγχουν άμεσα την οικονομία της αγοράς (δηλαδή την αστική τάξη) απέναντι στον ξένο ανταγωνισμό, μπορεί να έχουν κάποιες έμμεσες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες επωφελείς και για την υπόλοιπη κοινωνία (π.χ. δασμοί, έλεγχοι στις εισαγωγές, συναλλαγματικοί έλεγχοι κ.λπ.).

Οι *κοινωνικοί έλεγχοι με τη στενή έννοια* είναι αυτοί οι οποίοι έχουν ως στόχο την προστασία της κοινωνίας και της φύσης από τις συνέπειες της αγοραιοποίησης. Τέτοιοι έλεγχοι εισάγονται συνήθως ως αποτέλεσμα κοινωνικών αγώνων από την πλευρά αυτών που υφίστανται τις δυσμενείς συνέπειες που έχει η οικονομία της αγοράς, είτε στους ίδιους είτε στο περιβάλλον τους. Τυπικά παραδείγματα τέτοιων ελέγχων είναι η κοινωνική ασφάλιση, οι έλεγχοι στις εργασιακές σχέσεις, τα επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας, οι μακροοικονομικοί έλεγχοι για τη διασφάλιση πλήρους απασχόλησης κ.λπ. Όπως καταδεικνύεται στο βιβλίο αυτό, οι

19. Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, ό.π., κεφ. 1.1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ελίτ που ελέγχουν τη νεοφιλελεύθερη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς στοχεύουν στην κατάργηση των κοινωνικών ελέγχων (τόσο αυτών με την στενή έννοια, όσο και αυτών με την ευρεία έννοια), όχι όμως και των ρυθμιστικών ελέγχων, π.χ. των ελέγχων που συζητούν οι G7+1 (Ρωσία), G20 κ.λπ.

Πριν την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το 1981, στο βαθμό που το «στοιχείο εξάρτησης» επέτρεπε την εφαρμογή σημαντικών κοινωνικών ελέγχων πάνω στις αγορές, το Κράτος μπορούσε και επέβαλε όχι μόνο τους συνήθεις ρυθμιστικούς ελέγχους, αλλά και κοινωνικούς ελέγχους με την ευρεία έννοια (που βοηθούσαν το μη εξαρτημένο τμήμα της οικονομίας μας να αντεπεξέρχεται στον ανταγωνισμό με τις κυρίαρχες χώρες), ή ακόμη και κοινωνικούς ελεγχους υπό στενή έννοια. Ο βαθμός αυτός, ιστορικά, ποικίλλει ανάλογα με την εκάστοτε έκβαση της κοινωνικής πάλης σε σχέση με τις μεταβαλλόμενες αντικειμενικές συνθήκες στην Ελλάδα και στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Για παράδειγμα, το στοιχείο «εθνικής οικονομίας» ενισχύθηκε τη δεκαετία του 1930, όταν οι δεσμοί εξάρτησης της περιφέρειας από τα μητροπολιτικά κέντρα ατόνησαν γενικώς, εξαιτίας της μεγάλης καπιταλιστικής κρίσης που άρχισε με το κραχ του 1929. Αντίστροφα, το στοιχείο αυτό εξασθένησε δραματικά στην περίοδο του διεθνούς οικονομικού ελέγχου, στα τέλη του 19ου αιώνα, μετά την κήρυξη χρεοκοπίας από τον Χαρ. Τρικούπη.

Ως συνέπεια, όμως, της εισόδου μας στην Κοινή Αγορά και ως συνάρτηση του βαθμού ανάπτυξης της ευρωπαϊκής κρατικής εξουσίας, δηλαδή της εξουσίας των κυρίαρχων μονάδων μέσα στην ολότητα της ΕΟΚ/ΕΕ (κυρίως των χωρών που είναι και μέλη του G7 και, επομένως, και της υπερεθνικής ελίτ, δηλαδή, Γερμανία, Γαλλία, Βρετανία, Ιταλία), το «στοιχείο εθνικής οικονομίας» συνεχώς εξασθενούσε προς όφελος του «στοιχείου εξάρτησης», όπως έδειξε το γεγονός που εξετάσαμε στο Πρώτο Μέρος ότι, ως συνέπεια της ένταξής μας και της άρσης των προστατευτικών δασμών, που επέτρεπαν πριν την ένταξη σε μερικούς κλάδους της οικονομίας μας να αντιμετωπίζουν τον ξένο ανταγωνισμό και να συμβάλλουν έτσι στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, η αναπτυξιακή διαδικασία εξαρτήθηκε αποκλειστικά από τη μαζική εισροή ξένου κεφαλαίου. Δηλαδή, κάθε συνέχιση της ανάπτυξης ουσιαστικά έγινε συνάρτηση της μεγαλύτερης εξάρτησης της οικονομίας μας. Δεδομένου όμως ότι μαζική εισροή ξένου κεφαλαίου δεν συνέβη, για τους λόγους που εξετάσαμε, η αναπόφευκτη συνέπεια ήταν η «αναπτυξιακή φούσκα» και ηση-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μερινή χρεοκοπία. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ακόμη και όταν κάποιοι κοινωνικοί έλεγχοι με τη στενή έννοια εισήχθησαν μετά την ένταξη, κάποτε και σαν συνέπεια της ένταξης (πριν βέβαια την συνθήκη Μάαστριχτ, όταν η ΕΟΚ ήταν ακόμη στη σοσιαλδημοκρατική φάση της αγοραιοποίησης), ανακαλούνται πάραυτα στη σημερινή νεοφιλελεύθερη φάση, στην οποία έχουν σύσσωμες πια προσχωρήσει οι ευρωπαϊκές ελίτ.

Η διαφορά όμως όσον αφορά στην επίδραση του «στοιχείου εξάρτησης» σε σχέση με αυτή του «στοιχείου εθνικής οικονομίας» στην προενταξιακή περίοδο σε σχέση με την περίοδο μετά την ένταξη, είναι καθοριστική.

Στην προ-ενταξιακή περίοδο, και τα δύο στοιχεία ήταν βασικά ανεξάρτητες μεταβλητές, με δεδομένες φυσικά τις παραμέτρους που καθόριζε η θέση της χώρας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας ως «κεντρικής», «περιφερειακής» ή «ημι-περιφερειακής». Έτσι, η έκβαση της Κοινωνικής Πάλης στην Ελλάδα σε σχέση με τις αντικειμενικές συνθήκες της ελληνικής οικονομίας ήταν αυτή που οδήγησε στη χρεοκοπία του 1897 και σε μια δραματική αύξηση του βαθμού εξάρτησης σε βάρος του «στοιχείου εθνικής οικονομίας». Αντίστροφα, ήταν η έκβαση της Κοινωνικής Πάλης στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1930 σε σχέση με τις αντικειμενικές συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί μετά το κραχ του 1929, που οδήγησε σε δραστική μείωση του βαθμού εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας προς όφελος του «στοιχείου εθνικής οικονομίας».

Αντίθετα, στη μετα-ενταξιακή περίοδο, το «στοιχείο εξάρτησης» δεν είναι πια ανεξάρτητη μεταβλητή, αλλά καθορίζεται ολοκληρωτικά «απ' έξω», χωρίς τη δυνατότητα η έκβαση της εσωτερικής Κοινωνικής Πάλης στην Ελλάδα να έχει οποιαδήποτε επίδραση στον βαθμό εξάρτησης από τα μητροπολιτικά κέντρα, όσο η χώρα παραμένει μέλος της ΕΕ. Ενώ, δηλαδή, στην προ-ενταξιακή περίοδο υπήρχαν σκαμπανεβάσματα στον βαθμό εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από τα διεθνή μητροπολιτικά κέντρα (και, επομένως, στην επιρροή του «στοιχείου εθνικής οικονομίας» σε σχεση με αυτή του «στοιχείου εξάρτησης»), στη μετα-ενταξιακή περίοδο υπάρχει μια συνεχής εξασθένηση του «στοιχείου εθνικής οικονομίας» προς όφελος του «στοιχείου εξάρτησης», σε αναλογία με τον βαθμό τον οποίον ο ελληνικός λαός και οι άλλοι λαοί στις χώρες στην περιφέρεια της ΕΟΚ/ΕΕ χάνουν ακόμη και τα τελευταία στοιχεία εθνικού ελέγχου πάνω στις οικονομίες τους, αρχικά με την Ενιαία Αγορά που θα εξετάσουμε στο κεφάλαιο 6, και στη συνέχεια με την ΟΝΕ και το

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ευρώ, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 7. Ακόμα, με μια πλήρη ανάπτυξη της ευρωπαϊκής κρατικής εξουσίας, δηλαδή στην περίπτωση μιας πλήρους οικονομικής ένωσης, την οποία μάλιστα προτείνουν πολλοί στην ψευτο-«διεθνιστική» «Αριστερά» μας, «εθνική οικονομία» θα αποτελούσε ο χώρος της ΕΟΚ/ΕΕ και όχι της Ελλάδας! Στην περίπτωση αυτή, το «στοιχείο εθνικής οικονομίας» (που προσδιορίζεται από τον ελληνικό χώρο), ως στοιχείο καθορισμού της πολιτικο-οικονομικής δομής της χώρας μας, θα εξαφανιστεί τελείως και η εξάρτηση του ελληνικού λαού από τις κυρίαρχες μονάδες στην ευρωπαϊκή ολότητα θα ήταν πλήρης, ενώ παράλληλα τα μητροπολιτικά κέντρα μεσα στην οικονομική ένωση θα διατηρήσουν και ενισχύσουν παραπέρα τις σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ τους.

Οι συνέπειες, επομένως, της ένταξής μας στην ΕΟΚ/ΕΕ θα μπορούσαν να εξεταστούν στα πλαίσια μιας διαδικασίας όπου οι αντικειμενικοί μηχανισμοί που λειτουργούν μέσα σε ένα ιεραρχικό καπιταλιστικό υποσύνολο –μηχανισμοί που αναγκαστικά ευνοούν τα ισχυρότερα οικονομικά μέλη– αφήνονται όλο και περισσότερο ελεύθεροι να λειτουργούν μέσα στον ελληνικό χώρο, μειώνοντας αντίστοιχα τη δυνατότητα επιβολής κοινωνικών ελέγχων κάθε είδους πάνω στις αγορές, και, συνακόλουθα, αποδιαρθρώνοντας τον έμμεσο κοινωνικό έλεγχο πάνω στην οικονομία που θα μπορούσαν ν' ασκήσουν τα λαϊκά στρώματα στη μεταβατική περίοδο. Δηλαδή, στην περίοδο που η οικονομία της αγοράς αποτελεί ακόμη τον κυρίαρχο τρόπο κατανομής των οικονομικών πόρων, στη μετάβαση προς μια κοινωνία όπου ο άμεσος και πλήρης έλεγχος της οικονομίας της χώρας θα ανήκε στον λαό της. Και όχι μόνο. Η ουσιαστική εξαφάνιση κάθε κοινωνικού ελέγχου πάνω στις αγορές, που επιφέρει η ένταξή μας στην ΕΕ και την Ευρωζώνη, υπονομεύει αποφασιστικά την ίδια τη δυνατότητα μετάβασης σε παρόμοια Οικονομική Δημοκρατία!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΑΓΟΡΑ

Η σημασία της ένταξης στην «Ενιαία Αγορά» και η Συνθήκη του Μάαστριχτ

Μολονότι η ενοποίηση των ευρωπαϊκών αγορών αποτελούσε ήδη από το 1957, όταν υπεγράφη η Συνθήκη της Ρώμης, επίσημο στόχο του δυτικοευρωπαϊκού κεφαλαίου, εντούτοις, πέρασαν άλλα 30 χρόνια πριν διαμορφωθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η Πράξη Ενιαίας Αγοράς (Ιούλης 1987). Δηλαδή η δέσμη των 300 περίπου εντολών που θα υλοποιούσαν, μέχρι το τέλος του 1992, την ελεύθερη διακίνηση των εμπορευμάτων, του κεφαλαίου και της εργασίας μέσα στη Κοινότητα, με την κατάργηση όλων των μη δασμολογικών εμποδίων. Αυτό σήμαινε όχι μόνο το άνοιγμα, αλλά και την «απελευθέρωση» από κοινωνικούς ελέγχους (εν στενή και ευρεία εννοία) των τεσσάρων αγορών (αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και εργασίας) - τις γνωστές «4 ελευθερίες». Η Ευρωπαϊκή Ένωση –δηλαδή η μετάλλαξη της ΕΟΚ, με βάση την συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992 που θέσπισε την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής αγοράς– έγινε γεγονός την 1η Γενάρη 1993.

Η ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής αγοράς κρίθηκε αναγκαία στο πλαίσιο της εντεινόμενης διεθνοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και του οξυνόμενου ανταγωνισμού με τα άλλα μπλοκ του διεθνούς κεφαλαίου, δηλαδή το αμερικανικό και των χωρών της Ν.Α. Ασίας. Η συμφωνία που διαδέχθηκε τη συνθήκη της Ρώμης δεν αποτελούσε, επομένως, όπως συνήθως παρουσιάζεται, ένα σημαντικό βήμα για την ολοκλήρωση της διαδικασίας που άρχισε τη δεκαετία του '50 για την δημιουργία ενός πολιτικο-οικονομικού μπλοκ, το οποίο θα συνέθετε την κατακερματισμένη ευρωπαϊκή δύναμη. Το γεγονός, άλλωστε, ότι το ευρωπαϊκό αυτό ιδανικό είχε πέσει σε χειμερία νάρκη για τόσα χρόνια δεν ήταν τυχαίο. Έπρεπε, δηλαδή, να γίνει φανερή, στη διάρκεια της δεκα-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ετίας του 1980, η συνεχής διεύρυνση του οικονομικού ανοίγματος μεταξύ Ευρώπης και (κυρίως) των χωρών της Ν.Α. Ασίας (Ιαπωνία, Κορέα, Ταϊβάν, Χονγκ-Κόνγκ, Σιγκαπούρη και αργότερα Κίνα και Ινδία), σε όρους μεριδίων των οικονομικών μπλοκ στις παγκόσμιες εξαγωγές, για να επιταχυνθούν οι διαδικασίες σχετικά με την ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η οικονομική αυτή αποτυχία της Κοινότητας ήταν το αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η ανταγωνιστικότητα των εμπορευμάτων της αυξανόταν με σημαντικά αργότερους ρυθμούς σε σχέση με εκείνους στις ανταγωνίστριες χώρες[1]. Όπως διατείνονταν οι υποστηρικτές της ενοποίησης και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μόνο μια αγορά με ηπειρωτικές διαστάσεις θα μπορούσε να διαθέτει την ασφάλεια και τις οικονομίες κλίμακας που ήταν αναγκαίες για να επιβιώσει το ευρωπαϊκό κεφάλαιο στην υπεραντανγωνιστική παγκόσμια αγορά του 21ου αιώνα που ανέτελλε.

Όμως, το πρόβλημα ανταγωνιστικότητας για τα μητροπολιτικά κέντρα της ΕΟΚ ήταν εντελώς διαφορετικό από το αντίστοιχο πρόβλημα στις περιφερειακές χώρες.

Έτσι, στα μητροπολιτικά κέντρα της ΕΟΚ/ΕΕ, το πρόβλημα ήταν πώς να σταματήσουν, μέσω της σταθεροποίησης των τιμών, την ολοκληρωτική αποβιομηχάνισή τους, ως συνέπεια της κατάκτησης των αγορών τους από τις χώρες της Ν.Α. Ασίας. Μολονότι, βέβαια, ήταν οι πολυεθνικές που είχαν τη βάση τους στις χώρες αυτές, οι οποίες δημιουργούσαν τον νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας με τη μεταφορά ολόκληρων σταδίων παραγωγής, αν όχι και της ίδιας της παραγωγής πολλών αγαθών και υπηρεσιών, στους παραδείσους φθηνού κόστους της Ν.Α. Ασίας, εντούτοις, εκτός από τις Αγγλοσαξωνικές χώρες (ΗΠΑ, Βρετανία κ.λπ.) που έβλεπαν τον ρόλο τους στο νέο διεθνή καταμερισμό να επικεντρώνεται στον χρηματοπιστωτικό τομέα (με αποτέλεσμα το σκάσιμο της δικής τους «φούσκας» που οδήγησε στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση[2], η οποία σήμερα μετεξελίσσεται σε δημοσιονομική), άλλες μητροπολιτικές χώρες (κυρίως στην Ευρωζώνη) έβλεπαν τον ρόλο τους να επικεντρώνεται όχι

1. Χαρακτηριστική ένδειξη του διευρυνόμενου ανοίγματος ήταν το γεγονός ότι, ενώ το Κοινοτικό μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές έμεινε στάσιμο μεταξύ 1979 και 1989, και το αμερικανικό αυξήθηκε 3,5%, το απωανατολικό είχε εκτοξευθεί κατά 48%. Στοιχεία υπολογισθέντα από το *World Development Report 1991* (World Bank), Table 14.
2. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Η Παγκόσμια Κρίση, η Ελλάδα και το Αντισυστημικό Κίνημα* (Αθήνα: Κουκκίδα, 2009).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μόνο στην παραγωγή υψηλής έρευνας και τεχνολογίας, αλλά και στην ανάπτυξη μιας αντίστοιχης υψηλών προδιαγραφών μεταποιητικής βιομηχανίας (π.χ. Γερμανία, Γαλλία κ.λπ.). Όμως, παρόμοια βιομηχανία στη Δύση κινδύνευε να υποσκελιστεί, αρχικά από την ιαπωνική βιομηχανία και σήμερα από την κινεζική. Και όσον αφορά μεν την ιαπωνική βιομηχανία που είχε εξ αρχής αποδυθεί στην ανάπτυξη παρόμοιας υψηλών προδιαγραφών βιομηχανίας με αυτή των δυτικών μητροπολιτικών κέντρων, η παρατεταμένη ύφεση στην οποία έπεσε η χώρα αυτή από την αρχή της προηγούμενης δεκαετίας, μείωσε δραστικά το εξαγωγικό μερίδιό της (από 8,5% το 1995 σε 4,8% σήμερα!)[3]. Αντίθετα όμως εντάθηκε ο ανταγωνισμός με την κινεζική βιομηχανία των μισθών πείνας που δεν παράγει μεν εγχώρια υψηλή έρευνα και τεχνολογία αλλά βασικά προσφέρει φθηνές απομιμήσεις των δυτικών μεταποιητικών προϊόντων ή απλά φιλοξενεί τις δυτικές πολυεθνικές που μετακομίζουν εκεί μαζικά για να εκμεταλλευθούν τον κινεζικό εργασιακό «παράδεισο». Το αποτέλεσμα ήταν ότι το εξαγωγικό μερίδιο της Κίνας τριπλασιάστηκε στην ίδια περίοδο (από 3% το 1995 σε πάνω από 9% σήμερα!)[4].

Με άλλα λόγια, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στο κέντρο (με δεδομένη την υψηλή παραγωγικότητα των μητροπολιτικών χωρών) εξαρτάται κυρίως από τη συγκράτηση τιμών και μισθών ώστε να μπορούν να ανταγωνιστούν τα γερμανικά π.χ. βιομηχανικά προιόντα τα φθηνότερα προιόντα made in China, είτε παράγονται από θυγατρικές είτε από εγχώριες επιχειρήσεις. Αντίθετα, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στις περιφερειακές χώρες μέσα στην ΕΟΚ/ΕΕ, όπως η Ελλάδα, εξαρτάται από τη μέσω νέων επενδύσεων βελτίωση της παραγωγικότητας. Το πρόβλημα δηλαδή σε αυτές ήταν αναπτυξιακό και αφορούσε τη δημιουργία μιας ισχυρής παραγωγικής βάσης που δεν θα θεμελιωνόταν σε ανισομερή ανάπτυξη (όπως σήμερα), και με αντίστοιχα επίπεδα παραγωγικότητας προς αυτά των μητροπολιτικών κέντρων.

Εντούτοις, παρά τη ριζική διαφορά στα αίτια της μείωσης της ανταγωνιστικότητας, η πολιτική που ακολουθήθηκε στο πλαίσιο της μετα-Μάαστριχτ Ευρώπης ήταν κοινή για όλα τα μέλη και καθοριζόταν από τις ανάγκες και τα συμφέροντα του κέντρου. Έτσι, το ευρωπαϊκό κεφάλαιο

3. *World Development Indicators 2010*, Table 4.4.
4. Στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

προχώρησε με την Ενιαία Αγορά σε μια οικονομική ενοποίηση νεο-φιλελεύθερου χαρακτήρα (η οποία ολοκληρώθηκε στη συνέχεια με την ΟΝΕ και την Ευρωζώνη), στην οποία προσχώρησαν αμέσως τόσο οι τ. σοσιαλδημοκράτες και νυν σοσιαλ-φιλελεύθεροι, όσο και η Ευρω-αριστερά. Το «1992» και το «1994» δεν σημαίναν, δηλαδή, ενοποίηση λαών, όπως το παρουσίαζε η Κοινοτική προπαγάνδα, ούτε καν ενοποίηση Κρατών, αλλά απλώς την ενοποίηση ελεύθερων αγορών. «Ελεύθερες» αγορές, όμως, σημαίνουν όχι μόνο ανοικτές αγορές (δηλ. την απρόσκοπτη κίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίου και εργασίας) αλλά και «ελαστικές» αγορές, (δηλ. την εξαφάνιση των «εμποδίων» στον ελεύθερο σχηματισμό των τιμών, αλλά και των μισθών, καθώς και τον γενικότερο περιορισμό του Κρατικού ρόλου στον έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας) - με άλλα λόγια, τον δραστικό περιορισμό του στοιχείου «εθνικής οικονομίας». Και αυτή ήταν η ουσία της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης που χαρακτήριζε το νέο θεσμικό πλαίσιο της ΕΟΚ. Ότι, δηλαδή, τον κρατικό έλεγχο της εσωτερικής αγοράς των Κοινοτικών μελών, που περιορίστηκε δραστικά με την Ενιαία Αγορά του 1992, δεν αντικατέστησε αντίστοιχος Κοινοτικός έλεγχος. Έτσι, οι νέοι θεσμοί επιδιώκαν τη μέγιστη δυνατή ελευθερία του οργανωμένου κεφαλαίου, του οποίου η συγκέντρωση διευκολυνόταν με κάθε τρόπο, και την ελάχιστη δυνατή ελευθερία της οργανωμένης εργατικής δύναμης, της οποίας, αντίστροφα, ο συντονισμός περιοριζόταν με όλα τα μέσα και, κύρια, με την απειλή της ανεργίας.

Ακόμα, το καταρρέον εθνικό Κράτος-πρόνοιας δεν αντικαταστάθηκε από μια Κοινοτική κοινωνική πολιτική που θα εγγυόταν την κάλυψη των βασικών αναγκών (υγεία, εκπαίδευση, ασφάλιση) καθώς και την εξασφάλιση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος για όλους, ώστε να εξαλειφθεί η «Ευρω-φτώχεια». Αντίθετα, η παροχή υπηρεσιών για την κάλυψη των βασικών αναγκών ανατέθηκε σε σημαντικό βαθμό στον κερδοσκοπικό ιδιωτικό τομέα στο πλαίσιο ενός δυαδικού συστήματος (ασφαλιστικό δίκτυο και ιδιωτικός τομέας). Έτσι, για χάρη της μεγαλύτερης ανταγωνιστικότητας, το ευρωπαϊκό «ιδεώδες» αποδείχθηκε ότι δεν ήταν τίποτε άλλο από μια ηπιότερη (αρχικά μόνο, όπως αποδείχνεται σήμερα!) εκδοχή του Αγγλοσαξωνικού μοντέλου, με την έννοια της συνύπαρξης πλάι-πλάι της χλιδής και της φτώχειας, της άνετης ζωής των «δύο τρίτων» και της εξαθλίωσης του ενός τρίτου.

Στην πραγματικότητα, η συνθήκη του Μάαστριχτ θεσμοποιούσε σε πανευρωπαϊκό επίπεδο τις αλλαγές που είχαν εισαχθεί από τη Θάτσερ στη

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Βρετανία και τον Ρίγκαν στις ΗΠΑ. Οι αλλαγές αυτές, με τη σειρά τους, είχαν ήδη επιβληθεί «από κάτω», από τις πολυεθνικές, στη διαδικασία διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς (π.χ. με την αγορά Ευρω-δολαρίων, ευρω-γιέν κ.λπ.). Αντίθετα, τελείως διαφορετική εικόνα της ολοκλήρωσης έδινε το κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τον τίτλο *The challenges ahead: A plan for Europe* του 1979, που ουσιαστικά πρόβλεπε «ενδεικτικό σχεδιασμό» σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Και αυτή ήταν και η ουσία της σοσιαλδημοκρατικής πρότασης: ένα είδος διεθνοποιημένου Κεϋνσιανισμού (δηλαδή, Κοινοτικού παρεμβατισμού στον έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας) που αναπόφευκτα θα έπρεπε να αντικαταστήσει τον εθνικό Κεϋνσιανισμό. Αναπόφευκτα, γιατί η Κεϋνσιανή στρατηγική είναι ανεφάρμοστη σε στενά εθνικά πλαίσια, όταν επικρατούν συνθήκες ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίου και εργασίας. Ο καταποντισμός, δηλαδή, της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, που άρχισε με την άνθηση του νεοφιλελεύθερου ρεύματος στη δεκαετία του 1980, παραμέρισε και τις σχετικές προτάσεις για μια ευρωπαϊκή Κεϋνσιανή στρατηγική.

Έτσι, η τάση που επεκράτησε μέσα στην Κοινότητα (όχι γιατί αυτήν επέβαλαν κάποιοι «κακοί» πολιτικοί με βάση μια αντιδραστική ιδεολογία, τον νεοφιλελευθερισμό, οπως υποστηρίζει η ρεφορμιστική Αριστερά, αλλά γιατί αυτή επέβαλλε η σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς) ήταν αυτή που έκανε συνώνυμη την οικονομική ενοποίηση με τη ριζική συρρίκνωση του στοιχείου «εθνικής οικονομίας», χωρίς όμως την παράλληλη εγκαθίδρυση ενός υπερεθνικού ελέγχου - πέρα, βέβαια, από την κοινή νομισματική πολιτική με στόχο τον έλεγχο του πληθωρισμού και, επομένως, της ανταγωνιστικότητας, που θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, και τον έλεγχο των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, πάλι με στόχο την ανταγωνιστικότητα και όχι την ανεργία! Τα επίπεδα, επομένως, οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και απασχόλησης αφέθηκαν ουσιαστικά να προσδιορισθούν από τις δυνάμεις της αγοράς και τον άκρατο ανταγωνισμό, ενώ η εκτελεστική εξουσία στην Κοινότητα περιορίστηκε στον ρόλο της δημιουργίας ενός ομοιογενούς θεσμικού πλαισίου που θα εγγυάται την απρόσκοπτη επιχειρηματική δραστηριότητα, με παράλληλη εξασφάλιση κάποιων ελάχιστων εγγυήσεων (όσων επιτρέπουν οι συναινετικές διαδικασίες) για την προστασία του περιβάλλοντος και του κοινωνικού χώρου. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο το σύνθημα με το οποίο η Δυτική Αγγλία υποδέχθηκε το 1992 την Ενιαία Αγορά: «η Ευρώπη είναι ανοικτή για μπίζνες».

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η βασική υπόθεση στην οποία στηρίχθηκε η οικονομική ενοποίηση, ήταν ότι οι οικονομίες της Κοινότητας πάσχουν από έλλειψη «διαρθρωτικής προσαρμογής», δηλαδή από «διαρθρωτικές» ατέλειες που οφείλονται σε ακαμψίες του μηχανισμού της αγοράς και εμπόδια στον ελεύθερο ανταγωνισμό. Τέτοιες ακαμψίες και εμπόδια που αναφέρονται ρητά στην Έκθεση Gecchini[5], στην οποία στηρίχθηκε η επίσημη ιδεολογία της ενιαίας αγοράς του 1992, αποτελούν οι διάφοροι νομικοί, δασμολογικοί και τεχνικοί περιορισμοί (δηλαδή οι κοινωνικοί έλεγχοι!) που βάζουν εμπόδια στη ροή εμπορευμάτων, κεφαλαίου και εργασίας. Τα πιο ουσιαστικά όμως εμπόδια στον ελεύθερο ανταγωνισμό ήταν αυτά που δεν αναφέρονταν ρητά, αλλά συναγόντουσαν εξ αντιδιαστολής από το όλο πνεύμα της Έκθεσης και την έμφασή της στον ανταγωνισμό. Πρόκειται για τον Κεϋνσιανό Κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία και το υπερμεγέθες κράτος-πρόνοιας που οδηγούσαν είτε σε ελλείμματα είτε σε υψηλούς φορολογικούς συντελεστές (οι οποίοι λειτουργούσαν σαν αντικίνητρα στην επιχειρηματική δραστηριότητα), στις εθνικοποιημένες επιχειρήσεις, τις «περιοριστικές πρακτικές» των συνδικάτων κ.λπ.

Είναι, άλλωστε, χαρακτηριστικό σχετικά ότι η ανάπτυξη που πρόβλεπε η επίσημη έκθεση προερχόταν βασικά από τη μείωση του κόστους παραγωγής, λόγω της ορθολογικότερης οργάνωσης που θα επέβαλλε ο ανταγωνισμός στη διευρυμένη αγορά, και όχι από μια διαδικασία ανάπτυξης νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων. Ακόμα και τα 5 εκ. νέες θέσεις εργασίας που, με αμφισβητήσιμες υποθέσεις, πρόβλεπε η Έκθεση να δημιουργηθούν μέχρι το 2000, θα ήταν αποτέλεσμα του μεγαλύτερου ανταγωνισμού, της βελτιωμένης παραγωγικότητας και των οικονομιών κλίμακας, δηλαδή, της καλύτερης χρησιμοποίησης των υπαρχουσών παραγωγικών δομών και πόρων. Το γεγονός αυτό εξηγεί και την πλημμυρίδα συγχωνεύσεων και εξαγορών που προηγήθηκε της Ενιαίας Αγοράς και συνεχίζεται ακόμη. Όμως, ήταν ακριβώς η ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων και όχι ο ανταγωνισμός με τα ευρωπαϊκά μεγαθήρια που θα μπορούσε να ωφελήσει ιδιαίτερα τις περιφερειακές οικονομίες σαν την ελληνική. Έτσι, η ανάπτυξη των υπανάπτυκτων περιοχών στην Κοινότητα αφέθηκε στα ανεπαρκή διαρθρωτικά προγράμματα που, παρά τον διπλασιασμό

5. P. Cecchini, et. al., *The European Challenge, 1992: the benefits of a single market* (Wildwood, 1988).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

των σχετικών κονδυλίων, μόνο οριακή σημασία μπορούσαν να έχουν στην αναπτυξιακή διαδικασία, και οπωσδήποτε δεν μπορούσαν να αντισταθμίσουν την καταστροφή των εγχώριων βιομηχανιών που έφερνε η διαδικασία απο-προστασίας τους (δηλαδή, η διαδικασία άρσης των κοινωνικών ελέγχων εν ευρεία εννοία μέσα στην Ενιαία Αγορά). Άλλωστε, τα διαρθρωτικά προγράμματα ουσιαστικά απέβλεπαν μόνο στη μείωση των επιπρόσθετων ανισοτήτων, που δημιουργούσε η ίδια η ενοποίηση των αγορών και όχι των ιστορικών ανισοτήτων, που είχε προκαλέσει η ανισομερής καπιταλιστική αναπτυξιακή διαδικασία.

Ακριβώς, δηλαδή, κατά τον ίδιο τρόπο που η νεοφιλελεύθερη απελευθέρωση των αγορών ενισχύει τις ανισότητες στο εσωτερικό μιας χώρας (όπως για παράδειγμα έγινε στη Θατσερική και μετέπειτα σοσιαλφιλελεύθερη Αγγλία, όπου τόσο η περιφερειακή όσο και η προσωπική κατανομή εισοδήματος χειροτέρευσε δραματικά) έτσι και η Κοινοτική απελευθέρωση των αγορών οδήγησε σε ακόμα μεγαλύτερες ανισότητες μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων περιφερειών της Κοινότητας, στις οποίες περιλαμβάνεται και η Ελλάδα, και αντίστοιχες αποκλίσεις στην παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα (βλ. Μέρος Πρώτο). Και αυτό, γιατί χωρίς τη συνειδητή και προγραμματισμένη ενίσχυση των φτωχότερων περιοχών, που μόνο μια αυτοδύναμη οικονομία, όπου ο έλεγχός της ασκείται άμεσα από τον λαό της, μπορεί να δημιουργήσει, δεν υπάρχει κανένας μηχανισμός της αγοράς που να μπορεί να εγγυηθεί την αναβάθμιση των περιοχών αυτών. Η πρόβλεψη που είχα κάνει ήδη από το 1990 στην *Ελευθεροτυπία*[6] (η οποία φυσικά αγνοήθηκε από την Ευρωλάγνα «αριστερά» μας), σήμερα επιβεβαιώνεται δραματικά με το σκάσιμο της αναπτυξιακής «φούσκας»:

> Η συμμετοχή της χώρας μας στην Ενιαία Αγορά του 1992 και παραπέρα στην νομισματική ένωση του 1994, χωρίς προηγούμενη διαρθρωτική σύγκλιση της οικονομίας μας με τις Κοινοτικές, όχι μόνο δεν θα αποτρέψει την περιθωριοποίηση της χώρας μας αλλά και θα έχει οδυνηρές συνέπειες για μεγάλα τμήματα του πληθυσμού που κινδυνεύουν να καταδικαστούν στη φτώχεια, την ανεργία και την υπο-απασχόληση.

6. Τ. Φωτόπουλος, «ΕΟΚ - Ελλάδα - Νεοφιλελευθερισμός», *Ελευθεροτυπία* (3/11/1990).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Περιττό να προσθέσω ότι ο τρόπος με τον οποίο η ελληνική πολιτική ελίτ προσπάθησε να «κλείσει» το θέμα Μάαστριχτ, ήταν ανάλογος με αυτόν που χρησιμοποίησε η κοινοβουλευτική Χούντα σήμερα για να «κλείσει» το Μνημόνιο. Έτσι, η ελληνική συγκατάθεση, σε ένα θέμα κρίσιμο για την ίδια την οικονομική, αλλά και την πολιτιστική επιβίωση της χώρας μας, δόθηκε μετά από μια τυπική και βεβιασμένη –μέσα στο κατακαλόκαιρο– συζήτηση στη Βουλή, χωρίς να τηρηθούν ούτε τα στοιχειώδη προσχήματα κάποιου διαλόγου που χαρακτήρισε την συζήτηση σε άλλες χώρες. Με την εξαίρεση και την εύκολη –στις συνθήκες της μόλις συντελεσθείσας κατάρρευσης του «υπαρκτού»– απομόνωση του ΚΚΕ, τα άλλα κόμματα περιορίστηκαν στην έκφραση «επιφυλάξεων» και διαδικαστικών αντιρρήσεων, χωρίς να αμφισβητήσουν την ίδια την συνθήκη. Ακόμα, όμως, και οι διαδικαστικές αντιρρήσεις ήταν κούφιες εφόσον, για παράδειγμα, η πρόταση για δημοψήφισμα έγινε μόνο για δημαγωγικούς λόγους, όπως απέδειξε το γεγονός ότι δεν συνοδεύθηκε καν με το όπλο π.χ. της αποχής από την κοινοβουλευτική διαδικασία (παρόλο που η τακτική αυτή στο παρελθόν είχε χρησιμοποιηθεί για ψύλλου πήδημα). Έτσι, μολονότι η συνθήκη συνεπαγόταν δραστική μείωση του στοιχείου «εθνικής οικονομίας» και κανένας δεν είχε εξουσιοδοτήσει την κυβέρνηση να απεκδυθεί από σημαντικές εξουσίες της, η αντιπολίτευση (συμπεριλαμβανομένων και των στελεχών της «εκσυγχρονιστικής Αριστεράς» που αγωνιζόταν τότε για το δημοκρατικό δικαίωμα της κυβέρνησης να επιβάλλει το «πρόγραμμά» της κατά των «συντεχνιών») δεν βρήκε τίποτα μεμπτό στην όλη διαδικασία! Ακόμα και οι Οικολόγοι-Εναλλακτικοί, οι οποίοι τόσα θα έπρεπε να είχαν να πουν κατά της συνθήκης, περιορίστηκαν να την καταψηφίσουν με βάση, κυρίως, τη περιβαλλοντική της διάσταση, ενώ οι «ρεαλιστές» οικολόγοι, από τους οποίους προέρχονται οι σημερινοί μεταλλαγμένοι «Οικολόγοι-Πράσινοι» (οι οποίοι σαφώς παίζουν το ρόλο δεκανικιού της ευρωπαϊκής και της ντόπιας ελίτ) υιοθέτησαν τη συνθήκη «κυρίως για λόγους οικονομικούς», που συνίσταντο στην...εμβριθή ανάλυση ότι αφού έτσι έκαναν και οι Ιρλανδοί, έτσι θα έπρεπε να κάνουμε και εμείς που είμαστε στην ίδια μοίρα[7]!

7. Βλ. π.χ. Γ. Ριτζούλης, *Οικοτοπία* (Αύγουστος 1992).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η νεοφιλελεύθερη «αναπτυξιακή αντεπανάσταση» μέσα στην ΕΕ

Μια πολύ σημαντική συνέπεια της νεοφιλελεύθερης φάσης της αγοραιοποίησης –όπως αυτή εκδηλώθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο με την Ενιαία Αγορά, το Μάαστριχτ και την ΟΝΕ– ήταν η «αναπτυξιακή αντεπανάσταση» που, μέσω του ελέγχου που ασκούν οι μητροπολιτικές χώρες στους διεθνείς οργανισμούς (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα κ.λπ.), είχε ήδη επιβληθεί στις χώρες του Νότου. Η αντεπανάσταση αυτή σηματοδοτούσε μια ριζική μεταβολή της αναπτυξιακής στρατηγικής γενικά. Όμως, εδώ θα χρειαστεί μια μικρή παρέκβαση για τον «πειθαρχικό μηχανισμό» των αναπτυξιακών στρατηγικών.

Το βασικό πρόβλημα μιας αποτελεσματικής αναπτυξιακής στρατηγικής είναι ποιος μηχανισμός είναι ο πιο κατάλληλος για να «πειθαρχήσει» την αναπτυξιακή διαδικασία προς τον εκσυγχρονισμό. Σύμφωνα με τη φιλελεύθερη άποψη, ο ελεύθερος ανταγωνισμός παρέχει ακριβώς το μηχανισμό αυτόν. Το κριτήριο του κέρδους εξασφαλίζει την εξαφάνιση των αντιαποδοτικών επιχειρήσεων. Και πράγματι, ο ελεύθερος ανταγωνισμός, κάτω από άλλες ιστορικές συνθήκες, λειτούργησε αποτελεσματικά σαν πειθαρχικός μηχανισμός και οδήγησε στον εκσυγχρονισμό της παραγωγικής δομής των σημερινών μητροπολιτικών κέντρων. Πρώτα της Βρετανίας, στη διάρκεια της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης, και κατόπιντων άλλων μητροπολιτικών κέντρων στην Ευρώπη και την Αμερική. Μεταξύ όμως της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης στον 18ο αιώνα και της δεύτερης στον 19ο σημειώνεται μια σημαντική διαφοροποίηση στον πειθαρχικό αυτό μηχανισμό. Έτσι, στην πρώτη βιομηχανική επανάσταση, όταν επικρατεί ακόμα η μικρή επιχείρηση, ο μηχανισμός αυτός στηρίζεται στις νέες μεθόδους παραγωγής και προϊόντα που η ίδια η επιχείρηση συνήθως εφευρίσκει. Στη δεύτερη βιομηχανική επανάσταση, όμως, όταν η βαθμιαία έκλειψη των ανταγωνιστικών δομών και η αντικατάστασή τους με ολιγοπωλιακές και μονοπωλιακές δομές οδηγεί, μέσω της συγκέντρωσης, στη σύγχρονη μεγάλη βιομηχανική επιχείρηση, ο νέος «πειθαρχικός μηχανισμός» (που εύστοχα περιέγραψε ο Σούμπετερ) θεμελιώνεται στη μαζική εμπορευματοποίηση της τεχνολογίας. Οι επιχειρήσεις που επενδύουν σε νέες μεθόδους παραγωγής και στην ίδια την καινοτομία επικρατούν σε βάρος των ζημιογόνων που εξακολουθούν να χρησιμοποιούν ξεπερασμένες μεθόδους.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Το κοινό χαρακτηριστικό και των δύο αυτών βιομηχανικών επαναστάσεων ήταν οι νέες τεχνολογίες που έδιναν το συγκριτικό πλεονέκτημα στις ηγετικές επιχειρήσεις. Αντίθετα, το κοινό χαρακτηριστικό της «ύστερης ανάπτυξης» του περασμένου αιώνα, η οποία σημειώθηκε κυρίως στις χώρες της Αν. Ασίας που ανέφερα, είναι ότι «δανείζονται» τις νέες τεχνολογίες από τις ήδη αναπτυγμένες χώρες και τις αφομοιώνουν μέσα από μια διαδικασία «μάθησης». Πώς όμως μπορούν οι επιχειρήσεις μιας αναπτυσσόμενης χώρας με δανεική τεχνολογία να επιπλεύσουν στον ελεύθερο ανταγωνισμό με τις υπερ-σύγχρονες επιχειρήσεις του κέντρου που έχουν τη δυνατότητα να ανανεώνουν συνεχώς την τεχνολογία τους και να δημιουργούν τεράστια ανοίγματα στην παραγωγικότητα; Η απάντηση είναι ότι δεν μπορούν! Γιατί ακόμα και οι χαμηλότεροι μισθοί στη περιφέρεια δεν επαρκούν να καλύψουν τις διαφορές στη παραγωγικότητα. Γι' αυτό και όλα τα πρόσφατα παραδείγματα των αναπτυξιακών θαυμάτων δημιούργησαν έναν εναλλακτικό πειθαρχικό μηχανισμό στον οποίο το κράτος παίζει κρίσιμο ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία (βλ. π.χ. την περίπτωση της Ν. Κορέας της οποίας η ανάπτυξη, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, οφειλόταν ακριβώς στη μη εφαρμογή της φιλελεύθερης στρατηγικής). Και αυτό, σε αντίθεση με τον σχεδόν ασήμαντο ρόλο του κράτους στην πρώτη επανάσταση και τον περιορισμένο ρόλο του στη δεύτερη.

Το ερώτημα όμως που γεννιέται είναι γιατί μόνο ελάχιστες χώρες κατάφεραν να επιτύχουν στην εφαρμογή παρόμοιας πολιτικής, ενώ αρκετές χώρες στον Τρίτο Κόσμο που δοκίμασαν τέτοιες πολιτικές (σε ένα βαθμό ακόμα και η Ελλάδα) απλώς κατέληξαν στη δημιουργία προβληματικών, δασμοβίωτων επιχειρήσεων που γρήγορα σάρωσε ο ανταγωνισμός από τα μητροπολιτικά κέντρα. Η απάντηση που δίνει σχετική έρευνα πάνω στο θέμα[8] είναι ότι το Κράτος, για λόγους ιστορικούς που έχουν σχέση με τον συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων, απέκτησε στις επιτυχημένες περιπτώσεις σημαντικό βαθμό σχετικής αυτονομίας και, επομένως, τη δυνατότητα να πειθαρχήσει τις μεγάλες επιχειρήσεις (ντόπιες και ξένες). Αντίθετα, στις χώρες της Λατ. Αμερικής, όπου δοκιμάστηκε μια πολιτική που στόχευε στην υποκατάσταση των εισαγωγών με εγχώρια προϊόντα η πολιτική απέτυχε, ακριβώς γιατί το κράτος δεν κατόρθωσε

8. A.H. Amsden, *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialisation* (Oxford, 1989).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

να απαλλαγεί από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της εγχώριας ελίτ και του ξένου κεφαλαίου[9]. Φυσικά, δεν θα πρέπει να ξεχνούμε ότι, εκτός από τον κρατικό ρόλο που ήταν κρίσιμος, άλλοι παράγοντες έπαιξαν επίσης σημαντικό ρόλο και κυρίως οι σχετικά χαμηλοί μισθοί και η γενικότερη στρατιωτικοποίηση της εργασίας στις ασιατικές χώρες - παράγοντες που θέτουν σε αμφισβήτηση το επιθυμητό του συγκεκριμένου μοντέλου ανάπτυξης. Και αυτό, πέρα, φυσικά, από τους γενικούς λόγους εναντίον της «οικονομίας ανάπτυξης» που μπορεί να έχει κανείς σήμερα.

Η «αναπτυξιακή αντεπανάσταση» που εισήγαγε στην ΕΕ η Ενιαία Αγορά και η Συνθήκη του Μάαστριχτ σήμαινε ότι κάθε «εξωτερική», σε σχέση με τον μηχανισμό της αγοράς, επέμβαση είναι ανεπιθύμητη γιατί θεωρείται ότι έχει διαστρεβλωτικά αποτελέσματα στην αναπτυξιακή διαδικασία. Και αυτό, είτε η επέμβαση αυτή παίρνει τη μορφή δασμολογικής προστασίας της εγχώριας παραγωγής, είτε της εθνικοποίησης κρίσιμων τομέων για την ανάπτυξη, ή ακόμα και οποιουδήποτε κρατικού σχεδιασμού που θα κατέληγε σε περιορισμό του ελεύθερου ανταγωνισμού. Γι' αυτό και οι ιδιωτικοποιήσεις, η περικοπή των δημόσιων δαπανών κ.λπ. αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της (νεο/σοσιαλ)φιλελεύθερης αναπτυξιακής στρατηγικής. Η «σύσταση» των διεθνών οργανισμών –που συνήθως συνοδευόταν με την απειλή διακοπής της οικονομικής βοήθειας και των δανείων– ήταν ότι η ανάπτυξη πρέπει να στηρίζεται στις δυνάμεις της αγοράς, και σε τελική ανάλυση στο ιδιωτικό κεφάλαιο και ιδιαίτερα το ξένο, καθώς και τις εξαγωγές.

Ανάλογα, το θεσμικό πλαίσιο που εισήγαγε η συνθήκη του Μάαστριχτ συνίστατο σε ένα μοντέλο όπου η ίδια η συνέχιση της ανάπτυξης στηριζόταν στην αύξηση του βαθμού διεθνοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας, μέσω της καταστροφής της τοπικής οικονομικής αυτοδυναμίας και της συνεχούς επέκτασης των εξαγωγών, ώστε να καλύπτεται ένας συνεχώς διευρυνόμενος όγκος εισαγωγών. Στον αγώνα αυτό, που διεξάγεται τόσο μεταξύ μπλοκ (ΕΕ έναντι NAFTA κ.λπ.) όσο και στο εσωτερικό του κάθε μπλοκ, νικητές είναι μόνο αυτοί που διαθέτουν την παραγωγική και τεχνολογική βάση, η οποία επιτρέπει την συνεχή αύξηση της παραγωγικότητας που απαιτεί ο σκληρός διεθνής ανταγωνισμός. Έτσι, όσο περισ-

9. R. Pollin & D. Alarcon, "Debt crisis accumulation crisis and economic restructuring in Latin America", *International Review of Applied Economics* (Ιούνης 1988).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σότερο επιτυχημένη είναι μια χώρα στην αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας και της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων της, τόσο μεγαλύτερη η οικονομική της άνθηση. «Θεσμικά εμπόδια» στην διαδικασία αυτή, όπως ανέφερα και στην προηγουμενη ενότητα, είναι τα ισχυρά συνδικάτα, τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, η κρατική δέσμευση για την πλήρη απασχόληση, καθώς και οι οικονομικοί κλάδοι (δημόσιος τομέας, δημόσιες επιχειρήσεις κ.λπ.) που δεν κινούνται πάντα με βάση τα μικροοικονομικά κριτήρια της αύξησης της αποδοτικότητας. Τα εμπόδια αυτά εκδηλώνονται στο οικονομικό επίπεδο με διόγκωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους, καθώς και στον πληθωρισμό. Γι' αυτό και οι στόχοι του Μάαστριχτ καθορίζονται με βάση τη μείωση αυτών ακριβώς των οικονομικών δεικτών. Έτσι, τα μόνα οικονομικά κριτήρια που αναφέρει το άρθρο 3Α της Συνθήκης είναι οι σταθερές τιμές (που θεωρείται ο πρωταρχικός στόχος), τα υγιά δημοσιονομικά και το βιώσιμο ισοζύγιο πληρωμών, ενώ η μείωση της ανεργίας, καθώς και η διατήρηση και βελτίωση της κοινωνικής πρόνοιας δεν αναφέρονται καν σαν όροι της Συνθήκης.

Τα θεσμικά αυτά εμπόδια αποτελούν, φυσικά, κατάλοιπα της εποχής του σοσιαλδημοκρατικού κράτους-πρόνοιας, της κρατικιστικής φάσης της αγοραιοποίησης, που χαρακτήριζε τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70. Τα εμπόδια αυτά, όσο ο βαθμός διεθνοποίησης της οικονομίας ήταν σχετικά μικρός, δεν είχαν σημαντική αρνητική επιρροή στην οικονομική ανάπτυξη. Γι' αυτό και η κρίση της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης ξέσπασε ακριβώς όταν οι θεσμοί του κράτους-πρόνοιας έπαψαν να είναι συμβατοί με την ραγδαίως διευρυνόμενη διεθνοποίηση της οικονομίας. Έτσι, όταν η άσκηση εθνικής μακρο-οικονομικής πολιτικής, κατά τα Κεϋνσιανά πρότυπα, ήλθε σε σύγκρουση με τη διογκούμενη κινητικότητα του κεφαλαίου (αγορά Ευρω-δολαρίων κ.λπ.) και η δέσμευση για την πλήρη απασχόληση και το κράτος-πρόνοιας οδήγησε στον στασιμοπληθωρισμό, η σοσιαλδημοκρατική συναίνεση εγκαταλείφθηκε στο ένα κράτος μετά το άλλο, συμπεριλαμβανομένου του σουηδικού οχυρού, και της γερμανικής «κοινωνικής αγοράς» που αποτελούσε το τελευταίο αποκούμπι της Ευρω-αριστεράς.

Το βασικό, επομένως, (μολονότι σιωπηρό) αναπτυξιακό δίλημμα που ετίθετο για τις ελίτ της ΕΕ στο Μάαστριχτ ήταν μεταξύ:

- είτε ενός νέου Κεϋνσιανισμού που θα στόχευε στην ανανέωση και επέκταση των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και στο μακρο-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οικονομικό έλεγχο με στόχο την πλήρη απασχόληση, η οποία στο αναπτυξιακό επίπεδο θα συνεπαγόταν μια πολιτική που θα στόχευε στη διαρθρωτική ή *πραγματική σύγκλιση* των Κοινοτικών χωρών στο κέντρο και στην περιφέρεια (Ιρλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα) - δηλαδή στη σύγκλιση παραγωγικών δομών και επιπέδων παραγωγικότητας

- είτε της θεσμικής ολοκλήρωσης της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, με το πλήρες άνοιγμα και απελευθέρωση των αγορών που, στο αναπτυξιακό επίπεδο, θα συνεπαγόταν μια πολιτική που θα αποσκοπούσε στην *ονομαστική σύγκλιση*, δηλαδή στη σύγκλιση ελλειμμάτων και επιπέδων πληθωρισμού.

Όμως, η πρώτη λύση δεν ήταν πια δυνατή παρά μόνο σε πλανητικό επίπεδο, εφόσον τυχόν υιοθέτησή της από ένα οικονομικό μπλοκ θα το έκανε μη ανταγωνιστικό σε σχέση με τα άλλα. Γι' αυτό και οι προτάσεις της ρεφορμιστικής Αριστεράς για αναδιαπραγμάτευση της συνθήκης του Μάαστριχτ με σκοπό την εισαγωγή σοσιαλδημοκρατικών στόχων ήταν παντα ουτοπικές. Ακόμη, το πρώτο είδος πολιτικής προϋπόθετε την αποδοχή εκ μέρους των χωρών του Κέντρου, όπως προσπάθησα να δείξω παραπάνω, της υπόθεσης ότι το πρόβλημα της σύγκλισης είναι αναπτυξιακό - πράγμα που συνεπαγόταν, μεταξύ άλλων, την ανάγκη αναδιανομής του εισοδήματος από τις πλούσιες στις φτωχές περιοχές (όπως για παράδειγμα γίνεται ακόμη μεταξύ της τ. Ανατολικής και τ. Δυτικής Γερμανίας) και χρηματοδότησης ενός προγράμματος μαζικών επενδύσεων στη περιφέρεια. Η βασική αντίληψη πίσω από μια τέτοια πολιτική είναι ότι η μακροπρόθεσμη σταθεροποίηση θα έλθει σαν συνέπεια της ανάπτυξης.

Αντίθετα, το δεύτερο είδος πολιτικής που θεσμοθετήθηκε με τη συνθήκη του Μάαστριχτ και από χρόνια επιβάλλει το Διευθυντήριο της Κοινότητας στην περιφέρεια –με ιδιαίτερη μάλιστα ένταση σήμερα με την ευκαιρία της κρίσης– προϋποθέτει ότι τα ελλείμματα, ο πληθωρισμός κ.λπ. έχουν ίδια αίτια στην περιφέρεια όπως και στο κέντρο, δηλαδή, τη διόγκωση του δημοσίου τομέα, ο οποίος θεωρείται είδος «αποδιοπομπαίου τράγου». Η νεοφιλελεύθερη αντίληψη πίσω από αυτή την πολιτική συνεπάγεται ότι η ανάπτυξη θα έλθει σαν συνέπεια της «σταθεροποίησης» όταν, με τη δημιουργία του κατάλληλου επενδυτικού «κλίματος», ο «υγιής» ιδιωτικός τομέας θα αναλάβει την επενδυτική προσπάθεια. Έτσι, στο Μάαστριχτ «αγνοήθηκε» ο διαρθρωτικός χαρα-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κτήρας (αποτέλεσμα της συγκεκριμένης αναπτυξιακής διαδικασίας) των περιφερειακών ελλειμμάτων και του πληθωρισμού και υιοθετήθηκε μια διαδικασία που θα οδηγούσε στην οικονομική και νομισματική ενοποίηση, μέσω της ονομαστικής σύγκλισης. Και αυτό, ανεξάρτητα από το εάν η διαδικασία ονομαστικής σύγκλισης οδηγεί ή όχι στην πραγματική σύγκλιση!

Είναι, όμως, γνωστό τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, ότι όταν χώρες σε άνισα επίπεδα ανάπτυξης ενώνονται σε οικονομική ή νομισματική ένωση, οι αδύνατες χώρες εισέρχονται γρήγορα σε στάδιο οικονομικής κρίσης, όπως για παράδειγμα συνέβη με την τ. Ανατολική Γερμανία. Και εάν μεν, όπως στη γερμανική περίπτωση, υπάρχει ένας «μεγάλος αδελφός» που είναι αποφασισμένος να αναλάβει το κόστος της ενοποίησης, τότε υπάρχει η βάσιμη ελπίδα άμβλυνσης των διαφορών μεταξύ των περιοχών που ενοποιούνται. Αν όμως, οι πλούσιες περιοχές δεν έχουν καμιά τέτοια διάθεση (όπως έδειξαν στο Μάαστριχτ) τότε, η νομισματική ένωση χωρών με σημαντικές διαφορές στη παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα αναπόφευκτα θα οδηγήσει σε μαζική ανεργία, και μετανάστευση από τις φτωχές στις πλουσιότερες περιοχές, όπως ομολόγησε τότε ο Hans Tietmeyer, αντιπρόεδρος της Bundesbank[10].

Όσον αφορά στη χώρα μας, η νεοφιλελεύθερη αναπτυξιακή στρατηγική, που ολοκλήρωνε την διαδικασία εξωστρεφούς ανάπτυξης, η οποία είχε ξεκινήσει με το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου (βλ. πρώτο μέρος), άρχισε να επιβάλλεται από το Διευθυντήριο της ΕΟΚ μετά τη σύναψη της συνθήκης του Μάαστριχτ, και σήμερα έφθασε στο αποκορύφωμά της με τη μετατροπή της Ελλάδος σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ. Και δεν είναι μόνο οι «ουδέτεροι» τεχνοκράτες του Διευθυντηρίου των Βρυξελλών, καθώς και οι αντίστοιχοι δικοί μας, που υποστηρίζουν τη νεοφιλελεύθερη αναπτυξιακή διαδικασία. Ακόμα και στο χώρο της τεχνοκρατικής και σοσιαλφιλελεύθερης, καθώς και της «ανανεωτικής» «Αριστεράς» είναι πολλές οι φωνές που αποδίδουν την αποτυχία της ελληνικής ανάπτυξης στην παρεμπόδιση του ανταγωνισμού. Έτσι, ο μη εκσυγχρονισμός της παραγωγικής μας δομής και η δημιουργία ενός ισχνού και δασμοβίωτου μεταποιητικού τομέα, που σαρώθηκε με το άνοιγμα της

10. Βλ. *Observer* (8/12/1991).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οικονομίας μας στη διεθνή αγορά, «εξηγούνται» σαν μια περίπτωση όπου ο αντι-αποδοτικός δημόσιος τομέας εμπόδιζε τις δυνάμεις της αγοράς να επιτελέσουν αποτελεσματικά τη λειτουργία τους και να οδηγήσουν στον αφανισμό των μη ανταγωνιστικών μονάδων[11].

Οι συνέπειες της συνθήκης του Μάαστριχτ για την ανάπτυξη στη χώρα μας ήταν ότι, δεδομένου του ανοίγματος στην παραγωγικότητα, ως συνέπειας της σημαντικής διαρθρωτικής απόκλισης της χώρας μας από τις χώρες του κέντρου, η κατιούσα πορεία της ανταγωνιστικότητας συνεχίστηκε, παρά τις αλλεπάλληλες πολιτικές λιτότητας - πράγμα που σημαίνει ότι η ακαθορίστου διαρκείας «λιτότητα» που επιβάλλει σήμερα η τρόικα, απλώς θα προσθέσει και τη μαζική ανεργία και φτώχεια στην έλλειψη ανταγωνιστικότητας! Χαρακτηριστικό της καταβαράθρωσης της ανταγωνιστικότητάς μας μετά την ένταξη είναι το γεγονός ότι, ενώ μέχρι την ένταξη το ελληνικό μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές ήταν πάνω από 0,24% (0,25% το 1979)[12] και παρέμεινε στο ίδιο επίπεδο την πρώτη δεκατία μετά την ένταξη (0,24% το 1990)[13], στη συνέχεια (ιδιαίτερα μετά την ένταξη στην Ενιαία Αγορά) παρατηρείται δραματική πτώση της ανταγωνιστικότητας και το μερίδιο αυτό πέφτει στο 0,21% το 1995 για να φθάσει σήμερα στο 0,16%![14] Με άλλα λόγια, στην περίοδο μετά την ένταξή μας στην Ενιαία Αγορά της ΕΕ, η ανταγωνιστικότητα μας, μετρούμενη με βάση το μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές, μειώθηκε κατά το ένα τρίτο μέσα σε λιγότερο από 15 χρόνια (1995-2008)!

Το φαινόμενο αυτό κάθε άλλο παρά περίεργο είναι αν ληφθεί υπόψη ότι η ανταγωνιστικότητα σήμερα εξαρτάται πολύ περισσότερο από την ποιότητα, τον σχεδιασμό του προϊόντος κ.λπ., παρά από το εργατικό κόστος, του οποίου άλλωστε το μερίδιο στη προστιθέμενη αξία πέφτει συνεχώς στη μεταπολεμική περίοδο. Δηλαδή, η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται βασικά από τις επενδύσεις. Και οι επενδύσεις αυτές δεν εξασφαλίζονται ούτε από τα διαρθρωτικά ταμεία ούτε από τις ιδιωτικές επενδύσεις στην

11. Βλ. Nicholas Papandreou, "Finance and industry: the case of Greece", *International Review of Applied Economics* (Ιαν. 1991).
12. World Bank, *World Development Report 1981*, Table 8.
13. World Bank, *World Development Indicators 2002*, Table 4.5.
14. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.4.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ελλάδα, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος. Με άλλα λόγια, το μεγάλο πρόβλημα της χώρας μας δεν είναι η *ονομαστική απόκλιση* της οικονομίας από τις μητροπολιτικές χώρες στη Κοινότητα (δηλαδή τα μεγαλύτερα ελλείμματα, ο υψηλότερος πληθωρισμός κ.λπ.) στην οποία απέβλεπε η πολιτική της «σταθεροποίησης» του Μάαστριχτ και οι αντίστοιχες πολιτικές που επιβάλλει σήμερα η τρόικα, αλλά η *πραγματική απόκλιση* εξαιτίας της διαφορετικής διάρθρωσης της παραγωγικής δομής μας και της συνακόλουθης διαφοράς στο επίπεδο παραγωγικότητας. Αντίθετα, το Διευθυντήριο της ΕΟΚ/ΕΕ και οι δικές μας ελίτ, με τις διάφορες πολιτικές λιτότητας, απλώς στόχευαν και στοχεύουν στη συμπίεση της κατανάλωσης των μισθοσυντήρητων για να μειωθεί η ονομαστική απόκλιση, η οποία όμως στη χώρα μας είναι μόνο σύμπτωμα της στρεβλής ανάπτυξής της.

Με βάση την παραπάνω προβληματική, η συνταγή που πρόσφερε η ΕΟΚ/ΕΕ στο πλαίσιο του Μάαστριχτ, ήταν διπλή. Πρώτον, τα μεγάλα αναπτυξιακά έργα και δεύτερον οι ιδιωτικές επενδύσεις.

Τα μεγάλα όμως έργα δεν μπορούσαν να επιτύχουν τη διαρθρωτική σύγκλιση, εφόσον τα έργα αυτά, για τα οποία προβλεπόταν χρηματοδότηση από τα διαρθρωτικά ταμεία και το ταμείο συνοχής της Κοινότητας, αφορούσαν μόνο την υποδομή της παραγωγής (μεταφορές, περιβάλλον κ.λπ.) και όχι την ίδια τη παραγωγική δομή. Επομένως, τα έργα αυτά, στην καλύτερη περίπτωση, μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια μεσοπρόθεσμη επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης και κάποια βελτίωση της συνολικής παραγωγικότητας που, όμως, δεν ήταν σε θέση να κλείσει το τεράστιο άνοιγμα παραγωγικότητας με τις χώρες του κέντρου, οι οποίες άλλωστε ήδη διέθεταν την αντίστοιχη υποδομή. Και έτσι ακριβώς έγινε στις δύο περίπου δεκαετίες από το Μάαστριχτ. Σημειώθηκε μεν κάποια ταχύρρυθμη ανάπτυξη, η οποία εντάθηκε αυτήν τη δεκαετία λόγω του υπέρμετρου φτηνού δανεισμού που επέτρεπε το ευρώ, αλλά οι αποκλίσεις έμειναν οι ίδιες, αν δεν χειροτέρευσαν (βλ. Πρώτο Μέρος), με αποτέλεσμα το σημερινό σκάσιμο της «φούσκας».

Όσον αφορά στις ιδιωτικές επενδύσεις, είναι χαρακτηριστικό ότι σε ολόκληρη αυτή την περίοδο μετά το Μάαστριχτ, συμφωνούσαν σχεδόν όλοι, από τους νεοφιλελεύθερους δεξιούς μέχρι τους...συνοδοιπόρους τους «αριστερούς», ότι για όλα έφταιγε το κράτος και ότι, επομένως, η μόνη σωτηρία θα ερχόταν από τις ξένες, κατά προτίμηση, επενδύσεις (μια και οι δικοί μας υποψήφιοι επενδυτές προτιμούν να κάνουν ασφαλείς καταθέσεις σε λογαριασμούς του εξωτερικού). Η υπόθεση όμως αυτή

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

«ξεχνούσε» ότι στην περίοδο του μεγαλύτερου διεθνούς επενδυτικού μπουμ η Ελλάδα είχε ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μεταποιητικών επενδύσεων[15] στο ΑΕΠ. Γεγονός, που σχεδόν μηδένιζε τις πιθανότητες για μεγάλες ξένες επενδύσεις όταν μετά το Μάαστριχτ αντιμετωπίζαμε επιπλέον και τον ανταγωνισμό (με άνισους για εμάς όρους) των εκατομμυρίων ανατολικοευρωπαίων, οι οποίοι τώρα παίζουν τον ρόλο των λατινοαμερικάνων της «Νέας Ευρώπης». Η συνέπεια της έλλειψης επενδύσεων ήταν ότι η τάση που είχε αρχίσει στην πρώτη δεκαετία της ένταξής μας (όταν η ιδιωτική κατανάλωση μεταποιητικών προϊόντων αυξανόταν με σχεδόν πενταπλάσιους ρυθμούς από την παραγωγή μας[16] και η διαφορά καλυπτόταν με τις εισαγωγές) συνεχίστηκε και εντάθηκε μετά το Μάαστριχτ, όπως φανερώνει η συνεχής χειροτέρευση του Εμπορικού Ισοζυγίου (βλ. Πρώτο Μέρος).

Συμπερασματικά, εκείνο που απέτρεψε ένα θετικό ρόλο του κράτους στον καπιταλιστικό εκσυγχρονισμό δεν ήταν ότι παρεμπόδιζε τον ανταγωνισμό αλλά το γεγονός ότι δεν μπόρεσε ποτέ να αυτονομηθεί από επί μέρους ιδιωτικά συμφέροντα. Έτσι, το κράτος σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο όχι μόνο δεν έπαιξε κανένα άμεσο ρόλο στον σχεδιασμό της οικονομικής αναδιάρθρωσης (πέρα από τα ευχολόγια των «πενταετών») αλλά ούτε και ένα θετικό έμμεσο, όπως διακήρυσσε. Με βάση, επομένως, τα ιστορικά παραδείγματα που ανέφερα, καθώς και την εμπειρία της ίδιας της χώρας μας, η φιλελεύθερη στρατηγική που βασιζόταν στο εξωστρεφές οικονομικό μοντέλο, που άρχισε μεταπολεμικά και ολοκληρώθηκε με την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ, καθώς και η Συνθήκη του Μάαστριχτ που επέβαλε την πολιτική «πρώτα σταθεροποίηση και μετά ανάπτυξη», όχι μόνο δεν εξασφάλιζαν την ανάπτυξη αλλά ούτε και τη μακροπρόθεσμη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Αντίθετα, αποτε-

15. Το Ελληνικό ποσοστό μεταποιητικών επενδύσεων ήταν 1/3 χαμηλότερο από το μέσο ποσοστό των χωρών στον ΟΟΣΑ στην περίοδο 1960-76, T. Fotopoulos, "Economic restructuring and the debt problem: the Greek case", *International Review of Applied Economics* (Ιανουάριος 1992).

16. Τη δεκαετία του 1980, η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε (σε σταθερές τιμές) 23%, ενώ η παραγωγή μεταποιητικών προϊόντων αυξήθηκε μόνο 5% λόγω της φθίνουσας ανταγωνιστικότητας τους. (Στοιχεία υπολογισθέντα με βάση το *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο* της ΤτΕ).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λούσαν απλώς υιοθέτηση του νεοφιλελεύθερου τρόπου βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας μέσω της συμπίεσης των εισοδημάτων των κατωτέρων στρωμάτων. Η πολιτική αυτή δεν είχε καμιά πιθανότητα να οδηγήσει σε σημαντική ενίσχυση του στοιχείου «εθνικής οικονομίας» σε βάρος του στοιχείου «εξάρτησης» και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για τη μόνιμη υπέρβαση της κρίσης της. Έτσι, η παροχή των διαφόρων προνομίων, επενδυτικών κινήτρων κ.λπ. τελικά κατέληγε στην ενίσχυση συγκεκριμένων ιδιωτικών συμφερόντων, δηλαδή στον πλουτισμό όσων είχαν πρόσβαση στις πηγές αυτές προνομίων, σε βάρος του κοινωνικού συνόλου. Παράλληλα, ενώ η παραγωγική διάρθρωση έμενε στάσιμη και επομένως μη ανταγωνιστική, το επιταχυνόμενο άνοιγμα της οικονομίας προς τη διεθνή αγορά σφράγιζε το μέλλον της. Αποτέλεσμα, η χρόνια και επιδεινούμενη κρίση που οδήγησε στο σημερινό σκάσιμο της «φούσκας».

Το πετσόκομμα των κοινωνικών δαπανών και το τέλος του «κράτους-πρόνοιας»

Μια έμμεση βασική συνέπεια της συνθήκης του Μάαστριχτ και της «Ενιαίας Αγοράς», καθώς και του βασικού στόχου για τον δραστικό περιορισμό του δημόσιου τομέα προς όφελος του ιδιωτικού, ήταν το πετσόκομμα των κοινωνικών δαπανών και η συνακόλουθη αποδιάρθρωση του κράτους-πρόνοιας, δηλαδή η μαζική συμπίεση αυτού που είχε ονομαστεί ο «κοινωνικός μισθός» και περιλάμβανε εκτός από τις χρηματικές απολαβές και το κάθε είδος κοινωνικών παροχών. Μια έντονη σχετική διαμάχη ξέσπασε στη Δύση στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας, αμέσως μετά την εισαγωγή των ρυθμίσεων της συνθήκης Μάαστριχτ, που είχε μάλιστα διχάσει μεγάλα κόμματα σαν το Βρετανικό Εργατικό κόμμα, για το μέλλον του κράτους-πρόνοιας - μέχρι, βέβαια, να επικρατήσει τελικά η σοσιαλφιλελεύθερη πτέρυγα του «Νέου» Εργατικού κόμματος υπό τους Μπλερ και Μπράουν που συνέχισαν επάξια τον Θατσερισμό! Η διαμάχη μάλιστα αυτή είχε (παραδόξως!) αντίκτυπο και στη χώρα μας[17], παρά το γεγονός ότι το πρόβλημα για εμάς δεν είχε ιδιαίτερη οξύτητα, λόγω της σχεδόν ανυπαρξίας του κράτους-πρόνοιας! Σχετική, για πα-

17. Βλ. Ν. Μουζέλης, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* (1-2 Ιανουαρίου 1994).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ράδειγμα, συγκριτική μελέτη του κράτους-πρόνοιας όσον αφορά στις κοινωνικές παροχές για τις οικογένειες με παιδιά σε 15 χώρες (ΕΟΚ, ΗΠΑ, Αυστραλία, Νορβηγία) αποκάλυψε ότι η χώρα μας κατατασσόταν με συνέπεια στη 15η θέση... ελλείψει 16ης[18]. Εντούτοις, δεδομένου ότι οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ δεν έπαυαν (τουλάχιστον στις διακηρύξεις τους!), να τάσσονται υπέρ της ενίσχυσης του κράτους-πρόνοιας (τώρα βέβαια που η Ελλάδα μετατρέπεται σε προτεκτοράτο, οι σημερινές διακηρύξεις της κοινοβουλευτικής Χούντας αποτελούν απλώς ενσυνείδητη απόπειρα εξαπάτησης) το πρόβλημα δεν έχει μόνο θεωρητική σημασία.

Έτσι, νεοφιλελεύθεροι και σοσιαλφιλελεύθεροι, ξεκινώντας από την ίδια παραδοχή ότι υπάρχει σοβαρή κρίση στη χρηματοδότηση του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας που απειλεί την επιβίωσή του στο μέλλον, καταλήγουν οι μεν πρώτοι, στο συμπέρασμα ότι πρέπει να περικοπούν δραστικά οι κοινωνικές υπηρεσίες και οι δεύτεροι, ότι πρέπει να καταργηθεί η καθολικότητα του κράτους-πρόνοιας. Οι λόγοι που προβάλλονται για να εξηγήσουν την κρίση αυτή αναφέρονται είτε στην οικονομική κρίση που μαστίζει τη Δύση μετά την κατάρρευση του μεταπολεμικού μπουμ, είτε σε μακροπρόθεσμες δημογραφικές αλλαγές, είτε τέλος στον ίδιο τον καθολικό χαρακτήρα του κράτους-πρόνοιας.

Όσον αφορά στους οικονομικούς λόγους, η μακροπρόθεσμη τάση αύξησης της ανεργίας, που από τη δεκαετία του '70 μέχρι σήμερα έχει τετραπλασιαστεί, σίγουρα αποτελεί βασική αιτία της εξόγκωσης των εξόδων του κράτους-πρόνοιας, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες από διάφορες κυβερνήσεις να πετσοκόψουν τα κοινωνικά επιδόματα. Για παράδειγμα, σχετική έρευνα[19] στη Βρετανία την περασμένη δεκαετία (πολύ πριν ξεσπάσει η σημερινή κρίση!) αποκάλυψε ότι τα κοινωνικά επιδόματα κάλυπταν σε σημαντικά μικρότερο βαθμό τις ανάγκες διατροφής των παιδιών, σε σχέση με το 1876! Και, φυσικά, η κύρια αιτία της έκρηξης της ανεργίας οφείλεται στις ίδιες τις οικονομικές πολιτικές που εφάρμοζαν σε αγαστή σύμπνοια νεοφιλελεύθεροι και σοσιαλφιλεύθεροι στο πλαίσιο της εντεινόμενης διεθνοποίησης της οικονομίας.

18. J. Bradshaw κ.ά. (Ελληνική συμμετοχή Θ. Παπαδόπουλος), *Support for children, a comparison of arrangements in 15 countries* (University of York/HMSO, 1993), Πιν. 9.13a, 9.13b, 9.13e, 9.13f.

19. The Food Commission, *The Guardian* (1/2/1994).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Όσον αφορά στους δημογραφικούς λόγους, υποστηρίζεται ότι η μακροπρόθεσμη τάση αύξησης της αναλογίας των ηλικιωμένων στον συνολικό πληθυσμό κάνει αδύνατη τη συνέχιση του κράτους-πρόνοιας, ιδιαίτερα όσον αφορά στα κοινωνικά ασφαλιστικά συστήματα. Όμως, όπως έδειξε σχετική έρευνα της London School of Economics[20], οι δημογραφικοί παράγοντες δεν πρόκειται να παίξουν σημαντικότερο ρόλο στην πιθανή αύξηση των κοινωνικών δαπανών τα προσεχή 50 χρόνια από αυτόν που έπαιξε η ύφεση και η συνακόλουθη διόγκωση της ανεργίας στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Σύμφωνα, μάλιστα, με την ίδια έρευνα, θ' αρκούσε μια επιπρόσθετη επιβάρυνση 5% του Εθνικού Εισοδήματος για να διατηρηθεί το κράτος-πρόνοιας μέχρι τα μέσα αυτού του αιώνα!

Τέλος, όσον αφορά στον ίδιο τον χαρακτήρα του κράτους-πρόνοιας, υποστηρίζεται η θέση[21] ότι η κρίση του συστήματος, σε μεγάλο βαθμό, οφείλεται στην αρχή της καθολικότητας, δηλ. στο ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες παρέχονται σε όλους τους πολίτες ανεξάρτητα από εισόδημα και ανάγκη. Η θέση μάλιστα αυτή υποστηρίζεται και με το επιχείρημα της κοινωνικής δικαιοσύνης! Το καθολικό σύστημα, ισχυρίζονται, ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες γιατί οι μεσαίες τάξεις όχι μόνο έχουν τη δυνατότητα να επωφελούνται περισσότερο από τις κοινωνικές υπηρεσίες σε σχέση με τους οικονομικά ασθενέστερους, αλλά και γιατί διαθέτουν περισσότερους τρόπους να αποφεύγουν την άμεση φορολογία που χρηματοδοτεί τις υπηρεσίες αυτές. Έτσι, οι σοσιαλφιλελεύθεροι, παίρνοντας δεδομένα (σαν να είναι καθορισμένα από τη Θεία Βούληση!), τη φοροδιαφυγή των ευπόρων και τη διεκδίκηση «κατά πολύ πιο έξυπνο και αποτελεσματικό τρόπο των δικαιωμάτων τους», καταλήγουν στο συμπέρασμα της κατάργησης της καθολικότητας, η οποία, όμως, αποτελούσε βασικό σοσιαλδημοκρατικό μέσο για την ανακατανομή του πλούτου!

Δεδομένου, όμως, ότι με τη σημερινή χρεοκοπία και την ανάγκη δραματικών περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες που μας επιβάλλουν οι πιστωτές μας το θέμα επανέρχεται στην επικαιρότητα, θα άξιζε να εξετάσουμε πιο συστηματικά τα επιχειρήματα αυτά. Σχετικά, πρώτα, με τη φοροδιαφυγή, είναι, πράγματι, αλήθεια ότι ευδοκιμεί μεταξύ των ευπό-

20. Βλ. έρευνα J. Hills, *The Guardian* (20/1/1994).
21. Ν. Μουζέλης, ό.π.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρων. Εάν όμως, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, υπάρχουν εύκολοι τρόποι απόκρυψης του εισοδήματος, η διάθεσή του είναι πολύ πιο δύσκολο να κρυφτεί. Μολονότι, λοιπόν, η φορολόγηση του εισοδήματος των ευπόρων είναι δύσκολη, δεν είναι το ίδιο δύσκολη η φορολόγηση της κατανάλωσής τους, καθώς και της ίδιας της περιουσίας τους. Ένας δραστικός φόρος πάνω στα πολυτελή καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες, καθώς και την περιουσία θα μπορούσε να έχει την προοδευτικότητα του φόρου εισοδήματος, να είναι δηλαδή κοινωνικά δίκαιος, χωρίς να είναι εύκολο να τον αποφύγει κανείς. Εκείνο, επομένως, που λείπει δεν είναι η δυνατότητα φορολόγησης των ευπόρων, αλλά η πολιτική βούληση.

Δεύτερον, όσον αφορά στο επιχείρημα ότι οι μεσαίες τάξεις διεκδικούν καλύτερα τις κοινωνικές παροχές, αυτός ακριβώς είναι ο βασικός πρακτικός λόγος, πέρα από τους λόγους αρχής, για τον οποίο η κατάργηση της καθολικότητας του κράτους-πρόνοιας θα οδηγούσε σε ένα είδος ασφαλιστικού δικτύου για τους απόρους με καθαρά «φιλανθρωπικό» χαρακτήρα, όπως ακριβώς συνέβαινε στις αρχές του περασμένου αιώνα σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες. Και αυτό γιατί, ακριβώς επειδή οι μεσαίες τάξεις συμμετείχαν στα οφέλη από τις κοινωνικές υπηρεσίες (δωρεάν, όπως όλοι), είχαν άμεσο κίνητρο να τις διατηρούν σε υψηλό ποιοτικό επίπεδο. Με δεδομένο, μάλιστα, το ισχυρό τους πολιτικό λόμπι, ήταν σε θέση (μέχρι την άνοδο της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης) να τις διατηρούν σε παρόμοιο επίπεδο. Αντίθετα, οι διάφοροι έμμεσοι τρόποι κατάργησης της καθολικότητας που θα υποχρέωναν τις εύπορες τάξεις να επιστρέφουν την αξία των κοινωνικών υπηρεσιών που παρέχει σε αυτές το κράτος, θα είχαν μοναδική συνέπεια την εξαφάνιση του κινήτρου αυτού και τη δημιουργία ενός ισχυρού αντι-κινήτρου. Δηλαδή, οι εύπορες τάξεις θα είχαν ένα επιπρόσθετο σημαντικό λόγο να αποτραβηχτούν τελείως από τη συμμετοχή τους στις κοινωνικές υπηρεσίες (επιδιώκοντας την αγορά αντίστοιχων υπηρεσιών από τον ιδιωτικό τομέα) και ν' ασκήσουν ισχυρή πίεση στους επαγγελματίες πολιτικούς για τη συνεχή υποβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι ένα σύστημα σαν κι αυτό που προτείνουν οι σοσιαλφιλελεύθεροι θα κατέληγε εύκολα στο αμερικανικό σύστημα υγείας και εκπαίδευσης που ως γνωστόν είναι το πιο κοινωνικά άδικο στον κόσμο. Ο μόνος τρόπος για να μην κατέληγε η κατάργηση της καθολικότητας στο αμερικανικό σύστημα θα ήταν η παράλληλη κατάργηση της παροχής αντίστοιχων υπηρεσιών από τον ιδιωτικό τομέα. Μόνο, δη-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λαδή, ο συνδυασμός καθολικότητας παροχών και αδυναμίας προσφυγής στην ιδιωτική κάλυψη των αναγκών αυτών (πράγμα αδύνατο στη σημερινή νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση) θα ήταν δυνατόν να εξασφαλίσει την παραμονή των ευπόρων σε ένα παρόμοιο σύστημα. Ο μύθος, επομένως, της έκρηξης των κοινωνικών δαπανών καλλιεργείται γι' άλλους λόγους και όχι εξαιτίας της δήθεν κρίσης χρηματοδότησης του κράτους-πρόνοιας. Ο πραγματικός λόγος πίσω από τη σχετική φιλολογία είναι ότι, στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, όσο υψηλότερος είναι ο κοινωνικός μισθός μιας χώρας, τόσο λιγότερο ανταγωνιστική είναι. Για τις χώρες μάλιστα στην ΕΕ, όπου ο κοινωνικός μισθός παραδοσιακά ήταν –και ακόμη είναι– σημαντικά υψηλότερος από αυτόν στις χώρες στα ανταγωνιστικά οικονομικά μπλοκ (Βορειοαμερικανικό, Άπω Ανατολή), το πρόβλημα, στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο, είναι κρίσιμο.

Εντούτοις, πέρα από την άμεση κατάργηση της καθολικότητας που επιβάλλουν οι νεοφιλελεύθεροι (μη καθολικές παροχές), και την έμμεση κατάργησή της που προτείνουν οι σοσιαλφιλελεύθεροι (επιστροφή της αξίας των κοινωνικών υπηρεσιών από τους εύπορους, μέσω της φορολογίας) θα μπορούσε να υποστηριχθεί μια τρίτη λύση η οποία θα θεμελιωνόταν σε ένα «Δημοτικό» σύστημα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών (βλ. Μέρος Πέμπτον). Μια τέτοια λύση, θα μπορούσε όχι μόνο να ενισχύσει την καθολικότητα του συστήματος, αλλά και να αποδυναμώσει την εξάρτηση των πολιτών από την αγορά και το κράτος και, συγχρόνως, να θέσει κάτω από τον άμεσο έλεγχό τους, μέσα από τους Δήμους τους (δηλαδή, τις δημοτικές συνελεύσεις πολιτών), την κάλυψη των βασικών αναγκών τους.

Η «αριστερή» μυθολογία για το Μάαστριχτ

Μια κατηγορία «αριστερών» οικονομολόγων, επιστημόνων κ.ά. (κυρίως «Μαρξογενών», που δεν έχουν όμως σχέση με το ΚΚΕ) από χρόνια έχει υιοθετήσει τον «ευρωπαϊκό προσανατολισμό» των ντόπιων ελίτ και σήμερα παίζουν έναν εντελώς αποπροσανατολιστικό ρόλο σχετικά με την ανάπτυξη ενός λαϊκού κινήματος ενάντια στη μετατροπή της χώρας σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ - πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την έξοδο από την ΕΕ και την Ευρωζώνη, όπως θα δούμε στο Τρίτο Μέρος. Η σχετική φιλολογία για ένα «αριστερό Μάαστριχτ» βρήκε μάλιστα και θεωρητική θεμελίωση στη «δήλωση των Ευ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρωπαίων οικονομολόγων»[22] του 1997 με την οποία συντάχθηκαν στην Ελλάδα ακόμη και δυνάμεις που υποτίθεται ότι αμφισβητούν το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς![23]

Σύμφωνα με τη φιλολογία αυτή, η αιτία για την παγκόσμια έκρηξη της ανεργίας, της ανασφάλειας και της ανισότητας, που ήδη στα μέσα της δεκαετίας, του 1990 καταδίκαζε 50 εκ. Ευρωπαίους και 40 εκ. Αμερικανούς στο περιθώριο, δεν ανάγεται στο θεσμικό πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς. Δηλαδή, στην απελευθέρωση και απορρύθμιση των αγορών και κυρίως των αγορών κεφαλαίου και εργασίας. Αντίθετα, η βασική αιτία υποτίθεται είναι «η νευρωτική εμμονή στον αγώνα κατά του πληθωρισμού που καθόρισε τα κριτήρια σύγκλισης» του Μάαστριχτ και οι συνακόλουθες περιοριστικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές που επιβάλλουν και το πετσόκομμα του κράτους-πρόνοιας![24] Έτσι, ξεκινώντας από μια ανιστόρητη ανάλυση της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς, το συμπέρασμα ήταν ότι αυτό που απαιτείται για να οδεύσουμε προς ένα «αριστερό» Μάαστριχτ είναι ένας ευρωπαϊκός Κεϋνσιανισμός με τη μορφή μεγάλων έργων υποδομής, που θα χρηματοδοτούνταν με ιδιωτικό ή ακόμη και δημόσιο δανεισμό (δηλαδή με τη χαλαρή εφαρμογή των κριτηρίων σύγκλισης), καθώς και με φορολογία στην ενέργεια, στην κίνηση κερδοσκοπικών κεφαλαίων κ.λπ. Ο ευρωπαϊκός αυτός Κεϋνσιανισμός, υποστηριζόταν ότι, σε συνδυασμό με τη μείωση του χρόνου εργασίας που για τις «ομάδες χαμηλού εισοδήματος» δεν θα έπρεπε να συνοδευόταν από μείωση των αμοιβών, θα οδηγούσε σε πλήρη απασχόληση, μείωση της ανισότητας και της φτώχειας, και παράλληλη «διατήρηση και επανεγκαθίδρυση του ευρωπαϊκού μοντέλου του κράτους-πρόνοιας»[25].

22. Βλ. *Εποχή* (18 & 25/5/1997).

23. Δεν είναι τυχαίο ότι συνοργανωτές στην παρουσίαση της δήλωσης των Ευρωπαίων οικονομολόγων ήταν οι εφημερίδες/περιοδικά της Αριστεράς», *Θέσεις* (Γ. Μηλιός), *Ουτοπία* (Ε. Μπιτσάκης), *Πριν* (Π. Παπακωνσταντίνου κ.ά.), *Εποχή* (Γ. Μπανιάς κ.ά.), *Άλφα*, και *Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας* - οι οποίοι «τυχαίνει» να είναι και οι ίδιοι που υποστηρίζουν σήμερα τις απαράδεκτες θέσεις της ρεφορμιστικής Αριστεράς για τα μέτρα ή τις διαφορούμενες θέσεις της αντισυστημικής (βλ. κεφ. 12).

24. *Εποχή* (18/5/1997).

25. *Εποχή* (25/5/97).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Όμως, όπως είχα προσπαθήσει να δείξω ήδη από τότε[26], οι παραπάνω θέσεις δεν αποτελούν παρά ευχολόγια που υποστηρίζει μια «Αριστερά» η οποία, έχοντας χάσει τον μπούσουλα μετά την κατάρρευση του κρατικιστικού σοσιαλισμού, καταφεύγει σε «ρεαλιστικές ουτοπίες» που δεν θέτουν θέμα αμφισβήτησης του ίδιου του θεσμικού πλαισίου της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς. Και είναι οι θέσεις αυτές ευχολόγια διότι, στο πλαίσιο μιας Ευρώπης με ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων, είναι εντελώς ουτοπικές. Είναι, άλλωστε, χαρακτηριστικό ότι οι οπαδοί του «αριστερού» Μάαστριχτ δεν θέτουν καν θέμα επανεισαγωγής των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίου και εμπορευμάτων, πράγμα, βέβαια, που θα έκανε φανερό τον ουτοπικό χαρακτήρα των προτάσεών τους. Όμως, ήταν ακριβώς οι έλεγχοι αυτοί που έκαναν δυνατό τον Κεϋνσιανισμό και το περιεκτικό κράτος-πρόνοιας τις πρώτες τρεις μεταπολεμικές δεκαετίες. Σήμερα, μόνο στο πλαίσιο ενός άκρατου ευρωπαϊκού προστατευτισμού, σαν αυτόν που υποστηρίζουν τα ακροδεξιά, αλλά και μερικά ριζοσπαστικά Πράσινα ρεύματα[27], θα ήταν ρεαλιστικό να μιλούμε για πολιτικές παρόμοιες με αυτές που υποστηρίζουν οι θεωρητικοί του «αριστερού» Μάαστριχτ. Αλλά, παρόμοιος προστατευτισμός είναι εντελώς ασύμβατος με τις «4 ελευθερίες», το θεμελιακό Νόμο της ΕΕ που θέσπισε η Συνθήκη Μάαστριχτ και, φυσικά, με τη δυναμική της σημερινής οικονομίας της αγοράς, γι' αυτό και, φρονίμως ποιούντες, δεν τον υιοθετούν οι υποστηρικτές των θέσεων αυτών.

Γιατί όμως δεν είναι δυνατός σήμερα ένας ευρωπαϊκός Κεϋνσιανισμός, ή η αναστύλωση του ευρωπαϊκού κράτους-πρόνοιας; Για να δώσουμε μια σύντομη απάντηση στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να ανατρέξουμε πάλι στους λόγους που οδήγησαν στην προσπάθεια ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ενοποίηση αυτή δεν απέβλεπε, βέβαια, στην ικανοποίηση του ιστορικού αιτήματος των ευρωπαϊκών λαών για την ειρήνη στην ήπειρο κ.λπ., όπως υποστηρίζει η μυθολογία που χρησιμοποιούν οι ευρωπαϊκές

26. Βλ. για θεωρητική και εμπειρική θεμελίωση της θέσης αυτής στο T. Fotopoulos, *Towards an Inclusive Democracy* (London/New York: Cassell/Taylor & Francis, 1997/1998) που έχει ήδη μεταφραστεί στα Γαλλικά, Γερμανικά, Ισπανικά, Ιταλικά, Κινέζικα και Ελληνικά από τις Εκδόσεις Καστανιώτη (1997) και σε νέα έκδοση με τον τίτλο *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008), κεφ. 1.

27. Βλ. C. Hines & T. Lang, *The New protectionism* (Eartscan, 1993).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ελίτ για να πείσουν τους λαούς (τελευταία ολοένα και λιγότερο αποτελεσματικά), για την ανάγκη της Ευρώπης των αγορών και της συνακόλουθης Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και στη συνέχεια της Ευρωζώνης. Στην πραγματικότητα, τόσο η Ενιαία Αγορά όσο και η Ευρωζώνη, όπως είδαμε παραπάνω, δεν αποτελούν παρά μία προσπάθεια δημιουργίας των θεσμικών προϋποθέσεων που θα εξασφαλίζουν την επιβίωση των οικονομικών ελίτ οι οποίες ελέγχουν το ευρωπαϊκό μπλοκ, στο σκληρό ανταγωνισμό με το Βορειοαμερικανικό μπλοκ και τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Στον αγώνα αυτό, που επιβάλλει η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, μόνο οι πιο ανταγωνιστικές οικονομικές ελίτ έχουν τη δυνατότητα να επιζήσουν. Και η ανταγωνιστικότητα αυτή εξαρτάται βασικά από το χαμηλό άμεσο ή έμμεσο κόστος παραγωγής στο οποίο συμβάλλουν αποφασιστικά η φορολογία, η σχέση αμοιβών με την παραγωγικότητα κ.λπ. Είναι φανερό, για παράδειγμα, ότι ο περιορισμός των ωρών εργασίας για μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στην Ευρώπη, χωρίς αντίστοιχη μείωση των αμοιβών, όπως πρότειναν οι οπαδοί του «αριστερού» Μάαστριχτ, ή η μονομερής εισαγωγή φόρων πάνω στην ενέργεια ή στην κίνηση κεφαλαίου (φόρος Tobin κ.λπ.) θα μείωνε την ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού σε σχέση με τα άλλα μπλοκ. Αυτό θα σήμαινε, μεταξύ άλλων, ότι το Ευρώ θα κατέληγε σε ένα «μαλακό» νόμισμα που δεν θα ήταν σε θέση να ανταγωνιστεί αποτελεσματικά το δολάριο και το γιεν στις διεθνείς αγορές.

Γι' αυτό και η γερμανική οικονομική ελίτ, στο μέσον της μεγαλύτερης καπιταλιστικής κρίσης από αυτή της δεκαετίας του 1930, και της ακόμη μεγαλύτερης κρίσης της Ευρωζώνης, δεν δέχεται συζήτηση πάνω στη χαλάρωση των κριτηρίων του Μάαστριχτ που θα σήμαινε, τελικά, την αντικατάσταση του σκληρού μάρκου με ένα αστάθες ευρώ. Και δεν έχει άδικο, με βάση τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές (τους οποίους παίρνει δεδομένους), αν κρίνουμε από τη συνεχή υποχώρηση του ευρωπαϊκού μεριδίου εξαγωγών στις παγκόσμιες εξαγωγές –ακόμη και μετά το Μάαστριχτ. Έτσι, ενώ το μερίδιο της ΟΝΕ/Ευρωζώνης στις παγκόσμιες εξαγωγές το 1990 ήταν 35,8%, μετά 10 χρόνια, το 2000, είχε πέσει στο 28,7%–στο οποίο έχει παραμείνει μέχρι σήμερα (παρουσιάζοντας, δηλαδή, μια πολύ σημαντική μείωση 20% περίπου). Και αυτό, παρά τα άγρια πετσοκόμματα στο κοινωνικό κράτος και τη δραστική συμπίεση μισθών στο κέντρο που δεν ήταν, βέβαια, ικανά να καλύψουν το πελώριο άνοιγμα με τις χώρες της Ανατο-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λικής Ασίας και του Ειρηνικού, των οποίων το εξαγωγικό μερίδιο σχεδόν διπλασιάστηκε από το 1995 μέχρι σήμερα (από 7% σε 13%)[28].

Η φιλολογία όμως αυτή για το «αριστερό Μάαστριχτ» δημιούργησε και κάποια διαμάχη στους κόλπους των Ευρωπαίων σοσιαλφιλελεύθερων την προηγούμενη δεκαετία, όταν το Αγγλοσαξωνικό μοντέλο θριάμβευε χάρη στην υψηλή ανταγωνιστικότητα των ΗΠΑ, Βρετανίας και χωρών της Άπω Ανατολής που εφάρμοζαν τη δική τους εκδοχή του ίδιου μοντέλου, ενώ, αντίθετα, η Γαλλία και Γερμανία είχαν πέσει στη λίστα των ανταγωνιστικών χωρών. Αιτία, σύμφωνα με τις σχετικές μελέτες[29], ήταν η ανελαστικότητα των αγορών εργασίας και το αντίστοιχο «βάρος» του κοινωνικού κράτους στη Γερμανία και την Γαλλία, έναντι της «ελαστικότητας» της αγοράς εργασίας και της περικοπής του κράτους-πρόνοιας στις ΗΠΑ και τη Βρετανία.

Συνακόλουθα, οι Γάλλοι σοσιαλφιλελεύθεροι υποστήριζαν τη χαλαρή εφαρμογή των κριτηρίων σύγκλισης που θα επέτρεπε ακόμη και κάποια δημοσιονομικά ελλείμματα, ώστε ν' αντιμετωπίσουν την πίεση από την εκλογική τους πελατεία στα συνδικάτα κ.λπ. Ο Ντελόρ[30], για παράδειγμα, υποστήριζε την ιδέα ενός «συμφώνου ανάπτυξης» που θα έπρεπε να συμπληρώσει το «σύμφωνο σταθερότητας». Αντίθετα, οι Βρετανοί σοσιαλφιλελεύθεροι, όντας πιο ρεαλιστές από τους ομοϊδεάτες τους στην ηπειρωτική Ευρώπη, επιδίωκαν να εξάγουν το «επιτυχές» Αγγλοσαξωνικό μοντέλο της ελαχιστοποίησης των κοινωνικών δαπανών και της «ελαστικής» αγοράς εργασίας. Η ελαχιστοποίηση των κοινωνικών δαπανών συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, ότι τα κοινωνικά επιδόματα δεν είναι πια δικαίωμα του πολίτη, αλλά συνδέονται με την υποχρεωτική αντιπαροχή εργασίας (πολιτική που μετά τον Κλίντον εισήγαγε και ο Μπλερ). Ακόμη, η «ελαστικότητα» της αγοράς εργασίας σήμαινε την αποκλειστική στήριξη της πολιτικής της απασχόλησης στην προσφορά και στη μείωση του άμεσου ή έμμεσου κόστους της εργασίας, καθώς και στη βελτίωση του εργατικού δυναμικού μέσω της εκπαίδευσης και μετεκπαίδευσης. Πολιτική, που καταλήγει, βέβαια, στη δημιουργία νέων χαμηλόμισθων θέ-

28. Τα στοιχεία για τα εξαγωγικά μερίδια υπολογίστηκαν με βάση το *World Development Indicators 2002* (Table 4.5) & *World Development Indicators 2010* (Table 4.4).
29. *IMD/The Guardian* (27/3/1997) & WEF/The Guardian (21/5/1997).
30. *The Observer* (1/6/1997).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σεων, βασικά μερικής και ευκαιριακής απασχόλησης, και σε τεράστια διεύρυνση των ανισοτήτων και της ανασφάλειας.

Συμπερασματικά, το πραγματικό δίλημμα για μια ριζοσπαστική Αριστερά δεν ήταν τότε (και δεν είναι, πολύ περισσότερο, σήμερα!) να διαλέξει μεταξύ ενός ουτοπικού «αριστερού» Μάαστριχτ και ενός «νεοφιλελεύθερου», αλλά μεταξύ της υποταγής στη λογική της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς που εκφράζει η ΕΕ και η ΟΝΕ και της συμβολής στη δημιουργία μιας νέας μορφής κοινωνίας, πέρα από το σημερινό θεσμικό πλαίσιο. Όπως, άλλωστε, ήταν ανέκαθεν η αποστολή της αυθεντικής (ή αντισυστημικής) Αριστεράς.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΟΝΕ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

Γιατί έγινε το ευρώ;

Η διαδικασία ολοκλήρωσης της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) των Κοινοτικών χωρών έγινε σε τρία στάδια, την προηγούμενη δεκαετία. Στο πρώτο στάδιο, προβλεπόταν ότι ο μεγαλύτερος δυνατός αριθμός Κρατών-μελών θα προσχωρούσε στον μηχανισμό των σταθερών ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ). Στο δεύτερο στάδιο, εγκαθιδρύθηκε η νέα Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) που βαθμιαία αντικατέστησε τις εθνικές κεντρικές τράπεζες και, στο τελικό στάδιο, η Τράπεζα αυτή ανέλαβε τη διαχείριση του Ευρωπαϊκού Κοινού Νομίσματος (του ECU) που, μέχρι την εισαγωγή του Ευρώ την 1/1/1999, ήταν βασικά μια «εσωτερική» λογιστική μονάδα μέτρησης, και του οποίου η αξία είχε καθοριστεί ως ο σταθμισμένος μέσος όρος των νομισμάτων που μετείχαν στο σύστημα.

Το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα είχε βασικό στόχο τη μείωση των διακυμάνσεων στις νομισματικές ισοτιμίες των χωρών-μελών σε σχέση με το ECU, έτσι ώστε να επιτευχθεί η αναγκαία νομισματική ισορροπία που απαιτούσε η δημιουργία του κοινού νομίσματος και η συνακόλουθη Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Έτσι δημιουργήθηκε ένα σύστημα σταθερών ισοτιμιών μεταξύ των ευρωπαϊκών νομισμάτων - μολονότι είχε εισαχθεί κάποια ευκαμψία στο σύστημα που επέτρεπε την διακύμανση της αξίας τους μέχρι 2.25% πάνω ή κάτω από το κοινό όριο. Το σύστημα αυτό των σταθερών ισοτιμιών απέβλεπε, κατά τους ιδρυτές του, στη δημιουργία μιας «νησίδας σταθερότητας» μέσα στο γενικό χάος των ελεύθερων συναλλαγματικών ισοτιμιών, στο οποίο είχε οδηγήσει η κατάρρευση του Bretton Woods, στις αρχές της δεκαετίας του '70. Δηλαδή, του συστήματος σταθερών ισοτιμιών που είχε εγκαθιδρυθεί αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, και το οποίο, όπως ήταν επόμενο για την εποχή εκείνη της παντοδυναμίας των ΗΠΑ, θεσμοθετούσε με ποικίλους τρόπους την ηγεμονία του δολαρίου. Ήταν χάρις στην ηγεμονία αυτή που

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οι ΗΠΑ μπορούσαν να κάνουν όσες ξένες επενδύσεις επιθυμούσαν, ακόμα και να χρηματοδοτούν τους πολέμους τους –και κύρια αυτόν του Βιετνάμ– χωρίς να σκοτίζονται, όπως όλα τα άλλα Κράτη, για τα ελλείμματα στο Ισοζύγιο Πληρωμών τους, που για μεγάλο χρονικό διάστημα, μάλιστα, ήταν και ευπρόσδεκτα, εφόσον το δολάριο ήταν ουσιαστικά το μόνο εθνικό νόμισμα που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στις διεθνείς εμπορικές αντιλλαγές.

Η μεταπολεμική όμως ανάπτυξη δύο, ανταγωνιστικών προς το αμερικανικό, μπλοκ κεφαλαίου –δηλαδή του ευρωπαϊκού, με πυρήνα το γερμανικό μάρκο και του άτυπου ασιατικού, με πυρήνα το ιαπωνικό γεν– έκανε φανερή τη ριζική μεταβολή στον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων και την ανάγκη για ένα νέο νομισματικό σύστημα που θα τον εξέφραζε. Στην εκπλήρωση της ανάγκης αυτής απέβλεπε η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κοινού Νομίσματος που –όπως σχεδιαζόταν από το ευρωπαϊκό τμήμα της υπερεθνικής ελίτ– θα σήμαινε την απώλεια της νομισματικής ηγεμονίας που ακόμα απολαμβάναν οι ΗΠΑ, παρά το ότι είχαν ήδη χάσει την βιομηχανική ηγεμονία τους. Σε αντίθεση, όμως, με το δολάριο που αντανακλούσε την οικονομική δύναμη ενός ομοιογενούς Κράτους-Έθνους, το ευρωπαϊκό νόμισμα ήταν προϊόν των αντιθέσεων μεταξύ τμημάτων του ευρωπαϊκού κεφαλαίου και εξέφραζε, ουσιαστικά, την οικονομική δύναμη (αλλά, όπως θα δούμε, και τα στενότερα οικονομικά συμφέροντα) της ισχυρότερης Κοινοτικής οικονομίας, της γερμανικής.

Ο τρόπος προσδιορισμού της εξωτερικής αξίας του ECU, της αξίας του, δηλαδή, σε σχέση με το δολάριο, ήταν ενδεικτικός για το πώς θα καθοριζόταν στο μέλλον η αξία του Ευρώ. Η αξία του ECU προσδιοριζόταν στην πράξη μονομερώς από την εξωτερική αξία του μάρκου, (που, κατά τον ίδιο τον πρόεδρο της Bundesbank, έπαιζε παρόμοιο ρόλο στο ΕΝΣ με το δολάριο στο σύστημα του Bretton Woods), ενώ οι νομισματικές αρχές των άλλων χωρών δεχόντουσαν υποχρεωτικά την αξία σε δολάρια των νομισμάτων τους που προέκυπτε από τη σχέση δολαρίου-μάρκου! Για να διατηρούν, όμως, τα διάφορα νομίσματα μέσα στο ΕΝΣ σταθερές τις μεταξύ τους ισοτιμίες έπρεπε να υπάρχει σύγκλιση στο ποσοστό πληθωρισμού (και, επομένως, και του ρυθμού αύξησης του εργατικού κόστους) των χωρών-μελών. Και η σύγκλιση αυτή σήμαινε ουσιαστικά ότι το ποσοστό πληθωρισμού τους έπρεπε να προσεγγίζει το γερμανικό. Στην περίπτωση, δηλαδή, που το ποσοστό πληθωρισμού μιας χώρας στο σύστημα αύξανε ταχύτερα από το γερμανικό, και σαν συνέ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πεια διαταράσσονταν οι σταθερές ισοτιμίες, ένας «μηχανισμός λιτότητας» υποτίθεται θα έμπαινε σε κίνηση που θα σκόπευε στην επαναφορά των ισοτιμιών.

Αν, για παράδειγμα, το ξέσπασμα ενός κύματος απεργιών στην Γαλλία οδηγούσε σε απότομη αύξηση των μισθών και συνακόλουθα του πληθωρισμού στη χώρα, δημιουργώντας ένα σημαντικό άνοιγμα με τους αντίστοιχους ρυθμούς στη Γερμανία, ένας εξισορροπητικός μηχανισμός θα έμπαινε σε κίνηση που θα λειτουργούσε τόσο στο μικρο-οικονομικό επίπεδο των επιχειρήσεων, όσο και στο μακρο-οικονομικό επίπεδο της οικονομίας γενικά. Στο μικρο-οικονομικό επίπεδο, οι γαλλικές επιχειρήσεις που γινόντουσαν μη ανταγωνιστικές και δεν μπορούσαν πια να ελπίζουν σε μια υποτίμηση του φράγκου για να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά τους, θα εξαναγκάζονταν να αντιδράσουν τελικά με απολύσεις, οι οποίες θα είχαν το (εξισορροπητικό) αποτέλεσμα να συμπιέσουν τους μισθούς στο μέλλον. Στο μακρο-οικονομικό επίπεδο, ο υψηλότερος πληθωρισμός, με τις αρνητικές συνέπειές του στην ανταγωνιστικότητα και στις γαλλικές εξαγωγές, θα είχε ως αποτέλεσμα την πίεση προς τα κάτω του φράγκου. Τότε, αν η παρέμβαση των κεντρικών τραπεζών των χωρών-μελών δεν συγκρατούσε τον κατήφορο του νομίσματος και δεδομένου ότι αποκλειόταν η μεταβολή των ισοτιμιών, κατά τους κανόνες λειτουργίας του ΕΝΣ, οι γαλλικές αρχές θα έπρεπε να λάβουν μέτρα για να επαναφέρουν την αξία του νομίσματος μέσα στα «επιτρεπτά» από το ΕΝΣ όρια. Εφόσον η υποτίμηση, που θα μπορούσε να βελτιώσει το Ισοζύγιο (κάνοντας τις εξαγωγές πιο φθηνές και τις εισαγωγές πιο ακριβές), αποκλειόταν εξ ορισμού, η μόνη λύση που απόμενε ήταν η συμπίεση των εισαγωγών. Ομως, μέτρα στρεφόμενα ειδικά κατά των εισαγωγών δεν είναι δυνατά μέσα στην Ενιαία Αγορά. Έτσι, αν οι επιχειρήσεις δεν κατόρθωναν να συμπιέσουν γενικά το εργατικό κόστος, η μόνη λύση που θα απόμενε ήταν η λήψη μέτρων λιτότητας (αυστηρή νομισματική/δημοσιονομική πολιτική) που θα συμπίεζαν τη συνολική ζήτηση και, επομένως, και τις εισαγωγές, με τελικό αποτέλεσμα την εξισορρόπηση του Ισοζυγίου Πληρωμών και συνεπώς και του φράγκου. Η συμπίεση όμως της συνολικής ζήτησης σήμαινε και συμπίεση εισοδημάτων (όχι, βέβαια, ισομερώς κατανεμημένη) καθώς και της παραγωγής, δηλαδή ανεργία. Και στα δύο επομένως επίπεδα, ο εξισορροπητικός μηχανισμός θα λειτουργούσε τελικά μέσω της επέκτασης της ανεργίας, η οποία, αν ο εξισορροπητικός μηχανισμός λειτουργούσε αποτελεσματικά, υποτίθεται ότι θα ήταν προσωρινή.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ο «εξισορροπητικός» μηχανισμός στην πράξη

Ας δούμε όμως πώς λειτουργούσε και λειτουργεί ο «εξισορροπητικός» μηχανισμός στη πράξη, τόσο σε σχέση με το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ), όσο και με το ευρώ.

Τον Σεπτέμβρη του 1992, άρκεσε μια σοβαρή νομισματική κρίση κερδοσκοπίας για να κάνει φανερό σε όλους τον παράλογο, αλλά και σαφώς αντιδημοκρατικό χαρακτήρα του ΕΝΣ - σε όλους, εκτός βέβαια από τους ορθόδοξους οικονομολόγους και τεχνοκράτες που δεν βλέπουν το δάσος αλλά το δένδρο και, φυσικά, την οικονομική και πολιτική ελίτ που καρπώνεται τα οφέλη αυτού του συστήματος.

Το παράλογο στοιχείο εκδηλώθηκε με το γεγονός ότι η απελευθέρωση των αγορών κεφαλαίου, βασικό στοιχείο της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας που ενσωμάτωνε το ΕΝΣ, συνέβαλε αποφασιστικά στη νομισματική κρίση που ξέσπασε τότε και αποτέλεσε μια γενική δοκιμή της σημερινής κρίσης - γεγονός που κάνει σημαντική τη μελέτη της.

Το αντιδημοκρατικό στοιχείο έγινε φανερό από το γεγονός ότι, όπως αποδείχθηκε, το οικονομικό πεπρωμένο του καθενός μας, όχι μόνο δεν αποφασίζεται από την αυτόνομη βούληση του κάθε πολίτη, αλλά ούτε καν από την κυβέρνηση που τον «εκπροσωπεί».

Σημείο εκκίνησης για την κατανόηση της κρίσης είναι ότι η ραγδαία αυξανόμενη μεταπολεμικά διεθνοποίηση της οικονομίας δεν ήταν μόνο το αποτέλεσμα της δυναμικής του συστήματος της οικονομίας της αγοράς. Σημαντικό ρόλο στη σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας έπαιξε επίσης η πολιτική των διεθνών οργανισμών (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, GATT/ΠΟΕ και ΕΟΚ/ΕΕ) –οι οποίοι βέβαια απλά θεσμοθετούσαν τις αλλαγές που είχαν ξεκινήσει «από κάτω» οι πολυεθνικές– να προωθήσουν με κάθε τρόπο το εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης που βασίζεται στην επέκταση των εξαγωγών, την καταστροφή της τοπικής οικονομικής (και συνακόλουθα πολιτικής) αυτοδυναμίας, και την άρση κάθε εμποδίου στην ελευθερία του εμπορίου. Βασική προϋπόθεση για τη διεθνοποίηση της οικονομίας ήταν η απελευθέρωση της αγοράς κεφαλαίου, δηλαδή η άνετη και χωρίς περιορισμούς διακίνηση κεφαλαίου από χώρα σε χώρα. Γι' αυτό και η κατάργηση όλων των συναλλαγματικών ελέγχων θεωρήθηκε πάντα ως προϋπόθεση της Ενιαίας Αγοράς του «1993», ενώ ήδη από το 1986 είχε αρχίσει η διαδικασία άρσης όλων των περιορισμών στη διακίνηση κεφαλαίου. Η απελευθέρωση αυτή της αγοράς κεφαλαίου συνέ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

βαλε αποφασιστικά στη δραματική ανάπτυξή της που φανερώνει το γεγονός ότι ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1990, σύμφωνα με τον Ν. Brady, τον τότε Υπ. Θησαυροφυλακίου των ΗΠΑ, περίπου 1.000 δις δολ. σε ξένο συνάλλαγμα άλλαζαν χέρια κάθε μέρα στις χρηματαγορές (15 φορές το τότε ελληνικό εθνικό εισόδημα!), ποσό που αντιπροσώπευε το διπλάσιο σχεδόν των συναλλαγματικών διαθεσίμων των μεγαλυτέρων βιομηχανικών χωρών[1]. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συντριπτική πλειονότητα των συναλλαγών, ήδη από τότε, δεν αφορούσε την διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών, αλλά χρήματος.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, είναι προφανές ότι ελάχιστα έθνη έχουν σήμερα τη δύναμη να αντισταθούν σε μια επίθεση κερδοσκοπίας κατά του νομίσματός τους, (αφού τα αποθέματά τους σε συνάλλαγμα δεν είναι πια αρκετά), ή κατά των κρατικών ομολόγων τους, ιδιαίτερα αν καταφεύγουν στις ξένες αγορές για την πώλησή τους (όπως η Ελλάδα, σε αντίθεση π.χ. με την Ιαπωνία). Στη διάρκεια, για παράδειγμα, δύο εβδομάδων κατά τη κρίση του ΕΝΣ τον Σεπτέμβρη του 1992, υπολογίζεται ότι οι κεντρικές τράπεζες στο σύστημα ξόδεψαν περίπου 60 δις δολ. από τα συναλλαγματικά τους διαθέσιμα για ν' αντιμετωπίσουν τους κερδοσκόπους (οι οποίοι, θα πρέπει να σημειωθεί συνήθως εκπροσωπούν Τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες κ.λπ.!) Τότε, ο μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών του ΕΝΣ απέδειξε περίτρανα ότι, ανεξάρτητα από την οικονομική πολιτική που ακολουθεί μια κυβέρνηση, τελικά, πρέπει να υποκύψει στις «δυνάμεις της αγοράς», δηλαδή την κερδοσκοπία. Έτσι, η Αγγλία, η Ιταλία και η Ισπανία αναγκάστηκαν να δεχθούν την υποτίμηση του νομίσματός τους, που μέχρι πριν λίγες εβδομάδες ήταν «αδιανόητη» στο πλαίσιο της αντιπληθωριστικής πολιτικής τους, ενώ άλλες από τις οικονομικά ασθενέστερες χώρες (Ιρλανδία, Πορτογαλία) αναγκάστηκαν να επανεισάγουν τους συναλλαγματικούς περιορισμούς που μόλις πριν λίγα χρόνια είχαν υποχρεωθεί από το ΕΝΣ να καταργήσουν. Παράλληλα, το «σκληρό» φράγκο επέζησε μόνο χάρις στη μαζική υποστήριξή του από τη Bundesbank (για να αποφευχθεί η ολοκληρωτική κατάρρευση του ΕΝΣ και της ΟΝΕ), αλλά και στη δραστική αύξηση των γαλλικών επιτοκίων!

Οι εξελίξεις αυτές σήμαιναν όχι μόνο την ανατροπή της πολιτικής που μέχρι τότε ακολουθούσαν οι χώρες αυτές, αλλά και ότι το δίλημμα για

1. *The Guardian* (24/9/1992).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μια ασθενή οικονομικά χώρα στην ΕΟΚ (δηλαδή, μια οικονομία με σημαντική απόκλιση από την γερμανική παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα) ήταν είτε μεγαλύτερη ανεργία, είτε επιταχυνόμενος πληθωρισμός, ή και τα δύο. Και αυτό, γιατί οι βασικές επιλογές της χώρας αυτής μέσα στο ΕΝΣ ήταν είτε η συνέχιση της παραμονής της στο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών (που, σε αντίθεση με την όλη λογική της Ενιαίας Αγοράς, θα έπρεπε τώρα να συνοδεύεται με συναλλαγματικούς ελέγχους) είτε η έξοδος από το σύστημα.

Η παραμονή, όμως, στο σύστημα μιας οικονομικά ασθενούς χώρας εξασφάλιζε μεν χαμηλό πληθωρισμό ανάλογο του γερμανικού (γιατί μόνο έτσι μπορούσαν να διατηρούνται σταθερές οι ισοτιμίες) αλλά συγχρόνως συνεπαγόταν τη διατήρηση της ανεργίας σε πολύ υψηλά επίπεδα, εφόσον στο νεοφιλελεύθερο οικονομικό πλαίσιο, όπου το κράτος όχι μόνο δεν τονώνει αλλά αντίθετα εξασθενίζει (μέσω της μείωσης των δημοσίων δαπανών) την οικονομική δραστηριότητα, η μακροοικονομική πολιτική περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον έλεγχο των επιτοκίων (χαμηλά επιτόκια για να ενισχύσουν τις επενδύσεις και την κατανάλωση και αντίστροφα). Στο πλαίσιο όμως του ΕΝΣ ακόμη και αυτός ο έλεγχος μόνο θεωρητικά ήταν δυνατός! Για παράδειγμα, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ιταλία με υπερδιπλάσια ανεργία από τη Γερμανία, και η Ισπανία, Ιρλανδία με υπερτριπλάσια, ήταν υποχρεωμένες να έχουν περίπου τα ίδια επιτόκια με τη Γερμανία (που είχε τότε υψηλά επιτόκια, για τη χρηματοδότηση της ενοποίησης και τη συγκράτηση του πληθωριστικού κόστους της) ώστε να μπορούν να στηρίζουν τη σταθερή ισοτιμία του νομίσματός τους με το μάρκο. Αυτό σήμαινε ότι χώρες σε βαθιά ύφεση, όπως η Αγγλία, ενώ είχαν ανάγκη χαμηλών επιτοκίων, ήταν αναγκασμένες μέσα στο ΕΝΣ είτε να διατηρούν πολύ υψηλά επιτόκια και να ενισχύουν την ύφεση, είτε να υποτιμήσουν το νόμισμά τους, υπονομεύοντας την πολιτική τους κατά του πληθωρισμού, που για τους νεοφιλελεύθερους είναι ο υπ' αριθμόν ένα στόχος.

Από την άλλη μεριά, η έξοδος από το ΕΝΣ σήμαινε συνεχή υποτίμηση των ασθενέστερων νομισμάτων, η οποία αναπόφευκτα οδηγούσε σε επιταχυνόμενο πληθωρισμό, χωρίς σημαντική μείωση της ανεργίας! Συγχρόνως, η αστάθεια και η έλλειψη εμπιστοσύνης στη σταθερότητα του νομίσματος είχε αρνητικές συνέπειες στην αναπτυξιακή διαδικασία των περιφερειακών χωρών (Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ιρλανδία) οι οποίες στηρίζουν την ανάπτυξή τους, κατά κύριο λόγο, στην εισροή ξένου κεφαλαίου.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ανάλογα ισχύουν σήμερα και για μια χώρα στην Ευρωζώνη, όπως η Ελλάδα, αν ξεσπάσει κρίση κερδοσκοπίας κατά των κρατικών ομολόγων της (εφόσον κρίση κερδοσκοπίας κατά του Ευρώ είναι δυνατή μόνο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο). Με μια σημαντική διαφορά, όμως, σε σχέση με το ΕΝΣ. Σήμερα, η χώρα-μέλος της Ευρωζώνης δεν έχει ούτε τη (θεωρητική) δυνατότητα να «παίξει» με τα επιτόκια, όπως μπορούσαν οι χώρες-μέλη του ΕΝΣ, εφόσον και αυτά τώρα καθορίζονται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), με βάση, βέβαια, τις αποφάσεις της πολιτικής και οικονομικής ελίτ που διευθύνει την Ευρωζώνη. Αυτό σημαίνει ότι η παραμονή μας στην Ευρωζώνη εξασφαλίζει μεν σταθερό νόμισμα (γεγονός που, όταν μειώνεται η ανταγωνιστικότητα, όπως συμβαίνει με τη δική μας, αποτελεί μειονέκτημα!) και έναν πληθωρισμό που δεν απέχει πολύ από τον πληθωρισμό των μητροπολιτικών κέντρων, αλλά συγχρόνως συνεπάγεται τη διατήρηση της ανεργίας σε πολύ υψηλά επίπεδα, εφόσον στο πλαίσιο της νεοφιλελευθερης παγκοσμιοποίησης, όπου το κράτος δεν παίζει πλέον, όπως στη σοσιαλδημοκρατική περίοδο, ρόλο ενίσχυσης της οικονομικής δραστηριότητας, η μακροοικονομική πολιτική περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στη δημιουργία αναπτυξιακών «κινήτρων», τα οποία από μόνα τους, μόνο περιθωριακό ρόλο έπαιζαν ιστορικά.

Παρόλα αυτά, μερικοί ενθουσιώδεις οπαδοί του Μάαστριχτ (στην Ελλάδα υπάρχει το είδος ακόμη και μεταξύ «μετακομμουνιστών»!) υποστήριζαν ότι οι αντιφάσεις αυτές ήταν προσωρινές στη μεταβατική φάση μέχρι να καθιερωθεί το Ευρώ και η ΟΝΕ. Στην πραγματικότητα, όμως, αυτό ήταν άλλος ένας μύθος. Όπως τόνιζε από τότε ο καθηγητής Toporowski[2], το ΕΝΣ ήταν ένα σύστημα μόνιμου αντιπληθωρισμού και μαζικής ανεργίας, αφού τα περισσότερα μέλη του αναγκάζονταν να εφαρμόζουν αντιπληθωριστική πολιτική μείωσης των εισοδημάτων για να συμπιέσουν τα ελλείμματα στο Ισοζύγιο Πληρωμών τους, τα οποία δημιουργούσε η σημαντική απόκλισή τους από τη γερμανική ανταγωνιστικότητα. Έτσι, αν στο πλαίσιο της ΟΝΕ και της Ευρωζώνης, υποστήριζε ο Toporowski, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις μετατραπούν σε κάτι παρόμοιο με τα όργανα Τοπικής Αυτοδιοίκησης, θα λειτουργούν απλώς σαν «τον αντιπληθωριστικό βραχίονα» της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, με στόχο την συ-

2. *The Observer* (27/9/1992).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γκράτηση των εισοδημάτων και της δαπάνης, ώστε να μπορεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να διατηρεί ένα «ισχυρό» ευρωπαϊκό νόμισμα.

Οι προβλέψεις, βέβαια, του Toporowski αποδείχθηκαν σήμερα προφητικές, εφόσον η ΟΝΕ ξεπέρασε μεν τις αντιφάσεις των πολλών νομισμάτων, και ιδιαίτερα τις κρίσεις κερδοσκοπίας εναντίον τους, αντικαθιστώντας όμως τις νομισματικές κρίσεις κερδοσκοπίας και την ανάγκη επιβολής συναλλαγματικών ελέγχων, με κρίσεις εμπιστοσύνης/κερδοσκοπίας όσον αφορά στη ρευστότητα, καθώς και την αξιοπιστία των δανειζόμενων χωρών-μελών να ξεπληρώσουν τα χρέη τους, ενώ η ουσία του εξισορροπητικού μηχανισμού του ΕΝΣ παραμένει η ίδια και στην ΟΝΕ: η σύγκλιση των περιφερειακών χωρών τελικά επιτυγχάνεται με πολιτικές βάρβαρης λιτότητας, φτώχεια και ανεργία! Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι το Γερμανο-Γαλλικό Διευθυντήριο στην Ευρωζώνη ήδη σχεδιάζει πολιτικές και οικονομικές κυρώσεις στις χώρες-μέλη, των οποίων το δημοσιονομικό έλλειμμα ξεπερνά το 3% που ορίζει το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, ακόμη και στέρηση του δικαιώματος ψήφου τους!

Η σημασία της προσχώρησής μας στο ΕΝΣ, τον προθάλαμο της ΟΝΕ

Η συνέπεια της εισδοχής της δραχμής στο ΕΝΣ το 1994 ήταν ότι, ενώ το άνοιγμα στην ανταγωνιστικότητά μας σε σχέση με τα μητροπολιτικά κέντρα καλυπτόταν μέχρι τότε μέσω της υποτίμησης της δραχμής, και της παράλληλης συμπίεσης των μισθών και ημερομισθίων, μετά την εισδοχή στο ΕΝΣ η μόνη δυνατότητα που έμενε ήταν η παραπέρα συμπίεση των εισοδημάτων των μισθοσυντήρητων, εφόσον η δραχμή έπρεπε να μη ξεπερνά ένα μέγιστο ποσοστό υποτίμησης 6% σε σχέση με τις «κεντρικές ισοτιμίες» του συστήματος.

Η ιδεολογία του εξισορροπητικού συστήματος που ανέπτυσσαν οι συστημικοί οικονομολόγοι, και επαναλάμβαναν (με το αξημίωτο βέβαια!) τα αντίστοιχα παπαγαλάκια στα ΜΜΕ, ήταν, φυσικά, εξωραϊσμένη σε σχέση με τα παραπάνω. Σύμφωνα με την ιδεολογία αυτή, η επέκταση της ανεργίας και της φτώχειας θα ήταν απλώς το προσωρινό «αναγκαίο κακό» του μηχανισμού αυτού, εφόσον η συμπίεση μισθών και εισοδημάτων θα έφερνε και αντίστοιχη μείωση των τιμών και, επομένως, βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, αποκαθιστώντας τελικά τη σύγκλιση με τα μητρο-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πολιτικά κέντρα! Όμως, θεμελιακή προϋπόθεση για την αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού αυτού και την παροδικότητα της ανεργίας ήταν οτι οι βασικές αιτίες των αποκλίσεων, όσον αφορά στις μεταβολές στον πληθωρισμό, στο εργατικό κόστος και στην ανταγωνιστικότητα, καθώς και οι συνέπειές τους στον Προϋπολογισμό και το Ισοζύγιο Πληρωμών, οφείλονταν, επίσης, σε παροδικά φαινόμενα και όχι, φυσικά, σε διαρθρωτικά φαινόμενα που, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, αποτελούν τη θεμελιακή αιτία της χρόνιας δομικής κρίσης ενός εξωστρεφούς «αναπτυξιακού» μοντέλου, όπως το μεταπολεμικό ελληνικό.

Εντούτοις, με βάση τη μυθολογική ιδεολογία των ορθόδοξων οικονομολόγων (που την παρουσιάζουν μάλιστα ως «επιστήμη», ανακηρύσσοντας και ανάλογα «προοδευτικά» φερέφωνα της συστημικής ιδεολογίας όπως οι Στίγκλιτς, Κρούγκμαν κ.ά. ως «Νομπελίστες οικονομικών», για να δίνουν αντίστοιχο βάρος στις απόψεις τους τα ΜΜΕ των ελίτ), οι τεχνοκράτες στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, και κατ' ακολουθία οι δικοί μας τεχνοκράτες και το οικονομικό κατεστημένο στη χώρα μας, έθεταν ως προϋπόθεση της ένταξής μας στο ΕΝΣ τη «σύγκλιση» της οικονομίας μας με τις Κοινοτικές. Με τον όρο αυτό εννοούσαν βασικά δύο πράγματα: πληθωριστική και δημοσιονομική σύγκλιση. Τη σύγκλιση δηλαδή του ποσοστού πληθωρισμού με το μέσο, περίπου, Κοινοτικό και, ακόμα, τον σημαντικό περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Μετά την ένταξή μας, υπέθετε το οικονομικό κατεστημένο, το γεγονός ότι η δραχμή θα ήταν δεμένη μέσα στο ΕΝΣ σήμαινε ότι καμιά κυβέρνηση δεν θα μπορούσε πια να επιδοθεί σε δημοσιονομικές σπατάλες, ενώ τα συνδικάτα θα ήξεραν ότι αυξήσεις μισθών που υπερβαίνουν τους Κοινοτικούς ρυθμούς θα σήμαιναν αυτόματη ανεργία. Ακόμα, με βάση την ίδια επιχειρηματολογία, η εξωτερική και εσωτερική σταθερότητα, που θα εξασφάλιζε το σύστημα, θα λειτουργούσε σαν αποτελεσματικό κίνητρο που θα προσέλκυε ξένους και ντόπιους επενδυτές να αναλάβουν την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας. Το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα θα ήταν «διαρθρωτική» σύγκλιση, σύγκλιση δηλαδή της παραγωγικής δομής της χώρας μας με αυτή των κοινοτικών. Και εδώ τέλειωνε το παραμύθι.

Και επρόκειτο περί απλού παραμυθιού διότι, βέβαια, αν επανέλθουμε στην πραγματικότητα, τότε θα δούμε ότι η διαρθρωτική σύγκλιση ήταν θεμελιακή ***προϋπόθεση*** για την ένταξη και όχι η ποθητή ***συνέπειά*** της. Το γεγονός, άλλωστε, ότι μια τέτοια διαρθρωτική σύγκλιση δεν επιτεύχθηκε στη περίοδο του μεγαλύτερου μεταπολεμικού μπουμ στην ιστορία

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

του καπιταλισμού (1950 - αρχές δεκαετίας '70), όταν όχι μόνο υπήρχαν διεθνή κεφάλαια διαθέσιμα για επενδύσεις στη χώρα μας, αλλά και ζούσαμε πάλι υπό καθεστώς σταθερών ισοτιμιών (Bretton Woods) και είχαμε συγχρόνως επιτύχει σύγκλιση δημοσιονομική και πληθωριστική, ήταν ενδεικτικό. Αντίθετα, το γεγονός ότι μετά την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ αντιμετωπίζαμε πολύ πιο έντονο ανταγωνισμό από τότε, τόσο όσον αφορά στις επενδύσεις (λόγω του ανοίγματος των ανατολικών αγορών), αλλά και όσον αφορά στα προϊόντα μας (λόγω της κατάργησης της δασμολογικής προστασίας σε σχέση με την ΕΟΚ/ΕΕ, καθώς και του εμπορικού ανταγωνισμού από χώρες εκτός ΕΟΚ/ΕΕ με φθηνότερο εργατικό κόστος που εξειδικεύονται σε παρόμοια προϊόντα), μετέτρεψε σε φάρσα τη στρατηγική για ανάπτυξη μέσω των ξένων επενδύσεων που υποτίθεται θα προσέλκυε η επίτευξη σταθερότητας.

Φυσικά, είναι ακόμη μεγαλύτερη φάρσα να ισχυρίζεται σήμερα η κοινοβουλευτική Χούντα και ο αρχηγός της ότι είναι δυνατή η «ανάπτυξη» με κύριο (αν όχι αποκλειστικό) μοχλό τις ξένες επενδύσεις, οι οποίες, βέβαια, δεν έχουν κανένα λόγο να προσελκυστούν μαζικά από την Ελλάδα και όχι από τους παραδείσους των μισθών εξαθλίωσης της Κίνας, Ινδίας κ.λπ., ή, ακόμα πλησιέστερα σε εμάς, από το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης που απολαύει, επίσης, χαμηλότερα ημερομίσθια σχετικά με τα ελληνικά. Αυτό δεν αποκλείει βέβαια κάποιες «επενδύσεις της αρπαχτής», από Άραβες σεΐχηδες του Κόλπου, στους οποίους σήμερα προσφέρονται τα καλύτερα τουριστικά μας φιλέτα αντί πινακίου φακής για να τα μετατρέψουν σε Λας Βεγκας ή παρόμοιες αθλιότητες, Ουτε αποκλείει κάποιες Κινέζικες επενδύσεις σε λιμάνια η μέσα μεταφοράς για την εξασφάλιση της φθηνής διαμετακόμισης Κινέζικων προιόντων προς την ΕΕ. Όμως, παρόμοιες «επενδύσεις» όχι μόνο δεν εξασφαλίζουν σημαντική ανάπυξη και απασχόληση αλλά ούτε βεβαια μπορεί να έχουν, από τη φύση τους, οποιαδήποτε αξιόλογη επίδραση στην παραγωγική δομή της χώρας και την απασχόληση. Απλώς το σχετικό ξεπούλημα των «ασημικών» θα βοηθήσει την ταχύτερη ικανοποίηση των πιστωτών μας...

Αν, δηλαδή, ξεκινήσουμε από μια διαφορετική συλλογιστική, όπως αυτή που ανέπτυξα στα προηγούμενα κεφάλαια, η οποία υποθέτει ότι τόσο ο διαφορικός πληθωρισμός στη χώρα μας, όσο και τα ελλείμματα στο Ισοζύγιο Πληρωμών έχουν βασικά διαρθρωτικό χαρακτήρα, οφείλονται, δηλαδή, στην χρόνια δομική κρίση που ανέλυσα στο Πρώτο Μέ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρος, το αναπόφευκτο συμπέρασμα είναι ότι η ένταξή μας στο ΕΝΣ και στη συνέχεια στην ΟΝΕ, ακόμα και εάν πετυχαίναμε δημοσιονομική και πληθωριστική σύγκλιση, θα σήμαινε μόνιμη λιτότητα και ανεργία. Και αυτό, διότι, ενώ ο εξισορροπητικός μηχανισμός του ΕΝΣ και της ΟΝΕ προϋποθέτουν παροδικές αιτίες αποκλίσεων, το χρόνιο άνοιγμα μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης στη χώρα μας, που εκδηλώνεται κύρια με το χρόνιο έλλειμμα στο Εμπορικό Ισοζύγιο, φανερώνει μια μόνιμη αιτία απόκλισης. Η οικονομία μας, δηλαδή, σε αντίθεση με τις μητροπολιτικές χώρες, πάσχει από μόνιμη διαρθρωτική ανισορροπία και όχι από παροδικές ανισορροπίες. Αυτό σημαίνει ότι η ένταξη οδήγησε σε ένα φαύλο κύκλο μειωνόμενης ανταγωνιστικότητας (γιατί η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τελικά στηριζόταν αποκλειστικά στις ξένες επενδύσεις - που δεν έγιναν ποτέ!) και στη συνακόλουθη διαρκή ανάγκη πολιτικών λιτότητας. Και, φυσικά, όπως διδάσκει η πικρή εμπειρία, την πολιτική λιτότητας δεν την πληρώνουν όλοι στον ιδιο βαθμό, ιδιαίτερα στη χώρα μας όπου ανθεί η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή...

Η πρόσφατη, άλλωστε, Ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η ελληνική ανταγωνιστικότητα χειροτέρευσε σημαντικά τη δεκαπενταετία πριν την ένταξη στο ΕΝΣ και στη συνέχεια στην ΟΝΕ. Η χειροτέρευση όμως αυτή δεν οφειλόταν στο εργατικό κόστος, τον πληθωρισμό ή τα δημοσιονομικά ελλείμματα, εφόσον η χρόνια υποτίμηση της δραχμής, μέχρι το «κλείδωμά» της στο ΕΝΣ, φρόντιζε για τη σημαντική αντιστάθμιση των παραγόντων αυτών. Η δραχμή είχε υποστεί όχι απλώς κατολίσθηση, αλλά καθίζηση στη περίοδο της μεταπολίτευσης, αλλά και τη μεταπολεμική περίοδο γενικότερα. Έτσι, μετά από τρεις υποτιμήσεις και αρκετές διολισθήσεις η δραχμή είχε το 1998 λιγότερο από το 10% της αξίας που είχε το 1974, όταν εγκαταλείφθηκε η 20ετής σταθερά ισοτιμία της προς το δολάριο. Η χρόνια, επομένως, χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητάς μας οφειλόταν, πρωταρχικά, στην έλλειψη διαρθρωτικής σύγκλισης, στην έλλειψη δηλαδή, σε τελική ανάλυση, παραγωγικών επενδύσεων και του συνακόλουθου εκσυγχρονισμού της παραγωγικής βάσης, εφόσον η χώρα μας εξακολουθούσε να εξειδικεύεται σε προϊόντα για τα οποία από τη μια μεριά η παγκόσμια κατανάλωση έφθινε και από την άλλη υπήρχε οξυνόμενος ανταγωνισμός από τρίτες χώρες. Αυτό σήμαινε οτι μετά την ένταξη μας στην Ευρωζώνη η ελίτ μας δεν είχε κανένα άλλο μηχανισμό για ν' αντιστάθμίζει τη χρονια πτώση της ανταγωνιστικότητας από τη συμπίεση του εργατικού κόστους!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ποιος ωφελείται τελικά από το ευρώ;

Ο σημερινός μηχανισμός που μπαίνει σε κίνηση μέσα στο Ευρώ σε περίπτωση «ανισορροπιών» λειτουργεί με την ίδια λογική όπως και ο εξισορροπητικός μηχανισμός του ΕΝΣ. Η διαφορά είναι ότι, εφόσον δεν υπάρχουν καν εθνικά νομίσματα σήμερα, η κρίση δεν εκδηλώνεται πια μέσα από την πίεση των αγορών στο νόμισμα της χώρας που δεν συγκλίνει σε ανταγωνιστικότητα με αυτή της Γερμανίας, αλλά με την αντίστοιχη πίεση των αγορών στις τιμές των κρατικών ομολόγων της, εφόσον η χώρα αυτή, για να αντιμετωπίσει τα συμπτώματα της έλλειψης ανταγωνιστικότητας (δηλαδή τα δημοσιονομικά ελλείμματα και αυτά στο Ισοζύγιο Πληρωμών) θα έχει ήδη καταφύγει στον δανεισμό, συνήθως μάλιστα στον εξωτερικό δανεισμό που την κάνει απόλυτα ευάλωτη στους ξένους πιστωτές. Έτσι, οι πιστωτές, για να εισπράξουν τα οφειλόμενα (αν είναι ληξιπρόθεσμα) ή να εξασφαλίσουν την πληρωμή τους στο μέλλον, είναι σε θέση (δημιουργώντας κρίση εμπιστοσύνης στις αγορές και πιέζοντας αντίστοιχα προς τα κάτω τις τιμές για τα κρατικά ομόλογα της προβληματικής χώρας) να επιβάλλουν τις «πολιτικές λιτότητας» (μέσω του ΔΝΤ, της ΕΚΤ κ.λπ.) που θα συμπιέσουν μισθούς και συντάξεις και θα επιτρέψουν την αποπληρωμή των χρεών μέσα από την επέκταση της ανεργίας και της φτώχειας - όπως ακριβώς γίνεται σήμερα στην Ελλάδα.

Στην πραγματικότητα, μάλιστα, όπως λειτούργησε το Ευρώ στην πρώτη δεκαετία του, και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, μετά το ξέσπασμα της καπιταλιστικής κρίσης, έγινε πεντακάθαρο το ποιος ωφελείται περισσότερο από την Ευρωζώνη και γιατί δημιουργήθηκε το ευρώ. Όπως δείχνει σε ένα αποκαλυπτικό άρθρο του ο Martin Wolf[3], το Ευρώ σχεδιάστηκε (βασικά από τη γερμανική οικονομική ελίτ) με στόχο την καλύτερη εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων. Σημείο εκκίνησης για να γίνει αυτό αντιληπτό είναι το γεγονός ότι η ανάπτυξη της γερμανικής οικονομίας εξαρτάται πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι άλλες μεγάλες οικονομίες της ΕΕ (Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία) από τις εξαγωγές της, όπως δείχνει το γεγονός ότι το 47% της συνολικής ζήτησής της προέρχεται από τις εξαγωγές, έναντι μέσου όρου στις άλλες τρεις μεγάλες οικονομίες

3. Martin Wolf, "Germans are wrong: the eurozone is good for them", *The Financial Times* (7/9/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

28%[4]. Όπως μάλιστα δείχνει ο Wolf, τα 2/3 της γερμανικής ανάπτυξης, στην περίοδο 2000-2008, οφείλονταν στην αύξηση των εξαγωγών. Αυτό σημαίνει ότι η γερμανική οικονομική ελίτ, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή ελίτ στο «διευθυντήριο» της ΕΕ, χρειάζεται τις ξένες αγορές και εξαρτάται, επομένως, απόλυτα από την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών της. Και η ανταγωνιστικότητα αυτή, αν πάρουμε δεδομένο ότι η γερμανική οικονομία, σαν μια από τις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, δεν αντιμετωπίζει διαρθρωτικά προβλήματα όπως οι χώρες στην περιφέρεια της ΕΕ, εξαρτάται βασικά από την ισοτιμία του νομίσματος στο οποίο πουλά τα προϊόντα της. Όσο δηλαδή χαμηλότερη είναι η ισοτιμία αυτή, τόσο φθηνότερα και, επομένως, ανταγωνιστικότερα είναι τα γερμανικά προϊόντα, εφόσον βέβαια ήδη ενσωματώνουν (χάρη στο ανώτερο γερμανικό επίπεδο ανάπτυξης) ανώτερη τεχνογνωσία. Ακόμη, όσο πιο σταθερή είναι η ισοτιμία (που σημαίνει μικρό –ή ακόμη και μηδενικό– πληθωρισμό) τόσο το καλύτερο για τα γερμανικά προϊόντα.

Στην πρώτη δεκαετία του Ευρώ επιτεύχθηκαν και οι δύο αυτοί στόχοι από τη γερμανική ελίτ. Έτσι, ο πληθωρισμός ήταν χαμηλότερος στη Γερμανία της Ευρωζώνης από ό,τι στη Γερμανία του μάρκου. Ακόμη, το ευρώ, ιδιαίτερα με το ξέσπασμα της κρίσης τα τελευταία δύο χρόνια, διατηρήθηκε ανταγωνιστικό, αν όχι υποτιμημένο. Και σε αυτό βοήθησε αποφασιστικά η ελληνική ουσιαστική χρεοκοπία και η γενικότερη κρίση της ευρωπαϊκής περιφέρειας που έσπρωξαν την αξία του Ευρώ προς τα κάτω. Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι, αντίθετα με τις ανοησίες Κεϋνσιανο-Μαρξιστών οικονομολόγων (στην Ελλάδα το είδος αφθονεί!), η ύφεση στην περιφέρεια, στην οποία οδήγησε η κρίση αυτή, δεν επηρεάζει σημαντικά τις γερμανικές εξαγωγές, αφού οι εξαγωγές της Γερμανίας στις περιφερειακές χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία) αναλογούν μονο στο 5% των εξαγωγών της[5]. Γι' αυτό και η κρίση σε αυτές, το πρώτο εξάμηνο του 2010, δεν εμπόδισε μια θεαματική αύξηση των συνολικών γερμανικών εξαγωγών και του ΑΕΠ της στην ίδια περίοδο. Εάν παρόμοια κρίση στην περιφέρεια συνέβαινε πριν τη δημιουργία της Ευ-

4. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.8.
5. Ralph Atkins. "Fall in German exports signals slower growth", *The Financial Times* (8/9/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρωζώνης (όπως π.χ. συνέβη στη αρχή της περασμένης δεκαετίας) είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς ότι το μάρκο θα είχε απογειωθεί, αφού θα φάνταζε σαν όαση μέσα στο χάος των νομισματικών ανισορροπιών που θα είχε δημιουργηθεί, παρασύροντας προς τα κάτω και τις γερμανικές εξαγωγές. Στην πραγματικότητα, ακόμη και η εισροή άφθονων δανειακών κεφαλαίων στην Ελλάδα, την Ισπανία κ.λπ. από τη Γερμανία, τη Γαλλία και άλλες μητροπολιτικές χώρες μετά τη δημιουργία της Ευρωζώνης, πάλι, ήταν προς όφελος των οικονομικών ελίτ των χωρών αυτών, εφόσον, πρώτον, τα δανειακά κεφάλαια βοηθούσαν παραπέρα τις εξαγωγές τους προς τις περιφερειακές χώρες και, δεύτερον, μπορούσαν να εκμεταλλεύονται τη διαφορά επιτοκίων (τα spreads), που ακόμη και πριν ξεσπάσει η κρίση δεν ήταν ασήμαντη - εν πλήρη γνώσει ότι δεν επρόκειτο να χάσουν τα λεφτά τους δανείζοντας χώρες της Ευρωζώνης σε ευρώ. Από την άλλη μεριά, οι περιφερειακές χώρες δεν κέρδιζαν σχεδόν τίποτα από άποψη ανταγωνιστικότητας, εφόσον τα κεφάλαια αυτά διοχετεύονταν είτε στην κατανάλωση (η γνωστή αναπτυξιακή «φούσκα» της Ελλάδας) είτε στις κατασκευές (δημιουργώντας ανάλογη «φούσκα» στην Ισπανία κ.λπ.), οδηγώντας σε έκρηξη τα ελλείμματα στα Ισοζύγια Πληρωμών, καθώς και τα χρέη τους. Γι' αυτό και επέλεξαν για την Ελλάδα τη λύση των ληστρικών μέτρων του «Μονόδρομου», ώστε να μη χάσουν ούτε Ευρώ οι δανειστές μας, με τη βοήθεια των δωσιλόγων του «Γιωργάκη» και του ΠΑΣΟΚ και σε βάρος, βέβαια, των λαϊκών στρωμάτων που θα τα γονατίσουν για πολλά χρόνια, εάν δεν ανατρέψουν την κοινοβουλευτική Χούντα που μας επέβαλαν οι ξένες και ντόπιες ελίτ.

Όχι αδικαιολόγητα, λοιπόν, ο Wolf συμπεραίνει:

> Η Γερμανία ήταν (και είναι) ο μεγάλος ευεργετούμενος από την ύπαρξη της ευρωζώνης. Είναι, επομένως, προς όφελος των γερμανικών συμφερόντων να σπρώξουν (την Ευρώπη) προς ένα μέλλον όπου η Ευρωζώνη επιβιώνει και οι περιφερειακές χώρες προσαρμόζονται επιτυχώς (...). Η Γερμανία έχει πελώρια πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα να εξασφαλίσει την ομαλή λειτουργία της ευρωζώνης.

Και όπως συμπλήρωσε (από άλλη σκοπιά) ο Γερμανός καθηγητής του Πανεπιστημίου του Μονάχου και διευθυντής του Ifo Institute, Hans-Werner Sinn[6]:

6. Martin Wolf, "Germans arewrong: the eurozone is good forthem", ό.π.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ο Μηχανισμός Στήριξης της Ελλάδος ήταν πολύ περισσότερο μια προσπάθεια να αποκρυφτούν οι ζημιές των Τραπεζών, ιδιαίτερα των γαλλικών, παρά να σωθεί η Ελλάδα.

Παρόλα αυτά οι απατεώνες του ΠΑΣΟΚ δεν έχουν πάψει ούτε στιγμή να εξαπατούν τον λαό πως ό,τι κάνουν το κάνουν για να «σώσουν την πατρίδα», δηλαδή, τις τσέπες των τραπεζιτών που μας δάνειζαν με το αζημίωτο για τους παραπάνω λόγους...

Γιατί οι ελίτ μας αποφάσισαν την ένταξη στην Ευρωζώνη;

Ήδη από τα μέσα της περασμένης δεκαετίας η οικονομική και πολιτική ελίτ προήγαγε την ένταξή μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) από «μονόδρομο», σε «Μεγάλη» ιδέα. Ο στόχος ήταν προφανής. Μόνο η πλύση εγκεφάλου που επιχειρήθηκε τότε από τις ελίτ σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να αποτρέψει ακόμη μεγαλύτερη κοινωνική έκρηξη από αυτή που ήδη σημειωνόταν τόσο στη χώρα μας, όσο και στις άλλες χώρες της ΕΕ εναντίον των πολιτικών λιτότητας, της δημοσιονομικής πειθαρχίας κ.λπ., με στόχο την επίτευξη των κριτηρίων σύγκλισης - την προϋπόθεση για την είσοδο στην Ευρωζώνη. Έτσι, ο πρωθυπουργός του σοσιαλφιλελεύθερου «εκσυγχρονισμού» στην Ελλάδα (Σημίτης), που μόλις είχε διαδεχθεί τον πρωτομάστορα της «Αλλαγής», δεν δίσταζε να δηλώνει ότι αν χάσουμε το τρένο της ΟΝΕ «οι αρνητικές επιπτώσεις θα είναι ανυπολόγιστες. Θα είναι δυσμενείς σε όλους τους τομείς: στη διεθνή θέση της χώρας, στην άμυνα, στην οικονομία, στα εισοδήματα, στην ανάπτυξη, στην κοινωνική πολιτική»[7]. Αντίστοιχα, ο εκπρόσωπος του οικονομικού κατεστημένου στην κυβέρνηση δήλωνε ότι αν η Ελλάδα δεν συμμετάσχει ούτε στη δεύτερη φάση της ΟΝΕ, θα συνδέσει την τύχη της με τις, σχεδόν περιφρονητικά αναφερόμενες, «χώρες της διεύρυνσης» (Τσεχία, Σλοβακία κ.λπ.) «με κίνδυνο να χάσει όσα κατέκτησε τα τελευταία 15 χρόνια»[8]. Όμως, το τι είχε «κατακτήσει» η Ελλάδα με την ένταξής της στην ΕΟΚ/ΕΕ ήδη το είδαμε στο Πρώτο Μέρος και θα το εξετάσουμε και στο επόμενο κεφάλαιο. Το ερώτημα, όμως που ανακύπτει είναι γιατί άραγε ο «τσάρος» της οικονομίας απέκρυβε το γε-

7. *Ελευθεροτυπία* (19/11/1996).
8. Βλ. δηλώσεις του τότε «τσάρου» της Οικονομίας, Γιάννου Παπαντωνίου, στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γονός ότι οι χώρες, όπου, άμεσα ή έμμεσα, ρωτήθηκαν οι λαοί τους έμειναν εκτός ΟΝΕ (Βρετανία, Δανία, Σουηδία) ή ότι χώρες, κάθε άλλο παρά περιφρονητέες, προτίμησαν να παραμένουν όχι μόνο εκτός ΟΝΕ, αλλά και εκτός ΕΕ (Νορβηγία, Ελβετία)!

Πού οφείλεται λοιπόν η απόφαση για την ένταξη στην Ευρωζώνη που επεβλήθη σε έναν απληροφόρητο λαό, τον οποίο ούτε ρώτησε, ούτε, βέβαια, πληροφόρησε ποτέ κανείς, για τις πραγματικές συνέπειες της απόφασης αυτής, πέρα από ασήμαντες συνέπειες, όπως π.χ. ότι δεν θα χρειάζεται ν' αλλάζει νομίσματα όταν κάνει τουρισμό στην Ευρώπη;

Η Ελλάδα, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα μετά την ένταξή της στην ΕΕ, αντιμετώπιζε μια συνεχή διεύρυνση του ανοίγματος μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης. Πράγμα που εξηγείται από το ίδιο το γεγονός της ενσωμάτωσής της στη διεθνή αγορά και της αδυναμίας των προϊόντων μας (λόγω της χαμηλής ανταγωνιστικότητάς τους που ανάγεται στη χαμηλότερη παραγωγικότητα μιας χώρας με την τεχνολογική ανάπτυξη της ημιπεριφέρειας) να ανταγωνιστούν τα ξένα, όχι μόνο στο εξωτερικό, αλλά ακόμη και στο εσωτερικό. Η αναπόφευκτη συνέπεια ήταν η προϊούσα κατάκτηση της ελληνικής αγοράς από τα ξένα εμπορεύματα και η αδυναμία των ελληνικών εμπορευμάτων να ανταγωνιστούν τα ξένα στην ευρωπαϊκή αγορά. Όπως είδαμε παραπάνω, ο μηχανισμός ο οποίος όλα αυτά τα χρόνια έμπαινε σε κίνηση για να μειώσει την «ανισορροπία» αυτή ήταν η συνεχής υποτίμηση της δραχμής - είτε μέσω των απότομων δραστικών υποτιμήσεων, είτε μέσω της βραδείας διολίσθησής της σε σχέση με το Ευρώ και το δολάριο. Έτσι, ενώ το 1989 το Ευρώ ανταλλασσόταν προς 179 δραχμές, τη στιγμή της ενσωμάτωσής μας στη Ευρωζώνη ανταλλασσόταν με 341 δραχμές, πράγμα που σήμαινε ότι από το 1989 μέχρι τη στιγμή της εξαφάνισής της, η δραχμή είχε χάσει σχεδόν το μισό της αξίας της σε σχέση με το ευρώ. Αντίστοιχα, είχε χάσει περίπου 56% της αξίας της σε σχέση με το δολάριο.

Με βάση τα παραπάνω το ερώτημα γεννιέται γιατί η ελίτ μας αποφάσισε την εισδοχή μας στην Ευρωζώνη που σήμαινε την εξάλειψη του μηχανισμού αυτου «τεχνητής» βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας; Στην πραγματικότητα, όμως, η απόφαση αυτή δεν αποτελούσε πρωτοτυπία της ελληνικής ελίτ, εφόσον αντίστοιχες κινήσεις κάνουν οι ελίτ σε πολλές άλλες χώρες της περιφέρειας και της ημιπεριφέρειας, για εντελώς διαφορετικούς λόγους από αυτούς που ωθούν την υπερεθνική ελίτ στην πα-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γκοσμιοποίηση των νομισμάτων. Οι περιφερειακές, δηλαδή, ελίτ, για να επιβιώσουν στον ανελέητο ανταγωνισμό των ανοικτών και ελεύθερων αγορών που επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση, αναγκάζονται να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά τους μέσω της πρόσδεσης του νομίσματός τους σε ένα ισχυρό νόμισμα (όπως έκανε η Αργεντινή πριν μια περίπου δεκαετία), ή και της ίδιας της κατάργησης των νομισμάτων τους (όπως κάνουν σήμερα οι χώρες της ευρωπαϊκής ημιπεριφέρειας μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα).

Όμως, η «λύση» αυτή όχι μόνο δεν αποτελεί πραγματική λύση, αλλά και χειροτερεύει τη κατάσταση, αφού εξασφαλίζει μεν συναλλαγματική και νομισματική σταθερότητα, η οποία πράγματι είναι απαραίτητη για τη μείωση του ανοίγματος παραγωγής-κατανάλωσης, προϋποτιθεμένου όμως ότι θα οδηγήσει σε μαζικές επενδύσεις στην παραγωγική δομή και δραστική βελτίωση της παραγωγικότητας. Εάν αυτό δεν συμβεί, τότε η «λύση» αυτή χειροτερεύει ακόμη περισσότερο από πριν την ανταγωνιστικότητα, εφόσον λειτουργεί ουσιαστικά σαν ανατίμηση, κάνοντας πιο ακριβές τις εξαγωγές και πιο φθηνές τις εισαγωγές. Αυτό ακριβώς συνέβη στην Αργεντινή το 2000 και το ίδιο επαναλήφθηκε στην Ελλάδα το 2010, και ήταν η κύρια αιτία της σημερινής κρίσης. Έτσι, ενώ το 1990 η Αργεντινή, πριν να δέσει το νόμισμα της στο δολάριο, είχε πλεόνασμα σχεδόν 8 δις δολ. στο Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, το 1998 είχε έλλειμμα 9 περίπου δις δολ., λόγω της πολλαπλάσιας αύξησης των εισαγωγών σε σχέση με τις εξαγωγές. Όσο όμως η ανταγωνιστικότητα χειροτερεύει, με δεδομένη την αδυναμία υποτίμησης, ένας νέος εξισορροπητικός μηχανισμός μπαίνει σε κίνηση που λειτουργεί όχι με την αλλαγή της δομής των «εξωτερικών» τιμών (δηλαδή της αξίας του νομίσματος), αλλά των «εσωτερικών» τιμών (τμήμα των οποίων αποτελούν και οι μισθοί) που πρέπει να διατηρούνται σε επίπεδα χαμηλά, ανταγωνιστικά των εταίρων μας. Πράγμα που σημαίνει ότι η κατάσταση της συμπίεσης της αγοραστικής μας δύναμης, που προκλήθηκε στις αρχές της δεκαετίας από το γεγονός ότι οι τιμές μας είχαν ήδη σχεδόν εξισωθεί με αυτές των εταίρων μας, ενώ οι μισθοί μας ήταν σχεδόν οι μισοί από τους ευρωπαϊκούς, χειροτέρευσε ακόμη περισσότερο. Ιδιαίτερα, αφού κανένας από τους Άγιους προστάτες της ορθοδοξίας «μας»... δεν έβαλε στο μεταξύ το ιερό χέρι του για να προσελκύσει μαζικές ξένες επενδύσεις, που υποτίθεται θα οδηγούσαν σε δραματικές βελτιώσεις της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητάς μας.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Έτσι, με το ισχυρό Ευρώ στη τσέπη μας, πράγματι... απολαύσαμε όλοι, αυτά τα χρόνια, νομισματική και συναλλαγματική σταθερότητα, αλλά οι περισσότεροι απλά μπορούσαν ν' αγοράζουν όλο και λιγότερα πράγματα με όσα Ευρώ κατέληγαν στην τσέπη τους. Εάν σε αυτά προσθέσουμε ότι, στην πράξη, υπάρχει πολύ μικρή δυνατότητα κινητικότητας εργασίας μέσα στην ΕΕ, τότε μπορούμε να δούμε την πραγματική σημασία του Ευρώ για εμάς. Πέρα, δηλαδή, από τα οικονομικά και άλλα εμπόδια, καθώς και τις «υπόγειες» διακρίσεις που υποχρεώνουν τους εσωτερικούς μετανάστες στην ΕΕ να βρίσκουν δουλειά μόνο σε τομείς όπου τα ευρωπαϊκά κέντρα έχουν έλλειψη χεριών, υπάρχουν τα πολύ σημαντικά πολιτιστικά εμπόδια και κυρίως η διαφορά γλώσσας και κουλτούρας. Όλα αυτά κάνουν μια κινητικότητα εργασίας, αντίστοιχη με αυτή των εμπορευμάτων και κεφαλαίων, σχεδόν αδύνατη, όπως άλλωστε δείχνει η διαιώνιση της διαφοράς των μισθών μεταξύ ευρωπαϊκών κέντρων και της περιφέρειάς τους. Σύμφωνα με τη Eurostat, το μισθολογικό «χάσμα» μεταξύ κέντρου και περιφέρειας μέσα στην ΕΕ είναι τεράστιο, με το μέσο βασικό μισθό στη περιφέρεια (με την εξαίρεση της Ιρλανδίας) να είναι μόλις το 40% αυτού στο κέντρο στις αρχές της δεκαετίας[9]. Πράγμα που αντανακλά, βέβαια, τη χαμηλότερη παραγωγικότητα στην περιφέρεια που στην Ελλάδα βρίσκεται σήμερα στα 2/3 περίπου του ευρωπαϊκού μέσου όρου (σε αγοραστική δύναμη). Από τότε, πολύ λίγο άλλαξε η κατάσταση αν πάρουμε σαν μέσο σύγκρισης τον κατώτατο μισθό στην Ελλάδα που το 2008 ήταν μόλις το 48% αυτού στα μητροπολιτικά κέντρα της Ευρωζώνης[10].

Αλλά μήπως η ελίτ μας πήρε την απόφαση ένταξης μας στην Ευρωζώνη με βάση πολιτικά κριτήρια; Δεν θ' ασχοληθώ με τα γενικά πολιτικά οφέλη από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη που θα εξετάσω στο επόμενο κεφάλαιο. Εδώ θα ασχοληθώ μόνο με τα (υποτιθέμενα) γενικά πολιτικά οφέλη του Ευρώ σε σχέση με τα επιχειρήματα, ότι η ΟΝΕ και το Ευρώ δήθεν θα οδηγούσαν σε κτύπημα κατά του εθνικισμού, του ρατσισμού κ.λπ.

9. Eurostat, *Βασικοί μισθοί στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2001*. Βλ. και *Ελευθεροτυπία* (25/2/2001).

10. Σύμφωνα με την Eurostat. Βλ. Κώστα Μοσχονά, «Όλο και χαμηλότερα ο κατώτατος βασικός μισθός στην Ελλάδα», *Ελευθεροτυπία* (5/12/2008).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Αυτό που «ξεχνά» η άποψη αυτή είναι ότι παρόμοια εξέλιξη προϋπέθετε πως τα λαϊκά στρώματα σε ολόκληρη την ΕΕ θα έβλεπαν το επίπεδό τους να βελτιώνεται, τις τεράστιες περιφερειακές ανισότητες να μειώνονται ριζικά και την πελώρια ανεργία και υποαπασχόληση να συρρικνώνεται. Αντίθετα, εάν οι ανισότητες, η ανεργία και η φτώχεια διογκώνονταν, όπως έγινε ακόμη και πριν ξεσπάσει η καπιταλιστική κρίση το 2008 και στη συνέχεια η σημερινή αυστηρή λιτότητα, τότε τα φασιστικά και ρατσιστικά κινήματα ήταν αναμενόμενο να ενισχυθούν ακόμη περισσότερο, ιδιαίτερα κατά των μεταναστών, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονται μάλιστα από Μουσουλμανικές χώρες (Αλγερινοί στη Γαλλία, Τούρκοι και Μαροκινοί στη Γερμανία και Ολλανδία, Αλβανοί στην Ιταλία, Ελλάδα κ.λπ.). Και πράγματι, ένα πελώριο, σαφώς ρατσιστικό, Ισλαμοφοβικό κίνημα έχει αναπτυχθεί σήμερα στην Ευρωζώνη που μαζί με τις άλλες ρατσιστικές τάσεις (π.χ. εναντίον των Ρομά στη Γαλλία και Ιταλία) έμμεσα ή άμεσα καλλιεργούνται από τις ευρωπαϊκές ελίτ, με σαφή στόχο να στρέψουν την οργή ενάντια στη διογκούμενη ανισότητα, ανεργία και φτώχεια, την οποία δημιουργεί η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς γενικά, και η Ευρωζώνη ειδικότερα, κατά των μεταναστών - για την είσοδο των οποίων όμως στην Ευρώπη, οι ίδιες ελίτ είχαν δώσει πράσινο φως, όταν τους χρειαζόντουσαν για χάρη της συμπίεσης των ντόπιων μισθών και της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας!

Όσον αφορά τα συγκεκριμένα πολιτικά οφέλη για την Ελλάδα από την ένταξη, υποστηρίχθηκε από διάφορες πλευρές ότι ήταν κυρίως πολιτικά τα οφέλη τόσο για την ένταξη στην ΕΟΚ όσο και την ΟΝΕ. Ήταν ακριβώς γι' αυτά τα υποτιθέμενα οφέλη για τα οποία, μάλιστα, ένας αριβίστας επαγγελματίας πολιτικός (Καραμανλής) που χρησιμοποίησε κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο για να ανερριχηθεί στην εξουσία (Παλάτι, ΗΠΑ) και να παραμείνει σε αυτή (εκλογές βίας και νοθείας), αναγορεύθηκε (ακόμη και από «αριστερούς» και «αντι-εξουσιαστές») εθνάρχης! Διότι, βέβαια, όσον αφορά στα οικονομικά οφέλη, με δεδομένη την αποδιάρθρωση της ήδη στρεβλής παραγωγικής δομής της χώρας μας που έφερε η ένταξή μας στην ΕΟΚ (αποβιομηχάνιση, μαρασμός του αγροτικού τομέα κ.λπ.), το μόνο «κατόρθωμα» του Καραμανλή ήταν ότι επιτάχυνε την αποδιάρθρωση αυτή, εφόσον μετά 15-20 χρόνια θα μπαίναμε στην ΕΟΚ έτσι κι αλλιώς, όπως ήδη μπήκαν (ή σύντομα θα μπουν) και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

Τέλος, όσον αφορά τα δήθεν «εθνικά» οφέλη από την ένταξη, το να

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

υποστηρίζεται ότι για 'εθνικούς λόγους' ήταν απαραίτητη η ένταξη μας, όπως ισχυρίζεται η πατριωτική «Αριστερά» σήμερα, αποκλείοντας μάλιστα τη θέση θέματος εξόδου από αυτή, παρόλο που είναι φανερή πια η μετατροπή της Ελλάδος σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ (μέσω ΟΝΕ και ΕΕ), είναι στην καλύτερη περίπτωση αφέλεια και στη χειρότερη απόπειρα συνειδητής εξαπάτησης, όπως θα δούμε στο κεφ. 13. Και αυτό γιατί βέβαια η ΕΕ δεν έκανε το παραμικρό για να σταματήσει την «τουρκική επιθετικότητα», ενώ αρκούσε η εγγύηση των συνόρων μας, ως συνόρων της ΕΕ, για να έβαζε τέρμα τόσο στην επιθετικότητα όσο και στους εξοπλισμούς που πλουτίζουν τις οπλικές βιομηχανίες των μητροπολιτικών κέντρων σε βάρος και των δύο λαών, του ελληνικού και του τουρκικού. Είναι επομένως εντελώς υποκριτικό ο τυχάρπαστος Κον Μπεντίτ, ο αρχηγός των Πράσινων στην Ευρωβουλή, να προσποιείται ότι είναι «φιλέλληνας» καταδικάζοντας την Κομισιόν που επιτρέπει στα μητροπολιτικά κέντρα να μοσχοπουλούν τα οπλικά συστήματά τους στην Ελλάδα (και την Τουρκία), καταχρεώνοντας και τις δύο, και προτείνοντας ως «λύση» την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ! Προφανώς, το μόνο που δεν περνά από το μυαλό του αρχι-απατεώνα αυτού, τέως «επαναστάτη» και νυν επαγγελματία πολιτικού του κατεστημένου, είναι η παραπάνω λύση, την οποία βεβαια αποφεύγουν οι μητροπολιτικές ελίτ όπως ο διάβολος το λιβάνι, γιατί τότε πραγματικά δεν θα είχαν νόημα οι εξοπλισμοί.

Είναι, λοιπόν, προφανές, ότι οι βασικοί πολιτικοί λόγοι που έσπρωξαν τις δικές μας ελίτ να επιδιώξουν με τόσο ζήλο την ένταξη στην ΟΝΕ ήταν, όπως είδαμε στο κεφ. 5, ότι η ΕΕ γενικά και η ΟΝΕ ειδικότερα λειτουργούν σαν ισχυρή «ασπίδα» προστασίας του συστήματος, τόσο του οικονομικού όσο και του πολιτικού. Του οικονομικού συστήματος, διότι οι ελίτ μας, γνωρίζοντας «από μέσα» την αποτυχία του μεταπολεμικού «αναπτυξιακού» μοντέλου, υπολόγισαν ότι η ένταξη στην ΟΝΕ θα έδενε περισσότερο τα λαϊκά στρώματα στο σύστημα –έστω και αν η κατάσταση συνέχιζε να χειροτερεύει– επειδή θα φοβόντουσαν να συγκρουστούν με το σύνολο της ευρωπαϊκής ελίτ. Και σε αυτόν τον υπολογισμό, μέχρι τώρα τουλάχιστον, οι ελίτ δεν έκαναν λάθος, εφόσον έτσι μόνο μπορούμε να εξηγήσουμε την απουσία μιας μαζικής κινητοποίησης μπροστά στη γενική επίθεση των ελίτ εναντίον τους σήμερα. Και του πολιτικού συστήματος, διότι οι ελίτ μας πάντα ένιωθαν ανασφαλείς, γεγονός που ώθησε το μεγαλύτερο τμήμα τους ακόμη και να υποστηρίξουν, άμεσα η έμμεσα, μια στρατιωτική χούντα σε λιγότερο από 20 χρόνια μετά τη νίκη τους στον

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εμφύλιο πόλεμο! Προφανώς, η σύνδεση της τύχης της δικής μας ελίτ με αυτή της ευρωπαϊκής έπαιζε βασικό ρόλο στην καταπολέμηση αυτής της ανασφάλειας.

Στην Ελλάδα, όμως, υπήρχαν και δύο σημαντικές ιδιαιτερότητες που έκαναν πιο δύσκολη τη ζωή της πολιτικής και οικονομικής ελίτ στη διαδικασία ένταξής μας στην Ευρωζώνη. Η πρώτη ιδιαιτερότητα ήταν ότι οι ντόπιοι Θατσερίσκοι είχαν την ιστορική ατυχία να πρέπει να παίξουν συγχρόνως τον ρόλο της Θάτσερ αλλά και του Μπλερ. Και αυτό, γιατί την εποχή που ο Θατσερισμός θέριευε στη Δύση, στην Ελλάδα κυβερνούσε μια λαϊκίστικη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ που παρίστανε ότι έκτιζε τον σοσιαλισμό στη χώρα. Έτσι, η κυβέρνηση των άχρωμων αλλά και αδίστακτων επαγγελματιών πολιτικών υπό τον Σημίτη αποτελούσε ένα κωμικοτραγικό μίγμα Θατσερισμού και Μπλερισμού. Από τη μια μεριά χρησιμοποιούσε τον καταπιεστικό κρατικό μηχανισμό (αγρότες), σε συνδυασμό με τη δαμόκλειο σπάθη της απόλυσης (εργάτες, υπάλληλοι) για να αποθαρρυνθεί κάθε απόπειρα της βάσης να ξεπεράσει τις κομματικές ηγεσίες της. Από την άλλη, η Θατσερική πολιτική τρομοκράτησης των αντιστεκόμενων επικαλυπτόταν ιδεολογικά με τη φιλολογία του Μπλερισμού, που αποσκοπούσε να συγκαλύψει την αλήθεια ότι ο Μπλερισμός αποτελούσε τη συνέχεια και όχι την απάντηση στον νεοφιλελευθερισμό, όπως ισχυρίζονταν οι ιδεολογικοί κομισάριοί του[11].

Η δεύτερη ιδιαιτερότητα, που ήταν και η πιο σημαντική, είναι το γεγονός ότι, όπως προσπάθησα να δείξω στο Πρώτο Μέρος, στη χώρα μας ο ιδιωτικός τομέας δεν έπαιξε ποτέ τον αναπτυξιακό ρόλο του αντίστοιχου τομέα στις χώρες του κέντρου. Όταν λοιπόν η μετανάστευση έπαυσε να δίνει διέξοδο στην ανεργία και την υποαπασχόληση, το δε άνοιγμα των αγορών μας με την ένταξη στην ΕΟΚ οδήγησε στη μαζική αποδιάρθρωση του αγροτικού τομέα και την αποβιομηχάνιση, η λύση που απέμενε για ν' αποφευχθεί η κοινωνική έκρηξη ήταν η μαζική επέκταση του δημόσιου τομέα. Η λύση όμως αυτή ήταν σε προφανή αντίφαση με την εντεινόμενη διεθνοποίηση της οικονομίας. Γι' αυτό και είχε αρχίσει σταδιακά να εγκαταλείπεται από την πρώτη μέρα της ένταξής μας στην Ευρωζώνη, με συνέπεια τις αναταράξεις και στα δύο κύρια κόμματα εξουσίας (ΠΑΣΟΚ και ΝΔ) που αγωνίζονταν να συμβιβάσουν τ' ασυμβίβαστα:

11. Βλ. Ν Μουζέλης, «Ο Μπλερισμός απάντηση στον νεοφιλελευθερισμό», *Το Βήμα της Κυριακής* (5/4/98).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μια νεοφιλελεύθερη πολιτική συρρίκνωσης του δημόσιου τομέα που έπρεπε να στηριχτεί σε μια εκλογική βάση, η οποία βασικά ζούσε ακόμα από αυτόν!

Γι' αυτό και οι παλινωδίες: Από τη μια μεριά, το Διευθυντήριο της Ευρωζώνης πίεζε για «διαρθρωτικές» μεταβολές, με τις οποίες, βέβαια, δεν εννοούσε άμεσες δημόσιες επεμβάσεις για τη βελτίωση της παραγωγικότητας, αλλά απλώς παραπέρα ιδιωτικοποιήσεις των ΔΕΚΟ, «τομές» στο ασφαλιστικό, «ελαστική» αγορά εργασίας και, το κυριότερο, συρρίκνωση του δημόσιου τομέα. Ενώ από την άλλη, τα κόμματα που εναλλάσσονταν στην εξουσία χρησιμοποιούσαν την ευκαιρία του εύκολου δανεισμού για να τονώνουν την καταναλωτική κοινωνία και να διατηρούν την εκλογική πελατεία τους στον ιδιωτικό και κυρίως τον δημόσιο τομέα, προχωρώντας μόνο σε κάποιες ιδιωτικοποιήσεις και νομοθετικές ρυθμίσεις για ελαστική εργασία. Μέχρι βέβαια που ξέσπασε η σημερινή κρίση χρεοκοπίας, η οποία έδωσε την ευκαιρία στις ντόπιες και ξένες ελίτ να εφαρμόσουν πλήρως το πρόγραμμα «διαρθρωτικών» μεταβολών που από καιρό επιδίωκαν, αλλά δεν τολμούσαν να εφαρμόσουν.

Τα «πλεονεκτήματα» της ένταξής μας στην Ευρωζώνη: μύθοι και πραγματικότητα

Ποια ήταν όμως τα τεράστια «πλεονεκτήματα» από την ένταξη μας στην Ευρωζώνη; Στο σημείο αυτό θα άξιζε να εξετάσουμε συστηματικά την πλούσια μυθολογία που ανέπτυξαν οι ελίτ για τα υποτιθέμενα οικονομικά οφέλη από την ένταξή μας στην ΟΝΕ και το ευρώ.

Μύθος πρώτος: η Ελλάδα μπαίνει στους ισχυρούς της Ευρώπης. Έτσι, ο τότε σοσιαλφιλελεύθερος πρωθυπουργός (Σημίτης) ισχυριζόταν ότι στην ΟΝΕ η Ελλάδα θα έχει μια θέση ισοτιμίας, ισχυρισμός που μόνο ως ανέκδοτο θα μπορούσε να εκληφθεί. Όπως είναι γνωστό, και τόνιζε, για παράδειγμα, από τότε ο γνωστός Βρετανός σοσιαλδημοκράτης οικονομολόγος Will Hutton, «η ΟΝΕ δεν θα είναι μια Ευρώπη ισότιμων χωρών. Η νομισματική ένωση αρνείται αυτή την ισοτιμία και ενθρονίζει τη Γερμανία και τις γερμανικές προτεραιότητες ως ευρωπαϊκά οικονομικά και πολιτικά απόλυτα»[12]. Όμως, οι σοσιαλφιλελεύθεροι και οι «προοδευτι-

12. Will Hutton, *The Guardian* (15/11/1995).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κοί» διανοούμενοι, δημοσιογράφοι κ.λπ., που, όπως κάποτε θαύμαζαν τον «εθνάρχη» Καραμανλή για την ένταξή μας στην ΕΟΚ, στη συνέχεια θαύμαζαν τον «υπεθνάρχη» Σημίτη για την ένταξή μας στην ΟΝΕ και το ευρώ, δεν μπορούσαν (ή, σωστότερα, δεν ήθελαν) να συλλάβουν ότι για τις οικονομικές ελίτ το κύριο πλεονέκτημα της ΟΝΕ ήταν ότι έθετε τη δημοσιονομική και τη νομισματική πολιτική πέρα από κάθε πίεση «από τα κάτω» (στα χέρια της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας) και ότι τα κριτήρια σύγκλισης που έθεσε η συνθήκη του Μάαστριχτ ήταν οι νεοφιλελεύθερες νόρμες της σταθερότητας τιμών και δημοσιονομικής ορθοδοξίας και όχι ο στόχος της πλήρους απασχόλησης, στον οποίο ήταν δεσμευμένοι στο παρελθόν τόσο οι σοσιαλδημοκράτες όσο και οι συντηρητικοί. Με άλλα λόγια, αποτελεί μύθο το ιδεολόγημα της ελίτ ότι για να επιβιώσει μία χώρα στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς πρέπει ν' ανήκει σε κάποιο μπλοκ και ότι μόνο αν αφήνει όσο πιο ελεύθερη γίνεται την κίνηση κεφαλαίου αντιμείβεται. Η ένταξη του Μεξικού στη ΝΑΦΤΑ κάθε άλλο παρά μείωσε τη μαζική ανθλιότητα και φτώχεια. Και η Ελλάδα, με την ένταξή της στην ΟΝΕ και το ευρώ, ήδη μετατράπηκε σε ουσιαστικό προτεκτοράτο, με τον λαό της να καταδικάζεται σε μαζική ανεργία και φτώχεια.

Μύθος δεύτερος (σχετικός με τον πρώτο): Η ένταξή μας ενισχύει τη θέση μας μέσα στην ΕΕ διότι εισέρχεται στην πρώτη ταχύτητα των χωρών της ΟΝΕ. Όμως, οι ταχύτητες των χωρών-μελών της ΕΕ προσδιορίζονται από την οικονομική δύναμη της κάθε χώρας (δηλαδή την παραγωγική δομή, την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα) και όχι από το τυπικό κριτήριο της ένταξης στην ΟΝΕ. Διαφορετικά, θα έπρεπε να υποθέσουμε ότι χώρες με τη παραγωγική δομή της Βρετανίας, Σουηδίας και Δανίας, που είναι εκτός ΟΝΕ, είναι λιγότερο οικονομικά ισχυρές από την Ελλάδα, ενώ η Ελβετία και η Νορβηγία (οι πλουσιότερες χώρες στην Ευρώπη) που είναι και εκτός ΕΕ είναι ... υπανάπτυκτες. Στην πραγματικότητα, αυτό που συμβαίνει είναι ότι η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς οδηγεί στην αντίστοιχη διεθνοποίηση του νομίσματος, σε πρώτο στάδιο με τη διαμόρφωση τριών βασικών νομισμάτων (ευρώ, δολάριο, γεν) και σε τελικό στάδιο, πιθανώς, ενός παγκόσμιου νομίσματος. Η απώλεια, επομένως, της νομισματικής αυτονομίας που συνεπαγόταν η ένταξή μας στο Ευρώ απλώς επισημοποιούσε το γεγονός ότι η Ελλάδα θ' αποτελούσε στο εξής μια φτωχή επαρχία της ΕΕ. Είναι δε ενδεικτικό ότι μετά τη συνθήκη της Νίκαιας (2001) η Ελλάδα (μαζί με

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

άλλες μικρές χώρες) έχασε σχεδόν το 40% των ψήφων της στο Συμβούλιο των Υπουργών, τη στιγμή μάλιστα που ακόμη και χώρες εκτός ευρώ, όπως η Βρετανία, απώλεσαν μόνο το 27% των ψήφων! Στο μεταξύ, (οι συνθήκες του Μάαστριχτ (1992) και του Άμστερνταμ (1997) είχαν ήδη επιβάλλει μια σειρά ρυθμίσεων (κοινή κεντρική τράπεζα, κοινό νόμισμα, κριτήρια σύγκλισης) που στην ουσία σήμαιναν ότι τα κράτη-μέλη θα στερούνται οποιασδήποτε δυνατότητας άσκησης ανεξάρτητης οικονομικής πολιτικής. Έτσι:

- Στον νομισματικό τομέα, οι βασικές αποφάσεις για τον έλεγχο του κοινού νομίσματος, τα επιτόκια κ.λπ. παίρνονται από την Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα και όχι από την κεντρική τράπεζα και τις νομισματικές αρχές του κάθε κράτους-μέλους.
- Στον δημοσιονομικό τομέα, τα κράτη-μέλη υποχρεώνονται, με την απειλή αυστηρών προστίμων και άλλων κυρώσεων, να ελαχιστοποιούν τα δημοσιονομικά ελλείμματα.
- Τέλος, στον τομέα της συναλλαγματικής πολιτικής, όπως είδαμε παραπάνω, τα κράτη-μέλη στερούνται ενός βασικού μέσου για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας: της δυνατότητας υποτίμησης του νομίσματος. Η μόνη δυνατότητα που μένει κάτω από τις συνθήκες αυτές είναι η συμπίεση του κόστους παραγωγής και η ελαχιστοποίηση του φορολογικού βάρους πάνω στα κέρδη και τα εισοδήματα της οικονομικής ελίτ. Πράγμα που σημαίνει, από τη μια μεριά, την ανάγκη αύξησης της παραγωγικότητας ή/και συμπίεσης του (άμεσου ή έμμεσου) κόστους εργασίας –επιλογές που δεν είναι εύκολες, ιδιαίτερα για τις περιφερειακές ελίτ που έχουν να αντιμετωπίσουν τον ιδιαίτερα οξύ ανταγωνισμό που δημιούργησε η Ενιαία Αγορά, ή, από την άλλη, την ανάγκη μείωσης του φόρου στα κέρδη και μερίσματα, καθώς και των υποχρεωτικών ασφαλιστικών εισφορών των εργοδοτών κ.λπ.– επιλογές που μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα από δημοσιονομική σκοπιά. Έτσι, στην ΟΝΕ, όταν η αύξηση της παραγωγικότητας δεν είναι δυνατή, λόγω της απουσίας σημαντικών επενδύσεων σε νέες τεχνολογίες κ.λπ. (όπως είναι η περίπτωση της χώρας μας), τότε θα πρέπει να συμπιέζεται το εργατικό κόστος αντίστοιχα.

Μύθος τρίτος («αριστερής» προέλευσης): Η ΟΝΕ και το Ευρώ παρέχουν μεγαλύτερη δυνατότητα στους σοσιαλφιλελεύθερους να κτυπή-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σουντις συνέπειες της διεθνοποίησης. Θεωρητικά, βέβαια, το επιχείρημα είναι αβάσιμο διότι ο σκοπός της ΟΝΕ είναι ακριβώς να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα της ΕΕ, πράγμα που, σε μια διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, συνεπάγεται τη μείωση ή εξαφάνιση του κοινωνικού μισθού, την ελαστικότητα εργασίας κ.λπ. Πρακτικά, αυτό γίνεται φανερό, για παράδειγμα, από το γεγονός ότι η «σκοτεινή» οργάνωση στρογγυλής τραπέζης των Ευρωπαίων βιομηχάνων ήταν πάντα η κινητήρια δύναμη πίσω από την ευρωπαϊκή ενοποίηση, πιέζοντας για την ενιαία αγορά, για περικοπές στο κράτος-πρόνοιας κ.λπ. Όπως παρατηρούσε τότε ο Larry Elliott «μόλις το Ευρώ θα έχει στηθεί, η επόμενη φάση θα είναι να καταργηθούν οι «αντι-αποδοτικότητες» στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας, μέσω κάποιας δραστικής απορρύθμισης που θα εισαχθεί από τις ΗΠΑ»[13]. Και, πράγματι, έτσι και έγινε με τη συνεχή πίεση από τη Κομισιόν για απορρυθμίσεις. Πέρα όμως από αυτό, ήταν σχεδόν βέβαιο ότι η ΟΝΕ και το Ευρώ θα οδηγούσανε σε ακόμη μεγαλύτερη συρρίκνωση του ήδη ξεδοντιασμένου κράτους-πρόνοιας, μέσω της πίεσης για τη περικοπή των δημοσίων δαπανών, ώστε να επιτευχθούν οι δημοσιονομικοί στόχοι του Προγράμματος Σταθερότητας.

Μύθος τέταρτος (σχετικός με τον δεύτερο): *Η ένταξη δίνει τις δυνατότητες για ισχυρότερο κοινωνικό κράτος*, λόγω του δημοσιονομικού πλεονάσματος που υποτίθεται θα προκύψει «από τη βελτίωση της οικονομίας, τη μείωση της φοροδιαφυγής (και) τη μείωση των δαπανών για τόκους ως ποσοστό του ΑΕΠ»[14]. Όμως, για μεν τη βελτίωση της οικονομικής ανάπτυξης, όπως είδαμε, δεν υπήρχαν εχέγγυα ότι θα ήταν μακροπρόθεσμη και ότι θα συνεχιζόταν μετά την εξάντληση των έργων υποδομής. Όπως και έγινε με το σκάσιμο της «φούσκας». Η δε μείωση της φοροδιαφυγής ανήκει στο χώρο των ευχολογίων που επαναλαμβάνουν μονότονα οι επαγγελματίες πολιτικοί, όπως και σήμερα η κοινοβουλευτική Χούντα, η οποία μη έχοντας καμιά διάθεση να κτυπήσει τα προνομιούχα στρώματα καταφεύγει στην «πεπατημένη»: τη μαζική περικοπή των δημοσίων δαπανών και τη συνεχή αύξηση των έμμεσων φόρων για να ικανοποιήσει την Τρόικα. Ακόμα, όταν στις αρχές της δεκαετίας, υπήρξε κάποια βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης, λόγω της «αυ-

13. *The Guardian* (23/3/1998).
14. Α. Γιαννίτσης, *Το Βήμα* (18/6/2000).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τόματης» αύξησης των εσόδων, (εξαιτίας της προσωρινής επιτάχυνσης της ανάπτυξης στη διάρκεια της αναπτυξιακής «φούσκας») και της μείωσης των δαπανών (εξαιτίας της πτώσης των επιτοκίων), αυτή χρησιμοποιήθηκε βασικά για να μειωθεί το δημόσιο χρέος και να διατηρηθεί η «υγιής» δημοσιονομική θέση που απαιτούσε το Σύμφωνο Σταθερότητας, και όχι για μια σημαντική βελτίωση των ιδιαίτερα χαμηλών στην Ελλάδα κοινωνικών δαπανών. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι ένας από τους πρωτεργάτες της σημερινής σοσιαλφιλελεύθερης πολιτικής, ο οποίος άλλοτε μιλούσε για τον εξαρτημένο χαρακτήρα της ελληνικής ανάπτυξης κ.λπ.[15], την εποχή της ένταξης μιλούσε για την έμμεση δημιουργία νέας απασχόλησης (μέσω της δημιουργίας «ευκαιριών για νέες παραγωγικές δραστηριότητες») αντί για την άμεση δημιουργία θέσεων απασχόλησης, ενώ υποστήριζε την «αναδιανομή κόστους και οφέλους» με στόχο την καταπολέμηση των ανισοτήτων, αντί για την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου - βολικά «ξεχνώντας» το γεγονός ότι η Ελλάδα κατείχε[16] και κατέχει (επίσημα)[17] μια από τις χειρότερες κατανομές εισοδήματος στην ΕΕ. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι, ενώ στα μέσα της δεκαετίας του 1980 το ποσοστό του πληθυσμού που ζούσε κάτω από το όριο της φτώχειας ήταν 18%[18], εκτιμάται σήμερα σε σχετική έκθεση του ΕΚΚΕ ότι στην Ελλάδα το 21% του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας[19], και οι προοπτικές βέβαια για το μέλλον είναι ιδιαίτερα σκοτεινές.

Μύθος πέμπτος: *Η Ελλάδα αποκτά ισχυρό νόμισμα* έναντι του ασθενούς νομίσματος που είχαμε μέχρι σήμερα και εισέρχεται σε μια ζώνη σταθερότητας. Αυτό όμως αποτελεί μια ανόητη υπεραπλούστευση που κρύβει την πραγματικότητα. Η αξία του νομίσματος μιας χώρας στην οικονομία της αγοράς καθρεφτίζει την οικονομική κατάστασή της. Η δραχμή ήταν πράγματι ασθενές νόμισμα και είχε υποστεί χρόνια καθίζηση σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο με τις συνεχείς υποτιμήσεις, αλλά αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι ούτε ο ιδιωτικός ούτε ο δημόσιος τομέας δημιούργησαν ποτέ μια υγειά παραγωγική δομή. Η εξαφάνιση της δραχμής, από

15. Α. Γιαννίτσης, *Η Ελληνική Βιομηχανία, Ανάπτυξη και Κρίση* (Gutenberg, 1983).
16. ΚΕΠΕ, «Διανομή, Αναδιανομή και Φτώχεια, 2000», *Εποχή* (19/11/2000).
17. Με βάση τον Gini coefficient που δείχνει συνοπτικά τον βαθμό ανισότητας σε μια χώρα (*World Development Indicators 2010*, Table 2.9).
18. Eurostat, *Poverty in figures 1990*.
19. ΕΚΚΕ, «Κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδος 2010». Βλ. *Ελευθεροτυπία* (23/6/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μόνη της, δεν βελτιώνει τη παραγωγική δομή της χώρας, αλλά απλώς σημαίνει την απώλεια ακόμη και της τυπικής οικονομικής αυτονομίας, καθώς και του δικαιώματος να ασκείται οικονομική πολιτική σύμφωνα με τις δικές μας ανάγκες. Έτσι, όπως είδαμε παραπάνω, η Τράπεζα της Ελλάδος έχει ήδη γίνει παράρτημα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), την πολιτική της οποίας, βέβαια, καθορίζουν οι ισχυρές οικονομικά χώρες με βάση τα δικά τους συμφέροντα. Με άλλα λόγια, η κυριότερη αρνητική συνέπεια της απώλειας του εθνικού μας νομίσματος δεν είναι αυτή που ήδη ανέφερα, δηλαδή η απώλεια ενός βασικού τρόπου που επανειλημμένα χρησιμοποίησε η οικονομική μας ελίτ (υποτίμηση) για την τεχνητή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Ούτε είναι η κυριότερη αρνητική συνέπεια το γεγονός που αναφέρει ο W. Godley[20], καθηγητής στο Κέμπριτζ, ότι η κυβέρνηση δεν θα μπορεί πια να στραφεί στη κεντρική της τράπεζα για να χρηματοδοτήσει έκτακτες δαπάνες (π.χ. απότομη αύξηση της ανεργίας), αλλά θα πρέπει να καταφεύγει στον δανεισμό στην ανοικτή αγορά, σε ανταγωνισμό με ιδιωτικές επιχειρήσεις –πράγμα πολύ δαπανηρό, αν όχι αδύνατο– όπως περίτρανα έδειξε η σημερινή χρεοκοπία! Η κυριότερη αρνητική συνέπεια της απώλειας του εθνικού νομίσματος είναι η απώλεια της ίδιας της οικονομικής κυριαρχίας της χώρας (όπως προκύπτει εξ αντιδιαστολής και από την ανάλυση του Polanyi[21]) που καθιερώθηκε μαζί με την εγκαθίδρυση των κρατών-εθνών. Αυτό σημαίνει την άμεση απώλεια του νομισματικού ελέγχου και την έμμεση απώλεια του δημοσιονομικού που θα επιδίωκαν τον έλεγχο των διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας για χάρη της προστασίας της εργασίας ή/και του περιβάλλοντος. Έτσι, (οι συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ που καθιέρωσαν την ΟΝΕ και το Ευρώ επιβάλλουν μια σειρά ρυθμίσεων (κοινή κεντρική τράπεζα, κοινό νόμισμα, κριτήρια σύγκλισης) που στην ουσία σημαίνουν ότι τα κράτη-μέλη στερούνται οποιασδήποτε δυνατότητας άσκησης ανεξάρτητης οικονομικής πολιτικής. Και, φυσικά, ενώ για τα μητροπολιτικά κέντρα αυτό σημαίνει αύξηση του βαθμού αλληλεξάρτησης τους, για τις περιφερειακές χώρες οπως η Ελλάδα σημαίνει απλά αύξηση του βαθμού εξάρτησης τους από τα μητροπολιτικά κέντρα. Η σημερινή επομένως μετατροπή της χώρας σε ουσιαστικό προ-

20. *Observer* (31/8/97).

21. Βλ. Karl Polanyi, *The Great transformation* (London: Beacon Press, 1944), κεφ. 1 & 18.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τεκτοράτο της ΕΕ είναι απλά η αποκορύφωση της αποτελεσματικής υπονόμευσης της οικονομικής κυριαρχίας που επέβαλε η ένταξή μας στην Ενιαία Αγορά αρχικά, και στην Ευρωζώνη στη συνέχεια.

Μύθος έκτος: Η ένταξη στο Ευρώ επιταχύνει την ανάπτυξη και δημιουργεί νέες δουλειές, λόγω της μείωσης του κόστους συναλλαγών που σημαίνει το ενιαίο νόμισμα, αλλά και λόγω της βελτίωσης τόσο της ανταγωνιστικότητας, όσο και των εξαγωγών που φέρνουν η νομισματική και συναλλαγματική σταθερότητα της ΟΝΕ, η αύξηση της παραγωγικότητας που θα προέλθει από τις διαρθρωτικές μεταβολές, (ιδιωτικοποιήσεις, «ελαστικοποίηση εργασίας» κ.λπ.), καθώς και η συνέχιση των μεταβιβάσεων από τα κοινοτικά ταμεία για τα έργα υποδομής. Έτσι, σύμφωνα με τη θεωρία πίσω από το κοινό νόμισμα, η περικοπή των δημοσίων δαπανών και συνακόλουθα των ελλειμμάτων που αποτελούσε προϋπόθεση της ένταξης στην Ευρωζώνη, θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη ανταγωνιστικότητα, επέκταση των εξαγωγών, αλλά και μικρότερο πληθωρισμό και φθηνότερο χρήμα (δηλαδή χαμηλότερα επιτόκια) με αποτέλεσμα τη δραστική ανάπτυξη των επενδύσεων. Η ένωση, κατόπιν, όλων των νομισμάτων σε κοινό νόμισμα και η ανάθεση του ελέγχου της νομισματικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) θα οδηγούσε σε χαμηλότερο κόστος αντιλλαγών, σταθερότητα στις συναλλαγματικές ισοτιμίες και περιορισμό της κερδοσκοπίας, καθώς και μεγαλύτερη ανάπτυξη που (θεωρητικά) θα οδηγούσε σε μικρότερη ανεργία. Για την Ελλάδα, ένα υποτιθέμενο επιπρόσθετο πλεονέκτημα της εισδοχής μας στην ΟΝΕ ήταν ότι, εφόσον η δραχμή συγκαταλεγόταν στα μικρά και αδύναμα νομίσματα, η αντικατάστασή της από το ισχυρό Ευρώ θα έκανε ευκολότερη την εισροή κεφαλαίου.

Όμως, το μεν όφελος από τη μείωση του κόστους συναλλαγών δεν φθάνει ούτε το μισό τοις εκατό του ευρωπαϊκού ΑΕΠ, όπως η ίδια η Κομισιόν είχε υπολογίσει[22], ενώ όσον αφορά στα υπόλοιπα υποτιθέμενα πλεονεκτήματα από την ένταξη στην Ευρωζώνη, όπως τώρα γνωρίζουμε, σχεδόν κανένα από αυτά δεν επετεύχθη. Έτσι:

- Το μεν ισχυρότερο νόμισμα έκανε ευκολότερο το δανεισμό, αλλά τα δημοσιονομικά ελλείμματα κάθε άλλο παρά μειώθηκαν και φθάσαμε στη σημερινή ουσιαστική χρεοκοπία, όπως θα δούμε στο Τρίτο Μέρος.

22. Κομισιόν, *The Observer* (3/5/1998).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- Τόσο η ανταγωνιστικότητά μας, με οποιοδήποτε τρόπο την μετρήσουμε, όσο και οι εξαγωγές μας σε σχέση με τις εισαγωγές μας, παρουσιάζουν δραματική χειροτέρευση μετά την ένταξη στην Ενιαία Αγορά και την Ευρωζώνη. Έτσι, αν μετρήσουμε την ανταγωνιστικότητα με βάση το ελληνικό μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές, το ποσοστό αυτό έπεσε από 0,23% πριν την ένταξή μας στην Ενιαία Αγορά (1990)[23], στο περιθωριακό ποσοστό 0,16% μετά την ένταξή μας σε αυτή και την Ευρωζώνη (2008)![24] Δηλαδή, μέσα σε λιγότερο από 20 χρόνια, η ανταγωνιστικότητά μας μετρούμενη με αυτόν τον τρόπο μειώθηκε κατά 30%! Αντίστοιχα, εάν μετρήσουμε την ανταγωνιστικότητα με βάση τον λόγο εξαγωγών προς εισαγωγές, τότε, μετά τη μεγάλη υποτίμηση του 1953, η ανταγωνιστικότητα σε όρους εξαγωγών/εισαγωγών εκτοξεύτηκε από το 23%, που είχε πέσει στην αρχή της δεκαετίας του '50, στο 55% τη διετία 1953-55. Όμως, η τεχνητή αυτή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αμέσως μετά άρχισε να φθίνει, και ο μέσος όρος στις δεκαετίες '60 και '70 είχε πέσει στο 38%, που αντιπροσώπευε το χαμηλότερο ποσοστό εξαγωγών/εισαγωγών σε ολόκληρη τη δυτική Ευρώπη και ένα από τα χαμηλότερα στον κόσμο, ενώ όταν στη δεκαετία του '80 εγκαταλείφθηκε η πολιτική της σταθερής δραχμής και ακολουθήθηκε πολιτική υποτιμήσεων και διολισθήσεων, η ανταγωνιστικότητα βελτιώθηκε, εφόσον το ποσοστό εξαγωγών/εισαγωγών ανέβηκε στο 42%[25]. Σε αυτό το επίπεδο παρέμεινε μέχρι το «κλείδωμα» της δραχμής στο ΕΝΣ. Μετά την ένταξή μας όμως στην Ευρωζώνη το ποσοστό αυτό έπεσε δραματικά στο 32% το 2008, παρουσιάζοντας δηλαδή μια χειροτέρευση κατά 24%[26].
- Παρά το γεγονός ότι το χρήμα πράγματι έγινε φθηνότερο με την ένταξή μας στην Ευρωζώνη και τα χαμηλότερα επιτόκια που επέβαλε η ΕΚΤ, οι επενδύσεις (που αντίθετα με την ορθόδοξη θεωρία εξαρτώνται πολύ περισσότερο από άλλους παράγοντες παρά από τα επιτόκια) δεν υλοποιήθηκαν. Η μεγαλύτερη, επομένως, «ανά-

23. World Bank, *World Development Indicators 2005*, Table 4.5.
24. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.4.
25. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Η Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση και η Κρίση της Οικονομίας Ανάπτυξης* (Γόρδιος, 1993), Πιν. 2.
26. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Tables, 4.4 & 4.5.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πτυξη» που επετεύχθη στην παρούσα δεκαετία μέχρι το σκάσιμο της «φούσκας» ήταν αποτέλεσμα της δανειακής χρηματοδότησης έργων βιτρίνας (Ολυμπιακοί Αγώνες) και έργων υποδομής, καθώς και της παραπέρα επέκτασης του κατασκευαστικού κλάδου (και όχι της εισροής ξένων κεφαλαίων) που δεν μείωσαν, βέβαια, το άνοιγμα παραγωγικού δυναμικού και κατανάλωσης, αλλά, αντίθετα, οδήγησαν στη σημερινή χρεοκοπία και ύφεση για το προβλέψιμο μέλλον!

- Η ανεργία ουσιαστικά έμεινε στάσιμη και από 7,8% τη δεκαετία πριν την ένταξη στην Ευρωζώνη έκανε το ... άλμα να φθάσει το 7,7% στην παρούσα δεκαετία μετά την ένταξη[27]. Και, φυσικά, μετά το σκάσιμο της «φούσκας» έγινε πραγματικό άλμα αφού, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, η ανεργία αναμένεται να φθάσει το 12,1% το 2010 και το 14,3% το 2011, ενώ κατά την ΓΣΕΕ αναμένεται να φθάσει το 20% το 2011 - γεγονός που θα σήμαινε επιστροφή στα επίπεδα της ανεργίας του 1960 πριν την ένταξη στην ΕΟΚ! Οποιαδήποτε, επομένως, αύξηση της απασχόλησης μετά την ένταξη στην ευρωζώνη ήταν παροδική (όπως άλλωστε και η ανάπτυξη) και οφειλόταν αποκλειστικά στα έργα υποδομής που χρηματοδότησε το «πακέτο Πρόντι», και στα έργα για την Ολυμπιάδα, καθώς και στη δυνατότητα φθηνού δανεισμού, που είδαμε –δηλαδή, σε πράγματα που είχαν καθαρή ημερομηνία λήξης– και όχι σε κάποια βελτίωση της παραγωγικής δομής, ως συνέπεια της ένταξής μας στην ΟΝΕ.
- Τέλος, αυξημένη εισροή κεφαλαίου πράγματι σημειώθηκε μετά την ένταξη στην Ευρωζώνη, αλλά, όπως ήδη είδαμε, επρόκειτο για εισβολή δανειακού κεφαλαίου και όχι επενδυτικού κεφαλαίου, όπως υποστήριζε η μυθολογία του ευρώ!

Μύθος έβδομος: Η ένταξη σημαίνει χαμηλότερες τιμές αλλά και χαμηλότερα επιτόκια, λόγω της αυστηρής νομισματικής πολιτικής που εφαρμόζει η Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα, η οποία αντικατέστησε την Τράπεζα της Ελλάδος. Έτσι, με βάση τον συλλογισμό ότι χαμηλότερες τιμές και επιτόκια σημαίνουν χαμηλότερο κόστος για τον καταναλωτή και τον παραγωγό, μερικοί έβγαζαν το συμπέρασμα ότι τόσο η κατανάλωση, όσο και οι επενδύσεις και η παραγωγή θα ενισχυθούν από την ένταξη στην

27. Στο ίδιο, Table 2.5.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΟΝΕ. Όμως όλα αυτά προϋποθέτουν μια ισχυρή παραγωγική δομή που, όπως δείχνουν τα παραπάνω στοιχεία για το εξαγωγικό εμπόριο, λάμπει διά της απουσίας της. Αυτό σημαίνει ότι, στο βαθμό που η κατανάλωση ενισχυόταν από τις χαμηλότερες τιμές και επιτόκια, η βασική συνέπεια δεν ήταν η ενίσχυση της δικής μας παραγωγής και απασχόλησης αλλά αυτής... των εταίρων μας, μέσω των αυξημένων εισαγωγών. Ανάλογα ισχύουν για τις υποτιθέμενες ευνοϊκές επιδράσεις από τα χαμηλότερα επιτόκια στις επενδύσεις και τη παραγωγή. Τα επιτόκια για χώρες με σαθρή παραγωγική δομή όπως η Ελλάδα δεν είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που επηρεάζει τις επενδύσεις, εφόσον εξίσου αν όχι σημαντικότερο ρόλο παίζουν οι συνθήκες ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας που υστερούν σαφώς σε σχέση με αυτές των εταίρων μας (παρόλο που η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε ταχύτερα από αυτή των εταίρων μας στην παρούσα δεκαετία δεν παύει να είναι χαμηλότερη από αυτή στα μητροπολιτικά κέντρα). Αναπόφευκτα, η ένταξή μας στην ΟΝΕ και το Ευρώ σήμανε τη διαιώνιση του βαλτώματος της παραγωγής στον αγροτικό και μεταποιητικό τομέα που είχε αρχίσει ήδη από την ένταξη στην ΕΟΚ, όπως σημειώσαμε στο Πρώτο Μέρος. Με άλλα λόγια, τα χαμηλά επιτόκια δεν είναι πάντα ωφέλιμα, όπως υποστηρίζει η ελίτ και οι κονδυλοφόροι της, με βάση το επιχείρημα ότι ενισχύουν τη χρηματοδότηση της παραγωγής και της κατανάλωσης και βοηθούν την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους. Είναι φανερό πως η έλλειψη ισχυρής παραγωγικής βάσης συνεπάγεται ότι η μεν τόνωση της αγοράς από τα χαμηλότοκα καταναλωτικά δάνεια απλώς αυξάνει τις εισαγωγές μας, ενώ η μείωση του χρέους, που επιχειρήθηκε βασικά με το ξεπούλημα των δημόσιων επιχειρήσεων, έφερε μόνο μια (πρόσκαιρη) βελτίωση στα δημοσιοοικονομικά μεγέθη που υπερκαλύφθηκε από τον εύκολο δανεισμό μέσα στην Ευρωζώνη.

Συμπερασματικά, δεδομένου ότι η μόνη δυνατότητα που μένει στις ελίτ, κάτω από τις συνθήκες αυτές, για βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της κερδοφορίας είναι, όπως είδαμε παραπάνω, η συμπίεση του κόστους παραγωγής και η ελαχιστοποίηση του φορολογικού βάρους πάνω στα κέρδη και τα εισοδήματα της ίδιας της ελίτ, όπου η αύξηση της παραγωγικότητας δεν είναι δυνατή, λόγω της απουσίας σημαντικών επενδύσεων σε νέες τεχνολογίες κ.λπ. (όπως είναι η περίπτωση της χώρας μας), τότε μένει μόνο η απειλή της ανεργίας και της ανασφάλειας, καθώς και η παράλληλη «ελαστικοποίηση» της αγοράς εργασίας, στην οποία

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εξακολουθεί να στηρίζεται η «πολιτική» απασχόλησης της ΟΝΕ, παρά τα ευχολόγια της συνθήκης του Άμστερνταμ. Με βάση τα δεδομένα αυτά δεν είναι περίεργο ότι η μεν οικονομική και πολιτική ελίτ είχε πάντα εναποθέσει τις ελπίδες της στις ξένες επενδύσεις, οι δε ανανήψαντες τ. Μαρξιστές[28] στην πανάκεια της εκπαίδευσης και οι Οικολογοι Πράσινοι στην «πράσινη» ανάπτυξη...

28. Γ. Κατηφόρης, *Βήμα* (24-12-00).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΑΣ ΣΤΗΝ ΕΟΚ/ΕΕ

Τα δήθεν πολιτικά πλεονεκτήματα από την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ

Δεν θα ασχοληθώ εδώ με τα συγκεκριμένα πολιτικά «πλεονεκτήματα», τα οποία δήθεν απήλαυσε η Ελλάδα μετά την ένταξή της στην ΕΟΚ/ΕΕ (την «προστασία» μας από την τουρκική επιθετικότητα κ.λπ.) που υποστηρίζει η Πατριωτική «Αριστερά», εφόσον θα εξετάσω λεπτομερώς τα σχετικά επιχειρήματα στο κεφ. 13. Θα περιοριστώ, λοιπόν, εδώ στα γενικά πλεονεκτήματα από την ένταξη που προβλήθηκαν κατά κόρον πριν λίγα χρόνια, όταν οι ευρωπαϊκές ελίτ συνεόρταζαν το ιωβηλαίο από την ίδρυση της ΕΟΚ/ΕΕ, προσπαθώντας με μια σειρά μύθων να πείσουν τους υπηκόους τους για το πόσο καλύτερα πρέπει να νιώθουν μέσα στους κόλπους της. Και αυτό, παρά:

- τους επανειλημμένους λαϊκούς κολάφους κατά του Ευρωσυντάγματος τους, το οποίο τελικά οι ελίτ το επανέφεραν δημοκρατικότατα «από την πίσω πόρτα», με κάποιες διακοσμητικές τροποποιήσεις
- τη διογκούμενη αγανάκτηση σε ολόκληρη την Ευρωζώνη, αλλά και γενικότερα στην ΕΕ, από τη μαζική ανεργία και υποαπασχόληση που εξαπλώνεται καθημερινά λόγω των πολιτικών λιτότητας που εφαρμόζει το Διευθυντήριο των Βρυξελλών, αλλά και τη διευρυνόμενη ανισότητα που έφερε η ακρίβεια του ευρώ. Εάν μάλιστα η σημερινή σύγκρουση των λαϊκών στρωμάτων στη Γαλλία κατά των συνταξιοδοτικών μέτρων του Σαρκοζί δεν λήξει με καθαρή νίκη των ελίτ και των προνομιούχων στρωμάτων, ο δρόμος ανοίγει για πρωτόγνωρη ένταση της Κοινωνικής Πάλης στην Ελλάδα αλλά και στον «Ευρωπαϊκό Νότο» αρχικά, με απρόβλεπτες συνέπειες για την Ευρωζώνη αλλά και την ίδια την ΕΕ.
- την έκρηξη της οργής, ιδιαίτερα των νέων στη Γαλλία χθες και στην

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ελλάδα σήμερα, αλλά και πλατιών λαϊκών στρωμάτων πανευρωπαϊκά, για την ιδιωτικοποίηση της παιδείας και της ασφάλισης, τις ελαστικές σχέσεις εργασίας και την γενικότερη αποδιάρθρωση του κράτους-πρόνοιας στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, στην οποία ενσωματώνει πλήρως τις ευρωπαϊκές χώρες το Διευθυντήριο των Βρυξελλών

- το περίσσευμα αγανάκτησης για την περιφρόνηση της λαϊκής βούλησης σε σχέση με τη συνεργία της ευρωπαϊκής ελίτ, ως τμήματος της υπερεθνικής ελίτ, στις επιθέσεις κατά της Γιουγκοσλαβίας, του Αφγανιστάν και του Ιράκ και τώρα για την αγνόηση της λαϊκής οργής κατά των «μέτρων λιτότητας» που ανατρέπουν κοινωνικές κατακτήσεις πολλών δεκαετιών, χωρίς την παραμικρή λαϊκή εξουσιοδότηση.

Ο κυριότερος, όμως, μύθος των ελίτ[1], που επαναλαμβάνει και η ρεφορμιστική Αριστερά[2], είναι ότι η ίδρυση της ΕΟΚ/ΕΕ οδήγησε στο τέλος των ευρωπαϊκών πολέμων και μια ειρήνη που ήδη έχει κρατήσει 60 χρόνια. Το γεγονός, όμως, που «ξεχνούν» οι ελίτ και η ρεφορμιστική Αριστερά είναι ότι η ειρήνη μεταξύ των αναπτυγμένων οικονομιών της αγοράς είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την παγκοσμιοποίηση, εφόσον δεν νοούνται, βέβαια, ανοικτές αγορές μεταξύ εμπολέμων. Γι' αυτό και η πρώτη απόπειρα για τη δημιουργία μιας αυτορυθμιζόμενης διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς τον 19ο αιώνα οδήγησε σε πολύ μεγαλύτερη περίοδο ειρήνης, τη γνωστή «100χρονη ειρήνη» (1815-1914)[3]. Φυσικά, στη διάρκεια αυτής της «ειρήνης» δεν είχαν σταματήσει, ακριβώς όπως και σήμερα, όχι μόνο οι κοινωνικές εξεγέρσεις, αλλά ούτε καν οι πόλεμοι μεταξύ των αναπτυγμένων οικονομιών της αγοράς και των χωρών του Νότου.

Η «ειρήνη» πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, όπως και η σημερινή, βασιζόταν σε ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό: τη διπλή ελευθερία εμπορίου και κεφαλαίου, τότε με ιδεολογική κάλυψη τον φιλελευθερισμό, σήμερα τον νεοφιλελευθερισμό. Μεταξύ όμως της πρώτης απόπειρας διεθνοποίησης και της σημερινής υπάρχει μια κρίσιμη διαφορά, η οποία εξηγεί την τελική κατάρρευση της πρώτης: το γεγονός ότι τότε δεν

1. Βλ. Διακήρυξη του Βερολίνου, 25/3/2007.
2. Βλ. Μνημόνιο Λαφοντενίν-Γκύζη (που υιοθέτησε και ο ΣΥΝ) 29/11/06.
3. Karl Polanyi, *The Great Transformation*, (Beacon Press, 1944) κεφ. 1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

έγινε τελικά δυνατή η καθολίκευση των ανοικτών και ελαστικών αγορών για τα εμπορεύματα και το κεφάλαιο. Και αυτό, διότι η καθολίκευση αυτή δεν ήταν εφικτή σε μια περίοδο στην οποία μεγάλες αποικιακές δυνάμεις όπως η Αγγλία και η Γαλλία, ασκούσαν σχεδόν μονοπωλιακό έλεγχο πάνω σε σημαντικά τμήματα της υφηλίου, εις βάρος αναδυόμενων μη-αποικιοκρατικών δυνάμεων (όπως οι ΗΠΑ), ή μικρότερων αποικιοκρατικών δυνάμεων (όπως η Γερμανία)[4]. Η αποτυχία, επομένως, αυτής της πρώτης απόπειρας παγκοσμιοποίησης ήταν αναπόφευκτη, ιδιαίτερα μάλιστα όταν οι οικονομικές ελίτ ήταν τότε καθαρά εθνικές, σε αντίθεση με τη σημερινή κατάσταση όπου έχει αναδυθεί μια υπερεθνική οικονομική ελίτ, (όπως είδαμε στο κεφ. 5) με κοινό συμφέρον την ανάπτυξη μιας βασικά αυτορυθμιζόμενης διεθνούς αγοράς.

Η διαδικασία, επομένως, που οδήγησε στη σημερινή παγκοσμιοποίηση ελάχιστη είχε σχέση με την ίδρυση της ΕΟΚ, η οποία, (όπως είδαμε στο κεφ. 6) ήταν βασικά μια αμυντική προσπάθεια επιβίωσης του ευρωπαϊκού κεφαλαίου μέσα στη μεταπολεμική αμερικανική οικονομική ηγεμονία (τα περί πολιτικής ένωσης, «Ευρώπης των λαών» κ.λπ., αποτελούσαν το ιδεολογικό περιτύλιγμα της προσπάθειας αυτής). Στην πραγματικότητα, τα θεμέλια της σημερινής παγκοσμιοποίησης είχαν τεθεί σχεδόν 10 χρόνια πριν, όταν η αμερικανική ηγεμονία καθιέρωνε ένα νέο σύστημα διεθνών οικονομικών σχέσεων που, μέσω των νέων θεσμών που θέσπισε (ΔΝΤ, Διεθνής Τράπεζα και κυρίως ΓΚΑΤΤ - τον σημερινό ΠΟΕ), είχε άμεσο ή έμμεσο στόχο το συνεχές άνοιγμα και την απελευθέρωση των αγορών. Πράγμα που αποτελούσε την αναγκαία και ικανή συνθήκη για τη μετέπειτα ανάπτυξη των πολυεθνικών, οι οποίες σήμερα ελέγχουν την παγκόσμια παραγωγή και το παγκόσμιο εμπόριο. Όλα αυτά, βέβαια, δεν έγιναν διότι το αμερικανικό κεφάλαιο κοπτόταν για την ... ειρήνη, αλλά διότι είχε πλήρη επίγνωση ότι, χάρη στην ανώτερη παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητά του, δεν χρειαζόταν το παλαιό αποικιακό σύστημα για την κατάκτηση νέων αγορών, αφού αρκούσαν γι' αυτό οι ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές σε συνδυασμό με την αντιπροσωπευτική «δημοκρατία» (εξ ου και ο αντιαποικιακός και δήθεν ελεύθερος χαρακτήρας της αμερικανικής ηγεμονίας).

4. Τ. Φωτόπουλος, *Η Πολυδιάστατη Κρίση και η Περιεκτική Δημοκρατία* (Γόρδιος, 2005), κεφ. 2.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Το φυσικό εμπόδιο σε αυτήν την οικονομική ολοκλήρωση ήταν, βέβαια, το Σοβιετικό μπλοκ, για την κατάρρευση του οποίου πάλι χρησιμοποιήθηκαν κυρίως οικονομικοί μηχανισμοί, ενώ οι ΗΠΑ από την αρχή θεώρησαν την ΕΟΚ ως χρήσιμο εργαλείο στον Ψυχρό Πόλεμο και στην κατάπνιξη των ριζοσπαστικών κινημάτων[5]. Τα υπόλοιπα (κατάρρευση της δυτικής σοσιαλδημοκρατίας, σύμπλευση σοσιαλφιλελευθέρων με νεοφιλελεύθερους κ.λπ.) ήταν αναπόφευκτες συνέπειες αυτών των εξελίξεων, καθώς και παράλληλων τεχνολογικών και γενικότερων κοινωνικών εξελίξεων που οδήγησαν σε ριζικές ταξικές αναδιαρθρώσεις στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Στη σημερινή, επομένως, διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, όπου τα συμφέροντα των οικονομικών και πολιτικών ελίτ που απαρτίζουν την υπερεθνική ελίτ είναι αλληλένδετα, αποτελεί ανόητο ιδεολόγημα το επιχείρημα της ρεφορμιστικής Αριστεράς ότι θα μπορούσε η «Ευρώπη» να επιστρέψει στη περίοδο της σοσιαλδημοκρατίας και της κοινωνικής αγοράς, η οποία παρήλθε ανεπιστρεπτί.

Όπως, αντίστοιχα, αποτελούσε κατάντημα της ευρωπαϊκής αριστερής ιντελιγκέντσιας[6] όταν, στον εορτασμό του ιωβηλαίου, τη μόνη βασική αντίφαση που είδε στο πανηγύρι των ελίτ για την ΕΕ ήταν η μη επιβολή εμπάργκο κατά του Σουδάν για το Νταρφούρ, όπως ακριβώς ζητούσαν και οι... απελευθερωτές των λαών Μπους και Μπλερ. Συνακόλουθα, δεν θεώρησε αντιφατική με τον «ειρηνικό» ρόλο της ΕΕ την κατοχή (και από δυνάμεις της) του Αφγανιστάν και του Ιράκ. Και, φυσικά, δεν βρήκαν λέξη να αρθρώσουν για την ανοικτή συνεργία της ΕΕ στον στραγγαλισμό του Παλαιστινιακού λαού από το Σιωνιστικό Ισραήλ, για τον οποίον η ΕΕ ποτέ δεν διανοήθηκε να επιβάλλει κυρώσεις, που θα έπρεπε από καιρό να είχαν φθάσει στο επίπεδο εμπάργκο εναντίον ενός σαφώς ρατσιστικού καθεστώτος, το οποίο εφαρμόζει ανενόχλητο πολιτικές απαρτχάιντ για δεκαετίες και τώρα απαιτεί και την αναγνώρισή του ως «Εβραϊκού» κράτους - κάτι που αντιστοιχεί με το «Ελληνορθόδοξο» κράτος, το οποίο ούτε οι «Ελληναράδες» δεν τόλμησαν να ζητήσουν. Αντίθετα, οι ίδιες ελίτ (και συνακόλουθα οι αριστερές ιντελιγκέντσιες) ήταν λαλίστατες κατά του Νοτιοαφρικανικού απαρτχάιντ, προφανώς επειδή η στάση τους αυτή δεν διακινδύνευε και δικά τους συμφέροντα...

5. Bernard Cassen, *Le Monde diplomatique*, Ιαν. 2003.

6. Βλ. ανοικτή επιστολή στους ηγέτες της ΕΕ, των Ουμπέρτο Εκο, Ντάριο Φο, Γκίντερ Γκρας, Γιούργκεν Χάμπερμας, Χάρολντ Πίντερ, Βάτσλαβ Χάβελ κ.ά (Μάρτης, 2007).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Οι γενικές οικονομικές συνέπειες της ένταξής μας στην ΕΕ

Οι τεράστιες αρνητικές οικονομικές συνέπειες από την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ και την Ευρωζώνη μόλις τώρα γίνονται αντιληπτές από το ευρύ κοινό, γεγονός που εξηγεί και το ότι, ενώ όλες οι δημοσκοπήσεις τη δεκαετία του 1990 φανέρωναν μια μεγάλη επιδοκιμασία της ένταξής μας από τον ελληνικό λαό, στα τελευταία χρόνια (και όχι μόνο μετά το σκάσιμο της αναπτυξιακής «φούσκας») η κατάσταση έχει αντιστραφεί[7]. Μολονότι ένα σημαντικό τμήμα της αρχικής μαζικής επιδοκιμασίας μπορεί να αποδοθεί στη συστηματική μαζική «πλύση εγκεφάλου» από τα ελεγχόμενα από τις ελίτ ΜΜΕ, θα ήταν ανόητο να μην πάρουμε υπόψη και άλλους παράγοντες που συνέβαλαν εξίσου σημαντικά σε αυτό, όπως:

Πρώτον, το γεγονός ότι, εκτός από το ΚΚΕ, όλα τα άλλα κόμματα (συμπεριλαμβανομένης της ρεφορμιστικής Αριστεράς, ΣΥΝ κ.λπ.) είχαν σταθερά θετική στάση έναντι της Κοινότητας και των μετά-Μάαστριχτ προοπτικών της.

Δεύτερον, το γεγονός ότι πράγματι είχαν υπάρξει μερικά βραχυπρόθεσμα οικονομικά οφέλη, τα οποία όμως, όπως ήδη είδαμε, αντισταθμίζονταν από τις πολύ σημαντικότερες μακροπρόθεσμες ζημιές στην οικονομική δομή της χώρας. Δεδομένου, όμως, ότι τα βραχυπρόθεσμα οφέλη είχαν άμεσο αντίκτυπο στο εισόδημα σημαντικών κοινωνικών στρωμάτων (κυρίως αγρότες και έμποροι), ενώ οι μακροπρόθεσμες ζημιές έπρεπε να σκάσει η αναπτυξιακή «φούσκα» για να γίνουν κατανοητές από το ευρύ κοινό, τα παραπάνω ποσοστά (βλ. υποσημείωση 7) που μας εμφάνιζαν ως τους κατοίκους ενός «παραδείσου των ανόητων» (όταν μάλιστα χώρες με πραγματικά σημαντικά οφέλη επιδείκνυαν πολύ μικρότερα ποσοστά!) μπορούν να εξηγηθούν.

Όπως ελπίζω να έγινε φανερό από τα προηγούμενα κεφάλαια, η όλη λογική της ΕΟΚ/ΕΕ βασίζεται στον στόχο της δραστικής βελτίωσης των συνθηκών ανταγωνισμού μέσα στην ΕΕ, για να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικότερα τα περισσότερο ανταγωνιστικά μπλοκ της Άπω Ανατο-

7. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με δημοσκόπηση του Ευρωβαρόμετρου το Φθινόπωρο του 1993, ενώ λιγότεροι από τους μισούς(47%) στις άλλες χώρες της Κοινότητας πίστευαν ότι η χώρα τους είχε ωφεληθεί από τη συμμετοχή τους στην ΕΟΚ, στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό έφθανε το 72%, ενώ σε αντίστοιχη έρευνα του Ευρωβαρόμετρου το καλοκαίρι του 2006, οι Έλληνες εμπιστεύονταν την ΕΕ μόνο σε ποσοστό 45%!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λής και της NAFTA. Και για μεν τις χώρες που μετά την ένταξή τους στην ΕΟΚ έχουν επιδείξει πολύ υψηλούς ρυθμούς αύξησης των «καθαρών» εξαγωγών (εξαγωγές μείον εισαγωγές), διότι διαθέτουν την κατάλληλη παραγωγική δομή, ο στόχος ήταν βάσιμος. Όχι όμως και για την Ελλάδα που, σε όλη την περίοδο μετά την ένταξη, παρουσίαζε μόνο αρνητικούς ετήσιους ρυθμούς αύξησης των καθαρών εξαγωγών[8], ενώ αντίθετα, τη δεκαπενταετία πριν την πλήρη ένταξη (1965-80) ο ρυθμός αύξησης των καθαρών εξαγωγών μας ήταν όχι μόνο θετικός, αλλά και σημαντικός (+6,8%)[9]. Έτσι, ο λόγος για τον οποίο η οικονομική ελίτ επιδίωξε την ένταξη, δηλαδή για να διευρύνει την μικρή εσωτερική αγορά, όχι μόνο δεν οδήγησε στο ποθούμενο αποτέλεσμα, αλλά αντίθετα κατέληξε στη δραστική συρρίκνωσή της, μετά τον κατακλυσμό της εσωτερικής αγοράς από τα Κοινοτικά προϊόντα. Το άνοιγμα δηλαδή της οικονομίας στην παγκόσμια αγορά, που άρχισε μετά την ένταξή μας στην ΕΟΚ, είχε βασικά αρνητικές συνέπειες στην οικονομία γενικά, και την παραγωγική δομή ειδικότερα. Παρόλα αυτά, οι «θεωρητικοί εγκέφαλοι», όχι μόνο της ΝΔ, αλλά και του «σοσιαλιστικού» ΠΑΣΟΚ, καθώς και του Συνασπισμού, υποστήριζαν την αστήρικτη άποψη (που τυχαίνει να βολεύει) ότι η «πρόκληση» της παγκοσμιοποίησης πρέπει να αντιμετωπιστεί όχι ως απειλή, αλλά «ως εξαιρετική ευκαιρία» για την «ανάπτυξη»[10]. Όμως, ποια ευκαιρία είχαμε σε ένα αγώνα όπου εμείς παλεύαμε δεμένοι πισθάγκωνα; Διότι περί αυτού, βέβαια, επρόκειτο όταν, ενώ το «φάρμακο» της παγκοσμιοποίησης ήδη αποδιάρθρωνε τη παραγωγική μας δομή, ο γιατρός μας (ντόπιες και ξένες ελίτ) συνταγογραφούσε ακόμη μεγαλύτερες δόσεις από την ίδια οικογένεια φαρμάκων: την ένταξή μας στην ΟΝΕ!

Έτσι, όπως ήταν αναμενόμενο, η πλήρης αποδιάρθρωση της παρα-

8. Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του όγκου των καθαρών εξαγωγών ήταν 0,7% την περίοδο 1980-90 και 0,4% την περίοδο 1990-2000 (για τη δεκαετία 2000 τα «Greek statistics προτίμησαν να μη δώσουν στοιχεία στη Παγκόσμια Τράπεζα, αλλά αναμένεται, με βάση τη καταβαράθρωση του Εμπορικού Ισοζυγίου στη δεκαετία που είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, να είναι ακόμη χειρότερα από τις προηγούμενες δεκαετίες!) World Bank, *World Development Report 1997*, Table 15 & World Development Indicators 2010, Table 6.2.

9. Στοιχεία υπολογισθέντα με βάση το *World Development Report 1988*, Table 11.

10. Αυτό φαίνεται ότι έβρισκε σε αγαστή σύμπνοια τον τότε υπουργό ανάπτυξης του ΠΑΣΟΚ και τον Κ. Βεργόπουλο του Συνασπισμού και του Espace Marx(!), *Το Βήμα της Κυριακής*, 25/12/99.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γωγικής δομής που συντελέστηκε στην περίοδο της ένταξής μας, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, σήμαινε ότι όταν εξαντλήθηκαν και τα κονδύλια του δεύτερου πακέτου Ντελόρ και οι μεταβιβάσεις από το κέντρο άρχισαν να μειώνονται δραστικά, τότε, η ουσιαστική ανυπαρξία παραγωγικής δομής, σε συνδυασμό με το αυξανόμενο στέρεμα των άλλων συναλλαγματικών πηγών που τροφοδοτούσαν την ελληνική οικονομία στη μεταπολεμική περίοδο (μετανάστευση, τουρισμός, ναυτιλία) αναπόφευκτα οδήγησαν σε μια πορεία κρίσης που ήταν θέμα χρόνου να ξεσπάσει. Αυτό μάλιστα θα συνέβαινε ήδη από την αρχή του 21ου αιώνα, αν δεν είχαν ανοίξει οι στρόφιγγες του δανεισμού (από τις Τράπεζες αλλά και το δημόσιο) με την ευκαιρία της ένταξής μας στην Ευρωζώνη, γεγονός που συντέλεσε αποφασιστικά στην αναβολή της έκρηξης της κρίσης, μέχρι η γενικότερη χρηματοπιστωτική κρίση να λειτουργήσει σαν καταλύτης και για το σκάσιμο της δικής μας αναπτυξιακής «φούσκας».

Η συνέπεια της «ανάπτυξης» αυτής, σε συνδυασμό με τη διόγκωση του ελλείμματος στο Εμπορικό Ισοζύγιο, ως αποτέλεσμα της ένταξής μας στην ΕΟΚ/ΕΕ, ήταν η έκρηξη του εξωτερικού Χρέους, την οποία καλείται τώρα να πληρώσει όχι, βέβαια, η οικονομική ελίτ και τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα που κατ' εξοχήν ωφελήθηκαν από αυτήν, αλλά βασικά οι μισθωτοί, οι μόνοι δηλαδή πραγματικά φορολογούμενοι. Έτσι, το συνολικό εξωτερικό Χρέος διπλασιάστηκε μεταξύ 1979 και 1983 (από 5 σε 10,5 δις. δολ.), ξαναδιπλασιάστηκε μεταξύ 1983 και 1989, και ...ξαναδιπλασιάστηκε μέχρι το 1995 φθάνοντας το ύψος των 37,6 δις. δολ.[11], ένα από τα υψηλότερα τότε κατά κεφαλή χρέη στον κόσμο. Το αποτέλεσμα της έκρηξης αυτής του εξωτερικού Χρέους ήταν ότι το ποσοστό των εισπράξεων από τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, που αφιερωνόταν στην εξυπηρέτηση του εξωτερικού Χρέους (πληρωμή τοκοχρεωλυσίων), υπέρ-διπλασιάστηκε μεταξύ 1980 και 1985, και ξαναδιπλασιάστηκε τη δεκαετία του 1990, φθάνοντας το 1995 το 41,4%[12]. Η Ελλάδα, επομένως, που υποτίθεται ότι χάρις στην πολιτική των εκσυγχρονιστών θα κατακτούσε θέση ισοτιμίας στην Ευρώπη, και ήταν μια «ισχυρή χώρα», ήδη από τη δεκαετία του 1990, είχε ένα από τα μεγαλύτερα βάρη στον κόσμο για την πληρωμή του εξωτερικού Χρέους της, με τις μόνες χώρες

11. ΟECD, *Economic Surveys* (1996), πιν. 4.
12. Στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

που μας ξεπερνούσαν στην παγκόσμια λίστα να είναι ... το Μπουρούντι, η Ουγκάντα, το Κογκό, η Αλγερία και η Ουγγαρία![13] Φυσικά, από τότε η κατάσταση έγινε δραματικά χειρότερη και το συνολικό εξωτερικό Χρέος το 2009 (χάρη στην εκτόξευση κυρίως του ιδιωτικού Χρέους) είχε φθάσει τα 553 δις. δολ.[14], έχοντας δηλαδή δεκαπενταπλασιαστεί μέσα σε 15 χρόνια!

Στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, οι οικονομικές ελίτ των χωρών της ΕΕ, και κυρίως η γερμανική που αποτελεί τον οικονομικό «γκαουλάιτερ» της νέας Ευρώπης, δεν έχουν άλλη επιλογή από τον με κάθε τρόπο περιορισμό του δημοσίου τομέα με τις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις, τη δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών για κοινωνικούς ή άλλους σκοπούς (η χρηματοδότηση των οποίων επιβάρυνε το ευρωπαϊκό κόστος παραγωγής περισσότερο από το αμερικανικό και το Άπω-ανατολικό) και τη μείωση του πληθωρισμού στα επίπεδα των ΗΠΑ και Άπω Ανατολής. Γι' αυτό και οι βασικοί στόχοι που θεσμοθετήθηκαν στο Μάαστριχτ, τα περίφημα κριτήρια σύγκλισης, αναφέρονται μόνο στα δημοσιονομικά ελλείμματα, το δημόσιο Χρέος και τον πληθωρισμό, χωρίς να γίνεται η παραμικρή αναφορά στην εξασφάλιση πλήρους απασχόλησης ή ενός περιεκτικού κράτους-πρόνοιας ή, πολύ περισσότερο, στην ανακατανομή εισοδήματος. Η σύγκλιση, επομένως, βασικά στοχεύει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας που αποτελεί σήμερα το μέσο επιβίωσης της οικονομικής ελίτ και των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων μέσα στον ανελέητο ανταγωνισμό των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών. Φυσικά, το κόστος της σύγκλισης το πληρώνουν τα λαϊκά στρώματα και οι «μικρομεσαίοι».

Όμως, υπάρχουν δύο τρόποι για τη μείωση του κόστους παραγωγής και τη συνακόλουθη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Ο ένας είναι η συμπίεση του εργατικού κόστους (δηλαδή του «κοινωνικού μισθού» που συμπεριλαμβάνει τις δαπάνες του κράτους-πρόνοιας) –μέθοδος στην οποία εξειδικεύονται «θαύματα» όπως η Κίνα, Ινδία κ.λπ.– και ο άλλος είναι η συμπίεση του κόστους παραγωγής μέσω επενδύσεων στην έρευνα και την τεχνολογία κ.λπ. (χώρες του Βορρά). Όταν, όμως, ο δεύτερος

13. World Bank, *World Development Report* (1996), πιν. 17.
14. *Wikipedia*, Βλ. λήμμα "List of countries by external debt", http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_external_debt

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τρόπος δεν είναι επαρκής στον άγριο ανταγωνισμό των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών τότε ακόμη και οι χώρες του Βορρά είναι υποχρεωμένες να περικόπτουν το κράτος-πρόνοιας και το δημόσιο τομέα γενικότερα, ώστε τα προϊόντα που παράγει ο ιδιωτικός τομέας τους να γίνουν πιο ανταγωνιστικά. Αλλά, εάν η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω της μείωσης του κρατισμού και η συνακόλουθη «απελευθέρωση» της αγοράς εργασίας (δηλαδή η ανεργία, οι χαμηλοί μισθοί κ.λπ.), αποτελούν λύση για την οικονομική ελίτ των ισχυρών ευρωπαϊκών χωρών, οι οποίες διαθέτουν ισχυρό ιδιωτικό τομέα, ικανό να ανταγωνισθεί διεθνώς, σίγουρα δεν αποτελεί λύση για την ελληνική οικονομία. Και αυτό, διότι, οπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, το βασικό και χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας είναι το τεράστιο άνοιγμα μεταξύ του τι παράγουμε και τι καταναλώνουμε, ότι, δηλαδή, ο ιδιωτικός τομέας στην Ελλάδα ούτε ήταν ποτέ ανταγωνιστικός ούτε έγινε περισσότερο ανταγωνιστικός μετά την πλήρη ένταξή μας στην ΕΟΚ, όπως δείχνει η σημερινή εκρηκτική διόγκωση του παραπάνω ανοίγματος. Αντίθετα, δηλαδή, με τον ευρωπαϊκό Βορρά, στην Ελλάδα ήταν ο δασμοβίωτος και παρασιτικός ιδιωτικός τομέας που είχε οδηγήσει στον υπερτροφή δημόσιο τομέα και όχι, βέβαια, το κράτος-πρόνοιας που ήταν πάντα υποτυπώδες.

Ακόμη και η περίφημη ανάπτυξη που σημειωνόταν στις αρχές αυτής της δεκαετίας, δεν οφειλόταν στην αύξηση των καθαρών εξαγωγών (εξαγωγές μείον εισαγωγές) και των μεταποιητικών επενδύσεων –η οποία είναι βασική προϋπόθεση βελτίωσης της παραγωγικής δομής και της ανταγωνιστικότητας– αλλά στην αύξηση της κατανάλωσης, πράγμα που επιμελώς αποσιωπούν οι «εκσυγχρονιστές» όταν επαίρονται για το αναπτυξιακό «κατόρθωμά» τους. Έτσι, ενώ στην περίοδο 1970-80 οι κύριοι παράγοντες της ανάπτυξης του ΑΕΠ ήταν η κατανάλωση του δημοσίου τομέα και οι καθαρές εξαγωγές, στην περίοδο 2000-2008 ο κύριος παράγοντας έγινε η ιδιωτική κατανάλωση μαζί με τις (δημόσιες και ιδιωτικές) κατασκευές, ενώ οι καθαρές εξαγωγές, όπως είδαμε, ήταν αρνητικές, με αποτέλεσμα η ιδιωτική κατανάλωση να απορροφά πάνω από το 70% της συνολικής ζήτησης έναντι 57% κατά μέσο όρο στην Ευρωζώνη![15]

Παρά τα φληναφήματα, όμως, των σοσιαλφιλελευθέρων (κυβερνήσεις Σημίτη) και των σημερινών πρωταθλητών της απάτης που τους δια-

15. *World Development Report 1995*, Table 8 & *World Development Indicators 2010*, Table 4.8.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δέχθηκαν, η σύμπτωση απόψεων των διεθνών και των ντόπιων ελίτ, όλα αυτά τα χρόνια της ένταξής μας, είναι χαρακτηριστική. Έτσι, τον Σεπτέμβρη του 1996, αμέσως μετά την νίκη του, ο Σημίτης δήλωνε ότι επιδίωξή του ήταν «να υπάρξουν νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου της αγοράς (...) για αποτελεσματική καταπολέμηση της ανεργίας (...) άνοδο των λαϊκών εισοδημάτων (...) βελτίωση του ιστού κοινωνικής προστασίας (...) για την ανακατανομή του εισοδήματος, του πλούτου και της οικονομικής εξουσίας»[16]. Και αυτό, τη στιγμή που οι ανάγκες επιβίωσης της ελληνικής οικονομικής ελίτ στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς επέβαλαν ακριβώς τις αντίθετες προτεραιότητες. Δηλαδή, την ελαχιστοποίηση των κοινωνικών ελέγχων πάνω στην αγορά, ώστε να προσελκυστούν ξένες και ντόπιες ιδιωτικές επενδύσεις στις οποίες επαφιόταν ολοκληρωτικά σχεδόν η ανάπτυξη και τον δραστικό περιορισμό του δημοσίου τομέα (μέσω των ιδιωτικοποιήσεων και της ριζικής περικοπής των δημοσίων δαπανών), ώστε να μειωθούν τα δημοσιονομικά ελλείμματα και ο πληθωρισμός και να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών.

Η απόλυτη αυτή σύμπτωση απόψεων όσον αφορά στα μέτρα που πρότειναν τότε για την ελληνική οικονομία η ξένη και ντόπια οικονομική ελίτ, εκφραζόταν ως εξής από τις Εκθέσεις διεθνών οργανισμών (όπως του ΟΟΣΑ) και τον ΣΕΒ[17]. Τα μέτρα αυτά ήταν:

- η, κατά τον ΣΕΒ, «ριζική αναδιάρθρωση το συντομότερο δυνατό του θέματος της κοινωνικής ασφάλισης» διότι, κατά τον ΟΟΣΑ, «το συνταξιοδοτικό σύστημα είναι από τα πιο πλουσιοπάροχα στην ΕΕ»[18],
- η, κατά τον ΣΕΒ, «δυνατότητα καθορισμού αμοιβών μικρότερων από τις προβλεπόμενες στις συλλογικές συμβάσεις», η τροποποίηση της νομοθεσίας ομαδικών απολύσεων και η μείωση της «επιβάρυνσης του έμμεσου μισθολογικού κόστους». Οι προτάσεις αυτές αντιστοιχούσαν απόλυτα στις συνταγές του ΟΟΣΑ για καθορισμό του ημερομισθίου στο επίπεδο της επιχείρησης, απεριόριστη ελευθερία απολύσεων, παραπέρα μείωση του ελάχιστου ημερομισθίου,

16. Βλ. Συνέντευξη Σημίτη στην *Ελευθεροτυπία* (1 & 2/9/1996).
17. OECD, *Economic Surveys/Greece* (1996) & ΣΕΒ, «Θέσεις του ΣΕΒ για την οικονομική πολιτική» (Σεπτέμβρης 1996).
18. OECD, *Economic Surveys/Greece* (1996), σελ. 38.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μείωση των εργοδοτικών εισφορών, αύξηση των πολύ χαμηλών επιδομάτων ανεργίας (που οι σοσιαλφιλελεύθεροι παρουσιάζουν σαν ένδειξη της κοινωνικής «ευαισθησίας» τους![19]. Και όλα αυτά, για χάρη της αύξησης της «ελαστικότητας» στην αγορά εργασίας, δηλ. τη δραστική μείωση των κοινωνικών ελέγχων πάνω σε αυτή,

- η, κατά τον ΣΕΒ, εισοδηματική «αυστηρότητα και πειθαρχία στο δημόσιο τομέα» και οι «γενναίες αποκρατικοποιήσεις» που αντανακλούσαν πιστά τις συνταγές του ΟΟΣΑ για λιτότητα, δραστική μείωση των απασχολουμένων στο δημόσιο τομέα[20] και ιδιωτικοποιήσεις.

Όπως θα έχει γίνει ήδη αντιληπτό από τον αναγνώστη, τα μέτρα αυτά είναι πανομοιότυπα με αυτά που εφαρμόζει σήμερα η τρόικα μαζί με τη Χούντα του «Γιωργάκη» –γεγονός που αποδείχνει τον προσχεδιασμένο χαρακτήρα τους, πολύ πριν τη σημερινή κρίση!– ακριβώς γιατί οι σοσιαλφιλελεύθεροι του Σημίτη και οι κεντροδεξιοί της ΝΔ δεν κατάφεραν να τα περάσουν από τότε μέχρι τώρα.

Σήμερα, επομένως, μόνο μια δραστική ανάκαμψη των οικονομιών στον Βορρά θα μπορούσε να ανακόψει την πορεία της ελληνικής οικονομίας προς τη συνεχή επιδείνωση (και αυτό, ανεξάρτητα από την επιδείνωση που θα προκαλεί το δημόσιο χρέος –ακόμη και αν γίνει επαναδιαπραγμάτευση και κάποιο «κούρεμά» του), με τη δημιουργία μιας νέας «ευλογίας» μετανάστευσης (αυτή τη φορά μάλιστα όχι ανειδίκευτων, όπως τη δεκαετία του '60, αλλά επιστημονικού δυναμικού που θα αδυνατεί να βρει απασχόληση στην Ελλάδα) ή/και κάποιων ξένων επενδύσεων, οι οποίες όμως προϋποθέτουν ότι το εργατικό δυναμικό θα έχει «τιθασευθεί» κατάλληλα, μέσω της πλήρους «ελαστικοποίησης» της αγοράς εργασίας– πράγμα για το οποίο προντίζει σήμερα η τρόικα σε συνεργασία με τη κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ! Όσον αφορά στις ιδιωτικές επενδύσεις είναι χαρακτηριστικό ότι σήμερα συμφωνούν σχεδόν όλοι, από τους νεοφιλελεύθερους δεξιούς μέχρι τους συνοδοιπόρους τους «αριστερούς», ότι για όλα έφταιγε το κράτος και ότι, επομένως, η μόνη σωτηρία θα έλθει από τις ξένες, κατά προτίμηση, επενδύσεις (μια και οι δικοί μας υποψήφιοι επενδυτές προτιμούν να κάνουν ασφαλείς καταθέ-

19. Στο ίδιο, σελ. 90.
20. Στο ίδιο, σελ. 100.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σεις σε εξωτερικούς λογαριασμούς). Η υπόθεση, όμως, αυτή «ξεχνά» ότι στη περίοδο του μεγαλύτερου διεθνούς επενδυτικού μπουμ, η Ελλάδα είχε ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μεταποιητικών επενδύσεων στο ΑΕΠ μεταξύ των χωρών στον ΟΟΣΑ. Πράγμα που σχεδόν μηδενίζει τις πιθανότητες για μεγάλες ξένες επενδύσεις σήμερα με τον οξυμένο ανταγωνισμό που αντιμετωπίζουμε από την Ανατολική Ευρώπη κ.λπ.

Αν, επομένως, συνεχισθεί το μεταπολεμικό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, η χώρα μας θα πληρώσει ακριβότερα από κάθε άλλη χώρα στην Κοινότητα, (γιατί ακόμα και η Πορτογαλία είναι σε καλύτερη αντικειμενική θέση), τις συνέπειες της Οικονομικής Ένωσης. Όσο δηλαδή το άνοιγμα στη παραγωγικότητα παραμένει, σαν συνέπεια της σημαντικής διαρθρωτικής απόκλισης της χώρας μας, η κατιούσα πορεία της ανταγωνιστικότητας θα συνεχίζεται, ακόμα και εάν η πολιτική λιτότητας που θα επιβληθεί (μέχρι τουλάχιστον το τέλος της δεκαετίας) επιτύχει, γιατί η ανταγωνιστικότητα σήμερα εξαρτάται πολύ περισσότερο από τη ποιότητα, το σχεδιασμό του προϊόντος κ.λπ., παρά από το φθηνό εργατικό κόστος (που πολλές ανταγωνιστικές χώρες μπορούν να προσφέρουν), του οποίου άλλωστε το μερίδιο στην προστιθέμενη αξία πέφτει συνεχώς στη μεταπολεμική περίοδο. Δηλαδή, η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται βασικά από τις επενδύσεις. Και οι επενδύσεις αυτές δεν εξασφαλίζονται ούτε από τα διαρθρωτικά ταμεία ούτε από το ιδιωτικό κεφάλαιο.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε επί μέρους οικονομικές συνέπειες της ένταξής μας στην ΕΟΚ/ΕΕ σε σχέση με τις «διαρθρωτικές αλλαγές» για την αγροτοποίηση της οικονομίας που επέβαλλε το Διευθυντήριο της ΕΕ, σε αγαστή σύμπνοια βεβαια, με τις ντόπιες οικονομικές και πολιτικές ελίτ.

Οι Κοινοτικές «διαρθρωτικές αλλαγές» για την αγροτοποίηση της οικονομίας μας

Η σημερινή Κοινοτική επίθεση για «διαρθρωτικές αλλαγές» (αυτές που οι συμβουλάτορες του «Γιωργάκη» που γράφουν τους λόγους του ονομάζουν «τομές») δεν είναι καινούρια. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε στο υπόλοιπο κεφάλαιο, η επίθεση για «διαρθρωτικές αλλαγές» είχε αρχίσει ήδη από τη δεκαετία του 1990 (και για την γεωργία ακόμη νωρίτερα), αλλά κανένα από τα κόμματα εξουσίας δεν τόλμησε να τις επιβάλλει πλήρως, με αποτέλεσμα να χρειαστεί όλη η τωρινή σκη-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νοθεσία για τη δήθεν ξαφνική κρίση, ώστε να τεθούν σε εφαρμογή μαζεμένες, όλες αυτές οι αλλαγές που δεν είχαν ολοκληρωθεί τόσα χρόνια! Με αυτή την έννοια, η «ξαφνική» κρίση παίζει τον ίδιο ρόλο με τα γεγονότα της 11/9, στον βαθμό που ήταν σχεδιασμένα από την αμερικανική ελίτ - με την έννοια ότι ήξεραν την επίθεση (όπως έχει σαφώς δειχθεί, όχι από κάποιους συνομοσιολόγους αλλά από «αιρετικά» παιδιά του αμερικάνικου κατεστημένου όπως ο Gore Vidal) αλλά δεν τη σταμάτησαν, ώστε να μπορέσουν να εξαπολύσουν τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» με στόχο να αλλάξουν τον παγκόσμιο πολιτικό και γεω-στρατηγικό χάρτη. Έτσι, σε αντίστοιχο βαθμό οι ντόπιες και ξένες ελίτ ήξεραν πολύ καλά το σκάσιμο της «φούσκας» που ερχόταν και δεν έκαναν το παραμικρό για να το σταματήσουν (αντίθετα το επιτάχυναν!), ώστε να μπορέσουν να εξαπολύσουν τον πόλεμο κατά των λαϊκών στρωμάτων και να επιβάλλουν τις «τομές» που απαιτούσε η πλήρης ενσωμάτωση της χώρας στην διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς που δεν είχε ολοκληρωθεί ως τώρα.

Οι διαρθρωτικές αυτές αλλαγές δεν έχουν, βέβαια, καμιά σχέση με τις πραγματικές αλλαγές στην παραγωγική και καταναλωτική δομή της χώρας που απαιτούνται για τη θεμελίωση μιας αυτοδύναμης οικονομίας. Απλώς είναι οι αλλαγές που κατ' ευφημισμό αποκαλούν «διαρθρωτικές» οι σοσιαλ/νεοφιλελεύθεροι, με μοναδικό σκοπό το πλήρες άνοιγμα και την απελευθέρωση όλων των αγορών, δηλαδή την ελαχιστοποίηση (και όπου είναι δυνατό, την κατάργηση) όλων των ελέγχων πάνω στις αγορές που είχε επιβάλλει η κοινωνία για την αυτοπροστασία της από αυτές. Η πεμπτουσία των «4 ελευθεριών», που επέβαλλε η ΕΕ μέσω του Μάαστριχτ και των συνακόλουθων συνθηκών, περιγράφεται από αυτές τις «διαρθρωτικές αλλαγές», κάποιες από τις οποίες θα εξετάσουμε εδώ, δηλαδή:

1. την καταστροφή της γεωργίας μας μετά την ένταξη στην ΕΟΚ/ΕΕ
2. την αγοραιοποίηση των εργασιακών σχέσεων
3. την Κοινοτική επίθεση στην Κοινωνική Ασφάλιση
4. την αγοραιοποίηση της Παιδείας και την επίθεση στη Τοπική Αυτοδιοίκηση
5. το ξεπούλημα του κοινωνικού πλούτου και
6. τη συνακόλουθη από τις παραπάνω αλλαγές έξαρση της ανισότητας

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

1. Η καταστροφή της γεωργίας μας μετά την ένταξη στην ΕΟΚ/ΕΕ

Οι μαζικές κινητοποιήσεις των αγροτών με τις μαύρες σημαίες στα τρακτέρ και τον αποκλεισμό των δρόμων έχουν πάρει πια τον χαρακτήρα ετήσιας «τελετουργίας», την οποία κάποτε χαλούν τα αστυνομικά κλομπ, οι συλλήψεις και οι δίκες, είτε έχουν «σοσιαλιστική» είτε «δεξιά» προέλευση. Από την άλλη μεριά, κόμματα της ρεφορμιστικής Αριστεράς, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ, τάσσονται «αλληλέγγυα» στον αγώνα των αγροτών, προφανώς για ψηφοθηρικούς και μόνο λόγους, εφόσον δεν διανοούνται να θέσουν θέμα εξόδου από την ΕΕ, η οποία είναι όμως ο κατ' εξοχήν φορέας της σημερινής παγκοσμιοποίησης στον χώρο μας, που οδήγησε στην καταστροφή της παραγωγικής δομής γενικά, και του αγροτικού μας τομέα ειδικότερα.

Οι ετήσιες όμως αυτές συγκρούσεις, που φανερώνουν την διογκούμενη απελπισία των αγροτών, αποτελούν απλώς την κορυφή του παγόβουνου. Η μαζική συρρίκνωση του αγροτικού πληθυσμού και η ερήμωση της υπαίθρου δεν οφείλεται, όπως λένε τα παραμύθια των «εκσυγχρονιστών», στον δήθεν εκσυγχρονισμό της οικονομίας και τη στροφή των αγροτών μας σε άλλες ωφελιμότερες γι' αυτούς απασχολήσεις. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε, όπως έγινε πάντα στην Ιστορία, την παράλληλη μαζική επέκταση είτε του βιομηχανικού τομέα (όπως συνέβη στη βιομηχανική επανάσταση των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών), είτε του τριτογενούς τομέα των υπηρεσιών (όπως γίνεται σήμερα με την πληροφορική επανάσταση). Μια τέτοια εξέλιξη θα σήμαινε την ταυτόχρονη δραματική βελτίωση της αγροτικής παραγωγικότητας, ώστε να συνεχίσει ο αγροτικός τομέας να καλύπτει τις ανάγκες του πληθυσμού, στο πλαίσιο μιας σχετικά αυτοδύναμης οικονομίας. Στην Ελλάδα όμως (καθώς και στις άλλες χώρες της περιφέρειας και της ημιπεριφέρειας) τίποτα από αυτά δεν συνέβη.

Έτσι, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, ο υποτυπώδης βιομηχανικός τομέας, που αναπτύχθηκε στον μεσοπόλεμο, ήταν δασμοβίωτος και, μόλις η ελληνική οικονομία άρχισε την μεταπολεμική περίοδο να ενσωματώνεται στην διεθνοποιούμενη οικονομία της αγοράς, μπήκε σε βαθιά κρίση. Το αποτέλεσμα ήταν το φούντωμα της ανεργίας που συγκαλύφθηκε για ένα διάστημα με τη μαζική μετανάστευση. Η ένταξή μας στην ΕΟΚ και το άνοιγμα των αγορών μας ολοκλήρωσε την διαδικασία αυτή και οδήγησε στην άνθιση ενός παρασιτικού τομέα υπηρεσιών, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, που, το 1981, ήδη απορροφούσε το

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

40% του ενεργού πληθυσμού, εξέλιξη που δεν είχε, βέβαια, καμία σχέση με την παράλληλα αναδυόμενη πληροφορική επανάσταση και την αντίστοιχη επέκταση ενός εξειδικευμένου τομέα υπηρεσιών στα καπιταλιστικά κέντρα. Στο μεταξύ, ο αγροτικός τομέας, παρά το γεγονός ότι λόγω της χαμηλής παραγωγικότητάς του δεν μπορούσε να εξασφαλίσει ένα βιώσιμο εισόδημα για πολλούς αγρότες, εξακολουθούσε μέχρι την ένταξή μας στην ΕΟΚ, το 1981, να απασχολεί το 31% του ενεργού πληθυσμού, έναντι ενός μέσου ποσοστού 7% στα μητροπολιτικά κέντρα (δηλαδή τις «βιομηχανοποιημένες οικονομίες της αγοράς») της ΕΟΚ[21].

Στην περίοδο, όμως, μετά την ένταξη, σημειώνεται γενική αποδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής, παρά τις πολυδιαφημισμένες επιδοτήσεις από την ΚΑΠ (Κοινοτική Αγροτική Πολιτική). Έτσι, ο αγροτικός πληθυσμός υπέστη πραγματική καθίζηση μεταξύ 1981 και σήμερα, αφού το ποσοστό των αγροτών στον συνολικό ενεργό πληθυσμό την περίοδο 2004-08 ήταν μόλις 8% του ενεργού πληθυσμού, δηλαδή το ένα τέταρτο του ποσοστού τον καιρό της ένταξης![22] Το ίδιο, βέβαια, συνέβη και στα μητροπολιτικά κέντρα, αλλά ενώ, για παράδειγμα, στην Ευρωζώνη το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού στον συνολικό ενεργό πληθυσμό μειώθηκε κατά 29% μεταξύ των δεκατιών του 1990 και 2000 (από το 1990-92 στο 2004-08), στην Ελλάδα, κατά την ίδια περίοδο, μειώθηκε κατά 60%, παρουσιάζοντας δηλαδή υπερδιπλάσια μείωση από την Ευρωζώνη![23] Έτσι, ενώ στην Ευρωζώνη μόνο το 2% του ενεργού πληθυσμού έπρεπε να βρει (και βασικά βρήκε) απασχόληση στον επεκτεινόμενο σύγχρονο τομέα των υπηρεσιών, στην Ελλάδα πάνω από το 12% του ενεργού πληθυσμού αναγκάστηκε σε φυγή από τον αγροτικό τομέα προς τις συνήθως παρασιτικές «υπηρεσίες» των αστικών κέντρων.

Ακόμη, ενώ η μείωση του αγροτικού πληθυσμού, ιδιαίτερα στα μητροπολιτικά κέντρα δεν επηρέασε την αγροτική παραγωγή, που συνέχισε να αυξάνει με γοργούς ρυθμούς, στην Ελλάδα βάλτωσε. Έτσι, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της αγροτικής παραγωγής στην Ευρωζώνη (που περιλαμβάνει και την περιφέρεια όπου σημειώθηκε σημαντική μείωση, σε αντίθεση με τα μητροπολιτικά κέντρα), την προηγούμενη εικο-

21. *World Development Report 1988*, Table 31.
22. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 2.3.
23. Στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σαετία (1990-2008) ήταν οριακά θετικός (περίπου 0,5%), ενώ ο ελληνικός ήταν σημαντικά αρνητικός (περίπου -2%)[24]. Και αυτό, ενώ την εικοσαετία πριν την ένταξη (1961-81) η αγροτική παραγωγή μας αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 2,7%![25] Οι συνέπειες είναι οι αναμενόμενες όσον αφορά στο αγροτικό εισόδημα που, σύμφωνα με την Eurostat, μειώνεται συνεχώς αυτή τη δεκαετία, με τον δείκτη του πραγματικού εισοδήματος των αγροτών να είναι σήμερα στο 83,1 (με βάση το 2000=100) ενώ μείωση παρουσιάζει γενικότερα και ο Μεσογειακός Νότος (Ιταλία, Πορτογαλία, Κύπρος)[26]. Αναπόφευκτα ο μαρασμός αυτός του αγροτικού τομέα έχει βέβαια καταστροφικές συνέπειες στην οικονομική αυτοδυναμία της χώρας σε σχέση με τον κρίσιμο τομέα διατροφής.

Η καταστροφή της γεωργίας μας από τη στιγμή που μπήκαμε στην ΕΟΚ αντανακλάται και στο αγροτικό Ισοζύγιο (εξαγωγές μείον εισαγωγές) για τρόφιμα, ποτά, καπνό, βαμβάκι, κατεργ. δέρματα κ.λπ., το οποίο παρουσιάζει δραματική επιδείνωση σε ολόκληρη την περίοδο μετά την ένταξή μας στην ΕΟΚ. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το έλλειμμα στο αγροτικό Ισοζύγιο (δηλαδή, το πόσα περισσότερα εισάγουμε από ό,τι εξάγουμε) έχει σχεδόν οκταπλασιαστεί μετά την ένταξη στην ΕΟΚ. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι στη γεωργία μας ακόμη απασχολείται τριπλάσιο με τετραπλάσιο ποσοστό του ενεργού πληθυσμού σε σχέση με μητροπολιτικά ευρωπαϊκά κέντρα όπως το Βέλγιο, η Γερμανία η Ολλανδία η Σουηδία και η Βρετανία, τα οποία όμως έχουν συνήθως πλεόνασμα στο αγροτικό τους Ισοζύγιο. Είναι όμως χαρακτηριστικό, και ιδιαίτερα σημαντικό, ότι το ίδιο συνέβαινε και στην χώρα μας πριν την ένταξη. Έτσι, στη περίοδο μετά την μεταπολίτευση και μέχρι την πλήρη ένταξή μας (1974-80), υπήρχε ένα υγιές πλεόνασμα στο αγροτικό Ισοζύγιο που έφθανε κατά μέσο όρο τα 45 εκ. δολ. ετησίως. Την περίοδο όμως 1981-85 το πλεόνασμα μετετράπη σε σημαντικό ετήσιο έλλειμμα 254 εκ. δολ., το οποίο έφθασε τα 1860 εκ δολ. το 1997 (τελευταία χρονιά για την οποία δίνει επίσημα στοιχεία η Τράπεζα Ελλάδος). Από τότε, φαίνεται ότι το έλλειμμα αυτό έχει εκραγεί[27].

Πού οφείλεται λοιπόν η προϊούσα καταστροφή της γεωργίας μας; Τα

24. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.1.
25. World Bank, *World Development Reports 1980 & 1995*, Table 2.
26. Βλ. Κώστας Μοσχονάς, «Σταθερά πτωτικό», *Ελευθεροτυπία* (12/3/2008).
27. Βλ. δηλώσεις Υπ. Γεωργίας στη Βουλή (28/1/2005).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πραγματικά αίτια της αγροτικής κρίσης δεν ανάγονται, βέβαια, όπως υποστηρίζει η ρεφορμιστική Αριστερά (ΣΥΝ, ΑΚΟΑ κ.λπ.) στις «κακές» πολιτικές των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, δηλαδή την κακοδιαχείριση των επιδοτήσεων κ.λπ., αλλά στην «αγοραιοποίηση» της οικονομίας γενικά (δηλ. την βαθμιαία απελευθέρωση των αγορών) και της γεωργίας ειδικότερα, μετά την ένταξή μας στην ΕΟΚ. Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 άρχισε η βαθμιαία άρση των εσωτερικών κοινωνικών ελέγχων πάνω στην αγορά των αγροτικών προϊόντων (προστατευτικοί δασμοί, επιδοτήσεις από τον Προϋπολογισμό, καθορισμός τιμών κ.λπ.). Αυτό συνέβη, πρώτα, στα χέρια της ΚΑΠ, η οποία ανέκαθεν καθοριζόταν με βάση τα συμφέροντα των ισχυρών «Βορείων» εταίρων μας και, σήμερα, στο έλεος των δυνάμεων της αγοράς που, μέσω της ΠΟΕ (Παγκόσμια Οργάνωση Εμπορίου), οδηγεί στη σταδιακή εξαφάνιση κάθε προστασίας της αγροτικής παραγωγής, είτε σε εθνικό είτε σε κοινοτικό επίπεδο. Η ΚΑΠ ήδη πνέει τα λοίσθια και η αγροτική παραγωγή στην ΕΕ ενσωματώνεται σταδιακά στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς.

Οι επιδοτήσεις, επομένως, της ΚΑΠ στον αγροτικό τομέα, για τις οποίες επαίρονται οι «εκσυγχρονιστές», ενώ οι «προοδευτικοί» διανοούμενοι οδύρονται διότι δεν τις εκμεταλλευθήκαμε κατάλληλα, και επαναλαμβάνουν τα ευχολόγια για τις απαιτούμενες «διαρθρωτικές αλλαγές» μέσα στο σύστημα[28], έπαιξαν κατ' αρχήν τον ίδιο ακριβώς ρόλο που παίζουν γενικότερα οι μεταβιβάσεις της ΕΕ σε σχέση με την ελληνική οικονομία. Ουσιαστικά, συγκάλυψαν την προϊούσα καταστροφή της παραγωγικής μας δομής, δημιουργώντας μια τεχνητή ευμάρεια –ιδιαίτερα ανάμεσα στους μεγαλοπαραγωγούς, δεδομένου ότι πάνω από το ένα τρίτο του αγροτικού πληθυσμού δεν δικαιούται επιδοτήσεις– μέσω της παροδικής αύξησης του αγροτικού εισοδήματος. Στην πραγματικότητα όμως, οι επιδοτήσεις, ως τιμήμα της ΚΑΠ και των περιορισμών που επέβαλε στο τι παράγουμε και πόσο παράγουμε, συνέβαλαν σε κάτι πολύ σημαντικότερο: στην απόκρυψη της διαστρέβλωσης της παραγωγικής δομής μας που επέφερε η Κοινοτική πολιτική. Σήμερα, το τι και πόσο παράγουμε έχει πολύ μεγαλύτερη σχέση με τις ανάγκες των εταίρων μας παρά με τις δικές μας ανάγκες σε αγροτικά προϊόντα. Η ΚΑΠ έθετε συνεχή

28. Βλ. π.χ. συνέντευξη Ε. Νικολαΐδη στους Κλαυδιανό & Σχίζα, *Η Εποχή* (23/1/2005).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

όρια για τη φυτική και ζωική παραγωγή, για τη μείωση εκτάσεων και αγροκαλλιεργειών, όχι μόνο για πλεονασματικά, αλλά ακόμη και για ελλειμματικά προϊόντα όπως ο καπνός και το βαμβάκι. Έτσι οι επιδοτήσεις, με την «βοήθεια» του άνισου σε βάρος των αγροτών μας ανταγωνισμού από τις ανταγωνιστικότερες μονάδες του Βορρά, «έπεισαν» τους αγρότες μας να ξεριζώσουν δεκάδες χιλιάδες στρεμμάτων στη Κρήτη και τη Πελοπόννησο, να συρρικνώσουν τη παραγωγή και ποσότητα εξαγωγών καπνού, να μειώσουν τη παραγωγή σκληρού σταριού για χάρη της ... Γαλλίας, να παράγουν οπωροκηπευτικά για τις «χωματερές» κ.λπ.

Όμως, η ΚΑΠ απλώς συνέβαλε στη διαστρέβλωση της αγροτικής μας δομής, με τη μεταβίβαση του ελέγχου της αγροτικής παραγωγής σε εξωτερικά κέντρα. Η βασική αιτία που οδήγησε στη προϊούσα αποσύνθεση του αγροτικού τομέα είναι η μετενταξιακή προϊούσα «αγοραιοποίηση» του, δηλαδή η ανάθεση βασικά της τύχης του αγροτικού τομέα στις δυνάμεις της αγοράς - διαδικασία που ήδη εντείνεται δραστικά τα τελευταία χρόνια, μαθηματικά οδηγώντας σε συρρίκνωση του αγροτικού εισοδήματος, ως αποτέλεσμα της μείωσης των τιμών και της σταδιακής μείωσης των επιδοτήσεων, πράγμα που θα οδηγήσει σε ακόμη μεγαλύτερη μείωση της αγροτικής παραγωγής και συνακόλουθα του αγροτικού πληθυσμού. Η αγοραιοποίηση αυτή σημαίνει ότι οι μόνοι που θα επιβιώσουν στον ανταγωνισμό είναι οι οικονομικά ισχυρότεροι, δηλαδή οι τεράστιες αγροτικές επιχειρήσεις (agri-business) που εξαπλώνονται σήμερα παντού στον Βορρά και οι οποίες, με τη συγκέντρωση κεφαλαίου και καλλιεργήσιμων εκτάσεων που διαθέτουν, είναι ασυναγώνιστες.

Το φαινόμενο δεν είναι, βέβαια, μόνον ελληνικό. Η διεθνοποίηση της αγροτικής οικονομίας, η οποία έχει οδηγήσει στον τριπλασιασμό του παγκόσμιου εμπορίου σε τρόφιμα, από τότε που φούντωσε η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, ήδη έχει οδηγήσει σε μια πελώρια συγκέντρωση. Η ίδια η αγροτική εκβιομηχάνιση, ως τμήμα της εντατικοποίησης της γεωργίας στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς, σημαίνει μια τεράστια συγκέντρωση σε όλα τα στάδια (παραγωγή, διανομή, κατανάλωση). Μια συγκέντρωση που καταλήγει, αναπόφευκτα, στον έλεγχο της τροφικής αλυσίδας από μια οικονομική ελίτ, δηλαδή τις πολυεθνικές που ελέγχουν τη παγκόσμια παραγωγή τροφίμων, χημικών και μηχανημάτων, τις σουπερμάρκετ που ελέγχουν τη διανομή κ.λπ. Η συγκέντρωση αυτή ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της γενικότερης συγκέντρωσης οικονομικής δύναμης που επιφέρει η δυναμική της οικονομίας της αγοράς και της συ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νακόλουθης πληθυσμιακής συγκέντρωσης στα αστικά κέντρα. Η εκβιομηχάνιση αυτή σήμαινε ακόμη την σημαντική αύξηση της παραγωγής, εφόσον είχε ως συνέπεια την αύξηση της παραγωγικότητας όσων απόμειναν στη γεωργία, αλλά και τη συνακόλουθη συμπίεση των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Η συγκέντρωση και η παγκοσμιοποίηση έχουν ως αποτέλεσμα ότι οι πολυεθνικές και οι μεγαλοαγρότες από τη μια μεριά και τα σουπερμάρκετ από την άλλη εκτοπίζουν τους μικρούς αγρότες, μέσω της συμπίεσης των τιμών που επιβάλλει ο παγκόσμιος ανταγωνισμός.

Συγχρόνως, η εξάρτηση του αγρότη από τις πολυεθνικές για την προμήθεια των φυτοφαρμάκων, μηχανημάτων κ.λπ., δημιουργεί άλλον ένα παράγοντα εκτόπισης των μικροαγροτών. Για να επιβιώσει ο αγρότης πρέπει να ελαχιστοποιεί τα έξοδα παραγωγής, και ο αγώνας αυτός είναι εντονότερος όσο πιο απορρυθμισμένες είναι οι αγορές, Ο μέσος αγρότης στη Βρετανία, για παράδειγμα, παράγει σήμερα τρεις φορές περισσότερα τρόφιμα από ό,τι πριν 25 χρόνια, αλλά το εισόδημά του είναι το μισό του τότε εισοδήματός του. Γενικά, οι πολιτικές ελεύθερου εμπορίου που θεσμοποιούν το άνοιγμα και την «απελευθέρωση» των αγορών –διαδικασία που είχε αρχίσει «από κάτω» (από τις πολυεθνικές) στη σημερινή νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση– οδήγησαν σε μια πελώρια συγκέντρωση οικονομικής δύναμης στα χέρια των οικονομικών ελίτ που διαχειρίζονται την παγκόσμια οικονομία. Τόσο, άλλωστε, η ορθόδοξη όσο και η ριζοσπαστική οικονομική θεωρία μπορούν να δείξουν ότι όταν δύο άνισα (σε όρους παραγωγικότητας, τεχνογνωσίας, οργάνωσης κ.λπ.) οικονομικά μέρη έρχονται σε ανταλλαγή μέσω του ελεύθερου εμπορίου, το ισχυρότερο μέρος θα επιβληθεί και θα θέσει τελικά εκτός αγοράς το ασθενέστερο: είτε με χαμηλότερες τιμές στην αρχή, μέχρι να επιβληθεί στην αγορά, είτε με τα άλλα οικονομικά πλεονεκτήματά του και την δύναμή του να επιβάλλει τελικά τους «κανόνες του παιχνιδιού». Δεν είναι περίεργο, φυσικά, ότι τον καιρό της ανάπτυξής τους τα σημερινά καπιταλιστικά κέντρα απέρριπταν το ελεύθερο εμπόριο και επέβαλαν σκληρά προστατευτικά μέτρα της παραγωγής τους.

Έτσι, το ελεύθερο εμπόριο επιδεινώνει την πελώρια και συνεχώς διογκούμενη ανισότητα και οδηγεί στο «παράδοξο» της αυξανόμενης πείνας ανάμεσα στην «αφθονία». Το γεγονός, δηλαδή, ότι μια χώρα παράγει περισσότερα τρόφιμα δεν σημαίνει ότι τρέφει καλύτερα τον πληθυσμό της. Στην ίδια την ηγεμονική δύναμη μέσα στην υπερεθνική ελίτ, τις ΗΠΑ, το γεγονός ότι παράγονται 40% περισσότερα τρόφιμα από όσα χρειά-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ζεται ο πληθυσμός, δεν εμποδίζει εκατομμύρια Αμερικανούς να επιβιώνουν μόνο με τα υποτυπώδη δημόσια βοηθήματα και τις φιλανθρωπικές δωρεές. Αντίστοιχα, στην Ινδία, το πελώριο σιτικό πλεόνασμα των 59 εκατ. τόνων, που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια, συνυπάρχει με τον υποσιτισμό των μισών σχεδόν παιδιών, την πείνα δεκάδων εκατομμυρίων ενηλίκων και τις αυτοκτονίες πολλών εκατοντάδων φτωχών αγροτών. Συγχρόνως, τα τελευταία χρόνια, εκατομμύρια αγροτών εγκαταλείπουν τη γη τους, ιδιαίτερα στον Νότο, διότι αδυνατούν να ανταγωνιστούν τις μεγάλες αγροτικές επιχειρήσεις του Βορρά, οι οποίες όχι μόνο απολαύουν οικονομιών κλίμακας και τεχνολογικών πλεονεκτημάτων, τεράστιων δικτύων διανομής κ.λπ., αλλά, κάποτε, ακόμη και άμεσων ή έμμεσων επιδοτήσεων.

Η αναπόφευκτη, επομένως, συνέπεια του ανοίγματος και της απελευθέρωσης των αγορών, στην οποία εξαναγκάζει τους αγρότες η υπερεθνική ελίτ μέσω των διεθνών θεσμών που ελέγχει (ΔΝΤ, ΠΟΕ, ΕΕ κ.λπ.), είναι η κατάρρευση των τοπικών αγορών. Η συνέπεια, δηλαδή, της ενσωμάτωσης της γεωργίας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, μέσω της συγκέντρωσης σε ολοένα μεγαλύτερες αγροτικές επιχειρήσεις, που οδηγεί σε συμπίεση των εξόδων παραγωγής και παραπέρα μεγέθυνση της καλλιεργήσιμης έκτασης, αναγκάζει τους παραγωγούς του Νότου σε άνισο ανταγωνισμό με τα αγροτικά συστήματα εντάσεως κεφαλαίου του Βορρά, και επιφέρει την εξόντωση των μικροαγροτών, πέρα από την απώλεια της αυτοδυναμίας σε τρόφιμα. Και όλα αυτά, χωρίς να αναφερθούμε στην αγοραιοποίηση της γεωργίας από τη μεριά των μεθόδων παραγωγής (σπόροι, λιπάσματα κ.λπ.) που παράγονται στον Βορρά και αποτελούν άλλη μια σημαντική πηγή υπονόμευσης της αυτοδυναμίας των αγροτών μας. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο το ξερίζωμα από τη γη εκατομμυρίων αγροτών, ενώ αυτοί που απομένουν καταδικάζονται σε έναν συνεχή αγώνα επιβίωσης, όπου η συνεχής αύξηση της παραγωγικότητας και της παραγωγής συνοδεύεται από την παράλληλη συμπίεση των τιμών και των εισοδημάτων τους! Και, φυσικά, όλα αυτά χωρίς να αναφερθούν οι συνέπειες της συγκέντρωσης στο περιβάλλον και την υγεία[29].

29. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, «Η καταστροφή της γεωργίας μας στην ΕΕ», περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τεύχος 9 (Μάρτιος 2005).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Είναι, επομένως, φανερό ότι η βαθιά αυτή κρίση είναι «συστημική», αφορά δηλαδή το ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς, και δεν είναι δυνατό να ξεπεραστεί με τη στροφή στην καλλιέργεια βιολογικών προϊόντων, ή γενικότερα την παραδοσιακή γεωργία, όπως προτείνουν ως πανάκεια οι μεταλλαγμένοι Πράσινοι. Μια τέτοια επιστροφή απαιτεί ριζική αποκέντρωση στην παραγωγή και την κατανάλωση, δηλαδή την αντιστροφή της συγκέντρωσης που ιστορικά επέφερε η δυναμική της οικονομίας της αγοράς, πράγμα αδύνατο μέσα στο σύστημα αυτό. Γι' αυτό και η προσπάθεια των οικολόγων για την εξάπλωση της βιολογικής καλλιέργειας στο υπάρχον σύστημα απλώς οδηγεί σε έναν νέο κοινωνικό διχασμό, που είναι εν εξελίξει στη Δύση, όπου τα μεν προνομιούχα κοινωνικά στρώματα καταφεύγουν στα βιολογικά προϊόντα για να μειώσουν τις συνέπειες στην υγεία τους, ενώ οι υπόλοιποι είναι αναγκασμένοι να καταναλώνουν τα «δεύτερα» της μαζικής αγροτικής «βιομηχανίας».

Εξίσου φανερό είναι ότι η διέξοδος από την κρίση αυτή, που αποτελεί τμήμα της σημερινής πολυδιάστατης οικονομικής, πολιτικής, οικολογικής και κοινωνικής κρίσης, δεν είναι δυνατό να βρεθεί μέσα στους υπάρχοντες θεσμούς. Στις συνθήκες λοιπόν που ανέφερα, οι προτάσεις της ρεφορμιστικής Αριστεράς (ΣΥΝ, ΑΚΟΑ κ.λπ.) για «αλλαγή της αγροτικής πολιτικής» με στόχο την αναδιάρθρωση της παραγωγής σε προϊόντα «ζήτησης», διασφάλιση της οικογενειακής εκμετάλλευσης, αύξηση της ανταγωνιστικότητας, εξασφάλιση ποιότητας ζωής στην ύπαιθρο κ.λπ., αποτελούν ανώδυνα ευχολόγια που έχει κάνει βαρετά η διαρκής επανάληψή τους. Η διέξοδος, όπως θα προσπαθήσω να δείξω στο τελευταίο μέρος του βιβλίου αυτού, μπορεί να βρεθεί μόνο μέσα από τη δημιουργία των προϋποθέσεων για μια αυτοδύναμη οικονομία, έξω βέβαια από την ΕΕ/ΟΝΕ και τους διεθνείς οργανισμούς που επιβάλλουν την ενσωμάτωση στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς.

2. Η αγοραιοποίηση των εργασιακών σχέσεων

Ένας από τους κυριότερους στόχους των «διαρθρωτικών αλλαγών» είναι η «απελευθέρωση» της αγοράς εργασίας, δηλαδή η ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων που ελαχιστοποιεί τους κοινωνικούς ελέγχους πάνω στην αγορά εργασίας, οι οποίοι είχαν επιβληθεί από το εργατικό κίνημα, κάτω από, ακόμη και αιματηρούς, αγώνες. Έτσι, οι κοινωνικοί περιορισμοί που είχαν επιβληθεί στους εργοδότες όσον αφορά

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στη δυνατότητά τους να απολύουν όποιον εργαζόμενο ήθελαν κατά το δοκούν, ή οι περιορισμοί πάνω στον καθορισμό των μισθών και ημερομισθίων από συλλογικές συμβάσεις εργασίας, και όχι από τον κάθε εργοδότη χωριστά ανάλογα με τη δύναμή του, όπως και οι υποχρεώσεις τους για τις ίδιες τις συνθήκες εργασίας, υποσκάπτονται ή καταργούνται και αντικαθίστανται από την αμερικανική ζούγκλα του hire and fire (δικαίωμα πρόσληψης και απόλυσης κατά το δοκούν του εργοδότη) που ουσιαστικά εισάγει η ΕΕ, ώστε να μπορεί η ευρωπαϊκή αγορά εργασίας να ανταγωνίζεται αποτελεσματικά την αμερικανική και την ασιατική, όπου αυτού του είδους οι εργασιακές σχέσεις είναι ο κανόνας.

Για να αντιληφθούμε όμως τους λόγους για τους οποίους οι ελίτ στην περίοδο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης εγκαταλείπουν ή υποσκάπτουν όλους αυτούς τους κοινωνικούς περιορισμούς που είχαν επιβληθεί στην αγορά εργασίας, και έδιναν συγχρόνως ένα ανθρωπινό πρόσωπο στην ευρωπαϊκή ιδιαίτερα οικονομία της αγοράς, θα πρέπει να πάμε πίσω στα μέσα της δεκαετίας του '70 όταν η εντεινόμενη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, λόγω της δημιουργίας του φαινομένου των πολυεθνικών και της συνεχούς εξάπλωσής τους, σε συνδυασμό με την συνεχιζόμενη παράλληλη επέκταση του κρατισμού, (με την έννοια του ενεργού κρατικού ελέγχου στον καθορισμό του επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας), δημιούργησε μια θεμελιακή αντίφαση στο μεταπολεμικό μοντέλο «ανάπτυξης». Έτσι, η μεν διεθνοποίηση επέβαλε το ολοένα μεγαλύτερο άνοιγμα και την απελευθέρωση των αγορών και, συνακόλουθα, τον δραστικό περιορισμό του κρατισμού που είχε ιδιαίτερα αναπτυχθεί στη μεταπολεμική Ευρώπη, ενώ το συνεχώς επεκτεινόμενο τότε κράτος-πρόνοιας επέβαλε ακριβώς το αντίθετο[30]. Σε μια προσπάθεια να ξεπεραστεί η αντίφαση αυτή, τέθηκε λοιπόν σε κίνηση στα τελευταία 30 χρόνια, από νεοφιλελεύθερους και σοσιαλφιλελεύθερους σε αγαστή σύμπνοια, μια διαδικασία συρρίκνωσης του κρατικού οικονομικού ρόλου και παράλληλης απελευθέρωσης (από κοινωνικούς ελέγχους) και απορρύθμισης των αγορών κεφαλαίου, εργασίας και εμπορευμάτων.

Η αγορά εργασίας, ιδιαίτερα, αποτελεί τον κύριο στόχο της απελευθέρωσης των αγορών. Έτσι, πολλοί σημαντικοί κοινωνικοί έλεγχοι και-

30. Βλ. για παραπέρα ανάλυση, Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008), κεφ. 1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ταργούνται (για παράδειγμα, η νομοθεσία για ελάχιστο ημερομίσθιο, η μονιμότητα των υπαλλήλων στις ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις κ.λπ.) και άλλοι τροποποιούνται δραστικά (π.χ. έλεγχοι σε σχέση με την μερική απασχόληση και τις απολύσεις) με ρητό στόχο την «ελαστικοποίηση» της αγοράς εργασίας. Δηλαδή, με στόχο να γίνει η εργασία περισσότερο «επιδεκτική» στις αλλαγές των συνθηκών της αγοράς. Στην πραγματικότητα, όμως, όπως υποστηρίζουν τώρα ακόμη και μετά-Κεϋνσιανοί αναλυτές, ο στόχος είναι «να μετατραπεί η εργασία σε εμπόρευμα - όχι μόνο σε σχέση με τον τρόπο καθορισμού των μισθών και των εργατικών συνθηκών, αλλά ακόμη και αναφορικά με τον τρόπο που διευθύνεται η εργασία στον τόπο δουλειάς»[31]. Η δραστική χαλάρωση των κοινωνικών αυτών ελέγχων, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη της κρατικής δέσμευσης για πλήρη απασχόληση και την αντι-συνδικαλιστική νομοθεσία (περιορισμός του δικαιώματος απεργίας, διαδηλώσεων κ.λπ.), σημαίνουν ότι τα αποτελέσματα των τεχνολογικών αλλαγών που ήδη έχουν οδηγήσει σε διαρθρωτική ανεργία (επανάσταση πληροφορικής) δεν έγινε προσπάθεια να αντισταθμισθούν με αποτελεσματική κρατική δραστηριότητα. Αντίθετα, αφέθηκε στις δυνάμεις της αγοράς να «λύσουν» το πρόβλημα της απασχόλησης ενώ, παράλληλα, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές, με τη δραστική περικοπή του δημοσίου τομέα, συνεισφέρουν και άμεσα στην αύξηση της ανεργίας.

Το αποτέλεσμα ήταν η μαζική αύξηση της ανεργίας, ενώ η φτώχεια και η ανισότητα αυξάνουν αναλογικά με την απορρύθμιση και ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας. Έτσι, η ανεργία στην ΟΝΕ/Ευρωζώνη από 7,1% το 1980-82, έφθασε το 9,8% το 1998-2000[32] για να ξεπεράσει σήμερα τον μέσο όρο 10% (με την Ισπανία να έχει 20% ανεργία και την Ελλάδα να αναμένεται, σύμφωνα με την ΓΣΕΕ, να φθάσει το ίδιο ποσοστό το 2011), και με τους μισούς περίπου ανέργους να χαρακτηρίζονται «μακροχρόνιοι άνεργοι», δηλαδή να μην έχουν απασχόληση για πάνω από ένα χρόνο! Εντούτοις, είναι πιθανόν η μαζική ανοικτή ανεργία να είναι προσωρινή και, όταν θα αρχίσει πάλι η ανάκαμψη από τη σημερινή κρίση, να συντελεστεί η μετάβαση της οικονομίας της αγοράς (που ήδη είχε αρχίσει πριν την κρίση) από τις συνθήκες σχεδόν πλήρους απασχό-

31. Will Hutton, *The State We're In*, Cape, 1995, σ. 103.
32. WB, *World Development Indicators 2002*, Table 2.4.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λησης στη περίοδο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης (1945-75), σε μια περίοδο χαμηλόμισθης, περιστασιακής, ή μερικής απασχόλησης και συγκεκαλυμμένης ανεργίας. Η εξέλιξη αυτή θα είναι το αποτέλεσμα τόσο της «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας, όσο και μιας συστηματικής προσπάθειας των πολιτικών ελίτ να μειώσουν την ανοικτή ανεργία, που έχει σημαντικό πολιτικό κόστος και οδηγεί στην πλήρη αναξιοπιστία της οικονομίας της αγοράς.

Η νεοφιλελεύθερη μάλιστα μυθολογία, που εναγκαλίζονται και οι σοσιαλφιλελεύθεροι, πάντα υποστήριζε ότι η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας οδηγεί σε χαμηλά ποσοστά ανεργίας. Εκείνο, όμως, που αποσιωπούν είναι το τι είδους εργασία δημιουργούν οι απελευθερωμένες αγορές εργασίας. Σειρά από έρευνες δίνουν την απάντηση. Οι περισσότερες από τις νέες δουλειές που δημιουργούνται αφορούν χαμηλόμισθη απασχόληση (συνήθως περιστασιακή εργασία) η οποία αντικαθιστά τη σχετικά καλά αμειβόμενη πλήρη απασχόληση. Μια παλαιότερη ανάλυση των Τάιμς της Ν. Υόρκης[33], για παράδειγμα, με βάση τα επίσημα στοιχεία του Αμερικανικού Υπ. Εργασίας, ήταν αποκαλυπτική για τις τάσεις αυτές. Μεταξύ 1979 και 1995 πάνω από 43 εκ. Αμερικανοί έχασαν δουλειές πλήρους απασχόλησης και, μολονότι οι περισσότεροι από αυτούς βρήκαν νέα απασχόληση, μόνο το 35% βρήκαν δουλειά με τον ίδιο ή ανώτερο μισθό. Αντίθετα, 25 χρόνια πριν, η συντριπτική πλειοψηφία αυτών που έχαναν τη δουλειά τους έβρισκαν νέα απασχόληση με περίπου ίδια αμοιβή. Το αποτέλεσμα είναι ότι σήμερα στις ΗΠΑ υπάρχει η μεγαλύτερη ανασφάλεια σε σχέση με την εργασία από τον καιρό της μεγάλης οικονομικής κρίσης τη δεκαετία του 1930.

Ανάλογες είναι οι τάσεις στην άλλη χώρα - «όαση» μέσα στην έρημο της μαζικής ανεργίας: την Βρετανία, όπου η θέση πλήρους απασχόλησης γίνεται «άπιαστο όνειρο». Έτσι, στη χώρα αυτή, το 1993, μόνο 36% του ενεργού πληθυσμού είχαν πλήρη απασχόληση έναντι 56% το 1975 [34], και από τότε η κατάσταση χειροτέρευσε περισσότερο, αφού στην περίοδο 1993-96 μόνο 38% των νέων δουλειών αφορούσαν πλήρη απασχόληση, με όλα τα τυχόν επιδόματα, πλήρεις διακοπές κ.λπ.[35]. Οι τάσεις μάλιστα

33. Louis Uchitelle and N.R. Kleinfield, *International Herald Tribune* 6/3/96.
34. Will Hutton, *Γκάρντιαν*, 3/4/95.
35. *The Guardian*, 19/3/97.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αυτές ήδη αναπαράγονται σε όλο τον ευρωπαϊκό Βορρά, ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του γερμανικού μοντέλου του «καπιταλισμού της κοινωνικής αγοράς».

Ο άγριος, επομένως, ανταγωνισμός μεταξύ ΕΕ, NAFTA και Άπω Ανατολής δημιουργεί σήμερα συνθήκες όχι τόσο ανοικτής ανεργίας, όσο χαμηλόμισθης απασχόλησης στο πλαίσιο ελαστικών αγορών εργασίας. Στη Βρετανία, πάλι, η επίσημη ανεργία, πριν τη χρηματοπιστωτική κρίση και τα επακόλουθά της, ήταν 1,6 περίπου εκ. (5,4%) αλλά, αν συνυπολογιστούν οι γυναίκες και οι εργαζόμενοι σε «αναγκαστική» μερική απασχόληση (διότι αδυνατούν να βρουν πλήρη απασχόληση), η πραγματική ανεργία ανερχόταν σε 4 εκ., δηλ. το 13,7%[36]. Η «ευέλικτη» αγορά εργασίας, που εισήγαγε ο Θατσερισμός και συνέχισαν οι σοσιαλφιλελεύθεροι του Μπλερ και του Μπράουν, σήμαινε ότι οι περισσότερες νέες δουλειές ήταν σε χαμηλόμισθη μερική απασχόληση, ή σε περιστασιακές και προσωρινές (με βραχύχρονα συμβόλαια) δουλειές. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι οι Βρετανοί σήμερα εργάζονται περισσότερο από όλους μέσα στην ΕΕ, με το 30% των ανδρών σε πλήρη απασχόληση να εργάζονται πάνω από 48 ώρες την εβδομάδα. Όπως τονίζει σχετικά ο καθηγητής στο Παν. του Λάνκαστερ, S. Fleetwood, «οι εργάτες σήμερα μπορούν να έχουν είτε μια ανασφαλή, κακοπληρωμένη και γεμάτη στρες δουλειά, ή καθόλου δουλειά»[37]. Το επιθυμητό (για τους εργοδότες) αποτέλεσμα είναι ότι, παρά τη σημαντική μείωση της ανεργίας, δεν αυξήθηκε αντίστοιχα το κόστος εργασίας και ο πληθωρισμός, όπως συνέβαινε στο παρελθόν[38].

Τέλος, στη Γαλλία, οι θέσεις εργασίας που δημιούργησε το νέο εργασιακό μοντέλο του Ζοσπέν, το οποίο συνδύαζε την «ελαστική» εργασία με το 35ωρο (μοντέλο για το οποίο πανηγύριζαν, ως δήθεν απάντηση στον νεοφιλελευθερισμό, οι δικές μας «προοδευτικές» δυνάμεις «της Αριστεράς και της Οικολογίας»)[39], αφορούσαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία θέσεις χαμηλόμισθης μερικής, ή βραχυχρόνιας, απασχόλησης, με ταυτόχρονη μείωση των εργοδοτικών εισφορών και περιορισμούς στα

36. Industrial Society/*The Guardian* (13/10/2000).
37. *The Guardian* (13/9/1999).
38. R. Marris, *The Observer* (23/5/1999).
39. Βλ. π.χ. Κ. Βεργόπουλος, *Ελευθεροτυπία* (19/10/1997).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι το ποσοστό των εργαζομένων που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό αυξάνεται συνεχώς.

Έτσι, ο άκρατος ανταγωνισμός, που συνεπάγεται η παγκοσμιοποίηση και η συνακόλουθη ελαστικοποίηση της εργασίας, σημαίνει για τους περισσότερους πιο πολλή χαμηλόμισθη δουλειά (υπερωρίες, πολυθεσία κ.λπ.) και στρες. Σύμφωνα με σχετική μελέτη, τα τελευταία 20 χρόνια, παρά τη μείωση των ωρών εργασίας, μειώνεται συγχρόνως και ο χρόνος ανάπαυσης: στις ΗΠΑ κατά 140 ώρες το χρόνο και στη Βρετανία κατά 7 ώρες την εβδομάδα[40]. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι η Έκθεση του ILO (ΟΗΕ) για το 2000 διαπίστωσε ότι το στρες έχει φτάσει σε επίπεδα ρεκόρ στις αναπτυγμένες οικονομίες της αγοράς, εξαιτίας της ελαστικότητας της αγοράς εργασίας, η οποία, με την ευκολία των απολύσεων και τα βραχυχρόνια συμβόλαια που έχει εισαγάγει, ενίσχυσε δραστικά τις απαιτήσεις των εργοδοτών για μεγαλύτερη παραγωγικότητα, αλλά και την ανασφάλεια των εργαζομένων.

Όσον αφορά στην Ελλάδα ειδικότερα, η ανεργία διπλασιάστηκε από το 1984 μέχρι το 1997 (από 3,6% σε 7%) και αυτό, παρά το γεγονός ότι το εργατικό κόστος μειωνόταν δραστικά όλη τη δεκαετία του 1990 [41], ενώ τα κέρδη στις μεγάλες επιχειρήσεις πολλαπλασιάζονταν. Η αιτία δεν ήταν, βέβαια, οι μετανάστες, όπως άμεσα ή έμμεσα διακηρύσσουν οι ελίτ και η Πατριωτική «Αριστερά» καλλιεργώντας τη ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Οι μετανάστες καταλάμβαναν ανειδίκευτες θέσεις εργασίας και βασικά ανταγωνίζονταν τους δικούς μας απόφοιτους του δημοτικού, όπου όμως η ανεργία μειωνόταν ενώ, αντίθετα, φούντωνε στους απόφοιτους της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης[42]. Δηλαδή, οι μετανάστες ουσιαστικά έπαιζαν τον ρόλο της φτηνής αύξησης της παραγωγής (και της παραγωγικότητας) και της παράλληλης –σωτήριας για τους εργοδότες– συμπίεσης των μισθών.

Τα «διαρθρωτικά» επομένως αίτια της ανεργίας δεν είχαν να κάνουν με τους δήθεν υψηλούς μισθούς αλλά, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, με τη χρόνια έλλειψη παραγωγικών επενδύσεων και το παράλ-

40. J. Vidal, *The Guardian* (28/8/2000).
41. OECD Survey on Greece 1998, Πιν. 3.
42. Βλ. έρευνα του ΕΚΚΕ, *Ελευθεροτυπία* (19/3/2000).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ληλο στέρεμα των παραδοσιακών πηγών συγκάλυψης της ανεργίας, δηλαδή της μετανάστευσης και της επέκτασης του δημοσίου τομέα. Έτσι, οι σοσιαλφιλελεύθεροι, στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς που παίρνουν ως δεδομένο, δεν είχαν παρά να ακολουθήσουν το παράδειγμα των Ευρωπαίων συναδέλφων τους, δηλαδή να συγκαλύψουν την ανεργία με την επέκταση της μερικής απασχόλησης (που στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα χαμηλή αφού φτάνει μόνο το 6%, έναντι 17% στην ΕΕ)[43] και γενικότερα των μορφών «ελαστικής» απασχόλησης. Η αναπόφευκτη συνέπεια ήταν ότι, με τη βοήθεια του πρόσκαιρου «μπουμ» από την Ολυμπιάδα και τα έργα υποδομής που χρηματοδοτούσε η ΕΕ, υπήρξε μεν μια παροδική μείωση της ανεργίας αυτή τη δεκαετία, η οποία όμως ξαναφούντωσε με το σκάσιμο της «φούσκας» και την ουσιαστική χρεοκοπία, ενώ παράλληλα ανθίζει ακόμη περισσότερο η φτώχεια (στην οποία ήδη είναι καταδικασμένο το 20% του λαού) και η ανισότητα, και εντατικοποιείται παραπέρα η εργασία και η ανασφάλεια.

Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι μια από τις πρώτες δουλειές της κοινοβουλευτικής Χούντας και της τρόικας ήταν να ελαστικοποιήσει ακόμη περισσότερο τις εργασιακές σχέσεις, με σχετικό νομοσχέδιο που ετοιμάζει τη στιγμή που γράφονται οι γραμμές αυτές, με στόχο την υπερίσχυση των επιχειρησιακών συμβάσεων έναντι των κλαδικών[44] κ.λπ. Ήδη, άλλωστε, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η πρώτη «εκσυγχρονιστική» κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχε ανακοινώσει την έναρξη ενός κοινωνικού διαλόγου για τις εργασιακές σχέσεις και το ασφαλιστικό, όπου οι παράμετροι των «λύσεων» είχαν αυστηρά προκαθοριστεί. Επρόκειτο, δηλαδή, για έναν κοινωνικό διάλογο-μαϊμού όπου επιχειρείτο, οι προσκείμενες στα «εκσυγχρονιστικά» κόμματα εξουσίας συνδικαλιστικές ηγεσίες να περάσουν στη βάση τους, όσο πιο ανώδυνα γινόταν, τις λύσεις που είχαν προκαθορίσει οι τάσεις στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Τάσεις, οι οποίες, χάρις στη συμμετοχή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έφθαναν γρήγορα και στον εκάστοτε παριστάνοντα τον πρωθυπουργό της χώρας.

Φυσικά, τα κόμματα εξουσίας στην Ελλάδα, ενώ μιλούσαν για «απε-

43. Στο ίδιο.

44. Βλ. Χρ. Μέγα, «Περικοπή μισθών με επιχειρησιακές συμβάσεις», *Ελευθεροτυπία*, 3/10/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λευθέρωση» της αγοράς εργασίας, δεν έπαυαν να χρησιμοποιούν και τις φασιστικές επιστρατεύσεις των εργαζομένων, με βάση νομοθετικές ρυθμίσεις που είχαν κληρονομήσει από προηγούμενα ολοκληρωτικά ή ημιολοκληρωτικά καθεστώτα. Έτσι, ο ελληνικός σοσιαλ/νεοφιλελευθερισμός, ο οποίος υποτίθεται στοχεύει στην απελευθέρωση του ατόμου από το κράτος, εφαρμόζεται μέσα από την πιο ακραία μορφή κρατικής εξουσίας: τον στρατιωτικό νόμο! Όμως, το φαινόμενο δεν είναι ούτε πρωτόγνωρο ούτε και περίεργο στη χώρα μας, όπως φαίνεται εκ πρώτης όψεως.

Δεν είναι πρωτόγνωρο φαινόμενο, διότι η επιστράτευση εργαζομένων έχει εφαρμοσθεί περίπου 20 φορές τα τελευταία 30 χρόνια στη χώρα μας από όλα τα κόμματα εξουσίας για την καταστολή απεργιακών κινητοποιήσεων[45], ενώ πολλαπλάσιες φορές χρησιμοποιήθηκε απλώς ως «απειλή» για να εξαναγκαστούν οι εργαζόμενοι να λύσουν απεργίες, όταν τα μέσα που συνήθως χρησιμοποιούν οι ελίτ για το σπάσιμο μιας απεργίας είχαν αποτύχει. Δηλαδή, η χρησιμοποίηση των κομματικοποιημένων –από τα κόμματα εξουσίας– εργατικών ηγεσιών, η χρησιμοποίηση απεργοσπαστικών μηχανισμών ή οικονομικών κυρώσεων από τους εργοδότες, η χρησιμοποίηση του καταστολτικού κρατικού μηχανισμού, η υποδαύλιση άλλων κοινωνικών στρωμάτων που θίγονται από τις συνέπειες της απεργίας, ή τέλος η χρησιμοποίηση των δικαστηρίων για να κηρύξουν την απεργία «παράνομη και καταχρηστική».

Και δεν είναι περίεργο φαινόμενο, όπως δεν ήταν ποτέ και οι δικτατορίες στις χώρες της περιφέρειας και ημιπεριφέρειας (Λατινική Αμερική, Νοτιοανατολική Ευρώπη κ.λπ.), σε αντίθεση με τα κέντρα των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών όπου παρόμοια φαινόμενα εξαφανίστηκαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Είναι φανερό ότι, όπου οι συνήθεις μηχανισμοί ελέγχου (δυνάμεις της αγοράς, αντιπροσωπευτικοί θεσμοί, απεργοσπαστικοί και συνήθεις καταστολτικοί μηχανισμοί, ΜΜΕ κ.λπ.) δεν είναι από μόνοι τους ικανοί να ελέγχουν τους πληθυσμούς, με βάση τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις των ελίτ, τότε, αναπόφευκτα θα χρησιμοποιηθούν άλλοι μηχανισμοί ελέγχου. Έστω και αν αυτοί παραβιάζουν κατάφωρα, όπως στην περίπτωση της επιστράτευσης, μια σειρά διεθνείς συμβάσεις εργασίας που έχει υπογράψει η χώρα, οι οποίες απαγορεύουν την αναγκαστική εργασία –πράγμα για το οποίο η Ελλάδα έχει

45. Βλ. «Η επιστράτευση των ναυτεργατών άναψε φωτιές», *Ελευθεροτυπία*, 22/2/2006.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εγγραφεί στο παρελθόν στη «μαύρη λίστα» της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας– αν όχι και το ίδιο το Σύνταγμα. Γι' αυτό και σε ανάλογες περιπτώσεις στα μητροπολιτικά κέντρα, π.χ. στη μεγάλη απεργία των ανθρακωρύχων στη Βρετανία τη δεκαετία του '80, όταν η Θατσερική εξουσία προσπαθούσε να συντρίψει το εργατικό κίνημα, που ήταν προϋπόθεση για τη νεοφιλελεύθερη συναίνεση που επακολούθησε, δεν ήταν νοητή η επιστράτευση των απεργών. Απλώς χρησιμοποιήθηκαν για τον σκοπό αυτό οι συνήθεις μηχανισμοί έλεγχου που ανέφερα, οι οποίοι, τελικά, ήταν και επαρκείς για την πραγμάτωση των επιδιώξεων των ελίτ.

Η αιτιολόγηση των πολιτικών επιστρατεύσεων από τις ελίτ είναι πάντα ίδια και αναφέρεται στην προστασία του «κοινωνικού συνόλου», το οποίο απειλείται «από τη σοβαρή διαταραχή της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της χώρας», ή από τους «κινδύνους στην υγεία» που δημιουργεί η απεργία. Αν όμως προσπεράσουμε τους κινδύνους στην υγεία, για τους οποίους συνήθως οι ίδιοι οι εργαζόμενοι παίρνουν μέτρα αντιμετώπισής τους, πέρα από τα αντίστοιχα πελώρια μέσα που διαθέτει ο κρατικός μηχανισμός, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μια απεργία πράγματι μπορεί να επιφέρει διαταραχή της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, αφού αυτός ακριβώς είναι ο στόχος της! Η απεργία, δηλαδή η άρνηση εργασίας, που κατακτήθηκε μετά από μακρόχρονους και αιματηρούς αγώνες από τους εργαζομένους, είναι το μόνο αποτελεσματικό μέσο στο σύστημα της οικονομίας της αγοράς για τη βελτίωση, ή έστω την αποτροπή της χειροτέρευσης (όπως σήμερα, με τους χιλιάδες ανέργους ναυτεργάτες), της θέσης κάποιου που δεν έχει την ίδια οικονομική και πολιτική δύναμη με αυτόν που του δίνει τη δυνατότητα εργασίας. Από την άλλη μεριά, το κοινωνικό σύνολο δεν είναι, βέβαια, κάτι το ομοιογενές, αλλά αποτελείται από κοινωνικές ομάδες που ανάλογα με τη θέση τους στην κοινωνική πυραμίδα, η οποία εξαρτάται από την πολιτική ή οικονομική εξουσία που διαθέτουν, μετέχουν στην άσκησή της. Είναι, επομένως, φανερό ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ατόμων που απαρτίζουν το κοινωνικό σύνολο, ουσιαστικά, δεν μετέχει στην άσκηση εξουσίας, διότι κατέχει ασήμαντη ή μηδαμινή εξουσία. Γι' αυτό και είναι αντιφατικό να στρέφονται π.χ. οι μικροαγρότες ή οι φορτηγατζήδες κατά των ναυτεργατών, ή, αντίστοιχα χθες, οι οδηγοί ΙΧ (που μπορεί να είναι και ναυτεργάτες, τραπεζοϋπάλληλοι κ.λπ.) κατά των μικροαγροτών που κλείνουν τους δρόμους. Και είναι αντιφατικό, διότι αύριο θα βρεθούν στην ίδια ακριβώς θέση με αυτούς εναντίον των οποίων στρέφονται σήμερα -

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

όπως ήδη συνέβη με τους φορτηγατζήδες τους οποίους κυριολεκτικά συνέτριψε οικονομικά η Χούντα μαζί με την τρόικα, δήθεν για να ανοίξει ένα κλειστό επάγγελμα, αλλά στην πραγματικότητα για να απελευθερώσει την αγορά των μεταφορών και να την παραδώσει στο ντόπιο και ξένο κεφάλαιο, όπως απαιτούσε η ΕΕ. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι πάντοτε οι ελίτ στήριζαν την εξουσία τους πάνω σε έθνη ή κοινωνικές ομάδες στο εσωτερικό των χωρών τους, με βάση την ιστορικά δοκιμασμένη αρχή του «διαίρει και βασίλευε».

Όπως είναι φανερό από τα παραπάνω, η ανάγκη για το δικαίωμα απεργίας, όπως και για κάθε «δικαίωμα», ανακύπτει μόνο όπου η κοινωνία είναι διαχωρισμένη από την πολιτεία και την οικονομία, όπου δηλαδή κάποιες ελίτ παίρνουν αποφάσεις για λογαριασμό των υπολοίπων. Μόνο σε μια πραγματική δημοκρατία, όπου κοινωνία, πολιτεία και οικονομία είναι ένα ενιαίο σύνολο, και η πολιτική και οικονομική εξουσία ισοκατανέμεται μεταξύ των πολιτών, είναι αδιανόητη η απεργία, εφόσον οι εργαζόμενοι μετέχουν οι ίδιοι στις αποφάσεις που τους αφορούν.

Όταν, όμως, το 1998 έγραφα τα παρακάτω[46] δεν ήξερα, βέβαια, ότι απλά θα χρειαζόταν η αλλαγή κάποιων λέξεων εδώ και εκεί για να επαναλάβω αυτούσιο το συμπέρασμα, που είχα συνάγει τότε, για τη σημερινή ζοφερή πραγματικότητα της κοινοβουλευτικής Χούντας και της Τρόικας:

> Το ερώτημα «Ποιος κυβερνά τον τόπο;», που χρησιμοποίησε η Θάτσερ για να συντρίψει την απεργία των ανθρακωρύχων και συνακόλουθα ολόκληρο το βρετανικό εργατικό κίνημα, γίνεται σήμερα στη χώρα μας σημαία και των αδίστακτων διαχειριστών της εξουσίας, οι οποίοι παριστάνουν τους «σοσιαλιστές» για να γεύονται τα αγαθά της εξουσίας σε βάρος της πλειοψηφίας του λαού που υφίστανται τις συνέπειες του «εκσυγχρονισμού» τους. Διότι βέβαια οι αγρότες και εργάτες χθες και οι τραπεζοϋπάλληλοι και αδιόριστοι εκπαιδευτικοί σήμερα απλώς υποστηρίζουν το δικαίωμα στην εργασία που οι βολεμένοι «εκσυγχρονιστές» αρνούνται με τη χρήση της κρατικής βίας. Φυσικά, οι «εκσυγχρονιστές», από τη μεριά τους, έχουν δίκιο ότι στην οικονομία της αγοράς το να δαπανήσει κάποιος/α χρόνο, κόπο και τις οι-

46. Βλ. την «Ανάλυση» στην *Ελευθεροτυπία* της 20/6/1998 με τίτλο «Ο εκσυγχρονισμός των κλομπ και το δικαίωμα στην εργασία».

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κονομίες του/της για να μπορέσει να σπουδάσει δεν σημαίνει ότι αποκτά και δικαίωμα εργασίας. Όχι βέβαια διότι δεν είναι ικανός/ή, εφόσον η ικανότητα έχει ήδη, κατά τεκμήριο, κριθεί από το πτυχίο, αλλά διότι απλώς δεν υπάρχουν θέσεις για όλους. Και δεν υπάρχουν θέσεις για όλους, όχι γιατί είναι θέλημα Θεού, όπως θα έλεγαν ίσως κάποιοι νεοορθόδοξοι, ούτε γιατί αυτό δήθεν επιβάλλει η τεχνολογική εξέλιξη, όπως διακηρύσσουν κάποιοι «αριστεροί διανοούμενοι» του Συνασπισμού που κάνουν τους εικονοκλάστες! Απλώς δεν υπάρχει εργασία για όλους διότι η οικονομία της αγοράς είναι ένα σύστημα που μόνο σπάνια εξασφαλίζει κάτι που πλησιάζει την πλήρη απασχόληση, όπως έχει δείξει τόσο η οικονομική θεωρία (ακόμη και η ορθόδοξη Κεϊνσιανή), όσο και η ιστορική εμπειρία... Σήμερα, όμως, που η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας της αγοράς επιβάλλει τη δραστική συρρίκνωση του δημόσιου τομέα, αλλά και σημαντικών τμημάτων του τομέα των υπηρεσιών γενικότερα, ήλθε ο καιρός για την δημιουργία στρατιών από άνεργους με ... πτυχίο. Και αυτό, διότι, παρά τα φληναφήματα των «εκσυγχρονιστών», το πρόβλημα της ανεργίας δεν λύνεται με βάση τις νεοφιλελεύθερες συνταγές βελτίωσης του «ανθρώπινου κεφαλαίου», μέσω της εκπαίδευσης, μετεκπαίδευσης κ.λπ. Οι συνταγές αυτές όπου εφαρμόστηκαν απλώς οδήγησαν στην αλλαγή της σύνθεσης των ανέργων: από ανέργους, βασικά ανειδίκευτους και χαμηλής μόρφωσης, σε ανέργους με πατέντες.

Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα, οι άνεργοι με πτυχίο αυξάνονται ραγδαία. Μέσα στην πενταετία 1990-1995 και μόνο, οι άνεργοι αυτοί αυξήθηκαν από 55.000 σε περίπου 90.000 άτομα, με αποτέλεσμα το 1995 οι άνεργοι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ/ΤΕΙ ή μεταπτυχιακού τίτλου να φθάσουν το 21,8% του συνόλου των ανέργων[47]. Λίγο, πριν να σκάσει η αναπτυξιακή «φούσκα», η Ελλάδα είχε ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ανέργων πτυχιούχων στην Ευρωζώνη (21,8%) έναντι 10,6% στη Γερμανία!)[48]. Ήδη με το σκάσιμο της «φούσκας» η ανεργία γενικά, και αυτή των πτυχιούχων ειδικότερα, αυξάνει αλματωδώς και αναμένεται σύντομα μεγάλη «έξοδος» πτυχιούχων προς άλλες ευρωπαϊκές κυρίως χώρες. Αλλά, σε μια χώρα

47. Δημ. Κατσαρίδας, *Ανεργία: Σύγχρονη απειλή σε Ελλάδα και Ευρώπη* (ΙΝΕ, 1997).
48. WB, *World Development Indicators 2010*, Table 2.5.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

όπως η Ελλάδα, όπου η ασφαλιστική κάλυψη της ανεργίας είναι υποτυπώδης και η οικογένεια έπαυσε πια να παίζει τον ρόλο ασφαλιστικής δικλείδας, μπορεί κανείς να φανταστεί τα δράματα που κρύβουν τα στατιστικά στοιχεία. Ιδιαίτερα, όταν η Ελλάδα παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό ασφαλιστικής κάλυψης των ανέργων από όλες τις χώρες της ΕΕ. Έτσι, το σύνολο των κοινωνικών επιδομάτων σε μια οικογένεια με ένα παιδί αναπληρώνουν μόνο το 35% του μέσου εργατικού μισθού στην Ελλάδα έναντι μέσου όρου 62% στην ΕΕ[49].

Για όλους αυτούς όμως που δεν έχουν επιλογή, η κοινοβουλευτική Χούντα και η Τρόικα ήδη οικοδόμησαν το μέλλον τους: είτε γκαρσόνια και θαλαμηπόλοι, στους τόπους αναψυχής για τα προνομιούχα ευρωπαϊκά στρώματα και τους μεγιστάνες από όλο τον κόσμο στα Λας Βεγκας κ.λπ. που θα δημιουργήσουν οι σεΐχηδες, είτε «Κινεζοποιημένοι» εργάτες, στις επενδύσεις που δημιουργεί ένας από τους πιο άγριους καπιταλισμούς, ο κινεζικός «κομουνισμός», είτε άνεργοι και υποαπασχολούμενοι, τους οποίους ακριβώς στοχεύει η σημερινή ενίσχυση του οπλοστασίου των ελίτ μας, με νέους εργασιακούς νόμους, αλλά και παραπέρα «αντιτρομοκρατικές» ρυθμίσεις που περνούν εν κρυπτώ, με στόχο την μετατροπή σε «τρομοκράτες» όποιων θα συνέχιζαν να αντιστέκονται, όπως ακριβώς έκανε και ο δάσκαλος της κοινοβουλευτικής Χούντας, η υπερεθνική ελίτ, μετατρέποντας σε τρομοκράτες κάθε αντιστεκόμενο λαό και προχωρώντας στην συνέχεια στη συστηματική προσπάθεια καταστροφής τους (Αφγανοί, Ιρακινοί, Παλαιστίνιοι κ.λπ.)...

3. Η Κοινοτική επίθεση στην Κοινωνική Ασφάλιση

Όπως ανέφερα και σε προηγούμενα κεφάλαια, οι διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ κ.λπ.) και φυσικά και η ΕΕ είχαν πάντα στο στόχαστρο το σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης τόσο στη χώρα μας, όσο και στις άλλες χώρες-μέλη της ΕΕ /ΟΝΕ, όπως δείχνει η σημερινή συντονισμένη επίθεση στην Ισπανία, την Ιταλία, την Γαλλία κ.λπ. Και η επίθεση, βέβαια, κατά του ελληνικού ασφαλιστικού συστήματος, απλώς ολοκληρώθηκε τώρα, με την ευκαιρία της ουσιαστικής χρεοκοπίας μας, από την τρόικα και την πιο υποτελή κυβέρνηση (και έχει γνωρίσει πολλές η

49. H. Fawcett & T. Papadopoulos. "Social exclusion social citizenship and de-commodification", Centre for European Studies, *Oxford Discussion paper*, 1996.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ελλάδα!) σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο: τη Χούντα του «Γιωργάκη». Σε όλη την παρούσα δεκαετία έγιναν επανειλημμένες απόπειρες από κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας να επιβάλλουν, ουσιαστικά ομοιόμορφες, «μεταρρυθμίσεις» σε βάρος των εργαζομένων, οι οποίες έχουν ήδη καθιερωθεί ή είναι στο στάδιο θεσμοθέτησης σε όλες τις χώρες της ΕΕ, με τους Γάλλους εργαζόμενους να κάνουν ένα ηρωικό αγώνα τη στιγμή που γράφονται οι γραμμές αυτές για ν' αποκρούσουν το πετσόκομμα των συνταξιοδοτικών τους δικαιωμάτων, που επιβάλλουν οι ευρωπαϊκές ελίτ με επί κεφαλής τη γαλλική.

Για να καταλάβουμε όμως τον πραγματικό στόχο των ασφαλιστικών μεταρρυθμίσεων που επιδιώκουν οι ελίτ στην Ελλάδα και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, πρέπει να εξετάσουμε πρώτα τα κίνητρά τους, τα οποία προφανώς δεν έχουν καμιά σχέση με «αντικειμενική» επιστημονική έρευνα. Με άλλα λόγια, οι εκθέσεις τους δεν είναι καν «επιστημονικές» όπως ευφημιστικά αποκαλούνται. Απλώς προτείνουν λύσεις σε βασικά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, όπως αυτά της κοινωνικής ασφάλισης, της φορολογίας, κ.λπ., με βάση ορισμένα κριτήρια, στόχους και δεδομένες παραμέτρους. Ο τρόπος που ορίζονται οι στόχοι και τα κριτήρια αυτά δεν εκφράζει κάποια επιστημονική γνώση, αλλά συγκεκριμένους συσχετισμούς δυνάμεων. Όταν, για παράδειγμα, οι εκθέσεις αυτές μιλούν για μέτρα που έχουν στόχο τη βελτίωση της αποδοτικότητας της «οικονομίας», αυτό που εννοούν είναι μέτρα που βελτιώνουν την αποδοτικότητα αυτών που ελέγχουν την οικονομία, δηλαδή της οικονομικής ελίτ και των επενδύσεών της. Τελείως διαφορετικά θα ήταν τα μέτρα για την βελτίωση της αποδοτικότητας της οικονομίας, αν αυτή ελεγχόταν πραγματικά από το σύνολο των πολιτών. Διότι, τότε, η αποδοτικότητα της οικονομίας θα οριζόταν με βάση το κριτήριο κατά πόσον καλύπτονται, κατ' αρχήν, οι βασικές ανάγκες όλων των πολιτών, και όχι απλώς, όπως σήμερα, οι ανάγκες εκείνων των πολιτών που το πορτοφόλι τους επιτρέπει την κάλυψη τόσο των βασικών όσο και πολλών μη βασικών αναγκών τους. Οι ίδιοι, δηλαδή, ακριβώς τεχνοκράτες θα έδιναν διαμετρικά αντίθετες λύσεις στα ίδια προβλήματα, εάν τα κριτήρια και οι στόχοι τους ορίζονταν διαφορετικά, όπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια με παράδειγμα το ασφαλιστικό.

Ποιες είναι όμως οι παράμετροι που θεωρούνται δεδομένες από τις «επιστημονικές» αυτές εκθέσεις; Κατ' αρχήν, αυτές οι παράμετροι δεν αφορούν μόνο το γενικό κοινό χαρακτηριστικό κάθε ορθόδοξης ανάλυ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σης, δηλ. ότι παίρνει δεδομένο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς. Σήμερα οι παράμετροι αυτές είναι πιο εξειδικευμένες και παίρνουν δεδομένες, αφενός τη συγκεκριμένη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, με τις ανοικτές αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων, και αφετέρου την ανάγκη ελαχιστοποίησης οποιωνδήποτε κοινωνικών ελέγχων πάνω σε αυτές, που θα στόχευαν αποτελεσματικά (και όχι για διακόσμηση!) στην προστασία της εργασίας και της Φύσης από τις δυνάμεις της αγοράς. Αυτό σημαίνει ότι οποιεσδήποτε «λύσεις» προτείνουν στα σημερινά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα οι «επιστημονικές» αυτές μελέτες αναγκαστικά ευνοούν την «ελαστικοποίηση» της εργασίας, την μεγίστη δυνατή «αγοραιοποίηση» σε όλους τους τομείς, (συμπεριλαμβανομένων και των κρίσιμων τομέων κάλυψης βασικών αναγκών, όπως η υγεία, η παιδεία, η κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.), την ελαχιστοποίηση της φορολογίας του εισοδήματος της οικονομικής ελίτ (η οποία σε ένα προοδευτικό σύστημα φορολογίας σηκώνει το μεγαλύτερο βάρος για την κάλυψη των κοινωνικών δαπανών), το συνακόλουθο πετσόκομμα του κοινωνικού κράτους και την αντικατάστασή του με ένα «δίκτυο ασφαλείας» που ουσιαστικά θεσμοποιεί την φτώχεια. Όλα αυτά, διότι καμιά οικονομία (διάβαζε οικονομική ελίτ) δεν μπορεί να είναι πια ανταγωνιστική στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς εάν δεν ελαχιστοποιεί το άμεσο και έμμεσο κόστος παραγωγής. Όμως, οι φόροι πάνω στο εισόδημα της ελίτ και οι εισφορές της στην κοινωνική ασφάλιση επιβαρύνουν το κόστος παραγωγής. Κατά συνέπεια, οι φόροι και εισφορές αυτές πρέπει να ελαχιστοποιηθούν.

Η βασική παράμετρος παρόμοιων εκθέσεων που προτείνονται από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΟΣΑ[50], που εκφράζουν τις απόψεις της υπερεθνικής ελίτ, δεν είναι η υποτιθέμενη δημογραφική βόμβα, η οποία οδηγεί σε «σύγκρουση γενεών» και άλλα παραμύθια. Οι βασικές παράμετροι που επιβάλλονται από την σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, είναι η «ελαστική» αγορά εργασίας και η ανάγκη ελαχιστοποίησης της φορολογίας πάνω στην ελίτ. Έτσι, η μεν ελαστική αγορά εργασίας σημαίνει σημαντική ανεργία και υποαπασχόληση (μερική απασχόληση, περιστασιακή απασχόληση κ.λπ.) που αναγκαστικά μειώνει τα έσοδα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (εκτός εάν, ακολουθώντας

50. OECD, OECD *Economic Surveys, Greece 1997*.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τις νεο-Μαλθουσιανές εκτιμήσεις των «ειδικών» μειώσουμε περισσότερο τη γεννητικότητα μας και αυξήσουμε τη θνησιμότητα μας!), η δε ανάγκη ελαχιστοποίησης της φορολογίας της ελίτ εκφράζεται με το άλλο «αντικειμενικό» συμπέρασμα παρόμοιων εκθέσεων, ότι δήθεν φθάσαμε στα όρια της απόδοσης των φόρων, δηλ. στην εξάντληση της φορολογικής ικανότητας. Και αυτό, τη στιγμή που η Ελλάδα είναι μια από τις χώρες με σχετικά χαμηλότερα φορολογικά έσοδα από τον φόρο εισοδήματος σε σχέση με τις 24 χώρες του ΟΟΣΑ.

Όμως, αυτό δεν οφείλεται μόνο, όπως συνήθως υποστηρίζεται, στη γνωστή παράνομη φοροδιαφυγή, αλλά και στην καθ' όλα νόμιμη φοροαπαλλαγή της οικονομικής ελίτ. Έτσι, ενώ η Ελλάδα και η Πορτογαλία έχουν τη χειρότερη κατανομή εισοδήματος στην ΕΕ, οι χώρες αυτές διαθέτουν επίσης και ένα πολύ χαμηλό (σχετικά με τις τεράστιες ανισότητές τους) συντελεστή για την φορολόγηση των εισοδημάτων της ελίτ, ο οποίος μόλις φθάνει το 40%. Και αυτό, τη στιγμή που ο αντίστοιχος συντελεστής στην ΕΕ, και σε χώρες μάλιστα με καλύτερη κατανομή εισοδήματος και λιγότερη φτώχεια (όπως η Αυστρία, το Βέλγιο, η Δανία, η Ολλανδία και η Σουηδία) ακόμη και σήμερα—κυμαίνεται μεταξύ 50% και 60%[51].

Εντούτοις, οι «επιστημονικές» εκθέσεις πρότειναν και η τρόικα με τη Χούντα εφάρμοσαν!) άμεσες ή έμμεσες μειώσεις συντάξεων παρά το γεγονός ότι:

- μεταξύ 30 χωρών που χαρακτηρίζονται από τον ΟΗΕ «υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης», η Ελλάδα κατέχει την τελευταία θέση, όσον αφορά στις δημόσιες δαπάνες για την κοινωνική ασφάλιση και ευημερία[52], και
- μεταξύ των 15 χωρών της ΕΕ, η Ελλάδα πάλι κατέχει την τελευταία θέση, όσον αφορά στο ποσοστό των δαπανών για την κοινωνική προστασία στο ΑΕΠ[53] και, τέλος,
- οι συντάξεις στην Ελλάδα είναι από τις χαμηλότερες στην Ευρώπη (πολύ χαμηλότερες του μέσου όρου στην ΕΕ[54], πράγμα που κατα-

51. WB, *World Development Indicators 2010*, Table 5.6.
52. UN, *Human Development Report 1997*, Πιν. 35.
53. Eurostat, *Basic Statistics of the EU*, 1996, Πιν. 3.31.
54. T. Papadopoulos, στο βιβλίο *Social Insurance in Europe*, ed. J. Clasen (Policy Press, 1997), σ. 186.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δικάζει το 46% των συνταξιούχων στη χώρα μας να ζει κάτω από τη γραμμή της φτώχειας (έναντι 27% στην ΕΕ).

Και σαν να μην έφθαναν όλα αυτά, τη στιγμή που οι συνεισφορές των εργαζομένων στην κοινωνική ασφάλιση είναι πολύ υψηλότερες στην Ελλάδα σε σχέση με τις ευρωπαϊκές (15% στην Ελλάδα έναντι μέσου όρου 11% στην ΕΕ[55]) οι «επιστημονικές» εκθέσεις πρότειναν και αυξήσεις ασφαλιστικών εισφορών.

Στην Ελλάδα, όμως, με δεδομένο τον πελατειακό χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος, οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ είχαν δημιουργήσει διάφορες «ιδιομορφίες» στο ασφαλιστικό σύστημα που, όχι μόνο του έδιναν έναν τερατώδη χαρακτήρα, αλλά και οδήγησαν στα τωρινά τεράστια ελλείμματα, τα οποία όμως οι ίδιες ελίτ επικαλούνται για να περάσουν τις γενικότερες κατευθύνσεις που επιβάλλει η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση!

Η πρώτη «ιδιομορφία» ήταν ότι τις εισφορές τις πλήρωναν βασικά οι εργαζόμενοι, αφού κράτος και εργοδότες αθετούσαν τις υποχρεώσεις τους, αναπόφευκτα δημιουργώντας τεράστια ελλείμματα στα ταμεία. Φυσικά, όταν οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ μιλούν για το ασφαλιστικό «πρόβλημα», συνήθως προσπερνούν τη δική τους αποφασιστική συμβολή σε αυτό και τονίζουν, αντίθετα, τον γνωστό δημογραφικό «μπαμπούλα» της «γήρανσης του πληθυσμού». Δηλαδή, τη μείωση της αναλογίας εργαζομένων προς συνταξιούχους, η οποία υποτίθεται αποτελεί ωρολογιακή βόμβα στο ασφαλιστικό σύστημα, λόγω της μείωσης των εσόδων του σε σχέση με τα έξοδα (τις συντάξεις). Το επιχείρημα, όμως, αυτό είναι άλλο ένα μύθευμα των ελίτ, εφόσον παίρνει δεδομένους παράγοντες που μειώνουν τα έσοδα, όπως η σημερινή μαζική αύξηση της ανεργίας και υποαπασχόλησης που δημιουργεί η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, είτε, αντίστοιχα, αγνοεί παράγοντες που αυξάνουν τα έσοδα, όπως η μετανάστευση (που δεν λαμβάνεται υπόψη στους σχετικούς υπολογισμούς), η αύξηση της παραγωγικότητας κ.λπ. Ακόμη, οι φωστήρες των ελίτ που επικαλούνται τον δημογραφικό παράγοντα δεν μας εξηγούν γιατί άραγε αυτός δεν λειτουργεί και στην περίπτωση του κεφαλαιοποιητικού συστήματος που υποστηρίζουν; Μήπως γιατί στην περίπτωση αυτή παίρνουν δεδομένο ότι μόνον όσοι θα μπορούν να πληρώνουν τα υπέ-

55. ΟECD, ό.π. σελ. 46-7.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρογκα ασφάλιστρα των εταιρειών θα μπορούν να απολαμβάνουν μια επαρκή σύνταξη, ενώ οι υπόλοιποι θα παραπέμπονται σε κάποια ελάχιστη σύνταξη επιβίωσης;

Η δεύτερη «ιδιομορφία» ήταν ο κατακερματισμός των ασφαλιστικών ταμείων, ο οποίος πράγματι είχε συνέπεια την απώλεια σημαντικών οικονομιών κλίμακας, πέρα από τις τεράστιες διακρίσεις στις οποίες είχε οδηγήσει με την δημιουργία συνταξιούχων διαφόρων ταχυτήτων - και τους επαγγελματίες πολιτικούς στην Βουλή να βρίσκονται επικεφαλής των πατρικίων, έχοντας οι ίδιοι φροντίσει να θεσπίσουν επιπρόσθετο δικαίωμα συνταξιοδότησης ακόμη και για ένα φεγγάρι θητείας! Όμως, το πρόβλημα δεν ήταν να «νοικοκυρέψουμε» το ασφαλιστικό σύστημα, όπως πρότειναν μερικοί συνδικαλιστές. Οποιαδήποτε βελτίωση στη διαχείριση –και σίγουρα υπήρχαν πολλές αναγκαίες βελτιώσεις– δεν επρόκειτο να λύσει μακροπρόθεσμα το πρόβλημα, όπως δεν το έλυσαν πραγματικά τα αντίστοιχα πειράματα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ακόμη και όταν το σύστημά τους δεν το λυμαίνεται αντίστοιχη φοροδιαφυγή, εισφοροδιαφυγή (αν όχι καθαρή κλοπή), άρνηση ασφάλισης κ.λπ., όπως αυτή που χαρακτηρίζει τη χώρα μας. Ούτε, βέβαια, το πρόβλημα θα μπορούσε να λυθεί με παραπέρα ανάπτυξη και μείωση της ανεργίας, όπως πρότειναν σοσιαλδημοκράτες συνδικαλιστές και οικονομολόγοι οι οποίοι, μη θέλοντας να θίξουν το επώδυνο πρόβλημα της διανομής της πίτας, μιλούν για το μεγάλωμά της. Στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς δεν είναι πια δυνατή η πλήρης απασχόληση που επικρατούσε στην περίοδο του σοσιαλδημοκρατικού κρατισμού, ενώ οι μορφές μερικής και περιστασιακής απασχόλησης που σήμερα ανθίζουν (και συγκαλύπτουν την ανεργία) σίγουρα δεν είναι επαρκείς για να καλύψουν τις ανάγκες χρηματοδότησης ενός ασφαλιστικού συστήματος που θα κάλυπτε πραγματικά τις ανάγκες των πολιτών.

Αλλά εδώ θα πρέπει να αναχθούμε στην γενικότερη αλλαγή του θεσμικού πλαισίου που εισήγαγε η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς το τελευταίο περίπου τέταρτο του περασμένου αιώνα. Όπως προσπάθησα να δείξω στα προηγούμενα κεφάλαια, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές που στοχεύουν στη δραστική συρρίκνωση του οικονομικού ρόλου του κράτους γενικά, και του κράτους-πρόνοιας ειδικότερα, δεν αποτελούν επιλογή στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, όπως υποστηρίζει η ρεφορμιστική Αριστερά (π.χ. Μπουρντιέ, Τσόμσκι κ.λπ.). Όταν μια οικονομία είναι τόσο ανοικτή στις κινήσεις κεφαλαίου

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

και εμπορευμάτων, όσο είναι οι σημερινές οικονομίες της αγοράς, η εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών για την μεγιστοποίηση της ανταγωνιστικότητάς της δεν αποτελεί θέμα επιλογής, αλλά θέμα επιβίωσής της μέσα στον άκρατο διεθνή ανταγωνισμό. Και αυτό δεν ισχύει μόνο για την κάθε χώρα χωριστά, αλλά και για τα οικονομικά μπλοκ όπως η ΕΕ και η NAFTA. Το υποτιθέμενο «κοινωνικό μοντέλο» που δήθεν προωθεί η ευρωπαϊκή ελίτ δεν αποτελεί εναλλακτικό μοντέλο στο αμερικανικό, αλλά απλώς παραλλαγή του με ανθρώπινο προσωπείο. Και αυτό, διότι (στο πλαίσιο των ανοικτών οικονομιών) το είδος κοινωνικής πολιτικής που εφαρμόζει μια χώρα ή ένα μπλοκ αποτελεί τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή με κριτήριο την ανταγωνιστικότητα-των διαφόρων πολιτικών.

Το θέμα, λοιπόν, δεν είναι να βρούμε ένα δίκαιο ασφαλιστικό σύστημα για τη σημερινή κοινωνία. Ιδέες μπορεί να υπάρξουν πολλές. Είναι φανερό ότι το κατά πόσο ένα ασφαλιστικό σύστημα είναι εφικτό εξαρτάται καθοριστικά από τους τρόπους χρηματοδότησής του. Οι εισφορές των εργαζομένων και αυτές των εργοδοτών δεν θα μπορούσαν ποτέ, από μόνες τους, να χρηματοδοτήσουν δίκαιο σύστημα, ιδιαίτερα αν πάρει κανείς υπόψη την ανεργία / μερική και περιστασιακή απασχόληση, που είναι μόνιμο στοιχείο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, αλλά και τις αναμενόμενες δημογραφικές εξελίξεις. Γι' αυτό και κανένα ασφαλιστικό σύστημα στην οικονομία της αγοράς δεν έχει καλύψει μέχρι σήμερα τις βασικές ανάγκες όλων των πολιτών, στηριζόμενο αποκλειστικά στις εισφορές. Τότε έρχεται το κρίσιμο ερώτημα εάν το έλλειμμα θα καλυφθεί από τα δημόσια έσοδα, την ιδιωτική ασφάλιση, ή κάποιον συνδυασμό των δύο.

Στην περίοδο του σοσιαλδημοκρατικού κρατισμού, όταν η οικονομία της αγοράς δεν ήταν διεθνοποιημένη όπως σήμερα, το έλλειμμα καλυπτόταν βασικά από τα δημόσια έσοδα, μέσω της φορολόγησης κυρίως των ανωτέρων εισοδημάτων. Έτσι, ανάλογα με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της κάθε χώρας και της έκβασης του ταξικού αγώνα, προσδιοριζόταν στην κάθε περίπτωση ο βαθμός κάλυψης του ελλείμματος αυτού. Σήμερα όμως αυτή η λύση δεν είναι πια εφικτή, εφόσον εάν μια χώρα (η ακόμη και ένα μπλοκ) αποπειραθεί να φορολογήσει τα ανώτερα εισοδήματα και τα κέρδη κατά τρόπο σημαντικά επαχθέστερο από ό,τι οι ανταγωνίστριες χώρες (ή μπλοκ) θα μειωθεί η ανταγωνιστικότητά της. Με απλά λόγια, θα μειωθούν τα «κίνητρα» των οικονομικών ελίτ για επενδύσεις στη χώρα αυτή και θα προκληθεί μια φυγή κεφαλαίου (κερ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δοσκοπικού στην αρχή και επενδυτικού στη συνέχεια) που θα έχει καταστροφικές συνέπειες στην αξία του νομίσματός της κ.λπ.

Από την άλλη μεριά, η κάλυψη του ελλείμματος από τον ιδιωτικό τομέα, στην οποία καταφεύγουν σήμερα σε διαφορετικούς βαθμούς οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και προτείνει η δική μας οικονομική ελίτ, όχι μόνο δεν μπορεί, εξ ορισμού, να καλύψει τις βασικές ανάγκες όλων των πολιτών (ιδιαίτερα των ανέργων και των υποαπασχολούμενων), αλλά ούτε και αυτές των εργαζομένων, εφόσον το επίπεδο της σύνταξής τους δεν θα προσδιορίζεται από το ποιες είναι οι βασικές ανάγκες τους, αλλά από το εισόδημά τους και τη δυνατότητά τους να πληρώνουν επαρκή ασφάλιστρα για να καλύπτουν και τα κέρδη των ασφαλιστικών εταιρειών. Και αυτό, βέβαια, πέρα από το γεγονός ότι το ύψος της σύνταξής τους, σε τελική ανάλυση, θα εξαρτάται από τις διακυμάνσεις των χρηματιστηρίων, στα οποία οι εταιρείες επενδύουν τα ασφάλιστρά τους.

Η λύση όμως στο ασφαλιστικό πρόβλημα δεν είναι βέβαια η «εξίσωση προς τα κάτω» όλων των ασφαλισμένων, όπως φαίνεται να επιχειρεί η τρόικα και η Χούντα, αλλά η εξίσωση των συντάξεων όλων των πολιτών προς τα πάνω, την οποία μπορεί να εγγυηθεί μόνο ένα αποκλειστικά διανεμητικό σύστημα που λειτουργεί με βάση ένα δημόσιο ταμείο, χρηματοδοτούμενο κυρίως από το Κράτος και τους εργοδότες. Η κοινωνία θα μπορούσε τότε να αποφασίζει, π.χ. μέσα από ένα δημοψήφισμα, το ποσό μιας τιμαριθμικά προσαρμοζόμενης σύνταξης που εξασφαλίζει σχετικά άνετη διαβίωση (π.χ. € 2.000) σε όλους τους συνταξιούχους, μετά από εργασία 30 περίπου χρόνων. Με βάση αυτά τα δεδομένα θα μπορούσε στη συνέχεια να υπολογιστεί το ποσό των απαιτουμένων εισφορών. Η σύνθεση των εισφορών αυτών σε ένα δίκαιο ασφαλιστικό σύστημα θα μπορούσε να είναι η εξής: ο ίδιος ο ασφαλισμένος θα μπορούσε να συμβάλλει με ένα χαμηλό ποσοστό του εισοδήματός του (π.χ. 5%) και ο εργοδότης με ένα τουλάχιστον πενταπλάσιο ποσοστό. Η υπόλοιπη εισφορά θα έπρεπε να πληρωνόταν από το κράτος, που θα πλήρωνε επίσης τις εισφορές των ανέργων, ανίκανων προς εργασία κ.λπ. Η κρατική χρηματοδότηση του ταμείου θα μπορούσε να γίνει με βάση ένα ειδικό ασφαλιστικό φόρο, ο οποίος θα ήταν άμεσος και προοδευτικός πάνω στο εισόδημα και την περιουσία των φορολογουμένων και θα έπληττε κυρίως τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα.

Είναι όμως εφικτό ένα παρόμοιο σύστημα στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και ιδιαίτερα μέσα στην ΕΕ; Η απάντηση εί-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ναι ένα καθαρό όχι. Και αυτό, διότι οι «μεταρρυθμίσεις» που επιχειρούν οι ελίτ έχουν τον εξής κοινό βασικό στόχο: τον περιορισμό του κοινωνικού ρόλου όσον αφορά στη κάλυψη των αναγκών των απομάχων της εργασίας και την αντίστοιχη μεγιστοποίηση του ρόλου του ιδιωτικού κεφαλαίου. Ο στόχος αυτός έγινε επιτακτικός για τις ελίτ από τη στιγμή που, στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών, έπρεπε να μειωθεί δραστικά στη κάθε χώρα-μέλος της ΕΕ το κράτος-πρόνοιας - που χρηματοδοτείτο βασικά από την άμεση φορολογία σε βάρος κυρίως των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων έτσι ώστε να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ΕΕ σε σχέση με χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα κ.λπ., όπου το κράτος-πρόνοιας είναι υποτυπώδες και τα ασφαλιστικά συστήματα βασικά ιδιωτικά. Έτσι, το πολύ χαμηλό έμμεσο κόστος εργασίας που καθιερώνουν η χαμηλή φορολόγηση του κεφαλαίου και οι υποτυπώδεις εργοδοτικές εισφορές στις ανταγωνίστριες χώρες της ΕΕ, σε συνδυασμό με το οριακό άμεσο κόστος εργασίας που καθιερώνουν οι μισθοί επιβίωσης στα «οικονομικά θαύματα» της Κίνας, Ινδίας κ.λπ., κάνει επιτακτική την παραπέρα περικοπή του κράτους-πρόνοιας για τις ελίτ της ΕΕ.

Η μετάθεση του κόστους συντήρησης του ασφαλιστικού συστήματος από την κοινωνία συνολικά στους ίδιους τους εργαζομένους είναι βασικό μέσο για τον στόχο αυτό, ιδιαίτερα μάλιστα αν συνδυάζεται με τη δημιουργία νέων ευκαιριών για το ιδιωτικό κεφάλαιο, μέσω της «κεφαλαιοποίησης» των εισφορών των εργαζομένων. Παράλληλα, με βάση τον ίδιο στόχο, αφενός «πετσοκόμματος» του κράτους-πρόνοιας και αφετέρου αντικατάστασής του με κάποιο είδος «ασφαλιστικού δικτύου» και παράλληλης δημιουργίας νέων επενδυτικών ευκαιριών για το ιδιωτικό κεφάλαιο, επιβάλλεται παντού πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων των τομέων που καλύπτουν βασικές ανάγκες των πολιτών (ηλεκτρικό, νερό, μεταφορές, επικοινωνίες κ.λπ.). Έτσι, στην Ελλάδα ήδη οι πολίτες γεύονται τα αγαθά της προετοιμασίας της ΔΕΗ για πλήρη ιδιωτικοποίηση με τη δραστική αύξηση των τιμολογίων, του ξεπουλήματος της Ολυμπιακής με τη μείωση δρομολογίων και αύξηση εισιτηρίων, του προσεχούς ξεπουλήματος του νερού και των τρένων, της παραπέρα ιδιωτικοποίησης του ΟΤΕ κ.λπ. Η διαδικασία αυτή σε χώρες σαν τη Βρετανία έχει ολοκληρωθεί και οι Βρετανοί, οπως θα δούμε στη συνέχεια, ήδη πληρώνουν τις ιδιωτικοποιήσεις με μαζικές απολύσεις εργαζομένων, ακριβότερους λογαριασμούς νερού, γκαζιού, ηλεκτρικού, απλησίαστα ναύλα στα τρένα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κ.λπ. Αντίστοιχα, όπου η τεχνολογία επιτρέπει μεγαλύτερη αυτοματοποίηση (π.χ. τηλεφωνία) και ο διεθνής ανταγωνισμός είναι οξύς (π.χ. αερογραμμές) οι μεν τιμές δεν αυξάνουν, αλλά οι υπηρεσίες χειροτερεύουν, πέρα βέβαια από τις μαζικές απολύσεις εργαζομένων.

Σε αυτό το στάδιο, όμως, η τρόικα και η Χούντα επέβαλλαν κάτι πιο απλό, ώστε να επιτύχουν σημαντική μείωση των δημοσίων δαπανών με στόχο την ακόμη αποτελεσματικότερη ικανοποίηση των απαιτήσεων των δανειστών: το δραστικό πετσόκομμα των συντάξεων και την παράλληλη αύξηση των ορίων ηλικίας σε επίπεδα ίδια ή χειρότερα με αυτά άλλων χωρών της Ευρωζώνης. Δεν θα πρέπει όμως να εκπλαγεί κανείς αν δει στα προσεχή χρόνια να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ιδιωτικοποίηση της κοινωνικής ασφάλισης μέσω της καθιέρωσης αρχικά ενός μικτού ασφαλιστικού συστήματος (με σημαντικά στοιχεία «κεφαλαιοποίησης) και αργότερα ενός αμιγούς κεφαλαιοποιητικού συστήματος, κατά τα αμερικανικά πρότυπα που τόσο θαυμάζει και ο «Αρχηγός της Χούντας»...

4. Η αγοραιοποίηση της Παιδείας και η επίθεση στην Τοπική Αυτοδιοίκηση

Δύο άλλες «τομές» του «Γιωργάκη» και της Χούντας του έχουν σκοπό την πλήρη αγοραιοποίηση της παιδείας η μια, και την ουσιαστική κατάργηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, μέσα από την υπέρ-συγκέντρωση εξουσίας του Νόμου-τερατούργημα κατά της Τοπικής αυτοδιοίκησης με το όνομα «Καλλικράτης», η άλλη. Και οι δύο αυτές «τομές» πρέπει να ιδωθούν στα πλαίσια των «διαρθρωτικών αλλαγών» που επιβάλλουν οι ξένες ελίτ, μέσω της τρόικας, και οι ντόπιες ελίτ μέσα από την κοινοβουλευτική Χούντα.

Σύμφωνα με τον Νόμο-Πλαίσιο για την Παιδεία που παρουσίασε η Χούντα —με φανφάρες, σύμφωνα με τη χαρακτηριστική θρασύτητα κάθε δωσιλόγου– για το «νέο προοδευτικό» πανεπιστήμιο στη θέση του καθυστερημένου παλαιού κ.λπ., εισάγεται μια νέα «τομή» μεγαλύτερη από κάθε προηγούμενη στη Παιδεία που αλλάζει ριζικά το μεταπολιτευτικό πανεπιστήμιο. Στην πραγματικότητα, βέβαια, όπως και με όλες τις άλλες «διαρθρωτικές αλλαγές», απλώς ολοκληρώνεται το έργο των προσπαθειών για μεταρρύθμιση που προηγήθηκαν και απέτυχαν γιατί δεν συνοδεύονταν, όπως τώρα, από μια ελληνική «9/11» (τη δήθεν «ξαφνική» βαριά κρίση).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Οι στόχοι των εκπαιδευτικών «μεταρρυθμίσεων» που αποπειράθηκαν να κάνουν και τα δύο κόμματα εξουσίας τα τελευταία 10 χρόνια, οι οποίες απέτυχαν χάρη στη σθεναρά αντίσταση του φοιτητικού κινήματος και αυτού των εκπαιδευτικών, ήταν όπως και στη περίπτωση του ασφαλιστικού, βασικά δύο: πρώτον, να αντιμετωπιστούν οι ελληνικές ιδιαιτερότητες του ελληνικού πανεπιστημιακού συστήματος και δεύτερον, να «αγοραιοποιηθεί» η εκπαίδευση, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που εισήγαγε στον ευρωπαϊκό χώρο η ΕΕ, με την Διακήρυξη της Μπολόνια.

Όσον αφορά στον πρώτο στόχο, είναι προφανές ότι επιδιώκεται η κάλυψη της αυξημένης ζήτησης για ανωτάτη παιδεία, ιδιαίτερα σε μια οικονομία υπηρεσιών, χωρίς όμως αύξηση του ποσοστού του ΑΕΠ που διατίθεται για την παιδεία, το οποίο όμως είναι σχεδόν του μισό του αντίστοιχου σε άλλες χώρες της ΕΕ. Έτσι, όταν η Ελλάδα δαπανά 27% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ για κάθε φοιτητή στη τριτοβάθμια εκπαίδευση, η Αυστρία δαπανά 48,5%, η Ολλανδία 40,6%, η Σουηδία 43,7%, η Φινλανδία 36,7% και η Γαλλία 34%[56]. Οι μηχανισμοί για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός είχαν περιγραφεί εύγλωττα από τον ίδιο τον πρόεδρο του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ) του Υπ. Παιδείας, ο οποίος, το 1996, έγραφε για ανάλογες σχετικές προτάσεις: «φόβοι επίσης εκφράζονται ότι θα αυξηθεί ο αριθμός των μαθητών που δεν θα φθάνουν ως το σημείο της απόκτησης του Εθν. Απολυτηρίου. Αποθαρρημένοι οι λιγότερο ικανοί από τις αλλεπάλληλες εξεταστικές διαδικασίες και από την αδυναμία τους να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις της αυξημένης υποστήριξης από την παραπαιδεία, θα εγκαταλείπουν ίσως το λύκειο σε μεγαλύτερα ποσοστά από ό,τι συμβαίνει σήμερα»[57].

Έτσι, σύμφωνα με τον τεχνοκράτη αυτό, όσοι τυχαίνει να προέρχονται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, θα μπορούσαν να φοιτούν στα καλά ιδιωτικά σχολεία και φροντιστήρια και, αναπόφευκτα, θα αποδείχνονταν οι περισσότερο «ανθεκτικοί» στις εξεταστικές διαδικασίες. Αυτοί και θα καταλάμβαναν τις καλύτερες θέσεις στα Πανεπιστήμια, σε βάρος των υπολοίπων. Με τον τρόπο αυτό, η κυβέρνηση θα πετύχαινε με

56. WB, *World Development Indicators 2008*, Table 2.10.

57. Μ. Κασσωτάκης, Η *πρόσβαση στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρη, 1996, σελ. 138.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ένα σμπάρο δυο τρυγόνια: εξισορρόπηση προσφοράς και ζήτησης, αλλά και μείωση της εκροής συναλλάγματος στο εξωτερικό, αφού οι φιλοδοξίες για ανώτερες σπουδές θα κόβονταν τώρα πολύ νωρίς. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι μετά την εισαγωγή αυτής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης παρουσιάστηκε μια πολύ σημαντική αύξηση των μαθητών στα ιδιωτικά σχολεία. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία του υπουργείου Παιδείας, ενώ ο συνολικός αριθμός των μαθητών που φοίτησαν σε ιδιωτικά σχολεία τη χρονιά 1998-99 ήταν 69.752, τη χρονιά 2000-2001 το συνολικό δυναμικό των ιδιωτικών σχολείων είχε φθάσει τους 100.000 μαθητές - δηλαδή, μέσα σε δύο μόνο χρόνια αυξήθηκε η φοίτηση σε ιδιωτικά σχολεία κατά 43% [58].

Οι απόπειρες όμως των κομμάτων εξουσίας για την αγοραιοποίηση των Πανεπιστημίων και παρόμοιες «μεταρρυθμίσεις» απέτυχαν, με αποκορύφωμα, την αποτυχία της ΝΔ να περάσει σχετική αναθεώρηση του Συντάγματος. Είναι, όμως, χαρακτηριστικό των απατεώνων που αποτελούν την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ ότι, παρόλο που είχαν, βέβαια, από τότε υιοθετήσει την γραμμή της ΕΕ για την αγοραιοποίηση της εκπαίδευσης, έκαναν μια οπορτουνιστική μεταβολή 180 μοιρών και δεν υποστήριξαν την διαδικασία αναθεώρησης, κάτω από την λαϊκή πίεση και την πίεση της κομματικής τους νεολαίας. Όπως όμως έγραφα τότε [59]:

> Στην πραγματικότητα, βέβαια, δεν πρόκειται καν για μεταίωση, αλλά γι' απλή αναβολή, για την οποία μάλιστα την ευκαιρία πρόσφερε το «προοδευτικό» κομμάτι της πολιτικής ελίτ στην αντιπολίτευση. Οι σοσιαλφιλελεύθεροι του ΠΑΣΟΚ, όχι μόνο έχουν επίσης δεσμευθεί έναντι της υπερεθνικής ελίτ και του ευρωπαϊκού τμήματός της για το άνοιγμα της παιδείας στην αγορά, αλλά και δεν έχουν άλλη επιλογή μέσα στο σύστημα των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών που επιβάλλει η σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία την αγοράς, το οποίο θεωρούν δεδομένο.

Και έτσι ακριβώς συνέβη μόλις πήραν την εξουσία με την γνωστή εξαπάτηση του εκλογικού σώματος. Πολλές από τις «μεταρρυθμίσεις» της

58. Ολυμπίας Λιάτσου, «Μάχη για μια θέση σε καλό ιδιωτικό», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 02/09/2001.

59. Βλ. «Ανάλυση» με τίτλο 'Φοιτητικό κίνημα: Αντίσταση και καταστολή' στην *Ελευθεροτυπία* 3/3/2007.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Χούντας αποβλέπουν ακριβώς σε αυτές τις ιδιαιτερότητες, με στόχο όμως να θολώσουν την πραγματική επιδίωξη τους που είναι η αγοραιοποίηση του Πανεπιστημίου. Και αυτό, διότι δεν υπάρχει, βέβαια, αμφιβολία για την υποβάθμιση του εκπαιδευτικού μας συστήματος γενικά, και των πανεπιστήμιων μας ειδικότερα σε σχέση με αυτά των χωρών του Βορρά. Η υποβάθμιση όμως αυτή δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό τους, αλλά άμεση συνέπεια του τρόπου «ανάπτυξης» της χώρας και του συνακόλουθου χρόνιου ελλείμματος στη χρηματοδότηση της Παιδείας και της έρευνας. Αναγκαία, επομένως, (όχι όμως και επαρκής) συνθήκη για την αναβάθμιση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης γενικά είναι η επαρκής χρηματοδότηση του διδακτικού και ερευνητικού έργου τους που απαιτεί όμως τη δραστική φορολόγηση (στη πράξη και όχι στη θεωρία) των ανωτέρων εισοδημάτων και των κερδών. Όμως, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, εφόσον θα λειτουργούσε ως αντικίνητρο στις επενδύσεις, ντόπιες και ξένες. Η επαρκής συνθήκη αφορά το ίδιο το περιεχόμενο των σπουδών. Οι «μεταρρυθμίσεις» όμως που προτείνονται όχι μόνο δεν ικανοποιούν την παραπάνω αναγκαία συνθήκη, αλλά και στοχεύουν επίσης (όπως και με τον Καλλικράτη), στην παραπέρα μείωση των κονδυλίων για την Παιδεία, με το πρόσχημα του εξορθολογισμού της (συγχώνευση τμημάτων, κλείσιμο Σχολών κ.λπ.) και πραγματικό σκοπό την μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος για να επιτευχθούν οι στόχοι του Μνημονίου! Αλλά δεν φθάνει μόνο αυτό. Οι ίδιες αυτές οι «μεταρρυθμίσεις» πάλι συνδέονται με την αγοραιοποίηση του Πανεπιστημίου, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Όσον αφορά στον δεύτερο στόχο της αγοραιοποίησης των σπουδών, ήδη από το 2001, η Διακήρυξη της ΕΕ στην Μπολόνια προδιέγραφε τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανωτάτης Εκπαίδευσης που θα στόχευε στην αγοραιοποίησή του, μέσω της διασφάλισης:

- της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής ανωτάτης εκπαίδευσης και
- της αποτελεσματικής σύνδεσης της ανωτάτης εκπαίδευσης με τις ανάγκες της κοινωνίας και της αγοράς εργασίας στην Ευρώπη.

Η Διακήρυξη αυτή αντιπροσωπεύει μια άμεση σύνδεση της παιδείας με τις ανάγκες της αγοράς, σε αντιδιαστολή με την αντίστοιχη έμμεση σύνδεσή της κατά την διάρκεια της σοσιαλδημοκρατικής περιόδου. Με αυτή την έννοια, η διακήρυξη συνοψίζει το περιεχόμενο της νεοφιλε-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λεύθερης παγκοσμιοποίησης όσον αφορά στην παιδεία και την έρευνα και έχει καθοριστικές επιπτώσεις στο περιεχόμενο και, φυσικά, στην χρηματοδότησή τους. Έτσι, τώρα διακηρύσσεται ρητά ότι το πανεπιστήμιο είναι στην υπηρεσία των ιδιωτικών επιχειρήσεων, ενώ την ίδια στιγμή καθιερώνεται, μέσω άμεσων και έμμεσων μεθόδων, η χρηματοδότηση μόνο εκείνων των προγραμμάτων σπουδών και έρευνας που εξυπηρετούν τις «ανάγκες της κοινωνίας» (εφ' όσον ταυτίζονται με τις «ανάγκες της αγοράς»). Η γνώση, όπως και κάθε τι άλλο σε μια οικονομία/κοινωνία αγοράς, γίνεται εργαλείο πρωταρχικά στην υπηρεσία της οικονομίας της αγοράς και των ελίτ που την ελέγχουν, ανεξάρτητα από τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας, τις επιθυμίες εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων και, κατά συνέπεια, τις «καθαρές» γνωστικές ανάγκες της επιστήμης.

Ο βασικός στόχος της Διακήρυξης της Μπολόνια ήταν η σύγκλιση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη ώστε να δημιουργηθεί ένας «Ευρωπαϊκός Χώρος Ανωτάτης Εκπαίδευσης» που θα διασφάλιζε τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής ανωτάτης εκπαίδευσης, δηλαδή την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας της αγοράς απέναντι στις ανταγωνίστριες οικονομίες του Βορειοαμερικανικού μπλοκ (NAFTA) και των χωρών της Άπω Ανατολής. Ο στόχος αυτός ήταν, βέβαια, λογική συνέπεια της παγκόσμιας «ελαστικοποίησης» της αγοράς εργασίας που επιβάλλει η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, δηλαδή της ουσιαστικής ενοποίησης της αγοράς εργασίας όσον αφορά στην απορρύθμιση της εργασίας - αλλά όχι και όσον αφορά στην κινητικότητά της που εμποδίζεται με κάθε τρόπο, ιδιαίτερα από τον Νότο στον Βορρά, ώστε να εξακολουθεί ο πρώτος να παρέχει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που προσφέρει στις πολυεθνικές του δεύτερου. Με άλλα λόγια, η σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων αποτελεί συνέπεια της ομογενοποίησης της αγοράς εργασίας που επιφέρει η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς.

Φυσικά, υπάρχουν διάφοροι άμεσοι η έμμεσοι τρόποι για την προσαρμογή των Πανεπιστημίων στις ανάγκες της αγοράς και της ανταγωνιστικότητας, που ήδη εφαρμόζονται στο εξωτερικό με επιτυχία. Είτε άμεσα, με τα προγράμματα σπουδών, είτε έμμεσα, με σπονσορινγκ από ιδιωτικές επιχειρήσεις της έρευνας, ακόμη και Πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών. Περιττό να λεχθεί ότι τα ιδιωτικά σχολεία εξακολουθούν να παρέχουν και κλασική εκπαίδευση για τα παιδιά της ελίτ,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ενώ τα δημόσια έχουν υποχρεωθεί σήμερα να παρέχουν μια αυστηρά προσανατολισμένη προς τις ανάγκες της αγοράς εκπαίδευση. Δεν προκαλεί επομένως έκπληξη ότι στη σοσιαλ-φιλελεύθερη Βρετανία κανείς μπορεί να παρατηρήσει, ήδη από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας, μια συνεχή συρρίκνωση στον αριθμό των «θεωρητικών» Πανεπιστημιακών τμημάτων - π.χ. τμήματα των οποίων το αντικείμενο σπουδών ήταν η Ιστορία, η Οικονομική Θεωρία, η Φιλοσοφία κ.λπ., σε όφελος «πρακτικών» τμημάτων, άμεσα συνδεδεμένων με την αγορά (μάρκετινγκ, μάνατζμεντ, Επιχειρησιακές Σπουδές, Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές κ.λπ.). Αυτό δεν ήταν το αποτέλεσμα κάποιου σατανικού σχεδίου των ελίτ, αλλά απλά το αποτέλεσμα της λειτουργίας της «εσωτερικής αγοράς», που έχει δημιουργηθεί στον εκπαιδευτικό τομέα και η οποία ήδη έχει οδηγήσει σε έμμεση ιδιωτικοποίηση των σπουδών και της έρευνας «από τα κάτω». Έτσι:

- Από τη μεριά της ζήτησης, οι υποψήφιοι φοιτητές, αντιμετωπίζοντας τη σημερινή εντεινόμενη ανεργία και υποαπασχόληση, επιλέγουν αντικείμενα σπουδών που έχουν «πέραση» στην αγορά εργασίας, και επομένως προτιμούν τα αντίστοιχα πανεπιστημιακά τμήματα, βοηθώντας έμμεσα την διοχέτευση περισσότερων δημοσίων κονδυλίων προς αυτά, και,
- από τη μεριά της προσφοράς, τέτοια «πρακτικά» τμήματα εύκολα εξασφαλίζουν σπονσορινγκ και ιδιωτική χρηματοδότηση, που και τα δύο συμπληρώνουν τη συρρικνούμενη δημόσια χρηματοδότηση της παιδείας που επιβλήθηκε από τις πολιτικές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, οι οποίες καθορίζουν δραστικές περικοπές στους φορολογικούς συντελεστές (άμεσοι φόροι επί των εταιριών, προσωπικοί φόροι εισοδήματος κ.λπ.) προς όφελος των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων –πάντα στο όνομα της ανταγωνιστικότητας– που χρηματοδοτούνται μέσω αντίστοιχων περικοπών στις δημόσιες δαπάνες γενικά, και στις κοινωνικές δαπάνες ειδικότερα.

Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν η μαζική παραγωγή από το εκπαιδευτικό σύστημα καθαρών τεχνοκρατών, με επιφανειακή γενική γνώση και, φυσικά, χωρίς καμιά ικανότητα αυτόνομης σκέψης πέρα από το στενό και πολύ εξειδικευμένο περίγραμμα του συγκεκριμένου [επιστημονικού] τους πεδίου. Ο θεμελιώδης στόχος της παιδείας στην νεοφιλελεύθερη νεωτερικότητα είναι η «παραγωγή» παρόμοιων στενόμυαλων «επιστημόνων», που καλούνται να λύσουν τα τεχνικά

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις με τρόπο που θα μεγιστοποιεί την οικονομική αποτελεσματικότητα για αυτές, και έμμεσα, για ολόκληρο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς.

Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι αυτό το είδος μαζικής παραγωγής παρόμοιων «επιστημόνων» κάθε άλλο παρά συνεπάγεται την τελική επικράτηση στη σκέψη του επιστημονικού ορθολογισμού. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, όπου αυτό το σύστημα παιδείας ήταν πάντα κυρίαρχο, διάσημοι επιστήμονες στον κλάδο τους (ακόμα και στις φυσικές επιστήμες) είναι θρησκευόμενοι ή υιοθετούν διάφορα ανορθολογικά συστήματα σκέψης, των οποίων οι κεντρικές ιδέες αντλούνται όχι μέσω ορθολογικών μεθόδων (Λόγος και εμπειρικά δεδομένα), αλλά μέσω της διαίσθησης, ή των ενστίκτων, συναισθημάτων, μυστικιστικών εμπειριών, αποκάλυψης κ.λπ. Το αποτέλεσμα είναι ένα Τζέκυλ –και– Χάιντ υβρίδιο επιστήμονα που υποχρεώνεται να χρησιμοποιεί την ορθολογική μεθοδολογία έρευνας όσο «φοράει το επιστημονικό του καπέλο», και ο οποίος γίνεται ένας ανορθολογιστής του χειρότερου είδους όταν «το βγάζει» και προσπαθεί να συμβιβάσει την επιστήμη με την πίστη! Αυτό ήταν ένα σχετικά σπάνιο φαινόμενο στην Ευρώπη πριν τη νεοφιλελεύθερη νεωτερικότητα, αλλά η τωρινή αμερικανοποίηση και επακόλουθη ιδιωτικοποίηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων το κάνει όλο και πιο συχνό.

Αν εξετάσουμε τώρα τις ανακοινωθείσες μεταρρυθμίσεις από τη Χούντα, θα δούμε την άμεση σχέση τους με μια συστηματική προσπάθεια αγοραιοποίησης των Πανεπιστημίων μας, με την παραπάνω έννοια που περιέγραψα. Σε αυτό αποβλέπουν μέτρα όπως τα παρακάτω ανακοινωθέντα:

- Πανεπιστήμια και ΤΕΙ θα ανοιχτούν στην ελεύθερη αγορά και θα συνδέονται με επιχειρήσεις και ερευνητικά κέντρα (δηλαδή τα προγράμματα σπουδών και έρευνας θα πρέπει να έχουν στόχο όχι μόνο τη γνώση και την έρευνα για την γνώση και την έρευνα αντίστοιχα καθώς και το γενικό συμφέρον, αλλά –και κυρίως– τις ανάγκες της αγοράς οι οποίες θα εκφράζονται και μέσα από μάνατζερ που θα διαχειρίζονται τα Πανεπιστήμια!).
- Σύνδεση με την περιφερειακή ανάπτυξη και την αγορά εργασίας που θα επέλθει και μέσα από τη χωροταξική αναδιάρθρωση με τις συγχωνεύσεις και το κλείσιμο Ιδρυμάτων και τμημάτων (οι τοπικοί δηλαδή μπιζνεσμεν θα παίζουν βασικό ρόλο στον καθορισμό των προγραμμάτων σπουδών και έρευνας! Έτσι, μέχρι η Cosco και η

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Coca- Cola θα έχουν σχετικό λόγο στα προγράμματα σπουδών και έρευνας, αρκεί να παίζουν σημαντικό ρόλο στην τοπική αγορά εργασίας!).

- Νέος τρόπος εκλογής καθηγητών από ξένους εμπειρογνώμονες, (ρύθμιση που μόνο σε ... Μπανανίες συνήθως απαντάται) με κριτήρια την ανταγωνιστικότητα κ.λπ.
- Σύνδεση αξιολόγησης - χρηματοδότησης (ρύθμιση που μπορεί να βάλει μέσα στα ΑΕΙ σπόνσορες και χορηγούς από πολυεθνικές - οι οποίες, χάρη στο Μνημόνιο και τα συναφή μέτρα θα διαχειρίζονται στο μέλλον την ελληνική οικονομία!).
- Η χρηματοδότηση θα ακολουθεί τον φοιτητή και όχι το Ίδρυμα, με τη χορήγηση «κουπονιών» που αποτελούν το πρώτο βήμα για την ανάληψη από την ίδιο τον φοιτητή των εξόδων σπουδών του, που αργότερα κάλλιστα μπορεί να υποχρεωθεί να τα αγοράζει με κάποιο Τραπεζικό δάνειο που θα ξεπληρώνει σε ολόκληρη την εργάσιμη ζωή του κ.λπ.
- Η απομάκρυνση των φοιτητών από τη διαχείριση των Πανεπιστημίων και η αντικατάστασή τους από μπίζνεσμεν και τεχνοκράτες Πανεπιστημιακούς.

Περιττό να προσθέσουμε ότι αυτή η διαδικασία αγοραιοποίησης της ανωτάτης εκπαίδευσης γίνεται ακόμη πιο εύκολη όταν τα πανεπιστήμια δεν ελέγχονται άμεσα από την ίδια την κοινωνία –η οποία και μόνο μπορεί να εκφράσει το γενικό συμφέρον– αλλά από ελίτ και κοινωνικές ομάδες μέσα στην κοινωνία που εκφράζουν ειδικά συμφέροντα, είτε οικονομικά (πολυεθνικές εταιρείες), είτε πολιτιστικά (π.χ. θρησκευτικές οργανώσεις ή η ίδια η Εκκλησία) ή πολιτικο-στρατιωτικά (π.χ. το αμερικανικό Πεντάγωνο). Το θέμα, επομένως, δεν είναι απλά αν τα πανεπιστήμια είναι κερδοσκοπικοί οργανισμοί, όπως υποστηρίζουν οι πολιτικές ελίτ για να αποπροσανατολίσουν την συζήτηση, αλλά αν τα προγράμματα σπουδών και έρευνας καθορίζονται γενικά από την κοινωνία παρά από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες με επενδεδυμένα ιδιαίτερα συμφέροντα μέσα σε αυτήν, όπως οι μπιζνεσμεν «εκπρόσωποι της αγοράς» που προβλέπουν οι «μεταρρυθμίσεις» της Χούντας.

Ωστόσο, αν συμφωνήσουμε ότι μόνο η ίδια η κοινωνία θα μπορούσε να εκφράσει το γενικό συμφέρον, η επόμενη κρίσιμη ερώτηση αναφέρεται στο ποιος εκφράζει την κοινωνική βούληση. Η απάντηση, βέβαια,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δεν θα μπορούσε να είναι το κράτος, το οποίο σε μια αντιπροσωπευτική «δημοκρατία», είναι απλώς το πολιτικό συμπλήρωμα της οικονομίας της αγοράς. Το κράτος ελέγχεται από ελίτ –τους επαγγελματίες πολιτικούς των κομμάτων εξουσίας– και γραφειοκράτες, που λειτουργούν σαν συγκοινωνούντα δοχεία με την οικονομική και πολιτιστική ελίτ, οι οποίες εξασφαλίζουν την άνοδο των πολιτικών στην εξουσία, μέσω της χρηματοδότησης των σπάταλων προεκλογικών τους δαπανών και της προβολής τους μέσω των ΜΜΕ που οι ίδιες ελέγχουν. Είναι, επομένως, αυτονόητο ότι το δημοκρατικό περιβάλλον είναι η αναγκαία προϋπόθεση για μια δημοκρατική παιδεία - με την κλασική έννοια μιας ολοκληρωμένης παιδείας.

Μια τέτοια παιδεία θα έπρεπε να περιλαμβάνει την εκπαίδευση του πολίτη ως πολίτη, δηλ. την ανάπτυξη της αυτενέργειας των πολιτών, χρησιμοποιώντας την αυτενέργεια σαν μέσο εσωτερικοποίησης των δημοκρατικών θεσμών και των αξιών που είναι συμβατές με αυτούς, και επίσης την προσωπική εκπαίδευση, που συνεπάγεται περισσότερο την ανάπτυξη της ικανότητας προς μάθηση παρά την ίδια την μάθηση, ώστε οι άνθρωποι να γίνονται αυτόνομοι - δηλαδή, ικανοί για αυτοστοχαστική δραστηριότητα και περίσκεψη[60]. Με άλλα λόγια, μιλούμε για ένα περιβάλλον στο οποίο οι πολίτες, μέσω των συνελεύσεών τους, θα αποφάσιζαν το γενικό περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών και έρευνας, οι λεπτομέρειες των οποίων θα καθορίζονταν στη συνέχεια από τις συνελεύσεις των εκπαιδευτών και των εκπαιδευόμενων. Μεσοπρόθεσμα, τα πανεπιστήμια θα μπορούσαν να ελέγχονται από μια εθνική ομοσπονδία των νέων «δήμων», στην οποία οι συνελεύσεις των πολιτών θα καθόριζαν τα γενικά πλαίσια της παιδείας - και κυρίως τον στόχο τους να στηρίξουν την προσπάθεια για την οικοδόμηση μιας αυτοδύναμης οικονομίας που θα εξυπηρετεί τις ανάγκες των πολιτών, αντί (όπως θέλει η Χούντα σήμερα) να εξυπηρετούν τις ανάγκες των πολυεθνικών και των μπίζνεσμεν οι οποίοι θα αποτελούν το διοικητικό συμβούλιο των Πανεπιστημίων. Ακόμη, θα καθόριζαν και, πιθανώς, θα αναλάμβαναν τη χρηματοδότηση των «δημοτικών» Πανεπιστημίων, μέσω ενός άκρως «προοδευτικού» συστήματος προσωπικού φόρου εισοδήματος, το οποίο θα

60. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, «Από την (δυσ)εκπαίδευση στην Παιδεία», περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τεύχ. 10, 11, 13.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εξασφάλιζε ένα πραγματικά δωρεάν εκπαιδευτικό σύστημα, καλύπτοντας όχι μόνο τις εκπαιδευτικές δαπάνες των φοιτητών, αλλά επίσης τα έξοδα διαβίωσής τους. Εντούτοις, πέρα από αυτά τα γενικά πλαίσια, τα πανεπιστήμια θα έπρεπε να είναι αυτόνομα στη διαχείριση των υποθέσεών τους και στην προώθηση μεθόδων διδασκαλίας και έρευνας. Το παρόν εξεταστικοκεντρικό σύστημα θα έπρεπε συνεπώς να αντικατασταθεί από ένα σύστημα συνεχούς αξιολόγησης (το οποίο θα συμπλήρωνε ένα δημοκρατικό σύστημα αξιολόγησης των δασκάλων), βασισμένο σε τακτικές γραπτές εργασίες που οι φοιτητές θα εκαλούντο να υπερασπίσουν ενώπιον των καθηγητών και των συμφοιτητών τους.

Είναι σαφές ότι τα σημερινά προβλήματα στην παιδεία είναι το άμεσο αποτέλεσμα των αντιφάσεων που δημιούργησε το ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς και το πολιτικό του συμπλήρωμα, η αντιπροσωπευτική «δημοκρατία». Μια δημοκρατική παιδεία, επομένως, προϋποθέτει αγώνα για ριζική αλλαγή όχι μόνο στις εκπαιδευτικές δομές, αλλά επίσης στις κοινωνικοοικονομικές δομές, έτσι ώστε οι φοιτητές να μην εξαναγκάζονται να διαλέγουν μόνο εκείνα τα προγράμματα σπουδών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς, αλλά, αντιθέτως, να μπορούν να διαλέγουν εκείνα τα προγράμματα σπουδών που πραγματικά ανταποκρίνονται στις ανάγκες των πολιτών, αλλά και στις προσωπικές τους ανάγκες για γνώση και έρευνα[61]. Αυτή η επιλογή είναι θεμελιώδης, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι υπάρχει μικρή (ή και καμία) σχέση ανάμεσα στις ανάγκες της αγοράς και στις ανθρώπινες ανάγκες στο σύστημα της οικονομίας της αγοράς, όπου αυτό που καθορίζει τις ανάγκες της αγοράς καθορίζεται αποφασιστικά από προνομιούχες κοινωνικές ομάδες, μέσω της συγκέντρωσης του εισοδήματος, του πλούτου και της οικονομικής δύναμης στα χέρια τους.

Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, μπορούμε να καταλάβουμε τους λόγους πίσω από την σημερινή προσπάθεια των ευρωπαϊκών πολιτικών και οικονομικών ελίτ γενικά, και των ελληνικών ελίτ ειδικότερα, να επιβάλλουν την έμμεση ιδιωτικοποίηση της ανωτάτης παιδείας. Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα ελεγχόταν πάντοτε, άμεσα ή έμμεσα, από το Κράτος. Εντούτοις, αυτό δεν ίσχυε επίσης και όσον αφορά στην χρηματοδότησή του, εφόσον ιδιωτικά σχολεία πάντα επιτρέποντων στην πρω-

61. Στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τοβάθμια και δευτεροβάθμια παιδεία, προσελκύοντας τα παιδιά των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων που αναζητούσαν καλύτερες εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις και μεγαλύτερες ευκαιρίες επιτυχίας στην εξασφάλιση μιας θέσης στα εγχώρια ή αλλοδαπά πανεπιστήμια. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να εξηγήσει τα αποτελέσματα παλαιότερης έκθεσης του ΟΟΣΑ για τις δημόσιες δαπάνες σχετικά με την παιδεία στις χώρες του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα ήταν μεταξύ των τελευταίων χωρών στη λίστα, με μόνο 8,4% των συνολικών δημοσίων δαπανών να διατίθενται για την Παιδεία[62], γεγονός που επιβεβαιώνει και πιο πρόσφατη αναφορά, με την Ελλάδα να φέρεται να δαπανά 8,5% των δημοσίων δαπανών στη Παιδεία, όταν ο μέσος όρος των χωρών της Ευρωζώνης, που περιλαμβάνει και τις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, είναι 11%[63]. Δεν είναι λοιπόν απορίας άξιον ότι τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα στέλνουν τα παιδιά τους στα ιδιωτικά σχολεία που χρηματοδοτούνται καλύτερα από τα δημόσια. Επιπλέον, οι περιορισμοί στους αριθμούς των εισακτέων στην ανωτάτη εκπαίδευση σπρώχνουν τους γονείς να πληρώνουν υπέρογκα δίδακτρα σε ιδιωτικά φροντιστήρια, με την ελπίδα να δώσουν στα παιδιά τους περισσότερες δυνατότητες εξασφάλισης μιας πανεπιστημιακής θέσης.

Αυτό θίγει ιδιαίτερα τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα που βλέπουν την παιδεία σαν το μόνο πιθανό μέσο για κοινωνική άνοδο, αν όχι σαν τον μοναδικό τρόπο να εξασφαλίσουν κάποιου είδους απασχόληση σε μια χώρα στην οποία η ανεργία των νέων, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία (πριν το σκάσιμο της «φούσκας»), είναι η υψηλότερη στην Ευρώπη των «27», έχοντας φτάσει στο 25,5% ανάμεσα σε εκείνους ηλικίας 15-24 ετών[64]. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί εύκολα αν κανείς λάβει υπόψη του το γεγονός ότι, μετά την μεταπολεμική ενσωμάτωση της Ελλάδας στην παγκόσμια οικονομία της αγοράς και συνακολούθως την ένταξή της στην ΕΕ στις αρχές της δεκαετίας του '80, και τη δραστική αποσύνθεση και βαθμιαία έκλειψη του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα παραγωγής της, ο τομέας των υπηρεσιών, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, προσφέρει τις περισσότερες ευκαιρίες απα-

62. Βλ. *Ελευθεροτυπία* (26/09/2005).
63. WB, *World Development Indicators 2008*, Table 2.10.
64. Βλ. *Ελευθεροτυπία* (3/05/2007).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σχόλησης από κάθε άλλο οικονομικό τομέα, και η παιδεία έχει γίνει, επομένως, το μοναδικό μέσο για κάποιον βαθμό κοινωνικής κινητικότητας στην Ελλάδα.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι η «δωρεάν δημόσια παιδεία», η οποία υποτίθεται καθιερώθηκε στην Ελλάδα τη δεκαετία του '60 και, μετά από ένα μακρύ και συχνά αιματηρό φοιτητικό αγώνα, αργότερα περιλήφθηκε στο ελληνικό Σύνταγμα, ήταν πάντα –όσον αφορά τουλάχιστον στην ανωτάτη παιδεία– ένας μύθος. Μια σχετικά πρόσφατη έρευνα που δείχνει ότι οι Έλληνες ξοδεύουν ένα ποσό που αντιστοιχεί στο 2,2% του ΑΕΠ στην εκπαίδευση των παιδιών τους, ενώ το κράτος δαπανά μόλις 3,5% του ΑΕΠ στην δημόσια παιδεία, το επιβεβαιώνει[65]. Ωστόσο, πολλοί γονείς και φοιτητές, κυρίως ανάμεσα στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, βασίζονται κυρίως στη δημόσια παιδεία. Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος για τον οποίο ο συνταγματικός περιορισμός που απαγορεύει την δημιουργία μη-δημοσίων πανεπιστημίων έγινε ο στόχος τόσο των τοπικών και ξένων ελίτ, όσο και, πρόσφατα, του κεντροδεξιού κόμματος που κυβερνούσε την χώρα, που, με την εκπεφρασμένη συμπαιγνία των σοσιαλφιλελευθέρων της αντιπολίτευσης (ΠΑΣΟΚ), ξεκίνησαν μια εκστρατεία για την αναθεώρηση του Συντάγματος, ώστε ο περιορισμός αυτός να καταργηθεί. Από την άλλη μεριά, δεν προκαλεί έκπληξη ότι αυτή η προσπάθεια λειτούργησε σαν καταλύτης για ένα ισχυρό κίνημα φοιτητών και καθηγητών που αντιστέκονται στην επιχειρούμενη σταδιακή ιδιωτικοποίηση του τελευταίου προμαχώνα της δημόσιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Το θέμα, όμως, που ρητά ή υπόρρητα τέθηκε από το φοιτητικό κίνημα ήταν, ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος με τον οποίο οι δύο βασικές προϋποθέσεις για ένα πραγματικά δημοκρατικό και δωρεάν εκπαιδευτικό σύστημα μπορούν να εκπληρωθούν, δηλαδή:

- Το αντικείμενο σπουδών και έρευνας να καθορίζεται από την κοινωνία γενικά, και τους εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενους ειδικότερα, μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο ακαδημαϊκής αυτονομίας, και όχι από κοινωνικές ομάδες με τα δικά τους επενδυμένα ειδικά συμφέροντα και την δύναμη να υπονομεύουν δραστικά αυτή την αυτονομία.
- Η ανώτατη εκπαίδευση να παρέχεται δωρεάν στον καθένα, σαν

65. Βλ. *Ελευθεροτυπία* (13/3/2007).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κοινό αγαθό, και όχι μόνο στους πολύ φτωχούς, σαν ένα είδος φιλανθρωπίας από τις ελίτ με τη μορφή υποτροφιών, σπονσορινγκ κ.λπ. Αυτό συνεπάγεται ότι η παιδεία γενικά, και η ανωτάτη παιδεία ειδικότερα θα έπρεπε να χρηματοδοτούνται από ένα άκρως προοδευτικό φόρο πάνω στο εισόδημα και τον πλούτο, έτσι ώστε το σχετικό φορολογικό βάρος να επιβαρύνει τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα.

Το σύστημα των μη-κερδοσκοπικών ιδιωτικών πανεπιστημίων, το οποίο προτάθηκε από τις ελληνικές ελίτ, σαφώς δεν ικανοποιεί την πρώτη προϋπόθεση, καθώς θα ήταν πάντα δυνατό σε κάθε καπιταλιστική επιχείρηση που ανα μιγνύεται σε «πολιτιστικές» δραστηριότητες (πέρα από την Εκκλησία –έναν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα στην Ελλάδα, δεδομένου του ρόλου που της έχει εκχωρηθεί από τις πολιτικές και οικονομικές ελίτ και τα ΜΜΕ– τον στρατό κ.λπ.) να χρηματοδοτούν παρόμοια «πανεπιστήμια». Κάτω από αυτό το σύστημα, το αντικείμενο σπουδών και έρευνας, καθώς επίσης και η σύνθεση του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού και, επομένως, οι μέθοδοι διδασκαλίας και έρευνας, θα καθορίζονταν στη βάση των ειδικών συμφερόντων των οικονομικών και πολιτικών ελίτ, αν όχι των συμφερόντων του ανορθολογικού θρησκευτικού κατεστημένου, οδηγώντας στην κατάκτηση από τις δυνάμεις του ανορθολογισμού –«από τα μέσα»– του κύριου ορθολογικού θεσμού που παίζει ηγεμονικό ρόλο στην νεωτερικότητα, του Πανεπιστήμιου.

Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει ότι το σημερινό κρατικό Πανεπιστήμιο, που επικρατεί σε όλη την Ευρώπη, ικανοποιεί επαρκώς την πρώτη προϋπόθεση, εφόσον δεν παύει να ελέγχεται άμεσα από τις πολιτικές και έμμεσα από τις οικονομικές ελίτ. Εντούτοις, είναι πολύ ευκολότερο να επιβληθούν αλλαγές των προγραμμάτων σπουδών και έρευνας στα κρατικά Πανεπιστήμια «από τα κάτω», (δηλ. από τους φοιτητές και το προσωπικό που δεν βλέπει την δουλειά του απλά σαν καριέρα και σαν μέσο για κοινωνική και οικονομική ανέλιξη), από ό,τι είναι στην περίπτωση των ιδιωτικών πανεπιστημίων. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι σημαντικές αλλαγές στα προγράμματα σπουδών και έρευνας, καθώς επίσης και στην λειτουργία των Πανεπιστημίων, εισήχθησαν στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της δυτικής Ευρώπης μετά τον Μάη του '68, οι περισσότερες από τις οποίες αναστράφηκαν αργότερα μέσα στο γενικό πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη μεριά, η εκπαίδευση σε ένα ιδιωτικό πανεπιστήμιο δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εμπόρευμα το οποίο, όπως κάθε άλλο εμπόρευμα, πρέπει να παραχθεί στην βάση των αρχών της οικονομικής «αποδοτικότητας», με άλλα λόγια στην βάση του κριτηρίου κατά πόσο το αποτέλεσμα της έρευνας και της διδασκαλίας είναι χρήσιμο στις ανάγκες του συστήματος της αγοράς και αυτών που το ελέγχουν. Δεν είναι απορίας άξιον ότι ακόμα και τα πιο φημισμένα ιδιωτικά πανεπιστήμια των ΗΠΑ προσφέρουν περιζήτητες θέσεις σχετικά ευκολότερα στα παιδιά γενναιόδωρων χρηματοδοτών και παλαιών αποφοίτων.

Όσον αφορά στη δεύτερη προϋπόθεση, η κατάργηση της δωρεάν παιδείας, στην οποία αναπόφευκτα θα οδηγήσει η δημιουργία ιδιωτικών Πανεπιστημίων, ουσιαστικά αναιρεί το δικαίωμα πολλών πολιτών στην εξειδικευμένη γνώση, εφόσον έχει καθαρά ταξικό χαρακτήρα. Θα μπορούσε μάλιστα κανείς να κάνει τη λογική υπόθεση ότι, παρόλο που φοιτητές από τη μεσαία τάξη δεν έχουν πρόβλημα να πληρώνουν τα δίδακτρα, «βοηθώντας» έτσι τα στατιστικά στοιχεία να δείχνουν μια αύξηση του αριθμού των φοιτητών, οι φοιτητές από στρώματα χαμηλού εισοδήματος είναι πιθανό να πληρώνουν υψηλό τίμημα για αυτή την έμμεση ιδιωτικοποίηση των πανεπιστημίων. Ακόμη, το νέο σύστημα των φοιτητικών δανείων, το οποίο εισήχθη από τους σοσιαλφιλελεύθερους του Βρετανικού Νέου Εργατικού κόμματος προς αντικατάσταση του παλαιού συστήματος των φοιτητικών επιδομάτων που κάλυπταν γενικά τα έξοδα των φοιτητών, (το οποίο είχε υιοθετήσει το Εργατικό κόμμα της σοσιαλδημοκρατικής εποχής), όχι μόνο σπρώχνει τους φοιτητές και φοιτήτριες να δουλεύουν σε μπαρ και μακντόναλτς –αν όχι σε στριπτιτζάδικα– για να συμπληρώσουν το εισόδημά τους, αλλά τους αφήνει επιπλέον με σοβαρό χρέος στο τέλος των σπουδών τους[66]. Αυτό έχει, για το σύστημα, το σημαντικό παράπλευρο κοινωνικό αποτέλεσμα της δημιουργίας μιας πειθήνιας τάξης πολιτών που αγωνίζονται να ξεπληρώσουν όχι μόνο τα συνηθισμένα δάνεια για να αγοράσουν σπίτι, αυτοκίνητο κ.λπ., αλλά και τα δάνεια για τις Πανεπιστημιακές τους σπουδές - η τέλεια φόρμουλα για ένα παθητικό μεταμοντέρνο πολίτη που δουλεύει σκληρά και, απλά, ακολουθεί τις ελίτ: η γνωστή συνταγή για το αμερικανικό «Όνειρο», η οποία τώρα επεκτείνεται παντού.

Στην πραγματικότητα, η κύρια κοινωνική συνέπεια της νεοφιλελεύ-

66. Will Woodward, 'Students are the new poor', *The Guardian* (27/6/2001).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

θερης παγκοσμιοποίησης είναι η πρωτοφανής αύξηση της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας η οποία, εντούτοις, δεν εκφράζεται μόνο με την τεράστια συγκέντρωση εισοδήματος και πλούτου στα χέρια των προνομιούχων κοινωνικών ομάδων, αλλά επίσης και με τον αυξανόμενα ταξικό χαρακτήρα κοινωνικών υπηρεσιών, όπως η παιδεία, η υγεία και οι συντάξεις. Αυτό είναι το άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα της διαδικασίας μαζικής ιδιωτικοποίησης που αυτή την στιγμή λαμβάνει χώρα παντού, συμπεριλαμβανομένων των Σκανδιναβικών κρατών τα οποία υπήρξαν το μοντέλο της σοσιαλδημοκρατίας. Προφανώς, όμως, η ρεφορμιστική Αριστερά αδυνατεί να κατανοήσει το γεγονός αυτό και διατηρεί ακόμη, χωρίς δισταγμό, τους ευσεβείς πόθους της για την «αναπόφευκτη» επιστροφή σε κάποιο είδος σοσιαλδημοκρατίας, δεδομένης της σημερινής από-κοινωνικοποίησης της κοινωνίας η οποία, πιστεύει, δεν μπορεί να συνεχιστεί για πολύ ακόμα. Φαίνεται, αυτή η Αριστερά «ξεχνά» ότι η αμερικανική κοινωνία, για παράδειγμα, όχι μόνο έχει από καιρό αποκοινωνικοποιηθεί και ακόμα καταφέρνει να αναπαράγει τον εαυτό της χωρίς πρόβλημα, αλλά και ότι πολλοί, κυρίως στην περιφέρεια (Ινδία, Κίνα, Πολωνία κ.λπ.) αυτήν έχουν για πρότυπο!

Συμπερασματικά, τα σημερινά προβλήματα είναι άμεση απόρροια των αντιφάσεων που δημιουργεί το ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς και το πολιτικό συμπλήρωμά του, η αντιπροσωπευτική «δημοκρατία». Μια δημοκρατική παιδεία προϋποθέτει, επομένως, αγώνα για ριζική αλλαγή όχι μόνο των εκπαιδευτικών, αλλά και των κοινωνικοοικονομικών δομών, ώστε οι φοιτητές να μην αναγκάζονται να επιλέγουν γνωστικά αντικείμενα με «πέραση» στην αγορά, αλλά που ικανοποιούν πραγματικές ανάγκες των ίδιων και των πολιτών[67].

Από την άποψη αυτή, αποτελούν, επομένως, απλά ευχολόγια οι υποτιθέμενα ριζοσπαστικές απόψεις οι οποίες, χωρίς να αμφισβητούν το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς, θέτουν θέμα μιας παιδείας που θα προσανατολίζεται στις ανθρώπινες ανάγκες, θα παράγει ολοκληρωμένους επιστήμονες κ.λπ. Είναι φανερό ότι οι υποστηρικτές παρόμοιων απόψεων δεν έχουν συνειδητοποιήσει ότι μια τέτοια παιδεία είναι αδύνατη στην διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Επομένως, ένα προγ-

67. Βλ. π.χ. τα άρθρα για μια δημοκρατική παιδεία στο περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, αρ. 10, 11 & 13.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ματικά ριζοσπαστικό φοιτητικό κίνημα, αντί να διχάζεται όπως σήμερα ως προς το ποια πτυχία ικανοποιούν καλύτερα τις ανάγκες των μπίζνες, θα έπρεπε, ενωμένο, να απαιτήσει την αναβάθμιση όλων των πανεπιστήμιων (ΑΕΙ και ΤΕΙ), μέσω διαδικασιών που θα επιβάλλουν την ομογενοποίηση του επιπέδου διδασκαλίας και έρευνας σε αυτά, με στόχο την κάλυψη των αναγκών του συνόλου των πολιτών και όχι αυτών μιας ελίτ. Πράγμα που προϋποθέτει ότι το κίνημα αυτό θα έπρεπε να είναι τμήμα ενός ευρύτερου πολιτικού κινήματος για μια πραγματικά δημοκρατική οργάνωση της πολιτείας και της οικονομίας.

Τέλος, όσον αφορά στον «Καλλικράτη», όπως είναι γνωστό, οι τοπικές κοινωνίες στην Ελλάδα βρίσκονται σε μόνιμη κατάσταση υπανάπτυξης, σαν αποτέλεσμα, ιστορικά, της εσκεμμένης πολιτικής της κεντρικής εξουσίας και των επαγγελματιών πολιτικών στα κόμματα εξουσίας, για την όλο και μεγαλύτερη συγκέντρωση πολιτικής και οικονομικής δύναμης στα χέρια τους. Στο πλαίσιο αυτό, η σημερινή κοινοβουλευτική Χούντα προχωρά στην ολοκλήρωση της διαδικασίας αυτής με τον νέο νόμο «Καλλικράτης», ο οποίος επιφέρει μια πρωτοφανή συγκέντρωση της τοπικής εξουσίας σε ελάχιστους σούπερ δήμους και περιφέρειες που σπάζουν κάθε δεσμό του πολίτη της τοπικής κοινωνίας με την τοπική αρχή του, και δημιουργούν νέες εξαρτήσεις από μια νέα τάξη επαγγελματιών πολιτικών σε υπέρ-τοπικό επίπεδο (και όχι, όπως μέχρι τώρα, μόνο στο εθνικό), χωρίς βέβαια αυτό να μειώνει την εξουσία των επαγγελματιών πολιτικών στο εθνικό επίπεδο, οι οποίοι φροντίζουν να κρατούν στα χέρια τους τις κεντρικές αποφάσεις που καθορίζουν τις παραμέτρους ή το πλαίσιο μέσα στο οποίο παίρνονται οι επί μέρους αποφάσεις από τις σούπερ-τοπικές αρχές.

Μολονότι, επομένως, όπως ανέφερα παραπάνω, ο βασικός στόχος του είναι οικονομικός (δηλαδή η εξοικονόμηση χρημάτων μέσα από την εξοικονόμηση κονδυλίων από τις συγχωνεύσεις, απολύσεις συμβασιούχων δημοτικών υπαλλήλων κ.λπ. για την αποπληρωμή των δανειστών), πέρα από τον βασικό αυτό στόχο, υπάρχει και ο επιμέρους στόχος ακόμη μεγαλύτερης συγκέντρωσης εξουσίας στα χέρια των ελίτ. Με αυτή την έννοια ο Καλλικράτης αποτελεί το τελειωτικό κτύπημα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση γιατί θα σημάνει την οριστική αποκοπή του δημότη από τη φυσική δημοτική του αρχή και την υπαγωγή του σε μια νέα ενδιάμεση ελίτ μεταξύ του πολίτη και της κεντρικής ελίτ στο εθνικό επίπεδο. Δημιουργείται, δηλαδή, άλλη μια συγκέντρωση πολιτικής εξουσίας στοτοπικό

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

επίπεδο, παράλληλα με τη συγκέντρωση στο εθνικό που καθορίζει και το θεσμικό πλαίσιο της τοπικής εξουσίας.

Πέρα, όμως, από τον στόχο της συγκέντρωσης εξουσίας, ένας επί μέρους οικονομικός στόχος είναι η αγοραιοποίηση των παρεχόμενων από τους δήμους υπηρεσιών, μέσα από την επέκταση των υπεργολαβιών σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, που θα καταστούν αναπόφευκτες από τη θεσμοθετούμενη συρρίκνωση του προσωπικού των δήμων την οποία θα φέρουν οι συγχωνεύσεις ή καταργήσεις δήμων κλπ.

Έτσι, η εξουσία γίνεται ακόμη πιο συγκεντρωμένη, παρά την προπαγάνδα των ελίτ που παρουσιάζουν το σχέδιο σαν μορφή αποκέντρωσης! Πραγματική, όμως, αποκέντρωση σημαίνει την περιέλευση της εξουσίας στους ίδιους τους πολίτες, όχι τη συγκέντρωση της τοπικής εξουσίας σε υπέρ-δήμους για να εκτελούνται πιο «αποτελεσματικά» οι κεντρικές αποφάσεις! Ο Καλλικράτης, όπως και όλες οι άλλες «τομές» του «Γιωργάκη» είναι, απλά, άλλη μια προσπάθεια μετατροπής της Ελλάδας σε Λατινοαμερικανικό προτεκτοράτο, με ένα λαό που θα τον διαφεντεύονται απόλυτα οι ξένες και ντόπιες ελίτ, σε αντάλλαγμα κάποιων «ψίχουλων» από τη «νέα ανάπτυξη» που αναμένεται να δημιουργήσουν οι ξένες επενδύσεις, ο Τουρισμός, η «πράσινη ανάπτυξη» κ.λπ., ώστε να έχουν τουλάχιστον τα μεσαία στρώματα την ψευδαίσθηση ότι το καταναλωτικό πρότυπο που είχαν δημιουργήσει στη διάρκεια της αναπτυξιακής «φούσκας» θα αναπαραχθεί, και ίσως και επεκταθεί. Βέβαια, για τα λαϊκά στρώματα επιφυλάσσεται η μοίρα κάθε λαού στα λατινοαμερικανικά προτεκτοράτα: ανεργία, φτώχεια, αγώνας για την επιβίωση ή, εναλλακτικά, ο βούρδουλας της εξουσίας αν έχουν αντιρρήσεις με τη «μοίρα» τους.

5. Το ξεπούλημα του κοινωνικού πλούτου

Οι κυβερνήσεις των κομμάτων εξουσίας τα τελευταία κυρίως 15 χρόνια προχώρησαν ακάθεκτα στο πρόγραμμα των «διαρθρωτικών» αλλαγών, δηλαδή στο πρόγραμμα που εντάσσει πλήρως τη χώρα μας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς: ιδιωτικοποιήσεις, ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας, πετσόκομμα του κοινωνικού μισθού κ.λπ. Αυτό ήταν, άλλωστε, το πρόγραμμα που εφαρμόζουν σήμερα οι οικονομικές ελίτ ανά τον κόσμο με βάση τις προδιαγραφές της υπερεθνικής ελίτ, όπως εκφράζονται γενικά μέσω του ΔΝΤ, της Διεθνούς Τράπεζας, της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου κ.λπ., και συγκεκριμένα για τον ευρωπαϊκό χώρο μέσω της ΕΕ αρχικά, και στη συνέχεια της ΟΝΕ και της Ευ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ρωζώνης. Οι σχετικές πιέσεις στην ΕΕ/ΟΝΕ ήταν κατ' αρχήν έμμεσες, αλλά, όπου χρειαζόταν και άμεσες. Οι έμμεσες πιέσεις λειτουργούσαν βασικά μέσα από τον εξισορροπητικό μηχανισμό της ΟΝΕ. Δεδομένων δηλαδή των αφόρητων πιέσεων που αντιμετώπιζε κάθε ευρωπαϊκή ελίτ στον ευρωπαϊκό Νότο να τηρεί τους κανόνες του Προγράμματος Σταθερότητας για το δημοσιονομικό έλλειμμα και το Χρέος (φυσικά για τις χώρες-μέλη της υπερεθνικής ελίτ όπως η Γερμανία, Γαλλία που αποτελούσαν ηγέτιδες δυνάμεις μέσα στην ΕΕ, ίσχυαν άλλοι κανόνες και μπορούσαν άνετα να παραβιάζουν τους κανόνες αυτούς) οι επιλογές που είχαν, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, ήταν είτε να συμπιέσουν τους μισθούς για να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά τους (εφόσον η υποτίμηση αποκλειόταν) είτε, αν φοβόντουσαν το πολιτικό κόστος, να αρχίσουν να ξεπουλούν τον κοινωνικό πλούτο και να ιδιωτικοποιούν τη δημόσια περιουσία. Μια τρίτη επιλογή, ιδιαίτερα στις αρχές της παρούσας δεκαετίας όταν ο δανεισμός σε Ευρώ ήταν εύκολος, ήταν η επέκταση του δανεισμού (ιδιαίτερα μέσω των εμπορικών τραπεζών που δανείζονταν φθηνά από την ΕΚΤ στο επίσημο επιτόκιο, και δάνειζαν στη συνέχεια τις κυβερνήσεις με το υψηλότερο επιτόκιο της αγοράς). Όταν όμως μετά την χρηματοπιστωτική κρίση στέρεψε και αυτή η πηγή, έμεινε μόνο το ξεπούλημα του κοινωνικού πλούτου (στο οποίο ο «Αρχηγός της Χούντας» και η Χούντα του αναμένεται να διαπρέψουν, μέχρι να μην έχει μείνει τίποτα απούλητο) και η άγρια συμπίεση των μισθών στην οποία ήδη διέπρεψε.

Φυσικά, δεν έλειπαν και οι άμεσες πιέσεις για ιδιωτικοποιήσεις, όπως στην περίπτωση της Ολυμπιακής, που ιδιωτικοποιήθηκε όταν η Κομισιόν έκανε προσφυγή εναντίον της Ελλάδος στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, κατηγορώντας την ότι με τις επιχορηγήσεις της στην εταιρεία δημιούργησε αθέμιτο ανταγωνισμό σε σχέση με τις ευρωπαϊκές εταιρείες! Έτσι, ωφελήθηκαν τόσο οι ντόπιες οικονομικές ελίτ (Βγενόπουλος και ΣΙΑ) που απέκτησαν τα ενεργητικά της εταιρείας σε «τιμή ευκαιρίας», όσο και οι ξένες οικονομικές ελίτ - δηλαδή οι ανταγωνιστικές ξένες αεροπορικές εταιρίες που ξεκίνησαν και τη διαδικασία, οι οποίες επίσης εισέπραξαν κομμάτια από το «φιλέτο» της Ολυμπιακής (δηλαδή τα δικαιώματα προσγείωσης-απογείωσης για προορισμούς (slots) πέρα από τους ελάχιστους που κράτησε η «νέα» Ολυμπιακή) κ.λπ. Και φυσικά, όπως σε κάθε ιδιωτικοποίηση οι μόνοι που δεν ωφελήθηκαν ήταν οι πολίτες-χρήστες της εταιρείας, για το καλό των οποίων όμως, μέσω του ανταγωνισμού, υπο-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τίθεται γίνονται οι εθνικοποιήσεις! Έτσι, όχι μόνο οι επιβάτες για πολλά δρομολόγια θα είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν ξένες εταιρίες, που μπορεί να έχουν βάσιμους λόγους να μην τις προτιμούν (γλώσσα κ.λπ.), αλλά και υποχρεώνονται από πάνω να πληρώνουν ακριβότερα εισιτήρια από πριν, ενώ πάντα υπάρχει και ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την ασφάλειά τους σε σχέση με μια καλή κρατική μεταφορική εταιρεία, η οποία δεν έχει λόγο «να κάνει οικονομίες» στα έξοδα συντήρησης κ.λπ., σε σχέση με ιδιωτικές, όπως απέδειξαν τα επανειλημμένα ατυχήματα των βρετανικών σιδηροδρόμων μετά την ιδιωτικοποίησή τους.

Ποια είναι όμως τα οφέλη των ιδιωτικοποιήσεων, σύμφωνα με την σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη προπαγάνδα, και τι διδάσκει η σχετική διεθνής εμπειρία; Δεν θα αναφερθώ στα δήθεν οφέλη από τις ιδιωτικοποιήσεις στο μικροοικονομικό επίπεδο των επιχειρήσεων, και στο μακροοικονομικό της οικονομίας γενικότερα, πράγμα που ήδη έκανα αλλού[68]. Θα αρκεστώ μόνο να επαναλάβω τα συμπεράσματα της ενδελεχούς μελέτης της σχετικής διεθνούς εμπειρίας που δείχνει σαφώς τον μυθολογικό χαρακτήρα των δήθεν οικονομικών ευεργετημάτων από τις ιδιωτικοποιήσεις. Έτσι, το συμπέρασμα από την μελέτη αυτή ήταν ότι «όσον αφορά στα μακροοικονομικά/ δημοσιονομικά αποτελέσματα (των ιδιωτικοποιήσεων) η Αγγλική εμπειρία φανερώνει μια πλήρη αποτυχία της νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Γι' αυτό και πολλοί από το ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό κατεστημένο ήδη μιλούν για τη «χαμένη δεκαετία» των νεοφιλελευθέρων[69]. Όσον αφορά στα δήθεν οφέλη στην οικονομική αποτελεσματικότητα των επιχειρήσεων το αποτέλεσμα της έρευνας ήταν εξίσου αρνητικό[70]:

> Το γενικό συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι η ιδιωτικοποίηση από μόνη της βελτιώνει την αποτελεσματικότητα των επιχειρήσεων και τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Εάν μάλιστα η απόδοση της βιομηχανίας γενικά είναι κάτω από τα διεθνή στάνταρ, όπως συμβαίνει με την ελληνική, τότε η μόνη πιθανή βελτίωση της αποτελεσματικότητας, μετά την ιδιωτικοποίηση, είναι αυτή που προσδοκάται από την περιέλευσή της στο ξένο κεφάλαιο. Εντούτοις,

68. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση και η κρίση της οικονομίας ανάπτυξης* (Γόρδιος 1993), κεφ. 4.
69. Στο ίδιο, σελ. 78.
70. Στο ίδιο, σελ. 81.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η πιθανότητα να περιέλθει ο εθνικός πλούτος σε ξένα χέρια, σαν αποτέλεσμα των ιδιωτικοποιήσεων, δεν είναι η μόνη ζημιά. Εξίσου σημαντική είναι η ζημιά που οφείλεται στο γεγονός ότι τα δημόσια περιουσιακά στοιχεία πωλούνται σε τιμές πολύ χαμηλότερες από την πραγματική αξία τους. Έτσι, στην Αγγλία, οι μετοχές, ακόμα και κερδοφόρων δημοσίων επιχειρήσεων, πουλήθηκαν σε τιμές μεταξύ 6% και 98% χαμηλότερες από την τιμή αγοράς[71].

Με βάση αυτά τα δεδομένα, κατέληγα στο γενικό συμπέρασμα ότι οι πραγματικοί λόγοι για τις ιδιωτικοποιήσεις ήταν πολιτικοί και όχι οικονομικοί[72]:

Το αναπόφευκτο συμπέρασμα είναι ότι, όπως παρατηρεί ένας ορθόδοξος οικονομολόγος[73], «η δικαίωση της ιδιωτικοποίησης δεν στηρίζεται στην οικονομική ελκυστικότητά της [...] είναι μια ριζοσπαστική μεταβολή στη θεσμική δομή [...] (που τη δικαιώνει) ο ισχυρός δεσμός μεταξύ ιδιοκτησίας, αγορών και ελευθερίας». Με άλλα λόγια, οι νεοφιλελεύθεροι, εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση που δημιούργησε τη προηγούμενη δεκαετία ο συνδυασμός της δημοσιονομικής κρίσης από την επέκταση του κράτους, της δυσαρέσκειας του κοινού για τις υπηρεσίες που παρείχαν οι εθνικοποιημένες επιχειρήσεις, της κρίσης της σοσιαλδημοκρατίας και, τέλος, της οικονομικής κατάρρευσης του τ. υπαρκτού σοσιαλισμού (που ήταν φανερή από τότε), βρήκαν την ιστορική ευκαιρία για να μετατοπίσουν το κέντρο κοινωνικής και οικονομικής δύναμης προς τον ιδιωτικό τομέα που κινδύνευε, στη διάρκεια της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, αργά αλλά σταθερά, να πέσει σε μαρασμό. Αντίθετα, επομένως, με τη φιλελεύθερη μυθολογία, οι βασικοί λόγοι που δικαιώνουν την πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων είναι πολιτικοί και όχι οικονομικοί. Όπως πολιτική επιλογή είναι η υιοθέτηση (τα πρότυπα υπάρχουν) νέων τρόπων οργάνωσης των παραγωγικών μονάδων, πέρα από τον ψευτολαϊκό καπιταλισμό του νεοφιλελευθερισμού, και τον κρατισμό.

71. J.A. Kay & D.J. Thompson, «Privatisation: a policy in search of a rationale», *Economic Journal*, 96, (Μάρτης 1986), Πιν. 3.
72. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νεοφιλελεύθερη Συναίνεση και η κρίση της οικονομίας ανάπτυξης*, ό.π. σελ. 82.
73. Cento Veljanovski, *Selling the State*, (1987), Wedenfeld & Nicolson, σ. 206.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Ακόμη, δεν θα επαναλάβω τα στοιχεία που δείχνουν ότι η αύξηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων, όπως έδειξε η βρετανική εμπειρία, οφείλεται κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, στη μείωση της εργατικής τους δύναμης που κάποτε έφθανε και το 50%[74]. Πράγμα, βέβαια, που σημαίνει ότι αποτελεί απόπειρα εξαπάτησης των εργαζομένων ο συνήθης ισχυρισμός των κομμάτων εξουσίας ότι θα εξασφαλίσουν τις δουλειές των απασχολούμενων στις υπό ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεις - πράγμα που ποτέ δεν έγινε! Απλώς, κάποτε γινόντουσαν κάποιες μετατάξεις αλλά οι θέσεις εργασίας χανόντουσαν για πάντα!

Γενικά, με βάση τη βρετανική εμπειρία, μπορούμε όμως να καταλήξουμε σε μερικά συμπεράσματα και για τα πιθανά αποτελέσματα των ιδιωτικοποιήσεων στην Ελλάδα, που πιθανότατα βέβαια θα είναι ακόμη χειρότερα από τη Βρετανία. Και αυτό, λόγω της σχετικά υπανάπτυκτης παραγωγικής και χρηματοπιστωτικής δομής στη χώρα μας, όπως εκδηλώνεται π.χ., με το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει το χειρότερο Εμπορικό Ισοζύγιο, τη μεγαλύτερη (και ταχύτερα αυξανόμενη) ανεργία νέων μέσα στην ΕΕ κ.λπ. Έτσι, τα κέρδη και η αποδοτικότητα αυξήθηκαν παντού μετά τις βρετανικές ιδιωτικοποιήσεις, παράλληλα και σε αντιστοιχία με τις απολύσεις προσωπικού. Όμως, τα αυξημένα κέρδη σπάνια μεταφράστηκαν σε αυξημένες επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό τους και, συνακόλουθα, σε μειωμένους λογαριασμούς και καλύτερες υπηρεσίες στους καταναλωτές (γι' αυτό και τα παράπονα των καταναλωτών μετά τις ιδιωτικοποιήσεις έχουν σπάσει κάθε ρεκόρ). Αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι ότι η διόγκωση των κερδών σημαίνει απλώς μεγαλύτερα μερίσματα στους μετόχους, πράγμα που αυξάνει μεν τη τιμή των μετοχών στο Χρηματιστήριο, αλλά δεν συμβάλλει, βέβαια, στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, για το οποίο υποτίθεται ότι κόπτονται οι σοσιαλφιλελεύθεροι!

Με βάση την εμπειρία αυτή, δεν είναι περίεργο ότι οι ιδιωτικοποιήσεις στην Ελλάδα, αλλά και παντού, συνοδεύονται από μια συστηματική προσπάθεια υπονόμευσης των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Είτε αυτό γίνεται νομοθετικά, όπως για παράδειγμα έγινε στη Βρετανία, ή/και άτυπα με την απειλή της ανεργίας. Δεν είναι, λοιπόν, εκπληκτική η συμβουλή του προέδρου μιας ιδιωτικοποιημένης επιχείρησης νερού στους

74. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νέα Διεθνής Τάξη και η Ελλάδα* (Καστανιώτης, 1997), σελ. 70-75.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μάνατζερ των βρετανικών σιδηροδρόμων: «η μόνη μέθοδος για μια επιτυχή ιδιωτικοποίηση είναι ο αφανισμός ή ο ευνουχισμός των συνδικάτων[75]. Πολιτική, που έμμεσα εφάρμοζε και η «σοσιαλιστική» μας κυβέρνηση όταν προσπαθούσε να στρέψει τους καταναλωτές, που υποτίθεται θα ωφελούντο από τις ιδιωτικοποιήσεις των ΔΕΚΟ, κατά των εργαζομένων σε αυτές. Όπως έχω αναπτύξει αλλού[76], κατά τη γνώμη μου, η μόνη λύση για την εξασφάλιση της απασχόλησης των εργαζομένων, αλλά και της ποιοτικής ικανοποίησης των αναγκών των καταναλωτών, είναι η δημιουργία ενός κινήματος πολιτών για να περιέλθουν οι ΔΕΚΟ στον έλεγχο νέων «δήμων» που θα θεμελιώνονταν στις συνελεύσεις των πολιτών. Η παράλληλη δημιουργία αμεσοδημοκρατικών θεσμών στους δήμους, οι οποίοι θα έδιναν τον έλεγχο των δήμων και των δημοτικοποιημένων επιχειρήσεων στους ίδιους τους δημότες, θα επέτρεπε την μετάβαση σε μια Περιεκτική Δημοκρατία, μέσω της βαθμιαίας μετατόπισης παραγωγικών πόρων από την οικονομία της αγοράς στον νέο «Δημοτικοποιημένο» τομέα.

Αλλά, ας δούμε περιληπτικά μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις ιδιωτικοποιήσεων για να δούμε πόσο εγκληματική είναι η πολιτική που επιβάλλουν οι ξένες ελίτ –μέσω της ΕΕ, χάριν των κερδών των οικονομικών ελίτ που εκπροσωπεί– και οι ντόπιες ελίτ - μέσω της εκάστοτε κυβέρνησης από τα κόμματα εξουσίας, και ιδιαίτερα σήμερα μέσω της «Χούντας του Γιωργάκη» που επιβάλλει ένα πραγματικό γενικό ξεπούλημα του κοινωνικού πλούτου.

Οι συνέπειες, πρώτα, της ιδιωτικοποίησης της παραγωγής/διανομής ηλεκτρικού, που ήδη τις γεύτηκαν οι Αμερικανοί, Καναδοί, Βρετανοί, Σουηδοί, Δανοί, Ιταλοί και σύντομα, μόλις ολοκληρωθεί η ιδιωτικοποίηση της ΔΕΗ, θα γευτούμε και εμείς, έγιναν ιδιαίτερα φανερές το 2003, όταν μια σειρά πρωτόγνωρων σε έκταση μπλακ-άουτ αποδείχθηκε ότι οφείλονταν τελικά στην απορρύθμιση των αγορών, στις ιδιωτικοποιήσεις, καθώς και στο φαινόμενο του θερμοκηπίου, φαινόμενα που όλα τους εντάθηκαν στη σημερινή καπιταλιστική νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Έτσι, όπως παρατηρούσε ο Terry Macalister[77], «η απομά-

75. Polly Ghazi, "Water chief tells BR to 'emasculate' unions", *The Observer* (13/8/1995).
76. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, ό.π. κεφ. 7.
77. Terry Macalister, "Why the lights go out", *The Guardian*, 29/9/2003.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κρυνση από τις δημόσιες επιχειρήσεις παραγωγής και διανομής ηλεκτρικού μπορεί μεν να έριξε τις τιμές αλλά δημιούργησε συγχρόνως ένα βουνό αβεβαιότητας, εφόσον οι ιδιωτικές επιχειρήσεις δεν επενδύουν σε νέα εργοστάσια παραγωγής ρεύματος, διότι βλέπουν τα περιθώρια κέρδους τους να συμπιέζονται, ενώ συγχρόνως κλείνουν αυτά που θεωρούν ότι δημιουργούν υπερεπάρκεια». Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, η ζήτηση ενέργειας αυξήθηκε κατά 30% την περίοδο 1993-2003, ενώ η επάρκεια του συστήματος αυξήθηκε μόνο κατά 15%. Και αυτό, πέρα από το γεγονός ότι οι εταιρείες ηλεκτρικού κάποτε δημιουργούν τεχνητά ελλείμματα, κλείνοντας προσωρινά εργοστάσια, ώστε να εκτοξευθούν οι τιμές στα ύψη και να αυξήσουν τα κέρδη τους, όπως καταγγέλθηκε ότι συνέβη στην Καλιφόρνια το 2001, με συνέπεια τα εκτεταμένα μπλακάουτ[78]. Ενώ, δηλαδή, οι δημόσιες επιχειρήσεις ηλεκτρικού φρόντιζαν να διαθέτουν πλεονάσματα ενέργειας, ακριβώς για την αντιμετώπιση εκτάκτων περιστατικών, (με συνέπεια την, κατά τα κριτήρια των κοντόφθαλμων οικονομολόγων, «χαμηλότερη παραγωγικότητα») σήμερα, έχουν φτάσει «στο κόκαλο», με συνέπειες που θα πληρώσουμε ακόμη χειρότερα στο μέλλον, όπως προβλέπουν οι ειδικοί. Ιδιαίτερα τώρα που η χειροτέρευση του φαινομένου του θερμοκηπίου δημιουργεί όλο και συχνότερα «ακραία καιρικά φαινόμενα» (καύσωνες, θύελλες, παγετοί κ.λπ.) που δημιουργούν μαζικές μεταβολές στη ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας. Αντίστοιχα, η Βρετανία αντιμετωπίζει για πρώτη φορά εκτεταμένα μπλακάουτ, επειδή οι ιδιωτικές εταιρείες ηλεκτρικού δεν κάνουν τις απαιτούμενες επενδύσεις, παρά τα τεράστια κέρδη τους - γεγονός που ανάγκασε τον διευθυντή της υπηρεσίας που επιτηρεί τις εταιρείες αυτές να τονίσει πρόσφατα ότι μόνο με κρατική παρέμβαση μπορεί να εξακολουθήσει η κανονική παροχή ηλεκτρικής ενέργειας[79].

Τα ίδια φαινόμενα επαναλήφθηκαν με τις ιδιωτικοποιήσεις σε άλλους κλάδους. Οι βρετανικοί σιδηρόδρομοι, κατά κυβερνητική ομολογία, είναι σήμερα σε χειρότερη κατάσταση από την κατάσταση που ήταν πριν την ιδιωτικοποίησή τους, και τα συνεχή πολύνεκρα σιδηροδρομικά ατυχήματα το επιβεβαιώνουν[80]. Και αυτό, όταν μόλις αναγνωρίστηκε επί-

78. Paul Krugman, "The Power Perplex", *New York Times*, 26/2/2002.
79. Tim Webb Alistair Buchanan, "Only state intervention can keep the lights on, says Ofgem", *The Guardian*, 9/9/2010.
80. Tony Grayling, "Back on track again", *The Guardian*, 8/1/2002.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σημα ότι οι βρετανικοί σιδηρόδρομοι είναι οι ακριβότεροι της Ευρώπης![81] Ακόμη, η ιδιωτικοποίηση του βρετανικού φυσικού αερίου οδηγεί στη δημιουργία επικίνδυνης ανασφάλειας. Η Transco, η επιχείρηση που τώρα είναι ιδιοκτήτης και συντηρεί τις σωληνώσεις αερίου, αύξησε μεν την αποδοτικότητά της, καθώς και τα κέρδη της, απολύοντας 1.000 ειδικευμένους εργάτες, αλλά κατόπιν αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι έχει έλλειψη 1.000 ειδικευμένων για την διατήρηση της ασφάλειας του δικτύου, παραβαίνοντας κατά συνέπεια τις συμβατικές υποχρεώσεις της[82]. Και αυτό, ενώ η εκπαίδευση νέων εργατών απαιτεί σημαντικό χρονικό διάστημα. Στο μεταξύ, εκρήξεις στους σωλήνες γκαζιού, με θύματα, ήδη σημειώθηκαν στη Σκωτία και αλλού, εφόσον, όπως παραδέχθηκε η εταιρεία, πολλές από τις παλιές σωληνώσεις χρειάζονταν αντικατάσταση που δεν ήταν διατεθειμένη να κάνει, εάν δεν της επιτρεπόταν μια σημαντική αύξηση της τιμής του αερίου (που θα πλήρωναν οι καταναλωτές!). Στο μεταξύ, όμως, η βρετανική εταιρεία φυσικού αερίου κάνει πρωτόγνωρα κέρδη και το 2008 ανακοινώθηκε ότι είχε αύξηση των κερδών κατά 500%[83]. Και αυτό, ενώ επίσημα στοιχεία δείχνουν ότι κατά την διάρκεια του ιδιαίτερα ψυχρού χειμώνα 2008/9, οι επί πλέον θάνατοι από το ψύχος αυξήθηκαν κατά 49% στέλνοντας 10.000 παραπάνω συνταξιούχους στον τάφο[84]. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι σήμερα στη Βρετανία, τη χώρα που εισήγαγε τις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις, γίνεται ευρεία συζήτηση για την απο-ιδιωτικοποίησή τους![85]

Και, όπως αναμενόταν, οι ιδιωτικοποιήσεις στον Νότο έχουν ακόμη πιο αρνητικά αποτελέσματα από ό,τι στον Βορρά, λόγω της μεγαλύτερης διαφθοράς κ.λπ. Η ιδιωτικοποίηση του νερού, για παράδειγμα,στον Νότο, όπου δεν υπάρχει και η στοιχειώδης επίβλεψη που επιβάλλουν χώρες

81. Dan Milmo "Britain's railways named as Europe's most expensive", *The Guardian*, 9/9/2010.
82. Felicity Lawrence, "Running up a profit", *The Guardian*, 17/5/2001.
83. Martin Hickman, "Calls for inquiry into alleged 'profiteering' of energy giants", *The Guardian*, 21/2/2008.
84. Martin Hickman, "Coalition turns down heat under energy suppliers", *The Guardian*, 18/08/2010.
85. Richard Wachman and Tim Webb. "Have we reached the end of the line for privatisation?", *The Guardian*, 5/7/2009.86. Franck Poupeau, "Commodifying rain", *Le Monde diplomatique*, Μάης 2002.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στον Βορρά, έχει ακόμη χειρότερες συνέπειες. Οι Αργεντινοί είδαν, μετά την ιδιωτικοποίηση του νερού που ανέλαβαν να εκμεταλλευθούν δύο μεγάλες γαλλικές πολυεθνικές, να διπλασιάζεται η τιμή του, η οποία συνοδεύθηκε από χειροτέρευση της ποιότητάς του, προκαλώντας μαζικές διαμαρτυρίες και αποχή από πληρωμή των λογαριασμών. Αντίστοιχα, οι Βολιβιανοί είδαν την τιμή του νερού να εξαπλασιάζεται με αποτέλεσμα τα κατώτερα στρώματα να καταργήσουν το ατομικό ντους και να προσφεύγουν στα δημοτικά λουτρά. Έτσι, χάρη στην απελευθέρωση των αγορών που επιβάλλει η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, εταιρείες όπως οι Vivendi-Generale des eaux and Suez-Lyonnaise des eaux σήμερα ελέγχουν το 40% της παγκόσμιας αγοράς νερού, πραγματοποιώντας τεράστια κέρδη, με την καθεμία τους να ελέγχει πάνω από 110 εκ. ανθρώπους - η Vivendi σε 100 χώρες και η Lyonnaise σε 130 [86].

Συμπερασματικά, οι ιδιωτικοποιήσεις, για χώρες ιδιαίτερα στην ημιπεριφέρεια όπως η Ελλάδα, έχουν μοναδική συνέπεια την εξασφάλιση του ελέγχου των λίγων υγιών μονάδων της οικονομίας από το ξένο κεφάλαιο (εφόσον, βέβαια, δεν τις αγοράζει για να τις κλείσει, όπως γίνεται συχνά!) και την εκροή στο εξωτερικό των κερδών, μερισμάτων κ.λπ., που θα μπορούσαν να δαπανηθούν για εσωτερική κατανάλωση και επενδύσεις. Φυσικά, η λύση, όπως έχω αναπτύξει στο παρελθόν, δεν είναι η επανακρατικοποίηση των ιδιωτικοποιημένων εταιρειών, με τις γραφειοκρατίες της πολιτικής ελίτ να δημιουργούν προβλήματα κοινωνικής σπατάλης και ασύδοτης περιφρόνησης του πολίτη, αλλά η «δημοτικοποίηση» των επιχειρήσεων αυτών, δηλαδή η ανάθεση του ελέγχου τους στις «εκκλησίες του δήμου» των ίδιων των πολιτών.

6. Η έξαρση της ανισότητας από τις «διαρθρωτικές αλλαγές»

Η συνέπεια της παρούσας διεθνοποίησης της οικονομίας αγοράς/ανάπτυξης με τη σημερινή νεοφιλελεύθερη μορφή της –που επιβάλλεται από το άνοιγμα των αγορών, λόγω της μαζικής επέκτασης των πολυεθνικών επιχειρήσεων τα τελευταία τριάντα πέντε περίπου χρόνια– είναι η δημιουργία ενός ***διπολικού κόσμου.*** Ο κόσμος αυτός αποτελείται από ένα κόσμο ο οποίος περιλαμβάνει τις προνομιούχες κοινωνικές ομάδες που επωφελούνται από την παγκοσμιοποίηση, είτε στον Βορρά είτε τον Νότο

86. Franck Poupeau, "Commodifying rain", *Le Monde diplomatique*, Μάης 2002.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

(αυτό που ονομάζουμε «νέο Βορρά») και έναν άλλο κόσμο που έχει αποκλειστεί από τα δήθεν «καθολικά» οφέλη της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και ο οποίος περιλαμβάνει την περιθωριοποιημένη πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού, είτε στον Βορρά είτε στον Νότο («ο νέος Νότος»). Έτσι, η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει σε μια πρωτοφανή αύξηση της παγκόσμιας ανισότητας, όπως επιβεβαιώνεται και από την τελευταία Έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, που θα δούμε στη συνέχεια. Και αυτό, βέβαια, δεν είναι καθόλου περίεργο όταν είναι γνωστό ότι σήμερα οι 350 μεγαλύτερες εταιρείες ελέγχουν το 40% του παγκόσμιου εμπορίου[87], οι δε 500 μεγαλύτερες εταιρείες, μολονότι απασχολούν μόνο το 5% του παγκόσμιου πληθυσμού, ελέγχουν το 25% της παγκόσμιας παραγωγής[88]. Όπως τονίζει σχετικά ένας έγκυρος αναλυτής[89]:

> Στην πραγματικότητα, οι πολυεθνικές καθορίζουν σήμερα την ατζέντα της ΕΕ, της NAFTA και του ΠΟΕ. Στελέχη τους αποτελούν μέλη των συμβουλευτικών επιτροπών των διεθνών οργανισμών, των οποίων οι συνεδριάσεις δεν είναι δημόσιες. Οι ίδιες εταιρείες συμβουλεύουν τους επαγγελματίες πολιτικούς, έχοντας εύκολη πρόσβαση σε κάθε κυβερνητικό επίπεδο και χωρίς την παραμικρή κοινωνική έγκριση, καθορίζουν μια ατζέντα που έχει μοναδικό στόχο τη μεγιστοποίηση των κερδών των ολίγων.

Η τελευταία Έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας είναι αποκαλυπτική για τα αποτελέσματα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης γενικά και των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών ειδικότερα. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή, από τις αρχές του 1990, δηλαδή, την εποχή που η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση άρχισε να ανθεί σε ολόκληρο τον πλανήτη, η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε δραματικά στις περισσότερες περιοχές του κόσμου. Όπως τονίζει ο Raymond Torres, Διευθυντής του Ινστιτούτου, που συνέταξε την Έκθεση αυτή[90]:

> Η Έκθεση αυτή δείχνει αδιαμφισβήτητα ότι το χάσμα μεταξύ των

87. UN, *Human Development Report 1997*, Oxford Univ. Press, σελ. 92.
88. John Vidal, *McLibel*, (MacMillan, 1997).
89. John Vidal, "Empire of burgers", *Guardian*, 20/6/97.
90. ILO, *World of Work Report: Income inequalities in the age of financial globalisation* (Geneva: International Labour Office, 2008).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πλουσιότερων και των φτωχότερων νοικοκυριών έχει διευρυνθεί από τη δεκαετία του 1990 (...). Αυτό αντανακλά τον αντίκτυπο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και την μικρότερη σήμερα δυνατότητα της εθνικής πολιτικής να ενισχύσει την εισοδηματική κατάσταση της μεσαίας τάξης και των χαμηλών εισοδηματικών στρωμάτων. Η σημερινή παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση οπωσδήποτε θα κάνει τα πράγματα χειρότερα, εκτός εάν υιοθετηθούν μακροπρόθεσμες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.

Έτσι, όπως αναφέρεται στην Έκθεση, μεταξύ 1990 και 2005, περίπου στα δύο τρίτα των χωρών σημειώθηκε μια αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, με το εισοδηματικό χάσμα μεταξύ του 10% των μισθωτών στην κορυφή της εισοδηματικής πυραμίδας και του 10% στη βάση της να αυξάνει στο 70% των χωρών για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Ταυτοχρόνως, το εισοδηματικό χάσμα μεταξύ των ανωτάτων στελεχών των επιχειρήσεων και των μέσων υπαλλήλων διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο: το 2003, οι απολαβές των διευθυνόντων συμβούλων (CEOs) των 15 μεγαλύτερων εταιρειών στις ΗΠΑ ήταν 360 φορές μεγαλύτερες από αυτές των μέσων υπαλλήλων. Το 2007 ήταν 520 φορές μεγαλύτερες! Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι ενώ οι πλουσιότεροι Αμερικανοί (δηλαδή το 1% του πληθυσμού στην κορυφή) συγκέντρωναν το 2,9% του ΑΕΠ το 1985 και το 5% το 1995, οι ίδιοι εισέπραττων το 7,5% του ΑΕΠ το 2005, μόλις μια δεκαδική μονάδα μικρότερο (7,6%) από εκείνο του 1929![91] Όμως, δεν είναι μόνον το χάσμα μεταξύ ονομαστικών μισθών και άλλων μορφών εισοδημάτων που διογκώνεται στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, όπως φανερώνει το γεγονός ότι στις ΗΠΑ, το μερίδιο της αμοιβής της εργασίας στο εθνικό εισόδημα μειώθηκε στο 51,6% το 2006 –ιστορικά το χαμηλότερο ποσοστό από το 1929– έναντι 54,9% το 2000[92]. Ακόμη σημαντικότερη είναι η συνεχής διεύρυνση του αντίστοιχου χάσματος σε σχέση με τους *πραγματικούς μισθούς*, την οποία δημιουργεί το άνοιγμα και απελευθέρωση των αγορών. Έτσι, η απελευθέρωση, ιδιαίτερα, των

91. Jacques Sapir, "Μύθοι και φόβοι πίσω απ' τον προστατευτισμό", *Le Monde/Ελευθεροτυπία*, 22/03/2009.

92. Στο ίδιο, με βάση στοιχεία του αμερικανικού υπουργείου Εμπορίου & Aviva Aron-Dine και Isaac Shapiro, *Share of national income going to wages and salaries at record low in 2006*, (Ουάσιγκτον: Center on Budget and Policy Priorities, 29 Μαρτίου 2007).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αγορών επιφέρει την έκλειψη του «κοινωνικού» μισθού –δηλαδή του ονομαστικού μισθού συν τις κοινωνικές παροχές–που είχε καθιερώσει η σοσιαλδημοκρατία.

Η ανισότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση γενικά, και την Ελλάδα ειδικότερα παρουσιάζει αντίστοιχη έξαρση μετά τη θεσμοποίηση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης από τις συνθήκες Μάαστριχτ, Άμστερνταμ, Λισαβόνας κ.λπ. Συγκρίνοντας τα στοιχεία ειδικής μελέτης του ΟΟΣΑ[93] για την ανισότητα 9 χωρών της ΕΕ, για τις οποίες υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία στο τέλος της δεκαετίας του 1980, (όταν είχε αρχίσει η θεσμοποίηση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης) και στις αρχές της δεκαετίας του 2000 (με βάση τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας)[94] και χρησιμοποιώντας τον ίδιο στατιστικό δείκτη ανισότητας που χρησιμοποιούν οι διεθνείς μελέτες, προκύπτει μια εικόνα έξαρσης της ανισότητας αυτής μέσα στην ΕΕ τα τελευταία 20 χρόνια, η οποία βέβαια, μετά την έκρηξη της σημερινής κρίσης, αναμένεται να χειροτερεύσει ακόμη περισσότερο. Έτσι, με βάση τον Gini coefficient που δίνει συνοπτική εικόνα της ανισότητας (όσο μεγαλύτερος, τόσο μεγαλύτερη η ανισότητα), ο δείκτης αυτός για τις 9 ευρωπαϊκές χώρες ήταν 26,9 στην πρώτη περίοδο έναντι 31,5 στη δεύτερη, παρουσιάζοντας δηλαδή μια άκρως σημαντική επιδείνωση της ανισότητας κατά 17%! Σημειωτέον ότι στις χώρες αυτές (που δεν περιλαμβάνεται η Ελλάδα) περιλαμβάνονταν Σκανδιναβικές χώρες, φημισμένες για τις σοσιαλδημοκρατικές πολιτικές τους (Φινλανδία, Σουηδία), αλλά και χώρες που παραδοσιακά δεν είχαν μεγάλη ανισότητα όπως το Βέλγιο, η Γερμανία και η Ολλανδία.

Όσον αφορά στη χώρα μας, κατ' αρχήν... δεν παράγει επίσημα στοιχεία για την κατανομή εισοδήματος. Στον Πίνακα «Κατανομή Εισοδήματος» της Ετήσιας Έκθεσης της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Ελλάδα είναι μόνιμα (από ολες τις χώρες της ΕΟΚ/ΕΕ) απούσα και μόνο στις τελευταίες εκθέσεις εμφανίζεται, όπου βλέπουμε ότι ο ίδιος δείκτης ανισότητας ήταν 32,7 το 1993[95] (σημαντικά υψηλότερος του παραπάνω ευρωπαϊκού μέσου την ίδια εποχή), ενώ το 2000 (τελευταία χρονιά για την οποία έδωσε στοιχεία) είχε σκαρφαλώσει στο 34,3 (πάλι σημαντικά υψη-

93. OECD, *Income Distribution in OECD Countries* (Paris, 1995) Table 4.4.
94. WB, *World Development Indicators 2010*, Table 2.9.
95. WB, *World Development Indicators 2002*, Table 2.8.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λότερος από τον μέσο ευρωπαϊκό). Δηλαδή, μέσα σε 7 μόλις χρόνια η ανισότητα είχε χειροτερεύσει κατά 5%! Μπορεί λοιπόν κανείς να φανταστεί τι θα έχει γίνει με την ανισότητα από την εποχή που προσχωρήσαμε στην Ευρωζώνη και προπαντός μετά το σκάσιμο της «φούσκας» (αν, βέβαια, μάθουμε ποτέ τα στοιχεία!)

Την ίδια εικόνα έξαρσης της ανισότητας, μετά τη θεσμοποίηση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση γενικά και την Ελλάδα ειδικότερα, παρουσιάζει έρευνα της ΕΕ για την προηγούμενη δεκαετία. Έτσι, το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού της ΕΕ εισέπραττε πάνω από το 25% του συνολικού εισοδήματος (στην Ελλάδα αυτό φθάνει το 27%), ενώ το φτωχότερο 10% εισέπραττε το 2%![96] Αλλά και τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία για την Ευρωζώνη επιβεβαιώνουν την ίδια εικόνα. Έτσι, ο μέσος δείκτης Gini για 11 χώρες της Ευρωζώνης αυτή τη δεκαετία είναι 31,7 έναντι μιας ανισότητας σημαντικά μεγαλύτερης από τον ευρωπαϊκό μέσο στην Ελλάδα (34,3)[97]. Και, φυσικά, δεν χρειάζεται να αναφερθούμε εδώ στις πιστοποιημένες από επιστημονικές μελέτες κοινωνικές συνέπειες της ανισότητας: από τη φτώχεια και την εγκληματικότητα μέχρι την ανθρώπινη υγεία. Ήδη, άλλωστε, από την προηγούμενη δεκαετία, το 20% περίπου του πληθυσμού ζούσε κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ παράλληλα η Ελλάδα ήταν στον κατάλογο των 20 χωρών με τους περισσότερους δισεκατομμυριούχους. Έτσι, παρά το γεγονός ότι το κατά κεφαλή εισόδημά μας είναι κάτω από το 40% αυτού της Ιταλίας και της Βρετανίας, έχουμε σχεδόν ίσο αριθμό δισεκατομμυριούχων με τις χώρες αυτές![98]

Όμως, η φτώχεια δεν είναι προνόμιο μόνο των ανέργων στην Ελλάδα, αλλά ακόμη και των απασχολούμενων, με αποτέλεσμα η χώρα, μετά σχεδόν 30 ολόκληρα χρόνια στην ΕΟΚ/ΕΕ, να έχει το υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων που βρίσκονται στα όρια της φτώχειας. Έτσι, σύμφωνα με πρόσφατα στατιστικά στοιχεία που έδωσε στη δημοσιότητα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το έτος 2005, το 14% του συνόλου των εργαζομένων, ηλικίας άνω των 18 ετών, στη χώρα μας βρίσκονται στα όρια της φτώχειας, ποσοστό που είναι υψηλότερο ακόμη και από αυτό στην Ευρώπη των 27

96. Eurostat, *Statistics in focus*, 1997/6.
97. WB, *World Development Indicators 2010*, Table 2.9.
98. *Forbes/The Guardian* (1/7/1996).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

(μέσος όρος 8%)![99] Στην αύξηση της φτώχειας, επομένως, έπαιξε σημαντικό ρόλο όχι μόνο η αύξηση της ανεργίας, αλλά και της χαμηλόμισθης απασχόλησης που εισήγαγαν οι πολιτικές ελίτ τα τελευταία χρόνια. Για παράδειγμα, η Νεοδημοκρατική κυβέρνηση, πριν λίγα χρόνια, προχώρησε (με την συμπαράσταση του ΠΑΣΟΚ, που απλώς διαφώνησε για το ότι δεν ζητήθηκε η συγκατάθεση των εργαζομένων, όπως στην περίπτωση του ΟΤΕ που άνοιξε τον δρόμο!) στην κατάργηση της μονιμότητας των νεο-προσλαμβανομένων και σε αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς των ΔΕΚΟ, με άμεσο στόχο την ελαστικοποίηση της εργασίας και την πλήρη εξομοίωσή τους με ιδιωτικές επιχειρήσεις, και τελικό στόχο την ιδιωτικοποίησή τους.

Με άλλα λόγια, είναι οι «διαρθρωτικές αλλαγές» που είδαμε παραπάνω (ιδιωτικοποιήσεις, ελαστικές σχέσεις εργασίας, πετσόκομμα κοινωνικού κράτους κ.λπ.) που εξηγούν άριστα την έξαρση της φτώχειας και της ανισότητας. Και αυτό, διότι οι κοινωνικές παροχές (δωρεάν υγεία, εκπαίδευση, κοινωνικές ασφαλίσεις κ.λπ.) καλύπτονταν βασικά από τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα μέσα από τον προοδευτικό φόρο εισοδήματος, τους φόρους εταιρειών, και τις εργοδοτικές εισφορές. Όμως, αυτή η πηγή χρηματοδότησης του κοινωνικού κράτους, την οποία καθιστούσε εφικτή η «εθνοκεντρική» οικονομία της αγοράς της κρατικιστικής περιόδου, «στέρεψε» στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, όπου η ανάπτυξη με στόχο την εξωτερική αγορά επέβαλλε τη δημιουργία συνθηκών κόστους που θα έκαναν ανταγωνιστική την ντόπια καπιταλιστική τάξη σε σχέση με αυτές των χωρών με στοιχειώδη κοινωνικά κράτη (ΗΠΑ, Κίνα, Ανατ. Ευρώπη κ.λπ.). Η ποινή μη δημιουργίας ανάλογων συνθηκών κόστους ήταν είτε η χρεοκοπία των ντόπιων επιχειρήσεων είτε η μετακόμισή τους στους παραδείσους φθηνού εργατικού κόστους, και γενικότερα κόστους παραγωγής που συμπεριλαμβάνει φόρους, εργοδοτικές εισφορές κ.λπ. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι η πολιτική ελίτ, η οποία έχει εναποθέσει όλες τις ελπίδες της στις ξένες επενδύσεις, από καιρό μελετούσε τη μηδενική φορολόγησή τους, ενώ ταυτόχρονα αύξανε (άμεσα η έμμεσα) τα φορολογικά βάρη των κατωτέρων στρωμάτων![100] Και, φυσικά, η Χούντα του «Γιωργάκη» ήδη προχωρά ακάθεκτα στις σχετικές αλλαγές.

99. Κ. Μοσχονάς, «Πρώτοι στη φτώχεια οι Έλληνες», *Ελευθεροτυπία*, 7/10/2008.
100. Γ. ΔΗΜ. «Μηδενική φορολόγηση για ξένες επενδύσεις», *Ελευθεροτυπία*, 27/03/2005.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η συνέπεια όμως της συμπίεσης τόσο του ονομαστικού, όσο και του κοινωνικού μισθού στις δυτικές χώρες, όπου είχε αναπτυχθεί περισσότερο η καταναλωτική κοινωνία, ήταν ότι τα λαϊκά ιδιαίτερα στρώματα κατέφυγαν στον μαζικό δανεισμό –φαινόμενο που χαρακτηρίζει τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση– στην προσπάθειά τους να αναπληρώσουν τις φθίνουσες κοινωνικές υπηρεσίες και να διατηρήσουν το καταναλωτικό επίπεδο που είχαν δημιουργήσει στην περίοδο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, με αποτέλεσμα τη χρηματοπιστωτική κρίση.

Η παγκόσμια, επομένως, έκρηξη της ανισότητας κάθε άλλο παρά είναι τυχαία. Είναι το άμεσο αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης, όπως άλλωστε έμμεσα τονίζουν όλες οι προαναφερθείσες μελέτες. Δηλαδή, της υπονόμευσης των κοινωνικών υπηρεσιών, της μείωσης της φορολογίας για τα ανώτερα εισοδήματα και προπαντός της «απελευθέρωσης» (από κοινωνικούς περιορισμούς) της αγοράς εργασίας, και της συνακόλουθης έκρηξης της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης. Φυσικά, η «εξήγηση» που δίνουν οι νεοφιλελεύθεροι για την πελώρια αυτή συγκέντρωση είναι εντελώς διαφορετική. Γι' αυτούς, είναι απλά το αναπόφευκτο αποτέλεσμα του ανταγωνισμού, ο οποίος όμως υποτίθεται ότι οδηγεί τελικά σε βελτίωση της θέσης των φτωχότερων στρωμάτων, μέσω της γενικότερης βελτίωσης της παραγωγικότητας και της αποδοτικότητας. Αντίστοιχα, οι σοσιαλφιλελεύθεροι του Μπλερ, και οι ντόπιοι συνοδοιπόροι, υιοθετούν τη «φιλοσοφία» του John Rawls ότι δεν πρέπει να μας απασχολεί το πόσο πλούσιοι γίνονται μερικοί στην κορυφή αρκεί να υπάρχει κοινωνική κινητικότητα με βάση την αξιοκρατία. Όμως, η συνέπεια της εφαρμογής αυτής της αρχής στις ΗΠΑ για δεκαετίες είναι ότι η χώρα αυτή έχει σήμερα όχι μόνο τη μεγαλύτερη ανισότητα, αλλά και τη χαμηλότερη κοινωνική κινητικότητα μεταξύ των αναπτυγμένων κοινωνιών του Βορρά. Το γεγονός δεν είναι, βέβαια, εκπληκτικό με βάση τη δυνατότητα που έχουν τα προνομιούχα στρώματα, μέσω της εκπαίδευσης που αγοράζουν για τους γόνους τους, να διαιωνίζουν τη θέση τους στην κοινωνική πυραμίδα[101]. Παρόλα αυτά, δεν λείπουν και οι παρ' ημίν, νυν βολεμένοι, σοσιαλφιλελεύθεροι Ευρωβουλευτές και τ. συγγραφείς Μαρξιστικών εγχειριδίων(!)[102] που δηλώνουν ότι το καπιταλιστικό σύστημα «έχει να συνεισφέρει κάτι το μόνιμο στον οποιοδή-

101. Will Hutton, *Observer*, 20/5/2001.
102. Γ. Κατηφόρης, *Το Βήμα*, 8/3/98.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ποτε τρόπο οργάνωσης κάθε οικονομίας διότι προσέφερε υλική ευημερία, άδικη μεν, αλλά ευημερία».

Αλλά, η συγκέντρωση αυτή οικονομικής δύναμης μπορεί να εξηγηθεί με ένα εναλλακτικό τρόπο, τον οποίο βέβαια αγνοούν για ευνοήτους λόγους οι νεοφιλελεύθεροι, σοσιαλφιλελεύθεροι και οι «αριστεροί» της ρεφορμιστικής αριστεράς. Με βάση την εναλλακτική αυτή ερμηνεία, η συγκέντρωση είναι εγγενές χαρακτηριστικό της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς, η οποία, όσο οδηγούσε σε πιο ανοικτές και ελεύθερες αγορές, τόσο κατέληγε σε ακόμη μεγαλύτερη συγκέντρωση. Έτσι, μολονότι η ανισότητα είναι βέβαια σύμφυτο στοιχείο της οικονομίας της αγοράς, η σημερινή έκρηξη της ανισότητας μπορεί να αποδοθεί άμεσα στη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς τα τελευταία 25 περίπου χρόνια[103], που είχε αναπόφευκτο αποτέλεσμα και τις νεοφιλελεύθερες/σοσιαλφιλελεύθερες πολιτικές τις οποίες εφαρμόζει το Διευθυντήριο της ΕΕ - ακολουθούμενο και από τους «νομάρχες» του, δηλαδή τις τοπικές πολιτικές ελίτ περιφερειακών χωρών όπως η ελληνική, με τη σύμπνοια, βέβαια, των τοπικών οικονομικών ελίτ που ιδιαίτερα ωφελούνται από τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση...

103. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία* (Ελληνικά Γράμματα, 2002) κεφ. 1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΕ ΠΡΟΤΕΚΤΟΡΑΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΙΤ

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΠΩΣ ΦΘΑΣΑΜΕ ΣΤΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ

Πρώτο βήμα: η εξαπάτηση του εκλογικού σώματος στις εκλογές του 2009

Μετά τα «Δεκεμβριανά» του 2008, οι ντόπιες και ξένες ελίτ ήξεραν πολύ καλά ότι η εισαγωγή από μια δεξιά κυβέρνηση των ριζικών μεταρρυθμίσεων «δομικής προσαρμογής» που από καιρό απαιτούσαν η ΕΕ και άλλοι διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ κ.λπ.) ήταν αδύνατη, λόγω της πελώριας κοινωνικής αναταραχής που θα προκαλούσαν. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν αυτές οι «μεταρρυθμίσεις» αναγκαστικά θα περιλάμβαναν δραστικούς περιορισμούς στις δημόσιες δαπάνες (κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση κ.λπ.), το πετσόκομμα μισθών και συντάξεων, και τη γενικότερη κατεδάφιση κοινωνικών κατακτήσεων δεκαετιών, με στόχο τη δραστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα σε βάρος των εργαζομένων. Η κοινωνική έκρηξη του Δεκεμβρίου 2008 είχε κάνει ξεκάθαρη την έκταση της συστημικής κρίσης στην Ελλάδα και αποτέλεσε εγερτήριο για τις ελίτ, που άρχισαν να συνειδητοποιούν την επιτακτική ανάγκη να πάρει την εξουσία μια κυβέρνηση που δηλώνει «σοσιαλιστική», με κύριο στόχο να εισαγάγει τις δραστικές «μεταρρυθμίσεις» που απαιτούνταν για την ολοκλήρωση της οικονομικής ενσωμάτωσης της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Η απόφαση, επομένως, για την εξαγγελία των εκλογών, μόλις δύο χρόνια μετά τις προηγούμενες εκλογές, ουσιαστικά επιβλήθηκε στα κόμματα εξουσίας, οι ηγεσίες των οποίων ήταν, βέβαια, εν πλήρει γνώση του μεγέθους της συστημικής κρίσης, και η μεν ΝΔ αποδέχθηκε αυτό το προσωρινό «χαρακίρι» με την ελπίδα να εισπράξει αργότερα τις ψήφους από τη λαϊκή κατακραυγή κατά των βάρβαρων μέτρων που θα είχαν εφαρμοστεί στο μεταξύ, το δε ΠΑΣΟΚ διότι η μοναδική επιδίωξη των τυχάρπαστων, που αποτελούν την πολιτική ηγεσία του, ήταν η κατάκτηση της εξουσίας με την ελπίδα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ότι με την αμέριστη συμπαράσταση, από τη μια μεριά, των ντόπιων οικονομικών ελίτ, των ΜΜΕ και των κομματικών εγκαθέτων στα δυνδικάτα και, από την άλλη, της υπερεθνικής ελίτ (που εκπροσωπήθηκε τελικά από το ΔΝΤ, την ΕΚΤ και την Κομισιόν) δεν θα είχε κανένα πρόβλημα στην τελική επικράτησή του.

Στο πλαίσιο αυτό δεν ήταν επομένως περίεργο όταν ο πρόεδρος της διακοσμητικής Σοσιαλιστικής Διεθνούς (ο «Γιωργάκης») –της οποίας τα κυριότερα ιστορικά μέλη, η Γερμανία, η Βρετανία κ.λπ. έχουν από καιρό εξοστρακίσει από το λεξιλόγιό τους την ίδια τη λέξη «σοσιαλισμός»!– προσπάθησε φιλότιμα να ευτελίσει ακόμη και το επαναστατικό δίλημμα «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα». Και δεν ήταν περίεργο, διότι στην Ελλάδα, ενώ τα κόμματα –από τη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ μέχρι τον ΣΥΡΙΖΑ και τους Οικολόγους-Πράσινους– έχουν «εκσυγχρονιστεί» κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, υιοθετώντας την ίδια σοσιαλφιλελεύθερη συναίνεση που είναι ηγεμονική στην ΕΕ, εντούτοις στη ρητορική τους, για λόγους ιστορικούς και πολιτικής κουλτούρας, παρουσιάζουν ένα προσωπείο εντελώς διαφορετικό από τα ομόλογα ευρωπαϊκά κόμματα. Έτσι, για χάρη της εκλογικής καμπάνιας, το ΠΑΣΟΚ μετατράπηκε σε ... σοσιαλιστικό κόμμα, ο ΣΥΡΙΖΑ σε αντικαπιταλιστικό κόμμα, (ενώ βέβαια η γενική γραμμή του δεν αμφισβητεί καν την ΕΕ, πολλώ δε μάλλον το ίδιο το σύστημα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας»), ενώ οι Οικολόγοι-Πράσινοι προσποιήθηκαν ότι ακολουθούν διαφορετική γραμμή από αυτή των «μεταλλαγμένων» Πράσινων –με τους οποίους συναποτελούν το Ευρωπαϊκό Πράσινο Κόμμα– που άμεσα ή έμμεσα στήριξε όλους τους εγκληματικούς πολέμους της υπερεθνικής ελίτ και σήμερα, (με τη στήριξη που παρέχουν στην ΕΕ), τα εγκληματικά μέτρα λιτότητας σε όλη την Ευρώπη για να σωθούν οι τραπεζίτες!

Τα αποτελέσματα των εκλογών της 4ης Οκτωβρίου 2009, όπως ήταν επόμενο, χαιρετίστηκαν από τις οικονομικές και πολιτικές ελίτ ότι ανοίγουν τον δρόμο στις «δραστικές μεταρρυθμίσεις» που απαιτούνται για να ξεπεραστεί η κρίση. Και ήταν αναμενόμενο, γιατί, πράγματι, μόνο μια κυβέρνηση που υποκρίνεται τη σοσιαλιστική (αν όχι την ... αντιεξουσιαστική!) θα μπορούσε να περάσει σήμερα στην Ελλάδα τα ληστρικά μέτρα που απαιτούνται από την ευρωπαϊκή ελίτ για την ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της οικονομίας στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Φυσικά, το εάν θα μπορέσει τελικά η πολιτική και οικονομική ελίτ, και η

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νέα κυβέρνηση που την εκφράζει, με τα μέτρα αυτά να αποφύγει και την τυπική οικονομική χρεοκοπία είναι μια άλλη ιστορία, η οποία θα κριθεί από την έκβαση της Κοινωνικής Πάλης που φθάνει τώρα στη κρίσιμη καμπή της. Το γεγονός άλλωστε της απόλυτης αυτοδυναμίας που εξασφάλισε το ΠΑΣΟΚ –η οποία είναι ανάλογη του μεγέθους εξαπάτησης του εκλογικού σώματος– σημαίνει ότι ο δικομματισμός στην Ελλάδα έχει σάπια θεμέλια γιατί, ενώ στην Ευρώπη εναλλάσσονται νεοφιλελεύθερα με σοσιαλφιλελεύθερα κόμματα (τα τελευταία έχουν πάψει από καιρό να μιλούν για σοσιαλισμό) με καθαρές σχετικά θέσεις, στην Ελλάδα και τα δύο, και ιδιαίτερα οι σοσιαλφιλελεύθεροι, κρύβουν επιμελώς την πραγματική ταυτότητά τους!

Όσον αφορά στην οικονομική χρεοκοπία πρώτα, ο διοικητής της ΤτΕ, εκπροσωπώντας την οικονομική ελίτ, περίμενε την εκλογή του κόμματος (που ουσιαστικά επέλεξε το κατεστημένο) για να αποκαλύψει ότι το δημόσιο έλλειμμα προσεγγίζει το 10% του ΑΕΠ (στην πραγματικότητα, ήδη πλησίαζε το 15% όπως τώρα αποκαλύπτεται!), πράγμα που σήμαινε, όπως παρατηρούσαν οι αναλυτές των ελίτ, ότι η χώρα βρισκόταν στο όριο της οικονομικής χρεοκοπίας, γεγονός που έκανε επιτακτική την μείωση του δημοσίου ελλείμματος και αυτού στο Ισοζύγιο Πληρωμών. Αυτό δεν συνεπαγόταν, βέβαια, ότι οι στόλοι των ξένων δανειστών θα πολιορκούσαν τα λιμάνια μας, όπως στις αρχές του περασμένου αιώνα, για να επιβλέπουν την τήρηση των όρων των νέων δανείων. Σήμερα, οι οικονομικοί και πολιτικοστρατιωτικοί μηχανισμοί που μπορούν να εξασφαλίσουν την τήρηση των όρων αυτών (οι οποίοι θεμελιώνονται σε σοσιαλφιλελεύθερες «μεταρρυθμίσεις» με στόχο το «νοικοκύρεμα» στο ασφαλιστικό και τον δημόσιο τομέα, την «ελαστική» εργασία κ.λπ.) βρίσκονται ήδη «εντός των τειχών». Όπως έκανε φανερό μόλις εξελέγη η ψευδεπίγραφη «σοσιαλιστική» κυβέρνηση, κάθε οικονομική δραστηριότητα (δηλαδή ουσιαστικά σχεδόν κάθε κοινωνική λειτουργία) πρέπει να κρίνεται τώρα, άμεσα ή έμμεσα, με βάση τα κριτήρια της οικονομίας της αγοράς - από το πώς λειτουργεί το ΕΣΥ και οι συγκοινωνίες μέχρι το Πανεπιστήμιο. Στόχος της νέας σοσιαλφιλελεύθερης κυβέρνησης που είχε πρότυπο τους Αμερικανούς και Βρετανούς σοσιαλφιλελεύθερους (Ομπάμα και Μπλερ/Μπράουν, αντίστοιχα) ήταν να γίνουν όλα «μπίζνες» που θα λειτουργούν με τα κριτήρια της αγοράς. Και, φυσικά, όσοι θα αντιστέκονταν στη διαδικασία αυτή και θα κατέβαιναν στους δρόμους θα είχαν να αντιμετωπίσουν το Υπουργείο «Προστασίας του Πολίτη» με όλη την ευ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γενική πανοπλία του (χημικά, σφαίρες πλαστικές –αν όχι και πραγματικές– κ.λπ.).

Ακόμη, όσον αφορά στη χρεοκοπία του πολιτικού συστήματος, τα αποτελέσματα των εκλογών ήταν σαφή. Μολονότι τα πορίσματα του τελευταίου Ευρωβαρόμετρου έδειχναν ότι το 85% των Ελλήνων πολιτών δεν εμπιστευόταν τα πολιτικά κόμματα της χώρας και το 67% την ίδια τη Βουλή, το πελατειακό σύστημα, που εξακολουθεί να ζει και βασιλεύει στη χώρα μας, έδωσε τα ποθητά για την ελίτ αποτελέσματα με την εξασφάλιση άνετης αυτοδυναμίας. Όμως η «φύρα» ήταν τεράστια. Στην πραγματικότητα, τα δύο κόμματα εξουσίας, το «λαοπρόβλητο» ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ κατάφεραν να προσελκύσουν μόνο το 30% και το 23%, αντίστοιχα, των εγγεγραμμένων. Η αιτία ήταν, βέβαια, ότι η διαχρονική ανάπτυξη της αποχής/λευκού/άκυρου, που είχε σημειωθεί και στις προηγούμενες εκλογές, συνεχίστηκε ακάθεκτη, παρουσιάζοντας αύξηση της τάξης του 14% μεταξύ των εκλογών 2004 και 2007, και 11% μεταξύ 2007 και 2009, με αποτέλεσμα το ποσοστό αυτό να πλησιάζει σήμερα το 32%, έναντι 20% περίπου σε ολόκληρη τη μεταπολίτευση μέχρι τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας! Εάν, όμως, σε ένα σαφώς πελατειακό σύστημα, όπως το ελληνικό, τα κόμματα εξουσίας δεν καταφέρνουν να προσελκύσουν στην κάλπη παρά μόνο το μισό των εγγεγραμμένων, τότε το πολιτικό σύστημα σίγουρα βρίσκεται σε σοβαρή κρίση.

Όμως, η πολιτική κρίση δεν αφορά μόνο στα κόμματα εξουσίας, αλλά και στην παραδοσιακή Αριστερά, κοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική, η οποία μόλις κατόρθωσε να πλησιάσει το 13% των ψήφων, παρουσιάζοντας μάλιστα και μικρή μείωση της δύναμής της σε σχέση με τις περασμένες βουλευτικές εκλογές. Και αυτό, τη στιγμή που η διεθνής οικονομία της αγοράς αντιμετωπίζει μια πρωτόγνωρη κρίση σαν τη σημερινή, και η ελληνική οικονομία μια ακόμη χειρότερη κρίση λόγω της στρεβλής «ανάπτυξής» της! Αλλά αυτό δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο. Δεν είναι, δηλαδή, μόνο η σοσιαλδημοκρατία που έχει καταρρακωθεί παντού από τη στιγμή που υιοθέτησε τον σοσιαλφιλελευθερισμό, ούτε τα οικολογικά κόμματα που έγιναν παντού στήριγμα του συστήματος και απευθύνονται κυρίως στα μεσαία στρώματα που έχουν βασικά λυμένα τα βιοτικά προβλήματά τους (δεν είναι περίεργο ότι οι Οικολόγοι-Πράσινοι παρουσίασαν τη μεγαλύτερη δύναμη στα ...βόρεια προάστια). Κρίση περνά και η παραδοσιακή Αριστερά που είτε προσχώρησε στη μεταμοντέρνα ιδεολογία των «κινημάτων», είτε παρέμεινε προσκολλημένη στα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δόγματα και μεθόδους του περασμένου αιώνα. Αυτό εδειξε για μια ακόμη φορά πόσο είναι πια επιτακτική η ανάγκη για ένα αντισυστημικό συνολικό πρόταγμα και ένα αντίστοιχο μαζικό κίνημα που θα στόχευε στην ισοκατανομή της πολιτικής, οικονομικής και γενικότερα της κοινωνικής δύναμης μεταξύ όλων των πολιτών, δηλαδή μια πραγματικά αταξική κοινωνία, εφόσον μόνο ένα παρόμοιο κίνημα θα μπορούσε να μας ξαναφέρει στην κλασική έννοια της πολιτικής ως αυτοδιεύθυνσης, και να οδηγήσει σε έξοδο από την βαθιά και εντεινόμενη συστημική κρίση.

Δεύτερο βήμα: η «κρίση κερδοσκοπίας» κατά των κρατικών ομολόγων

Το δεύτερο βήμα εκδηλώθηκε στις αρχές του 2010, όταν μια «κρίση κερδοσκοπίας» κατά των ελληνικών κρατικών ομολόγων έκανε αδύνατη τη συνέχιση του κρατικού δανεισμού. Έτσι, ενώ η πελώρια προσπάθεια πλύσης εγκεφάλου από τα ΜΜΕ, και κυρίως τα κρατικά, βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη με στόχο να πεισθούν τα λαϊκά στρώματα ότι κάποια λιστρικά μέτρα ήταν αναγκαία για να αποκατασταθεί η αξιοπιστία της χώρας και να μπορεί να δανείζεται με τους ίδιους όρους όπως τα άλλα μέλη της Ευρωζώνης, στην αρχή του 2010 φάνηκε η αλήθεια. Τα επιτόκια δανεισμού μας (και τα σχετικά spreads) όχι μόνο δεν άρχισαν καθοδική πορεία αλλά έφθασαν σε πρωτόγνωρα ύψη για χώρα της Ευρωζώνης, υποδηλώνοντας πιθανή άμεση «εισβολή» του ΔΝΤ στην Ελλάδα. Όλα αυτά όμως δεν εμπόδισαν τον (αυτο-χαρακτηριζόμενο «σοσιαλιστή με πατέντα!») πρωθυπουργό να συνεχίσει να ψεύδεται ασύστολα για τη «μεγάλη επιτυχία» στις Βρυξέλλες, τη στιγμή μάλιστα που ο ίδιος ο αστικός διεθνής οικονομικός τύπος μιλούσε για φιάσκο[1]. Έτσι, μπήκε πάλι σε υπηρεσία η μυθολογία ότι για όλα φταίνε οι φημολογίες και οι «κακοί» Γερμανοί και οι κερδοσκόποι. Συγχρόνως, η «σοσιαλιστική» κυβέρνηση δεν είχε κανένα διστάγμό να εκτελεί κάθε εντολή των ξένων και ντόπιων οικονομικών ελίτ για την αποδιάρθρωση και των τελευταίων κοινωνικών ελέγχων που υπήρχαν στη χώρα μας πάνω στις αγορές, ιδιωτικοποιώντας ό,τι είχε απομείνει δημόσιο, εισάγοντας ιδιωτικές αρχές οργάνω-

1. Βλ. π.χ. "Wolfgang Münchau, Europe has resolved nothing over Greece", *The Financial Times* 28/3/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σης στο ασφαλιστικό, απελευθερώνοντας την αγορά εργασίας με παραπέρα «ελαστικοποίηση» για να συγκαλυφθεί, με μερική και περιστασιακή απασχόληση, η μαζική ανεργία που ήδη φουντώνει (στους νέους ήδη ξεπερνά το 28%). Και αυτά, όταν ρίχνει ολόκληρο το φορολογικό βάρος για την αποπληρωμή των πιστωτών στα μικρομεσαία στρώματα, ενώ βέβαια οι Χολιγουντιανού τύπου βίλες που έχουν φυτρώσει παντού και οι τεράστιες χρηματικές περιουσίες των ελίτ και των προνομιούχων στρωμάτων (στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό) παρέμεναν ανέγγιχτες!

Στην πραγματικότητα, όμως, οι κερδοσκόποι (οι οποίοι συνήθως είναι τα ασφαλιστικά ταμεία, αμοιβαία κεφάλαια, hedge funds, οι τράπεζες κ.λπ.) –και μερικοί από αυτούς ελληνικής καταγωγής– δεν είναι παρά οργανικό τμήμα της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς, οι οποίοι κάνουν απλώς ό,τι επιβάλλει η δουλειά τους: να εντοπίζουν τους αδύνατους κρίκους στο σύστημα για να αποκομίζουν κέρδη με τις αγοραπωλησίες κρατικών ομολόγων κ.λπ. Στην προκειμένη μάλιστα περίπτωση η Ευρωζώνη έκανε πολλή εύκολη τη δουλειά τους. Από τη στιγμή, δηλαδή, που η συμφωνία των Βρυξελλών καθόρισε ότι η Ελλάδα θα δανειζόταν στα επιτόκια της αγοράς, ακόμη και πιο σκληρά μέτρα να έπαιρνε η ελληνική πολιτική ελίτ, η κρίση πάλι θα ξέσπαγε, γιατί αυτό που κρίνουν οι κερδοσκόποι δεν είναι, βέβαια, η αξιοπιστία των οποιωνδήποτε μέτρων στα χαρτιά (αφού άλλωστε οι ίδιες ελίτ πίεζαν τόσα χρόνια για τα μέτρα αυτά!) αλλά η αξιοπιστία των δικών μας ελίτ όσον αφορά στην ικανότητά τους να τα εφαρμόσουν.

Ούτε, βέβαια, για την κρίση έφταιγαν οι «ρατσιστικές» αντιλήψεις των γερμανικών ελίτ (που δεν αποκλείονται βέβαια, αλλά δεν είναι αυτό το κίνητρό τους), όπως ισχυριζόταν ο ... ελέω Οτσαλάν θρασύτατος αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, με σαφή στόχο τον λαϊκιστικό αποπροσανατολισμό. Τόσο οι κερδοσκόποι, όσο και οι γερμανικές ελίτ (και αντίστοιχα οι δικές μας) φέρονταν ακριβώς όπως τους επέτρεπαν οι κανόνες του συστήματος, στο οποίο φυσικά δεν αναφερόταν κανείς! Από τη στιγμή, δηλαδή, που μια χώρα εισάγει ένα σύστημα σταθερών ισοτιμιών, όπως παλιά συνέβαινε στον Κανόνα Χρυσού, ή τώρα μέσα στην Ευρωζώνη, ο μόνος τρόπος που της απομένει σε περίπτωση «δομικών ανισορροπιών», όπως είδαμε στο Δεύτερο Μέρος, είναι η καθήλωση των τιμών μέσα από την συμπίεση μισθών και εισοδημάτων, εφόσον ακόμη και η υποτίμηση του νομίσματος, που θα αντιστάθμιζε κάπως τα παραπάνω ανοίγματα, αποκλείεται στο σύστημα αυτό. Και οι «ανισορροπίες» αυτές είναι, βέ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

βαια, αναπόφευκτες εξαιτίας των τεράστιων ανοιγμάτων στην παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα που χωρίζουν την Ελλάδα, καθώς και άλλες χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, από τη βόρεια Ευρώπη και κυρίως τη Γερμανία, σαν αποτέλεσμα των οικονομιών κλίμακας σε αυτές τις χώρες, της υψηλής τεχνολογίας και έρευνας κ.λπ.

Δεδομένου, λοιπόν, ότι τα ανοίγματα αυτά παραμένουν, αν δεν διευρύνονται, μέσα σε μια Ενιαία Αγορά (όπως η ΕΕ) και μάλιστα με κοινό νόμισμα (όπως η ΟΝΕ), ήταν θέμα χρόνου να ξεσπάσει η σημερινή κρίση. Όχι απλώς γιατί οι ελίτ μας είναι διεφθαρμένες, αλλά γιατί, ακόμη και αν είχαν βγει από τον Παράδεισο, δεν θα μπορούσαν να κάνουν τίποτα διαφορετικό, αν ήθελαν να λειτουργήσουν με βάση τους κανόνες του συστήματος. Και, φυσικά, το σύστημα αυτό ήταν σχεδιασμένο από την αρχή, ακριβώς, για να ενισχύει τη συγκέντρωση οικονομικής και πολιτικής δύναμης στις ελίτ του κέντρου, σε βάρος όχι μόνο των λαών τους αλλά και των λαών της περιφέρειας όπως ο ευρωπαϊκός Νότος. Ακόμη, το «επιχείρημα» των οικονομολόγων της ρεφορμιστικής Αριστεράς[2] ότι αυτό δεν ωφελεί αυτές τις ελίτ γιατί η συμπίεση των μισθών και εισοδημάτων στην περιφέρεια βλάπτει τελικά τις εξαγωγές του κέντρου, είναι τόσο ανιστόρητο όσο και ανόητο. Είναι ανιστόρητο γιατί δεν βλέπει ότι στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς η ανάπτυξη δεν εξαρτάται πια από τη δυναμική της εσωτερικής αγοράς, αλλά από αυτή της παγκόσμιας αγοράς. Και είναι ανόητο διότι, βέβαια, όλα τα σημερινά οικονομικά «θαύματα» (Κίνα, Ινδία κ.λπ.) ακριβώς στηρίζουν άμεσα την ταχύρρυθμη ανάπτυξή τους (και έμμεσα αυτή του κέντρου) στην παγκόσμια αγορά και τη συμπίεση των ντόπιων μισθών και εισοδημάτων!

Οι ιστορικές καταβολές της χρεοκοπίας

Στο σημείο, όμως, αυτό θα έπρεπε να κάνουμε μια μικρή ιστορική αναδρομή για να δούμε πώς φθάσαμε στη σημερινή ουσιαστική χρεοκοπία, διαδικασία που δεν άρχισε, όπως υποστηρίζει η ρεφορμιστική αριστερά, (αλλά και κάποιοι στην αντισυστημική!), στην παρούσα δεκαετία με την Ευρωζώνη αλλά, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, ήδη από τη δεκαετία του 1960. Στα προηγούμενα μέρη του βιβλίου αυτού, προσπάθησα να δείξω πώς οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ οδήγησαν την οι-

2. Βλ. π.χ. Κ. Βεργόπουλο, «Ο Ασκός του Αιόλου», *Ελευθεροτυπία*, 26/3/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κονομία, με τις πράξεις και παραλείψεις τους που απορρέουν από την εξωστρεφή στρατηγική που υιοθέτησαν σε ολόκληρη την μεταπολεμική περίοδο, στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Από την άλλη, το ότι επίσημα το δημόσιο δεν έχει δηλώσει ακόμα πτώχευση ή έστω αναδιαπραγμάτευση του χρέους (που ουσιαστικά είναι μια άτυπη χρεοκοπία) οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι, σαν μέλος της ΟΝΕ, η προσφυγή στην τυπική πτώχευση θα μπορούσε να δημιουργήσει προβλήματα στη σταθερότητα του ίδιου του ευρώ, εξαιτίας του αντικτύπου στις Ευρωπαϊκές Τράπεζες (κυρίως τις γαλλικές και τις γερμανικές) που έχουν αγοράσει μεγάλο μέρος των ελληνικών κρατικών ομολόγων. Όμως, μια άτυπη χρεοκοπία με τη μορφή της επαναδιαπραγμάτευσης του χρέους είναι, κατά τη γνώμη των περισσοτέρων ειδικών, αναπόφευκτη και μόνο θέμα χρόνου να υλοποιηθεί. Απλώς, οι πιστωτές μας προς το παρόν θέλουν να ξεζουμίσουν όσο περισσότερο γίνεται τον ελληνικό λαό, και συγχρόνως να επιβάλλουν όλες τις δομικές αλλαγές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που τα κόμματα εξουσίας τόσα χρόνια ανέβαλλαν (για να αποφύγουν το τεράστιο πολιτικό κόστος), και όταν πεισθούν ότι η κοινωνική αναταραχή πρόκειται να θέσει σε κίνδυνο ολόκληρο το σύστημα εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας που στήθηκε μεταπολεμικά, τότε, θα προχωρήσουν και στην άτυπη (μερική) χρεοκοπία μέσω της επαναδιαπραγμάτευσης του χρέους. Φυσικά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, τυχόν επαναδιαπραγμάτευση του χρέους δεν πρόκειται να επηρεάσει στο παραμικρό τις «διαρθρωτικές» αλλαγές που ήδη επέβαλαν, καθώς και το πετσόκομμα δαπανών κ.λπ. Εάν, επομένως, δεν ανατραπεί η κυβέρνηση των δοσιλόγων που κυβερνά ως κοινοβουλευτική Χούντα, μαζί με το Μνημόνιο και όλα τα άλλα μέτρα που επέβαλε η τρόικα, το τίμημα που θα πληρώσουν ιδιαίτερα τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα (οι εργάτες, οι μισθωτοί, οι υποαπασχολούμενοι και οι συνταξιούχοι) τα προσεχή χρόνια, θα είναι πολύ ακριβό.

Ας δούμε, όμως, συνοπτικά γιατί η σημερινή, ουσιαστική, χρεοκοπία είναι σαφώς συστημικό πρόβλημα που δεν αναφέρεται μόνο στην σημερινή παγκόσμια κρίση, ούτε είναι απλώς «πολιτικό» θέμα που το δημιούργησε η Νέα Δημοκρατία, όπως το περιέγραψε ο σοβαροφανής Υπουργός Οικονομικών, «ξεχνώντας» τον ρόλο του κόμματός του στη δημιουργία της σωρευτικής διαδικασίας που μας οδήγησε στη σημερινή κατάσταση! Στην πραγματικότητα, δηλαδή, τόσο το εξωτερικό όσο και το δημόσιο χρέος άρχισαν να εκρήγνυνται αμέσως με την ένταξή μας στην ΕΟΚ τη

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δεκαετία του 1980, που συνέπεσε με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία[3]. Όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, η μεν έκρηξη στο εξωτερικό χρέος οφειλόταν στο γεγονός ότι οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ στη χώρα μας, αφήνοντας ουσιαστικά την όλη αναπτυξιακή διαδικασία στις δυνάμεις της αγοράς, δημιούργησαν το παράδοξο μιας «καταναλωτικής κοινωνίας χωρίς παραγωγική βάση», με αποτέλεσμα να καταναλώνουμε πολύ περισσότερα από ό,τι παράγουμε και, αντίστοιχα, να εισάγουμε πολλαπλάσια από ό,τι εξάγουμε. Η δε έκρηξη του δημοσίου χρέους οφειλόταν στο γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ, τη δεκαετία του 1980, θέλησε να συνδυάσει την καταναλωτική αυτή κοινωνία με ένα υποτυπώδες κοινωνικό κράτος - με «ξένα κόλλυβα». Δηλαδή, όχι φορολογώντας άγρια τα σκανδαλωδώς φοροδιαφεύγοντα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα (στα οποία ανήκαν και πολλοί υποστηρικτές του), μέσα από μια ανακατανομή εισοδήματος, (την οποία σαν «σοσιαλιστικό» κόμμα ευαγγελιζόταν), αλλά με την εύκολη λύση του συσσωρευόμενου δανεισμού. Και, βέβαια, την εξυπηρέτηση των δανείων, σε όρους συνεχώς διογκούμενων τοκοχρεωλύσιων, τελικά, πλήρωναν πάλι κυρίως τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα που δεν διέθεταν την πολυτέλεια της φοροδιαφυγής!

Έτσι, το δημόσιο χρέος μέσα σε 10 χρόνια τριπλασιάστηκε, από περίπου 8% του ΑΕΠ το 1979 σε 33% το 1989 και, αντίστοιχα, το συνολικό εξωτερικό χρέος, (δημόσιο και ιδιωτικό) από 13% σε 38%. Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν από έναν μέσον όρο 28,6% του ΑΕΠ στη δεκαετία του 1970, σε 44,3% στη δεκαετία του 1980, και ότι πάνω από το ένα τρίτο αυτής της αύξησης των δαπανών οφειλόταν στην τεράστια αύξηση των πληρωμών για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους, αφού μόνο οι πληρωμές για τόκους τριπλασιάστηκαν σαν ποσοστό του ΑΕΠ[4]. Σήμερα, σύμφωνα με την Deutsche Bank, το δημόσιο χρέος είναι περίπου 135% του ΑΕΠ και το συνολικό εξωτερικό χρέος 150%![5] Έτσι, ακόμη και με τους υπολογισμούς του Προϋπολογισμού 2009 το ένα τέταρτο των συνολικών εσόδων θα εδαπανάτο για την πληρωμή τόκων. Δηλαδή, πάνω από το 5% του ΑΕΠ (που είναι σχεδόν διπλάσιο του ποσοστού της δεκαετίας του '80) θα εδαπανάτο για τόκους

3. Βλ. T. Fotopoulos, "Economic restructuring and the debt problem", *International Review off Applied Economics* (vol. 6, no 1, 1992).
4. Στο ιδιο, Πιν. 1.
5. Wolfgang Münchau, "Greece can expect no gifts from Brussels", *Financial Times*, 30/11/2009.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ώστε να μπορούμε να συνεχίσουμε τον παραπέρα δανεισμό μας!

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι τα δάνεια αυτά ωφέλησαν την παραγωγή, αφού χρησιμοποιήθηκαν καθαρά για καταναλωτικούς σκοπούς, όπως φανερώνει το γεγονός ότι την ίδια περίοδο ολοκληρώθηκε και η ουσιαστική αποδιάρθρωση του μεταποιητικού και αγροτικού τόμεα, την οποία υποδηλώνει και το διογκούμενο έλλειμμα στο Εμπορικό Ισοζύγιο, σαν συνέπεια της ένταξής μας στην ΕΟΚ και αργότερα στην ΟΝΕ, που έκανε ακόμη λιγότερο ανταγωνιστικά τα ελληνικά προϊόντα, αφού υπολογίζεται ότι από την αρχή της δεκαετίας μέχρι σήμερα έχει ακριβύνει το νόμισμά μας (δηλαδή το ευρώ) κατά 20%[6]. Ούτε, βέβαια, από τα δάνεια αυτά ωφελήθηκε βασικά ο μέσος πολίτης, και ιδιαίτερα τα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα, που όμως ουσιαστικά σηκώνουν το βάρος αυτών των χρεών, δεδομένου ότι οι έμμεσοι φόροι κτυπούν κατ' εξοχήν τα στρώματα αυτά, ενώ συγχρόνως είναι και οι μόνοι πολίτες που πληρώνουν κανονικά τους φόρους τους. Έτσι, το ποσοστό του ΑΕΠ που καλυπτόταν από τις δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση και την υγεία, ακόμη και το 1988, μετά από χρόνια «σοσιαλιστικής» διακυβέρνησης, ήταν μόλις το 50% του αντίστοιχου των ευρωπαϊκών χωρών του ΟΟΣΑ[7], ενώ σήμερα το ποσοστό αυτό είναι ακόμη το 66% αυτού στην ΕΕ - αφού στο μεταξύ τετραπλασιάσαμε το δημόσιο χρέος![8] Και, φυσικά, η κατανομή εισοδήματος χειροτέρευσε ακόμη και με τα επίσημα στοιχεία, με αποτέλεσμα το 20% των φτωχότερων να εισπράττει σήμερα λιγότερο από το 7% του εισοδήματος, ενώ το 20% των πλουσιότερων να εισπράττει σχεδόν το 42% και η ανισοκατανομή στην Ελλάδα να είναι σημαντικά μεγαλύτερη ακόμη και από τον μέσο όρο της ΕΕ, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο[9].

Όλα αυτά σημαίνουν ότι η μεν ένταξη της χώρας στην ΕΕ έφερε, όπως ακριβώς προέβλεπα ήδη από τη δεκαετία του 1980, την αποδιάρθρωση της παραγωγικής δομής της χώρας που συγκάλυπταν οι επιχορηγήσεις, ενώ η ένταξη στην ΟΝΕ ολοκλήρωσε τη διαδικασία αυτή, που τη συγκάλυπταν οι δυνατότητες ακόμη μεγαλύτερου δανεισμού που δημιούργησε το ευρώ. Ήταν λοιπόν θέμα χρόνου να σκάσει η «φούσκα» της ανά-

6. *Financial Times*, 25/11/2009.
7. OECD, *Economic Surveys: Greece* (1990).
8. World Bank, *World Development Indicators 2008*, Πιν. 2.10 & 2.15.
9. Στο ιδιο, Πιν. 2.8.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πτυξης και την αφορμή έδωσε η παγκόσμια κρίση που εξανάγκασε τους πιστωτές να γίνουν πιο φειδωλοί, ιδιαίτερα σε χώρες με μεγάλα διαρθρωτικά ελλείμματα όπως η Ελλάδα. Τα υπόλοιπα ήταν θέμα δυναμικής των αγορών. Παρόλα αυτά, ακόμη και αυτήν την τελευταία στιγμή, υπήρχαν τρόποι να εξαναγκαστούν να πληρώσουν το χρέος οι οικονομικές ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα που κυρίως ωφελήθηκαν από αυτό. Όμως, αυτό προϋπέθετε την εκούσια και μονομερή έξοδο από την ΟΝΕ αλλά και την ΕΕ, που θα επέτρεπαν την επανεισαγωγή και υποτίμηση της δραχμής, την επαναδιαπραγμάτευση του χρέους και μόνιμους αυστηρούς περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίου, που θα έκαναν περιττά τα ληστρικά μέτρα ενάντια στα λαϊκά στρώματα, ενώ συγχρόνως θα μπορούσαν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη στο μέλλον μιας νέας αυτοδύναμης οικονομικής δομής. Αλλά, όπως ήταν αναμενόμενο, οι πολιτικές μας ελίτ προτίμησαν να υπηρετήσουν τα συμφέροντα των ντόπιων και ξένων οικονομικών ελίτ. Η συνέπεια, όπως άλλωστε έχουν προβλέψει και σημαντικοί (αστοί) διεθνείς οικονομολόγοι[10] και αναλυτές[11], είναι ότι η χώρα, τελικά, μπορεί να μην αποφύγει την τυπική χρεοκοπία (που δεν αποκλείεται να συνδυαστεί με εξαναγκασμό μας για προσωρινή έξοδο από την ΟΝΕ) - πράγμα που σημαίνει ότι τα ληστρικά μέτρα όχι μόνο θα παραμείνουν, αλλά και θα γίνουν ληστρικότερα, ενώ συγχρόνως θα παγιωθεί η κατάσταση της χώρας ως προτεκτοράτου...

Οι στόχοι των ληστρικών μέτρων της τρόικας

Οι αρχικές δεσμεύσεις που ανέλαβε η κυβέρνηση στις Βρυξέλλες, με την απειλή, αν δεν τις εφαρμόσει, να σταματήσουν τα φτηνά δάνεια στις ελληνικές Τράπεζες που δάνειζαν με τη σειρά τους το δημόσιο (με το αζημίωτο βέβαια!) και να ακολουθήσουν χειρότερα μέτρα, ακόμη και βαριά πρόστιμα, και ενώ, βέβαια, ο κατευθείαν δανεισμός του Δημοσίου στις αγορές ήταν πια αδύνατος με τα κερδοσκοπικά επιτόκια που απαιτούσαν οι πιστωτές, απλά σήμαιναν τα εξής:

* ακόμη μεγαλύτερη συμπίεση μισθών, ημερομισθίων και συνταξιοδοτικών δαπανών (ασφαλιστικό),

10. Wilhelm Hankel κ.ά., "A euro exit is the only way out for Greece", *The Financial Times* 25/3/2010.

11. Wolfgang Münchau, "Greece will default, but not this year", *The Financial Times* (4/4/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

* ελαστικότερες σχέσεις εργασίας (δηλαδή αύξηση της μερικής και περιστασιακής απασχόλησης),
* μεγαλύτερη ανεργία (ως συνέπεια του παγώματος των προσλήψεων, των παραπέρα ιδιωτικοποιήσεων κ.λπ.),
* συμπίεση κοινωνικών δαπανών για κοινωνική προστασία και περίθαλψη
* «νοικοκύρεμα», στην Υγεία, Εκπαίδευση, δημοτικές υπηρεσίες κ.λπ. (δηλαδή χειρότερες υπηρεσίες για όσους δεν μπορούν να πληρώνουν ιδιωτικά σχολεία και κλινικές).

Με άλλα λόγια: ακόμη χειρότερη κατανομή του εισοδήματος, την οποία, βέβαια, δεν βελτίωναν τα επικοινωνιακά τρικ της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ που μόλις εξελέγη υποσχέθηκε αναδιανομή με εφάπαξ επιδόματα «της παρηγοριάς», ενώ συγχρόνως αύξανε το χαράτσωμα των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων με τους έμμεσους φόρους! Και όλα αυτά, μέσα σε ένα μπαράζ «επικοινωνιακού σοσιαλισμού» στον οποίον ειδικεύεται το νέο ΠΑΣΟΚ (με βάση τις οδηγίες των Αμερικάνων ή Αμερικανοσπουδαγμένων συμβούλων του «Γιωργάκη») και, φυσικά, καταστολής, για την περίπτωση όπου δεν αρκούσε ο επικοινωνιακός λόγος και απαιτείτο ράβδος...

Τα μέτρα, βέβαια, αυτά δεν αποτελούσαν «κεραυνό εν αιθρία», ούτε κάτι καινούριο. Τα συγκεκριμένα μέτρα, όπως και όσα θα επακολουθούσαν, συνιστούσαν απλά την αποκορύφωση των μέτρων που είχαν υιοθετήσει οι «εκσυγχρονιστικές» κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ την προηγούμενη δεκαετία και συνέχισαν οι κυβερνήσεις της ΝΔ την παρούσα δεκαετία. Και είναι –με ελάχιστες πιθανές διαφοροποιήσεις– ακριβώς τα ίδια μέτρα που θα υιοθετούσε οποιαδήποτε κυβέρνηση λειτουργούσε στο ίδιο θεσμικό πλαίσιο. Δηλαδή, το πλαίσιο που επιβάλλει η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση σε όλες τις χώρες που είναι ενσωματωμένες στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Το γεγονός ότι η παραγωγική δομή της χώρας αποδιαρθρώνεται κάθε χρόνο και περισσότερο μετά την ένταξή της στην ΕΟΚ/ΕΕ, η οποία σηματοδότησε την πλήρη ένταξή της στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, δεν αλλάζει στο παραμικρό τα μέτρα που έχει στη διάθεσή της η πολιτική και οικονομική ελίτ για να αντιμετωπίσει τη μακροχρόνια κρίση που φανερώνει η συνεχής επιδείνωση του Εμπορικού Ισοζυγίου και των δημοσίων ελλειμμάτων, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Επομένως, εφόσον ο τελικός στόχος, στη σημερινή διεθνοποιημένη

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οικονομία της αγοράς, είναι μια εξωστρεφής «ανάπτυξη» που στηρίζεται βασικά στην εξωτερική αντί για την εσωτερική αγορά, τόσο οι ενδιάμεσοι στόχοι όσο και τα μέσα για την επίτευξή τους είναι επίσης δεδομένα. Οι ενδιάμεσοι στόχοι αφορούν στη βελτίωση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, η οποία είναι απαραίτητη ακόμη και για την επιβίωση μέσα στον ανελέητο διεθνή ανταγωνισμό. Δεδομένου, όμως, ότι η βελτίωση αυτή, στην οικονομία της αγοράς εξαρτάται καθοριστικά από τις επενδυτικές αποφάσεις των ιδιωτικών επιχειρήσεων –εφόσον ο οικονομικός ρόλος του δημοσίου τομέα περιορίζεται πια στη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την προώθηση του ιδιωτικού– τα μέσα είναι επίσης προκαθορισμένα. Είναι τα μέτρα που εξετάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια και βλέπουμε όλα αυτά τα χρόνια να εφαρμόζονται από τα κόμματα εξουσίας στην Ελλάδα (αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο), δηλαδή:

- η συρρίκνωση του δημοσίου τομέα μέσω των μαζικών ιδιωτικοποιήσεων και της δραστικής μείωσης των δημοσίων επενδύσεων,
- το πετσόκομμα του κοινωνικού κράτους (όταν υπάρχει), ή η μη ανάπτυξή του (όταν είναι υποτυπώδες - ελληνική περίπτωση), και η παράλληλη αύξηση των έμμεσων φόρων που πλήττουν κυρίως τα κατώτερα στρώματα (αυξήσεις ΦΠΑ, καταναλωτικών φόρων κ.λπ.),
- η παραπέρα μείωση του φορολογικού βάρους των ιδιωτικών επιχειρήσεων (π.χ. η μείωση κατά 40% της φορολογίας των πλοίων, η σταδιακή μείωση κατά 10 μονάδες του φορολογικού συντελεστού των κερδών επιχειρήσεων κ.λπ.) και
- ο δραστικός περιορισμός της «προοδευτικότητας» του φόρου εισοδήματος (που ωφελεί τα προνομιούχα στρώματα) μέσω της μείωσης των ανωτάτων φορολογικών συντελεστών που στην Ελλάδα, –ήδη πριν την κρίση– είχαν κατεβεί στο 40%, όταν ακόμη άλλες χώρες της Ευρωζώνης είχαν συντελεστές που ξεπερνούσαν το 60% (Δανία) ή έφθαναν το 50% (Αυστρία, Βέλγιο, Ολλανδία) και όταν ακόμη και άλλες χώρες του ευρωπαϊκού Νότου είχαν ανώτερο συντελεστή (43%)![12] Το πρόβλημα επομένως στην Ελλάδα με τα δημόσια έσοδα δεν προκαλείται μόνο από τη φοροδιαφυγή των προ-

12. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Πιν. 5.6.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νομισμάτων, αλλά και από τη νόμιμη φοροαπαλλαγή τους από τα κόμματα εξουσίας.

- Το άνοιγμα και η «απελευθέρωση» όλων των αγορών, ώστε να μπορούν οι πολυεθνικές κυριολεκτικά να αλωνίζουν κάθε αγορά με τις οικονομίες κλίμακας και τα συνακόλουθα οικονομικά πλεονεκτήματα που απολαμβάνουν κ.λπ.

Έτσι, τα ίδια μέτρα –και στην πιο βάρβαρη μορφή τους που δεν έχει δει καμμιά άλλη ευρωπαϊκή χώρα– εφαρμόζονται σήμερα στην Ελλάδα παρά το γεγονός ότι, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, η ιστορική διόγκωση του δημοσίου τομέα δεν οφειλόταν στη συνεχή εξάπλωση του κοινωνικού κράτους, όπως στις χώρες του κέντρου, αλλά στην ανικανότητα του ιδιωτικού τομέα να δημιουργήσει μια ανταγωνιστική παραγωγική δομή με υψηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα, όπως στις άλλες χώρες της περιφέρειας και ημιπεριφέρειας. Αυτό, άλλωστε, έμμεσα παραδεχόταν και μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδος όταν παρατηρούσε ότι «η μη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα αντανακλούσε το χαμηλό ποσοστό των επενδύσεων: κατά την περίοδο 1980 - 1994 η μέση ετήσια αύξηση των επενδύσεων στην Ελλάδα ήταν -2,2%»[13]. Το αποτέλεσμα, αναπόφευκτα, ήταν η επέκταση του δημοσίου τομέα, ο οποίος λειτουργούσε ως ασφαλιστική δικλείδα για την απορρόφηση της συνακόλουθης ανεργίας.

Η «ανάπτυξη», επομένως, που υπόσχεται ο αρχηγός της Χούντας ότι θα ακολουθήσει τη μαζική ανεργία και φτώχεια που θα φέρουν τα μέτρα της τρόικας, εφόσον θεμελιώνεται στην εξωστρέφεια, αναγκαστικά εξαρτάται από τη μαζική επέκταση των ξένων άμεσων επενδύσεων, κατά το Ιρλανδικό πρότυπο. Φυσικά, το γεγονός ότι, ακόμη και όταν το «Ιρλανδικό θαύμα» μεσουρανούσε η Ιρλανδία ήταν η δεύτερη πιο άνιση χώρα στη Δύση μετά τις ΗΠΑ, ενώ η φτώχεια κάλπαζε, δεν απασχολούσε τους υποστηρικτές του[14]. Σήμερα, βέβαια, έχει σκάσει προ πολλού και η Ιρλανδική «φούσκα», η δε κυβέρνησή της εφαρμόζει παρόμοια μέτρα με αυτά που επιβάλλει σε εμάς η τρόικα (αν και όχι ίδιας βαρβαρότητας)! Όμως,

13. Ralph Bryant, N. Γκαργκάνας, Γ. Ταβλάς (επιμ.), *Greece's economic performance and prospects*, (Τράπεζα της Ελλάδος & Brookings institution, 2001).
14. Angelique Chrysalis, "Celtic Tiger roars again - but not for the poor", *The Guardian* (7/10/2004).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οι ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα έχουν ουσιαστικά εξαφανιστεί, ακόμη και στην περίοδο της «εκσυγχρονιστικής» διακυβέρνησης της τελευταίας δεκαετίας - εκτός από τις εξαγορές των ολίγων βιώσιμων ελληνικών επιχειρήσεων (π.χ. Ναυπηγεία Σκαραμαγκά, Παπαστράτος), ενώ παρατηρείται και μετατόπιση ξένου και ντόπιου κεφαλαίου από την Ελλάδα προς τους γειτονικούς επενδυτικούς «παραδείσους» του πάμφθηνου εργατικού κόστους (Palco κ.λπ.). Ο μόνος τομέας όπου ευδοκιμούν οι ξένες επενδύσεις (πέρα από τις κερδοσκοπικές) είναι αυτός του λιανεμπορίου, όπου η (βασικά καταναλωτική) Ελλάδα αποτελεί έναν από τους κύριους προορισμούς των μεγάλων αλυσίδων![15] Πράγμα, βέβαια, καθόλου περίεργο αφού συνεχώς διευρύνεται ο αριθμός και των ελληνικών επιχειρήσεων που στρέφονται από τις εξαγωγές στις εισαγωγές προκειμένου να αυξήσουν το περιθώριο κέρδους[16].

Η επικοινωνιακή μυθολογία για την κρίση

Οι ντόπιες και ξένες πολιτικές ελίτ ξεκίνησαν ήδη από την αρχή του 2010, όταν υποτίθεται «διαπίστωσαν» το μέγεθος της ουσιαστικής χρεοκοπίας (γεγονός, βέβαια, που ήταν γνωστό σε αυτές όλα αυτά τα χρόνια αφού οι ίδιες τη χρηματοδοτούσαν και την ενίσχυαν!), μια γιγαντιαία επικοινωνιακή εκστρατεία, με όργανο την κοινοβουλευτική Χούντα που παρίστανε την «κυβέρνηση», για να πείσει τα συνήθη θύματα (μισθωτούς, συνταξιούχους κ.λπ.) καθώς και τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα να πληρώσουν για άλλη μια φορά τη κρίση. Αυτό, βέβαια, δεν σταμάτησε το «ποτάμι της αγανάκτησης» να ξεχυθεί στους δρόμους μπροστά στον εμπαιγμό των ντόπιων ελίτ, οι οποίες προσπαθούσαν να μεταφέρουν τις επιπτώσεις των μέτρων που επιβάλλει η υπερεθνική ελίτ –μέσω της ΕΕ– στα λαϊκά στρώματα. Ιδιαίτερα, όταν ήταν πια κοινή πεποίθηση ότι τα ανακοινωθέντα μέτρα δεν επρόκειτο ούτε να συλλάβουν την πελώρια φοροδιαφυγή, ούτε, βέβαια, να αναγκάσουν τον επαναπατρισμό στη χώρα των 5 δις Ευρώ που είχαν ήδη φυγαδευθεί στο εξωτερικό από

15. Κ. Λάμπρου, «Στο τοπ 10 του λιανεμπορίου», *Ελευθεροτυπία* (30/04/2004).
16. Θ. Τσίρου, «Διευρύνεται συνεχώς ο αριθμός των ελληνικών επιχειρήσεων που στρέφονται τελευταία στις εισαγωγές για να αυξήσουν τα περιθώρια κέρδους!», *Ελευθεροτυπία* (25/07/2004).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τις ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα μέσα στον Γενάρη του 2010 και μόνο, για να προστεθούν στα τουλάχιστον 60 δις. ήδη φυγαδευθέντα![17] Όμως, εάν τα κεφάλαια αυτά, καθώς και η ντόπια μεγάλη περιουσία, μπορούσαν να φορολογηθούν με έναν ανάλογο έκτακτο φόρο περιουσίας –πράγμα που δεν επιτρέπουν φυσικά οι ανοικτές αγορές κεφαλαίου– το περίφημο πρόβλημα του Χρέους θα λυνόταν σχεδόν αστραπιαία, χωρίς να χρειαστεί να επαιτούμε βοήθεια και νέα δάνεια από τις ξένες ελίτ, οι οποίες (με το αζημίωτο βέβαια!) επέβαλαν επαχθείς όρους που θα πληρώνουν και οι επόμενες γενιές για πολλά χρόνια. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι οι ίδιες ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα δημιούργησαν το Χρέος, και βασικά ωφελήθηκαν από αυτό, όπως δείχνει λ.χ. η πελώρια αύξηση στην ανισοκατανομή εισοδήματος και πλούτου τα τελευταία ιδιαίτερα 30 περίπου χρόνια.

Η επικοινωνιακή μυθολογία για τα αίτια της κρίσης επικεντρωνόταν στους εξής μύθους:

Μύθος πρώτος: *Τη βασική ευθύνη για την κρίση τη φέρνει η ΝΔ.* Αυτός είναι ένας καθαρά κομματικός μύθος του ΠΑΣΟΚ που χρησιμοποίησε και χρησιμοποιεί για εκείνους στη βάση του κόμματος που είναι αρκούντως αφελείς ή ανίδεοι για να πιστεύσουν ότι η κρίση είναι απλά θέμα κάποιας κακής πολιτικής προηγούμενων επαγγελματιών πολιτικών στην εξουσία, και όχι συστημική, όπως προσπάθησα να δείξω στα πρώτα δύο μέρη του βιβλίου αυτού. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι και τα δύο κόμματα εξουσίας (καθώς και τα προ-μεταπολιτευτικά κόμματα εξουσίας από τα οποία προήλθαν, δηλαδή Δεξιά και Κέντρο) ουσιαστικά εφάρμοζαν το ίδιο εξωστρεφές οικονομικό μοντέλο «ανάπτυξης» που οδήγησε στην αναπτυξιακή «φούσκα» που μόλις έσκασε.

Μύθος δεύτερος: *Την ευθύνη για το ξέσπασμα της κρίσης φέρουν οι κερδοσκόποι.* Σύμφωνα με τον δεύτερο αυτό μύθο, που αναπτυσσόταν παράλληλα με τον πρώτο, οι κερδοσκόποι ήταν αυτοί που προκάλεσαν ένα τσουνάμι αρνητικής κερδοσκοπίας σε βάρος των ελληνικών ομολόγων, ή, (αν δεχτούμε τις συνωμοσιολογίες), του ευρώ, με στόχο την αποκόμιση κέρδους. Στην πραγματικότητα, όμως, το να κατηγορείς τους κερδοσκόπους γιατί κερδοσκοπούν είναι σαν να κατηγορείς τους στρατιωτικούς γιατί... σκοτώνουν στον πόλεμο. Προφανώς, αυτή είναι η δουλειά τους

17. Hugh Williamson and Kerin Hope, "Greece set to cut chief executives' pay," *The Financial Times* (9/2/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στο σύστημα της οικονομίας της αγοράς: να βρίσκουν τους πιο αδύνατους κρίκους στο σύστημα και εκεί να κτυπούν για να κερδοσκοπούν, όπως εξήγησα και παραπάνω σχετικά με τη σύνθεση των κερδοσκόπων και τον τρόπο λειτουργίας τους.

Μύθος τρίτος: Είναι υπερβολή ότι η Ελλάδα βρίσκεται στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Αυτό δήθεν «απέδειξε» η υπερκάλυψη του δανείου που επιχείρησε η κυβέρνηση στην αρχή της κρίσης - μύθο που υποστήριξε αρχικά η κυβερνητική προπαγάνδα για να την ακολουθήσει κατόπιν σύμπασα η ρεφορμιστική Αριστερά και οι οικονομολόγοι της, αλλά και... τιμήμα της αντισυστημικής Αριστεράς! Στην πραγματικότητα όμως, όπως ήδη είδαμε, η Ελλάδα πράγματι βρίσκεται σε ουσιαστική χρεοκοπία και ο μόνος λόγος που δεν φθάσαμε ακόμα στην τυπική χρεοκοπία είναι διότι δεν συμφέρει στο Διευθυντήριο της ΕΕ, ούτε πολιτικά αλλά ούτε και οικονομικά, να επιτρέψει παρόμοια εξέλιξη, τουλάχιστον σε αυτό το στάδιο. Αυτό, όμως, είναι ένα «εξωγενές» γεγονός που δεν αμφισβητεί ότι η Ελλάδα πράγματι είναι ο αδύνατος κρίκος, παρά τις επιχειρούμενες αλχημείες των αριθμών. Μολονότι ούτε το δημόσιο χρέος, ούτε το δημοσιονομικό έλλειμμα, σε σχέση με το ΑΕΠ, είναι από μόνα τους, τα υψηλότερα στην Ευρωζώνη, καμιά άλλη χώρα σε αυτή δεν παρουσιάζει παρόμοιο συνδυασμό υψηλών μεγεθών (113% και 12,7% αντίστοιχα)[18], ούτε είναι αναγκασμένη μέσα σε μόλις πέντε χρόνια να ξεπληρώσει ή να αναχρηματοδοτήσει τα 150 από τα 300 δις. Ευρώ που φθάσαμε να χρωστάμε σήμερα (κυρίως σε Γερμανούς και Γάλλους τραπεζίτες), και ήδη να δαπανά πάνω από τα μισά συνολικά δημόσια έσοδα στην πληρωμή τοκοχρεωλύσιων![19] Τέλος, όσον αφορά στα πανηγύρια για την υπερκάλυψη του αρχικού δανείου, οποιαδήποτε κυρίαρχη χώρα της Ευρωζώνης θα μπορούσε εύκολα να προβεί σε ανάλογο δανεισμό, ιδιαίτερα όταν αναγκάζεται, όπως η Ελλάδα, να δανείζεται με επταπλάσιο κόστος απ' ό,τι οποιαδήποτε τράπεζα της ΕΕ, ενώ οι δανειστές δεν αντιμετωπίζουν κανέναν κίνδυνο να χάσουν τα λεφτά τους, αφού ξέρουν ότι μια χώρα-μέλος της ΕΕ δεν πρόκειται, βέβαια, ποτέ να κάνει ... αναγκαστική απαλλοτρίωση του χρέους αλλά, τελικά, θα αναγκαστεί να το ξεπληρώσει πλήρως ή τουλάχιστον κατά το μεγαλύτερο μέρος του!

18. Πηγή: Fitch; Olivetree securities, *The Independent* (6/2/2010).
19. Βλ. Β. Γεωργάς, *Ελευθεροτυπία* (30/1/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Μύθος τέταρτος: Η ΕΕ ευθύνεται γιατί δεν διαθέτει μηχανισμό αποτροπής πλεονασμάτων/ελλειμμάτων. Έτσι, σύμφωνα με τη σχετική μυθολογία, η ΕΕ δεν έδειξε την απαραίτητη «αλληλεγγύη» έναντι κρατουσμένους, π.χ., εγκαθιδρύοντας και μια δημοσιονομική ένωση παράλληλα με τη νομισματική. Ακόμη, όπως τονίζουν ρεφορμιστές οικονομολόγοι της ρεφορμιστικής Αριστεράς[20] (που παίρνουν, βέβαια, δεδομένο ολόκληρο το θεσμικό πλαίσιο και επικρίνουν όχι την ίδια την ένταξή μας στην ΕΕ, αλλά απλά την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και τη γερμανική ελίτ), χάρη στην πολιτική του «σκληρού ευρώ» –η οποία, όπως είδαμε, βασίζεται στη συμπίεση του εργασιακού κόστους– αυξάνεται η ανταγωνιστικότητα των γερμανικών προϊόντων και, επομένως,το πλεόνασμα στο Γερμανικό Ισοζύγιο Πληρωμών. Αντίστροφα, η ταχύτερη αύξηση του εργασιακού κόστους, σε χώρες σαν την Ελλάδα, οδηγεί σε μείωση της ανταγωνιστικότητάς τους και συνακόλουθη αύξηση του ελλείμματος στο Ισοζύγιο, η οποία τελικά καταλήγει σε αύξηση του δημοσίου χρέους για να χρηματοδοτηθεί η «ανάπτυξη» που απολαμβάνουν. Και, πράγματι, είναι αλήθεια ότι η Γερμανία, ξεκινώντας με ένα έλλειμμα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών 1% του ΑΕΠ το 2000, έφθασε να έχει ένα πελώριο πλεόνασμα 7% στο ΑΕΠ σήμερα, ενώ, αντίστροφα, στην ίδια περίοδο δημιουργήθηκαν πελώρια ελλείμματα στον ευρωπαϊκό Νότο: η Ελλάδα διπλασίασε το αντίστοιχο ποσοστό του ελλείμματος στο ΑΕΠ της στην ίδια περίοδο (από 8% σε 16%), η Ισπανία σχεδόν το τριπλασίασε (από 3% σε 11%) κ.λπ. [21]. Είναι, επίσης, αλήθεια ότι το εργασιακό κόστος στον ευρωπαϊκό Νότο αυξήθηκε ταχύτερα από ό,τι στον Βορρά την ίδια περίοδο, με τον ελληνικό κατώτατο μισθό των 450 Ευρώ να έχει φθάσει τα 740 Ευρώ το 2000[22], αλλά εκείνο που «ξεχνούν» παρόμοιες αναλύσεις είναι ότι οι μισθοί στον Νότο ήταν και είναι ιστορικά σχεδόν οι μισοί αυτών στον Βορρά, και ότι μια πραγματική σύγκλιση, (την οποία υποτίθεται επιδιώκει η ΕΕ), θα έφερνε ακόμη μεγαλύτερες διαφορές στην ανταγωνιστικότητα, τις οποίες καμιά μεταβίβαση πόρων από ένα κεντρικό δημόσιο ταμείο δεν θα κάλυπτε (όπως άπ.χ. συμβαίνει μεταξύ

20. Βλ. P. Arestis & T. Pelagidis, *The Guardian* (1/2/2010). Κ. Βεργόπουλος, *Ελευθεροτυπία* (29/1/2010) κ.ά.

21. World Bank, *World Development Indicators 2002 & 2010*, Tables 4.15 &1.1.

22. Χρ. Ιωάννου, «Όνειρο απατηλό έμειναν οι ευρωπαϊκοί μισθοί για τους Έλληνες», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 17/1/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ιταλικού Βορρά και Νότου)! Και αυτό, διότι όπως δείχνει τόσο η θεωρία όσο και η ιστορική εμπειρία, σε μια οικονομική ένωση ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών, όπου είναι ενσωματωμένες άνισες οικονομικά περιοχές ή χώρες, ωφελούνται κυρίως οι πλούσιες περιοχές/χώρες (που έχουν αναπτύξει ιστορικά υψηλή παραγωγικότητα και τεχνολογία) και, σε τελικό επίπεδο, τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα (που ελέγχουν την οικονομία της αγοράς). Η παραγωγικότητα της Ελλάδας στη μεταποίηση, για παράδειγμα, ήταν περίπου το 42% της γερμανικής την περίοδο 1980-84. Μετά σχεδόν 20 χρόνια ένταξης, την περίοδο 1995-99, ήταν ακόμη 38%[23] και, παρά την αύξησή της στην παρούσα δεκαετία, που ήταν ταχύτερη από πολλές χώρες της Ευρωζώνης, ακόμη υστερεί σημαντικά αυτής των μητροπολιτικών κέντρων, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι καμιά από τις καπιταλιστικές χώρες που σήμερα υπερασπίζονται την ελευθερία των αγορών δεν πέτυχε την δική της «ανάπτυξη» σε παρόμοιο καθεστώς, όπως αυτό που επιβάλλει η ΕΕ και η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς γενικότερα.

Μύθος πέμπτος: Δεν υπάρχει εναλλακτική λύση, εάν δεν θέλουμε να καταστραφεί η «χώρα» μας και η οικονομία της. Εδώ πρόκειται για τον μύθο του μονόδρομου, τον οποίο χρησιμοποιεί όχι μόνο η ξένη και η ντόπια ελίτ, αλλά και όλη η «φιλευρωπαϊκή» ρεφορμιστική Αριστερά (ακόμη και η Μαρξογενής!) για να δικαιολογήσουν τα λητρικά μέτρα. Στο επόμενο κεφάλαιο θα ασχοληθώ λεπτομερώς με τον κρίσιμο αυτό μύθο και την πραγματική εναλλακτική λύση σε αυτά τα μέτρα.

Τα παραπάνω κάνουν φανερή την επιτακτική ανάγκη η αντισυστημική Αριστερά στην χώρα μας, και στον ευρωπαϊκό Νότο γενικότερα, να θέσει άμεσο θέμα εξόδου από την ΕΕ «των αγορών και του κεφαλαίου», η οποία παγιώνει, πέρα από την ιεραρχική ετερονομία, και μια θεσμική ετερονομία και ανισότητα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό Βορρά, καταδικάζοντας τα λαϊκά στρώματα σε μακροπρόθεσμη ανεργία και φτώχεια, στο πλαίσιο μιας διαδικασίας «ανάπτυξης» που τελικά οδηγεί στη «Λατινοαμερικανοποίηση» του Νότου.

23. *World Development Indicators 2002*, Table 2.5.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η Λατινοαμερικανοποίηση της Ελλάδος μέσα στην ΕΕ και ο μεταπολεμικός κύκλος ενός προτεκτοράτου

Ο κοινοβουλευτικός λόχος του ΠΑΣΟΚ προχώρησε αδίστακτα τον Μάη του 2010 στην κατεπείγουσα –σχεδόν «εν νυκτί»– υπερψήφιση των ολοκληρωμένων ληστρικών μέτρων που επέβαλαν οι ξένες και ντόπιες ελίτ, μέσα από ένα όργιο παραπλανητικής προπαγάνδας για την ανάγκη δήθεν σωτηρίας της «πατρίδας» που κινδυνεύει - δηλαδή, των ελίτ και των προνομιούχων στρωμάτων, καθώς και του συστήματος που τα εξέθρεψε! Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι η τυπική πια μετατροπή της Ελλάδος σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ υπερψηφίστηκε από τους «σοσιαλιστές» βουλευτές, με τρεις μόνο αρνήσεις οι οποίες τιμωρήθηκαν άμεσα από τον αρχηγό της κοινοβουλευτικής Χούντας με διαγραφή, ώστε να ξέρει κάθε αρχολίπαρος επαγγελματίας πολιτικός ότι κινδυνεύει να χάσει το οικονομικό και κοινωνικό στάτους του, που με τόσο κόπο απέκτησε, αν δεν ακολουθεί τυφλά τις εντολές των ελίτ!

Συγχρόνως, κάποιες γνήσιες δημοσκοπήσεις που άρχισαν να βγαίνουν στο φως εδείχναν συντριπτική καταδίκη των μέτρων και η κυβέρνηση άρχισε να καταφεύγει στη βία για να τα επιβάλλει. Όμως, η κυβέρνηση σαφώς επέβαλε μέτρα που κτυπούσαν κατά πρωτοφανή τρόπο τα λαϊκά στρώματα, χωρίς την παραμικρή λαϊκή έγκριση, εφόσον το κυβερνών κόμμα συνειδητά εξαπάτησε τον λαό για να κερδίσει τις εκλογές, όπως είχα καταγγείλει προεκλογικά. Όπως έγραφα τότε[24]:

> Η Ελλάδα, στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών της ΟΝΕ –αντίθετα με τις ανοησίες του ΠΑΣΟΚ και της ρεφορμιστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ, Οικολόγοι-Πράσινοι κ.ά.)– δεν μπορεί να βγει από την κρίση με την τόνωση της ζήτησης και την «πράσινη ανάπτυξη». Κανένα «νοικοκύρεμα» (παλιό Θατσερικό σλόγκαν που σημαίνει πετσόκομμα δημοσίων δαπανών) και «πάταξη της φοροδιαφυγής» (μόνιμο σλόγκαν των δικών μας ελίτ) δεν επαρκεί για τη σημαντική τόνωση της ζήτησης. Ο μόνος, επομένως, τρόπος για τη χρηματοδότηση παρόμοιας πολιτικής είναι ο παραπέρα

24. Βλ. Ανάλυση, «Εκλογές, κρίση και λαϊκή παγίδευση», *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία*, 26/9/2009.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δανεισμός, εφόσον τώρα δεν μπορεί να καλυφθεί ούτε με άλλες ιδιωτικοποιήσεις, διότι η ελίτ ήδη ξεπούλησε ό,τι ήταν διαθέσιμο από τη δημόσια περιουσία. Όμως, ο παραπέρα δανεισμός όχι μόνο αντίκειται στην πολιτική της ΟΝΕ, αλλά και, αναπόφευκτα, θα οδηγήσει σε παραπέρα υποβιβασμό της χώρας στις διεθνείς λίστες των δανειοδοτών και επαχθέστερους όρους δανεισμού, αυξάνοντας τη δυναμική του χρέους... Είναι, λοιπόν, φανερό ότι τις ίδιες βασικά πολιτικές, με μικρο-παρεκκλίσεις στα δημοσιονομικά, θα εφαρμόσει οποιοδήποτε κόμμα εκλεγεί, εφόσον ο βασικός στόχος που επιβάλλει η ΟΝΕ είναι η μείωση του δημοσίου χρέους. Η λαϊκή παγίδευση, επομένως, συνίσταται στο γεγονός ότι η «επιλογή» που έχουν τα λαϊκά στρώματα είναι: είτε να εκλέξουν ένα κόμμα (ΝΔ) με νωπή ρητή εντολή να εφαρμόσει τα άγρια μέτρα που θα ακολουθήσουν, είτε να εκλέξουν ένα κόμμα που δεν θα έχει μεν εντολή για παρόμοια μέτρα, αλλά θα επικαλείται τον «σοσιαλιστικό» χαρακτήρα του και τις αποτυχίες της ΝΔ για να επιβάλλει αντίστοιχα μέτρα, με την αποφασιστική βοήθεια των διαπλεκόμενων συνδικαλιστικών ηγεσιών που θα αντιστέκονται μόνο «για την τιμή των όπλων.

Αλλά, όταν ένα κόμμα συνειδητά εξαπατά το εκλογικό σώμα (εφόσον βέβαια η ηγεσία του ήξερε πολύ καλά το μέγεθος της κρίσης προεκλογικά και παρόλα αυτά έκανε ψευδείς υποσχέσεις ότι όχι μόνο δεν θα εφαρμόσει μέτρα λιτότητας, όπως αυτά που τολμούσε και ψέλλιζε η ΝΔ, αλλά ότι θα έκανε και παροχές), ενώ συγχρόνως αγνοεί τα εκατομμύρια των εργαζομένων που απεργούν και τους χιλιάδες που κατεβαίνουν στους δρόμους, τότε βέβαια δεν έχει καμιά σχέση με οποιαδήποτε μορφή «δημοκρατίας». Και όταν η ίδια κυβέρνηση επροκαλείτο δημόσια (από τη στήλη μου στην *Ελευθεροτυπία* και αργότερα και από δυνάμεις της Αριστεράς, ακόμη και της κοινοβουλευτικής) να προχωρήσει σε άμεσο δημοψήφισμα για την έστω εκ των υστέρων έγκριση των μέτρων και το αγνόησε, τότε μόνο μορφή «κοινοβουλευτικής Χούντας»[25] μπορεί να χαρακτηριστεί!

Και αυτό, διότι βέβαια είναι φανερό ότι οι δικολαβισμοί του διοικητή

25. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιώ μόνο τον όρο «κοινοβουλευτική Χούντα» για να περιγράψω μια καθαρά ημιολοκληρωτική κυβέρνηση, την πρώτη μεταπολιτευτικά.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

του κοινοβουλευτικού λόχου, και αυτών που γράφουν τους λόγους του, ότι ο λαός τον επέλεξε για να κάνει «τομές», στις οποίες αυτός περιλαμβάνει τώρα όλες τις δομικές αλλαγές που δεν εφάρμοσαν ποτέ τα κόμματα εξουσίας, παρά τις πιέσεις της υπερεθνικής ελίτ, μοναδικό στόχο έχουν την παράκαμψη ενός κρίσιμου διλήμματος. Δηλαδή: ή πίστευε πραγματικά ότι ο λαός εγκρίνει τα μέτρα (για τα οποία βέβαια δεν ανακοίνωσε –εντελώς ανέντιμα– το παραμικρό προεκλογικά, ενώ γνώριζε πολύ καλά ότι θα τα πάρει[26], οπότε έπρεπε να προχωρήσει σε άμεσο δημοψήφισμα για να τον επιβεβαιώσει η λαϊκή ετυμηγορία, ή ψευδόταν (πάλι) ασύστολα για να αποφύγει τη λαϊκή κατα δίκη - ακριβώς όπως έκανε και η Ισλανδική ελίτ, μέχρι να αναγκαστεί από τη λαϊκή οργή στη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, με αποτέλεσμα την απόρριψη παρόμοιων μέτρων από το 93% του λαού! Και, φυσικά, αποτελούσε άλλη μια Γκεμπελική διαστρέβλωση της αλήθειας ο ισχυρισμός που επαναλάμβαναν οι ελίτ και τα καλοθρεμμένα παπαγαλάκια τους ότι μετά την απόρριψη των μέτρων θα ακολουθούσε ο ...κατακλυσμός, ενώ άλλοι μας θύμισαν ότι έξοδος από την ΟΝΕ σημαίνει Αργεντινή, «ξεχνώντας» ότι ήδη γινόμαστε... περήφανοι Λατινοαμερικάνοι μέσα στην ΕΕ, όπως το Μεξικό στη NAFTA!

Έτσι, στο οικονομικό επίπεδο, ήδη υπάρχει η υποδομή για να εφαρμοστούν τα μέτρα που θα οδηγήσουν στην πλήρη λατινοαμερικανοποίηση της χώρας, χωρίς να χρειάζεται πια (όπως στο παρελθόν) στρατιωτική Χούντα γι' αυτό (όπως άλλωστε και στην ίδια τη Λατινική Αμερική σήμερα!). Η κοινοβουλευτική Χούντα θα «αποφασίζει και διατάζει» παίρνοντας όλα τα μέτρα που θα επιβάλλουν οι ξένες και ντόπιες ελίτ, με την αποφασιστική βοήθεια του κοινοβουλευτικού λόχου της, των κομματικά ελεγχόμενων συνδικάτων που θα δίνουν «μάχες» για την τιμή των όπλων, των ΜΜΕ και ιδιαίτερα των κρατικών, που ήδη συναγωνίζονται αυτά του Τσαουσέσκου στην προβολή του «έργου» του περιπλανώμενου

26. Αυτό άλλωστε μόλις επιβεβαιώθηκε από τους πλέον αρμόδιους, τα μέλη της Γερμανικής ελίτ με τους οποίους συναλλασσόταν ο «Γιωργάκης» μέχρι πριν από μήνες. Έτσι, ο τότε Γερμανός Υπ. Οικονομικών Πέτερ Στάινμπρουκ, σε βιβλίο του που μόλις εκδόθηκε, αποκάλυψε ότι ήδη από τον Ιανουάριο του 2009 (εννέα μήνες πριν τις εκλογές!) ήταν ενήμερος ο Γ. Παπανδρέου για την πραγματική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και για τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν (Peer Steinbrück, *Unterm Strich*, (Σεπτέμβρης, 2010) βλ. και *Ελευθεροτυπία*, 6/10/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

«Ηγέτη»[27] και της «ανεξάρτητης δικαιοσύνης» που θα χαρακτηρίζει «παράνομες και καταχρηστικές» τις απεργίες που δεν βολεύουν τις ελίτ, και των σωμάτων καταστολής που θα παίζουν ρόλο εσωτερικής κατοχής, επιβάλλοντας επιτάξεις και συλλαμβάνοντας ως τρομοκράτες ακόμη και διαδηλωτές, σύμφωνα με τις εντολές των ελίτ. Αν λοιπόν κάνουμε τη λογική υπόθεση ότι η κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ δεν πρόκειται να ανατραπεί από μια μαζική αντίσταση τύπου «Ιουλιανών» δύο είναι τα σενάρια για το μέλλον:

Στο πρώτο σενάριο, η Ελλάδα θα λατινοαμερικανοποιηθεί πλήρως, πολιτικά και οικονομικά, ενώ η φτώχεια θα μεγαλώνει, καθώς τα άμεσα και έμμεσα (πολλαπλασιαστικά) αποτελέσματα από το πετσόκομμα μισθών και δημοσίων δαπανών θα ενεργούν πάνω στη συνολική ζήτηση. Η ανεργία θα γίνει μαζική, εφόσον ο μεν καταβαραθρωμένος, μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ/ΟΝΕ, ιδιωτικός παραγωγικός τομέας δεν έχει σχεδόν καμιά δυνατότητα απορρόφησης της ανεργίας, ενώ τώρα θα αδυνατεί να παίζει τον ιστορικό απορροφητικό ρόλο του ακόμη και ο δημόσιος τομέας. Ο συνδυασμός της ανεργίας και φτώχειας, με τα ανισομερή αποτελέσματα που θα έχουν οι έμμεσοι φόροι πάνω στα χαμηλά εισοδήματα, θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε ακόμη μεγαλύτερη ανισότητα, στην οποία ήδη είμαστε πρωταθλητές στην ΟΝΕ. Το αποτέλεσμα θα είναι η δημιουργία οάσεων για τους πλουσίους (ξένους και ντόπιους), ανάμεσα στις ερήμους της ανέχειας σε τερατουπόλεις όπως η Αθήνα, όπου παιδικές συμμορίες θα αλληλοσκοτώνονται στους δρόμους για τα ναρκωτικά (εκτός εάν τα νομιμοποιήσει και αυτά η Χούντα με στόχο την πλήρη αδρανοποίηση των νέων), όπως ακριβώς γίνεται σήμερα στο Μεξικό ή την Αργεντινή. Αυτά όλα δεν σημαίνουν, βέβαια, ότι «το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδας είναι πολιτικό (που) οφείλεται στους διεφθαρμένους και άχρηστους πολιτικούς, καθώς και στο θεσμικό πλαίσιο που τους αναδεικνύει», όπως υποστηρίζει μια εντελώς αποπροσανατο-

27. Επειδή για πρώτη φορά στη Μεταπολίτευση γίνεται παρόμοια μαζική προβολή ενός «Ηγέτη», ο οποίος δεν είναι μόνο ίσως ο πιο επικίνδυνος πρωθυπουργός της Μεταπολίτευσης, αλλά και είναι στη θέση αυτή μόνο κληρονομικώ δικαιώματι, ακριβώς όπως και ο Μπους τζούνιορ (με τον οποίο παρουσιάζει πολλές ομοιότητες), αναγκάστηκα να καταφύγω στον όρο «Γιωργάκης» για να εκφράσω όλα αυτά, τώρα που μόνο τα λαϊκά στρώματα τον χρησιμοποιούν υποτιμητικά, ενώ τα ΜΜΕ δεν τολμούν πια (για συμφεροντολογικούς λόγους) να το κάνουν.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

λιστική άποψη του συρμού[28], η οποία επικαλείται μεν την άμεση δημοκρατία, αλλά δεν θέτει καν θέμα κοινωνικοοικονομικού συστήματος, παγκοσμιοποίησης, ΕΕ κ.λπ.! Ούτε, βέβαια, η έξοδος από τη χρόνια κρίση μπορεί να έλθει με την ανυπακοή, όπως υποστήριζε ο Αμερικανός «αντιεξουσιαστής» Ζινν και κάποιοι εγχώριοι «αντισυστημικοί» που τον ακολουθούν, η οποία, από μόνη της, μπορεί να οδηγήσει σε κάποια «μερεμέτια» στο σύστημα και, το πολύ, σε εύκολα καταπνίξιμες εξεγέρσεις.

Αντίθετα, σύμφωνα με το δεύτερο σενάριο, για να ξεπεράσουμε την τωρινή κρίση, αλλά και να βάλουμε τις βάσεις για οριστική έξοδο από τη χρόνια κρίση του ελληνικού συστήματος, πρέπει, (όπως θα δούμε πιο συστηματικά στο επόμενο κεφάλαιο) να ξεκινήσει μια διαδικασία αυτοοργάνωσης που θα κατέληγε σε μια γενική απεργία διαρκείας με στόχο την επιβολή δημοψηφίσματος για τα μέτρα.

Αλλά, και στο πολιτικό επίπεδο είναι σαφή τα σημάδια της διαδικασίας λατινοαμερικανοποίησης, ή, σωστότερα, της συμπλήρωσης του κύκλου για τη μετατροπή της χώρας σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ. Αντίθετα, δηλαδή, με τη συχνά προβαλλόμενη άποψη στα ΜΜΕ ότι, με την υπαγωγή της Ελλάδας στην τρόικα, η χώρα έκλεισε τον κύκλο που άρχισε με τη μεταπολίτευση, κατά τη γνώμη μου, ο κύκλος που έκλεισε σήμερα άνοιξε πολύ πιο πριν, με το τέλος του εμφυλίου πολέμου, όταν μετά τη συντριβή της Αριστεράς άρχισε η διαδικασία μετατροπής της χώρας σε προτεκτοράτο - γεγονός που είχε αναγκάσει ακόμη και την «Καθημερινή» να χαρακτηρίσει τη χώρα ως το «αθλιέστερον προτεκτοράτο». Τότε, άρχισε ένας κύκλος όπου η Ελλάδα μετατράπηκε σε ένα σαφές πολιτικό προτεκτοράτο της αμερικανικής ελίτ που είχε αναλάβει την ηγεσία του δυτικού στρατοπέδου, η οποία επέλεγε σε συνεργασία με το Παλάτι, που έπαιζε ρόλο τοποτηρητή της, το πολιτικό προσωπικό που θα ασκούσε κυβερνητική εξουσία. Έτσι, το ημι-ολοκληρωτικό καθεστώς που καθιερώθηκε μετεμφυλιακά διατηρήθηκε μέχρι τη δεκαετία του 1960, όταν ο πόλεμος μεταξύ των εκπροσώπων της πολιτικής ελίτ, εξαιτίας της αναφανδόν στήριξης από το κατεστημένο της Δεξιάς σε βάρος του Κέντρου, οδήγησε στον Ανένδοτο, την πτώση της Δεξιάς, αλλά και στις πρώτες ρωγμές στο πολιτικό προτεκτοράτο που δημιουργούσε η δυναμική του πολιτικού και πολιτιστικού κινήματος, το οποίο είχε ξεκινήσει «από

28. Βλ. π.χ. Γιώργος Ν. Οικονόμου, *Ελευθεροτυπία* (5/3/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κάτω» και οδήγησε στην «Άνοιξη» της δεκαετίας του '60, τα Ιουλιανά, και στη συνέχεια στη συντριβή του κινήματος αυτού από τη Χούντα που εγκαθιδρύθηκε με το πράσινο φως της προστάτιδας δύναμης.

Αντίθετα όμως με τη δεκαετία του '50, οι διεθνείς και εσωτερικές συνθήκες ήταν ώριμες στη δεκαετία του '70 για να δημιουργηθεί ένα νέο είδος άτυπου προτεκτοράτου που δεν θα χρειαζόταν να στηρίζεται σε στρατιωτικές Χούντες, αλλά μόνο (στην ανάγκη - καλή ώρα!) σε κοινοβουλευτικές Χούντες. Τα οικονομικά και πολιτιστικά θεμέλια αυτού του νέου τύπου προτεκτοράτου τέθηκαν με την Χουντική επταετία, όταν αναδύθηκε μια καταναλωτική κοινωνία που πολιτιστικά διαπνεόταν από το τρίπτυχο «θρησκεία, πατρίδα, οικογένεια». Παράλληλα, οι διεθνείς συνθήκες και, κυρίως, η ανάδυση της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς που έφερε η μαζική εξάπλωση ενός νέου φαινομένου, της πολυεθνικής επιχείρησης (που σήμερα ελέγχει την παγκόσμια παραγωγή και το εμπόριο), οδήγησε σε αυτό που ονομάστηκε «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση», όπου –σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο αμερικανικής μονοκρατορίας– τόσο η οικονομική όσο και η πολιτική εξουσία διαχέεται σε πολλά κέντρα πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής δύναμης, δηλαδή - αυτό που ορίσαμε ως «υπερεθνική ελίτ» (κεφ. 5).

Στον ευρωπαϊκό χώρο, οι διευθυντικές ελίτ και κυρίως η γερμανική, με τις συνθήκες Μάαστριχτ και Λισαβόνας, ανέλαβαν τη θεσμοποίηση στην ΕΕ του ανοίγματος και απελευθέρωσης των αγορών που, όπως μπορεί να δειχθεί ακόμη και με την ορθόδοξη οικονομική θεωρία, σε μια οικονομική ένωση ευνοεί τα ισχυρότερα μέλη (από άποψη ανταγωνιστικότητας) σε βάρος των ασθενέστερων. Η δημιουργία της «καταναλωτικής οικονομίας με ξένα κόλυβα» και της συνακόλουθης «αναπτυξιακής φούσκας» δεν χρειαζόταν παρά τον καταλύτη για να σκάσει, δηλαδή την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που θα μετέτρεπε τη χώρα και σε τυπικό οικονομικό προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ, με τους γερμανικούς *Financial Times* να το ομολογούν σχεδόν ρητά.

Αναπόφευκτα, η δημιουργία ενός τυπικού οικονομικού προτεκτοράτου θα οδηγούσε και σε ένα άτυπο πολιτικό προτεκτοράτο, αθλιότερο μάλιστα ακόμη και αυτού της δεκαετίας του '50, εφόσον αντίθετα με αυτό, επιβλήθηκε αναίμακτα, μέσω της μετατροπής των περισσότερων πολιτών σε καταναλωτές. Η επιβεβαίωση της μετατροπής της χώρας σε πολιτικό προτεκτοράτο ήλθε με την πρόσδεση της χώρας στην αμερικανοισραηλινή «συνεργασία» που φανέρωσε η πρόσκληση από τον αρχηγό

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της κοινοβουλευτικής μας Χούντας προς έναν εγκληματία πρωθυπουργό που δεν δίστασε πριν λίγους μήνες να βάψει (για πολλοστή φορά) τα χέρια του με το αίμα άοπλων πολιτών και να κάνει πειρατεία σε ελληνικό πλοίο κακοποιώντας Έλληνες υπηκόους. Και αυτό, επειδή τόλμησαν να πλησιάσουν την περιοχή στην οποία οι Σιωνιστές έχουν επιβάλλει εδώ και δύο χρόνια ένα εγκληματικό εμπάργκο που ακόμη και ο ΟΗΕ έχει καταδικάσει ως παράνομο, με στόχο τον στραγγαλισμό του λαού της Γάζας που δεν ψήφισε τον εκλεκτό της υπερεθνικής ελίτ (και του «Γιωργάκη»), αλλά τη Χαμάς!

Όπως είναι γνωστό, το (εξ ορισμού) ρατσιστικό Σιωνιστικό κράτος, που από την ίδρυσή του έπαιζε τον ρόλο του χωροφύλακα της Δύσης στη Μέση Ανατολή, έχει αναλάβει στην παρούσα δεκαετία τον ρόλο του «υπαρχηγού» των ΗΠΑ στον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» στην περιοχή (δηλαδή στον πόλεμο ενάντια σε κάθε αντιστεκόμενο λαό στη Νέα Διεθνή Τάξη που ανέτειλε μετά την άνοδο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και την κατάρρευση του «υπαρκτού») που διεξάγει η υπερεθνική ελίτ υπό τη στρατιωτική ηγεσία της αμερικανικής. Η ελληνική πολιτική και οικονομική ελίτ στη μεταπολίτευση, και μέχρι τα μέσα περίπου της παρούσας δεκαετίας, προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί την υποστήριξη του ελληνικού λαού προς τους αγωνιζόμενους Αραβικούς λαούς και κυρίως τον Παλαιστινιακό, ώστε να «πουλήσει» φιλία στον Αραβικό κόσμο, τηρώντας κάποιες αποστάσεις από το εγκληματικό Σιωνιστικό κράτος. Άλλωστε ήταν οι Αραβικές χώρες (και όχι το Ισραήλ!) που υποστήριζε τις ελληνικές θέσεις στον ΟΗΕ στις συχνές προσφυγές για το Κυπριακό, ιδιαίτερα μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Από τα μέσα όμως της δεκαετίας αυτής σημειώνεται μια ριζική στροφή στην εξωτερική και αμυντική πολιτική της χώρας που εκδηλώνεται με τη στελέχωση του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Αμυντικών Αναλύσεων (ΙΑΑ - το επίσημο think tank του ελληνικού υπουργείου Άμυνας) από Πανεπιστημιακούς «ειδικούς», που στην πραγματικότητα λειτουργούν ως απλοί προπαγανδιστές της στρατηγικής της υπερεθνικής ελίτ, προωθώντας με κάθε μέσο την ανάγκη ενός άξονα Ελλάδας-ΗΠΑ-Ισραήλ και ιδιαίτερα την ανάπτυξη της «ελληνο-αμερικανο-ισραηλινής αμυντικής συνεργασίας». Αποκορύφωση αυτής της στροφής ήταν η κοινή Ελληνο-Ισραηλινή άσκηση «Ένδοξος Σπαρτιάτης» το 2008 που αποτελούσε προσομοίωση μιας αεροπορικής επιδρομής στο Ιράν, την οποία μάθαμε από τους... «New York Times». Όλα αυτά γεννούν το εύλογο ερώτημα μήπως

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η Κοινοβουλευτική Χούντα, πέρα από το πελώριο έγκλημα να μετατρέψει την Ελλάδα πάλι σε προτεκτοράτο, τώρα σχεδιάζει μαζί με το εγκληματικό Σιωνιστικό καθεστώς συμμετοχή σε έναν νέο (τον πιο καταστροφικό μέχρι τώρα) πόλεμο ενάντια στο Ιράν[29] - επειδή η τουρκική ελίτ δεν έχει καμιά διάθεση να διαπράξει κάτι παρόμοιο.

Αλλά πέρα από τη στροφή προς το εγκληματικό Σιωνιστικό κράτος υπάρχουν και άλλα παρόμοια δείγματα της διαδικασίας λατινοαμερικανοποίησης στην οποία εισήλθε η χώρα με την κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ. Όταν για παράδειγμα, ο Αρχηγός της Χούντας περιφερόταν στην Ευρώπη πριν το Μνημόνιο για να «σώσει την πατρίδα» και Γερμανοί δημοσιογράφοι δεν δίστασαν να του επαναλάβουν κατάμουτρα την άκρως προσβλητική ερώτηση αν θα πούλαγε κάποια νησιά για να λυθεί το πρόβλημα του Χρέους, αυτός δεν δίστασε να δώσει μια απάντηση που μόνο ο πρωθυπουργός μιας λατινοαμερικανικής Μπανανίας θα έδινε, ότι δηλαδή «υπάρχουν πιο ευφάνταστοι και αποτελεσματικοί τρόποι αντιμετώπισης του χρέους», και αντιπροτείνοντας αντί να αγοράσουν, να εκμεταλλευθούν οικονομικά τα νησιά! Την ίδια εικόνα κατώτερου έπαρχου της αυτοκρατορίας έδωσε αργότερα στις ΗΠΑ, όταν δήλωνε πλήρη συμπαράσταση στον «αγώνα ενάντια σε κάθε μορφή τυραννίας και καταπίεσης» - δηλαδή στα μαζικά εγκλήματα των ΗΠΑ σε Ιράκ, Αφγανιστάν κ.λπ.!

29. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, «Η ροζ επανάσταση στο Ιράν, η "Αριστερά" και η εκστρατεία αλλαγής καθεστώτος», περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, αρ. 20-21 (Καλοκαίρι 2009 - Χειμώνας 2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Ο ΜΟΝΟΔΡΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΛΥΣΗ

Ο «μονόδρομος» της κοινοβουλευτικής Χούντας

Η συστημική βία (οικονομική αλλά και αστυνομική) στην Ελλάδα σήμερα έχει πάρει διαστάσεις που έχουν οδηγήσει στη μετατροπή της μεταπολιτευτικής κοινοβουλευτικής «δημοκρατίας» σε σαφή κοινοβουλευτική Χούντα - ένα μόλις στάδιο πριν και την τυπική αναστολή βασικών διατάξεων του Συντάγματος. Οι λόγοι που εξηγούν αυτή την μετατροπή είναι οι εξής:

— η κυριολεκτική υφαρπαγή της λαϊκής ψήφου τον Οκτώβρη του 2009 με απατηλό προεκλογικό πρόγραμμα, που εάν είχε κάποια σχέση με το συνηθισμένο κρατικιστικό «σοσιαλιστικό» πρόγραμμα, οπωσδήποτε δεν είχε καμιά σχέση με το αντίθετο νεο/σοσιαλφιλελεύθερο πρόγραμμα της δραστικής συρρίκνωσης του δημοσίου τομέα, που ξεδιάντροπα σήμερα ο πρόεδρος της «Σοσιαλιστικής» Διεθνούς τον ανάγει στον «μεγάλο ασθενή» που οδήγησε στην σημερινή χρεοκοπία. Και αυτό, όταν, όπως είδαμε στο Πρώτο Μέρος, ο δημόσιος τομέας είναι απλό σύμπτωμα της δομικής κρίσης ενός εξωστρεφούς μοντέλου «ανάπτυξης, όπως το ελληνικό και όχι η αιτία του.

— η σαφής περιφρόνηση της βούλησης των εκατοντάδων χιλιάδων απεργών και διαδηλωτών, αλλά και του αιτήματος για δημοψήφισμα που θα μπορούσε, έστω εκ των υστέρων, να νομιμοποιήσει ή να απορρίψει τα εξοντωτικά μέτρα που επέβαλλε η κυβέρνηση. Δηλαδή, τα μέτρα που επέβαλαν οι ντόπιες και ξένες ελίτ, μόνο και μόνο για να αποφευχθεί η χρεοκοπία των πιστωτών «μας» (γερμανικές, γαλλικές, αλλά και ελληνικές Τράπεζες - π.χ. η Eurobank του Λάτση που αγωνίστηκε για να αποκρύψει την «έκθεσή» στον κίνδυνο ελληνικής χρεοκοπίας![1]) σε βάρος

1. Izabella Kaminska, "Greek tycoons and EU commissioners", FT Alphaville, *The Financial Times* (29/4/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εκατοντάδων χιλιάδων ανάμεσα στα χαμηλά στρώματα στην Ελλάδα που καταδικάζονται, αντί αυτών, στη χρεοκοπία!

— η σχεδόν Χουντική χρησιμοποίηση των καναλιών, και ιδιαίτερα των κρατικών, για να αποκρύψουν τη λαϊκή οργή στη συστημική βία και να συσκοτίσουν (με τη βοήθεια γνωστών κομισαρίων του συστήματος και παπαγαλακιών) τις πραγματικές αιτίες της κρίσης για τις οποίες αποκλειστικά ευθύνονται οι ντόπιες και ξένες οικονομικές και πολιτικές ελίτ, οι οποίες όμως δεν θα αναγκαστούν να θυσιάσουν ούτε μια ... πισίνα από τις δεκάδες χιλιάδες που κοσμούν τις βίλες τους. Αντίθετα, πετσοκόβονται οι χαμηλοί (συγκριτικά με τα ευρωπαϊκά επίπεδα) μισθοί και συντάξεις, καταργούνται χιλιάδες θέσεις εργασίας στον δημόσιο τομέα, διευκολύνονται οι απολύσεις στον ιδιωτικό τομέα, κ.λπ. Τα κρατικά κανάλια έχουν μετατραπεί σε διαφημιστικά κανάλια της κοινοβουλευτικής Χούντας και του αρχηγού της, που μόνο σε ολοκληρωτικά καθεστώτα βλέπαμε. Χαρακτηριστικά, όταν την Πρωτομαγιά όλα τα διεθνή κανάλια (BBC, AlJazeera κ.λπ.) είχαν πρώτη είδηση τις βίαιες συγκρούσεις στην Αθήνα, η ΕΡΤ τις παρουσίαζε σαν «μικροεπεισόδια» στα ψιλά των ειδήσεων, ενώ είχε σπαταλήσει μισή ώρα για να αναμεταδίδει τους ...δεκάρικους «πατριωτικούς» λόγους του αρχηγού της Χούντας και των παρακαθημένων του. Απο τότε, σχεδόν ολα τα δελτία ειδήσεων θα σπαταλήσουν συνήθως τον μισό διαθέσιμο χρόνο για να προβάλλουν καθε πολυδάπανο ταξίδι του Ηγέτη και της πολυπληθούς ακολουθίας του ανά τον κόσμο (που μέχρι σήμερα έχει κάνει αρκετές φορές τον γύρο της γης, με στόχο να πείσει τις ξένες ελίτ για την αποτελεσματικότητα των μέτρων που παίρνει ...καθ' υπαγόρευση τους!). Και αυτό ενώ οι «υπήκοοι» του καταδικάζονται σε ανεργία και φτώχεια και το μόνο που δεν λέει (δημόσια, τουλάχιστον) γι' αυτούς είναι το ιστορικό «ας φανε παντεσπάνι»!

— η αστυνομο-τρομοκρατία που επιβάλλεται δήθεν για την «προστασία» του πολίτη από την «τρομοκρατία», τους «κουκουλοφόρους» κ.λπ. Στην πραγματικότητα, όμως, η αστυνομο-τρομοκρατία μοναδικό στόχο έχει την κατατρομοκράτηση των μεσαίων στρωμάτων, που για πρώτη φορά ίσως στη ζωή τους ξεπερνούν τους επαγγελματίες πολιτικούς που τους εξαπάτησαν, καθώς και τους κομματικούς εγκάθετους στα συνδικάτα. Ο χείμαρρος οργής έξω από την Βουλή στις 5 του Μάη, που δεν έκανε τις συνηθισμένες ανώδυνες (για τις ελίτ) πορείες, αποτελούσε εντελώς άλλο κόσμο από τον αμέριμνο κόσμο των ελίτ μέσα στη Βουλή και στα ΜΜΕ τους, καθώς και των οργανωμένων κομματόσκυλων - γι'

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αυτό και αντιμετωπίστηκε με τόνους χημικών: για να καταλάβουν όλοι ποιοι είναι τα πραγματικά αφεντικά στη «δημοκρατία» μας που μπορούν να παίρνουν τις όποιες αποφάσεις σε βάρος τους...

— το μεγαλύτερο όμως έγκλημα της κοινοβουλευτικής Χούντας είναι η κατάφωρη διαστρέβλωση της αλήθειας, χωρίς να δίνεται καν η δυνατότητα από τα ΜΜΕ, και ιδιαίτερα τα κρατικά, για οποιοδήποτε πραγματικό διάλογο - κάτι που ούτε η Θάτσερ τόλμησε όταν ισχυριζόταν ότι «δεν υπάρχει εναλλακτική λύση». Έτσι, ο πρωθυπουργός και τα παπαγαλάκια του επαναλαμβάνουν συνεχώς το ασύστολο ψέμα ότι δήθεν τα κτηνώδη μέτρα του ΔΝΤ και της Ευρωζώνης είναι «μονόδρομος» και ότι «η εναλλακτική πορεία θα ήταν καταστροφή, μεγαλύτερος πόνος για όλους». Ο Πρωθυπουργός της κοινοβουλευτικής Χούντας δεν δίστασε μάλιστα να δηλώσει στην Βουλή ότι «δεν έχει ακούσει εναλλακτική λύση», πράγμα που υποδηλώνει είτε ασχετοσύνη, είτε απόπειρα περαιτέρω εξαπάτησης. Όπως είναι γνωστο, σημαντικοί διεθνείς αναλυτές και οικονομολόγοι –ακόμη και του Χαρβαρντ!– έχουν δείξει ότι είναι ακριβώς ο δήθεν μονόδρομος που είναι καταστροφικός για την Ελλάδα και όχι η εναλλακτική λύση. Ακόμη και την Αργεντινέζικη λύση υποστηρίζουν κάποιοι ξένοι Πανεπιστημιακοι[2] ως καλύτερη, δεδομένου ότι κάτω από τη λαϊκή πίεση, τμήμα της Αργεντινέζικης ελίτ έδιωξε το ΔΝΤ και μπόρεσε στη συνέχεια να πάρει και κάποια μέτρα, πέρα από αυτά που είχαν μοναδικό στόχο τη «σωτηρία των πιστωτών». Όμως, αυτό ακριβώς το έγκλημα διαπράττει σήμερα η κοινοβουλευτική («σοσιαλιστική») Χούντα για χάρη δήθεν του εθνικού συμφέροντος, «ξεχνώντας» τη βασική σοσιαλιστική αρχή ότι στα οικονομικά θέματα υπάρχει μόνον ταξικό συμφέρον, ειδάλλως ο σοσιαλισμός δεν έχει νόημα. Και μάλιστα, όταν ακόμη και (αστοί) έγκυροι διεθνείς αναλυτές τονίζουν ότι «αυτό που ζητούν σήμερα από την Ελλάδα (ΕΕ/ΔΝΤ) είναι αυτό που έκανε η Λατινική Αμερική στη δεκαετία του 1980 (και) οδήγησε σε δέκα χαμένα χρόνια, για χάρη των ξένων πιστωτών»[3].

2. George Irvin, "Greece still has a choice", *The Guardian* (3/5/2010).
3. Martin Wolf, "A bail-out for Greece is just the beginning", *The Financial Times* (4/5/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η Ελλάδα κάτω από την Τρόικα

Η ηγετική κλίκα στο κυβερνών κόμμα, αφού εξάντλησε κάθε μέθοδο εξαπάτησης του λαού για να πάρει την εξουσία, προσποιούμενη ότι δεν ήξερε το μέγεθος της επερχόμενης κρίσης, και αφού προχώρησε στη συνέχεια στην υιοθέτηση των (προσχεδιασμένων από τους διεθνείς οργανισμούς!) ληστρικών μέτρων, όχι μόνο χωρίς να διαθέτει την παραμικρή λαϊκή νομιμοποίηση γι' αυτά, αλλά και αγνοώντας θρασύτατα το αίτημα για δημοψήφισμα, στη συνέχεια, εν πλήρη γνώσει της ύπαρξης εναλλακτικών λύσεων, παρέδωσε τη χώρα στο έλεος του ηγετικού ληστρικού θεσμού της υπερεθνικής ελίτ: το ΔΝΤ. Προφανώς, οι εναλλακτικές λύσεις, δεν κρίθηκαν... σοβαρές από τους συμβουλάτορες της κλίκας, όπως προκύπτει από δηλώσεις βουλευτών της Χουντας[4]. Στην πραγματικότητα, βέβαια, ο λόγος της απόρριψης παρόμοιων εναλλακτικών λύσεων ήταν ότι θα θιγόντουσαν καίρια τα συμφέροντα των ντόπιων και ξένων ελίτ που ουσιαστικά επέλεξαν το ΠΑΣΟΚ, ακριβώς επειδή μόνο ένα δήθεν «σοσιαλιστικό» κόμμα, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, θα μπορούσε να εξαπατήσει αποτελεσματικά τον λαό και να περάσει τα σημερινά πρωτόγνωρα μέτρα που καταδικάζουν μεγάλα λαϊκά στρώματα σε πολύχρονη μαζική ανεργία και φτώχεια.

Επειδή, μάλιστα, το παραμύθι των «κακών» Γερμανών και κερδοσκόπων ξέφτισε, η κυβέρνηση της εξαπάτησης δεν δίστασε να καταφύγει (με τη βοήθεια των συστημικών ιδεολόγων[5]) στη δοκιμασμένη μέθοδο αποπροσανατολισμού του λαού από την πραγματική λαίλαπα: τον πόλεμο - έστω και αν, ελλείψει πραγματικού, αυτός είναι ο «πόλεμος» κατά της «τρομοκρατίας». Παρόλα αυτά, ο πρωθυπουργός της εξαπάτησης δεν δίσταζε να μιλά συνεχώς για «σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» και να δηλώνει «πιο σοσιαλιστής», τη στιγμή μάλιστα που ο ίδιος και ο κομματικός λόχος του, όχι μόνο δεν τόλμησαν να υιοθετήσουν εναλλακτικές λύσεις, αλλά ούτε καν είχαν την στοιχειώδη εντιμότητα να παραιτηθούν, όπως θα έκαναν αν είχαν την παραμικρή σχέση με τις «σο-

4. Βλ. π.χ. τις δηλώσεις Φλωρίδη στην εκπομπή της NET Press (20/4/2010).
5. Βλ. π.χ. Ν. Μαραντζίδης, «Η εκκωφαντική σιωπή της αντισυστημικής Αριστεράς,» *Το Βήμα* (18/4/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σιαλιστικές» αρχές που πρεσβεύουν[6]. Αντίθετα, επέλεξαν τον ρόλο του άμεσου αυτουργού σε ένα από τα μεγαλύτερα ίσως εγκλήματα σε βάρος του ελληνικού λαού: τη Λατινοαμερικανοποίηση της χώρας. Δηλαδή, την κατάσταση όπου οι ελίτ, αφού καταχρεώσουν τους λαούς τους, κλέβοντας ουσιαστικά το δημόσιο με τις μίζες, τις ύποπτες συμβάσεις και τα έργα βιτρίνας (π.χ. Ολυμπιακοί) –αντί να επενδύσουν στην παραγωγική δομή της χώρας– ενώ συγχρόνως φοροδιαφεύγουν και εισφοροδιαφεύγουν ασύστολα, στη συνέχεια καλούν το ΔΝΤ (στην περίπτωσή μας, πασπαλισμένο με... ευρωπαϊκή σάλτσα) να πετσοκόψει τα εισοδήματα των αδυνάτων και τις κοινωνικές υπηρεσίες, ενώ οι ίδιοι φυγαδεύουν τα κεφάλαια που συσσώρευσαν με παρόμοιους τρόπους στο εξωτερικό.

Έτσι, ενώ ο ελληνικός λαός καλείται να «ματώσει», όσο ίσως ποτέ άλλοτε στη μεταπολεμική περίοδο, όχι μόνο με την καθίζηση των εισοδημάτων και των συντάξεων αλλά και με την κατεδάφιση κάθε μετα-Χουντικής κοινωνικής κατάκτησης, η αγυρτεία των ντόπιων ελίτ έχει ήδη εξάγει πάνω από 10 δις. Ευρώ σε ξένες καταθέσεις και τώρα επιδίδεται στην αγορά ακινήτων αξίας εκατομμυρίων Ευρώ σε Λονδίνο, Παρίσι και Ν. Υόρκη[7], με τις ευλογίες βέβαια της «σοσιαλιστικής» κυβέρνησης που δεν έπαιρνε κανένα μέτρο παρεμπόδισης της μαζικής φυγάδευσης κεφαλαίων. Και αυτό, ενώ τα κεφάλαια αυτά θα μπορούσαν κάλλιστα να χρησιμοποιηθούν για την αποπληρωμή σημαντικού τμήματος του πελώριου Χρέους, το οποίο άλλωστε δημιουργήθηκε άμεσα ή έμμεσα από τις ίδιες ελίτ - και όχι απλά από την παθολογική επέκταση του δημοσίου τομέα που κάποιοι φαίνεται θεωρούν προϊόν... παρθενογένεσης[8] και όχι ως αποτέλεσμα της αντίστοιχης παθολογίας του ελληνικού ιδιωτικού τομέα! Επάξια, επομένως, η σημερινή πολιτική και οικονομική ελίτ θα περάσει στο πάνθεον της ελληνικής ιστορίας με τη διάκριση μιας μοναδικής επίδοσης στην πολιτική απάτη και την κλεπτοκρατία, αντίστοιχα.

6. Φυσικά, τώρα που υπάρχουν και επίσημες μαρτυρίες ότι ο «Γιωργάκης», μήνες πριν τις εκλογές, ήξερε το επακριβές μέγεθος της κρίσης και τα μέτρα που θα έπρεπε να πάρει, αλλά παρόλα αυτά δεν δίστασε να μιλά προεκλογικά για σοσιαλισμό και αυξήσεις μισθών, αποδείχνεται ένας κοινός απατεώνας επαγγελματίας πολιτικός, όπως και αυτοί από το λόχο του που εξακολουθούν να τον στηρίζουν.

7. Κ. Σιωμόπουλος, «Οι καταθέσεις πέταξαν για το Μέιφερ» *Το Βήμα* (18/4/2010).

8. Βλ. τις απόψεις νεοφιλελευθέρων (Ανδριανόπουλος) και σοσιαλφιλελευθέρων (Τσούκαλης, Φλωρίδης) στην εκπομπή Press, ό.π.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Όμως, παρά τα ληστρικά μέτρα της ΕΕ και του ΔΝΤ, η χρεοκοπία απλώς αναβάλλεται, εφόσον ο «μηχανισμός» που συμφωνήθηκε με την τρόικα δίνει λύση μόνο στο άμεσο πρόβλημα της ρευστότητας, αλλά όχι και στο μακροπρόθεσμο πρόβλημα της φερεγγυότητας που δημιουργεί η δυναμική του υπέρογκου χρέους σε συνδυασμό με τα τοκογλυφικά επιτόκια (5%) που μας επέβαλαν οι «εταίροι» μας για να μας «βοηθήσουν» με το αζημίωτο! Αυτό συμπεραίνουν διεθνούς κύρους αναλυτές[9], οι οποίοι κάθε άλλο παρά «μπακαλίστικους» υπολογισμούς κάνουν, όπως τους παρουσίασαν κάποιοι ανυποψίαστοι υποστηρικτές της...αξιοπιστίας του κυβερνητικού Προγράμματος Σταθερότητας![10] Το ίδιο, άλλωστε, το ΔΝΤ ουσιαστικά επιβεβαιώνει τους υπολογισμούς αυτούς και φέρεται ότι δήλωσε στον σοβαροφανή υπάλληλο της τρόικας (που παριστάνει τον Υπουργό Οικονομικών της χώρας) ότι μέχρι το 2014 το Χρέος μας θα έχει φθάσει το 150% του ΑΕΠ (από 120% σήμερα) - γεγονός που, όπως υπολογίζεται, σημαίνει πως τα επόμενα πέντε χρόνια θα πληρώσουμε για τοκοχρεωλύσια €240 δις. ευρώ, όσο περίπου το σημερινό μας ΑΕΠ![11] Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι σε δημοσκόπηση του Reuters, πολλοί οικονομολόγοι βλέπουν βέβαιη τη χρεοκοπία τα προσεχή χρόνια, ενώ ο Daniel Gros, διευθυντής του κέντρου ευρωπαϊκών μελετών, δηλωνε ότι «κάποια μορφή χρεωκοπίας είναι σήμερα τόσο πιθανή που γίνεται το κεντρικό σενάριο»[12].

Φυσικά, η κατάσταση δεν άλλαξε από τότε, παρά το εντεινόμενο καθημερινά «μάτωμα» των λαϊκών στρωμάτων και τα περιφερόμενα τσίρκα του «Γιωργάκη» και του ανεκδιήγητου «υπουργού» των Οικονομικών (Παπακωνσταντίνου) στις πρωτεύουσες των μητροπολιτικών κέντρων, εκλιπαρώντας ξένες επενδύσεις. Έτσι, τα 'spreads' των ελληνικών ομολόγων στα τέλη Σεπτέμβρη ήταν ακόμη στα απίθανα επίπεδα του Μάη, πριν να γίνει η αποικιακή σύμβαση με την τρόικα, με τα 10χρονα ομόλογα να πληρώνουν επιτόκια σχεδόν 12% (όσο δηλαδή και τα ληστρικά

9. Βλ. π.χ. Wolfgang Münchau, "Greece's bail-out only delays the inevitable", & Alan Beattie, "Greek bail-out teams face hard balancing act", *Financial Times* (18/4/2010).
10. Βλ. «Εργολαβία πήρε ο Μινχάου(ζεν) τη "χρεοκοπία Ελλάδας"», «Ε» (20/4/2010).
11. A. Sakoui & K. Hope, "Markets gear up for Greek debt restructuring", *Financial Times* (21/4/2010).
12. R. Atkins & K. Hope, "Greece faces risk of spiralling into default", *Financial Times* (22/4/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

επιτόκια που πολλοί καταναλωτές πληρώνουν στην πιστωτική κάρτα τους) και τα 2χρονα ομόλογα να πληρώνουν επιτόκια (πάνω από 10%, που δεν είχαν μεν καμμιά σχέση με επιτόκια «ισχυρών χωρών», όπως αρέσκεται να αποκαλεί τη χώρα που «κυβερνά» ο «Γιωργάκης»), αλλά ήταν περίπου ίδια με αυτά του διαλυμένου από την υπερεθνική ελίτ... Πακιστάν! Και ήταν μόνο στα τέλη Οκτώβρη, όταν είχε πια γίνει φανερό ότι τα λαϊκά στρώματα «έσκυβαν το κεφάλι» στις ελίτ, προδομένα από τα συνδικάτα των κομματικών εγκαθέτων και με την Αριστερά να ενδιαφέρεται περισσότερο για τα... αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών, που τα spreads άρχισαν καθοδική πορεία, με τους πιστωτές μας να ανησυχούν πια λιγότερο για την πλήρη αποπληρωμή τους. Παρά λοιπόν τις συνεχιζόμενες ψευδολογίες τους, η χρεοκοπία (με τη μορφή αναδιάρθρωσης του χρέους) απλώς αναβλήθηκε, (εφόσον βέβαια η λαϊκή αντίδραση εξακολουθήσει να είναι υποτονική) - μέχρις ότου εξαλειφθεί το πρωτογενές δημοσιονομικό έλλειμμα[13].

Το πραγματικό, επομένως, δίλημμα για τον ελληνικό λαό δεν είναι χρεοκοπία ή όχι. **Το πραγματικό δίλημμα είναι: χρεοκοπία με βάση τους επαχθείς όρους που μας επιβάλλουν οι «εταίροι» μας, ή χρεοκοπία στην οποία θα επιβάλουμε τους δικούς μας όρους.** Εάν η απόφαση αφεθεί στις ντόπιες και ξένες ελίτ, θα συνεχιστεί η σημερινή διαδικασία που θα γονατίσει κυριολεκτικά τον ελληνικό λαό με στόχο να μη χάσουν οι πιστωτές μας. Αντίθετα, η εντατικοποίηση της κοινωνικής πάλης και ο αγώνας για αυτο-οργάνωση, πέρα από τις ελίτ και τα ελεγχόμενα από αυτές συνδικάτα κ.λπ., μπορεί ν' ανατρέψει αυτή τη διαδικασία και να οδηγήσει στην άμεση μονομερή έξοδο από την ΟΝΕ και την ΕΕ, η οποία θα πρέπει να συνοδευθεί από ένα ολοκληρωμένο «πακέτο» μέτρων σαν αυτό παρακάτω, που θα στοχεύει στην πραγματική φορολογική σύλληψη των ντόπιων ελίτ και στον παράλληλο εξαναγκασμό των ξένων ελίτ, που έχουν σημαντικό μέρος της ευθύνης για την έκρηξη του χρέους, να θυσιάσουν τμήμα του κεφαλαίου τους και να δεχτούν τη μακροπρόθεσμη αποπληρωμή, με χαμηλά επιτόκια. Έτσι, θα άνοιγε ο δρόμος για τη δημιουργία των προϋποθέσεων μιας αυτοδύναμης (όχι αυτάρκους) οικονομίας χωρίς χρέη, (την οποία θα έλεγχαν άμεσα οι ίδιοι οι πολίτες (οι «δήμοι»)

13. James Mackintosh, "Greeceunlikely to default innexttwoyears", *Financial Times* (8/9/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

και όχι οι ντόπιες και ξένες ελίτ), της «δημοτικοποίησης» των μέσων παραγωγής (δηλαδή του άμεσου συλλογικού τους ελέγχου από τους πολίτες, αντί της αποτυχημένης ιδιωτικοποίησης ή κρατικοποίησής τους) και, τέλος, της συνομοσπονδιακής κατανομής των οικονομικών πόρων σε μια αποκεντρωμένη ελληνική συνομοσπονδία «δήμων»[14].

Η κατ' εξακολούθηση εξαπάτηση της Χούντας και οι δύο κόσμοι στη σημερινή Ελλάδα

Η κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ επιδόθηκε, περισσότερο από οποιαδήποτε ίσως άλλη κυβέρνηση της μεταπολίτευσης, σε μια πρωτοφανή, συστηματική και κατ' εξακολούθηση εξαπάτηση του ελληνικού λαού, εκμεταλλευόμενη το γεγονός ότι όλα τα ελεγχόμενα από τις ελίτ ΜΜΕ ουσιαστικά τη στήριζαν όσον αφορά στο θέμα του «Μονόδρομου» - παρά τις μικροδιαφορές τακτικής που επικαλείτο η ΝΔ για ψηφοθηρικούς και μόνο λόγους.

- Η αρχική εξαπάτηση αφορούσε, όπως είδαμε, την υφαρπαγή της λαϊκής ψήφου, με κατάφωρα ψευδείς υποσχέσεις, και ενώ η ηγεσία του κυβερνώντος κόμματος, όπως και η πολιτική ελίτ γενικότερα, είχαν πλήρη γνώση για την κρίση, η οποία ήταν από καιρό έτοιμη να εκραγεί. Δηλαδή, από τη στιγμή που έγινε κοινή συνείδηση ότι το μεταπολιτευτικό «αναπτυξιακό μοντέλο» της Ελλάδας ήταν μια «φούσκα» που βασικά στηριζόταν, πρώτον, στον δανεισμό, ο οποίος έγινε φθηνότερος με την ένταξη στο ευρώ, και δεύτερον, στις Κοινοτικές επιχορηγήσεις, που στην πραγματικότητα δινόντουσαν από τις ευρωπαϊκές ελίτ όχι για να βοηθήσουν την «ανάπτυξή» μας (ευκαιρία που, σύμφωνα με τη ρεφορμιστική Αριστερά και τμήμα της «ελευθεριακής», απλώς σπατάλησε η δική μας «διεφθαρμένη και ανίκανη» ελίτ!), αλλά για να συγκαλυφθεί η αναπόφευκτη παράλληλη αποδιάρθρωση της παραγωγικής δομής της χώρας. Αναπόφευκτη, διότι η δομή αυτή ήταν βασικά δασμοβίωτη, εφόσον ο ιδιωτικός τομέας μας δεν δημιούργησε ποτέ μια παραγωγική και ανταγωνιστική –με βάση τα διεθνή καπιταλιστικά πρότυπα– δομή

14. Βλ. *Η Παγκόσμια Κρίση, η Ελλάδα και το Αντισυστημικό Κίνημα*, (Κουκκίδα, 2009), κεφ. 14.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στη μεταποίηση και τη γεωργία. Έτσι, όταν ο δανεισμός έγινε πολύ πιο δύσκολος, εξαιτίας των συνεπειών της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 (η οποία ήδη μετατρέπεται σε δημοσιονομική κρίση, αφού πρώτα υποχρεώθηκε ο δημόσιος τομέας να «πληρώσει τα σπασμένα» του ιδιωτικού), ενώ παράλληλα οι Κοινοτικές επιχορηγήσεις άρχισαν να στερεύουν, εξαιτίας της επέκτασης της ΕΕ στην Ανατολική Ευρώπη, τότε ήλθε η ώρα να σκάσει η ελληνική «φούσκα».

- Στη συνέχεια, ακολούθησε η εξαπάτηση για τη δικαιολόγηση των μέτρων. Έτσι, για να αιτιολογηθεί το αρχικό ψέμα της δήθεν άγνοιας για τα μέτρα (που και τα δυο κόμματα εξουσίας ήξεραν πολύ καλά ότι θα έπαιρνε οποιοδήποτε κόμμα εκλεγόταν, αφού άλλωστε όλες οι εκθέσεις των θεσμών της υπερεθνικής ελίτ –ΔΝΤ, ΟΟΣΑ κ.λπ.– από χρόνια μιλούσαν γι' αυτά) ξεκίνησε μια εκστρατεία πατριδοκαπηλίας στην οποία μόνο Χούντες συνήθως καταφεύγουν. Έπρεπε, λοιπόν, να συστρατευθούν «όλοι, από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας μέχρι τον τελευταίο πολίτη» για να σωθεί δήθεν η «πατρίδα» που κινδύνευε, και να δεχτούν τα άγρια μέτρα που καμιά άλλη χώρα της Ευρωζώνης δεν εισήγαγε ή σχεδιάζει να εισαγάγει. Όμως, όχι μόνο ουσιαστικά εξαιρέθηκαν τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα από τη συστράτευση, αλλά και αν κινδυνεύει σήμερα η χώρα, στην πραγματικότητα, κινδυνεύει από τους «εταίρους» της στην ΟΝΕ που της αφαίρεσαν και το τελευταίο ίχνος οικονομικής κυριαρχίας, ενώ ο Πρωθυπουργός θρασύτατα βαφτίζει «απελευθέρωση» της χώρας την απαρέγκλιτη εφαρμογή των ληστρικών μέτρων που μας επέβαλε το Διευθυντήριο στις Βρυξέλλες - όπως ακριβώς στο Οργουελικό «1984» ο δικτάτορας βάφτιζε τον πόλεμο ειρήνη! Αντίθετα, με την έξοδο από την ΕΕ και την Ευρωζώνη, και ένα συμπληρωματικό πακέτο μέτρων που θα υποχρέωνε τα προνομιούχα στρώματα να πληρώσουν το χρέος, θα αποφευγόταν τόσο η μαζική ανεργία όσο και η αντίστοιχη φτώχεια, όπου καταδικάζουν τα μέτρα αυτά την πλειοψηφία του ελληνικού λαού. Ακόμη και η Βρετανία που διαθέτει νόμισμα πολύ πιο ευέλωτο από τη δραχμή στην κερδοσκοπία (γιατί είναι αποθεματικό νόμισμα) δεν είχε πρόβλημα να αγνοήσει τις «συστάσεις» της Κομισιόν για (σημαντικά μικρότερο) πετσόκομμα των δημοσίων δαπανών, ακριβώς γιατί δεν είχε τον «κορσέ» της Ευρωζώνης να την εμποδίζει στις κινήσεις της.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Είναι όμως χαρακτηριστικό της εξάρτησης της ελληνικής ελίτ από τις Ευρω-ελίτ ότι, ενώ θεωρεί καταστροφή την εθελούσια έξοδο από την ΕΕ και την Ευρωζώνη (που θα γινόταν με τους όρους μας), θα δεχόταν ασυζητητί (όπως τώρα δέχεται ακόμη και την παραπομπή στο ΔΝΤ!) την αποπομπή μας από την ΟΝΕ, αν την επέβαλαν (με τους δικούς τους όρους βέβαια) οι ελίτ αυτές, όπως ήδη συζητούν [15].

- Κατόπιν, ήλθε η εξαπάτηση για τη δήθεν «φορολογική επανάσταση» που επικαλείται η (συστηματικά και ασύστολα) ψευδόμενη ηγεσία του ΠΑΣΟΚ, την οποία μάλιστα παρουσίασε και σαν «αντιστάθμισμα» για το πετσόκομμα των εισοδημάτων. Στην πραγματικότητα, όμως, αυτό που έκανε το φορολογικό νομοσχέδιο ήταν κάποια «αναδιανομή» του φορολογικού βάρους από τα χαμηλά στρώματα στα μεσαία, αφήνοντας στο απυρόβλητο μεγάλα εισοδήματα και περιουσίες. Δηλαδή, τα μεσαία στρώματα, τα οποία στην Ελλάδα, λόγω της απουσίας ισχυρού ιδιωτικού τομέα, ανήκουν είτε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, είτε στα αλληλοπλεκόμενα με αυτόν ιδιωτικά επαγγέλματα, όχι μόνο κτυπιούνται αλύπητα από τα δημοσιονομικά μέτρα, αλλά κλήθηκαν να πληρώσουν και επιπλέον φόρους. Από την άλλη μεριά, οι δήθεν σημαντικές φορολογικές επιβαρύνσεις για τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα αποτελούσαν στην πραγματικότητα θεωρητικές ασκήσεις επί χάρτου. Και αυτό, διότι η απόκρυψη των μεγάλων εισοδημάτων και περιουσιών είναι σήμερα δυνατή όχι μόνο στην Ελλάδα, με το γνωστό χάλι του φορολογικού μηχανισμού, αλλά και σε κάθε καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, λόγω των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών κεφαλαίου που προσφέρουν δεκάδες, νομότυπους ή μη, τρόπους - καθώς και χιλιάδες θέσεις εργασίας σε σχετικά ειδικευμένους φοροτεχνικούς κ.λπ. Ο μόνος, επομένως, αποτελεσματικός τρόπος για την πραγματική σύλληψη της πελώριας φοροδιαφυγής των οικονομικών ελίτ και των προνομιούχων στρωμάτων, που είναι άλλωστε οι κυρίως ωφελημένοι από την αναπτυξιακή «φούσκα» και έπρεπε κατ' αρχήν να πληρώσουν αντί για τα συνήθη «υποζύγια», είναι αυτός που δεν θα επιχειρήσουν ποτέ τα κόμματα εξουσίας, τα οποία άμεσα η έμμεσα χρηματοδοτούνται από τις ίδιες ελίτ. Δηλαδή, αρχικά, η γενική απογραφή

15. Wolfang Munchau, "Shrink the eurozone, or create a fiscal union", *The Financial Times* (14/3/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της μεγάλης ακίνητης και κινητής περιουσίας (σκάφη, πολυτελή αυτοκίνητα κ.λπ.), καθώς και των καταθέσεων, επενδύσεων σε ομόλογα, μετοχές, τίτλους κ.λπ. στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό και, στη συνέχεια, η επιβολή εκτάκτου δραστικού φόρου περιουσίας.

- Τέλος, σε όλες αυτές τις μορφές εξαπάτησης ήλθε να προστεθεί και η εξαπάτηση για τη δήθεν λαϊκή νομιμοποίηση των μέτρων, όπου το θράσος της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ ξεπέρασε κάθε όριο. Όχι μόνο εξαπάτησε τον λαό για να κερδίσει τις εκλογές, αλλά και αγνόησε τις προτάσεις για δημοψήφισμα πάνω στα μέτρα, παρόλο που επανειλημμένα προκλήθηκε γι' αυτό. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο που τελευταία ο αρχηγός της κοινοβουλευτικής Χούντας, εκμεταλλευόμενος το γεγονός ότι η Αριστερά δεν τόλμησε να μετατρέψει τις δημοτικές εκλογές σε δημοψήφισμα κατά των μέτρων, και να αγνοήσει το τοπικό περιεχόμενό τους, (το οποίο κάτω από τις σημερινές συνθήκες της βαθύτερης κρίσης καταντούσε άσχετο με τα πραγματικά προβλήματα των λαϊκών στρωμάτων) έκανε φανερό ότι είναι έτοιμος να εκμεταλλευθεί ακόμη και τα αποτελέσματα των εκλογών. Δηλαδή, αν τα αποτελέσματα των εκλογών δεν εξοστρακίσουν το ΠΑΣΟΚ από την πολιτική ζωή (όπως είναι το λιγότερο που θα μπορούσαν να κάνουν τα μεσαία στρώματα που καταστράφηκαν από τη Χούντα σήμερα), θα θεωρήσει τις δημοτικές εκλογές ως «δημοψήφισμα» υπέρ των «τομών» που κάνει! Δεδομένου, όμως, όπως είναι γνωστό, ότι ο «Καλλικράτης» επίσης επιβλήθηκε με βασικό κριτήριο την εξοικονόμηση επιπρόσθετων πόρων για την αποπληρωμή του Χρέους, αυτό αποτελεί άλλο ένα ασυγχώρητο λάθος της Αριστεράς που, τελικά, μπορεί να οδηγήσει στον δικό της εξοστρακισμό, όπως στην υπόλοιπη Ευρώπη, αντί για τον εξοστρακισμό των απατεώνων της εξουσίας...

Σήμερα, επομένως, η αντίθεση μεταξύ των δύο κόσμων, που συναντούμε σε κάθε αντιπροσωπευτική «δημοκρατία» και οικονομία της αγοράς, παίρνει στη χώρα μας μια δραματική εικόνα. Από τη μια μεριά, ο κόσμος των ελίτ, των παρατρεχάμενων και των προνομιούχων με τα πολυτελή επίπεδα διαβίωσης, τις βίλες, τα σκάφη κ.λπ. (οι «από πάνω») και, από την άλλη, ο κόσμος των χαμηλόμισθων εργατών και υπαλλήλων, των συνταξιούχων, των ανέργων και των υποαπασχολούμενων (οι «από κάτω»), που σήμερα αντιμετωπίζουν άμεσο κίνδυνο να μην μπορούν να καλύψουν ακόμη και τις βασικές ανάγκες τους. Στα ενδιάμεσα στρώματα (ο

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

όρος «μεσαία τάξη» είναι μάλλον αδόκιμος για το ελληνικό επίπεδο ανάπτυξης) συνωθούνται όλοι αυτοί που μέχρι σήμερα είχαν εξασφαλίσει κάποιο καταναλωτικό επίπεδο, συνήθως με κομπίνες κάθε είδους, (φακελάκια κ.λπ., αν ήταν στον δημόσιο τομέα, και φοροδιαφυγή, εύκολο κέρδος στον ιδιωτικό) το οποίο βλέπουν τώρα που έσκασε η αναπτυξιακή «φούσκα» να εξανεμίζεται και να σπρώχνονται προς τους «από κάτω».

Η εικόνα των δύο κόσμων επιβεβαιώνεται όχι μόνο από τα επίσημα στοιχεία, αλλά ακόμη και τον ξένο Τύπο - όπως περίπου γινόταν και στη διάρκεια της στρατιωτικής Χούντας, αφού τα ελληνικά ΜΜΕ ουσιαστικά προωθούν τη γραμμή του «μονόδρομου» και της ΕΕ, όπως άλλωστε και τα κόμματα εξουσίας (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ) και τα δεκανίκια τους (ΛΑΟΣ, Δημοκρατική Αριστερά, Οικολόγοι-Πράσινοι, αλλά και το «φιλευρωπαϊκό» τμήμα της Αριστεράς μέσα στον ΣΥΡΙΖΑ) και φυσικά και τα έντυπα που άμεσα ή έμμεσα ελέγχουν. Έτσι, η κοινοβουλευτική Χούντα επαναλαμβάνει συνεχώς το ασύστολο ψέμα ότι το Μνημόνιο είναι μονόδρομος, γιατί αλλιώς δεν θα μπορούσε να πληρώσει μισθούς και συντάξεις («ξεχνώντας» να αναφέρει ότι αυτό θα συνέβαινε μόνο αν συγχρόνως έπρεπε να πληρώσει μέχρι το τελευταίο Ευρώ αυτά που χρωστάμε στις ξένες κυρίως Τράπεζες, χωρίς να επιβαρύνει τους «από πάνω» που ήταν και οι κύρια ωφελημένοι από αυτά!). Όπως, όμως, αναφέρει (ενδεικτικά, ανάμεσα σε πολλούς άλλους διεθνείς οικονομολόγους) ο John Whittaker του Βρετανικού Lancaster University, «η ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να βρει τον δρόμο [της εξόδου από την ευρωζώνη και της δραχμοποίησης του χρέους] πιο ελκυστικό, αφού θα αποκαθιστούσε την ανταγωνιστικότητα και οι εργαζόμενοι στο δημόσιο τομέα θα μπορούσαν να πληρωθούν σε ελληνικό χρήμα»[16]. Παρόμοια θέση υποστήριξε ακόμη και ο Hans-Werner Sinn (καθηγητής οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου και διευθυντής του Ifo, του μεγαλύτερου καθεστωτικού think tank στη Γερμανία), ο οποίος μάλιστα αποκάλυψε και το μέγεθος της απάτης για τον «μονόδρομο» της κοινοβουλευτικής Χούντας, τονίζοντας ότι το Πρόγραμμα Σταθερότητας «ήταν περισσότερο μια προσπάθεια να αποκρύψει τις ζημιές των Τραπεζών, παρά να σώσει την Ελλάδα»[17]. Παρόλα

16. Dr John Whittaker, "Leaving euro may be more attractive", *The Financial Times* (30/8/2010).
17. Martin Wolf, "Germans are wrong: the eurozone is good forthem", *The Financial Times* (7/9/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αυτά ο πρόεδρος της ΕΚΤ εξακολουθεί αναίσχυντα να μιλά για «καταστροφή» αν φύγουμε από την Ευρωζώνη[18], (ακολουθούμενος από την ντόπια ελίτ, καθώς και τη ρεφορμιστική «φιλευρωπαϊκή» Αριστερά - ακόμη και τη «Μαρξιστική»!).

Στον πραγματικό, όμως κόσμο, πέρα από αυτόν που παρουσιάζουν οι ελίτ και τα παπαγαλάκια τους, συμβαίνουν τα εξής:

- *Η ανεργία καλπάζει.* Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, οι άνεργοι που το 2005-08 ήταν λιγότεροι από το 8% του ενεργού πληθυσμού (από τους οποίους οι μισοί ήταν άνεργοι για πάνω από ένα χρόνο που σημαίνει ότι δεν δικαιούντων ούτε καν επίδομα ανεργίας)[19], το 2009 είχαν ανεβεί στο 9,5%, και σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ αναμένεται να φθάσουν εφέτος το 12,1% και το 2011 το 14,3%. Δηλαδή, μέσα σε δύο χρόνια, θα έχουμε σχεδόν διπλασιασμό της ανεργίας. Και αυτό, αν πιστέψουμε τα επίσημα στατιστικά στοιχεία γιατί, σύμφωνα με τη ΓΣΕΕ, η ανεργία θα τριπλασιαστεί μεταξύ 2009 και 2011 ανεβαίνοντας στο 20% (όπως σήμερα στην Ισπανία) –δηλαδή το 1 εκ. άτομα– που σημαίνει επιστροφή στην ανεργία του 1960 (πριν ξεκινήσει η μεταπολεμική αναπτυξιακή «φούσκα»), όταν εκατοντάδες χιλιάδες νέοι αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν για να επιβιώσουν. Αν μάλιστα πάρουμε υπόψη ότι, σύμφωνα με έρευνα του Παν. Πειραιώς[20], σε περιοχές της Ελλάδος η ανεργία ήδη φθάνει και το 70%, οι εκτιμήσεις της ΓΣΕΕ μπορεί να είναι και συντηρητικές. Αυτό γίνεται σαφέστερο, αν πάρουμε υπόψη τη δραστική συρρίκνωση του δημοσίου τομέα που επέβαλε η τρόικα, καθώς και το γεγονός ότι, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΑΕΔ, από τους 600.000 αποφοίτους Πανεπιστημίων που εισήλθαν στην αγορά εργασίας τα τελευταία 15 χρόνια, μόνο 250.000 βρήκαν δουλειές, οι περισσότεροι μάλιστα στον δημόσιο τομέα που τώρα έχει όμως εξαναγκαστεί από την τρόικα να προσλαμβάνει μόνο 1 για κάθε 5 συνταξιοδοτούμενους. Δεν είναι, επομένως, εκπληκτικό ότι σήμερα 7 στους 10 νέους ηλικίας 22-35 ετών ενεργά ψάχνουν, άμεσα ή έμμεσα, για

18. Ζ. Κ. Τρισέ: «Ενδεχόμενη επιστροφή της Ελλάδας στη δραχμή σημαίνει καταστροφή», *Ελευθεροτυπία* (6/9/2010).
19. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 2.5.
20. Corinna Jessen, "Entering a Death Spiral?", *Spiegel* (18/8/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

δουλειές στο εξωτερικό [21], δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια ακόμη χειρότερη ποιοτικά μετανάστευση από αυτή της δεκαετίας του '60, εφόσον τώρα θα μεταναστεύει εκείνο ακριβώς το τμήμα του εργατικού δυναμικού που ο συστηματικά ψευδόμενος αρχηγός της Χούντας υποσχόταν να ενισχύσει με στόχο τη μελλοντική «ανάπτυξη»: το ανθρώπινο κεφάλαιο.

- *Η κατανάλωση μειώνεται δραματικά.* Όπως προκύπτει από πρόσφατη έρευνα[22] της ΓΣΕΕ, το 25% όσων κέρδισαν οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα κατά τη δεκαετία 2000-2009, το έχασαν εφέτος λόγω του «παγώματος» των μισθών και των περικοπών στα επιδόματα, ενώ οι συνέπειες από τις ριζικές περικοπές σε συντάξεις και μισθούς δημοσίων υπαλλήλων υπολογίζεται να είναι ακόμη χειρότερες. Όπως ήταν αναμενόμενο, το πετσόκομμα αυτό των μισθών, ημερομισθίων και συντάξεων είχε δραστικές επιπτώσεις στη κατανάλωση, ιδιαίτερα σε μια οικονομία υπηρεσιών (όπου το 77% της παραγωγής είναι οι πάσης φύσεως «υπηρεσίες») με περιθωριακή εξαγωγική επίδοση που υπερ-αντισταθμίζεται από τις υπέρογκες εισαγωγές, εφόσον ήταν ακριβώς η κατανάλωση αυτή που συντηρούσε (με τα ξένα κόλλυβα του δανεισμού) την αναπτυξιακή «φούσκα». Στην Ελλάδα, πάνω από το 71% του ΑΕΠ προέρχεται από την ιδιωτική κατανάλωση (το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρωζώνη!) η οποία σε όλη τη δεκαετία (2000-08) είχε ετήσιο ρυθμό αύξησης 3,9% (έναντι 1,5% στην Ευρωζώνη)[23]. Ο συνδυασμός όμως της αύξησης της ανεργίας και του πετσοκόμματος κατά 20% των μισθών και συντάξεων, της αύξησης των έμμεσων φόρων (ΦΠΑ) –που κτυπούν κυρίως την κατανάλωση των «από κάτω»– αλλά και η συνακόλουθη αύξηση των τιμών (παρά τη βαριά ύφεση που προβλέπεται ότι θα οδηγήσει σε μείωση του ΑΕΠ κατά 4% εφέτος)!) έχει ήδη δραματικές επιπτώσεις στην αγορά.
- *Έτσι, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις κλείνουν η μια μετά την άλλη,* ως συνέπεια των παραπάνω, και αυτό δεν αφορά μόνο μαγαζιά (το 17% των μαγαζιών στο κέντρο της Αθήνας και ανάλογα ποσοστά

21. Niki Kitsantonis, "Young Greeks Seek Options Elsewhere", *New York Times*, 14/9/2010.
22. Βλ. την *Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας* 2010 της ΓΣΕΕ (*Ελευθεροτυπία*, 16/9/2010).
23. *World Development Indicators 2010*, Tables 4.1, 4.2, 4.8, 4.9.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σε κάθε εμπορικό κέντρο της χώρας[24]), αλλά ακόμη και μεγάλες επιχειρήσεις που στηρίζονται βασικά στην ελληνική αγορά (π.χ. οι εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα που έριξαν στο δρόμο 100 περίπου εργαζομένους), πράγμα που σημαίνει, κατά την ίδια έρευνα, ότι τουλάχιστον άλλες 100.000 θέσεις θα χαθούν στο εμπόριο, ενισχύοντας τον φαύλο κύκλο της ύφεσης.

Παρόλα αυτά, οι ελίτ μας μιλούν ακόμη για εξωστρεφή «ανάπτυξη» που δήθεν θα μας βγάλει από τον βούρκο του «μονόδρομου». Όμως, η απώτερη αιτία και για τη σημερινή ουσιαστική χρεοκοπία είναι η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, η οποία παρουσιάζει καταβαράθρωση μετά την ένταξή μας στην Ενιαία Αγορά και την Ευρωζώνη. Έτσι, όπως είδαμε παραπάνω (κεφ. 6), μέσα σε λιγότερο από 20 χρόνια (1990-2008), η ανταγωνιστικότητα, με βάση το ελληνικό μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές, μειώθηκε κατά 30%!

Αλλά, όταν εκατομμύρια Γάλλοι κατέβηκαν τον Σεπτέμβρη του 2010 στους δρόμους για να σταματήσουν τα μέτρα Σαρκοζί, που δεν συγκρίνονται σε βαρβαρότητα με αυτά της τρόικας, θα ήταν πράγματι περίεργο να συνεχίζει να σκύβει το κεφάλι ο ελληνικός λαός, χαροποιώντας τις ξένες και ντόπιες ελίτ επειδή «ο άνθρωπός τους στην Αθήνα» (κατά την έκφραση των γερμανικών Financial Times για τον «Γιωργάκη»[25]) μαζί με ένα επιτελείο αρχολιπάρων, τα καταφέρνει τόσο καλά στην εξαπάτηση...

Μια πραγματική εναλλακτική λύση στον ψευτο-«μονόδρομο»

Τα ληστρικά μέτρα που μας επέβαλε το Διευθυντήριο της ΕΕ, σαφώς δίνουν την εικόνα μιας πλήρους αποικιοποίησης της χώρας από την υπερεθνική ελίτ. Και δεν πρόκειται απλώς για την εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων συνταγών της ΕΕ, όπως υποστηρίζουν κάποιοι στην Αριστερά. Άλλο πράγμα η εφαρμογή παρόμοιων μέτρων με την τυπική συναίνεση των λαών (όπως στη Βρετανία, Ολλανδία, Σουηδία κ.λπ.) και εντελώς άλλο η αναγκαστική εφαρμογή παρόμοιων μέτρων, όπως συμβαίνει με

24. Βλ. έρευνα Εθνικής Συνομοσπονδίας Εμπορικών Επιχειρήσεων (ΕΣΕΕ), (9/10/2010).
25. Ines Zöttl, "Unser Mann in Athen", *Financial Times Deutschland* (13/8/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

την Ελλάδα. Ιδιαίτερα, όταν τα μέτρα αυτά δεν έχουν τη παραμικρή λαϊκή νομιμοποίηση, αφού όπως έδειξα παραπάνω, το κυβερνών κόμμα εξελέγη με ένα πρόγραμμα που πρόβλεπε εντελώς αντίθετα μέτρα από αυτά που εφαρμόζει σήμερα. Και αυτό, ενώ η ηγεσία του (όπως και αυτή της ΝΔ) είχε πλήρη επίγνωση της κρίσης και των απαιτούμενων από το Διευθυντήριο ληστρικών μέτρων –η οποία βασικά είναι χρόνια– και συνειδητά εξαπατούσε τον λαό με τη βοήθεια των πολιτικών και οικονομικών ελίτ που ελέγχουν τα ΜΜΕ, οι οποίες ήξεραν ότι μόνο ένα «σοσιαλιστικό» κόμμα που ελέγχει τα συνδικάτα θα μπορούσε να περάσει παρόμοια μέτρα! Ούτε βέβαια μπορεί να παίρνει κανείς σοβαρά υπόψη πληρωμένες δημοσκοπήσεις που επικαλούνται οι ελίτ και δήθεν δείχνουν λαϊκή έγκριση των μέτρων. Όταν η Ελλάδα έχει γίνει πασίγνωστη για το μαγείρεμα των επίσημων στατιστικών στοιχείων (μολονότι δεν είναι βέβαια μόνη!) αποτελεί κακόγουστο ανέκδοτο η επίκληση των δήθεν αμερόληπτων πορισμάτων των δημοσκοπήσεων και μάλιστα σε ένα τόσο κρίσιμο θέμα για τις ελίτ - που χρηματοδοτούν τις δημοσκοπήσεις αυτές...

Τα επιβαλλόμενα μέτρα παρουσιάζονται, σε μια μαζική πλύση εγκεφάλου από τις ελίτ, τους «αναλυτές» τους και τα ΜΜΕ, ως αναπόφευκτα. Γεγονός όμως που αληθεύει μόνο εάν πάρουμε δεδομένο το θεσμικό πλαίσιο της σημερινής παγκοσμιοποίησης, δηλαδή τις ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές που είναι η απώτερη αιτία, και των συνακόλουθων συνθηκών Μάαστριχτ, Λισαβόνας, του Συμφώνου Σταθερότητας κ.λπ. Στο πλαίσιο αυτό, η ανταγωνιστικότητα παίζει κρίσιμο ρόλο σε μια εξαγωγική οικονομία που στηρίζει την ανάπτυξή της στην ελεύθερη κίνηση εμπορευμάτων και κεφαλαίου (όπως η Γερμανία και η ... Κίνα). Η δε ανταγωνιστικότητα μιας χώρας εξαρτάται από το χαμηλό κόστος παραγωγής (που είναι συνάρτηση των μισθών, της παραγωγικότητας, της σταθερότητας των τιμών, αλλά και των εργοδοτικών εισφορών/φόρων κ.λπ.). Το ευρώ, λοιπόν, δεν μπορεί να διαχωριστεί από το Σύμφωνο Σταθερότητας, όπως ανόητα υποστηρίζει η ρεφορμιστική Αριστερά, γιατί είναι ο συνδυασμός αυτός που, στο δεδομένο θεσμικό πλαίσιο, μπορεί να επιτύχει την νομισματική σταθερότητα και την ανταγωνιστικότητα των αναπτυγμένων οικονομιών στην Ευρωζώνη, εφόσον χωρίς τις πολιτικές συμπίεσης των μισθών, τιμών και συναφών ελλειμμάτων, πράγματι δεν θα μπορούσε η «ΕΕ των κεφαλαίων» να επιβιώσει στον ανταγωνισμό με ΗΠΑ, Κίνα κ.λπ. Έτσι, η Ευρωζώνη διαμορφώθηκε με βάση τις ανάγκες οικονομιών σαν τη γερμανική, (βλ. Κεφ. 7), οι οποίες ελάχιστη σχέση

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

έχουν με τις ανάγκες χωρών όπως η ελληνική, ή άλλες χώρες στον «Ευρωπαϊκό Νότο».

Το παραδοσιακό, επομένως,σύνθημα της ρεφορμιστικής Αριστεράς, που επαναλαμβάνει ακόμη και σήμερα μετά το «Μνημόνιο» για την «κατάργηση του Συμφώνου Σταθερότητας» είναι αποπροσανατολιστικό, γιατί ουσιαστικά μεταθέτει το θέμα να λυθεί στην ΟΝΕ, όταν θ' αλλάξει ο γενικός συσχετισμός δυνάμεων μέσα σε αυτήν, δηλαδή ... σε τρία τέρμινα. Στο μεταξύ, ο ελληνικός λαός θα έχει γονατίσει μέσα στην νεοφιλελεύθερη ανέχεια και την ανεργία (που, σήμερα, συνήθως καταλήγει στον συντηρητισμό και την απάθεια, βλ. π.χ. το βρετανικό παράδειγμα). Αντίστοιχα, το σύνθημα της «απείθειας και ανυπακοής στην ΕΕ» που υιοθετούν τμήματα της αντισυστημικής αριστεράς καταντά ρητορικό, όταν το κυβερνών κόμμα ελέγχει τα κυριότερα συνδικάτα, από τα οποία άλλωστε προκύπτουν στη συνέχεια επαγγελματίες πολιτικοί στο κόμμα!

Από την άλλη μεριά, όμως, θα μπορούσε να προταθεί ένα εναλλακτικό «πακέτο» μέτρων σαν το παρακάτω που, ακόμη και στο υπάρχον σύστημα της οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας», θα μπορούσε να ικανοποιεί τα εξής τρία βασικά αιτήματα:

I. την έξοδο από τη σημερινή δημοσιονομική κρίση (όχι βέβαια και από τη χρόνια οικονομική κρίση που είναι συνάρτηση μακροπρόθεσμων ριζικών αλλαγών στην παραγωγική και καταναλωτική δομή της χώρας), χωρίς το σημερινό πετσόκομμα κοινωνικών κατακτήσεων, τη μαζική ανεργία και τη φτώχεια για δεκαετίες,

II. πραγματική κοινωνική δικαιοσύνη (όχι βέβαια αυτή που επικαλείται η κυβέρνηση!) για την έξοδο από την κρίση, επιβάλλοντας σε αυτούς που κυρίως ωφελήθηκαν όλα αυτά τα χρόνια από τον υπέρογκο δανεισμό, να πληρώσουν το χρέος από τις πελώριες περιουσίες που συγκέντρωσαν με τη φοροδιαφυγή, την αισχροκέρδεια κ.λπ.,

III. τη δημιουργία των προϋποθέσεων για οικονομική αυτοδυναμία (όχι αυτάρκεια) και υπέρβαση του άσκοπου καταναλωτισμού στο μέλλον, ώστε να ετίθεντο οι βάσεις και για τις μακροχρόνιες αλλαγές στην παραγωγική και καταναλωτική δομή της χώρας και, συνακόλουθα, την έξοδο από τη χρόνια οικονομική κρίση.

Η θεμελιακή προϋπόθεση για την ικανοποίηση των παραπάνω αιτημάτων είναι η ανάκτηση της εθνικής κυριαρχίας στο οικονομικό επίπεδο

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

που έχει καταλυθεί με την ένταξή μας στην ΕΕ και την Ευρωζώνη, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια. Επομένως:

Α. Η άμεση έξοδος από την Ευρωζώνη αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για την ανάκτηση της απαραίτητης οικονομικής κυριαρχίας που θα μας επέτρεπε τη λήψη μέτρων σαν τα παρακάτω που σήμερα είναι αδιανόητα μέσα στο θεσμικό πλαίσιο της ΟΝΕ. Άλλωστε, την έξοδο από την Ευρωζώνη την προτείνουν ακόμη και διεθνείς ορθόδοξοι οικονομολόγοι (με άλλο, βέβαια, σκεπτικό και σαν προσωρινό μέτρο)[26], σε αντίθεση με πολλούς δικούς μας φωστήρες «αριστερούς» διανοούμενους, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφαλαιο, που προβλέπουν τη συντέλεια του κόσμου από παρόμοια ενέργεια!

Β. Η μονομερής έξοδος από την ΕΕ, η οποία αποτελεί την επαρκή συνθήκη για την ικανοποίηση των παραπάνω αιτημάτων και κυρίως του τελευταίου για τη δημιουργία των προϋποθέσεων αυτοδυναμίας. Και αυτό, διότι χωρίς την έξοδο από την ΕΕ η χώρα εξακολουθεί να δεσμεύεται από τις «4 ελευθερίες» της συνθήκης του Μάαστριχτ που κάνουν αδύνατη την εφαρμογή αποτελεσματικών κοινωνικών ελέγχων στις αγορές κεφαλαίου, εργασίας, αγαθών και υπηρεσιών και ουσιαστικά υπονομεύουν τα οφέλη από την όποια οικονομική κυριαρχία θ' αποκτούσε η χώρα από την έξοδό της από την Ευρωζώνη (βλ. Μέρος Τέταρτο).

Για να μην είναι όμως οδυνηρή η παραπάνω διαδικασία, θα πρέπει να συνδυαστεί με ένα συμπληρωματικό «πακέτο» μέτρων όπως τα παρακάτω, που θα γίνουν εφικτά μετά την έξοδο από την ΕΕ/ΟΝΕ και τη συνακόλουθη αποδέσμευσή μας από το Σύμφωνο Σταθερότητας:

1. Προσωρινή ολοκληρωτική απαγόρευση της εξόδου κεφαλαίου από τη χώρα μέχρις ότου συντελεστεί η μετάβαση από το Ευρώ στο νέο νόμισμα, ώστε ν' αποκλειστεί η μαζική έξοδος καταθέσεων κερδοσκόπων ή μεγαλοκαταθετών που κινούνται αποκλειστικά με εγωιστικά κριτήρια για ν' αποφύγουν τη μείωση της καταναλωτικής τους ικανότητας στο εξωτερικό, σε ευρώ, εφόσον βέβαια η μετάβαση στο

26. Βλ. π.χ. Martin Feldstein, «Let Greece take a eurozone 'holiday'», *The Financial Times* (16/2/2010) & Erik Jones, *The Financial Times* (11/3/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νέο νόμισμα δεν θα επηρεάσει στο παραμικρό την καταναλωτική τους ικανότητα στο εσωτερικό, στο νέο νόμισμα.

2. Επανεισαγωγή της δραχμής που θα συνοδευόταν με μια λογική υποτίμηση π.χ. της τάξης του 30% –πράγμα που θα έκανε φτηνότερο τον τουρισμό και τα εξαγωγικά προϊόντα μας που τώρα υποφέρουν από το ακριβό Ευρώ που επιβάλλει το Διευθυντήριο, ενώ συγχρόνως θα έκανε ακριβότερα τα εισαγόμενα προϊόντα– γεγονός που θα δημιουργούσε σημαντική προστασία στην ντόπια αγροτική και βιοτεχνική παραγωγή. Τα εισαγόμενα είδη πρώτης ανάγκης θα μπορούσαν να επιχορηγούνται (για να μην κτυπηθούν τα λαϊκά στρώματα), με χρήματα από τα έσοδα που θα προέκυπταν από ένα βαρύ επιπρόσθετο φόρο στα εισαγόμενα είδη πολυτελείας, ενώ έλεγχοι στις τιμές θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν τις μη απαραίτητες ανατιμήσεις. Οι μισθοί και οι συντάξεις θα επανέρχονταν στα επίπεδα που βρίσκονταν πριν τις ληστρικές περικοπές της τρόικας και της κοινοβουλευτικής Χούντας, και η αξία των καταθέσεων σε Ευρώ θα μετατρεπόταν αυτόματα σε δραχμές.

3. Ταυτόχρονη με την έξοδο από ΟΝΕ/ΕΕ εθνικοποίηση όλων των Τραπεζών, ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε κερδοσκοπία από την εφαρμογή των μέτρων, αλλά και ως μακροπρόθεσμο μέτρο για να σταματήσει η κερδοσκοπία των Τραπεζιτών, τα κέρδη των οποίων πάνε βέβαια στις τσέπες τους, ενώ τις ζημιές καλείται να πληρώνει ο ελληνικός λαός, μέσα από τις συνεχείς «μεταγγίσεις» δημοσίου χρήματος προς ενίσχυση της ρευστότητάς τους.

4. Δημιουργία μιας διακομματικής Νομισματικής Επιτροπής που θα εποπτεύει την Τράπεζα της Ελλάδος (η οποία θα αποδεσμευθεί τελείως από την εξάρτησή της από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) στον ρόλο του ελέγχου των νομισματικών μεγεθών προς αποφυγή πληθωρικών πιέσεων.

5. Δραχμοποίηση του Χρέους, ώστε η υποτίμηση της δραχμής να μην επιβαρύνει τον ελληνικό λαό, αλλά και για να μη χρειάζεται επαναδανεισμός για την οποιαδήποτε πληρωμή μέρους του Χρέους συμφωνηθεί.

6. Επαναδιαπραγμάτευση του Χρέους, από θέσεως ισχύος τώρα, και με την απειλή κήρυξης άμεσης χρεοκοπίας, (δηλαδή στάσης των πληρωμών τοκοχρεωλυσίων σε περίπτωση μη αποδοχής της), με

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στόχο τη σημαντική επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής και την περικοπή σημαντικού μέρους του (π.χ. του 50%). Σε περίπτωση δημιουργίας επαναστατικών συνθηκών θα μπορούσε βέβαια να επιβληθεί και ολοκληρωτική διαγραφή του Χρέους, όπως προτείνουν κάποιοι υπερεπαναστάτες στην Αριστερά αλλά η αποικιοκρατική συνθήκη που έχει υπογράψει η Χούντα για το δάνειο σημαίνει ότι, σε περίπτωση που τα παραπάνω μέτρα εισάγονται στο υπάρχον σύστημα της οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας», όπως υποθέσαμε παραπάνω, οι δανειστές μας έχουν το νομικό «δικαίωμα» να κατάσχουν κάθε δημόσια περιουσία!

7. Σταδιακή αποπληρωμή του Χρέους με έσοδα που θα προέλθουν βασικά από έναν άκρως προοδευτικό έκτακτο φόρο ακίνητης και κινητής περιουσίας (π.χ. για περιουσίες πάνω από 1 εκ. ευρώ, που βρίσκονται είτε στην Ελλάδα είτε σε καταθέσεις του εξωτερικού, ανεξάρτητα αν ο ιδιοκτήτης είναι φυσικό η νομικό πρόσωπο, συμπεριλαμβανομένης της εκκλησιαστικής περιουσίας κλπ), μετά από γενική απογραφή τους, με παράλληλη εισαγωγή μακροπρόθεσμων αυστηρών ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίου, (πέρα από την προσωρινή απαγόρευση της κίνησής τους που ανέφερα), ώστε να σταματήσει η συνεχής εκροή κεφαλαίων των ελίτ που μόνο τους τελευταίους μήνες ξεπέρασε τα 10 δις ευρώ[27], και να ελεγχθεί η κερδοσκοπία.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η προτεινόμενη εναλλακτική λύση δεν σημαίνει, βέβαια, όπως τρομοκρατούν οι ελίτ τον λαό, ότι θα σταματούσε το Κράτος να πληρώνει μισθούς και συντάξεις! Αντίθετα, οι μισθωτοί και συνταξιούχοι θα εισέπρατταν πάλι ολόκληρους τους μισθούς και τις συντάξεις που είχαν κατακτήσει μέχρι σήμερα, και το Κράτος απλώς θα σταματούσε να πληρώνει τα υπέρογκα τοκοχρεωλύσια, σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων, όπως κάνει τώρα. Και αυτό, μέχρις ότου εξαναγκαστούν οι ντόπιες και ξένες ελίτ με την εφαρμογή των παραπάνω μέτρων να πληρώσουν το υπόλοιπο μέρος του χρέους για το οποίο θα υπάρξει συμφωνία, ενώ συγχρόνως θα δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για αυτοδύναμη ανάπτυξη που θα καταργούσε την ανάγκη δανεισμού από τους καρχαρίες των αγορών (βλ. Μέρος Πέμπτο).

27. Helena Smith, "Super-rich move billions out as debt crisis overwhelms Greece", *The Observer* (7/2/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Πώς μπορούμε να επιβάλλουμε την εναλλακτική λύση στις ελίτ;

Ακόμη και τώρα, επομένως, το πελώριο διαρκές έγκλημα των ελίτ, ντόπιων και ξένων, κατά των λαϊκών στρωμάτων θα μπορούσε να σταματήσει, μέσα από αγώνα, με στόχο τη γενική απεργία διαρκείας για να επιβληθεί η διενέργεια δημοψηφίσματος για τα μέτρα. Θα μπορούσαν να προταθούν τρεις εναλλακτικοί τρόποι για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος:

- η αυτο-οργάνωση σε όλα τα τα επίπεδα: από τις γειτονιές και τα χωριά μέχρι τα εργοστάσια και τα γραφεία. Βραχυπρόθεσμα, οι συνελεύσεις των πολιτών, των εργαζομένων, των αγροτών κ.λπ., θα μπορούσαν, συνομοσπονδιούμενες σε εθνικό επίπεδο, να οργανώσουν τον τρόπο αχρήστευσης των ληστρικών μέτρων με συντονισμένες απεργίες που θα κατέληγαν σε μια γενική απεργία διαρκείας, μέχρι να εξαναγκαστούν οι ελίτ σε δημοψήφισμα για τα μέτρα. Σε περίπτωση που αυτό δεν καταστεί σύντομα δυνατό,
- η αυτο-οργάνωση των δημοσίων υπαλλήλων, που είναι οι κατ' εξοχήν αποδιοπομπαίοι τράγοι του συστήματος αυτή τη στιγμή, σε γενικές συνελεύσεις ανα υπουργείο και δημόσια υπηρεσία, σχολείο η Πανεπιστήμιο, νοσοκομείο κλπ. και η λήψη απόφασης για αγώνα ανατροπής των μέτρων με μέσο τη γενική απεργία και το δημοψήφισμα. Κάθε γενική συνέλευση θα εξέλεγε εντολοδόχους (όχι «αντιπροσώπους») σε αριθμό ανάλογο των υπαλλήλων που απασχολούνται σε κάθε υπηρεσία (π.χ. 1 εντολοδόχος για κάθε 1.000 υπαλλήλους) σε μια εκτελεστική επιτροπή που θα έπαιρνε τις τελικές αποφάσεις με βάση τις σχετικές αποφάσεις των επί μέρους συνελεύσεων. Η απεργία αυτή θα παρέλυε τον κρατικό μηχανισμό (συμπεριλαμβανομένων των άθλιων κρατικών καναλιών που σήμερα παίζουν έναν πολύ σημαντικό αποπροσανατολιστικό ρόλο με στόχο τη μαζική προπαγάνδιση του «μονόδρομου») και θα είχε στόχο την απόσυρση του συνόλου των μέτρων, και μέσο τη διεξαγωγή άμεσου δημοψηφίσματος. Εννοείται ότι πρακτικά μέτρα θα είχαν ληφθεί, ακόμη και από τη στιγμή που η Βουλή θα άρχιζε τη συζήτηση για τη διενέργεια δημοψηφίσματος, ώστε ν' αποκλειστεί η κερδοσκοπική εκροή καταθέσεων και κεφαλαίων από την Ελλάδα. Εάν, ούτε αυτό γίνει δυνατό,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- η «Αργεντινέζικη λύση», δηλαδή, οι άνεργοι, τα θύματα των μέτρων (συνταξιούχοι, φορτηγατζήδες, σιδηροδρομικοί, φοιτητές κλπ), μαζί με τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα που άμεσα η έμμεσα πληρώνουν τώρα τα μέτρα, να κλείσουν όλες τις οδικές αρτηρίες, σιδηροδρομικές γραμμές, αεροδρόμια κ.λπ. ώστε να παραλύσει η οικονομία και οι βουλευτές όλων των κομμάτων ν' ανατρέψουν την κυβέρνηση των δοσιλόγων και να ψηφίσουν μια κυβέρνηση λαϊκής ενότητας που θα προχωρούσε σε δημοψήφισμα, το οποίο, αν εγκρινόταν, θα υιοθετούσε ένα πακέτο μέτρων όπως το παραπάνω, με βάση τους δυο πυλώνες που ανέφερα.

Στο δημοψήφισμα θα εκαλείτο ο λαός να ψηφίσει, αφού προηγουμένως θα είχε εξασφαλιστεί η ισότιμη μεταχείριση των εκατέρωθεν απόψεων (που θα εξασφάλιζαν οι συνελεύσεις των τεχνικών και υπαλλήλων στα ΜΜΕ, οι οποίες θα αναλάμβαναν τη διαχείριση τους γι' αυτόν τον σκοπό) μεταξύ του:

√ ΝΑΙ στην απόσυρση όλων των μέτρων που θα συνεπαγόταν μονομερή έξοδο από την ΕΕ & ΟΝΕ και,

√ ΟΧΙ στην απόσυρση των μέτρων που θα συνεπαγόταν τη συνέχιση εφαρμογής των οποιωνδήποτε ληστρικών μέτρων της τρόικας, καθώς και της επιτήρησής μας μέχρις ότου αποπληρώσουμε και το τελευταίο Ευρώ στους πιστωτές μας, (δηλαδή σε ... τρια τέρμινα), όπως επιδιώκουν οι ξένες και ντόπιες ελίτ με όργανο την κοινοβουλευτική Χούντα.

Πώς, όμως, θα μπορούσαμε να επιβάλλουμε το δημοψήφισμα στις ελίτ, πάντα υποθέτοντας ότι δεν έχουμε φθάσει σε επαναστατικές συνθήκες; Νομίζω ότι ο μόνος τρόπος, που θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτό στο πλαίσιο του υπάρχοντος συστήματος, είναι αν οι πολίτες, με τις παραπάνω κινητοποιήσεις τους, επέβαλαν στους επαγγελματίες πολιτικούς στη Βουλή να ξεπεράσουν τις ηγεσίες τους, να ανατρέψουν την κυβέρνηση των δοσιλόγων που εξαπάτησε τον ελληνικό λαό για χάρη των ντόπιων και ξένων ελίτ που υπηρετεί, και να ξεκινήσουν τη δυναμική ανάδειξης μιας κυβέρνησης λαϊκής ενότητας που θα στηριζόταν, πρώτον, στις μη υποτελείς δυνάμεις της βάσης των κομμάτων εξουσίας και, δεύτερον, στις αντίστοιχες δυνάμεις της Αριστεράς. Με άλλα λόγια, το κρίσιμο θέμα δεν είναι τα πρόσωπα που θα αποτελούσαν –και οι δυνάμεις που θα στήριζαν– μια τέτοια κυβέρνηση. Το κρίσιμο θέμα θα ήταν με ποια δέσμευση θα αναλάμβανε την εξουσία παρόμοια κυβέρνηση. Και η δέ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σμευση θα ήταν πολύ απλή: η άμεση διεξαγωγή δημοψηφίσματος με βάση το παραπάνω αίτημα. Σε περίπτωση, βέβαια, που οι επαγγελματίες πολιτικοί αρνούνταν να παίξουν αυτόν τον ρόλο ειρηνικής διευθέτησης της κρίσης και θα προτιμούσαν να συνεχίσουν να παίζουν τον ρόλο των υποζυγίων στα αφεντικά τους (όπως σήμερα), θα αναλάμβαναν όλες τις ευθύνες για ό,τι επακολουθούσε, ενώ συγχρόνως τα λαϊκά στρώματα θα είχαν χάσει πλέον οποιαδήποτε ψευδαίσθηση για το τι σημαίνει ακριβώς το σημερινό σύστημα και θα λειτουργούσαν εφεξής σε κατάσταση συλλογικής αυτοάμυνας εναντίον των ελίτ που θα αντιμετωπίζονταν πια σαν εσωτερικός στρατός κατοχής.

Το κρίσιμο σημείο όμως σχετικά με τις παραπάνω μορφές αυτο-οργάνωσης είναι ότι εάν δεν αποτελούν οργανικό τμήμα ενός αντισυστημικού προτάγματος και κινήματος που βλέπει την άμεση δημοκρατία όχι απλά σαν μια διαδικασία, αλλά σαν ένα πολίτευμα που εφαρμόζει την άμεση δημοκρατία σε κάθε επίπεδο κοινωνικής δράσης (πολιτικό, οικονομικό, πολιτιστικό κ.λπ.) δηλαδή σαν μια Περιεκτική Δημοκρατία, τότε, θα εκφυλιστεί σε μικρο-συνελεύσεις και άλλες μορφές «αυτοδιαχείρισης» (πάρκων, κατειλημμένων κτιρίων κ.λπ.) ή σε μορφές «κοινωνικής οικονομίας» (τύπου τοπικών νομισμάτων, LETS σχημάτων κ.λπ.) οι οποίες, όταν δεν είναι ενταγμένες στην αντισυστημική στρατηγική ενός καθολικού προτάγματος, όπως αυτό της ΠΔ, είναι τόσο «επικίνδυνες» για το σύστημα που μέχρι και η κοινοβουλευτική Χούντα τις ενισχύει και τις θεσμοποιεί τώρα[28], με βάση Κοινοτικό πρόγραμμα χρηματοδότησης για τη δημιουργία «Εταιριών Κοινωνικής Οικονομίας»! Το πρόγραμμα αυτό στοχεύει στην ενσωμάτωση στο σύστημα μορφών κοινωνικής αλληλεγγύης που είχαν αναπτυχθεί «από κάτω», ώστε να αντικατασταθεί η κοινωνική πρόνοια, η οποία στην κρατικιστική περίοδο της νεωτερικότητας εχρηματοδοτείτο από τους φόρους πάνω στα εισοδήματα των προνομιούχων, με ένα σύστημα κοινωνικών υπηρεσιών που βασίζεται στην εθελοντική εργασία, για την οργάνωση της οποίας χρειάζεται η διάθεση ενός ελαχιστομορίου των κοινωνικών δαπανών που διετίθεντο στο παρελθόν από τον κρατικό κορβανά!

28. Βλ. Ενισχύσεις για κοινωνικές εταιρείες αποκλεισμένων, *Ελευθεροτυπία*, 12/10/2010 & Σύσταση Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας μέσα στο 2010 ανακοίνωσε η Λούκα Κατσέλη, *Ελευθεροτυπία*, 9/9/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Με άλλα λόγια, το κρίσιμο ζήτημα που έδειξε και η Αργεντινέζικη εμπειρία, είναι η ανάδειξη μέσα από αυτές τις κινητοποιήσεις ενός μαζικού αντισυστημικού κινήματος με σαφές πρόγραμμα συστημικής αλλαγής, και καθαρούς μακροπρόθεσμους στόχους για τις γενικές αρχές οργάνωσης της μελλοντικής κοινωνίας, που θα πείθουν για το εφικτό της. Όπως παρατηρούσε ένας Αργεντινέζος που συμμετείχε ενεργά στην εξέγερση, χωρίς εναλλακτικό πρότυπο «που θα το έκανε ο λαός δικό του», οποιαδήποτε εξέγερση είναι καταδικασμένη σε αποτυχία.

Τα μαθήματα της Αργεντινέζικης εξέγερσης

Πριν κλείσουμε το κεφάλαιο αυτό, θα άξιζε να κάναμε μια σύντομη αναδρομή για να δούμε τα μαθήματα της Αργεντινέζικης εξέγερσης, εφόσον η περίπτωση της Αργεντινής παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με την ελληνική, αλλά και διαφορές.

Όταν τον Δεκέμβρη του 2001 ξέσπασε η εξέγερση στην Αργεντινή, μερικοί στη ρεφορμιστική Αριστερά έσπευσαν να προεξοφλήσουν την κατάρρευση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης στη χώρα αυτή, ενώ άλλοι στην επαναστατική Αριστερά γιόρταζαν την Αργεντινέζικη επανάσταση. Στην πραγματικότητα, βέβαια, τίποτα από αυτά δεν συνέβη κάτι που δεν θα πρέπει να προξενεί καμία έκπληξη, όπως θα προσπαθήσω να δείξω συνοπτικά.

Η Αργεντινή, μετά από την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1983 που στοίχισε τη ζωή 30.000 περίπου ανθρώπων, εντάχθηκε οριστικά στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, εγκαταλείποντας τις προδικτατορικές Περονικές πολιτικές που βασίζονταν στον κρατισμό, δηλαδή τον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία, στις εθνικοποιήσεις και στην ανάπτυξη που στηριζόταν στην εσωτερική αγορά και την προστατευμένη παραγωγική δομή. Το μοντέλο που εισήγαγαν τα δύο κόμματα, που εναλλάσσονταν στην εξουσία μετά τη δικτατορία, εξέφραζε τη νεοφιλελεύθερη συναίνεση του ανοίγματος και της απελευθέρωσης των αγορών, της στήριξης της ανάπτυξης στην εξωτερική αγορά και το ξένο κεφάλαιο, τις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις κ.λπ. Παράλληλα, οι πολιτικές αυτές έδρασαν σαν μαγνήτης για την προσέλκυση κερδοσκοπικών βασικά κεφαλαίων, καθώς και κεφαλαίων για την εξαγορά των αποκρατικοποιουμένων επιχειρήσεων. Η αναπόφευκτη συνέπεια ήταν το κλείσιμο των μη ανταγωνιστικών επιχειρήσεων και η συρρίκνωση της βιομηχανικής

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ικανότητας της χώρας κατά 30%, καθώς και η συνακόλουθη μαζική αύξηση της ανεργίας (που έφθασε το 18,4%) και της φτώχειας στην οποία είναι καταδικασμένο το 38% του πληθυσμού. Παράλληλα, τα μεσαία στρώματα είδαν αρχικά τη θέση τους να βελτιώνεται, όσο το κερδοσκοπικό και δανειακό κεφάλαιο (που στη δικτατορία είχε οδηγήσει στην έκρηξη του δημοσίου χρέους από 8 δις δολ. σε 46 δις δολ.) εισέρρεε στη χώρα και ο πληθωρισμός συμπιεζόταν με το δέσιμο του πέσο στο δολάριο (αντίστοιχο της δικής μας ένταξης στην Ευρωζώνη) - που χειροτέρευε περισσότερο την εξαγωγική ικανότητα της χώρας.

Η ανεργία οδήγησε τον Αύγουστο του 2001 σε μια πανεθνική κινητοποίηση πάνω από 100.000 οργανωμένων ανέργων, οι οποίοι έκλεισαν τουλάχιστον 300 δρόμους, παραλύοντας την οικονομία[29]. Η επιτυχία του κινήματος των ανέργων οφειλόταν στο γεγονός ότι, αντίθετα με τα κάθετα οργανωμένα γραφειοκρατικά συνδικάτα, που ελέγχονται από τα κόμματα εξουσίας και κάθε τόσο κάνουν κάποια απεργία για την τιμή των όπλων και κατόπιν συμβιβάζονται με βάση τους όρους των ελίτ (βλ. ΓΣΕΕ, ΑΔΕΔΥ κ.λπ.), το κίνημα αυτό ήταν πραγματικά αυτόνομο και δρούσε με συνεπή άμεση δράση.

Ταυτόχρονα, η μεσοαστική τάξη, η οποία συρρικνωνόταν από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, αντιμετώπισε στο τέλος του 2001 το πάγωμα των καταθέσεων, που επέβαλε η ελίτ κατόπιν εντολών του ΔΝΤ για να μπορέσει να συνεχίσει την κανονική αποπληρωμή του πελώριου δημοσίου χρέους που είχε φθάσει τα 160 δις. δολ. Έτσι, προστέθηκαν και τα μεσαία στρώματα στους ανέργους, παρέχοντας το φυτίλι για την έκρηξη του Δεκέμβρη που στοίχισε τη ζωή σε 30 διαδηλωτές.

Η εξέγερση στρεφόταν γενικά κατά της πολιτικής και οικονομικής ελίτ, όπως άλλωστε είχαν δείξει και οι εκλογές του περασμένου Οκτώβρη όταν, σε μια χώρα με υποχρεωτική ψηφοφορία, σχεδόν το 30% των ψηφοφόρων είτε απέσχον, είτε έγραψαν στο ψηφοδέλτιο τη φράση «Να φύγουν όλοι». Μολονότι, όμως, βασικό σύνθημα των διαδηλωτών ήταν «Χωρίς Περονιστές και Ριζοσπάστες (τα δυο κόμματα εξουσίας) θα ζούσαμε όλοι καλύτερα» οι Αργεντινέζοι βρέθηκαν, τελικά, πάλι με τους Περονιστές στην εξουσία. Η νέα πολιτική ελίτ που αναδείχθηκε μέσα από τις πολιτικές μανούβρες του κατεστημένου, τρομαγμένη από τη μα-

29. James Petras, *Monthly Review*, Ιανουάριος, 2002.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ζική λαϊκή αντίδραση, ανέπτυξε μια ρητορική ελέγχου των αγορών και του νεοφιλελευθερισμού, ενώ στην πράξη τα μέτρα που εφάρμοζε υλοποιούσαν τη γνωστή τακτική του «διαίρει και βασίλευε», με στόχο την απομάκρυνση των μεσοαστικών στρωμάτων από την εξέγερση: ηπιότεροι έλεγχοι στις καταθέσεις, υποτίμηση του πέσο και αποκοπή της πρόσδεσης στο δολάριο με παράλληλη προστασία των καταθέσεων κ.λπ. Τα μέτρα, βέβαια, αυτά ούτε έθιγαν την ουσία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, (δηλαδή τις «απελευθερωμένες» αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων και την ελαστική αγορά εργασίας), ούτε άλλωστε ήταν δυνατό μία κυβέρνηση απόλυτα εξαρτημένη από το ξένο κεφάλαιο και τις ξένες αγορές να πάρει παρόμοια μέτρα.

Το φανερό κοινωνικό μάθημα, επομένως, από την Αργεντινέζικη επανάσταση ήταν ότι δεν αρκούν ούτε η πιο βαθιά οικονομική κρίση, ούτε η αυθόρμητη εξέγερση για να επιτύχουν τη ριζική κοινωνική αλλαγή. Έτσι, οι Αργεντινέζοι ανακάλυψαν γρήγορα το μάθημα που είχαν πάρει 150 χρόνια πριν οι σοσιαλιστές, όταν συνειδητοποιούσαν ότι η μεταβολή ενός κοινωνικού συστήματος απαιτεί ένα μαζικό αντισυστημικό κίνημα και δεν αρκούν οι αυθόρμητες εξεγέρσεις, που εύκολα πνίγονται στο αίμα ή αποπροσανατολίζονται σε στόχους που είναι συμβατοί με την αναπαραγωγή του συστήματος. Από τότε, η ιστορία των αντισυστημικών κινημάτων και η κατάρρευση του «υπαρκτού» δίδαξαν και ένα δεύτερο κοινωνικό μάθημα που σήμερα έχει πλήρως αφομοιωθεί στη λαϊκή συνείδηση: ότι ούτε το απελευθερωτικό πρόταγμα μπορεί να γίνει «επιστήμη» με τις απόλυτες «αλήθειες» του που κατέχει η «πρωτοπορία», ούτε η οργάνωση ενός απελευθερωτικού κινήματος μπορεί να είναι ιεραρχική, εκκολάπτοντας νέες ελίτ για το μέλλον. Το μάθημα αυτό είχε σαφώς αφομοιωθεί από τους εξεγερμένους του Μάη του 68 χθες, αλλά και τους εξεγερμένους της Αργεντινής.

Στη διάρκεια της Αργεντινέζικης εξέγερσης αναπτύχθηκαν τουλάχιστον 140 «συνελεύσεις γειτονιάς» από τις οποίες 70 μέσα στο ίδιο το Μπουένος Άιρες, και τουλάχιστον άλλες τόσες στην υπόλοιπη χώρα[30], που συνέρχονταν εβδομαδιαία και, λειτουργώντας αμεσοδημοκρατικά, συζητούσαν τόσο τοπικά προβλήματα (ανεργία, ιατρική περίθαλψη κ.λπ.) όσο και γενικά θέματα για την οικονομική και πολιτική κατάσταση της

30. Guido Galafassi, "Argentina on fire", *Democracy & Nature*, τόμ. 8, αρ. 2, Ιούλης, 2002 - βλ. μετάφραση στο τ. 5, (Νοέμβριος 2003)του περιοδικού *Περιεκτική Δημοκρατία*.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

χώρας. Κάθε Κυριακή γινόταν μια «συνέλευση των γειτονιών» όπου παίρναν μέρος πολίτες που συμμετείχαν στις συνελεύσεις γειτονιάς, όχι σαν «αντιπρόσωποί» τους, (εφόσον οι γειτονικές συνελεύσεις ηταν αυτόνομες και βασικά απέρριπταν την αρχή της αντιπροσώπευσης), αλλά ως απλοί πολίτες που επιθυμούσαν να μεταφέρουν το πνεύμα των συζητήσεων των γειτονικών συνελεύσεων, με στόχο τον συντονισμό των προτάσεων και αποφάσεών τους.

Είναι, επομένως, φανερό ότι η εξέγερση της Αργεντινής δημιούργησε ένα κενό εξουσίας που καλύφθηκε μεν προσωρινά, χωρίς όμως η κρίση που το δημιούργησε να έχει αποσοβηθεί. Και εδώ έρχεται η σημασία των κοινωνικών μαθημάτων από τις εμπειρίες του παρελθόντος. Η εξέγερση στην Αργεντινή, μολονότι φανερώνει την πλήρη αφομοίωση του δεύτερου μαθήματος που ανέφερα παραπάνω, δείχνει συγχρόνως ότι –χάρη στη μεταμοντέρνα σημερινή «Αριστερά»– έχει ξεχαστεί εντελώς το πρώτο ιστορικό μάθημα. Ότι, δηλαδή, είναι αδύνατη η ριζική κοινωνική αλλαγή χωρίς τη δημιουργία ενός μαζικού αντισυστημικού κινήματος με σαφές πρόγραμμα συστημικής αλλαγής, και καθαρούς μακροπρόθεσμους στόχους για τις γενικές αρχές οργάνωσης της μελλοντικής κοινωνίας, που θα πείθουν για το εφικτό της (κάτι ιδιαίτερα απαραίτητο μετά την αποτυχία του κεντρικού σχεδιασμού ως εναλλακτικού προς την οικονομία της αγοράς τρόπου οικονομικής οργάνωσης) καθώς και βραχυπρόθεσμους στόχους και στρατηγική[31]. Όπως παρατηρούσε ένας Αργεντινέζος που συμμετείχε ενεργά στην εξέγερση, «το θλιβερό είναι ότι ούτε η κοινοβουλευτική ούτε η επαναστατική Αριστερά και, ακόμη λιγότερο, οι οργανωμένοι αναρχικοί έχουν κατορθώσει να προτείνουν ένα εναλλακτικό πρόταγμα που θα το έκανε ο λαός δικό του»[32] - πράγμα, βέβαια, που εξηγεί την τελική αποτυχία της Αργεντινέζικης εξέγερσης...

31. Βλ. T. Fotopoulos, "Transitional strategies and the Inclusive Democracy project", *Democracy & Nature*, τόμ. 8 αρ. 1 (Μάρτης 2002) και μετάφραση στο περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 6-7 (Φεβρουάριος - Μάιος 2004).

32. "Argentina: first hand account" *UK indymedia*, 2/1/2002.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Ο «ΜΟΝΟΔΡΟΜΟΣ», Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Η λεπτομερής εναλλακτική λύση που περιέγραψα στο προηγούμενο κεφάλαιο δεν ήταν το συμπέρασμα κάποιας τεχνικής «ανάλυσης γραφείου», αλλά μια ανάλυση, από τη σκοπιά της αντισυστημικής Αριστεράς, που θεμελιώνεται, από τη μια μεριά, σε μια ιστορική ερμηνεία της ελληνικής οικονομικής «αναπτυξιακής» διαδικασίας σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο και, από την άλλη, στις σημερινές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στην Ελλάδα –όπως διαμορφώνονται μετά την ουσιαστική χρεοκοπία– οι οποίες κάθε άλλο παρά «επαναστατικές» θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν στο υποκειμενικό επίπεδο. Αντίστοιχα, η συγκεκριμένη εναλλακτική λύση που πρότεινα δεν αποτελεί επίσης κάποια άσκηση επαναστατικής πρακτικής, στην οποία επιδίδονται τελευταία διάφορες οργανώσεις της αντισυστημικής Αριστεράς που θα εξετάσουμε συνοπτικά σε αυτό το κεφάλαιο. Η κριτική επομένως που αναπτύσσεται παρακάτω απέναντι στην Αριστερά δεν έχει στόχο τη «διαφωνία για τη διαφωνία» εξαιτίας κάποιας «μανίας δικαίωσης του ενός εναντίον όλων», όπως χαρακτηρίστηκε από κύκλους της αντισυστημικής Αριστεράς[1], αλλά την ανάπτυξη μιας προβληματικής που δείχνει το αβάσιμο της στάσης τμήματος της αντισυστημικής Αριστεράς να προτείνουν, σε μια τέτοια κρίσιμη στιγμή, χωρίς καμιά ουσιαστική ανάλυση της «ελληνικής αναπτυξιακής» διαδικασίας στη μεταπολεμική περίοδο, αυτόχρημα ουτοπικές «λύσεις», όπως η έξοδος από την ΟΝΕ– που συνοδεύεται και από

1. Βλ. π.χ. Π. Παπακωνσταντίνου, «Η πτώχευση της κριτικής», *Πριν*, 27/6/2010) που αποδίδει τη θεμελιακή διαφωνία μου για τη στάση της «Πρωτοβουλίας» στη «διαφωνία για τη διαφωνία και τη μανία της δικαίωσης του ενός εναντίον όλων» - κριτική η οποία, δεδομένου ότι δεν θεμελιώνεται σε εμπεριστατωμένη αντίκρουση των επιχειρημάτων μου, χαρακτηρίζει βέβαια αυτούς που καταφεύγουν σε παρόμοια μέσα για να καλύψουν την προφανή ένδεια επιχειρημάτων τους.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

«επαναστατική» σάλτσα για μονομερή διαγραφή του χρέους ή παύση πληρωμών – όλα αυτά μέσα στην ΕΕ για την οποία δεν θέτουν θέμα ***ταυτόχρονης*** εξόδου!

Συνοπτικά, η ανάλυση που ανέπτυξα στα προηγούμενα κεφάλαια ήταν ότι αυτό που οδήγησε στη σημερινή άτυπη χρεοκοπία ήταν το εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης που υιοθετήθηκε μεταπολεμικά από τις ντόπιες και ξένες ελίτ για τη χώρα μας, το οποίο έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία ενός διαστρεβλωμένου παραγωγικού προτύπου και ενός αντίστοιχου καταναλωτικού προτύπου που ουσιαστικά αποτελούσε μια αναπτυξιακή «φούσκα», την οποία συντηρούσαν, αρχικά, στη δεκαετία του '60, η μετανάστευση και κάποιες ξένες επενδύσεις στη διάρκεια της «Βιομηχανικής Άνοιξης» και, στη συνέχεια, στη μεταπολίτευση, ο τουρισμός και λιγότερο η ναυτιλία, αλλά, κυρίως, ο μαζικός και αυξανόμενος δανεισμός που εντάθηκε με την ευκαιρία του ευρώ, μέχρις ότου η φούσκα αυτή να σκάσει παταγωδώς, με καταλύτη (και μόνο!) την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση. Σε όλη αυτή τη διαδικασία αυξανόμενης εξωστρέφειας που δεν στηριζόταν σε μια ανταγωνιστική παραγωγική δομή (όπως ήταν η διαδικασία που ιστορικά ακολούθησαν τα μητροπολιτικά κέντρα) η είσοδός μας στην ΕΕ και την Ευρωζώνη έπαιξε καταλυτικό και, σήμερα, καταστροφικό ρόλο.

Η απώτερη πηγή, επομένως, των σημερινών ληστρικών μέτρων, τα οποία έχουν μοναδικό στόχο τη μεγιστοποίηση των κερδών των δανειστών μας από τη διαδικασία «αποπληρωμής» τους –που θα συνεχίζεται στο διηνεκές όσο η διαστρεβλωμένη παραγωγική και καταναλωτική δομή μας θα οδηγεί σε ανατροφοδότηση του δανεισμού μας– είναι, σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, η εξωστρέφεια. Αυτό σημαίνει ότι εάν δεν δημιουργήσουμε τις βάσεις οικονομικής αυτοδυναμίας, η οποία μόνο έξω από την ΕΕ και την ΟΝΕ μπορεί να θεμελιωθεί[2], όχι μόνο δεν πρόκειται να βγούμε ποτέ από την κρίση, αλλά και δεν θα γίνει ποτέ εφικτή η δημιουργία των προϋποθέσεων για μια οικονομική δημοκρατία που θα βα-

2. Προφανώς, καμιά οικονομική αυτοδυναμία δεν μπορεί να θεμελιωθεί όταν, μέσα στην ΕΕ και την ΟΝΕ, κατά τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ, μέχρι το 2014 το Χρέος μας θα έχει φθάσει το 150% του ΑΕΠ (από 120% σήμερα) - γεγονός που σημαίνει πως τα επόμενα πέντε χρόνια θα πληρώσουμε για τοκοχρεωλύσια € 240 δισ., όσο περίπου το σημερινό μας ΑΕΠ! (βλ. A.Sakoul & K. Hope, "Markets gear up for Greek debt restructuring", *Financial Times* (21/4/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σίζεται στην ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης μεταξύ όλων των πολιτών.

Με βάση αυτό το αιτιολογικό, μια πραγματικά εναλλακτική λύση από μεριάς αντισυστημικής Αριστεράς, όπως την περιέγραψα στο προηγούμενο κεφάλαιο, θεμελιώνεται σε δυο βασικούς πυλώνες:

- Πρώτον, την άμεση έξοδο από την Ευρωζώνη, που θα έκανε δυνατή την επανάκτηση της οικονομικής κυριαρχίας στον νομισματικό και δημοσιονομικό τομέα, την επανεισαγωγή της δραχμής, τη δραχμοποίηση και την επαναδιαπραγμάτευση του χρέους από θέσης ισχύος, και
- Δεύτερον, τη συνακόλουθη μονομερή έξοδο από την ΕΕ που θα έκανε δυνατή την επανεισαγωγή αυστηρών κοινωνικών ελέγχων στις αγορές κεφαλαίου, εμπορευμάτων και εργασίας ώστε να προστατευθεί η κοινωνία από τις αγορές (κατάργηση των «4 ελευθεριών» του Μάαστριχτ), την εθνικοποίηση των Τραπεζών, καθώς και την επιβολή δραστικών φόρων στο εισόδημα και την περιουσία των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων.

Δηλαδή, μια πραγματική εναλλακτική λύση είναι εφικτή μόνο εάν θεμελιωθεί στους παραπάνω δύο πυλώνες, οι οποίοι συμπυκνώνουν την ενσωμάτωση της ελληνικής οικονομίας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης και αποτελούν την απώτερη αιτία της αναπτυξιακής «φούσκας» και του μοντέλου «ανάπτυξης» που μόλις κατέρρευσε. Με άλλα λόγια, η ένταξη της χώρας στην ΕΕ και στη συνέχεια στην ΟΝΕ, χάρη στις προσπάθειες του «εθνάρχη» Καραμανλή (που συνέχισε ο «υπο-εθνάρχης» Α. Παπανδρέου και στη συνέχεια ο «ανθυπο-εθνάρχης» Κ. Σημίτης και ο λοχίας Γ. Παπανδρέου, «Γιωργάκης», και η συνακόλουθη αναπτυξιακή «φούσκα», δημιούργησαν μια πρωτόγνωρη στην Ελλάδα ανισότητα μεταξύ, από τη μια μεριά, μιας κάστας κλεπτοκρατών (που ποτέ δεν ενδιαφέρθηκαν ακόμη και για την καπιταλιστική «ανάπτυξη» της χώρας) και των συναφών προνομιούχων στρωμάτων και, από την άλλη, των λαϊκών στρωμάτων, τα οποία στις μεν πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες καταδικάζονταν στη μαζική μετανάστευση για να επιβιώσουν, στη δε μεταπολίτευση ωθούντο στο δημόσιο τομέα ή στις διάφορες επεκτεινόμενες υπηρεσίες και κυρίως στον τουρισμό. Έτσι, τα μεταναστευτικά εμβάσματα αρχικά, και στη συνέχεια η ανάπτυξη ενός τουρισμού «της αρπαχτής», η επέκταση του δημοσίου

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τομέα, καθώς και τα ναυτιλιακά εμβάσματα, παρήγαγαν και αναπαρήγαγαν μια καταναλωτική δομή, η οποία δεν είχε καμιά σχέση με το παραγωγικό δυναμικό που είχε ήδη αρχίσει να δημιουργεί η μεταπολεμική «ανάπτυξη», και ολοκλήρωσε η ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ.

Η κρίση και η Αριστερά

Σε αυτό το πλαίσιο, όμως, το παράδοξο είναι ότι, ενώ οι ίδιες οι ελίτ έχουν κάθε λόγο, βέβαια, να αποκρύπτουν και συγκαλύπτουν την πραγματική αιτιολογία της κρίσης, αναγόμενοι απλώς στα συμπτώματά της, δεν έχει κανένα λόγο να κάνει ουσιαστικά το ίδιο και σημαντικό τμήμα της Αριστεράς, όπως σαφώς προκύπτει από τις συμβολές σε έρευνα της Ελευθεροτυπίας για τη στάση της Αριστεράς στην κρίση[3] - έρευνα που (όπως συνήθως σε παρόμοιες μελέτες) βασιζόταν σε συμβολές που στη συντριπτική πλειοψηφία τους ανήκαν στην ρεφορμιστική Αριστερά. Όμως, η ρεφορμιστική Αριστερά παίρνει δεδομένα αυτά ακριβώς που έπρεπε να αμφισβητεί, ιδιαίτερα σε σχέση με τη συγκριμένη περίπτωση, (δηλαδή τους δύο πυλώνες που ανέφερα), στην πραγματικότητα, αποκλείοντας έτσι μια πραγματικά εναλλακτική λύση. Και αυτό, διότι όπως ανέφερα παραπάνω, η αποδοχή των πυλώνων αυτών σημαίνει ουσιαστική αποδοχή του «μονόδρομου» της Χούντας, παρά τους περί του αντιθέτου βερμπαλισμούς των Πανεπιστημιακών και πολιτικών που υποστηρίζουν τις απόψεις αυτές, κάποιοι από τους οποίους μάλιστα φαίνεται να ζουν ακόμη στη δεκαετία του 1930 και δεν έχουν αντιληφθεί, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ότι στην εποχή της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και των πολυεθνικών είναι ανέκδοτο να προτείνουμε σαν δήθεν λύση στην κρίση τη νεκρανάσταση του ...Ρούζβελτ και το New Deal, με ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές! Είναι, όμως, λυπηρό ότι ακόμη και οικονομολόγοι και επιστήμονες της αντισυστημικής Αριστεράς που θεωρούν μεν «κοινωνική αναγκαιότητα την έξοδο από το Ευρώ και την ΟΝΕ», συγχρόνως, μιλούν αντιφατικότατα για εναλλακτικούς δρόμους που θα μπορούσε να πάρει η κυβέρνηση «πριν οδηγήσει την Ελλάδα στο τελευταίο σκαλοπάτι του διασυρμού», απαιτώντας «ευνοϊκό δανεισμό από την ΕΚ»...

Στο μεταξύ, η κοινοβουλευτική Χούντα των «σοσιαλιστών» βουλευ-

3. Βλ. «Η Αριστερά και η Κρίση», *Ελευθεροτυπία*, 17 έως 20/5/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τών (που απέδειξαν πια περίτρανα ότι η υπέρτατη αξία γι' αυτούς είναι να διατηρήσουν το «βουλευτιλίκι» ή «υπουργιλίκι» και τα κοινωνικοοικονομικά προνόμια που αυτό συνεπάγεται) δεν δίστασαν να περνούν τη μια μετά την άλλη, νομοθετικές ρυθμίσεις όπως για το ασφαλιστικό, το εργασιακό κ.λπ., που γκρεμίζουν και άλλες θεμελιακές κοινωνικές κατακτήσεις, πάνω σε αυτές που ήδη έχουν σωριαστεί από τα συνδυασμένα κτυπήματα των ξένων και ντόπιων μεταπρατικών ελίτ. Έτσι, έγινε πια σαφές ότι οι ελίτ αυτές χρησιμοποιούν τη «χρυσή ευκαιρία» της σημερινής μετατροπής της χώρας σε τυπικό προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ για να εφαρμόσουν τις «4 ελευθερίες», δηλαδή την αποδιάρθρωση των κοινωνικών ελέγχων (σε αντίθεση με τους ρυθμιστικούς) στις αγορές αγαθών, κεφαλαίων, υπηρεσιών και εργασίας, που αποτελούν θεμελιακό Νόμο της ΕΕ, και οι οποίες ποτέ δεν είχαν εφαρμοστεί πλήρως στην Ελλάδα από τα κόμματα εξουσίας για ψηφοθηρικούς και μόνο λόγους. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι, όπως τόνισε η τρόικα, που εκπροσωπεί την υπερεθνική ελίτ, σε κλίμα μόλις συγκαλυπτόμενου ενθουσιασμού, «το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής φαίνεται ότι λειτουργεί ως καταλύτης και σε πεδία όπου για πολλά χρόνια απουσίαζαν οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες»[4]. Η έμμεση αναφορά στο ασφαλιστικό και στην «απελευθέρωση» των αγορών εργασίας και υπηρεσιών - θέματα για τα οποία από χρόνια πίεζε η υπερεθνική ελίτ τις ντόπιες ελίτ– είναι προφανής σε όλους, εκτός ίσως από το μεγαλύτερο μέρος της Αριστεράς μας (ρεφορμιστικό και αντισυστημικό) που δεν ασχολείται με τις «4 ελευθερίες», για να μη θίξει το θέμα εξόδου από την ΕΕ![5]

Έγινε, επομένως, φανερό σε όλους (εκτός από αυτή την Αριστερά!) ότι σήμερα δεν αντιμετωπίζουμε, μόνο, τον δήθεν «μονόδρομο» των ληστρικών μέτρων για την αποφυγή χρεοκοπίας, αλλά ακόμη σημαντικότερο την αποδιάρθρωση στοιχειωδών κοινωνικών ελέγχων στην αγορά εργασίας, στην ασφάλιση, την Παιδεία κ.λπ. Δηλαδή, μια συστηματική

4. Tony Barber, "Greece wins plaudits for its reforms", *The Financial Times*, 7/7/2010.

5. Αυτό προέκυψε και από την «απάντηση» στην καλόπιστη κριτική μου των προτάσεων της «Πρωτοβουλίας Αριστερών Οικονομολόγων» σε άρθρο μου στην *Ελευθεροτυπία* (βλ. Λ. Βατικιώτης, «Πρωτοβουλία Οικονομολόγων: Σημαντικές παρεμβάσεις, άσφαιρη κριτική», *Πριν*, 11/7/2010), η οποία αντί να οδηγήσει σε αυτοκριτική για την απαράδεκτη και αντιφατική θέση της για έξοδο από την Ευρωζώνη, αλλά όχι και από την ΕΕ (αποσιωπώντας το θέμα των «4 ελευθεριών» που παρέμεινε στο απυρόβλητο!) οδήγησε σε νέες κατηγορίες (αυτή τη φορά για «δογματισμό»!).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

προσπάθεια των ντόπιων και ξένων ελίτ, **με αφορμή το Χρέος**, για την πλήρη ενσωμάτωση της χώρας στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

Πώς εξηγείται η υποτονικότητα των λαϊκών αντιδράσεων μπροστά στην καταστροφή;

Το περίεργο, όμως, είναι ότι παρά τη δραματικότητα της κατάστασης, οι λαϊκές αντιδράσεις μέχρι σήμερα ήταν υποτονικές εκτός από εξαιρέσεις, όπως αυτές των ναυτεργατών και των φορτηγατζήδων που αγνόησαν τις αποφάσεις της «ανεξάρτητης» δικαιοσύνης, οι οποίες, σε συνεργασία με τις ελίτ, οδηγούν στην ουσιαστική κατάργηση του δικαιώματος στην απεργία. Και αυτό, όταν είναι πια φανερό ότι κανένας νόμος που περνά η κοινοβουλευτική Χούντα χωρίς την τήρηση των βασικών κανόνων της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» (στοιχειώδης κυβερνητική δέσμευση από το προεκλογικό πρόγραμμά της και όταν έκτακτες συνθήκες το κάνουν ανέφικτο, επικύρωση παρόμοιων ριζικών θεσμικών αλλαγών με δημοψήφισμα ή νέες εκλογές) δεν δεσμεύει ουσιαστικά τους πολίτες περισσότερο από τους «νόμους» των κατοχικών κυβερνήσεων ή της στρατιωτικής Χούντας που επίσης, τυπικά, είχαν νομική ισχύ. Και αυτό, πέρα από την κατάφωρη αντισυνταγματικότητα[6] της σαφώς προδοτικής δανειακής σύμβασης που υπέγραψε η κοινοβουλευτική Χούντα, η οποία, όπως έδειξε πρόσφατη μελέτη του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, επιβάλλει όρους πολύ επαχθέστερους από ό,τι ήταν οι αποικιακοί όροι δανεισμού της χώρας του 1898, όταν η Ελλάδα τέθηκε υπό διεθνή οικονομικό έλεγχο, ένα χρόνο μετά την ήττα της στον ελληνοτουρκικό πόλεμο! Χαρακτηριστικά, όπως τονίζεται στη μελέτη του ΔΣΑ, με τη σύμβαση αυτή, «για την ικανοποίηση των δανειστών μας δεν αποκλείεται η εκτέλεση με πλειστηριασμό της δημοσίας γης η περιουσίας, χωρίς διάκριση, έτσι ώστε οτιδήποτε δημόσιο είναι πρόσφορο για την ικανοποίηση των δανειστών μας»[7]...

6. Βλ. π.χ. Κ. Μπέη, «Το διεθνές σύμφωνο ως νόμος του κράτους», *Ελευθεροτυπία*, 14/7/2010. Σημειωτέον ότι ο συγγραφέας, προφανώς κατόπιν πιέσεων ή αυτοκριτικής, σε μεταγενέστερο άρθρο του «Το Μνημόνιο ως σύνθημα», *Ελευθεροτυπία*, 22/9/2010), κάνει στροφή 180 μοιρών υποστηρίζοντας το μονόδρομο του μνημονίου ως αναπόφευκτη λύση.

7. Βάνας Φωτοπούλου, βλ. περίληψη της μελέτης στο «Καλύτερη η αποικιοκρατία!», *Ελευθεροτυπία*, 11/9/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Έτσι, οι λαϊκές αντιδράσεις ποτέ δεν πλησίασαν σε μαζικότητα π.χ. αυτή των Ιουλιανών πριν 45 χρόνια, παρόλο που η σημερινή κρίση είναι ακόμη σημαντικότερη από εκείνη ως προς τις μακροπρόθεσμες κοινωνικές συνέπειές της. Και είναι αλήθεια ότι ούτε οι ίδιες οι ελίτ περιμέναν ότι αυτοί οι κρίσιμοι πρώτοι μήνες θα περνούσαν με απόλυτα ελεγχόμενες (από τα κόμματα εξουσίας και τους τοποτηρητές τους στα συνδικάτα) σποραδικές απεργίες και διαδηλώσεις, τις οποίες η ημι-ολοκληρωτική κυβέρνηση περιόριζε παραπέρα με τη μαζική αστυνομοκρατία που είχε εξαπολύσει (για να τρομοκρατεί τα φιλήσυχα μεσαία στρώματα και να τα αποθαρρύνει από συμμετοχή), σε συνδυασμό με την γκρι και μαύρη προπαγάνδα που χρησιμοποιούσε, με τη βοήθεια της ΕΕ, του ΔΝΤ και των απεριόριστων κονδυλίων που μασούν τα πολλαπλασιαζόμενα παπαγαλάκια στα ΜΜΕ, για τα οποία η κρίση είναι πράγματι ευκαιρία! Και, φυσικά, οι εγκάθετοι της Χούντας στα συνδικάτα, με πρώτο τον πρόεδρο της ΓΣΕΕ (που κατά την Πασοκική πρακτική αύριο θα αποκτήσει και υπουργικό θώκο) ήδη δηλώνουν ότι «η ΓΣΕΕ δεν σχεδιάζει γενική απεργία για το άμεσο μέλλον... [γιατί] παρά τις πολλές απεργίες που έκανε η ΓΣΕΕ, εφαρμόστηκαν οι αυστηρές πολιτικές που περιγράφονται στο Μνημόνιο (με την ΕΕ και το ΔΝΤ) και δεν υπάρχουν προφανείς εναλλακτικές λύσεις»[8] (sic!). Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι ακόμη και το κύριο όργανο της υπερεθνικής ελίτ, οι New York Times, βγήκε να πλέξει το εγκώμιο για το θάρρος του «Γιωργάκη» «να διαλύσει το ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας που ίδρυσε ο πατέρας του»[9], μόλις κρύβοντας τον ενθουσιασμό τους για την επιτυχία του protégé τους!

Αν, όμως, δεχθούμε ότι τα λαϊκά στρώματα δεν κατελήφθησαν από κάποιου είδους μαζοχισμό, είναι φανερό ότι απορρίπτουν μεν συντριπτικά τα μέτρα, αλλά δεν βλέπουν τι μπορεί να γίνει εναλλακτικά. Κατά τη γνώμη μου, δυο είναι οι πιθανές ερμηνείες γι' αυτό το φαινόμενο.

Σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή, η απάτη του «μονόδρομου» έχει περάσει σε μεγάλα λαϊκά στρώματα, πράγμα που προϋποθέτει πλήρη σύγχυση για τα πραγματικά αίτια της κρίσης. Και υπάρχουν πολλές ενδείξεις για τη σύγχυση αυτή, στην οποία συμβάλλουν πολλοί παράγοντες

8. Δεν προχωρά σε γενική απεργία η ΓΣΕΕ, *Ελευθεροτυπία*, 23/9/2010.
9. Suzanne Daley, "Greek Leader Finds Balm for Deficit: Straight Talk", *New York Times* (15/6/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

που ήταν απόντες στα Ιουλιανά. Τότε, οι ελίτ (και επομένως και τα ΜΜΕ) ήταν μοιρασμένες, γεγονός που έκανε ευκολότερη τη συνειδητοποίηση των αιτίων της κρίσης σε σχέση με σήμερα που το λαϊκό κίνημα αντιμετωπίζει μια πρωτοφανή μονολιθικότητα των ελίτ στην εξαπάτησή του. Αυτό εκφράζεται τόσο από τα κόμματα εξουσίας, και σύσσωμα τα ΜΜΕ που ελέγχουν οι ελίτ, όσο και από σημαντικό τμήμα της «Αριστεράς» («Δημοκρατική Αριστερά», τμήματα του ΣΥΡΙΖΑ, Οικολόγοι-Πράσινοι κ.λπ.) που έμμεσα επίσης στηρίζει την απάτη του μονόδρομου, με τον «Ευρωπαϊσμό» της να μην επηρεάζεται από τη σημερινή μετατροπή της χώρας σε προτεκτοράτο! Η εξαπάτηση μάλιστα (και συνακόλουθη σύγχυση) γίνεται ακόμη ευκολότερη από την «τεχνική» φύση της κρίσης και του τρόπου αντιμετώπισής της που κάνει δυνατή την παρέλαση από τα ελεγχόμενα ΜΜΕ δεκάδων «ειδικών» του κατεστημένου που ψεύδονται ασύστολα για τον δήθεν μονόδρομο, εφόσον έχουν άλλωστε σημαντικά προσωπικά, ή ταξικά, συμφέροντα που τους «πείθουν» να παίρνουν δεδομένα αυτά ακριβώς που έπρεπε να αμφισβητούν! Συγχρόνως, η στάση της αντισυστημικής Αριστεράς, όπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια, κάθε άλλο παρά συμβάλλει στη διάλυση της σύγχυσης, όταν αντί να προβάλει ένα συγκεκριμένο εφικτό πρόγραμμα (στα υπάρχοντα θεσμικά πλαίσια αφού δεν είμαστε, βέβαια, σε ...επαναστατική περίοδο) για την ανατροπή όλων των μέτρων, πράγμα που είναι αδύνατο χωρίς την έξοδο από την ΟΝΕ αλλά και την ΕΕ, που θα αμφισβητούσε την ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, αναλίσκεται σε γενικόλογα συνθήματα («ανυπακοή», «απείθεια», «αυτο-οργάνωση» κ.λπ.), ενώ οι διάφοροι αντισυστημικοί «χιλιαστές» περιμένουν την αντικαπιταλιστική επανάσταση στη γωνία (όπως την περιμένουν εδώ και δεκάδες χρόνια!) Από την άλλη μεριά, η στάση των ελεγχόμενων από το ΠΑΣΟΚ συνδικάτων δεν είναι, βέβαια, κάτι καινούργιο. Αντίστοιχα, δεν είναι καινούργιες οι προβοκάτσιες, όπως σήμερα φαίνεται ήταν η καθοριστικής σημασίας «υπόθεση Marfin» (βλ. κεφ. 1), όπου οι υποψίες ενισχύονται καθημερινά και μόλις πρόσφατα ανακοινώθηκε ότι, όπως απέδειξε έρευνα του Υπ. Εργασίας, υπήρχαν σοβαρές ελλείψεις στο σύστημα πυρασφάλειας του κτιρίου[10] (που μπορεί σε κάποιους να ήταν γνωστές) κ.λπ.

10. Σοβαρές παραλείψεις κόστισαν ζωές στο κατάστημα της Marfin στη Σταδίου, *Ελευθεροτυπία*, 24/9/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Σύμφωνα με την δεύτερη εκδοχή, η υποτονικότητα των λαϊκών εκδηλώσεων κρύβει μια γενικότερη αποστροφή προς αυτό που περνά για «πολιτική» και «δημοκρατία» σήμερα, σε αντίθεση με την κλασική έννοιά τους που σήμαινε την αυτοδιεύθυνση των πολιτών μέσα από αμεσοδημοκρατικούς θεσμούς. Το γεγονός, άλλωστε, ότι δεν είναι πια μόνο οι «συνήθεις ύποπτοι», αλλά δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές που σε κάθε διαδήλωση κατά των μέτρων φωνάζουν απέξω από το υποτιθέμενο ιερό της δημοκρατίας «να κλείσει η Βουλή», είναι ενδεικτικό. Μολονότι, βέβαια, πολλοί από αυτούς απλά αναφέρονται στα σκάνδαλα των πολιτικών ελίτ, είναι φανερό ότι, συνειδητά ή έστω υποσυνείδητα, οι περισσότεροι από αυτούς διερωτώνται ποια είναι η έννοια της «δημοκρατίας» μας, όταν χωρίς να τους ρωτήσει κανένας, μια δράκα επαγγελματιών πολιτικάντηδων μπορεί να παίρνει τα πιο βάρβαρα μέτρα εναντίον τους - παρά το γεγονός ότι είναι οι τελευταίοι που ευθύνονται για την κρίση. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με την εκδοχή αυτή, τα λαϊκά στρώματα εκφράζουν μια έστω υποσυνείδητη πεποίθηση για την ασημαντότητα αυτού που περνά για πολιτική σήμερα (κεφ. 1). Το γεγονός αυτό έχει πιθανές θετικές, αλλά και αρνητικές διαστάσεις. Η θετική διάσταση είναι ότι η συνειδητοποίηση αυτή θα μπορούσε, κάτω από ορισμένες συνθήκες, να οδηγήσει σε ένα μαζικό κίνημα για ένα «νέο είδος πολιτικής και δημοκρατίας» που θα εξέφραζε, αλλά και θα ξεπερνούσε, την κλασική έννοια των όρων αυτών. Η αρνητική διάσταση είναι ότι θα μπορούσε επίσης να οδηγήσει στην ιδιώτευση των πολιτών που θα κατέληγε, από τη μια μεριά, σε σπασμωδικές αυθόρμητες εξεγέρσεις της «μαχητικής μειοψηφίας», τις οποίες οι ελίτ έχουν σήμερα όλα τα μέσα να καταπνίγουν και, από την άλλη, στην επιστροφή σε κάποιου είδους «κανονικότητα» της σιωπηλής πλειοψηφίας που δεν αποκλείεται να μην τολμήσει ούτε τη μοναδική ενέργεια που θα μπορούσε να κάνει «από τον καναπέ» της στον οποίο είναι φαίνεται καθηλωμένη: να εξοστρακίσει από την «πολιτική ζωή» την κοινοβουλευτική Χούντα και τον κομματικό λόχο της που είναι άμεσα υπεύθυνοι για τη μετατροπή της χώρας σε προτεκτοράτο...

Στο μεταξύ, ενώ η κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ προχωρά αδίστακτα στο άνοιγμα κάθε αγοράς στις πολυεθνικές (με τελευταία αυτή των μεταφορών) και –όπως προανήγγειλε ο «Γιωργάκης»– απώτερος στόχος είναι το ξεπούλημα κάθε περιουσιακού στοιχείου του δημοσίου, (συμπεριλαμβανομένης της μετατροπής του ελληνικού τοπίου σε «τουριστικούς παραδείσους» για τα διεθνή προνομιούχα κοινωνικά στρώ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ματα - ένα είδος Μεσογειακής Ταϊλάνδης για πλουσίους), οι λαϊκές αντιδράσεις εξακολουθούν να είναι αποσπασματικές. Και αυτό, διότι η Χούντα αρήνεται ανενόχλητη από τους εργατοπατέρες να «σαλαμοποιεί» το λαϊκό κίνημα κατά των μέτρων (μια οι λιμενεργάτες, την άλλη οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι συνταξιούχοι, μετά οι φορτηγατζήδες, αύριο οι σιδηροδρομικοί κ.ο.κ.) ενώ, βέβαια, αν αντιμετώπιζε κοινή δράση από τα λαϊκά στρώματα που πληρώνουν σήμερα το χρέος, πιθανώς θα είχε ήδη χρειαστεί –μαζί με την τρόικα που εκπροσωπεί την διεθνή αγυρτεία των Τραπεζιτών– τα ελικόπτερα που χρησιμοποίησε στην αντίστοιχη περίπτωση η Αργεντινέζικη ελίτ και το ΔΝΤ.

Παράλληλα, η κοινοβουλευτική Χούντα μετατρέπεται ταχύτατα στο ημι-ολοκληρωτικό καθεστώς, που έχω περιγράψει αλλού[11], ψηφίζοντας «εν κρυπτώ, σε τμήμα θερινών διακοπών και χωρίς καμιά ιδιαίτερη εξήγηση»[12], την μετατροπή των διαδηλωτών εναντίον της σε «τρομοκράτες» (με τις συνεπαγόμενες εξοντωτικές ποινικές κυρώσεις), είτε πρόκειται για τους σιδηροδρομικούς και τους φορτηγατζήδες που «διαταράσσουν την ασφάλεια των συγκοινωνιών», είτε για φοιτητές που σπάνε τα τζάμια τραπεζών κ.λπ. Και όλα αυτά, χωρίς η Χούντα αυτή να έχει τη παραμικρή νομιμοποίηση, εφόσον ποτέ δεν έθεσε στη κρίση του λαού τα συγκεκριμένα κτηνώδη μέτρα που αλλάζουν ριζικά τη ζωή της μεγάλης πλειοψηφίας, τα οποία η ίδια «αποφασίζει και διατάσσει», ενώ τα μέλη του λόχου της απλά υλοποιούν τις εντολές της για να μην χάσουν το περιπόθητο (και κερδοφόρο) «βουλευτιλίκι» ή «υπουργιλίκι». Περιττό να σημειωθεί ότι όταν αντιμετωπίζουμε παρόμοιο «σφετερισμό της λαϊκής κυριαρχίας», που παραβιάζει (έστω άτυπα) θεμελιακούς κανόνες ακόμη και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας», τότε τίθεται θέμα για ποιους «νόμους» και «Συντάγματα» μιλάμε. «Νόμους» και «Συντάγματα» έχουν άλλωστε και οι κανονικές Χούντες...

Το διαγραφόμενο, επομένως, τη στιγμή αυτή σενάριο –αν δεν αλλάξουν ριζικά οι κανόνες του παιχνιδιού– είναι ότι τα βάρβαρα μέτρα θα περάσουν, και μόνο εάν αργότερα διαπιστωθεί ότι ούτε με αυτά μπορεί να ξεπληρωθεί το χρέος, θα γίνει μια συμφωνημένη με την τρόικα επα-

11. Τάκης Φωτόπουλος, *Η Παγκόσμια Κρίση, η Ελλάδα και το Αντισυστημικό Κίνημα*, (Κουκκίδα, 2009), κεφ. 14.
12. Βλ. Χρ. Ζέρβα, «Τρομοκρατική δράση και οι διαδηλώσεις», *Ελευθεροτυπία*, 22/9/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ναδιαπραγμάτευσή του για επιμήκυνση (ή και μερική περικοπή), η οποία θα αφήσει όμως ανέπαφες τις θεσμικές αλλαγές που καταστρέφουν τις οποιεσδήποτε κοινωνικές κατακτήσεις στις εργασιακές σχέσεις, στο ασφαλιστικό, στην υγεία, παιδεία κ.λπ. Ο μόνος, επομένως, τρόπος που έχουν οι πολίτες για να αλλάξουν τους κανόνες του παιχνιδιού, όπως ανέφερα στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η γενική απεργία διαρκείας που θα ξεπερνούσε τους κομματικούς εγκάθετους στα συνδικάτα και θα παρέλυε τον κρατικό μηχανισμό, με αίτημα το άμεσο δημοψήφισμα για την απόσυρση του συνόλου των μέτρων. Η έγκριση του αιτήματος για απόσυρση θα οδηγούσε σε ανατροπή της κοινοβουλευτικής Χούντας που τα εισήγαγε με περισσό θράσος, για χάρη των ντόπιων και ξένων ελίτ που υπηρετεί, και θα ξεκινούσε τη δυναμική που θα μπορούσε κάλλιστα να καταλήξει στην ανάδειξη μιας κυβέρνησης λαϊκής ενότητας, η οποία ακόμη και στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, θα μπορούσε να ανατρέψει τα Μνημόνια και τα ληστρικά μέτρα των ντόπιων και ξένων ελίτ και να ανοίξει το δρόμο για μια αυτοδύναμη οικονομική ανάπτυξη, ως προϋπόθεση για την Οικονομική Δημοκρατία.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Η ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΗ ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΡΕΦΟΡΜΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΦΟΡΟΥΜΕΝΗ ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ

Μέσα, επομένως, στην καθημερινά οξυνόμενη βαριά κρίση, το επόμενο εύλογο ερώτημα είναι «η Αριστερά τι κάνει»; Στην πραγματικότητα, όμως δεν υπάρχει, ούτε μπορεί να υπάρξει, ενιαία Αριστερά. Αρχικά, πρέπει να κάνουμε τη θεμελιακή διάκριση μεταξύ ρεφορμιστικής και αντισυστημικής (ή παλαιότερα αντικαπιταλιστικής) Αριστεράς. Η διάκριση αυτή δεν γίνεται με βάση το κριτήριο τρόπου κατάκτησης της εξουσίας (το παλαιό δίλημμα «ρεφορμισμός ή επανάσταση» που σήμερα έχει ξεπεραστεί από τα πράγματα), αλλά με βάση τους στόχους και τη στρατηγική της. Όπως, άλλωστε, έχω δείξει αλλού[1], είναι κάλλιστα δυνατή σήμερα μια στρατηγική μετάβασης σε ένα άλλο σύστημα κοινωνικής οργάνωσης που δεν περνά μέσα από την «κατάληψη των χειμερινών ανακτόρων».

Με βάση αυτό το κριτήριο, ιστορικά, η ρεφορμιστική Αριστερά περιελάμβανε το τμήμα εκείνο της Αριστεράς που επιδίωκε την κοινωνική αλλαγή, είτε μέσα από τη κατάκτηση της κρατικής εξουσίας και «μεταρρυθμίσεις από τα πάνω» (π.χ. τα παλαιά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα), είτε μέσα από τη δημιουργία αυτόνομων από το κράτος βάσεων εξουσίας που θα πίεζαν τις ελίτ για «μεταρρυθμίσεις από τα κάτω» (κινήσεις της «κοινωνίας των πολιτών»), στις οποίες προστέθηκαν και τα διάφορα μονοθεματικά κινήματα (φεμινιστικά, οικολογικά, κινήματα ταυτότητας,

1. Βλ. T. Fotopoulos "Transitional strategies and the Inclusive Democracy project", *DEMOCRACY & NATURE*, vol. 8, no. 1, (March 2002) (μετάφραση στο περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, αρ. 6 & 7 (2004).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

απελευθέρωσης ζώων κ.λπ.). Σε αντίθεση με αυτή την Αριστερά, αναπτύχθηκε η αντισυστημική Αριστερά, η οποία χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι κινείται με βάση ένα καθολικό πολιτικό πρόταγμα και στρατηγική ανατροπής του «συστήματος», όπως αυτό εκφράζεται με τους κύριους θεσμούς της νεωτερικότητας, την καπιταλιστική οικονομία της αγοράς και το πολιτικό συμπλήρωμά της στην αντιπροσωπευτική «δημοκρατία». Δεδομένης, μάλιστα, της ιστορικής αποτυχίας της ρεφορμιστικής Αριστεράς που έδειξε η κατάρρευση της σοσιαλδημοκρατίας και η ανατροπή σχεδόν όλων των σημαντικών κοινωνικών κατακτήσεων, δεν είναι περίεργο ότι μια νέα αντισυστημική Αριστερά ανατέλλει σήμερα που έχει διδαχθεί τα ιστορικά μαθήματα του 20ου αιώνα.

Φυσικά, διαφοροποιήσεις υπάρχουν και μέσα στη ρεφορμιστική και την αντισυστημική Αριστερά. Έτσι, στη ρεφορμιστική Αριστερά πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ σοσιαλφιλελεύθερης «αριστεράς», που άμεσα στηρίζει τις ελίτ και τα ληστρικά μέτρα, και της υπόλοιπης ρεφορμιστικής Αριστεράς, που τα επικρίνει, αλλά χωρίς συνήθως να προτείνει βάσιμη εναλλακτική λύση.

Τυπικό παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι η στήριξη των εγκληματικών μέτρων ως «αναπόφευκτων», με βάση το αστήρικτο επιχείρημα ότι χωρίς τα μέτρα αυτά θα έπρεπε να γίνει άμεση στάση πληρωμών, και με κατάληξη τη γνωστή καταστροφολογία εάν βγαίναμε από την ΟΝΕ (που όμως προτείνουν ακόμη και διεθνείς ορθόδοξοι οικονομολόγοι ως τη μόνη εναλλακτική λύση για την αποφυγή των ληστρικών μέτρων!) και την ΕΕ (που πρότεινε εμπεριστατωμένα η Περιεκτική Δημοκρατία και ρεύματα της αντισυστημικής Αριστεράς). Και, φυσικά, δείχνει είτε ασυγχώρητη άγνοια είτε εσκεμμένη αποσιώπηση απόψεων, όπως αυτές που έχουν διατυπωθεί από τη στήλη μου στην *Ελευθεροτυπία*, ο ισχυρισμός ότι δεν έχουν δοθεί απαντήσεις σε παρόμοια ερωτήματα. Μοιραίο, επομένως, το γελοίο συμπέρασμα... Παγκαλικού τύπου ότι «όλοι αυτοί που υποστηρίζουν ότι η Ελλάδα έχει στις τωρινές συνθήκες χάσει την αυτονομία της, δεν αντιλαμβάνονται πως η τυχόν έξοδός μας από την ΕΕ θα οδηγούσε στον τύπο της αυτονομίας που η Αλβανία έχει σήμερα ή, ακόμη χειρότερα, αυτή που είχε επί Χότζα»[2], όπου προφανώς ανήκουν η Ισλανδία, η Νορβηγία κ.λπ.

2. Ν. Μουζέλης, «Τα διλήμματα της Αριστεράς», *Το Βήμα*, 12/9/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Όσον αφορά στην υπόλοιπη ρεφορμιστική Αριστερά, ένα σημαντικό μέρος της προσπαθεί να εκμεταλλευθεί το πολιτικό κενό που άφησε η μετάλλαξη των παλαιών σοσιαλδημοκρατών σε σοσιαλφιλελεύθερους (τύπου ΠΑΣΟΚ), προτείνοντας ... Κεϋνσιανές λύσεις, "New Deal" «και άλλα παραμύθια» που είναι εντελώς άσχετα με τη σημερινή διεθνοποιημένη καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, ενώ ένα άλλο μέρος της ανήκει σε αυτό που μπορεί να ονομαστεί «μεταμοντέρνα Αριστερά».

Η μυθολογία της Κεϋνσιανο-Μαρξιστικής ρεφορμιστικής Αριστεράς

Όσον αφορά στο περίεργο μίγμα «Μαρξισμού» και Κεϋνσιανισμού που απαντάται σήμερα συχνά στη μετα-Μαρξιστική Αριστερά, οι υποστηρικτές της δέχονται στην ουσία την θεωρία του μονόδρομου και απλά διαφωνούν με την πρακτική αντιμετώπισής του, γι' αυτό και προτείνουν ποικίλες ανοησίες, όπως η παρωδία Κεϋνσιανής πολιτικής που υιοθετεί ο Ομπάμα –με τα «ξένα κόλλυβα» των Κινεζικών καταθέσεων στα αμερικανικά κρατικά ομόλογα– ή κάποια «προσπάθεια τροποποίησης των ευρωπαϊκών Συνθηκών»(!), εφόσον «ενδεχόμενη πτώχευση θα αποτελειώσει τα εναπομείναντα λαϊκά εισοδήματα»[3]. Η στάση αυτή προφανώς απορρέει από το γεγονός (που πολύ καλά αντιλαμβάνονται) ότι η απόρριψη του μονόδρομου προϋποθέτει επίσης την απόρριψη των δύο πυλώνων της αναπτυξιακής «φούσκας» στους οποίους στηριζόταν το εξωστρεφές οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης (δηλαδή την ένταξή μας στην ΕΕ και την ΟΝΕ, και τη συνακόλουθη απελευθέρωση των αγορών κεφαλαίου, εμπορευμάτων και εργασίας), που τους παίρνουν δεδομένους.

Τα επιχειρήματα, όμως, πίσω από το «ταμπού» της ΕΕ που δεν διανοούνται να θίξουν οι Κεϋνσιανο-Μαρξιστές, είναι είτε «πολιτικά» είτε ξεκινούν από πιο πεζά κίνητρα, αλλά ποτέ δεν είναι καθαρά οικονομικά, εφόσον δεν υπάρχει οικονομική θεωρία η οποία να στηρίζεται σε εμπειρικά δεδομένα και ιστορικά παραδείγματα που να δείχνουν πραγματική οικονομική σύγκλιση άνισων οικονομικά χωρών (και δεν αναφέρομαι, βέβαια, στη σύγκλιση των ελίτ τους μόνο!) μέσα από την καπιταλιστική

3. Βλ. Κ. Βεργόπουλο, «Το θεσπέσιο πτώμα», *Ελευθεροτυπία*, 24/11/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

«αναπτυξιακή» διαδικασία των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών! Τα πολιτικά αυτά επιχειρήματα αναφέρονται είτε σε έναν δήθεν διεθνισμό που εκπροσωπεί η «πάλη» μέσα στην Ευρώπη –σε αντίθεση με την «εθνικιστική απομόνωση» που υποτίθεται θα φέρει η έξοδός μας από την ΕΕ– είτε σε εθνικιστικά επιχειρήματα που βασίζονται σε μια εθνική καταστροφολογία, όπως υποστηρίζει η πατριωτική «Αριστερά». Και τα δύο αυτά είδη πολιτικών επιχειρημάτων θα εξεταστούν στο επόμενο κεφάλαιο. Τα «πεζά κίνητρα», που κανένας δεν μπορεί να αποκλείσει ότι παίζουν ρόλο στην στήριξη της ΕΕ από τους περισσότερους κοινωνικούς επιστήμονες της Αριστεράς ξεκινούν, βέβαια, από το γεγονός ότι σήμερα δεν υπάρχει σχεδόν ερευνητικό πρόγραμμα, πανεπιστημιακό συνέδριο κ.λπ. (από τα οποία εξαρτώνται κρίσιμα οι δημοσιεύσεις τους και, επομένως, η ακαδημαϊκή καριέρα τους) που να μη χρηματοδοτείται άμεσα ή έμμεσα από την ΕΕ! Και, φυσικά, η συνειδητή θέση ενός κοινωνικού επιστήμονα ενάντια στην ΕΕ, ιδιαίτερα σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, τον θέτει άμεσα σε «καραντίνα» από τους υπόλοιπους κοινωνικούς επιστήμονες (και φυσικά τα κανάλια που ελέγχουν οι ελίτ, τα οποία όμως έχουν τη δύναμη, κατά τον Μπουρντιέ, να καθιερώνουν και ποιοι είναι οι «σημαντικοί επιστήμονες») ως «εξτρεμιστή» και «μη σοβαρό επιστήμονα». Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι η κοινωνικο-οικονομική θέση του επιστήμονα, ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιστήμες, παίζει αποφασιστικό ρόλο στο «επιστημονικό παράδειγμα» που υιοθετεί[4].

Η μυθολογία στην οποία στηρίζεται όλη αυτή η κενολογία μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

- *Μύθος πρώτος*: *η παγκοσμιοποίηση δεν είναι νέο φαινόμενο*, αφού ανάλογη παγκοσμιοποίηση συνέβη και στο παρελθόν. Στην πραγματικότητα, όμως[5], η σημερινή παγκοσμιοποίηση (ή θα έλεγα ορθότερα διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς που αφορά, βασικά, στις αγορές κεφαλαίου και εμπορευμάτων) είναι εντελώς νέο φαινόμενο, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Ποσοτικά, διότι ποτέ άλλοτε στην Ιστορία το άνοιγμα των μητροπολιτικών οικονομιών

4. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008) κεφ. 8.

5. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, (Ελληνικά Γράμματα, 2002) κεφ. 1 και *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008) κεφ. 1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της αγοράς σε σχέση με το εμπόριο δεν ήταν τόσο σημαντικό. Ποιοτικά, διότι, για πρώτη φορά, οι αγορές συναλλάγματος και κεφαλαίου έχουν ανοιχθεί σε τέτοιο βαθμό, κάτω από τις εντολές και πιέσεις διεθνών οργανισμών που ελέγχει η υπερεθνική ελίτ, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, καθώς και πλειάδα πολυμερών συμφωνιών, που εξασφαλίζουν τη σύνδεση των αγορών σε ένα παγκόσμιο δίκτυο όπου ανταλλάσσονται τρισεκατομμύρια δολάρια την ημέρα. Και, φυσικά, σε καμία άλλη «παγκοσμιοποίηση» ή «διεθνοποίηση» του παρελθόντος δεν υπήρχε το φαινόμενο των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες όμως σήμερα ελέγχουν απόλυτα την παγκόσμια παραγωγή και το εμπόριο, και είναι αυτές που μέσω των διεθνών οργανισμών που ανέφερα επέβαλαν το πρωτοφανές άνοιγμα και «απελευθέρωση» των αγορών εμπορευμάτων και κεφαλαίου, καθώς και την απελευθέρωση των αγορών εργασίας!

- *Μύθος δεύτερος*: *η σημερινή παγκόσμια οικονομική κρίση καθώς και η ελληνική, είναι αποτέλεσμα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και του νεοφιλελευθερισμού ως ιδεολογίας* που υιοθέτησαν «κοντόφθαλμες» κυβερνήσεις για να εξυπηρετήσουν τη βουλιμία του κεφαλαίου. Έτσι, ο νεοφιλελευθερισμός θεωρείται «μια παγκόσμια ιδεολογία που υπαγορεύει στους λαούς πώς να βλέπουν τον εαυτό τους και τους άλλους, τι να εκτιμούν και πώς να σχετίζονται με τον κόσμο»[6]. Φυσικά, αυτό δεν αποτελεί εξήγηση διότι η μεν βουλιμία του κεφαλαίου δεν είναι νέο φαινόμενο, ενώ θα ήταν τουλάχιστον αφελές να αποδώσουμε τις πολιτικές που εφαρμόζουν με συνέπεια, σχεδόν επί μία 30ετία, κυβερνήσεις της δεξιάς, αλλά και της κεντρο-«Αριστεράς», στην περιορισμένη αντίληψή τους! Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές δεν είναι ούτε συγκυριακό φαινόμενο, όπως ισχυρίζονται βολικότατα διάφοροι «αριστεροί» οικονομολόγοι, ούτε απλώς κάποια ιδεολογία που είναι θέμα να την αποβάλλουμε και να επιστρέψουμε σε μια «καλή» ιδεολογία, όπως π.χ. η σοσιαλδημοκρατική. Ο νεοφιλελευθερισμός είναι δομικό φαινόμενο, δηλαδή φαινόμενο που εκφράζει αλλαγές στη δομή του συστήματος της οικονομίας της αγοράς. Για να εξηγήσουμε τις πολιτικές αυτές θα πρέπει λοι-

6. Costas Douzinas, "Europe or the end of politics", *Greek Left Review*, 16/8/2010. http://greekleftreview.wordpress.com/2010/08/16/europe-or-the-end-of-politics/

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πόν να αναφερθούμε στην εντεινόμενη μεταπολεμικά διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς που στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70 έγινε ασύμβατη με τον βαθμό κρατισμού, τον οποίο εξέφραζε η επικρατούσα τότε σοσιαλδημοκρατική συναίνεση. Οι κυβερνήσεις των Θάτσερ και Ρίγκαν βασικά θεσμοποίησαν την υφιστάμενη κατάσταση όταν άνοιξαν τις αγορές κεφαλαίου και συναλλάγματος, όπως απαιτούσαν οι ανάγκες των πολυεθνικών που ήδη είχαν αρχίσει να ελέγχουν σημαντικό τμήμα της παγκόσμιας παραγωγής και εμπορίου. Και ήταν το άνοιγμα των αγορών που επέβαλε ένα διαφορετικό τύπο ανάπτυξης, ο οποίος θα στηριζόταν περισσότερο στην εξωτερική, παρά την εσωτερική, αγορά, όπως συνέβαινε πριν. Αυτό σήμαινε ότι η ανταγωνιστικότητα και η συνακόλουθη ανάγκη συμπίεσης του πληθωρισμού (στην αύξηση του οποίου είχαν συμβάλλει σημαντικά οι Κεϋνσιανές πολιτικές) αποκτούσαν καθοριστική σημασία στην ανάπτυξη. Το άνοιγμα επομένως των αγορών, που είναι η απώτερη αιτία για την εγκατάλειψη του Κεϋνσιανισμού, το πετσόκομμα του κράτους-πρόνοιας και η συνακόλουθη έκρηξη της ανισότητας και της φτώχειας, δεν είναι αποτέλεσμα «κοντόφθαλμων» πολιτικών και ιδεολογίας, αλλά αναπόφευκτη συνέπεια της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς, την οποία δεν ήταν σε θέση η Κοινωνική Πόλη να αναστρέψει. Και αυτό σημαίνει ότι η μόνη πραγματική διέξοδος από την κρίση είναι η έξοδος από την ΕΕ και την ΟΝΕ που ενσωμάτωσαν πλήρως την Ελλάδα στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, ως ένα πρώτο βήμα για τη μακροπρόθεσμη δημιουργία μιας αυτοδύναμης οικονομίας, πέρα από την οικονομία της αγοράς και την αντιπροσωπευτική «δημοκρατία».

- *Μύθος τρίτος: η ιστορία επαναλαμβάνεται εφόσον οι καπιταλιστικές κυβερνήσεις εφάρμοζαν παρόμοιες πολιτικές τη δεκαετία του 1930*, μέχρι που κατάλαβαν το «αυτονόητο» που υποστήριζε ο Κέϋνς. Όμως, οι σημερινές αντιπληθωριστικές πολιτικές δεν είναι κάποιο λάθος πολιτικής, ούτε η δεκαετία του 1930 συγκρίνεται με την εποχή μας. Στη δεκαετία του 1930 δεν υπήρχε η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς και η ανάπτυξη στηριζόταν βασικά στην εσωτερική αγορά. Γι' αυτό και οι Κεϋνσιανές πολιτικές συνέβαλαν σημαντικά στην εξασφάλιση υψηλών επιπέδων απασχόλησης, αλλά και επιτάχυναν τον πληθωρισμό. Όμως, η σημερινή

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς αποτελεί την ταφόπετρα του Κεϋνσιανισμού, όσο και αν οι «αριστεροί» οικονομολόγοι προσποιούνται ότι δεν το καταλαβαίνουν. Στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο των ανοικτών αγορών οι κυβερνήσεις δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να αφήνουν την οικονομική ανάπτυξη, καθώς και την παράλληλη επίτευξη χαμηλών επιπέδων ανεργίας, αλλά και πληθωρισμού, στις «ελαστικες» αγορές, χωρίς ουσιαστική κρατική παρέμβαση. Φυσικά, η «λύση» αυτή σημαίνει χαμηλόμισθες δουλειές, επέκταση της περιστασιακής και μερικής απασχόλησης και, επομένως, έκρηξη της ανισότητας. Όμως, η «λύση» αυτή κάθε άλλο παρά αποτυχημένη είναι. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν εξασφαλίζει μια τεράστια κερδοφορία για την οικονομική ελίτ.

- *Μύθος τέταρτος: το σύστημα έχει φθάσει σε αδιέξοδο με την «αυτοκτονική εμμονή» του σε αυτές τις λύσεις.* Η άποψη αυτή στηρίζεται στην παλαιά θεωρία της υποκατανάλωσης, (ή άλλοι μιλούν για «υπερσυσσώρευση κεφαλαίου») ότι, δηλαδή, η αναπαραγωγή της οικονομίας ανάπτυξης δεν είναι βιώσιμη σε ένα πλαίσιο μεγάλης ανισότητας, που οδηγεί αναπόφευκτα σε χαμηλή ζήτηση[7]. Είναι φανερό, όμως, ότι οι υποστηρικτές παρόμοιων απόψεων ζουν στο παρελθόν και δεν αντιλαμβάνονται ότι στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, στο βαθμό που τα προνομιούχα στρώματα στο Βορρά ή τον Νότο, επεκτείνουν την κατανάλωσή τους, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα για την αναπαραγωγή της. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι ακόμη και σήμερα, στο μέσο μια βαθιάς καπιταλιστικής κρίσης που ακόμη δεν ξεπεράστηκε, το διεθνές εμπόριο ακόμη αυξάνει με πρωτόγνωρους ρυθμούς![8] Η σημερινή, άλλωστε, ανάπτυξη προϋποθέτει την ανισότητα, εφόσον είναι αδύνατη η καθολίκευση των καταναλωτικών προτύπων του 16% του παγκόσμιου πληθυσμού που σήμερα εισπράττει το 73% του παγκόσμιου εισοδήματος[9].
- *Μύθος πέμπτος: αρκεί μια κρίση στη Γουωλ Στρητ για να επανέλ-*

7. Βλ. π.χ. P. Hirst & G. Thompson, *Globalisation in Question* (Polity Press, 1996), σελ. 162-64.

8. Σύμφωνα με τον Pascal Lamy, επικεφαλής του ΠΟΕ, το διεθνές εμπόριο αναμένεται να αυξηθεί κατά 13,5% το 2010 που είναι ο ταχύτερος ρυθμός από τη δεκαετία του 1950! (Hamish McRae Securing a recovery is the least of our woes, *Independent*, 22/9/2010).

9. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 1.1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

θουμε σε μορφές κρατισμού όπως ο Κεϋνσιανισμός, που αποτελεί τη μόνη λύση. Όμως, πράγματι, τα τελευταία χρόνια είχαμε τη μεγαλύτερη χρηματοπιστωτική κρίση μετά τη δεκαετία του 1930, αλλά αυτή απλά οδήγησε στην υιοθέτηση κάποιων αυστηρότερων ρυθμιστικών ελέγχων,(όπως είχαμε προβλέψει από το 1999)[10] που στοχεύουν στον καλύτερο έλεγχο των χρηματαγορών, ώστε να επιτυγχάνεται μεγαλύτερη σταθερότητα στο παγκόσμιο σύστημα, χωρίς όμως να αλλάζουν τα βασικά χαρακτηριστικά του σημερινού συστήματος (ανοικτές αγορές, «ελαστική» εργασία, πετσόκομμα του κράτους-πρόνοιας, ιδιωτικοποιήσεις κ.λπ.) που αποτελούν δομικά χαρακτηριστικά της διεθνοποιημένης οικονομίας. Παρόλα αυτά, ακόμη και τώρα που είναι φανερό ότι ο δημόσιος τομέας απλώς χρησιμοποιείται σαν ναυαγοσώστης του τραπεζικού κεφαλαίου και των ελίτ γενικότερα, δεν λείπουν οι «Μαρξιστές» οικονομολόγοι τύπου Richard Wolf[11] (που έχει αγκαλιάσει η ρεφορμιστική Κεϋνσιανο-Μαρξιστική Αριστερά μας), οι οποίοι βλέπουν, με... μεγάλη οξυδέρκεια, επιστροφή του Κεϋνσιανισμού και δηλώνουν ότι «νομίζω πως το εκκρεμές γυρίζει προς τη μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση από αυτή που είχαμε τα τελευταία 30 χρόνια, σε μια Κεϋνσιανή οικονομική κατάσταση, ακριβώς όπως ο ερχομός του Ρίγκαν το 1980 σήμαινε ότι το εκκρεμές πήγαινε προς την αντίθετη κατεύθυνση». Πράγμα βέβαια όχι ιδιαίτερα περίεργο όταν ο μεγάλος Μαρξιστής ιστορικός Χομπσμπάουμ, με εξίσου απαράμιλλη οξυδέρκεια, έβλεπε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 την κατάρρευση του νεοφιλελευθερισμού! Είναι, επομένως, φανερό ότι οι «αριστεροί» πανεπιστημιακοί, στο εξωτερικό ή εδώ, που υποστηρίζουν ότι είναι δυνατή η επιστροφή σε κάποια μορφή κρατισμού (εμπνεόμενη από τον Κεϋνσιανισμό ή μη), απλώς δεν επιθυμούν να συνάγουν το αδήριτο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει πια διέξοδος για την κρίση (που εκδηλώνεται με τη σημερινή πελώρια συγκέντρωση) στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς. Έτσι, προτιμούν να εισηγούνται ανώδυνες, και στην πραγματικότητα ουτοπι-

10. Βλ. «Ανάλυση», *Ελευθεροτυπία*, 9/10/1999.

11. Interview with US professor Richard Wolff, *Greek Left Review*, 16/8/2010 (μετάφραση συνέντευξης του Wolff στην *Αυγή* που δημοσιεύθηκε στο τέλος του Μάη 2010, με την ευκαιρία ομιλίας του στο Παν. Αθηνών).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κές, μεταρρυθμίσεις μέσα στο σύστημα, παίζοντας (συνειδητά ή μη) τον ρόλο της «αριστερής» αντιπολίτευσης που τους έχουν αναθέσει οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ και αποδεχόμενοι το συνακόλουθο κοινωνικό στάτους.

Το εάν όμως η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αποτελεί απλώς ιδεολόγημα («μια μεγάλη χίμαιρα»)[12] ή δομική αλλαγή δεν είναι βυζαντινολογία, αλλά έχει πελώρια πρακτική σημασία όσον αφορά στη φύση και στον ίδιο τον λόγο ύπαρξης της Αριστεράς σήμερα. Εάν, δηλαδή, δεχθούμε την άποψη του ιδεολογήματος (ή την ανάλογη άποψη, την οποία υποστήριζαν ο Πάνιτς κ.ά. στο συνέδριο του 1999 για τον Πουλαντζά, ότι τη παγκοσμιοποίηση εισήγαγαν «κακές» ιμπεριαλιστικές κυβερνήσεις) τότε η απάντηση στη διεθνοποίηση αυτή μπορεί να δοθεί μέσα στο ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς, μέσω της εκλογής «καλών» σοσιαλδημοκρατών τύπου Λαφοντέν στη κυβέρνηση, που θα εισαγάγουν αποτελεσματικούς κοινωνικούς ελέγχους για την προστασία της εργασίας και του περιβάλλοντος (αν, βέβαια, δεν εκπαραθυρωθούν στο μεταξύ, όπως συνέβη με τον ίδιο!). Αντίθετα, αν δεχθούμε τη θέση της παγκοσμιοποίησης ως δομικής αλλαγής, τότε το σημερινό θεσμικό πλαίσιο των ανοικτών αγορών κεφαλαίου και εμπορευμάτων δεν δίνει καμία δυνατότητα για παρόμοιες επιλογές. Στην περίπτωση αυτή, οι πολιτικές που εφαρμόζουν σήμερα τα τ. Σοσιαλδημοκρατικά και νυν σοσιαλφιλελεύθερα κόμματα, σε συνεργασία με τα χρεοκοπημένα Πράσινα κόμματα, σε ολόκληρη την Ευρώπη, είναι πράγματι μονόδρομος. Πράγμα που σημαίνει ότι η μόνη διέξοδος είναι η δημιουργία νέων μορφών κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης έξω από το σημερινό θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς, στο πλαίσιο ενός περιεκτικού πολιτικού προγράμματος ριζικής αλλαγής.

Με άλλα λόγια, το τι χαρακτήρα θα πάρει η Αριστερά στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς εξαρτάται αποφασιστικά από την απάντηση που θα δώσει στο κρίσιμο ερώτημα κατά πόσο, μετά την κατάρρευση του κρατικιστικού σοσιαλισμού, (όπως εμφανίστηκε στην Ανατολή με τον «υπαρκτό» σοσιαλισμό και στη Δύση με τη σοσιαλδημοκρατία), υπάρχει διέξοδος μέσα στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» ή εάν, αντίθετα,

12. Κ. Βεργόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση: η μεγάλη χίμαιρα* (Λιβάνης, 1999).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

το ίδιο το θεσμικό πλαίσιο αποτελεί την απώτερη αιτία της κρίσης. Στη «φιλευρωπαϊκή» ρεφορμιστική Αριστερά ανήκουν, επίσης, διάφορες τάσεις μέσα στον ΣΥΡΙΖΑ που, όχι μόνο δεν θέτουν θέμα εξόδου από την ΕΕ, αλλά ούτε καν από την Ευρωζώνη. Και αυτό, τη στιγμή που ακόμη και διεθνείς ορθόδοξοι οικονομολόγοι βλέπουν την έξοδο από την Ευρωζώνη ως την μόνη λύση για να αποφευχθεί ο καταστροφικός «μονόδρομος» των ελίτ!

Στην ίδια κατηγορία ανήκουν, παραδόξως, και «Μαρξιστές» οικονομολόγοι που ισχυρίζονται σοβαρά ότι «μόνο αν παρθούν τα μέτρα τού απευθείας δανεισμού, των κρατικοποιήσεων κ.λπ. θα καταρρεύσει το μοντέλο Χούβερ και θα έρθει ένα μοντέλο Ρούζβελτ στη θέση του»[13]. Μολονότι, τυπικά, οι οικονομολόγοι αυτοί δεν ανήκουν στη ρεφορμιστική «Αριστερά», εντούτοις οι Κεϋνσιανές θέσεις τους πάνω στο θέμα ελάχιστα τους διαφοροποιούν από αντίστοιχους οικονομολόγους της ρεφορμιστικής Αριστεράς που χρησιμοποιούν τον Μαρξ ... αλα καρτ. Οι οικονομολόγοι αυτοί, σε αντίθεση με σοβαρούς αντίστοιχους οικονομολόγους στο εξωτερικό, οι οποίοι τιμούν τον Μαρξισμό ανανεώνοντας τη θεωρία πέρα από τον ... 19ο αιώνα[14], προφανώς δεν έχουν αντιληφθεί ότι ο καπιταλιστικός κόσμος σήμερα έχει εισέλθει στην εποχή της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, η οποία ελάχιστη σχέση έχει με την πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο διεθνοποίηση τη κεφαλαίου. Έτσι οι ίδιοι, από τη μια μεριά, καταφεύγουν ακριβώς στην ίδια ατεκμηρίωτη καταστροφολογία για τις πιθανές συνέπειες εξόδου από την ΕΕ που χρησιμοποιούν και οι ελίτ –οι οποίες βέβαια έχουν κάθε λόγο να εκφοβίσουν τα λαϊκά στρώματα για οποιαδήποτε πραγματικά εναλλακτική λύση στο «μονόδρομο»– ισχυριζόμενοι ότι «θα οδηγούσε στην πλήρη απόσυρση των χρηματαγορών από την ελληνική οικονομία, με φοβερές επιπτώσεις»[15], ενώ, από την άλλη, προτείνουν μέτρα για την απεμπλοκή από τον μηχανισμό στήριξης, τα οποία θυμίζουν έντονα τη μυθολογία. Για παράδειγμα, προτείνουν την επαναδιαπραγμάτευση και διεκδίκηση απευθείας δανεισμού και την έκδοση ευρωομολόγου από την ΕΚΤ (σαν να μην είναι μέλος της τρόικας και η ΕΚΤ!), την άμεση παρέμβαση στο τρα-

13. Π.χ. Γ. Μηλιός στην έρευνα του Ιού με τον αποπροσανατολιστικό τίτλο «Τα αποκαλυπτήρια του συστήματος», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* (14/2/2010).
14. Βλ. Π.χ. Leslie Sklair, *The Transnational Capitalist Class* (Blackwell, 2001).
15. Γ. Μηλιός, στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πεζικό σύστημα με τη συγκρότηση ενός δημοσίου πυλώνα (όταν η ΕΕ και η κοινοβουλευτική Χούντα ήδη πιέζουν για την ιδιωτικοποίηση όσων τραπεζών είναι ακόμη κρατικές!), την αναδιανομή του εισοδήματος μέσα από την αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος, την πάταξη της φοροδιαφυγής και την κατάργηση της φοροασυλίας (γνωστά ευχολόγια των επαγγελματιών πολιτικών) κ.λπ.

Η «αριστερή» αυτή καταστροφολογία υποστηρίζει ότι έξοδος από την ΕΕ σημαίνει κλείσιμο των συνόρων, αδυναμία διεθνούς δανεισμού, κατάρρευση του πιστωτικού συστήματος, έκρηξη της ανεργίας, απομόνωση και εθνοκεντρική προστασία. Στην πραγματικότητα, όμως, η έξοδος από την ΕΕ θα σηματοδοτούσε απλώς την υιοθέτηση ενός εναλλακτικού αναπτυξιακού μοντέλου από το εξωστρεφές μοντέλο, το οποίο μόλις κατέρρευσε και συνεπαγόταν την στήριξη της διαδικασίας ανάπτυξης καταρχήν στη ξένη αγορά και το ξένο κεφάλαιο, εφόσον μόνο αυτού του είδους «ανάπτυξη» είναι εφικτή με ανοικτές και απελευθερωμένες τις αγορές. Αντίθετα, η έξοδος από την ΕΕ θα μπορούσε να σημάνει την υιοθέτηση ενός εναλλακτικού μοντέλου οικονομικής αυτοδυναμίας, η οποία βέβαια δεν σημαίνει αυτάρκεια, αλλά τη στήριξη της ανάπτυξης καταρχήν στις εγχώριες παραγωγικές πηγές, με αυστηρούς περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίου, εργασίας και εμπορευμάτων, όπως θα δούμε στο Πεμπτο Μέρος.

Η μεταμοντέρνα ρεφορμιστική Αριστερά

Με βάση τον ορισμό που έδωσα παραπάνω, στη ρεφορμιστική Αριστερά ανήκει (παρόλο ότι χρησιμοποιεί παραπλανητικά τον τίτλο της αντικαπιταλιστικής Αριστεράς) και εκείνο το μέρος της που μιλά γενικά και αόριστα για την «Αριστερά του 21ου αιώνα», επικαλούμενη και το πολύ...διαφωτιστικό σύνθημα «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός». Δηλαδή, το σύνθημα που χρησιμοποιούσε και το αλήστου μνήμης Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ - το οποίο σήμερα, στη μέση της μεγαλύτερης παγκόσμιας κρίσης εξαφανίστηκε, ακριβώς γιατί δεν είχε να προτείνει τίποτα συγκεκριμένο που θα διαδεχόταν τον σημερινό κόσμο, πέρα από κάποιες γενικόλογες αρχές και ευχολόγια!

Αυτή η «αριστερά των κινημάτων» (ή «μεταμοντέρνα Αριστερά») στηρίζεται στην πρόταση «μεταμαρξιστών» για τον σχηματισμό συμμαχιών και συνασπισμών, με βάση την πεποίθηση ότι οι συμμετέχοντες σε οι-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κουμενικά κινήματα, όπως το μαρξιστικό, δεν αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία κοινωνικής ύπαρξης, όπως οι συμμετέχοντες σε «τοπικευμένους» αγώνες όπου τα άτομα συνθέτουν ένα σύνολο «υποκειμενικών θέσεων» και, ταυτόχρονα, αποτελούν τμήμα ενός ευρύτερου αγώνα αυτοκαθορισμού και ισότητας. Με άλλα λόγια, πολύ περισσότερο «ταυτίζεται» υποκειμενικά π.χ. μια γυναίκα με ένα φεμινιστικό κίνημα, ή ένας γκέι με ένα κίνημα σεξουαλικής ταυτότητας, παρά κάποιος (έστω και αν είναι προλετάριος) με ένα κίνημα που πρεσβεύει την απελευθέρωση του ανθρώπου γενικά από την εκμετάλλευση. Αλλά, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο πρότεινα αλλού[16] ένα νέο «παράδειγμα», το οποίο, ξεκινώντας από τις διαφορετικές ταυτότητες των κοινωνικών ομάδων που συγκροτούν τις διάφορες υπο-ολότητες (γυναίκες, εθνικές μειονότητες κ.λπ.), θα επικεντρώνεται στο συνολικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα, το οποίο διασφαλίζει τη συγκέντρωση δύναμης στα χέρια των διαφόρων ελίτ και των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων, στο εσωτερικό της κοινωνίας στο σύνολό της. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι αυτό της Περιεκτικής Δημοκρατίας, το οποίο προσπαθεί να ανταποκριθεί στη σημερινή πολλαπλότητα κοινωνικών σχέσεων (φύλο, εθνικότητα, φυλή κ.ο.κ.) με συνθετικές έννοιες ισοκατανομής κάθε μορφής δύναμης, οι οποίες ρητά αναγνωρίζουν τις διαφορετικές ανάγκες και εμπειρίες των ανθρώπων.

Ο λόγος, επομένως, που η μεταμοντέρνα «αντικαπιταλιστική» Αριστερά «των κινημάτων» πρέπει επίσης να καταταχθεί στην ρεφορμιστική Αριστερά είναι ότι η έλλειψη ενός κοινού αντισυστημικού στόχου (πέρα, βέβαια, από τον ασαφή και, απλά αρνητικό, στόχο «ενάντια στον καπιταλισμό»), που τη χαρακτηρίζει, σε συνδυασμό με τη σύνθεση των συμμαχιών που την απαρτίζουν, οι οποίες συνήθως αποτελούνται από ετερογενή κινήματα με αντικρουόμενους στόχους, αναπόφευκτα, οδηγεί στον πολυπερπατημένο δρόμο των ρεφορμιστικών πολιτικών που είναι, βέβαια, εντελώς ανεπαρκείς για να αντιμετωπίσουν την πολυδιάστατη κρίση, την οποία δημιούργησε η σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς που πολλοί «μεταμαρξιστές» παίρνουν δεδομένη. Με άλλα λόγια, η μεταμοντέρνα ρεφορμιστική Αριστερά δεν είναι σε θέση να εγείρει αιτήματα ριζοσπαστικά, όπως η έξοδος από την ΕΕ, που απαιτούν οι

16. Βλ. T. Fotopoulos, "Class Divisions Today: The Inclusive Democracy Approach", *Democracy & Nature*, Vol. 6, No. 2 (July 2000) - μτφ. Περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, αρ. 9, Μάρτιος 2005.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

συνθήκες για την έξοδο από την κρίση, εφόσον, σε τελική ανάλυση, στηρίζεται στον «ελάχιστο κοινό παρονομαστή» των συνιστωσών της. Γι' αυτό και το «μαξιμαλιστικό» αίτημα, που κάποιοι θέτουν μέσα σε αυτή, είναι απλά η έξοδος από την ΟΝΕ που θα συνοδεύεται από την παύση πληρωμών - «λύση» που, όπως έδειξα στα προηγούμενα κεφάλαια, είναι αδύνατο να εφαρμοστεί μέσα στην ΕΕ!

Τέλος, στη μεταμοντέρνα ρεφορμιστική Αριστερά ανήκει και μια νεοσύστατη οργάνωση, η «Ελληνική Επιτροπή ενάντια στο χρέος» που αποτελεί τμήμα της διεθνούς «Επιτροπής για την Ακύρωση του Χρέους του Τρίτου Κόσμου» (της CADTM) και η οποία, αφού βρίσκει τις αιτίες της κρίσης στις «νεοφιλελεύθερες πολιτικές των δεξιών και σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων των τελευταίων δεκαετιών» που δημιούργησαν τα χρέη, καταλήγει ότι η διέξοδος από τη κρίση είναι η «δημιουργία ενός μαζικού κινήματος, το οποίο θα κάνει σημαία του το αίτημα να ακυρωθεί τουλάχιστον το τμήμα του χρέους που θα έχει αποδειχθεί άνομο, προκλητικό και σκανδαλώδες». Ο μόνος τρόπος, διακηρύσσουν, για να μπει ένα τέλος στη «δικτατορία των αγορών», είναι η καταγγελία του Χρέους[17].

Η ρεφορμιστική αυτή «ανάλυση» (που δεν θέτει καν θέμα ΟΝΕ, και πολύ περισσότερο ΕΕ, ή διεθνοποιημένης καπιταλιστικής αγοράς, αλλά μόνο «κακών» νεοφιλελεύθερων πολιτικών) είναι χαρακτηριστική της ρηχότητας παρόμοιων αναλύσεων που ανάγουν τα συμπτώματα της κρίσης (το χρέος) σε αιτίες της, και αγνοούν τις πραγματικές διαρθρωτικές αιτίες της. Γεγονός που κάνει φανερό ότι οι συντάκτες παρόμοιων αναλύσεων δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν ότι, ακόμη και εάν αύριο μας χάριζαν όλο το χρέος, και η Ελλάδα συνέχιζε να λειτουργεί μέσα στην ΕΕ και την ΟΝΕ με ανοικτές και απελευθερωμένες τις αγορές της και τις υπάρχουσες παραγωγικές και καταναλωτικές δομές (τις οποίες, βέβαια, η διαγραφή του χρέους δεν επρόκειτο να θίξει), σε 10 χρόνια, το πολύ, θα είχαμε ένα καινούριο χρέος, ανάλογο με το σημερινό, και θα έπρεπε να ανασυστήσουμε την Επιτροπή ενάντια στο Χρέος...

Η Αντισυστημική Αριστερά και η Ε.Ε.

Φυσικά, όπως στη ρεφορμιστική Αριστερά που είδαμε παραπάνω,

17. Γιώργος Μητραλιάς, Μωϋσής Λίτσης κ.ά.
http://thenetwar.com/2010/08/elliniki-epitropi-enantia-sto-chreos/

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

υπάρχουν παρόμοιες διαφοροποιήσεις και στην αντισυστημική Αριστερά, με βασική αυτή μεταξύ, από τη μια μεριά, της κομμουνιστογενούς Αριστεράς που εμπνέεται από το Μαρξιστικό καθολικό πρόταγμα και η οποία, γενικά, θέτει θέμα εξόδου από την ΕΕ –παρόλο που συνήθως θέτει προϋποθέσεις οι οποίες ουσιαστικά το αναιρούν– και, από την άλλη, της ελευθεριακής που κατά κανόνα ... δεν ασχολείται με το θέμα της ΕΕ, εφόσον γι' αυτή ο στόχος είναι το «Κράτος», τα «αφεντικά» ή τα φαντασιακά!

Εάν, λοιπόν, οι ελίτ «κάνουν τη δουλειά τους», σήμερα, είναι εξίσου φανερό ότι η Αριστερά μας αποδείχνεται πως βρίσκεται πολύ κάτω των δραματικών περιστάσεων. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν ακόμη και το αντισυστημικό τμήμα της (κομμουνιστικό αλλά και ελευθεριακό) αντί να ηγηθεί ενός μαζικού λαϊκού κινήματος με σαφή στόχο τη μονομερή έξοδο από την ΕΕ, ουσιαστικά παραπέμπει το θέμα στις ελληνικές καλένδες, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που θα δημιουργήσει η εισαγωγή «άγριου καπιταλισμού» που επιχειρείται σήμερα στη χώρα, και φυσικά, και για το ίδιο το αντισυστημικό κίνημα.

Α) Κομμουνιστογενής αντισυστημική Αριστερά

Όσον αφορά ειδικότερα στη περίπτωση του ΚΚΕ, το κόμμα αυτό ήταν το μόνο που με συνέπεια πάντα έθετε θέμα ρήξης με την ΕΕ στο πλαίσιο ανατροπής του συστήματος της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και εγκαθίδρυσης κάποιου τύπου κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι μια ανακοίνωση της ΚΕ του ΚΚΕ στην αρχή της κρίσης έδινε την εντύπωση ότι σήμερα το ΚΚΕ δεν εναντιώνεται στην ίδια την ΕΕ αλλά απλά στο «Μάαστριχτ» και τα τωρινά ληστρικά μέτρα για τα οποία ζητούσε «απειθαρχία», αργότερα, ξεκαθάρισε τη θέση του που εξακολουθεί να παραμένει η παραδοσιακή του θέση ενάντια στην ίδια την ΕΕ. Έτσι, ενώ η ανακοίνωση της ΚΕ του ΚΚΕ τον Φεβρουάριο του 2010 δήλωνε[18]:

> Ο λαός δεν δεσμεύεται ούτε από το Μάαστριχτ, που ψήφισαν ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, Συνασπισμός, ούτε από τις συμφωνίες της κυβέρνησης με την ΕΕ, το ΔΝΤ και τις ΗΠΑ, ώστε να αποδεχτεί να τον ρίξουν στον Καιάδα

18. Ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πράξη σωτηρίας για το λαό η απειθαρχία», 17/2/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της πιο στυγνής εκμετάλλευσης, όπως απαιτούν τα άμεσα και μακροπρόθεσμα συμφέροντα της ελληνικής και ευρωπαϊκής πλουτοκρατίας. Η απειθαρχία στην ΕΕ και στην πλουτοκρατία σήμερα αποτελεί για το λαό πράξη σωτηρίας. Καμία θυσία για την πλουτοκρατία, καμία εμπιστοσύνη στα κόμματά της και στον εργοδοτικό συνδικαλισμό, ταξική, λαϊκή συσπείρωση και αντεπίθεση τώρα, για να ανατραπεί η αντιλαϊκή πολιτική, να σπάσουμε τα ιμπεριαλιστικά δεσμά.

Τον Ιούνιο, όμως, του 2010, στο μέσο πια της πελώριας κρίσης που δημιούργησαν οι ντόπιες και ξένες ελίτ, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ, υπεύθυνος του τμήματος Οικονομία, έγραφε στον Ριζοσπάστη:[19]

Το ΚΚΕ δεν περίμενε την έλευση του ΔΝΤ για να καλέσει το λαό σε ξεσηκωμό και να θυμηθεί την ιστορική πείρα της περιόδου '40 - '49. Εναντιώθηκε έγκαιρα στην ΕΕ, στην ΟΝΕ και στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, όταν πολλοί απ' αυτούς που όψιμα ανησυχούν, στήριζαν στην πράξη τη λογική του ευρωμονόδρομου και του συμβιβασμού... Καλεί το λαϊκό κίνημα να κινηθεί προς την πραγματική διέξοδο απ' την κρίση με την οργάνωση της πάλης για αποδέσμευση από την ΕΕ με λαϊκή εξουσία. Καλεί στο δρόμο της κοινωνικοποίησης των βασικών μέσων παραγωγής, του επιστημονικού κεντρικού σχεδιασμού της οικονομίας, με λαϊκή συμμετοχή και εργατικό έλεγχο.

Όπως, όμως, είναι φανερό από το παραπάνω απόσπασμα, το ΚΚΕ σήμερα συναρτά την έξοδο από την ΕΕ με τη λαϊκή εξουσία, την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος και την αντικατάστασή του με μια οικονομία κεντρικού σχεδιασμού και εργατικού ελέγχου. Είναι φανερό ότι η στάση αυτή υποδηλώνει μια «στροφή» του ΚΚΕ σε σχέση με την αρχική του θέση, η οποία καλούσε (σωστά) σε εναντίωση στην ΕΕ και τη μη ένταξη σε αυτή (πράξη που, προφανώς, τη δεκαετία του 1980 μόνο από μια αστική κυβέρνηση θα μπορούσε να υλοποιηθεί και όχι με τη «λαϊκή εξουσία»), ενώ σήμερα σαφώς εξαρτά την εναντίωση στην ΕΕ από την παράλληλη αντικαπιταλιστική αλλαγή η οποία, βέβαια, μόνο σε επαναστατικές συνθήκες μπορεί να πραγματοποιηθεί. Όμως, εκείνο που παραγνωρίζει η στάση αυτή, η οποία συναρτά την έξοδο με την λαϊκή εξουσία και τον κεντρικό σχεδιασμό, είναι η σημασία των δραματικών

19. Μάκης Παπαδόπουλος, «Χρεοκοπία του λαού ή των μονοπωλίων;», *Ριζοσπάστης*, 27/6/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

επιπτώσεων που θα έχει η επικράτηση του «άγριου καπιταλισμού», τον οποίον συνιστούν ουσιαστικά τα ληστρικά μέτρα, πάνω στο λαϊκό εισόδημα και την απασχόληση, καθώς και οι συνακόλουθες κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις. Όπως, άλλωστε, έδειξε ακόμη και η πρόσφατη ιστορική εμπειρία, οπουδήποτε εφαρμόστηκαν παρόμοια μέτρα, συνοδευόμενα από μια ημι-ολοκληρωτική «δημοκρατία» (από τη Βρετανία, μέχρι τη Λατινική Αμερική και τις Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες) δημιουργήθηκαν συνθήκες ακόμη μεγαλύτερης συντηρητικοποίησης των λαϊκών στρωμάτων, ως αποτέλεσμα των συνθηκών του αγώνα για την ίδια την επιβίωση, τις οποίες δημιουργεί ο άγριος καπιταλισμός. Το θέμα, λοιπόν, σήμερα δεν είναι να δημιουργηθούν οι «αντικειμενικές» επαναστατικές συνθήκες εξαθλίωσης, οι οποίες δήθεν θα οδηγήσουν και στην επαναστατική συνειδητοποίηση –όπως συνέβαινε τον 19ο και στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα– και στη συνέχεια στην κατάληψη της λαϊκής εξουσίας και τον συνακόλουθο μετασχηματισμό της οικονομίας. Αντίθετα, το θέμα σήμερα είναι πώς οι επαναστατικές υποκειμενικές συνθήκες θα μπορούσαν να δημιουργηθούν παράλληλα με τις αντικειμενικές συνθήκες, μέσω της δημιουργίας θεσμών έξω από το καπιταλιστικό σύστημα και την αντιπροσωπευτική «δημοκρατία», στο υπάρχον σύστημα, όπως για παράδειγμα προτείνει η μεταβατική στρατηγική της ΠΔ[20].

Με αυτή τη λογική, αποτελεί ολέθριο σφάλμα να περιμένουμε την εξαθλίωση που θα δημιουργήσει η επιχειρούμενη, σήμερα, ριζική αλλαγή του ελληνικού πολιτικοοικονομικού και κοινωνικού συστήματος, με την ελπίδα μιας επαναστατικής αλλαγής τύπου 19ου-πρώτου μισού 20ου αιώνα, στο μέλλον. Αντίθετα, θα πρέπει η αντισυστημική Αριστερά να δει την έξοδο από την ΕΕ ως απλώς την αναγκαία (αλλά όχι και επαρκή) συνθήκη για τη ρήξη των δεσμών της χώρας με τη διεθνοποιημένη καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, ώστε να σταματήσουμε αυτή τη διαδικασία και τη συνακόλουθη μετατροπή της χώρας στο πρώτο –και τυπικά– προτεκτοράτο της ΕΕ και της υπερεθνικής ελίτ! Επομένως, η πάλη για την ανατροπή του συστήματος δεν θα πρέπει να συγχέεται με τον αγώνα για άμεση έξοδο από την ΕΕ, στον οποίο το ΚΚΕ θα μπορούσε εκ των πραγμάτων να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο.

20. Βλ. T. Fotopoulos, "Transitional strategies and the Inclusive Democracy project", *DEMOCRACY & NATURE*, ό.π. και «Μεταβατικές στρατηγικές και ΠΔ», στο περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία* αρ. 6 & 7 (2004).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Το μεγάλο δίλημμα, δηλαδή, που πρέπει να αντιμετωπίσει το κόμμα αυτό είναι:

- είτε να συνεχίσει να συναρτά την έξοδο από την ΕΕ με την αντικαπιταλιστική αλλαγή, συμμεριζόμενο με την υπόλοιπη Αριστερά, την ευθύνη που τους αναλογεί για τις καταστροφικές συνέπειες που έρχονται, και πιθανότατα θα οδηγήσουν το λαϊκό κίνημα σε οπισθοδρόμηση δεκαετιών,
- είτε να τεθεί επί κεφαλής ενός παλλαϊκού αγώνα για την έξοδο από την ΕΕ, που θα μπορούσε να επιτευχθεί και μέσα στο υπάρχον σύστημα –από μια κυβέρνηση λαϊκής ενότητας που θα επέβαλλε το κίνημα αυτό– ώσπου να δημιουργηθούν οι αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες για συστημική αλλαγή. Αλλά αυτό θα μπορούσε να δημιουργηθεί μόνο σε ένα περιβάλλον έξω από την ΕΕ και την, σήμερα, επιχειρούμενη ολοκληρωτική ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, δηλαδή σε ένα περιβάλλον που θα ευνοούσε την οικονομική αυτοδυναμία αντί για το σημερινό πρωτόγνωρο βάθεμα της εξάρτησης της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας από τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και τις ντόπιες και ξένες ελίτ.

Όμως, δε λείπουν και στην αντισυστημική Αριστερά οι αντιφατικές θέσεις που μόνο σύγχυση και αποπροσανατολισμό προκαλούν. Έτσι, τμήματα της κομμουνιστογενούς Αριστεράς (π.χ. ΑΝΤΑΡΣΥΑ), ακολουθώντας τις άκρως αντιφατικές θέσεις της «Πρωτοβουλίας» των αριστερών οικονομολόγων, θέτουν μεν θέμα εξόδου από την Ευρωζώνη, αλλά όχι και από την ΕΕ, που δεν το θεωρούν σήμερα «προαπαιτούμενο» για την έξοδο από την κρίση. Όμως, όπως έγινε φανερό με τα τελευταία μέτρα (ασφαλιστικό, εργασιακό, Παιδεία κ.λπ.) και τα προαναγγελλόμενα (ξεπούλημα κάθε κρατικού περιουσιακού στοιχείου, ακόμη και αν καλύπτει βασικές ανάγκες, όπως νερό, τρένα, λιμάνια κ.λπ.), το θέμα δεν ήταν ποτέ απλά ένα ζήτημα δημοσιονομικής κρίσης και χρεοκοπίας. Αυτό σημαίνει, βέβαια, ότι το θέμα, σε τελική ανάλυση πάντα αναγόταν στην ένταξή μας στην ΕΕ και όχι απλά στις «κακές πολιτικές» της Ευρωζώνης, όπως ισχυρίζονται οι «αριστεροί οικονομολόγοι». Δηλαδή, σήμερα, έγινε πια σαφές ότι, πέρα από τον δήθεν «μονόδρομο» των ληστρικών μέτρων για την αποφυγή χρεοκοπίας, αντιμετωπίζουμε κάτι ακόμη πιο σημαντικό: την κατάλυση στοιχειωδών κοινωνικών ελέγχων στην αγορά εργασίας, στην ασφάλιση, την Παιδεία κ.λπ., και σε «κοινά αγαθά» (νερό,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ηλεκτρικό κ.λπ.) κάποιοι από τους οποίους έχουν ιστορία ενός αιώνα!

Άλλοι πάλι μιλούν για «καπιταλιστική απεξάρτηση» (όπως περίπου προτείνει και το ΚΚΕ) από την ΕΕ, αντί για μονομερή έξοδο, ουσιαστικά παραπέμποντας επίσης το επιτακτικό αίτημα για την ανατροπή των καταστροφικών μέτρων, καθώς και της Χούντας των ανδρεικέλων της τρόικα, στις ελληνικές καλένδες! Όμως, το αίτημα για μονομερή έξοδο από την ΕΕ δεν είναι μόνο αναγκαία και επαρκής συνθήκη για την ανατροπή των ληστρικών μέτρων, όπως είδαμε, αλλά –το κυριότερο– και προϋπόθεση για τη διέξοδο από τη χρόνια δομική κρίση της ελληνικής οικονομίας που δημιούργησε η μεταπολεμική υιοθέτηση του εξωστρεφούς αναπτυξιακού μοντέλου από τις πολιτικές και οικονομικές ελίτ, και η μεταπολιτευτική θεσμοθέτησή του με την ένταξή μας στην ΕΟΚ/ΕΕ [21]. Γι' αυτό και το ιστορικό αίτημα της αντισυστημικής Αριστεράς ήταν πάντα η έξοδος από την ΕΕ, και όχι η «αποδέσμευση» με την έννοια της συλλογικής αποδέσμευσης των ευρωπαϊκών λαών από αυτή (πράγμα που ανήκει στην επιστημονική φαντασία) ή με την έννοια της αντικαπιταλιστικής αποδέσμευσης (πράγμα που παραπέμπει το θέμα στις ελληνικές καλένδες).

Είναι, άλλωστε, σαφές, όπως τόνισα παραπάνω, ότι οι ξένες και οι μεταπρατικές ντόπιες ελίτ χρησιμοποιούν τη «χρυσή ευκαιρία» της σημερινής μετατροπής της χώρας σε τυπικό προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ (με τη μορφή της ΕΕ και του ΔΝΤ) για να εφαρμόσουν πλήρως τις «4 ελευθερίες», δηλαδή την κατάργηση των κοινωνικών ελέγχων (σε αντίθεση με τους ρυθμιστικούς) στις αγορές αγαθών, κεφαλαίων, υπηρεσιών και εργασίας, από τις οποίες μόνο οι δύο πρώτες έχουν «απελευθερωθεί» πλήρως στην Ελλάδα. Όμως, η «απελευθέρωση» των αγορών αυτών, που αποτελεί θεμελιακό Νόμο της ΕΕ, καθιερώθηκε με την Ενιαία Αγορά, πολύ πιο πριν από την καθιέρωση της Ευρωζώνης, πράγμα που σημαίνει ότι έξοδος της χώρας από την Ευρωζώνη, χωρίς την παράλληλη έξοδο από την ΕΕ, δεν πρόκειται να επηρεάσει στο παραμικρό τις «θεσμικές αλλαγές» της κοινοβουλευτικής Χούντας στο εργασιακό, ασφαλιστικό, εκπαίδευση κ.λπ.

Τέλος, άλλα ρεύματα στην κομμουνιστογενή αριστερά ισχυρίζονται ότι είναι «ανώριμο» το αίτημα εξόδου από την ΕΕ, «ξεχνώντας» φαίνεται ότι σήμερα δεν συζητάμε θεωρητικά κάποιο «μαξιμαλιστικό» αίτημα, αλλά το κρίσιμο θέμα ανατροπής της άμεσης καταβαράθρωσης των κοι-

21. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη Ανάπτυξη, η Ελληνική περίπτωση* (Εξάντας, 1985).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

νωνικών κατακτήσεων μέσα σε μια διαδικασία μετατροπής της Ελλάδος σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ, καθώς και της πτώχευσης των λαϊκών στρωμάτων...

Β) Ελευθεριακή Αντισυστημική Αριστερά

Φυσικά, και στην ελευθεριακή Αριστερά, επίσης, υπάρχουν διαφοροποιήσεις, ιδιαίτερα μετά την πρόσφατη εισαγωγή μεταμοντέρνων ρευμάτων που εμφανίζονται ως «αντιεξουσιαστικά», τα οποία, αδυνατώντας να δουν την άμεση δημοκρατία σαν καθολικό πρόταγμα, την προτείνουν ουσιαστικά σαν ... διαδικασία που προκύπτει μέσα στα «κινήματα». Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι στις λαϊκές κινητοποιήσεις κατά του Μνημονίου, η πρόταση που τέτοια κινήματα είχαν να κάνουν ήταν να καλούν σε «απεργιακές κινητοποιήσεις, σε απεργιακές συγκεντρώσεις μέσα από αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες», δηλαδή η απεργία για την απεργία και η άμεση δημοκρατία για την άμεση δημοκρατία - συνήθη συμπτώματα της έλλειψης οποιουδήποτε προτάγματος! Και ούτε είναι εκπληκτικό ότι καταλήγουν σε πανομοιότυπα αιτήματα με αυτά της μεταμοντέρνας ρεφορμιστικής «Αριστεράς των Κινημάτων». Έτσι, όπως γράφει στέλεχος εφημερίδας που κυριαρχεί στον μεταμοντέρνο αντιεξουσιαστικό χώρο[22]:

> Μέσα στη δίνη των καιρών αναπτύχθηκε μια πρωτοβουλία αριστερών οικονομολόγων και πανεπιστημιακών που υποστηρίζουν αυτό που γράφτηκε στη στήλη αυτή πριν από δύο μήνες (Βαβυλωνία, αρ. 66): την παύση πληρωμών του χρέους και την έξοδο από το Ευρώ. Το δίπτυχο της λύσης αυτής είναι ικανό να μας γλιτώσει από τη μέγκενη της σπειροειδούς ύφεσης και είναι από τη φύση του ρεφορμιστικό, όσο και αναγκαίο.

Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι η μεταμοντέρνα «αντιεξουσιαστική» Αριστερά σχεδόν κυριαρχεί στον ελληνικό αναρχικό χώρο σήμερα, και τον στρέφει σε ανώδυνες (για το σύστημα) δραστηριότητες για τα ατομικά δικαιώματα και συναφείς ρεφορμιστικούς αγώνες[23], ακολουθώντας το πρότυπο του γνωστού Αμερικανικού δικτύου Znet με το

22. Βλ. Δημήτρης Κωνσταντίνου, «Το παζλ της αντιεξουσιαστικής οικονομίας», *Βαβυλωνία* http://www.babylonmedia.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=1983&Itemid=

23. Βλ. για εμπεριστατωμένη ανάλυση του θέματος το συλλογικό κείμενο «Αντιεξουσιαστές και μεταμοντέρνα κινήματα» στο περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, αρ. 20-21 (Καλοκαίρι 2009 - Χειμώνας 2010), σελ. 137-206.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οποίο συνεργάζεται στενά και μάλιστα χαρακτηρίζει ότι «ανήκει στο χώρο του αυθεντικού αναρχισμού»![24] Και αυτό, τη στιγμή που οι περισσότεροι αναρχικοί στον κόσμο έχουν εντελώς αντίθετη άποψη σχετικά, όπως έχω αναφέρει και σε σχετικό βιβλίο μου για τους πρωταγωνιστές αυτού του νέου τύπου «αναρχισμού»[25].

Οι τάσεις αυτές επιβεβαιώθηκαν για άλλη μια φορά στο «φεστιβάλ άμεσης δημοκρατίας» που οργάνωσαν τον Σεπτέμβρη του 2010 κατά τη διάρκεια της ΔΕΘ, όπου, αντί να τονιστεί η ανάγκη ανάπτυξης ενός καθολικού πολιτικού προτάγματος βασισμένου στην άμεση δημοκρατία (όπως είναι το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας), οι μετέχοντες στο φεστιβάλ μιλούσαν είτε για «αυτοοργανωμένα κινήματα γειτονιών», «πειραματικές κοινότητες αυτοδιεύθυνσης» κ.λπ., που οργανώνονται με βάση την άμεση δημοκρατία, την άμεση δράση, την αυτοδιαχείριση, τις λαϊκές συνελεύσεις, κ.λπ., είτε για τις «αρχές-κατευθύνσεις ενός κινήματος» που πάλι προϋποθέτουν μια άμεση δημοκρατία σαν διαδικασία, ή (όπως υποστήριζε μέλος του Znet) εντόπιζαν τις αιτίες της παρούσας οικονομικής κρίσης στην εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού, που προφανώς είναι κάποια συνωμοσία των «κακών» ελίτ, η οποία μπορεί να ανατραπεί με εφαρμογή «καλών» πολιτικών, όπως η παύση πληρωμών και η «πράσινη ανάπτυξη»![26]

Άλλοι πάλι μιλούσαν για το πρόταγμα της απο-ανάπτυξης (το οποίο κατεξοχήν βλέπει την άμεση δημοκρατία σαν μια διαδικασία που θα μπορούσε να συμπληρώνει την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, εφόσον γενικά το πρόταγμα αυτό είναι ενάντια στην γενικευμένη άμεση δημοκρατία όσο και στην κατάργηση της οικονομίας της αγοράς[27]), ενώ κάποιοι άλλοι αναφερόντουσαν στην «αναγκαιότητα εκπόνησης ενός αντιεξουσιαστικού οικονομικού πλαισίου στην βάση των αξιών: της αλληλεγγύης,

24. Βλ. το άρθρο με τον τίτλο «Αιρετικές πολιτικές σκιές» (*Βαβυλωνία*, αρ. 46).
25. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ο καπιταλισμός του Τσόμσκι, ο μετακαπιταλισμός του Άλμπερτ και η Περιεκτική Δημοκρατία*, (Γόρδιος, 2004).
26. Βλ. παρεμβάσεις Θοδωρή Θεοδωρόπουλου, Επαμεινώντα Σκυφτούλη και Peter Bohmer αντίστοιχα στο:
http://www.babylonia.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=1266:fest-της-άμεσης-δημοκρατίας-1η-μέρα&lang=el
27. Βλ. Διάλογο για την απο-ανάπτυξη μεταξύ S. Latouche & Τ. Φωτόπουλου (περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, αρ. 20-21, Καλοκαίρι-Χειμώνας 2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της πολυμορφίας, της δικαιοσύνης, της αρμονίας με το περιβάλλον και της αυτοδυναμίας μας», ακολουθώντας πιστά τη μεθοδολογία του Michael Albert [28] που πρώτα είχε ένα «όραμα» για τη μελλοντική αντιεξουσιαστική κοινωνία, με βάση κάποιες αξίες που αυτός επέλεξε, και μετά κατέστρωσε το οικονομικό μοντελάκι του - σε αντίθεση, βέβαια, με όλα τα ιστορικά και σύγχρονα προτάγματα που βασίζονται σε ιστορική ανάλυση και μελέτη των συγχρόνων τάσεων με βάση ένα συγκεκριμένο «παράδειγμα» (Μαρξιστικό ή αυτονομίας/δημοκρατίας κ.λπ.), από την οποία απορρέουν και οι στόχοι και η στρατηγική για τη μετάβαση σε αυτή. Χαρακτηριστικά, μάλιστα, θιασώτης του Παρεκον το μετονόμασε (προφανώς για τις ανάγκες του φεστιβάλ) σε «συμμετοχικό σοσιαλισμό και άμεση δημοκρατία», τσαλαβουτώντας –σε μια γνήσια μεταμοντέρνα σύνθεση– και στα δύο προαναφερθέντα ιστορικά προτάγματα («θα πρέπει να ξεπεράσουμε τον διαχωρισμό μαρξισμού - αναρχισμού» δήλωσε με αυτοπεποίθηση 10 καρδινάλιων ο εισηγητής της μεταμοντέρνας σούπας, ξεπερνώντας με μια μονοκοντυλιά ιστορικά κινήματα με μακρά ιστορία!) [29].

Τέλος, η μεταμοντέρνα σούπα «έδεσε» και με ιδεαλιστικές περιγραφές πειραμάτων, όπως της Μαρινάλεντα, και τοπικιστικών κινημάτων, όπως οι Ζαπατίστας, που βέβαια δεν έχουν σχέση με μια αντίληψη της άμεσης δημοκρατίας ως πολιτεύματος, και όχι απλώς ως μιας «σωστής» διαδικασίας σε ένα χωριό η σε μια επαρχία, ενώ βέβαια δεν μπορούσε να λείψει και ο «καταστασιακός» που έβαλε στο ίδιο τσουβάλι την αντιβία των απελευθερωτικών κινημάτων με τη βία των κατακτητών τους! [30]

28. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ο καπιταλισμός του Τσόμσκι, ο μετακαπιταλισμός του Άλμπερτ*, ό.π.

29. Βλ. παρεμβάσεις Federico Demaria, Δημήτρη Κωνσταντίνου και Peter Bohmer αντίστοιχα στο:
http://www.babylonia.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1942%3A2010-09-10-00-37-29&catid=87%3Akoinonikesantistaseis&lang=el

30. Βλ. τις παρεμβάσεις του δημάρχου της Μαρινάλεντα Juan Manuel Sanchez Gordillo, του Marc Tomsin και του Raoul Vaneigem
χhttp://www.babylonia.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1943%3A-3-q-q&catid=87%3Akoinonikesantistaseis&lang=el

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Η στάση των μετωπικών οργανώσεων της Αριστεράς («Πρωτοβουλία», «Αριστερό Βήμα») για την ΕΕ

Σε μια ενδιάμεση κατηγορία μεταξύ της ρεφορμιστικής και της αντισυστημικής αριστεράς πρέπει να κατατα χθούν δύο μετωπικά σχήματα, από τα οποία το πρώτο αποτελείται από οικονομολόγους και επιστήμονες της αντισυστημικής Αριστεράς, («Πρωτοβουλία οικονομολόγων-επιστημόνων: Παύση πληρωμών - έξοδος από το ευρώ»[31]) και το δεύτερο από τους ίδιους, πλαισιωμένους από ένα ευρύτερο κύκλο καλλιτεχνών, λογοτεχνών κ.λπ. (συνήθως προσκείμενους στο ΣΥΡΙΖΑ) («Αριστερό Βήμα Διαλόγου και Κοινής Δράσης»)[32]. Το μεν πρώτο έχει συγκεκριμένες θέσεις, οι οποίες, όμως, όπως θα δούμε, είναι τουλάχιστον αντιφατικές και επομένως ουτοπικές, ενώ το δεύτερο είναι τόσο γενικόλογο και αόριστο (αν και, προφανώς, διάκειται συμπαθώς προς τις θέσεις του πρώτου) που κατα ντά άνευ σημασίας εάν δεν συγκεκριμενοποιηθεί.

Έτσι, ανάγοντας σε «επαναστατική» πανάκεια τη στάση πληρωμών, ομάδα οικονομολόγων και επιστημόνων (Μπιτσάκης, Ρούσης, Καζάκης κ.ά.)[33], αλλά και άλλοι οικονομολόγοι του ίδιου χώρου (Λαπαβίτσας[34] κ.ά) ζητούν την έξοδο από την ΟΝΕ και το Ευρώ καθώς και την απαγόρευση της φυγής κεφαλαίων. Δεν ζητούν, δηλαδή, ούτε την έξοδο από την ΕΕ, αλλά ούτε και μόνιμους κοινωνικούς ελέγχους στην αγορά κεφαλαίων και στις άλλες αγορές, οι οποίοι άλλωστε θα ήταν ασύμβατοι με την ΕΕ, τη συμμετοχή μας στην οποία παίρνουν δεδομένη! Το ίδιο, όμως, αντιφατικές με τη συμμετοχή στην ΕΕ είναι οι προτάσεις τους για (πραγματικές, σε αντίθεση με τις σημερινές εικονικές) κρατικοποιήσεις των τραπεζών, την επανεθνικοποίηση στρατηγικών επιχειρήσεων (ΟΤΕ, Ολυμπιακή κ.ά.)! Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι αντί να απαιτούν την αποπληρωμή του Χρέους από τις ντόπιες και ξένες ελίτ και τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, κάποιοι από αυτούς μιλούν για πλήρη διαγραφή του, («ξεχνώντας» ότι παρόμοια μέτρα έχουν ληφθεί μόνο σε επα-

31. Μπιτσάκης, Ρούσης, Καζάκης κ.ά. (15/5/2010). http://www.nomoneynodebt.gr/details.php?id=38
32. Θόδωρος Αγγελόπουλος, Διονύσης Τσακνής, Νάντια Βαλαβάνη κ.ά. (6/7/2010) http://aristerovima.gr/
33. Πρωτοβουλία οικονομολόγων-επιστημόνων: «Παύση πληρωμών - έξοδος από το ευρώ» (15/5/2010). http://www.nomoneynodebt.gr/
34. Βλ. «Έρευνα για την Αριστερά και την Κρίση», *Ελευθεροτυπία* (19/5/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ναστατικές συνθήκες –και όχι, βέβαια, μέσα στην ΕΕ!– που δεν έχουν όμως σχέση με τις σημερινές συνθήκες, όπου κινδυνεύουμε ακόμη και τα μέτρα που θα πτωχεύσουν τα λαϊκά στρώματα να περάσουν «αβρόχοις ποσί» για τις ελίτ), ενώ άλλοι μιλούν για προσωρινή στάση με στόχο την επαναδιαπραγμάτευση του Χρέους...

Είναι, επομένως, προφανές ότι οι «αριστεροί οικονομολόγοι» που απαρτίζουν την «Πρωτοβουλία» δεν δέχονται τη θέση που αναπτύξαμε στο βιβλίο αυτό, ότι δηλαδή ήταν η ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, που συντελέστηκε κυρίως με την ένταξή μας στην ΕΕ, αυτή που οδήγησε στη μεταπολεμική αναπτυξιακή «φούσκα», η οποία μόλις έσκασε, και ότι, επομένως, το Ευρώ και η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση λειτούργησαν απλώς σαν καταλύτες στη διαδικασία αυτή και όχι, βέβαια, σαν αιτίες. Αντίθετα, η άποψη που φαίνεται να στηρίζουν για τα αίτια της κρίσης είναι ότι αυτή βασικά οφείλεται στη συμπίεση των γερμανικών μισθών σε σχέση με τους νοτιοευρωπαϊκούς, ως τη βασική αιτία της διεύρυνσης του ανοίγματος μεταξύ ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου στην παρούσα δεκαετία. Έτσι, όπως τονίζει ένας εκ των θεωρητικών πρωτεργατών της[35]:

> Η είσοδος της Ελλάδας, όπως και άλλων χωρών της περιφέρειας, στην Ευρωζώνη σήμανε σταθερή απώλεια ανταγωνιστικότητας. Ο κύριος λόγος ήταν οι παγωμένοι μισθοί των Γερμανών εργαζομένων που επέτρεψαν στο γερμανικό κεφάλαιο να κυριαρχήσει στην ευρωζώνη. Το αποτέλεσμα ήταν τεράστια ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών και συνεχής φθορά του παραγωγικού ιστού για τις χώρες της περιφέρειας.

Έτσι, τα διαρθρωτικά αίτια, τα οποία χαρακτηρίζουν οικονομίες στην περιφέρεια της ΕΕ όπως η ελληνική, αγνοούνται, ο ίδιος ο ρόλος της ένταξης χωρών με διαφορετικές οικονομικές δομές σε μια Ενιαία Αγορά, και κατόπιν σε μια Νομισματική Ένωση, επίσης αγνοείται, και αυτό που τελικά αποτελεί τη βασική αιτία της κρίσης είναι οι «κακές» πολιτικές των γερμανικών κυβερνήσεων αυτή τη δεκαετία! Το παρεπόμενο αυτού του είδους «ανάλυσης» είναι, βέβαια, ότι δεν τίθεται θέμα εξόδου από την ΕΕ, αλλά απλά θέμα εξόδου από την Ευρωζώνη για να γίνει δυνατή

35. Κ. Λαπαβίτσας στην έρευνα «Η Κρίση και η Αριστερά», *Ελευθεροτυπία*, 19/5/2010. Βλ. και C. Lapavitsas, "Germany, a eurolaggard", *Guardian*, 22/3/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η διαγραφή του Χρέους, το οποίο, όπως και στη σοβαροφανή ανάλυση της «Επιτροπής ενάντια στο Χρέος», ανάγεται σε βασικό αίτιο της κρίσης, και όχι απλά στο σύμπτωμά της! Και αυτό, πέρα από το γεγονός ότι αποτελεί ανέκδοτο ότι θα μπορούσε να γίνει μονομερής διαγραφή του Χρέους, όχι μόνο χωρίς να υπάρχουν οι απαραίτητες επαναστατικές συνθήκες που επέτρεψαν παρόμοιες πράξεις στο παρελθόν, αλλά και ενώ θα εξακολουθούσαμε, σύμφωνα με τη «λύση» αυτή, να παραμένουμε κράτη-μέλη της ΕΕ όταν θα προβαίναμε σε παρόμοια ενέργεια. Δηλαδή, «ξεχνώντας» ότι η κοινοβουλευτική Χούντα έχει υποθηκεύσει κάθε κρατικό ενεργητικό στοιχείο με τη δανειακή συνθήκη του Μάη 2010 και ότι οι πιστωτές μας έχουν, επομένως, κάθε νομικό δικαίωμα να κατάσχουν οποιοδήποτε κρατικό περιουσιακό στοιχείο για να αποζημιωθούν και, ακόμη, «ξεχνώντας» ότι η ΕΕ έχει πολλά άλλα οικονομικά εργαλεία στη διάθεσή της για να «τιμωρήσει» παρόμοια ενέργεια και να δημιουργήσει ακόμη μεγαλύτερη κρίση από την σημερινή, εφόσον η οικονομία μας θα εξακολουθούσε να είναι απόλυτα εξαρτημένη από την Κοινοτική!

Πέρα, όμως, από τα παραπάνω, όπως έγινε φανερό με τα συνεχώς αναγγελλόμενα νέα μέτρα (δήθεν για να αποπληρωθεί το Χρέος), το θέμα δεν ήταν ποτέ απλό πρόβλημα κακοδιαχείρησης και διαφθοράς που δημιούργησαν τα ελλείμματα (όπως ισχυρίζεται η Χούντα), αλλά ούτε και απλώς πρόβλημα κακού σχεδιασμού και κακών πολιτικών της Ευρωζώνης (όπως ισχυρίζονται οι «αριστεροί οικονομολόγοι»). Όπως φανερώνει ο καταιγισμός νέων «τομών» που έχει ξεκινήσει η Χούντα, δεν αντιμετωπίζουμε απλά το πετσόκομμα μισθών, συντάξεων κ.λπ. αλλά κάτι ακόμη πιο σημαντικό: την κατάλυση στοιχειωδών κοινωνικών κατακτήσεων στις εργασιακές σχέσεις, στην ασφάλιση, την Παιδεία κ.λπ. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει κάποια δήθεν «δεύτερη φάση» της κρίσης, όπως υποστηρίζει τώρα θεωρητικός πρωτεργάτης της «Πρωτοβουλίας»[36] που εξακολουθεί να θεωρεί την ΟΝΕ ως την «πηγή του προβλήματος», αποδίδοντας τις αιτίες της ελληνικής δομικής κρίσης στην ΟΝΕ, αλλά ποτέ στην ίδια την ΕΕ και την ένταξη της οικονομίας στη διεθνοποιημένη καπιταλιστική οικονομία της αγοράς! Αυτό που πραγματικά σημαίνει είναι ότι, όπως ανέφερα παραπάνω, οι ξένες και ντόπιες ελίτ εκμεταλλεύονται

36. Κ. Λαπαβίτσας, «Η δεύτερη φάση της Ελληνικής Κρίσης», *Αυγή*, 10/1/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τη σημερινή μετατροπή της χώρας σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ για να προχωρήσουν στην πλήρη εφαρμογή των «4 ελευθεριών», δηλαδή του θεμελιακού Νόμου της ΕΕ στον οποίο θεμελιώνεται όλη η Ενιαία Αγορά. Με άλλα λόγια, το Χρέος, τα ελλείμματα και ο «Μονόδρομος» είναι απλά προσχήματα για την ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της ελληνικής οικονομίας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς.

Αλλά και τα κύρια μέτρα του «πακέτου» της εναλλακτικής λύσης που προτείνει η «Πρωτοβουλία» έρχονται σε πλήρη αντίφαση με τον προαναφερθέντα θεμελιακό νόμο της ΕΕ –εφόσον δεν θέτει θέμα εξόδου από την ΕΕ που αποτελεί προϋπόθεση για την εφαρμογή τους– και επομένως αποτελούν απλά ευχολόγια! Τέτοια αντιφατικά (και επομένως ουτοπικά) μέτρα στο πλαίσιο της ΕΕ είναι οι μόνιμοι έλεγχοι στην κίνηση κεφαλαίων (μόνο κάποιοι έκτακτοι έλεγχοι με στόχο την κερδοσκοπική φυγή κεφαλαίων είναι δυνατοί), η κρατικοποίηση των μεγάλων τραπεζών (μόνο κρατικοποιήσεις των ζημιών τους, σε σχέση με τη χρηματοπιστωτική κρίση, αποτελούν Κοινοτική πρακτική), η επαναφορά στο δημόσιο των στρατηγικής σημασίας ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων, όπως η Ολυμπιακή - όταν, ως γνωστόν, η ΕΕ –όχι η Ευρωζώνη– εξανάγκασε την ιδιωτικοποίησή της με συνεχή εξοντωτικά πρόστιμα, επειδή το κράτος την «προστάτευε»! κ.λπ. Και αυτό, για να μην αναφέρουμε ότι η «Πρωτοβουλία», μη θέτοντας θέμα εξόδου από την ΕΕ, δεν μπορεί καν να θέσει θέμα κατάργησης της «απελευθέρωσης» των αγορών αγαθών και υπηρεσιών, κεφαλαίου και εργασίας που είναι πίσω από το Μνημόνιο και, συνακόλουθα, πίσω από τις ρυθμίσεις για το ασφαλιστικό, τα εργασιακά, τις ιδιωτικοποιήσεις κ.λπ. Και, φυσικά, ούτε η δημιουργία των προϋποθέσεων για την οικοδόμηση μιας άλλης οικονομικής δομής που επικαλούνται, θα ήταν συμβατή με τις «4 ελευθερίες»!

Ακόμη και όταν, όπως ανέφερα επανειλημμένα, γνωστοί διεθνείς οικονομολόγοι προτείνουν ως μόνη εναλλακτική λύση την προσωρινή έξοδο από την ΟΝΕ, εάν θέλουμε να αποφύγουμε τα ληστρικά μέτρα σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων, αυτοί είναι απόλυτα συνεπείς τόσο με την Κοινοτική νομοθεσία, όσο και σχετικά με τα συμπληρωματικά άλλα μέτρα που προτείνουν (προσωρινοί έλεγχοι στη κίνηση κεφαλαίου, υποτίμηση της δραχμής κ.λπ.) δηλαδή, μέτρα προσωρινού χαρακτήρα, όπως και η ίδια η έξοδος από την Ευρωζώνη, με στόχο να ορθοποδήσει η οικονομία μέχρι να αποπληρωθεί το Χρέος. Γι' αυτό και η λύση αυτή αποτελεί και το «τελικό χαρτί» που θα παίξει η τρόικα, εάν η οικονομία αρχίσει να

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

καταρρέει με τα μέτρα της Χούντας. Αντίθετα, η «λύση» που προτείνει η «Πρωτοβουλία», η οποία έχει στόχο μια άλλη οικονομική ανάπτυξη, αναφέρεται σε μέτρα μονίμου χαρακτήρα (κρατικοποιήσεις Τραπεζών και μεγάλων επιχειρήσεων, αντίστοιχοι περιορισμοί στην κίνηση κεφαλαίου κ.ά.), δηλαδή, σε μέτρα που είναι απολύτως ασύμβατα με τις «4 ελευθερίες» της ΕΕ και, επομένως, ουτοπικά!

Το κυριότερο, όμως, είναι ότι τα μέτρα αυτά δεν μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία των προϋποθέσεων ενός εντελώς διαφορετικού οικονομικού μοντέλου, το οποίο θα στηρίζεται στην οικονομική αυτοδυναμία και τη τελική εξάλειψη της ανάγκης δανεισμού, όπως προκύπτει από σχετικές δηλώσεις πρωτεργάτη της «Πρωτοβουλίας», όπου δεν απορρίπτεται απλώς η αυτάρκεια, αλλά και η οικονομική αυτοδυναμία: «η εναλλακτική πολιτική που προτείνεται εδώ δεν έχει τίποτε να κάνει με την αυτάρκεια. Η Ελλάδα πρέπει να διατηρήσει τις προσβάσεις της στις διεθνείς ροές εμπορίου, ανθρώπινου δυναμικού και κεφαλαίου. Το ζητούμενο είναι να υπάρξει ελεγχόμενη και οργανωμένη πρόσβαση[37]».

Και, πράγματι, παρόμοιο εγχείρημα για οικονομική αυτοδυναμία θα ήταν αδύνατο, ακόμη και πριν 2-3 χρόνια, όταν η ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς ήταν δεδομένη στη συνείδηση της συντριπτικής πλειοψηφίας του λαού. Σήμερα, όμως, τίποτα δεν είναι πια δεδομένο και, επομένως, ούτε η ένταξή μας στην ΕΕ/ΟΝΕ που έφερε την κατάλυση κάθε εθνικής κυριαρχίας στο οικονομικό επίπεδο, ούτε η απελευθέρωση των αγορών (κεφαλαίου, εμπορευμάτων και εργασίας) που οδήγησε στις «ελαστικές» εργασιακές σχέσεις και στην αγοραιοποίηση του ασφαλιστικού, της παιδείας, της υγείας, και των κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και στην καταστροφή της παραγωγικής μας δομής. Η αυτοδυναμία αυτή δεν σημαίνει, βέβαια, «κλείσιμο των συνόρων», όπως διαστρεβλώνουν πολλοί την διαδικασία αυτή, αλλά ανάκτηση του κοινωνικού ελέγχου στην οικονομία που, σήμερα, είναι αδύνατος με ανοικτές και απελευθερωμένες αγορές. Το ποια μορφή θα πάρει τελικά ο κοινωνικός έλεγχος στην οικονομία και, κυρίως, εάν οι αγορές είναι ο καλύτερος τρόπος κατανομής των οικονομικών πόρων και κατά πόσο είναι συμβατές με μια πραγματική Οικονομική Δημοκρατία, είναι θέματα που θα αποφασιστούν από την ίδια την κοινωνία.

37. Κ. Λαπαβίτσας στην έρευνα «Η Κρίση και η Αριστερά», *Ελευθεροτυπία*, 19/5/2010. Βλ. και C. Lapavitsas, "Germany, a eurolaggard", *Guardian*, 22/3/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Με άλλα λόγια, το πρόγραμμα της «Πρωτοβουλίας» και των συνοδοιπόρων της είναι εντελώς αποπροσανατολιστικό, διότι όχι μόνο δεν είναι δυνατή η διαγραφή του Χρέους που προτείνουν, (παρά μόνο επαναναστατικώ δικαίω), αλλά ούτε καν η μείωσή του είναι δυνατή χωρίς τη συμφωνία των «εταίρων» μας (δηλαδή των πιστωτών) που θα βάλουν, βέβαια, τους δικούς τους όρους. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο, ότι παρόμοια επαναδιαπραγμάτευση του Χρέους μέσα στην ΕΕ, (πιθανώς συνοδευόμενη και με τον εξαναγκασμό μας σε προσωρινή αποχώρησή μας από την Ευρωζώνη), αποτελεί βασικό εφεδρικό σχέδιο των «εταίρων» μας, σε περίπτωση αποτυχίας των σημερινών μέτρων! Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν η αποτυχία των μέτρων θεωρείται σίγουρη, εφόσον κανένα μέτρο δεν θα αποφύγει τον συνεχή αναδανεισμό της χώρας –ακόμη και αν ο αδίστακτος «Γιωργάκης» ξεπουλήσει τα πάντα για να αποπληρώσει το σημερινό Χρέος– όπως αποκάλυψε ο Peer Steinbrück, μέχρι πρόσφατα Γερμανός υπουργός οικονομικών, σε μόλις εκδοθέν βιβλίο του[38]:

> «Η Ελλάδα δεν θα κατορθώσει να ορθοποδήσει χωρίς να αναδιαρθρώσει το χρέος της. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος. Οι πιστωτές της θα πρέπει να μειώσουν τμήμα των απαιτήσεών τους, αποδεχόμενοι επιμήκυνση της ημερομηνίας λήξης των ομολόγων που κατέχουν, ή μείωση των επιτοκίων, ή αυτό που λέγεται στην χρηματοπιστωτική ορολογία 'κούρεμα'. Θα υπάρξουν κάποιοι που θα ταραχθούν επειδή το λέω αυτό δημόσια, αλλά αυτός είναι ακριβώς ο τρόπος με τον οποίο πρέπει κανείς να αντιμετωπίζει καταχρεωμένες χώρες που είναι μέλη του κλαμπ του».

Τέλος, όσον αφορά στο «Αριστερό Βήμα», το συμπέρασμα, στο οποίο καταλήγουν οι υπογράφοντες τη σχετική Διακήρυξη, είναι σαφές[39]:

> Ζητήματα όπως η αντιμετώπιση θεσμικών μορφών καπιταλιστικής ολοκλήρωσης (ΕΕ, ΟΝΕ, ΔΝΤ), η παύση πληρωμών και η διαγραφή του χρέους, το αίτημα εθνικοποίησης τραπεζών, η ρήξη με τις πρακτικές του τραπεζικού και του επιχειρηματικού κατεστημένου, καθώς και η

38. Peer Steinbrück, *Unterm Strich* ("The bottom line") (Σεπτέμβρης, 2010) αναφέρεται σε άρθρο του Ralph Atkins "Steinbrück sees Greece rescheduling", *Financial Times*, 14/9/2010.

39. Βλ. «Έκκληση για το διάλογο και την κοινή δράση της Αριστεράς», http://aristerovima.gr/details.php?id=3

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αντιμετώπιση της βίαιης επίθεσης του κεφαλαίου με ριζική αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου, αλλά και η υπεράσπιση των δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση τέτοιων διεργασιών.

Είναι λοιπόν φανερό, ότι ο στόχος της νέας αυτής ευρύτερης κίνησης σε σχέση με την «Πρωτοβουλία» είναι να αποκτήσει ακόμη πιο «ενωτικό» χαρακτήρα η προσπάθεια αυτή. Γι' αυτό και συγκεκριμένα μέτρα, όπως αυτά που πρότεινε η «Πρωτοβουλία» (τα οποία, όπως είδαμε, είναι άκρως αντιφατικά με την ΕΕ και επομένως ουτοπικά), στη Διακήρυξη, μπαίνουν απλά στο τραπέζι των «συλλογικών διεργασιών», εφόσον «είναι ιστορικό καθήκον όλων των πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων της Αριστεράς, ανεξαρτήτως του ειδικού τους βάρους, να βρουν εκείνα τα ζητήματα και είναι πολλά που μπορούν να οδηγήσουν σε ενότητα δράσης, ανταποκρινόμενα στις διαθέσεις των εργαζόμενων στρωμάτων, των ανέργων και της νεολαίας για συσπείρωση των δυνάμεων του κινήματος».

Από αυτή τη σκοπιά, η αοριστία αυτή, που φυσικά κανένα δεν θα εμπνεύσει να κάνει την παραμικρή πραγματική δράση εναντίον της κοινοβουλευτικής Χούντας, είναι άλλη μια χαρακτηριστική ένδειξη του μεταμοντέρνου χαρακτήρα της Αριστεράς μας που, χωρίς «μπούσουλα» (δηλαδή ένα συνεκτικό πολιτικό πρόταγμα με τη δική του ανάλυση, τους στόχους και τη στρατηγική), προτείνει δράση με βάση τον «ελάχιστο κοινό παρονομαστή», ο οποίος αναπόφευκτα δεν πρόκειται να έχει καμιά σχέση με τις πραγματικές αιτίες της κρίσης, δηλαδή την εξωστρεφή «ανάπτυξη» και την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΗ «ΑΡΙΣΤΕΡΑ»

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσω δύο φαινομενικά άσχετα μεταξύ τους ρεύματα: τους Οικολόγους-Πράσινους και την Πατριωτική «Αριστερά». Στην πραγματικότητα όμως τα δύο αυτά ρεύματα αποτελούν οργανικά τμήματα του ίδιου φαινομένου: του σημερινού κοσμοπολιτισμού.

Από τη μια μεριά, οι μεταλλαγμένοι Πράσινοι, που αποτελούν τους Οικολόγους-Πράσινους, συνιστούν το άκρον άωτον του Νεοταξικού κοσμοπολιτισμού που χαρακτηρίζει τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, ο οποίος δεν έχει καμιά, βέβαια, σχέση με τον διεθνισμό των αντισυστημικών Πράσινων των δεκαετιών του 1960 και 1970, ο οποίος εξέφραζε τις αρχές της αλληλεγγύης που θεμελιώνονταν στην αρχή της αυτονομίας, σε αντίθεση με τον σημερινό κοσμοπολιτισμό που θεμελιώνεται στα ... ατομικά δικαιώματα με βάση την αρχή της ετερονομίας. Γιαυτό και οι μεταλλαγμένοι αυτοί Πράσινοι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, έπαιξαν ένα εγκληματικό ρόλο στη στήριξη των πολέμων της υπερεθνικής ελίτ.

Από την άλλη μεριά, η Πατριωτική «Αριστερά» αποτελεί την αντίσταση σε αυτόν τον ψευτοδιεθνισμό της Νέας Τάξης, η οποία όμως τελικά καταλήγει σε ένα εθνικισμό παλιάς κοπής που στρέφεται κατά των μεγαλυτέρων θυμάτων της παγκοσμιοποίησης, των μεταναστών, ως δήθεν υπαιτίων για την σημερινή κρίση, και πολεμά την ιδεολογική μόνο παγκοσμιοποίηση, ακριβώς επειδή έχει αρνητικές συνέπειες στην εθνική κουλτούρα, ενώ ποτέ δεν στρέφεται κατά του ιδίου του συστήματος της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Οι πρακτικές συνέπειες των θέσεων αυτών σε σχέση με τα ληστρικά μέτρα είναι ότι οι μεν πρώτοι ουσιαστικά τα δέχονται με κάποιες προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις, ενώ οι δεύτεροι δεν φθάνουν ποτέ στη ρίζα του κακού, την ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και την ΕΕ, αλλά είτε δέχονται τα μέτρα, είτε απλά συνιστούν κάποιο είδος αναδιαπραγμάτευσης του Χρέους.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Οικολόγοι-Πράσινοι, Πράσινη Ανάπτυξη και ... Πράσινα Άλογα

Στη ρεφορμιστική Αριστερά ανήκουν και κάποιοι μεταλλαγμένοι οικολόγοι από τους παλιούς Οικολόγους-Εναλλακτικούς (μερικοί πραγματικοί αντισυστημικοί Πράσινοι εξακολουθούν να λειτουργούν με το ίδιο όνομα στο πλαίσιο της ΑΝΤΑΡΣΥΑ), οι Οικολόγοι-Πράσινοι, οι οποίοι αποτελούν τμήμα του κόμματος των Ευρωπαίων Πράσινων. Δηλαδή, των Πράσινων που μετέχουν σε διάφορες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και σιτίζονται, άμεσα ή έμμεσα από τους θεσμούς της ΕΕ, την οποία όχι απλά παίρνουν δεδομένη, αλλά με επικεφαλής το πρότυπο τυχάρπαστου «επαναστάτη» και νυν επαγγελματία-πολιτικό Ντάνιελ Κον-Μπεντίτ έχουν στηρίξει, άμεσα η έμμεσα, σε όλους τους εγκληματικούς πολέμους της: από τον ΝΑΤΟϊκό πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία μέχρι στο Αφγανιστάν κ.λπ., για χάρη των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων», δηλαδή της ιδεολογίας στην οποία στηρίζεται η παγκοσμιοποίηση[1]. Αν, λοιπόν, εξετάσουμε τη θέση αυτού του οπορτουνιστή της πολιτικής (ο οποίος, όπως και όλοι οι παρόμοιοί του συγκαλύπτουν τον οπορτουνισμό τους κάτω από ένα μανδύα δήθεν αντιδογματικής ευελιξίας που κατά σύμπτωση, όμως, η «ευελιξία» αυτή είναι προσοδοφόρα γι' αυτούς, εφόσον πάντα τυχαίνει να αποτελεί σύμπλευση με το κατεστημένο!) στο θέμα της ελληνικής κρίσης –που είναι, βέβαια, και η θέση των δικών μας Οικολόγων-Πράσινων, είτε το δηλώνουν είτε όχι για ψηφοθηρικούς λόγους– τότε μπορούμε να πάρουμε σαφή αντίληψη της θέσης των μεταλλαγμένων οικολόγων μας.

Έτσι, κατά τον Κον-Μπεντίτ μια «ικανοποιητική απάντηση» στην κρίση θα μπορούσε να είναι[2]: «Η δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού ταμείου, που θα μπορούσε να παρέχει ένα μεγάλο ευρωπαϊκό δάνειο. Από τη μία πλευρά, θα μπορούσαμε να επενδύουμε σε οικολογικά ζητήματα, και από την άλλη, να βοηθάμε χώρες που αντιμετωπίζουν προβλήματα, όπως η Ελλάδα. Η παρούσα κατάσταση είναι παράλογη. Η Γερμανία δανείζεται με 1,5% τόκο, για να προσφέρει τα χρήματα στην Ελλάδα

1. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, (Ελληνικά Γράμματα,2002) κεφ. 6 «Η ιδεολογία της παγκοσμιοποίησης».
2. Συνέντευξη Κον Μπεντίτ στον Δημήτρη Αναστασόπουλο, *Ελευθεροτυπία*, 25/4/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

με 5%. Βρισκόμαστε, λοιπόν, σε μια απόλυτη σύγχυση». Δηλαδή, κατά τον «κόκκινο» Ντάνυ, η λύση είναι περισσότερος δανεισμός για την Ελλάδα - με άλλα λόγια, συνεχής εξάρτησή της από τις ξένες ελίτ (με δικαιότερο φυσικά επιτόκιο!) ώστε να χρηματοδοτηθεί η «πράσινη ανάπτυξη» που ευαγγελίζεται! Και όταν εύλογα ερωτήθηκε: «Πώς, όμως, ένα προϊόν του καπιταλιστικού συστήματος θα αντιμετωπιστεί ριζικά χωρίς την ανατροπή του καπιταλισμού;» η αποστομωτική απάντηση του ήταν: «Μέσω αυτού που ονομάζω ριζοσπαστικό ρεφορμισμό, ριζοσπαστικές ιδέες και συμμετοχή στις θεσμικές διαδικασίες. Πρέπει να υιοθετήσουμε ρυθμίσεις που να οδηγούν σε μια εκ βαθέων αναμόρφωση του καπιταλισμού. Τώρα είναι η εποχή που θέτουμε τις βάσεις για ένα σύστημα που να ρυθμίζει τη λειτουργία του καπιταλισμού και ταυτόχρονα να τον μεταλλάσσει»...

Αλλά, ας δούμε πιο συστηματικά την καραμέλα των Ευρωπαίων Πράσινων και του δικού μας παραρτήματος των Οικολόγων-Πράσινων, την «πράσινη ανάπτυξη», η οποία όχι μόνο, υποτίθεται, θα δώσει διέξοδο στην οικολογική κρίση, αλλά ακόμη και στην οικονομική κρίση και τη χρεοκοπία! Περιττό να σημειωθεί ότι οι μεταλλαγμένοι αυτοί Πράσινοι δεν αρθρώνουν κουβέντα για έξοδο από την ΟΝΕ, και πολύ περισσότερο από την ΕΕ, και φυσικά για οικονομική αυτοδυναμία - το παλιό όνειρο των αντισυστημικών Πράσινων, στους οποίους κάποιοι από τους σημερινούς μεταλλαγμένους Οικολόγους-Εναλλακτικούς κάποτε ανήκαν!

Η Πράσινη «ανάπτυξη», όπως και η κλασική, στηρίζεται σε ένα διεθνή καταμερισμό εργασίας που αναπαράγει τη διεθνή οικονομική ανισομέρεια. Έτσι, εάν η κλασική ανάπτυξη έδινε την ευκαιρία στις αναπτυγμένες χώρες να εκμεταλλεύονται τις φθηνές πρώτες ύλες των χωρών της περιφέρειας και να τις μεταποιούν σε ακριβά βιομηχανικά προϊόντα που εξήγαγαν σε αυτές, η «πράσινη» ανάπτυξη δίνει την ανάλογη ευκαιρία στις πολυεθνικές να εκμεταλλευθούν τις «πρώτες ύλες» (ήλιος, θάλασσα, άνεμοι, γη κ.λπ.) δίνοντας την ευκαιρία σε κάθε χώρα (με το αζημίωτο βέβαια) για «πράσινη» ανάπτυξη, με τεχνολογικό και μηχανολογικό εξοπλισμό, καθώς και «πράσινα» προϊόντα, που παράγουν οι... πολυεθνικές. Έτσι, οι μεν αναπτυγμένες χώρες, στις οποίες εδρεύουν οι πολυεθνικές, προσπορίζονται τόσο άμεσα οφέλη από τη διαδικασία αυτή (επιπρόσθετη παραγωγή και απασχόληση) όσο και έμμεσα (φθηνότερη παραγωγή ενέργειας κ.λπ.), καθώς και τα οφέλη στην κατανάλωση από

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και των δύο, ενώ οι χώρες στην περιφέρεια-ημιπεριφέρεια, που αγοράζουν τα προχωρημένης τεχνολογίας πράσινα προϊόντα από αυτές, απλώς καταναλώνουν «πράσινη ανάπτυξη»! Συγχρόνως, τα μεσαία στρώματα που έχουν τις μεγαλύτερες οικολογικές ανησυχίες (έχοντας λύσει τα βιοτικά τους προβλήματα) θα είναι ήσυχα ότι «κάτι κάνουν» για τα παιδιά τους...

Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι στη χώρα μας, όχι μόνο οι Οικολόγοι-Πράσινοι, αλλά και σύσσωμη η πολιτική και οικονομική ελίτ, η ρεφορμιστική Αριστερά, και φυσικά οι ΜΚΟ (Greenpeace κ.λπ.), μέχρι και ... η ΓΣΕΕ, αγκάλιασαν την «ανάπτυξη» αυτή. Το περίεργο όμως είναι να διακηρύσσουν ότι με την Πράσινη ανάπτυξη θα ξεπεράσουμε όχι μόνο την οικολογική κρίση, αλλά ακόμη και τη χρόνια οικονομική κρίση! Έτσι, με «χονδρικούς» υπολογισμούς, υποστηρίζεται ότι η «ανάπτυξη» αυτή θα δημιουργήσει χιλιάδες θέσεις εργασίας, αύξηση των εισοδημάτων, της παραγωγής και της κατανάλωσης. Και αυτό, όταν είναι γνωστό ότι η Ελλάδα δεν έχει ούτε την τεχνογνωσία, ούτε την έρευνα και ανάπτυξη, ούτε επομένως την παραγωγική δυνατότητα να παράγει την απαιτούμενη υποδομή για την Πράσινη ανάπτυξη, αλλά διαθέτει μόνο τις «πρώτες ύλες» σε φυσικούς πόρους. Όταν όμως, σήμερα, ακόμη και χώρες με τη βιομηχανική και τεχνολογική ιστορία της Βρετανίας διαπιστώνουν ότι η Πράσινη ανάπτυξη στη χώρα τους θα ωφελήσει βασικά γερμανικές πολυεθνικές, όπως η Ζίμενς[3], και, φυσικά, αντίστοιχες αμερικάνικες, (αλλά, παρόλα αυτά την υποστηρίζουν ελπίζοντας ότι θα αναπτύξουν την απαιτούμενη τεχνολογία και οι δικές τους πολυεθνικές για να την πουλούν στον Νότο), τότε μπορεί να αντιληφθεί κανείς τι είδους ωφέλεια θα έχουν από την Πράσινη ανάπτυξη χώρες στην περιφέρεια της ΟΝΕ όπως η Ελλάδα, που εισάγουν σχεδόν τα πάντα, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Είναι, δηλαδή, φανερό ότι η Ελλάδα μπορεί μόνο να «καταναλώσει» Πράσινη ανάπτυξη, και ότι, επομένως, το βασικό οικονομικό όφελος από αυτή θα προερχόταν από τη μεριά της κατανάλωσης (π.χ. χαμηλότερο κόστος για την παροχή ενέργειας), και οριακά από την επιπρόσθετη παραγωγή/απασχόληση, (κυρίως από τη δημιουργία κάποιων θέσεων ερ-

3. Terry Macalister, "Green jobs revolution is a myth, says industry", *The Guardian* (4/1/2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

γασίας στην εγκατάσταση της πράσινης υποδομής, τη συντήρηση των συστημάτων, το εμπόριο πράσινων προϊόντων κ.λπ.) και τα σχετικά πενιχρά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Το συνολικό οικονομικό αποτέλεσμα, επομένως, θα ήταν η παραπέρα επιδείνωση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα του Ισοζυγίου Πληρωμών και του εξωτερικού Χρέους, με νέες φορολογικές επιδρομές και περιστολή των δημοσίων δαπανών στο μέλλον, για να μειωθούν τα ελλείμματα. Στην Ελλάδα, μάλιστα, οι απατεώνες του ΠΑΣΟΚ σκαρφίστηκαν και μια άλλη κομπίνα «Πράσινης ανάπτυξης», την οποία προφανώς οι μεταλλαγμένοι οικολόγοι στηρίζουν: την καταστροφή και αυτής της γεωργίας που έχει απομείνει (ενόψει της δραματικής υποχώρησης των κοινοτικών επιδοτήσεων μετά το 2013) παρέχοντας άδειες για μαζικά «πάρκα φωτοβολταϊκών» ακόμη και σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις! Έτσι, οι εναπομείναντες αγρότες, αντί να ενισχυθούν να παράγουν αγροτικά προϊόντα, (των οποίων θα συνεχίσουμε και θα επεκτείνουμε τις εισαγωγές!) θα παράγουν ηλεκτρική ενέργεια που θα μοσχοπουλούν κατόπιν στη ΔΕΗ[4]. Έτσι, όχι μόνο η «Πράσινη ανάπτυξη», δεν πρόκειται να βοηθήσει στη διέξοδο από την οικονομική κρίση, αλλά, αντίθετα, θα επιδεινώσει ακόμη περισσότερο τη δομική κρίση που οδήγησε στη χρεοκοπία.

Περιττό να προστεθεί σε όλα αυτά ότι η «Πράσινη ανάπτυξη», και ο «Πράσινος καπιταλισμός», γενικότερα, δεν πρόκειται, βέβαια, να οδηγήσει σε οποιαδήποτε διέξοδο από την οικολογική κρίση και, απλώς, αποτελεί μια νέα μορφή μπίζνας. Έτσι, ριζοσπάστες οικολόγοι έχουν αναδείξει από καιρό τον μύθο της δήθεν αειφόρου ή βιώσιμης «ανάπτυξης»[5], καθώς και τον αντίστοιχο μύθο της ανανεώσιμης ενέργειας που δήθεν θα επιλύσει το πρόβλημα του θερμοκηπίου[6]. Και αυτό, γιατί η θεμελιακή αιτία της οικολογικής κρίσης, όπως άλλωστε και της γενικότερης πολυδιάστατης κρίσης, δεν είναι το είδος της ανάπτυξης, αλλά η ίδια

4. Χρ. Μέγα, «Σπέρνουν φωτοβολταϊκά», *Ελευθεροτυπία*, 2/9/2010.

5. Βλ. T. Fotopoulos, "Is sustainable development compatible with present globalisation?", *The International Journal of INCLUSIVE DEMOCRACY*, Vol. 4, No. 4 (October 2008); βλ. και S. Goldenberg, «Worldwide spread of US greed culture 'threatens man's future'», *The Guardian* (13/1/2010).

6. T. Trainer, *Renewable Energy Cannot Sustain A Consumer Society* (Springer, 2007).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η οικονομική «ανάπτυξη» η, σωστότερα, το ίδιο το σύστημα που γέννησε τη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και το υποπροϊόν της, την οικονομία ανάπτυξης, χωρίς αυτό, βέβαια, να σημαίνει, όπως είναι σήμερα του συρμού στη ρεφορμιστική «αριστερά», ότι η λύση είναι, επομένως, η «απο-ανάπτυξη», η οποία όμως, όπως έδειξα αλλού, είναι εντελώς ασύμβατη με την καπιταλιστική οικονομία της αγοράς! [7]

Η Πατριωτική «Αριστερά» και η ΕΕ

Παρόλο που στη πράξη τα όρια μεταξύ εθνικισμού και πατριωτισμού και, επομένως, μεταξύ πατριωτικής «Αριστεράς» και εθνικιστικής Δεξιάς είναι δυσδιάκριτα, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε εισαγωγικά ότι τόσο η γέννηση των εθνών-κρατών, όσο και της ιδεολογίας του εθνικισμού (από την οποία προήλθε και ο πατριωτισμός) είναι φαινόμενα των τελευταίων δύο αιώνων περίπου. Ο στόχος ήταν, μετά τον πλήρη διαχωρισμό της κοινωνίας από την πολιτεία και την οικονομία που έφερε η νεωτερικότητα, η δημιουργία μιας τεχνητής «ταύτισης» του ατόμου με την αφηρημένη κρατική ολότητα, στη θέση της προηγούμενης πραγματικής ταύτισής του με την κοινότητα, ή στην κλασική Ελλάδα (όπου, φυσικά, δεν υπήρχε η έννοια του έθνους) με την *Πόλιν*. Αντίθετα, ο στόχος της Περιεκτικής Δημοκρατίας είναι η επανενσωμάτωση στην κοινωνία της πολιτείας, της οικονομίας, αλλά και της Φύσης, μια επανενσωμάτωση που κάνει περιττούς τους διαχωρισμούς των πολιτών με βάση τη φυλή, το φύλο, την εθνικότητα (και, επομένως, και τους εθνικισμούς και τους πατριωτισμούς) κ.λπ., χωρίς βέβαια να κάνει περιττή και την ίδια τη διαφορετικότητα των ανθρώπων με βάση την πολιτιστική τους κληρονομιά, η οποία αποτελεί τη βάση για τη μεγίστη δυνατή ποικιλότητα που πρέπει να χαρακτηρίζει τόσο την κοινωνία όσο και τη Φύση, αντί για τη σημερινή ομοιομορφία (ή πλασματική ποικιλότητα) που επιβάλλουν οι θεσμοί της νεωτερικότητας, και κυρίως η καπιταλιστική οικονομία της αγοράς και η αντιπροσωπευτική «δημοκρατία», καθώς και οι ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα που κυρίως ωφελούνται από τους θεσμούς αυτούς.

7. Βλ. Τάκης Φωτόπουλος, «Είναι συμβατή η απο-ανάπτυξη με την Οικονομία της Αγοράς;», περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 20-21, (Καλοκαίρι-Χειμώνας 2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

1. Διεθνισμός έναντι «πατριωτισμού»

Η τάση της Πατριωτικής «Αριστεράς» αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1990 στο πλαίσιο της διαμάχης μεταξύ «διεθνιστών» ή Ευρωφρόνων από τη μια μεριά, και Ελληνοφρόνων από την άλλη. Όμως, ενώ παραδοσιακά οι διεθνιστές ανήκαν στην αριστερά, και οι εθνικιστές στην δεξιά, σήμερα τα πράγματα είναι περισσότερο πολύπλοκα. Με την ανάδυση της Νέας Διεθνούς Τάξης που σηματοδότησε η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και η κατάρρευση του «υπαρκτού», αναπτύχθηκε ένα νέο είδος «διεθνισμού», πέρα από τον παραδοσιακό διεθνισμό.

Έτσι, ο παραδοσιακός διεθνισμός πήγαζε από την παράδοση της αυτονομίας και προσέβλεπε σε μια διεθνή κοινότητα ανθρώπων που θα τους ενώνει η *humanitas*, δηλαδή η πίστη τόσο στη κοινή ανθρώπινη ιδιότητα, (ανεξάρτητα από πολιτιστικές, φυλετικές, εθνοτικές και διαφορές φύλου), όσο και στο πανανθρώπινο δυναμικό για συνεργασία, αλληλεγγύη και ορθολογική οργάνωση της κοινωνίας (πέρα από τους διαφόρους θρησκευτικούς ανορθολογισμούς). Ο απώτερος στόχος σε αυτό το διεθνισμό είναι μια διεθνής κοινωνία όπου οι λαοί, μέσα από π.χ. συνομοσπονδίες, θα μοιράζονται και προντίζουν τους όλο και σπανιότερους πλανητικούς πόρους. Ο παραδοσιακός αυτός διεθνισμός συνεπάγεται φυσικά όχι απλά την αλλαγή των αξιών μας αλλά, το κυριότερο, την αλλαγή των βασικών θεσμών που παρήγαγαν και αναπαρήγαγαν αυτές τις αξίες, δηλαδή των θεσμών που χώρισαν την κοινωνία από την οικονομία (καπιταλιστική οικονομία της αγοράς) και την κοινωνία από την πολιτεία (κράτος και οι διάφορες μορφές αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας»).

Σήμερα, όμως, δημιουργήθηκε ένα νέο είδος διαστρεβλωμένου διεθνισμού, τον οποίο επέβαλλε η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών εμπορευμάτων και κεφαλαίου, των ελαστικών αγορών εργασίας και της εμπορευματοποίησης ακόμη και των αγαθών και υπηρεσιών που καλύπτουν βασικές ανάγκες επιβίωσης. Ο «διεθνισμός» αυτός αποτελεί τμήμα της ιδεολογικής παγκοσμιοποίησης που ανέπτυξα αλλού[8], βασικό στοιχείο της οποίας είναι η ιδεολογία των ατομικών δι-

8. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Παγκομσιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, (Ελληνικά Γράμματα 2002) κεφ. 6.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

καιωμάτων και το συνακόλουθο δόγμα της «περιορισμένης κυριαρχίας», που χρησιμοποιήθηκε σε όλους τους πολέμους της υπερεθνικής ελίτ στη Νέα Τάξη, από τους ΝΑΤΟϊκους βομβαρδισμούς της Γιουγκοσλαβίας και τις κτηνώδεις εισβολές στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, μέχρι το επαπειλούμενο σήμερα κτύπημα κατά του Ιράν. Σύμφωνα με το δόγμα αυτό, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μια καθολική αξία η οποία έχει προτεραιότητα έναντι άλλων αξιών, όπως αυτή της εθνικής κυριαρχίας. Τον διαστρεβλωμένο αυτό «διεθνισμό» ασπάζεται απόλυτα η κοινοβουλευτική Χούντα του ΠΑΣΟΚ, σημαντικό τμήμα της ΝΔ (μολονότι η πρόσφατη επικράτηση της Ελληνόφρονας κεντροδεξιάς τάσης υπό τον Σαμαρά άλλαξε τους συσχετισμούς στο κόμμα αυτό, αν και το κατά πόσο θα μπορούσε να αντιταχθεί, αν κατακτούσε την εξουσία, στην ιδεολογία της Νέας Τάξης είναι πολύ αμφισβητούμενο!), καθώς και τα δεκανίκια του συστήματος (Ανανεωτική Αριστερά, Οικολόγοι-Πράσινοι κ.λπ.).

Το ΠΑΣΟΚ μάλιστα ασπάζεται όχι μόνο αυτόν τον διαστρεβλωμένο διεθνισμό, αλλά και ένα είδος «προοδευτικού εθνικισμού» που υπόσχεται να «παντρέψει τις ιδιαίτερες δεσμεύσεις σε συγκεκριμένες νόρμες και εθνικές παραδόσεις με την καθολικευμένη κουλτούρα των ατομικών δικαιωμάτων, των αγορών και του Νόμου»[9]. Όμως, δεδομένου ότι η οικονομική και πολιτική δύναμη είναι συγκεντρωμένη στα χέρια της υπερεθνικής ελίτ που διαφεντεύει τη Νέα Διεθνή Τάξη, όταν έρχονται σε σύγκρουση οι παραδοσιακές αξίες με τις αξίες της Νέας Τάξης υποχωρούν, βέβαια, οι πρώτες και εκδηλώνονται μόνο στο ανώδυνο για την υπερεθνική ελίτ φολκλορικό επίπεδο. Έτσι εξηγείται, για παράδειγμα, το πώς ο εγχώριος «προοδευτικός εθνικισμός» που εκφράζει η κοινοβουλευτική Χούντα του κόμματος αυτού, από τη μια μεριά, ακολουθεί πιστά τις εντολές της υπερεθνικής ελίτ όχι μόνο στα «εθνικά θέματα», με προεξάρχον το Κυπριακό, το Αιγαίο και το Μακεδονικό, αλλά ακόμη και σε θέματα όπου οι παραδοσιακοί δεσμοί με τους γειτονικούς λαούς (Γιουγκοσλάβους χθες, Άραβες σήμερα) θα επέβαλλαν εντελώς άλλη πολιτική από αυτή που ακολουθεί σήμερα ο «Γιωργάκης» που έχει γίνει ευτελής υπάλληλος όχι μόνο της υπερεθνικής ελίτ αλλά και της Σιωνιστι-

9. David Goodhart, "Progressive nationalism isn't an oxymoron, it's a necessity, *Guardian*, 27/5/06.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κής, ενώ, από την άλλη, χρησιμοποιεί τα κρατικά κανάλια για να κάνει Ελληνορθόδοξη προπαγάνδα, ακριβώς όπως και η ΝΔ, δηλώνοντας αμέριστη πίστη στις θρησκευτικές παραδόσεις, μετέχοντας ενθουσιωδώς στις πιο σκοταδιστικές από αυτές κ.λπ.

Ένα ενδιάμεσο είδος διεθνισμού, μεταξύ του παραδοσιακού διεθνισμού της Αριστεράς και του παραπάνω διαστρεβλωμένου «διεθνισμού», είναι αυτός που ασπάζεται η «Ευρωπαϊκή Αριστερά», και γενικότερα η ρεφορμιστική Αριστερά σήμερα. Η Αριστερά αυτή βαυκαλίζεται με την ιδέα ότι ακόμη και μέσα από τους κατ' εξοχήν θεσμούς που υλοποιούν την παγκοσμιοποίηση στη περιοχή μας, δηλαδή την ΕΕ, το ΝΑΤΟ κ.λπ., μπορεί να δημιουργηθούν κοινωνικές «πιέσεις από τα κάτω», οι οποίες θα οδηγήσουν στην «εναλλακτική» Ευρωπαϊκή Ένωση «της Δημοκρατίας, της Ελευθερίας, της Κοινωνικής Προστασίας και της υπεράσπισης της Ειρήνης»[10]. Δεδομένου, όμως, ότι η Αριστερά αυτή δεν μας εξηγεί πώς αυτή η εναλλακτική ΕΕ θα μπορούσε να ανταγωνιστεί, σε ένα πλαίσιο ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών όπου κυβερνούν οι πολυεθνικές –το οποίο δεν αμφισβητεί– τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία και τις σημερινές αποθήκες φτηνής και εξαθλιωμένης εργασίας Κίνα και Ινδία, είναι φανερό ότι «ονειρεύεται σαν τον Καραγκιόζη»! Και αυτό επιβεβαιώθηκε σήμερα και στη πράξη, όταν η ΕΕ απέβαλε πια το προσωπείο της «κοινωνικής αγοράς» στο οικονομικό επίπεδο (με τη συστηματική κατεδάφιση κάθε κοινωνικής κατάκτησης) και το προσωπείο της φιλειρηνικής δύναμης στο πολιτικό (με τη συμμετοχή της σε όλους τους εγκληματικούς πολέμους της υπερεθνικής ελίτ)!

2. Η ανάδυση της Πατριωτικής «Αριστεράς»

Στην Ελλάδα, όμως, πέρα από τις τάσεις αυτές των διεθνιστών, παρατηρείται το φαινόμενο της ανάπτυξης μιας τάσης στην Αριστερά, η οποία σαφώς κατατάσσεται στους Ελληνόφρονες, όσον αφορά στην ιδεολογία της που επικεντρώνεται στην παράδοση, συμπεριλαμβανομένης της ... Ορθοδοξίας - σαν αντίβαρο στην ιδεολογία της παγκοσμιοποίησης. Μολονότι στοιχεία της ιδεολογίας της είναι βάσιμα, και ιδίως η ανάγκη της υποστήριξης εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων σήμερα που

10. Βλ. Μνημόνιο Λαφοντεν-Γκύζη για το κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς (29/11/2006) http://www.ananeotiki.gr/readText.asp?textID=1706

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αντιστέκονται στη Νέα Διεθνή Τάξη (Ιρακινή, Αφγανική ή Παλαιστινιακή αντίσταση), εφόσον πράγματι η εθνική απελευθέρωση από τον ξένο κατακτητή είναι αναγκαία προϋπόθεση για οποιαδήποτε κοινωνική απελευθέρωση, ο πυρήνας της ιδεολογίας της καλλιεργεί και ενισχύει τον εθνικισμό και τον θρησκευτικό ανορθολογισμό. Έτσι, αντιπαλεύοντας, υποτίθεται, το στοιχείο εκείνο του μεταμοντερνισμού που οδηγεί στην ισοπέδωση των παραδόσεων, οι Ελληνόφρονες υιοθετούν ένα άλλο θεμελιακό στοιχείο του μεταμοντερνισμού[11]: την απόρριψη του αιτήματος για καθολικό πολιτικό πρόταγμα και την υιοθέτηση των «πολιτικών ταυτότητας» στο εθνικό επίπεδο, που τελικά διασπούν τους λαούς και διευκολύνουν την πολιτική «διαίρει και βασίλευε» της Νέας Τάξης. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι η τάση αυτή δεν θέτει καν θέμα αμφισβήτησης του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, αλλά μιλά συνήθως για κάποιον «κοινοτισμό», όπου η οικονομία της αγοράς θα συνυπάρχει με τη συμμετοχική «δημοκρατία» και αμεσοδημοκρατικά στοιχεία! Ούτε άλλωστε είναι τυχαίο ότι η τάση αυτή ανάμεσα στους Ελληνόφρονες δεν ξεκίνησε, όπως συνήθως, από την άκρα δεξιά αλλά από τους κόλπους της «Αριστεράς» είτε πρόκειται για παλιούς δογματικούς Μαρξιστές (συνήθως Μαοϊκού τύπου) που ασπάστηκαν τον δογματισμό της ορθοδοξίας (συγκοινωνούντα δοχεία δογματισμού), είτε πρόκειται για «ρεαλιστές αριστερούς» που υποτίθεται αναπτύσσουν μια εθνική στρατηγική της Αριστεράς, ενώ στην πραγματικότητα υιοθετούν όλη την επιχειρηματολογία των εθνικιστικών κύκλων για να καταλήξουν σε παρόμοια με αυτούς συμπεράσματα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο στοιχείο που αποβάλλουν από τις νέες αποσκευές τους αυτοί οι τ. Μαρξιστές είναι κάθε είδος ταξικής ανάλυσης. Έτσι, δεν αναφέρονται πια σε αντιτιθέμενα συμφέροντα των ελίτ, στις δύο χώρες, με τους λαούς τους, αλλά γενικά στην «ημι-βάρβαρη Τουρκία», στους «βασιβουζούκους» Τούρκους και άλλα παρόμοια ρατσιστικά κηρύγματα, τα οποία συνήθως έχουν υπόβαθρο την υποτιθέμενη ανωτερότητα της «φυλής» μας. Όταν μάλιστα οι «αναλύσεις» αυτές θυμούνται και την ύπαρξη της «ελίτ», συνήθως αναφέρονται μόνο στην ελληνική

11. Βλ. T, Fotopoulos, "The myth of postmodernity", *Democracy & Nature*, (vol. 7 no. 1, March 2001) - Ελλην. Μετάφρ. περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 22 (Καλοκαίρι - Φθινόπωρο 2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ελίτ και όχι στον αντίστοιχο κοινωνικό διαχωρισμό μέσα στην Τουρκία. Ο εχθρός είναι γενικά ο «Τούρκος» και το κύριο έγκλημα της δικής μας ελίτ είναι η ενδοτικότητά της απέναντί του. Έτσι, αγνοείται εντελώς ο κοινωνικο-οικονομικός ρόλος των ελίτ σε μια ιεραρχική κοινωνία (όπως η ελληνική και η τουρκική), η σχέση των ελίτ αυτών με τις αντίστοιχες επικυρίαρχες ελίτ στη Δύση, καθώς και οι συνέπειες του ρόλου και των σχέσεων αυτών σε σχέση με πιθανή σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών. Αντίθετα, στην προβληματική αυτού του τύπου τονίζεται η «συρρίκνωση του Ελληνισμού» και συγχέονται οι πραγματικές πολιτιστικές διαφορές μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων με ανύπαρκτες «φυλετικές» διαφορές. Το αναπόφευκτο συμπέρασμα των υποτιθεμένων ακρο-«αριστερών» είναι ταυτόσημο με αυτό των ακρο-εθνικιστών (άλλη μια περίπτωση συγκοινωνούντων δοχείων): ο «πόλεμος ή ειρήνη» είναι ψευτοδίλημμα, το αυθεντικό δίλημμα είναι «αντίσταση ή υποταγή»[12].

Φυσικά, τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι θα πρέπει να γυρίσουμε σε έναν αφελή διεθνισμό που δεν βλέπει ότι για να είναι κανένας διεθνιστής πρέπει να είναι διεθνιστής και ο απέναντί του, ειδάλλως κινδυνεύει η ίδια η ύπαρξή του. Δεν υπάρχει, δηλαδή, αμφιβολία ότι σήμερα πράγματι υπάρχει μια απειλή. Η απειλή όμως αυτή δεν προέρχεται γενικά από την «Τουρκία», αλλά από τις ελίτ της και δεν βασίζεται σε «φυλετικά» χαρακτηριστικά, αλλά, αντίθετα, έχει πολύ συγκεκριμένα κοινωνικοοικονομικά θεμέλια. Δηλαδή:

- την ανάγκη της τουρκικής ***πολιτικής και στρατιωτικής ελίτ*** να καθιερώσουν τον ρόλο της Τουρκίας σαν μείζονος περιφερειακής δύναμης στην Αν. Μεσόγειο - ακόμη και σε σύγκρουση με τη σημερινή επίσημη υπο-ιμπεριαλιστική δύναμη, το Σιωνιστικό Ισραήλ (όπως φαίνεται δεν έχουν αντίρρηση να κάνουν οι Ισλαμιστές του Ερντογάν).
- την ανάγκη της τουρκικής ***οικονομικής ελίτ*** να εξασφαλίσει οποιαδήποτε οικονομικά πλεονεκτήματα θα της δώσει η συγκυριαρχία που προσπαθεί να επιβάλλει στο Αιγαίο.
- την ανάγκη της ***υπερεθνικής ελίτ*** να εξασφαλίσει την μέσω της υποστήριξης της τουρκικής ελίτ ανεμπόδιστη ροή του μεσοανατολικού και κέντρο-ασιατικού πετρελαίου και την πλήρη ενσωμάτωση όλης

12. Γ. Καραμπελιάς, «Αντίσταση ή υποταγή», *Άρδην*, αρ. 1 (Μάρτιος 1996).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

της Μέσης Ανατολής και της ενδοχώρας στην διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς.

Είναι, επομένως, φανερό ότι οι ανάγκες αυτές των ελίτ (πέρα από τις ανάγκες των πολεμικών βιομηχανιών της υπερεθνικής ελίτ για τη διατήρηση της κερδοφόρας έντασης στη περιοχή, αλλά και την προστασία των γεω-στρατηγικών συμφερόντων τους) δεν έχουν καμιά σχέση με τις ανάγκες των εκατομμυρίων ανέργων, φτωχών, χαμηλόμισθων, και περιθωριοποιημένων στις χώρες μας, οι οποίοι όμως θα κληθούν να πληρώσουν με τη ζωή τους τον τυχοδιωκτισμό των ελίτ τους.

Έτσι, Ελληνόφρονες και «διεθνιστές» της Νέας Τάξης αποτελούν ουσιαστικά όψεις του ιδίου νομίσματος, εφόσον, ακόμη και όταν οι Ελληνόφρονες αντιτίθενται στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και την Νέα Τάξη, η αντίθεσή τους επικεντρώνεται συνήθως στον στενά πολιτισμικό τομέα, χωρίς να θέτουν θέμα αντικατάστασης του σημερινού οικονομικού θεσμικού πλαισίου της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς που οδήγησε σε αυτού του είδους την παγκοσμιοποίηση. Αντί, δηλαδή, να παλεύουν για μια νέα διεθνή δημοκρατική κοινωνία αλληλεγγύης αυτοδύναμων λαών, που με ρίζες στους πολιτισμούς τους (πέρα, βέβαια, από θρησκευτικούς ανορθολογισμούς) οργανώνονται σε συνομοσπονδίες βασισμένες στην πολιτική και οικονομική δημοκρατία, μιλούν είτε για «μερεμέτια» της υπάρχουσας παγκοσμιοποίησης, είτε για επιστροφή σε αδελφοκτόνους εθνικισμούς.

Με άλλα λόγια, η εναντίωση των Ελληνοφρόνων στην νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, αντί να επικεντρώνεται στην ίδια την παγκοσμιοποίηση ως κοινωνικοοικονομικό θεσμό, έχει βασικό στόχο την πολιτιστική της διάσταση, με λάβαρο την Ελληνοορθοδοξία! Και αυτό, μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που σημειώθηκαν στη μεταπολεμική περίοδο, τις οποίες είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, δημιούργησαν τις αντικειμενικές προϋποθέσεις, οι οποίες, με δεδομένες τις υποκειμενικές συνθήκες (τις οποίες ανέκαθεν καλλιεργούσε η διαδικασία της κοινωνικοποίησης με βάση την Ελληνοχριστιανική ιδεολογία), μπορούν να εξηγήσουν και τις ανάλογες πολιτιστικές αλλαγές. Το πολιτιστικό τρίπτυχο της 7ετίας, «Θρησκεία - Πατρίδα - Οικογένεια», με τη βοήθεια της παγκοσμιοποίησης, σήμερα αποδίδει πλούσιους καρπούς και εξηγεί το γεγονός ότι όλες οι δημοσκοπήσεις δείχνουν μια σαφή οπισθοδρόμηση σχετικά με το πλούσιο προδικτατορικό πολιτιστικό κίνημα: η θρησκεία και η Εκκλησία, η πα-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

τρίδα και ο στρατός, και φυσικά η οικογένεια βρίσκονται στην κορυφή των θεσμών που εμπιστεύονται σήμερα οι Έλληνες! Και αυτές ακριβώς τις τάσεις προσπαθεί να εκμεταλλευθεί και η Πατριωτική «Αριστερά».

3. Πατριωτική «Αριστερά» και η ένταξη στην Ευρωζώνη

Η διαμάχη μεταξύ «διεθνιστών» και Ελληνοφρόνων που είχε αναδυθεί από τότε που άρχισε η διαδικασία ένταξης της Ελλάδας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς τη δεκαετία του '70, στην οποία έχω αναφερθεί παλαιότερα αλλού[13], αποκορυφώθηκε με το «επίτευγμα» των εκσυγχρονιστών να μας εντάξουν στην ΟΝΕ, με αφορμή το θέμα των ταυτοτήτων. Στην πραγματικότητα όμως η διαμάχη αυτή δεν αφορούσε την ίδια την πλήρη ένταξή μας στη διεθνοποιημένη οικονομία μέσω της Ευρωζώνης, αλλά μόνο στο πολιτιστικό της περιεχόμενο και ιδιαίτερα στη διαφύλαξη της ορθοδοξίας, με την οποία η Ελληνορθόδοξη πτέρυγα της ελίτ ταυτίζει τον Ελληνισμό. Ουσιαστικά, δηλαδή, η διαμάχη αυτή αφορούσε στη σύγκρουση μεταξύ δύο πτερύγων της ελίτ ως προς το εάν θα μπούμε στην ΟΝΕ ως Ευρωπαϊστές ή ως Ελληνορθόδοξοι. Η διαμάχη, μάλιστα, αυτή διαπερνούσε όλα τα κόμματα, αφού ακόμα και το ΚΚΕ τάχθηκε μεν σαφώς κατά των εκσυγχρονιστών για την ένταξη, αλλά χωρίς να παίρνει καθαρή στάση απέναντι στους Ελληνορθόδοξους. Η διαμάχη πήρε, βέβαια, ανάλογες διαστάσεις μεταξύ των διανοουμένων στα δύο στρατόπεδα όπου εκσυγχρονιστές και Ελληνορθόδοξοι συναγωνίζονταν για τον τίτλο του «προοδευτικού». Έτσι, οι μεν «προοδευτικοί» εκσυγχρονιστές[14] ταύτιζαν τη νεωτερικότητα και τον Διαφωτισμό με την οικονομική και πολιτική ολιγαρχία που επικρατεί σήμερα στη Δύση, «ξεχνώντας» ότι ο Διαφωτισμός και η νεωτερικότητα δεν γέννησαν μόνο την παρωδία της πολιτικής και οικονομικής «δημοκρατίας» που χαρακτηρίζει τη σημερινή αντιπροσωπευτική δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς αντίστοιχα, αλλά συνέχισαν επίσης και την παράδοση της άμεσης δημοκρατίας που γεννήθηκε σε αυτόν τον τόπο (όπως έδειξαν οι μορφές λαϊκής οργάνωσης σε κάθε μεγάλη επανάσταση μετά τον Διαφωτισμό), ενώ παράλληλα δημιούργησαν τη σοσιαλιστική παράδοση. Αντίστοιχα, οι «προοδευτικοί» Ελληνορθόδοξοι απέδιδαν τη σημερινή πολυδιάστατη

13. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νέα Διεθνής Τάξη και η Ελλάδα*, (Καστανιώτης, 1997) κεφ. 11.
14. Βλ. π.χ. Δ. Δημητράκος, *Το Βήμα της Κυριακής*, 25/6/00.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κρίση στον Διαφωτισμό, την επιστήμη και την τεχνολογία ταυτίζοντας, στην εποχή της γενετικής επανάστασης, τον Ελληνισμό με τον ανορθολογισμό της ορθοδοξίας και τον Βυζαντινό σκοταδισμό! [15]

Η ένταξη της χώρας στην ΕΕ/ΟΝΕ, που αποτελεί τμήμα της ένταξης στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, έχει αναμφισβήτητες αρνητικές συνέπειες στην κουλτούρα, η οποία συνίσταται από στοιχεία που εκδηλώνουν τόσο την ετερονομία του λαού, (όπως η θρησκεία), όσο και από στοιχεία που εκδηλώνουν την αυτονομία του, (όπως η γλώσσα, η λαϊκή μουσική κ.λπ.). Είναι δε, δυστυχώς, αυτά ακριβώς τα στοιχεία της αυτονομίας που κινδυνεύουν από τη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς και όχι η πίστη σε κάποιο θρησκευτικό ανορθολογισμό, ορθόδοξο ή μη. Και αυτό, διότι βασική συνέπεια της διεθνοποίησης είναι η πολιτιστική ομογενοποίηση που επιφέρει η κατάκτηση της βιομηχανίας του θεάματος (κινηματογράφος, DVD, CD κ.λπ.) από τις πολυεθνικές, η επικράτηση της Αγγλικής γλώσσας στην πληροφορική (διαδίκτυο) κ.λπ. Αντίθετα, ούτε το «Διευθυντήριο των Βρυξελλών» ούτε το αμερικανικό κογκρέσο έχουν κανένα λόγο να παρεμβάλλουν εμπόδια στη θρησκεία που έχει το ευεργετικό (για τις ελίτ) αποτέλεσμα ότι ναρκώνει τις αντιδράσεις από τη διόγκωση της ανισότητας που επιφέρει η διεθνοποίηση της οικονομίας.

Όμως, εάν οι θέσεις των εκσυγχρονιστών και των Ελληνορθόδοξων ήταν οι αναμενόμενες, δεν συνέβη το ίδιο με αυτές της Αριστεράς, η οποία δεν βρήκε τη δύναμη να οργανώσει ούτε ένα αντι-συλλαλητήριο για να διαδηλώσει την αντίθεσή της τόσο στην ΟΝΕ και την ΕΕ που μαζικά προπαγάνδιζαν οι 'ευρωπαϊστές' (στους οποίους περιλαμβάνονταν και ο Συνασπισμός), όσο και στον Βυζαντινό σκοταδισμό που καλλιεργούσε η Εκκλησία, οι Ελληνορθόδοξοι «διανοούμενοι» και οι εγκάθετοι όλων αυτών στα ΜΜΕ. Αντίθετα, το ΚΚΕ πήρε μεν θέση εναντίον και των δύο στρατοπέδων, η οποία όμως σαφώς έκλινε υπέρ του Ελληνορθόδοξου –σε συνέχεια συμμαχιών του με στελέχη των Ελληνορθόδοξων– ενώ πολλοί από τους συνήθως λαλίστατους «διανοούμενους» της υπόλοιπης Αριστεράς είτε απέφυγαν συστηματικά να πάρουν οποιαδήποτε δημόσια θέση στο θέμα, είτε όταν πήραν θέση ετάχθησαν υπέρ παρόμοιων συμμαχιών «στον βαθμό που οι (θρησκευόμενοι) αποφασίσουν να παίξουν

15. Βλ. π.χ. *Άρδην*, Δεκέμβρης '97, Ιούνης-Σεπτέμβρης '98 κ.λπ.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

το ρόλο όχι των πυλώνων της κρατικής εξουσίας, αλλά των υποστηριχτών των λαϊκών κοινωνικών αγώνων»[16].

Οι συνέπειες της άνθισης της Ελληνορθοδοξίας στο επίπεδο των σχέσεων με άλλους λαούς, και ιδιαίτερα τους εξαρτημένους από εμάς, τους μετανάστες, είναι ιδιαίτερα σοβαρές, καθώς και επικίνδυνες για την κοινωνική συνοχή. Τα ραγδαία αυξανόμενα κρούσματα κτηνώδους βίας κατά οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας, που έφθασαν μέχρι τα λιντσαρίσματα και τις δολοφονίες εν ψυχρώ, έχουν μάλιστα οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας ολόκληρης φιλολογίας στα ΜΜΕ για το κατά πόσο η ελληνική κοινωνία έχει γίνει ρατσιστική. Οι συνθήκες, κατά τη γνώμη μου, που συντείνουν στην ανάπτυξη του ρατσισμού στην Ελλάδα, ανάγονται σε τελική ανάλυση στην παγκοσμιοποίηση, ή σωστότερα σε αυτό που ονομάζω διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, η οποία λειτουργεί τόσο στο «αντικειμενικό» όσο και στο «υποκειμενικό» επίπεδο.

Στο «αντικειμενικό» επίπεδο, οι οικονομικές συνθήκες που δημιούργησε η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς παίζουν αποφασιστικό σχετικό ρόλο στην Ελλάδα, αλλά και γενικότερα. Η συνεχής συγκέντρωση οικονομικής δύναμης (που αποτελεί το θεμελιακό σύμπτωμα της διεθνοποίησης), όπως εκφράζεται με την έκρηξη της ανισότητας και της φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει δημιουργήσει ένα τεράστιο μεταναστευτικό κύμα οικονομικών προσφύγων από τις πιο φτωχές στις πλουσιότερες χώρες, και από τις «υπανάπτυκτες» (κυρίως αγροτικές) περιοχές στις αναπτυσσόμενες τερατουπόλεις του Νότου. Έτσι, η «ελαστικοποίηση» της αγοράς εργασίας, που αποτελεί βασικό στοιχείο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, έχει ήδη επιτευχθεί ντε φάκτο, με τη μαζική εξαθλίωση εκατομμυρίων ανθρώπων, στην οποία έχει οδηγήσει το σύστημα αυτό[17]. Ακόμη, η κατάρρευση του «υπαρκτού» συντέλεσε όχι μόνο στην καθολίκευση της οικονομίας της αγοράς, αλλά και στην προσθήκη εκατομμυρίων ανθρώπων στο πλεονάζον εργατικό δυναμικό που αναζητεί καλύτερη τύχη σε άλλες χώρες, ως παράνομοι συνήθως μετανάστες, που προσφέρουν τον μόχθο τους σε μισθούς πείνας, για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τα κύματα πολιτικών προσφύγων που έχουν δημιουργήσει οι εγκληματικοί πόλεμοι της υπερεθνικής ελίτ στην εγγύτερη περιοχή μας (Μέση Ανατολή, Αφγανιστάν,

16. Βλ. Γ. Ρούσσης, *Ελευθεροτυπία*, 9/6/2000.
17. Βλ. π.χ. UN, *Human Development Report 1999*.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Πακιστάν κ.λπ.) έχουν δημιουργήσει μαζικά κύματα μετανάστευσης στη χώρα μας - μολονότι το σημερινό σκάσιμο της «φούσκας» είναι πιθανό να αναστρέψει ένα μεγάλο μέρος αυτού του μεταναστευτικού κύματος.

Η ελληνική οικονομική και πολιτική ελίτ, για όσο καιρό ακόμη η αναπτυξιακή «φούσκα» απαιτούσε επί πλέον εργατικό δυναμικό, ανεχόταν την ύπαρξη όλου αυτού του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού στη χώρα μας, με βασικό στόχο το φθηνό κόστος εργασίας. Το γεγονός ότι οι ξένοι αγρεργάτες, οικοδόμοι κ.λπ. πληρώνονταν πολύ χαμηλότερους μισθούς από τους ντόπιους, χωρίς επιβαρύνσεις για τους εργοδότες όσον αφορά στις ασφαλιστικές εισφορές κ.λπ., λειτουργούσε ως το βασικό μέσο βελτίωσης της κερδοφορίας, και σε ένα βαθμό της ανταγωνιστικότητας, αντί για τις πολυέξοδες και ριψοκίνδυνες επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες και μεθόδους που αποτελούσαν τον εναλλακτικό τρόπο. Έτσι, αντίθετα με τις ασύστολες ψευδολογίες των ελίτ (που φέρουν εγκληματική ευθύνη για τον εκρατσισμό της κοινωνίας μας), αλλά και των Ελληνοφρόνων, η μετανάστευση δεν δημιουργούσε ανεργία, εφόσον κανένας ντόπιος δεν θα προθυμοποιόταν να κάνει τις δουλειές που έκαναν οι λαθρομετανάστες με τους προσφερόμενους όρους. Αντίθετα, η λαθρομετανάστευση συνετέλεσε τα μέγιστα στην «ελαστικοποίηση» της αγοράς εργασίας στους σημαντικότερους ελληνικούς κλάδους όπου συγκεντρώνονταν οι οικονομικοί πρόσφυγες (γεωργία, κατασκευές, υπηρεσίες), καθώς και σε κάποια («τζάμπα» για τους εργοδότες) βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας που επέβαλλε η διεθνοποίηση της οικονομίας.

Στο υποκειμενικό επίπεδο, η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς λειτουργεί μέσω των σημαντικών πολιτιστικών επιπτώσεών της. Ως αντίδραση στην πολιτιστική ομογενοποίηση που επιβάλλει η διεθνοποίηση της κινηματογραφικής βιομηχανίας, της μουσικοβιομηχανίας, της βιντεοβιομηχανίας κ.λπ., έχει δημιουργηθεί σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα, ένα κίνημα επιστροφής στις πολιτιστικές ρίζες. Στη χώρα μας, το κίνημα αυτό εκδηλώνεται με την επιστροφή στον σκοταδισμό της Ορθοδοξίας –σε δήθεν αντίθεση προς τον «εγκληματικό» δυτικό ορθολογισμό– στις Βυζαντινές καταβολές μας και, γενικότερα, με την ενδυνάμωση της ιδεοληψίας του περιούσιου λαού. Τις τάσεις αυτές καλλιεργούν άμεσα η κίνηση των Ελληνορθόδοξων, τα κόμματα εξουσίας (βλ. π.χ. τις κρατικές αθλιότητες που θυμίζαν Ιράν σε σχέση με την εικόνα Άξιον Εστί, το ετήσιο Πασχαλινό όργιο ορθοδοξίας από τα ΜΜΕ.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κ.λπ. Ακόμη τα ΜΜΕ, ιδίως τα ηλεκτρονικά, οργιάζουν σε μια εκστρατεία τόνωσης της ξενοφοβίας με πρόσχημα την εγκληματικότητα των αλλοδαπών, ενδυναμώνοντας περισσότερο τις ρατσιστικές τάσεις που τελευταία μάλιστα έχουν μετατραπεί, σε συνδυασμό με τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» σε Ισλαμοφοβικές, όπως άλλωστε και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Οι ηθικοί αυτουργοί επομένως για τον εκρατσισμό της ελληνικής κοινωνίας και για τα καθημερινά εγκλήματα, μικρά η μεγάλα, εναντίον εξαθλιωμένων μεταναστών πρέπει να αναζητηθούν στο ίδιο το σύστημα της συγκέντρωσης πολιτικής και οικονομικής εξουσίας στα χέρια των ελίτ, που διασφαλίζει η οικονομία της αγοράς και οι συνακόλουθοι πολιτικοί και πολιτισμικοί θεσμοί. Είναι, δηλαδή, οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ και τα εκτελεστικά τους όργανα στα ΜΜΕ, την αστυνομία και τη δικαστική εξουσία που συγκαλύπτουν τα ρατσιστικά φαινόμενα, υποθάλπουν ή αθωώνουν τα εξαχρειωμένα άτομα που διαπράττουν τα εγκλήματα αυτά, και αποπροσανατολίζουν τα λαϊκά στρώματα για τα πραγματικά αίτια του ρατσισμού.

Έτσι, οι Ευρώφρονες, παίρνοντας δεδομένο το θεσμικό πλαίσιο που διαμορφώνεται στην Ευρώπη, (με κάποιες μικρο-διαφοροποιήσεις για τις οποίες υπόσχονται να «αγωνιστούν» οι σοσιαλδημοκράτες επαγγελματίες πολιτικοί για να μη χάσουν την εκλογική πελατεία τους) υποστήριζαν ότι δεν έχουμε παρά να προσαρμοστούμε σε αυτό το πλαίσιο, αγνοώντας ή υποβαθμίζοντας τις οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές συνέπειες που θα έχει για τη χώρα μας η «προσαρμογή» αυτή. Από την άλλη μεριά, οι Ελληνόφρονες υποστήριζαν μια ακόμη περισσότερο άλογη θέση από τους Ευρώφρονες, των οποίων η θέση χαρακτηριζόταν τουλάχιστον από συνέπεια με τη γενικότερη αντίληψή τους για τον μέσω της μετα-Μάαστριχτ Ευρώπης εκσυγχρονισμό. Και αυτό, γιατί εκείνο που στην πραγματικότητα επιχειρούσαν οι Ελληνόφρονες (χωρίς να το έχουν αναγκαστικά, συνειδητοποιήσει) ήταν να διαχωρίσουν την εθνική ταυτότητα, με την έννοια της οικονομικής αυτοδυναμίας και της πολιτικής και πολιτιστικής αυτονομίας, από το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο που επιβάλλει σήμερα η καπιταλιστική δυναμική της εντεινόμενης διεθνοποίησης της οικονομίας. Το πλαίσιο, δηλαδή, που οδηγούσε αναπόφευκτα στη σταδιακή, ουσιαστική αντικατάσταση των εθνικών θεσμών άσκησης της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας (Κυβέρνηση, Βουλή, Τράπεζα Ελλάδος κ.λπ.) από υπερεθνικά όργανα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρω-Βουλή, Ευρω-Τράπεζα) και τη βαθμιαία αποσύνθεση του κράτους-έθνους υπέρ

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ενός ομοσπονδιακού υπερ-κράτους. Και εάν η σταδιακή εξαφάνιση των κρατών-εθνών αποτελεί, ιστορικά, θετικό βήμα σε σχέση με την υπέρβαση των διαφορών που χωρίζουν ακόμη την ανθρωπότητα, με συνέπεια τις εκατόμβες θυμάτων γύρω μας, σίγουρα το ομοσπονδιακό υπερ-κράτος δεν είναι ο τρόπος για την διατήρηση της αυτονομίας των ευρωπαϊκών λαών. Η πολιτική και πολιτιστική αυτονομία και η οικονομική αυτοδυναμία θα μπορούσε να εξασφαλισθεί μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας συνομοσπονδίας των ευρωπαϊκών περιφερειών, οργανωμένων με βάση τις αμεσοδημοκρατικές αρχές.

Εάν, όμως, η «ευρωπαϊκή προοπτική», για την οποία εκόπτοντο οι Ευρώφρονες εκσυγχρονιστές μας, απέκλειε κάθε δυνατότητα πολιτικής αυτονομίας και οικονομικής αυτοδυναμίας, η πολιτιστική μας ταυτότητα, η οποία –και μόνο– μπορεί και πρέπει να αποτελεί διαφοροποιητικό στοιχείο από τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς, βρισκόταν ήδη κάτω από τον μεγαλύτερο κίνδυνο στην Ιστορία μας, στη διάρκεια που γινόταν η συζήτηση για την ένταξη στην ΟΝΕ. Και ο βασικός κίνδυνος δεν προερχόταν από το εάν ή όχι «θα μας πάρουν το όνομα» οι «Σκοπιανοί» (παρόλο, βέβαια, που τα ονόματα έχουν τη σημασία τους - μολονότι ποτέ από μόνα τους). Προφανώς, η χωριστή μας πολιτιστική ταυτότητα δεν είναι μόνο θέμα «ονόματος», αλλά, πρωταρχικά, είναι θέμα περιεχομένου, και αυτό ακριβώς το περιεχόμενο ήταν υπό εξαφάνιση με την πλήρη ενσωμάτωσή μας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Και αυτό, γιατί στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο (οικονομικό και πολιτικό), η διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας μιας χώρας είναι άρρηκτα δεμένη με το θέμα του ελέγχου των οικονομικών μηχανισμών. Με δεδομένο, δηλαδή, τον βαθμό εμπορευματοποίησης των «πολιτιστικών αγαθών», είναι φανερό ότι είναι βασικά οικονομικοί οι έλεγχοι των μηχανισμών παραγωγής κουλτούρας.

4. Ο μύθος της εθνικής συρρίκνωσης

Ένας βασικός μύθος, στον οποίο στηρίζεται η ιδεολογία των Ελληνοφρόνων γενικά, και της Πατριωτικής «Αριστεράς» ειδικότερα, είναι αυτός της εθνικής συρρίκνωσης που αντιμετωπίζουμε ως έθνος. Ο μύθος αυτός θεμελιώνεται κυρίως στο έργο γνωστού πολεμολόγου[18], σύμφωνα

18. Π. Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου* (Θεμέλιο, 1997).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

με τον οποίο, η Ελλάδα βαθμιαία μετατρέπεται σε δορυφόρο της (ανεξήγητα μη εξαρτημένης) Τουρκίας! Από την άλλη μεριά, ρεύματα της Μαρξογενούς Αριστεράς υποστηρίζουν τη θέση (πιθανώς ακόμη και σήμερα μετά την χρεοκοπία!) ότι η Ελλάδα δεν είναι πια εξαρτημένη χώρα αλλά, αντίθετα, ανήκει στον ... αναπτυγμένο καπιταλισμό με αναπτυγμένα μάλιστα ιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά[19]. Αλλά, ας δούμε λεπτομερέστερα τη διαμάχη αυτή που δεν έχει, φυσικά, απλώς θεωρητική σημασία αφού αφορά, τουλάχιστον σύμφωνα με τους Ελληνόφρονες, το ίδιο το ελληνικό έθνος που υποτίθεται συρρικνώνεται συνεχώς.

Σύμφωνα με τη πρώτη αντίληψη, η Ελλάδα υφίσταται συνεχή γεωπολιτική συρρίκνωση, η οποία εκδηλώνεται ως εδαφική συρρίκνωση απέναντι στην επεκτατική τουρκική γεωπολιτική εκδίπλωση, αλλά και ως οικονομική συρρίκνωση, η οποία μάλιστα εξηγεί και τη στρατιωτική συρρίκνωση (εξοπλισμοί) της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας. Έτσι, ο τουρκικός επεκτατισμός ανάγεται στις «αχαλίνωτες στοιχειακές δυνάμεις που ωθούν τις εσωτερικές αντιφάσεις προς την επέκταση»[20], με πρώτη και καλύτερη τη πληθυσμιακή έκρηξη της γείτονας έναντι της δημογραφικής απίσχνασης της Ελλάδος. Όμως, πέρα βέβαια από το γεγονός ότι η σύνδεση του επεκτατισμού με την πληθυσμιακή επέκταση ανάγεται σε θεωρίες περασμένων αιώνων, από τις οποίες όμως φαίνεται ότι ακόμα εμπνέονται εγχώριοι πολεμολόγοι, τα δημογραφικά στοιχεία από μόνα τους δεν σημαίνουν τίποτα. Και αυτό, διότι η λογική πίσω από τη θέση αυτή του επεκτατισμού είναι ότι ο ραγδαία αυξανόμενος πληθυσμός δεν έχει πια «ζωτικό χώρο» να αναπτυχθεί. Αυτό, όμως, συνεπάγεται ότι θα πρέπει να εξετάζεται πάντα ο πληθυσμός μιας χώρας σε σχέση με την εδαφική έκτασή της. Και εδώ τα στοιχεία, που φρονίμως αποσιωπά η αντίληψη αυτή, είναι ενδεικτικά: η Τουρκία μόλις τη τελευταία δεκαετία έγινε ελάχιστα πιο πυκνοκατοικημένη από την Ελλάδα (το 2008 ο πληθυσμός ανά τετραγ. χιλ. στην Ελλάδα ήταν 83 έναντι 94 στην Τουρκία, ενώ η πυκνοκατοίκηση στην Ιταλία είναι 199, και ακόμη και στην Αλβανία είναι 103!)[21].

Όμως, οι ίδιοι πολεμολόγοι ισχυρίζονται ότι η δημογραφική έκρηξη

19. Βλ. άρθρα Β. Μηνακάκη και Κ. Χαριτάκη στο *Πριν* (1/2/98).
20. Κονδύλης, σ. 386.
21. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 1.1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

έχει και οικονομικές συνέπειες: «η πληθυσμιακή πίεση συντείνει στο take off της εκβιομηχάνισης και της οικονομικής ανάπτυξης γενικότερα»[22]. Αλλά, ακόμη και εάν υπήρχε κάποια σχέση (όχι αναγκαστικά αιτιώδης) μεταξύ ανάπτυξης και πληθυσμιακής πίεσης τον 19ο αιώνα, στη διάρκεια της εκβιομηχάνισης του σημερινού κλαμπ των αναπτυγμένων χωρών, σίγουρα δεν συμβαίνει κάτι αντίστοιχο σήμερα όσον αφορά στις «αναπτυσσόμενες» χώρες. Χαρακτηριστικά, το ποσοστό του μεταποιητικού προϊόντος στο συνολικό ήταν το ίδιο για τις δύο χώρες, ενώ η αναλογία του βιομηχανικού προϊόντος γενικά στο ΑΕΠ της Ελλάδας, παρά την σημαντική πτώση της σε σχέση με αυτήν της Τουρκίας από το 1980 και μετά, ήταν ακόμη και την προηγούμενη δεκαετία υψηλότερη από την τουρκική (36% έναντι 31%)[23]. Τα τελευταία δέκα χρόνια, παρατηρείται πράγματι μια αντιστροφή των σχετικών δεικτών, με το ποσοστότου μεταποιητικού προϊόντος στο ΑΕΠ να είναι σήμερα 10% στην Ελλάδα έναντι 18% στην Τουρκία, και το αντίστοιχο ποσοστό του βιομηχανικού προϊόντος να είναι 20% στην Ελλάδα έναντι 28% στη Τουρκία[24]. Όμως, η σχετική βελτίωση της τουρκικής βιομηχανικής θέσης, τα τελευταία χρόνια, δεν οφείλεται σε κανένα τουρκικό take off, ή έστω στην ταχεία τουρκική βιομηχανική ανάπτυξη, αλλά στην πολύ ταχύτερη αποβιομηχάνιση της Ελλάδας μετά την ένταξή της στην ΕΕ - άλλος ένας λόγος για την ανάγκη άμεσης εξόδου από την ΕΕ, εάν η Πατριωτική «Αριστερά» ήθελε να είναι στοιχειωδώς συνεπής με αυτά που διακηρύσσει! Παραδόξως όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, η Πατριωτική «Αριστερά» όχι μόνο απορρίπτει το αίτημα εξόδου από την ΕΕ, αλλά το θεωρεί και καταστροφικό για τα «εθνικά συμφέροντά» μας...

Άλλωστε, η ίδια τύχη αναμένει τη γείτονα όσο αυξάνει η οικονομική εξάρτησή της από την ΕΕ, όπως φανερώνει το γεγονός ότι, μετά την τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την ΕΕ, το εμπορικό Ισοζύγιό της επιδεινώνεται αλματωδώς, ακριβώς όπως συνέβη και στην Ελλάδα μετά την ένταξη. Εδώ, όμως, θα έπρεπε να σημειωθεί ότι οι αυξημένες εξαγωγές της Τουρκίας σε σχέση με τις ελληνικές δεν ευνοούν, από μόνες τους, τους εξοπλισμούς της γείτονος, όπως ισχυρίζονται οι πολεμολόγοι. Εκείνο

22. Π. Κονδύλης, σ. 388.
23. World Bank, *World Development Report 1997*, Table 12.
24. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.2.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

που έχει σημασία είναι η σχέση των εξαγωγών προς τις εισαγωγές, η οποία απεικονίζεται στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών. Και το Ισοζύγιο αυτό ήταν και είναι ελλειμματικό και για τις δύο χώρες, τόσο το 1980 όσο και το 1995 [25], αλλά και το 2008 [26]. Αν θέλουμε μάλιστα να είμαστε ακριβείς, θα έπρεπε να συγκρίνουμε τον λόγο του ελλείμματος στο Ισοζύγιο με το ΑΕΠ των δύο χωρών, και αυτό φανερώνει τη δραματική χειροτέρευση και στις δύο χώρες. Έτσι, ο λόγος αυτός ήταν 1, 4% στην Τουρκία έναντι 3,2% στην Ελλάδα το 1995, ενώ είχε φθάσει το 2008 το 6% στη Τουρκία έναντι 16% στην Ελλάδα[27]. Δηλαδή, μέσα σε 13 χρόνια, ο λόγος αυτός είχε υπερτετραπλασιαστεί στην Τουρκια και πενταπλασιαστεί στην Ελλάδα!

Τέλος, δεν γνωρίζουμε από που άντλησαν τα στοιχεία τους οι πολεμολόγοι (αφού δεν παραθέτουν τις πηγές τους), αλλά δεν είναι αληθές ότι το 1980 το ελληνικό ΑΕΠ ήταν το 80% του τουρκικού ενώ το 1995 είχε πέσει στο 40%[28]. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, το ελληνικό ΑΕΠ ήταν 58% του τουρκικού το 1980 και 55% το 1995 [29]. Παρά το γεγονός, δηλαδή, ότι η Τουρκία είχε εξαπλάσιο πληθυσμό από τον ελληνικό, η διαφορά στο εθνικό εισόδημα δεν ήταν ούτε διπλάσια, και μόλις τα τελευταία χρόνια, που ο πληθυσμός της έγινε σχεδόν επταπλάσιος του ελληνικού, έγινε διπλάσια. Γι' αυτό και οι πολεμολόγοι, ο οποίοι συνήθως είναι λαλίστατοι για τη σημασία της πληθυσμιακής ασυμμετρίας, εδώ την «ξεχνούν». Διότι, βέβαια, η οικονομική «συρρίκνωση» της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας γίνεται ανέκδοτο όταν συγκρίνουμε το κατά κεφαλήν εισόδημα. Το ελληνικό κατά κεφαλήν εισόδημα ήταν τριπλάσιο από το τουρκικό το 1995 και σήμερα είναι υπερτριπλάσιο! [30] Ακόμη, δηλαδή, και εάν υποθέσουμε ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης της περασμένης δεκαετίας στην Ελλάδα και την Τουρκία συνεχιστούν οι ίδιοι στο διηνεκές, υπολογίσαμε ότι θα χρειαστούν 120 χρόνια για να φθάσει το τουρκικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ το αντίστοιχο ελληνικό!

25. World Bank, *World Development Report 1997*, Table 16.
26. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table 4.15.
27. Στοιχεία υπολογισθέντα με βάση: World Bank, *World Development Report 1997*, Tables 16 & 12 και *World Development Indicators 2010*, Tables 4.15 & 1.1.
28. Π. Κονδύλης, σ. 399.
29. World Bank, *World Development Report 1997*, Table 12.
30. *World Development Indicators 2010*, Table 1.1.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Εάν, λοιπόν, η γεωπολιτική «συρρίκνωση» της Ελλάδας σε σχέση με την Τουρκία, όσον αφορά στον οικονομικό τομέα, στηρίζεται σε στοιχεία σαν τα παραπάνω (και σε άλλα που επιμελώς αποσιωπώνται από τους πολεμολόγους, όπως η μαζική φτώχεια κ.λπ,) τότε γίνεται φανερό ότι η ελληνική οικονομική συρρίκνωση απέναντι της Τουρκίας αποτελεί μύθο για να στηρίξει τη θεωρία του επεκτατισμού. Χωρίς, βέβαια, αυτό να σημαίνει ότι η τουρκική ελίτ σήμερα δεν έχει πράγματι επεκτατικές βλέψεις, εάν με αυτό εννοήσουμε, όμως, όχι την επιθυμία κατάκτησης και κατοχής κατοικημένων περιοχών που είναι αδύνατη όταν αντιμετωπίζει έναν αποφασισμένο λαό, όπως υποθέτουν οι σπέρνοντες τον πανικό πολεμολόγοι, αλλά διαμοιρασμού του εναέριου και θαλάσσιου χώρου στο Αιγαίο. Το γεγονός, άλλωστε, ότι σήμερα είναι αδύνατη η κατάκτηση εδαφών και η υποταγή ενός λαού έγινε περίτρανα φανερό από το ότι ακόμη και μια στρατιωτική υπερδύναμη, όπως το Σιωνιστικό Ισραήλ, με την αμέριστη υποστήριξη σύμπασας της υπερεθνικής ελίτ και της Σιωνιστικής διασποράς ανά τον κόσμο, ακόμη δεν έχει κατορθώσει, μετά πάνω από 60 χρόνια σφαγών, να υποτάξει τον λαό που κατέκτησε!

Το γεγονός όμως ότι η Ελλάδα, λόγω των οικονομικών χαρακτηριστικών που ανέφερα, κατατάσσεται σε παραπάνω σκαλί στην ιεραρχία των χωρών της ημι-περιφέρειας σε σχέση με την Τουρκία δεν σημαίνει, όπως ισχυρίζεται η δογματική Μαρξιστική άποψη, ότι σήμερα ανήκει στο κλαμπ των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Όπως έχω αναπτύξει παλαιότερα[31], για ιστορικούς λόγους, που έχουν σχέση με τον ενδογενή τρόπο ανάδυσης της οικονομίας της αγοράς στις χώρες του κλαμπ σε σχέση με τον αντίστοιχο εξωγενή τρόπο στις υπόλοιπες χώρες, έχει δημιουργηθεί ένα πολυσύνθετο ιστορικό προβάδισμα υπέρ των πρώτων που μέχρι σήμερα καμιά χώρα δεν έχει σπάσει (τελευταίο αρνητικό παράδειγμα τα υποτιθέμενα ασιατικά θαύματα της περασμένης δεκαετίας)[32]. Η παραπάνω άποψη, όμως, στηριζόμενη σε κριτήρια που διατύπωσε η μαρξιστική θεωρία 70-130 χρόνια πριν, αγνοεί το θεμελιακό γεγονός ότι η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς ουσιαστικά αχρη-

31. Τ. Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη ανάπτυξη, η Ελληνική περίπτωση* (Εξάντας 1985 & 1987), κεφ. 1.

32. Βλ. «Ανάλυση» στην *Ελευθεροτυπία* της 17/1/1998 με τον τίτλο «Το τέλος του ασιατικού θαύματος και η δραχμή».

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στεύει τα Μαρξιστικά κριτήρια. Και αυτό, διότι με βάση τα κριτήρια αυτά, όλες οι χώρες της ημιπεριφέρειας και αρκετές της περιφέρειας, δηλαδή από τη Βουλγαρία μέχρι την Αρμενία και από τη Χιλή μέχρι την Αργεντινή, θα μπορούσαν σήμερα να καταταχθούν στην κατηγορία των χωρών του αναπτυγμένου καπιταλισμού! Η διάκριση, επομένως, μεταξύ διαφόρων βαθμών εξάρτησης και αλληλεξάρτησης είναι και θα παραμένει επίκαιρη όσο υπάρχει οικονομία της αγοράς που αναπόφευκτα, ως σύστημα, συνεπάγεται θεμελιακές ανισότητες, μια δηλαδή «ανισόμετρη ανάπτυξη» που δεν είναι απλά προσωρινή, όπως θεωρεί η δογματική άποψη του Μαρξισμού, αλλά αυτοτροφοδοτούμενη και επομένως μόνιμη. Με άλλα λόγια, οι διακρίσεις μεταξύ πρώτης, δεύτερης και τρίτης «θέσης», στο ατομικό, το κοινωνικό ή το οικονομικό επίπεδο είναι μόνιμα χαρακτηριστικά των θεσμών της νεωτερικότητας, δηλαδή της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας», που μονο ανατρέπονται, και δεν εξελίσσονται σε μια διαδικασία «Προόδου» που ανήκει στο φαντασιακό επίπεδο!

5. Η στάση της Πατριωτικής «Αριστεράς» σε σχέση με τον «Μονόδρομο»

Η Πατριωτική «Αριστερά», με βάση τα παραπάνω, πήρε μια αναμενόμενη στάση για τα μέτρα. Έτσι, ένα τμήμα της, με επικεφαλής τον «αιρετικό» θεολόγο - «φιλόσοφο» Χρ. Γιανναρά[33], αποφαίνεται, χωρίς την παραμικρή θεωρητική ή εμπειρική θεμελίωση, ότι «Η 'Τρόικα' και το 'Μνημόνιο' δεν αποσκοπούν να υποκαταστήσουν την εγχώρια πολιτική ευθύνη, δεν μας στέρησαν την 'εθνική κυριαρχία'». Απλά στρέφεται κατά της διαφθοράς της ντόπιας πολιτικής ελίτ, ή, όπως το διατυπώνει ο «φιλόσοφος» (που ουσιαστικά παπαγαλίζει την προπαγάνδα του ΔΝΤ για τα ληστρικά μέτρα που επιβάλλει σε κάθε χώρα στην οποία «προσκαλείται»): «το 'Μνημόνιο' και οι απαιτήσεις του στρέφονται ενάντια στο κατεστημένο φαυλεπίφαυλο κομματικό κράτος (των εναλλασσόμενων

33. Στη σημερινή Ελλάδα θεωρείται φυσική ακόμη και η κατάφωρη αυτή «αντίφαση στους όρους», όπου η φιλοσοφία, η οποία αναπτύχθηκε στην κλασική Ελλάδα ως η έκφραση της αυτονομίας στη σκέψη, γίνεται συμβατή και με το Ιουδαιο-χριστιανικό δόγμα, δηλαδή την χειρότερη έκφραση ετερονομίας στη σκέψη!

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

χρωματισμών), στην εξαχρειωμένη κομματοκρατία που το διαγουμίζει ανελέητα»[34].

Όμως, η θέση της υπόλοιπης Πατριωτικής «Αριστεράς» είναι εξίσου απαράδεκτη και παραπλανητική, παρά την «κόκκινη σάλτσα» που χρησιμοποιείται για να την κάνει πιο ευπαρουσίαστη. Έτσι, για τη «σύνταξη» του *Άρδην*[35]:

> η ένταξη πραγματοποιήθηκε και εν τέλει έγινε δεκτή από τον ελληνικό λαό, ως όπλο για να αντιμετωπίσει την τουρκική επιθετικότητα, που, μετά την εισβολή στην Κύπρο, άρχισε πλέον να εκδηλώνεται ανοικτά εναντίον της Ελλάδας. Όταν μάλιστα κατέρρευσε και το ανατολικό μπλοκ, με όλες τις καταλυτικές αρνητικές συνέπειες που είχε αυτή η κατάρρευση για τις χώρες των Βαλκανίων, η Ευρωπαϊκή Ένωση φάνταζε ως η μοναδική λύση, στον βαθμό που πρώτη προτεραιότητα των βαλκανικών χωρών ήταν η ένταξη στην ΕΕ.

Φυσικά, είναι λίαν αμφίβολο ότι πέρασε από το μυαλό κανενός άλλου στον ελληνικό λαό (εκτός κάποιων στην Πατριωτική «Αριστερά») η ανόητη σκέψη ότι η ΕΕ δεν έπαιζε πάντα το ίδιο παιχνίδι με το ΝΑΤΟ (μέλη του οποίου ήταν όλα τα μέλη της ΕΕ!), χωρίς το πράσινο φως του οποίου δεν θα μπορούσε ούτε η Χούντα στην Ελλάδα να επιβιώσει, ούτε πολύ περισσότερο να τολμήσει πραξικόπημα στην Κύπρο που ήταν σίγουρο ότι θα κατέληγε σε τουρκική εισβολή (την οποία, πάλι, η ΕΕ μέσω του ΝΑΤΟ είχε τη δύναμη να σταματήσει αυθημερόν αν το ήθελε!), όπως και πράγματι έγινε, σε εφαρμογή μακροπρόθεσμων Νατοϊκών σχεδίων για την διχοτόμηση του νησιού. Ούτε, βέβαια, κανένας εχέφρων Έλληνας πίστεψε κατόπιν ότι η ΕΕ ενδιαφερόταν για τίποτα άλλο εκτός από τη διατήρηση του στάτους κβο που δημιουργήθηκε μετά την εισβολή, ενώ την τουρκική επιθετικότητα (και τους συνακόλουθους εξοπλισμούς, που καταδικάζει ως «παράλογους» ο απατεώνας πολιτικάντης Κον Μπεντίτ)

34. Χρήστου Γιανναρά, «Με το Μνημόνιο να ανατραπεί η κομματοκρατία», *Καθημερινή*, 5/9/2010. Ανάλογα εγκάρδιες σχέσεις με τη Χούντα είχε και η μεγάλη «Βυζαντινολόγος» Ελένη Γλύκατζη Αρβελέρ –άλλη «διανοούμενη» της πατριωτικής «Αριστεράς» (και των κρατικών καναλιών!)– η οποία δεν βλέπει τίποτα... σκοταδιστικό στο Βυζάντιο και πλειοδοτεί για την κατάργηση του Πανεπιστημιακού ασύλου κ.λπ.

35. Της Σύνταξης (Γ. Καραμπελιάς), «Υπάρχει ακόμα επιλέξιμη λύση», *Άρδην*, τ. 81 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2010).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μπορούσε κάλλιστα να τη σταματήσει άμεσα η ΕΕ αν απλά εγγυόταν τα σύνορα της Ελλάδας που ήταν σύνορα και της ΕΕ - πράγμα που ούτε της ζητήθηκε ποτέ από τις ελίτ μας, ούτε βέβαια διανοήθηκε η ΕΕ να κάνει! Με βάση, λοιπόν, αυτό το σκεπτικό, φαίνεται ότι η παραπάνω «εξήγηση» για τη δήθεν αποδοχή από τον ελληνικό λαό της ΕΕ (που σημειωτέον κανένας δεν τον ρώτησε γι' αυτήν!) σε άλλα αποβλέπει, όπως θα δούμε στη συνέχεια: στη συγκάλυψη από μέρους της Πατριωτικής «Αριστεράς» της απόφασής της να μη θέσει θέμα μονομερούς εξόδου από την ΕΕ (θέμα που θέτουν σαφώς αντίστοιχα «πατριωτικά» κόμματα στην Ευρώπη, όπως το βρετανικό) σε σύμπλευση με τις ελίτ, και με βάση περίπου παρόμοια κίνητρα όπως αυτά του ΛΑΟΣ του Καρατζαφέρη. Εξ ου και το προπέτασμα καπνού ότι η Ελλάδα «πιεζόμενη από την τουρκική επιθετικότητα που εκδηλώνεται όλο και πιο ανοικτά μετά το 1974, κατέφευγε στην «παπική τιάρα» για να αποφύγει το «τουρκικό σαρίκι»...

Το παραπάνω συμπέρασμα επιβεβαιώνεται και από την «ανάλυση» των αιτίων της κρίσης, τα οποία ανάγονται –όπως και στην παραπάνω ανάλυση του «φιλοσόφου» Γιανναρά– στη διαφθορά, αλλά και στη μετανάστευση, σε πλήρη σύμπλευση με τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα. Έτσι, όπως τονίζεται στο ίδιο:

> Τέλος, η αθρόα μεταναστευτική εισροή ανειδίκευτου και φτηνού εργατικού δυναμικού, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα σε πρωτοφανή επίπεδα για οποιαδήποτε ευρωπαϊκή χώρα, ήρθε να αποτελειώσει την ελληνική οικονομία, παρά τα αντιθέτως υποστηριζόμενα. Διότι υποβάθμισε το τεχνολογικό επίπεδο της παραγωγής, η οποία στηρίχτηκε στα φτηνά χέρια και όχι στην παραγωγική αναβάθμιση και την επένδυση στην τεχνολογία, έδιωξε τους Έλληνες από τις κατασκευές, τη βιομηχανία και την αγροτική παραγωγή και δημιούργησε ένα χαμηλής παραγωγικότητας «δουλοκτητικό μοντέλο παραγωγής»... Και υπήρξε μια τέτοια ηχηρή σιωπή, διότι η αθρόα είσοδος φτηνών εργατικών χεριών επέτρεψε την πτώση του πληθωρισμού, επειδή έπεσε το κόστος της εργασίας, ενώ ανέβασε πρόσκαιρα τα εισοδήματα και την κοινωνική θέση των Ελλήνων εργαζομένων.

Η οικονομική βάση αυτών των «επιχειρημάτων» είναι, βέβαια, αστεία διότι, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν σημειώθηκε καμιά σημαντική απόλυτη μείωση της παραγωγικότητας, και μάλιστα εξαιτίας της μετανάστευσης, αλλά, αντίθετα, η όποια βελτίωση της ανταγωνιστικότητας σημειώθηκε, οφειλόταν ακριβώς στα φθηνά εργατικά χέρια των

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μεταναστών, εφόσον ούτε οι ξένες οικονομικές ελίτ, αλλά ούτε και οι ντόπιες είχαν καμιά διάθεση, όπως είδαμε, να επενδύσουν στη δευτερογενή ή την πρωτογενή παραγωγή, ώστε να βελτιωθεί σημαντικά η παραγωγικότητα και η τεχνολογική υποδομή, και συνακόλουθα η ανταγωνιστικότητα από την αναδιάρθρωση της παραγωγής, και όχι από την αναδιάρθρωση... των εργαζομένων. Και αποτελεί, βέβαια, χοντρή διαστρέβλωση της πραγματικότητας το «επιχείρημα» ότι οι μετανάστες έδιωξαν τους Έλληνες εργαζομένους από τις κατασκευές, τη βιομηχανία και την αγροτική παραγωγή, και όχι οι ελληνικές πολιτικές και οικονομικές ελίτ που «έκαναν στραβά μάτια» στη μαζική μετανάστευση, ώστε να δημιουργήσουν τεχνητή ευημερία από τη μείωση του κόστους παραγωγής σε συνδυασμό με τα έργα βιτρίνας (Ολυμπιακοί, δρόμοι κ.λπ.) που γίνονταν με «ξένα κόλλυβα» (μαζικός δανεισμός), και χρησίμευαν μόνο για να κάνουν ευκολότερες τις εισαγωγές, αφού οι εξαγωγές μας είχαν καταβαραθρωθεί. Γεγονός που οφειλόταν, βέβαια, όχι στους ... μετανάστες, αλλά στον ανταγωνισμό με τα ανώτερης τεχνολογίας προϊόντα των μητροπολικών κέντρων, τα οποία ήταν αδύνατο να ανταγωνιστούν τα ντόπια σε συνθήκες ανοικτών και «απελευθερωμένων» αγορών, όπως επέβαλε η ΕΕ - γεγονός για το οποίο η Πατριωτική «Αριστερά» δεν λέει κουβέντα!

Μετά, λοιπόν, από αυτή την «ανάλυση», η οποία μόνο στα πραγματικά δομικά αίτια της κρίσης δεν αναφέρεται –δηλαδή αυτά που δημιούργησε το μεταπολεμικό μοντέλο «ανάπτυξης» μέσα από τη διαδικασία ενσωμάτωσης της χώρας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς–τα συμπεράσματα για τη διέξοδο από την κρίση είναι απόλυτα προβλέψιμα. Έτσι, αφού απορρίπτεται κάθε άλλη πρόταση, (μολονότι όχι και η πρόταση της Περιεκτικής Δημοκρατίας, την οποία το *Άρδην* είτε προσποιείται ότι την αγνοεί, είτε την τσουβαλιάζει με άλλες άσχετες προτάσεις), καταλήγει με μια «πρόταση» που ήδη σχεδιάζει να εφαρμόσει η ευρωπαϊκή ελίτ: δηλαδή, την αναδιαπραγμάτευση και αναδιάρθρωση του Χρέους με στόχο το «κούρεμα» και την επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής του. Την πρόταση μάλιστα αυτή δεν τη συνδέει καν, όχι με έξοδο από την ΕΕ, αλλά ούτε καν με έξοδο από την ΟΝΕ, για τους λόγους που θα δούμε παρακάτω! Είναι, όμως, αστείο να περιγράφεται η λύση αυτή ως «μία πράξη σύγκρουσης με το Διευθυντήριο των Βρυξελλών, το ΔΝΤ και τα κοράκια των τραπεζών και απαιτεί ήδη τεράστιο θάρρος και αποφασιστικότητα», όταν, όπως ανέφερα παραπάνω, ο μέχρι χθες Γερμανός

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Υπ. Οικονομικών αποκάλυψε ότι αυτή είναι η λύση που θα γίνει πολύ σύντομα έτσι και αλλιώς! Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν η Πατριωτική «Αριστερά» δεν αναφέρει καν ποιος θα εφαρμόσει αυτή τη λύση, υποθέτοντας σιωπηρά ότι η Χούντα του ΠΑΣΟΚ θα την εφαρμόσει (προφανώς με τη συγκατάθεση της τρόικας), δεδομένου ότι δεν μιλάει ούτε για λαϊκό αγώνα και ανατροπή της Χούντας αυτής, ώστε μια κυβέρνηση Λαϊκής Ενότητας, όπως την περιγράψαμε,να επιβάλλει μια πραγματικά εναλλακτική λύση.

Έχει, όμως, ενδιαφέρον να δούμε τους λόγους για τους οποίους απορρίπτεται κάθε άλλη λύση, επειδή είναι αποκαλυπτικοί του ότι η Πατριωτική «Αριστερά» ουσιαστικά λειτουργεί ως το «αριστερό» δεκανίκι του συστήματος, με το ΛΑΟΣ, τον Γιανναρά κ.λπ., να λειτουργούν ως το «δεξιό» δεκανίκι. Οι προβαλλόμενοι λόγοι είναι οι εξής τρεις:

Πρώτον, η ανυπαρξία «πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων ικανών να φέρουν σε πέρας μία ολοκληρωτική ρήξη με τους μηχανισμούς της παγκοσμιοποίησης και του παγκόσμιου καπιταλισμού». Όμως αυτό αποτελεί ένα «επιχείρημα-αχυράνθρωπο» που το κατασκευάζει ώστε να το γκρεμίσει στη συνέχεια εύκολα, εφόσον ουδείς ισχυρίστηκε το αντίθετο, και ιδιαίτερα η Περιεκτική Δημοκρατία που, όπως θα έγινε φανερό από τα παραπάνω, η εναλλακτική μας πρόταση αναφέρεται στο υπάρχον σύστημα—και όχι, όπως κάποιες ουτοπικές προτάσεις της αριστεράς, σε ένα μελλοντικό σύστημα. Και μολονότι είναι γεγονός η υποτονικότητα των λαϊκών αντιδράσεων μέχρι σήμερα, όπως προσπάθησα να δείξω, η υποτονικότητα αυτή οφείλεται, αφενός, στη μαζική πλύση εγκεφάλου από σύσσωμα τα ΜΜΕ για τον «μονόδρομο», και, αφετέρου, στο γεγονός ότι η αριστερά δεν προτείνει μια συγκεκριμένη στρατηγική διεξόδου από την κρίση που ξεκινά «εδώ και τώρα» από το υπάρχον σύστημα. Το σύστημα. όμως, αυτό θα μπορούσε η λαϊκή πίεση να το εξαναγκάσει, μέσα από αγώνες που θα κατέληγαν με μια γενική απεργία διαρκείας, στον σχηματισμό μιας Κυβέρνησης Λαϊκής Ενότητας από την σημερινή Βουλή, η οποία θα διεξήγαγε άμεσο δημοψήφισμα για μια εναλλακτική λύση, όπως την περιέγραψα στα προηγούμενα κεφάλαια. Η έγκριση του αιτήματος για την εναλλακτική λύση θα άνοιγε το δρόμο για τα βραχυπρόθεσμα μέτρα που απαιτούνται άμεσα για την έξοδο από την κρίση (έξοδος από ΕΕ και ΟΝΕ, προσωρινή απαγόρευση της κίνησης του κεφαλαίου, και προσωρινή στάση πληρωμών μέχρι να γίνει επανεισαγωγή και υποτίμηση της δραχμής, κρατικοποίηση των Τραπεζών, δραχμοποί-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ηση του Χρέους κ.λπ., ώστε ν' ακολουθήσει, ***από θέσεως ισχύος πια***, επαναδιαπραγμάτευση του Χρέους. Η επαναδιαπραγμάτευση αυτή θα είχε στόχο ένα πραγματικό «κούρεμα» και επιμήκυνσή του Χρέους για να υποχρεωθούν να το πληρώσουν οι ντόπιες και ξένες ελίτ, καθώς και τα προνομιούχα στρώματα, μετά από γενική απογραφή και άγρια φορολόγηση της κινητής και ακίνητης μεγάλης περιουσίας. Η διαδικασία αυτή θα δημιουργούσε και τις προϋποθέσεις για μεσοπρόθεσμες αλλαγές που θα οδηγούσαν σε μια αυτοδύναμη οικονομία, η οποία με τη σειρά της θα αποτελούσε το θεμέλιο για μακροπρόθεσμες κοινωνικές αλλαγές, όπως η εγκαθίδρυση μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας.

Δεύτερον, το γεγονός ότι η χρεοκοπία (ή παύση πληρωμών) και η έξοδος από την ΟΝΕ και ΕΕ:

> προωθείται, από την αρχή της κρίσης, από ένα μέρος του γερμανικού και αγγλοσαξονικού κεφαλαίου. Η πτώχευση και η παύση πληρωμών είναι μια υπαρκτή πιθανότητα που θα επιβληθεί στην Ελλάδα και θα προκαλέσει μια εκτεταμένη εκπτώχευση ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων. Εξάλλου, ήδη οι Γερμανοί επιδιώκουν την εκδίωξή μας από την ΟΝΕ. Έτσι, όσο καταστροφική υπήρξε η ένταξή μας στην ΟΝΕ, το ίδιο καταστροφική θα είναι, υπό τις παρούσες συνθήκες, η εκδίωξή μας από αυτήν. Η πιθανή έξοδός μας από την ΟΝΕ πρέπει να πραγματοποιηθεί σε άλλες συνθήκες, αν είναι μεμονωμένη, ή σε περίπτωση γενικευμένης κρίσης του ευρώ.

Εδώ πρόκειται για ένα συνοθύλευμα αντιφατικών και αναληθών ισχυρισμών. Αρχικά, όπως προσπάθησα να δείξω, δεν υπάρχει κανένας λόγος να συνδεθεί η έξοδος από την ΕΕ και ΟΝΕ με την παύση πληρωμών, τη διαγραφή χρέους κ.λπ. Δεύτερον, η πτώχευση και η οριστική παύση πληρωμών μπορεί είτε να μας επιβληθεί είτε να γίνει μονομερώς από εμάς. Εάν μας επιβληθεί, φυσικά θα είναι καταστροφική για τα μη προνομιούχα στρώματα, εφόσον θα γίνει με τους όρους των ελίτ. Από την άλλη μεριά, για να γίνει μονομερής, και οριστική παύση πληρωμών, ακολουθούμενη από διαγραφή του χρέους, πρέπει να υπάρχουν επαναστατικές συνθήκες γι' αυτό - που φυσικά δεν υπάρχουν. Τρίτον, η εκδίωξή μας από την ΟΝΕ που «επιδιώκουν οι Γερμανοί» είναι μια προσωρινή αποβολή μέχρι να λυθεί το πρόβλημα του Χρέους, και ποτέ δεν προτείνεται σαν μόνιμη λύση ενώ, από όσο γνωρίζω, κανένας Γερμανός η άλλος δεν έκανε συζήτηση για την εκδίωξή μας από την ίδια την ΕΕ, διότι, βέβαια, η ένταξή μας σε αυτή δεν έγινε απλά επειδή ο «εθνάρχης» Κα-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ραμανλής πάλεψε γι' αυτήν, αλλά διότι εξυπηρετούσε συμφέροντα των ντόπιων και ξένων ελίτ που ελπίζω να έγιναν κατανοητά από την ανάλυση που προηγήθηκε. Η μόνη, λοιπόν, λύση που είναι εφικτή στις σημερινές συνθήκες είναι η επαναδιαπραγμάτευση του χρέους από θέσεως ισχύος, με δική μας πρωτοβουλία, από μια κυβέρνηση Λαϊκής Ενότητας που θα έχει ανατρέψει προηγουμένως τη κοινοβουλευτική Χούντα μέσα από γενική απεργία και θα έχει περάσει δημοψήφισμα για μια εναλλακτική λύση που συνεπάγεται έξοδο από την ΟΝΕ, αλλά και την ΕΕ.

Τρίτον, το γεγονός ότι, όπως αναφέρεται στη σχετική «ανάλυση»:

> η λύση της άρνησης του χρέους, ενώ εμφανίζεται ως μία λύση που αρνείται την κηδεμονία των ξένων και διεκδικεί την «εθνική ανεξαρτησία», στην πραγματικότητα υποτιμά τα εθνικά ζητήματα και κινδυνεύει να οδηγήσει σε καταστροφή! Διότι η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα σε δεινή θέση εξ αιτίας της τουρκικής επιθετικότητας και του νεο-οθωμανισμού, με ανοικτά μέτωπα στην Κύπρο, το Αιγαίο, τη Θράκη και τα Σκόπια, και οποιαδήποτε έξοδός της από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ή και η εκδίωξή της από την ΟΝΕ, θα υποβαθμίσει ακόμα περισσότερο τη διεθνή θέση της και θα πολλαπλασιάσει τους κινδύνους τελεσίδικων απωλειών και πάρα πέρα εθνικής συρρίκνωσης... η κύρια αντίθεση στη σημερινή Ελλάδα είναι η εθνική αντίθεση, από την οποία εξαρτάται άμεσα και η «ταξική πάλη».

Δεν θα ασχοληθώ με το θέμα της «άρνησης του χρέους» που δεν αφορά την Περιεκτική Δημοκρατία, όπως εξήγησα, αλλά με την αποκαλυπτική φράση ότι «οποιαδήποτε έξοδός της από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ή και η εκδίωξή της από την ΟΝΕ, θα υποβαθμίσει ακόμα περισσότερο τη διεθνή θέση της και θα πολλαπλασιάσει τους κινδύνους τελεσίδικων απωλειών και πάρα πέρα εθνικής συρρίκνωσης». Η θέση αυτή σαφώς αποκλείει κάθε συζήτηση εξόδου από την ΕΕ και την ΟΝΕ και, επομένως, καταδικάζει σε αποδοχή του «μονόδρομου», ή κάποιου εναλλακτικού «μονόδρομου» που θα διαπραγματευθεί η κοινοβουλευτική Χούντα (ή μια εναλλακτική κυβέρνηση Σαμαρά) όπως υπονοεί η Πατριωτική «Αριστερά». Και είναι αποκαλυπτική η φράση αυτή γιατί δικαιώνει τον τίτλο του «αριστερού» δεκανικιού του συστήματος, εφόσον σαφώς καταδικάζει τα λαϊκά στρώματα σε μια μόνιμη εκπτώχευση, και την ίδια τη χώρα στη θέση ενός μόνιμου προτεκτοράτου και τόπου παραθερισμού των μεγιστάνων και των παρατρεχάμενών τους από όλο τον κόσμο. Και όλα αυτά γιατί: Διότι, όπως ισχυρίζονται οι υποστηρικτές της άποψης αυτής,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

η έξοδος μας από την ΕΕ και την ΟΝΕ «θα πολλαπλασιάσει τους κινδύνους τελεσίδικων απωλειών και πάρα πέρα εθνικής συρρίκνωσης»! Όμως, το ερώτημα είναι τι άλλο χειρότερο θα συνέβαινε έξω από την ΕΕ, όταν όντας πιστοί υπηρέτες της ΕΕ συνέβησαν ή ήδη συμβαίνουν τα εξής:

• η τελευταία εθνική συρρίκνωση συνέβη όταν ήδη αποτελούσαμε μέλη του ίδιου κλαμπ, δηλαδή της στρατιωτικής πτέρυγας των χωρών-μελών της τότε ΕΟΚ που, με το άλλο καπέλο τους, ως ΝΑΤΟ, συνήργησαν στον διαμελισμό της Κύπρου, τον οποίο είχαν κάθε δυνατότητα να σταματήσουν.

• η «τουρκική επιθετικότητα», όλα αυτά τα χρόνια μετά την εισβολή, συνεχιζόταν, ενώ ήδη είχαμε γίνει πλήρη (και υποτακτικά) μέλη της ΕΕ, η οποία όμως δεν κούνησε ποτέ το δαχτυλάκι της για να εγγυηθεί τα σύνορά μας και να κάνει την επιθετικότητα αυτή αδύνατη! Και, τέλος,

• η κοινοβουλευτική Χούντα σήμερα είναι σε διαπραγματεύσεις με την τουρκική ελίτ για το διακανονισμό της «συγκυριαρχίας» στο Αιγαίο. Και αυτό, όταν η Χούντα αυτή έχει αποδειχτεί περίτρανα το πιο υποτελές μέλος της ΕΕ και έχει ουσιαστικά μετατρέψει την Ελλάδα σε προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ και «παραγιό» της Σιωνιστικής!

Είναι λοιπόν φανερό ότι η επιθετικότητα των γειτονικών (ή των δικών μας) ελίτ δεν πρόκειται να αναχαιτιστεί από την υπερεθνική ελίτ, παρά μόνο αν τα συμφέροντά της τυχαίνει να συμπίπτουν με τα συμφέροντα κάποιων τοπικών ελίτ, όπως έδειξε επανειλημμένα η Ιστορία. Δεδομένου, λοιπόν, ότι η ένταξη μας στην ΕΕ σήμαινε την απώλεια κάθε ίχνους οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας μας ως λαού, και μέσω αυτής, την πλήρη υποταγή μας στην υπερεθνική ελίτ, η αποχώρηση μας από την ΕΕ είναι, στην πραγματικότητα, αναγκαία προϋπόθεση για την επανάκτηση κάθε δυνατότητας αυτο-προστασίας μας από επιθετικές γειτονικές ελίτ.

Η κύρια αντίθεση, επομένως, όσο και να μην το θέλει η Πατριωτική «Αριστερά» που δεν βλέπει λαούς και τάξεις, αλλά έθνη (όπου, προφανώς, οι ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα από τη μια μεριά, και τα λαϊκά στρώματα από την άλλη έχουν υποτίθεται κοινά συμφέροντα!) είναι η ταξική. Και αυτό, διότι μόνο αν ο ίδιος ο λαός αναλάβει τη διακυβέρνησή του μέσα από θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, όπως προτείνει η Περιεκτική Δημοκρατία, μπορούμε να μιλάμε για «γενικό συμφέρον», το

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

οποίο ο λαός μας (όπως και κάθε άλλος λαός στην Ιστορία) ξέρει πολύ καλά πως να το προστατεύσει. Στη μεταβατική, όμως, περίοδο μέχρι να φθάσουμε σε παρόμοιο στάδιο, αυτό που προέχει είναι η κατά το δυνατόν αποδέσμευσή μας από την διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, μέσα από την έξοδό μας από την ΕΕ και την ΟΝΕ, ώστε να τεθούν οι βάσεις της οικονομικής αυτοδυναμίας, χωρίς την οποία δεν νοείται καμιά «εθνική» αυτοδυναμία και πραγματική προστασία του «εθνικού» συμφέροντος, αλλά ούτε και η δυνατότητα δημιουργίας στο μέλλον «γενικού συμφέροντος», όπως θα προσπαθήσω να δείξω στο Τελευταίο Μέρος.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ;

Γιατί οικονομική αυτοδυναμία ;

Η αυτοδυναμία θα πρέπει να οριστεί με όρους αυτονομίας και όχι με όρους αυτάρκειας, η οποία σήμερα δεν είναι ούτε εφικτή ούτε επιθυμητή. Ένας χρήσιμος ορισμός της αυτοδυναμίας είναι ο ορισμός που δόθηκε από την Διακήρυξη του Cocoyoc των αδέσμευτων χωρών ως «η στήριξη πρωταρχικά στους δικούς μας πόρους, ανθρώπινους και φυσικούς, και η ικανότητα αυτόνομου καθορισμού των στόχων και λήψης των αποφάσεων»[1]. Έτσι, μολονότι η αυτοδυναμία συνεπάγεται μέγιστη χρήση των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πόρων και πηγών ενέργειας, δεν θα πρέπει να συγχέεται με την αυτάρκεια.

Φυσικά, υπάρχει στενή σχέση μεταξύ αυτοδυναμίας και του αιτήματος της αυτονομίας/δημοκρατίας, δεδομένου ότι η οικονομική αυτοδυναμία αποτελεί μια από τις βασικές προϋποθέσεις της οικονομικής δημοκρατίας - οι άλλες δύο αναφέρονται στην συλλογική ιδιοκτησία και τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, και σε ένα δημοκρατικό μηχανισμό κατανομής των αγαθών και υπηρεσιών, πέρα από την οικονομία της αγοράς και το κεντρικό πλάνο. Εντούτοις, δεν είναι μόνο το αίτημα της αυτονομίας που δημιουργεί την ανάγκη της αυτοδυναμίας, ούτως ώστε να αποκαταστήσουμε τον έλεγχο πάνω στην ζωή μας. Η αυτοδυναμία καθίσταται αναγκαία και από το γεγονός ότι η ιστορική τάση απομάκρυνσης από αυτήν είχε σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στο μακροοικονομικό, το πολιτισμικό, το περιβαλλοντικό και το γενικότερο κοινωνικό επίπεδο:

1. Παρατίθεται στο Paul Ekins, *Trade for Mutual Self-Reliance* (London: TOES publication), 1989, σελ. 13.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- στο μακροοικονομικό επίπεδο, εκατομμύρια άνθρωποι σε ολόκληρο τον κόσμο, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, καταδικάστηκαν από τις δυνάμεις της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς (που καθορίζουν εν τέλει την μοίρα τους από την στιγμή που απομακρύνθηκαν από την αυτοδυναμία) στην ανεργία, που σήμερα κατά μέσο όρο φθάνει το 10% του εργατικού δυναμικού στην ΕΕ (και οι μέσοι όροι, βέβαια, κρύβουν περιπτώσεις όπου το ποσοστό είναι διπλάσιο, όπως στην Ισπανία σήμερα και, σύμφωνα με όλες τις προβλέψεις, στην Ελλάδα αύριο) την φτώχια, ακόμα και την πείνα, που όπως δείχνουν ακόμη και τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, σπρώχνουν σχεδόν 1 δισεκατομμύρια ανθρώπους στον υποσιτισμό[2]. Σήμερα, πολλές χώρες εξαρτώνται από εξωτερικά κέντρα για την οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας, για την κάλυψη των αναγκών σε αγαθά και υπηρεσίες (συστήματα διανομής), ακόμα και για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών (εκπαίδευση, υγεία κ.λπ.). Για παράδειγμα, για την προσέλκυση επενδύσεων, δίνονται πολύ ακριβά κίνητρα που συνήθως παραβλέπουν τις οικολογικές επιπτώσεις, ενώ οι ίδιες οι επενδύσεις δεν μεγιστοποιούν την τοπική απασχόληση και δημιουργούν μια σημαντική εκροή τοπικού εισοδήματος. Ο τελευταίος γύρος διαπραγματεύσεων της GATT, η οποία από τον Ιανουάριο του 1995 μετατράπηκε στον Οργανισμό Παγκόσμιου Εμπορίου, έκανε την αυτοδυναμία στο πεδίο της γεωργίας σχεδόν αδύνατη, καταστρέφοντας στην πορεία τα μέσα συντήρησης εκατομμυρίων αγροτών σε ολόκληρο τον κόσμο, και μεταβάλλοντας την αγροτική παραγωγή σε μια διαδικασία όπου κυριαρχεί ακόμα περισσότερο η εντατική χρήση των χημικών λιπασμάτων - μια διαδικασία που ελέγχεται από μεγάλες «αγρο-μπίζνες» και αποτελεί βασικό στοιχείο της σημερινής επισιτιστικής κρίσης. Αντίθετα, η οικονομική αυτοδυναμία συνεπάγεται μέγιστη χρήση των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πόρων και πηγών ενέργειας, μια διαδικασία που οδηγεί σε αντίστοιχη μεγιστοποίηση της τοπικής απασχόλησης και –μέσω των «πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων»– του τοπικού εισοδήματος.
- στο πολιτισμικό επίπεδο, η απομάκρυνση από την οικονομική αυτοδυναμία οδήγησε στην αποσάθρωση των κοινωνικών δεσμών και

2. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Table, 2.20.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

αξιών, οι οποίες ενώναν τις πολιτιστικές κοινότητες. *Οι αξίες της αγοράς*, δηλαδή οι αξίες της ανταγωνιστικότητας και του ατομικισμού, αντικατέστησαν τις παλιές κοινοτικές αξίες της αλληλεγγύης και της συνεργασίας που επικρατούσαν όταν η αυτοδυναμία ήταν ο κανόνας, μεταβάλλοντας τα ανθρώπινα όντα σε παθητικούς πολίτες και καταναλωτές.

- στο περιβαλλοντικό επίπεδο, η τάση απομάκρυνσης από την αυτοδυναμία οδήγησε στον παραλογισμό ενός συστήματος, το οποίο για την καθημερινή του λειτουργία πρέπει να στηρίζεται στη μεταφορά αγαθών και ανθρώπων σε τεράστιες αποστάσεις, με όλες τις επιπτώσεις για το περιβάλλον που συνεπάγεται η μαζική αυτή μετακίνηση[3], εφόσον, όπως διαπίστωσε και η Διακυβερνητική Επιτροπή του ΟΗΕ για την κλιματική μεταβολή, στην Έκθεσή της του 2007, οι μεταφορές (οδικές, αεροπορικές και θαλάσσιες) αποτελούν μια από τις κυριότερες αιτίες του φαινομένου του θερμοκηπίου. Θα πρέπει, επομένως, να τονίσουμε ότι η αυτοδυναμία αποτελεί αναγκαία συνθήκη (όχι όμως και επαρκή) για τη δημιουργία μιας οικολογικά αυτοσυντηρούμενης παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Κι αυτό διότι οι αυτοδύναμες κοινότητες αποτελούν σήμερα τον μόνο τρόπο για την αναστροφή της διαδικασίας υπερπαραγωγής και υπερκατανάλωσης, που είναι βέβαια το κύριο αποτέλεσμα της οικονομίας ανάπτυξης, αλλά και η κύρια αιτία της οικολογικής απειλής.
- τέλος, στο γενικότερο κοινωνικό επίπεδο, η απομάκρυνση από την οικονομική αυτοδυναμία έχει σημαντικό κοινωνικο-οικονομικό κόστος[4]. Έτσι, η απώλεια δεξιοτήτων και η οικονομική εξάρτηση είναι το κόστος που πληρώνουμε για τον σημερινό καταμερισμό εργασίας, την εξειδίκευση και το ελεύθερο εμπόριο. Με άλλα λόγια, η απομάκρυνση από την οικονομική αυτοδυναμία συνεπάγεται μια δραστική απομάκρυνση από την ατομική και κοινωνική αυτονομία. Έτσι, οι ιεραρχικές κοινωνικές δομές, οι οποίες, πριν την έλευση του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, στηρίζονταν κυρίως σε

3. Βλ., π.χ., Paul Ekins, *Trade for Mutual Self-reliance*, σελ. 9.

4. Για μια εξέταση του θέματος αυτού από την προοπτική των ριζοσπαστικών Πράσινων οικονομικών (καμιά σχέση με τους σημερινούς μεταλλαγμένους Πράσινους!), βλ., π.χ., Paul Ekins, *Local Economic Self-reliance* (London: THES publication, 1988).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εξωοικονομικούς παράγοντες, στην οικονομία της αγοράς αντικαταστάθηκαν απλώς από νέες ιεραρχικές δομές που στηρίζονταν σε οικονομικά θεμέλια. Είναι, επομένως, απαραίτητη η εξάλειψη των οικονομικών αυτών θεμελίων, ούτως ώστε να γίνει δυνατή η κατάργηση της κυριαρχίας ανθρώπου από άνθρωπο.

Η οικονομική δημοκρατία είναι κατά συνέπεια αδύνατη χωρίς μια ριζική αποκέντρωση της οικονομικής δύναμης που θα καταστήσει εφικτή την αυτοδυναμία. Ωστόσο, μια ριζική αποκέντρωση συνεπάγεται στην πραγματικότητα την εγκατάλειψη του τύπου ανάπτυξης που ιστορικά έχει ταυτίσει την πρόοδο με την οικονομική μεγέθυνση και αποτελεσματικότητα. Η απομάκρυνση από την οικονομική αυτοδυναμία ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ανάδυσης της οικονομίας της αγοράς. Με άλλα λόγια, τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με το γεγονός αυτό (καταμερισμός της εργασίας, εξειδίκευση, εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων μέσω του ελεύθερου εμπορίου), αποτέλεσαν αναπόφευκτη απόρροια του επεκτατικού χαρακτήρα του συστήματος της οικονομίας αγοράς και της δυναμικής του. Παρόμοια, η υιοθέτηση από τον μαρξισμό της καπιταλιστικής ιδέας της προόδου οδήγησε στη «σοσιαλιστική» οικονομία ανάπτυξης, στην οποία, η τεράστια συγκέντρωση της οικονομικής δύναμης στα χέρια των γραφειοκρατών, που έλεγχαν τον κεντρικό σχεδιασμό, κατέστρεψε κάθε δυνατότητα αυτοδυναμίας.

Στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, παρατηρείται μια μορφή οικονομικής αποκέντρωσης που διευκολύνεται από τις τεχνολογικές αλλαγές. Στάδια της παραγωγικής διαδικασίας (για ορισμένα προϊόντα, ακόμα και η ίδια η παραγωγική διαδικασία), που πραγματοποιούνταν στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες, μεταφέρονται στην περιφέρεια και ημιπεριφέρεια, και κυρίως στις χώρες της Ανατολικής Ασίας (Κίνα, Ινδία κ.λπ.) οι οποίες αποτελούν παραδείσους φθηνού εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε άθλιες συνθήκες εργασίας. Κάτι ανάλογο θα πρέπει να περιμένουμε τώρα και στην Ελλάδα του «Γιωργάκη», με τις Κινεζικές επενδύσεις που επελαύνουν (εισακούγοντας τις ικεσίες του, αφού «κατέκτησαν» την Αφρική και τμήμα της Λατινικής Αμερικής!), οι οποίες, εκμεταλλευόμενες τις ελαστικές σχέσεις εργασίας που στο μεταξύ κτίζει η «σοσιαλιστική» Χούντα του ΠΑΣΟΚ, θα βρουν έτοιμο το έδαφος για να «Κινεζικοποιήσουν» το υπό τον έλεγχό τους εργατικό δυναμικό.

Σήμερα, οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν την τεχνολογική ικανότητα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

να μεταφέρουν οποιαδήποτε τμήματα της παραγωγικής δραστηριότητας από το κέντρο προς την περιφέρεια, προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν το κόστος παραγωγής (συμπεριλαμβανομένου του περιβαλλοντικού κόστους). Όμως, η αποκέντρωση που σημειώνεται σε αυτή τη διαδικασία είναι *φυσική* και όχι οικονομική, εφόσον η οικονομική δύναμη παραμένει στα μητροπολιτικά κέντρα. Η ίδια η δυναμική της νεοφιλελεύθερης φάσης της νεωτερικότητας, η οποία συνιστά μια διαδικασία απελευθέρωσης των αγορών από τους «περιορισμούς» που επέβαλε σε αυτές το κράτος κατά την κρατικιστική φάση της αγοραιοποίησης, οδηγεί σε περαιτέρω συγκέντρωση της οικονομικής δύναμης στα μητροπολιτικά κέντρα, όπως έδειξα αλλού[5]. Θα αποκαλούσα, επομένως, τη διαδικασία αυτή *εξαρτημένη αποκέντρωση*, επειδή δεν οδηγεί στην δημιουργία αυτοδύναμων κοινοτήτων, αλλά, αντίθετα, αποτελεί εγγενές μέρος της σημερινής διαδικασίας συγκέντρωσης της οικονομικής δύναμης στα μητροπολιτικά κέντρα και κάποιας παράλληλης αποκέντρωσης της παραγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο[6]. Η διαδικασία αυτή συνεπάγεται λοιπόν την αναπαραγωγή του ιεραρχικού καταμερισμού της εργασίας και των σχέσεων κυριαρχίας/εξάρτησης.

Ένα σαφές παράδειγμα εξαρτημένης αποκέντρωσης είναι η «αρχή της επικουρικότητας», που εισάχθηκε και στην Ευρωπαϊκή Ένωση για να καθησυχαστούν οι φόβοι των ευρωπαϊκών λαών που έβλεπαν να χάνεται ακόμη και η ελάχιστη ικανότητα αυτοδιάθεσης που διέθεταν πριν. Η αρχή αυτή, που απαιτεί λήψη αποφάσεων στο κατώτερο δυνατό επίπεδο, αναφέρεται κυρίως στην αποκέντρωση των πολιτικών αποφάσεων (κατά κανόνα των μη σημαντικών - οι σημαντικές αφήνονται στα Κοινοτικά όργανα, δηλαδή στο Διευθυντήριο των Βρυξελλών), ενώ οι οικονομικές αποφάσεις αφήνονται ρητά στη δικαιοδοσία του κέντρου, δηλαδή της πολιτικο-οικονομικής και τεχνοκρατικής ελίτ που ελέγχει τους θεσμούς τους οποίους καθιέρωσε η Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Επομένως, η αποκέντρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης όχι μόνο δεν μειώνει την εξάρτηση των περιφερειακών χωρών από το κέντρο, αλλά, στην πραγματικότητα, την ενισχύει.

5. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά* (Ελεύθερος Τύπος, 2008, κεφ. 1).
6. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Εξαρτημένη Ανάπτυξη: η Ελληνική Περίπτωση* (Αθήνα, Εξάντας, 1985 και 1987), κεφ. Α.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Έτσι, τα μητροπολιτικά κέντρα καθορίζουν την ποσότητα και το περιεχόμενο της ανάπτυξης στις περιοχές της περιφέρειας, όχι μόνο στο μικροοικονομικό αλλά και στο μακροοικονομικό επίπεδο:

- στο *μικροοικονομικό επίπεδο*, επειδή το πολυεθνικό κεφάλαιο και η τεχνογνωσία που απαιτούνται για την ανάπτυξη της περιφέρειας, προέρχονται από τις μητροπολιτικές χώρες
- στο *μακροοικονομικό επίπεδο*, επειδή οι οικονομικά ισχυρότερες περιοχές είναι σε θέση, μέσω των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να επιβάλλουν άμεσα την βούλησή τους στις ασθενέστερες χώρες της περιφέρειας.

Σε αυτόν τον τύπο εξαρτημένης αποκέντρωσης μπορούμε να αντιτάξουμε την ***αυτοδύναμη αποκέντρωση***, που μπορεί να στηριχθεί μόνο στην οριζόντια αλληλεξάρτηση οικονομικά αυτοδύναμων χωρών. Και παρόμοια σχέση θα μπορούσε να καθιερωθεί μόνο σε μια οικονομική ένωση χωρών, με παρόμοια επίπεδα ανάπτυξης, (π.χ. Ελλάδα, Κύπρος, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ισπανία) αντί για τη σημερινή ΕΕ και ΟΝΕ που «ενώνουν» χώρες με εντελώς διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, από άποψη παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, οι οποίες, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, εξαιτίας της ίδιας της συνύπαρξής τους σε μια οικονομική ένωση, η οποία μοιάζει με «λεόντειο εταιρεία» (λόγω των συνεπειών της δυναμικής της αγοράς σε χώρες με ανισόμετρη ανάπτυξη) περισσότερο αποκλίνουν παρά συγκλίνουν μέσα στην ένωση. Οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των χωρών στην οικονομική ένωση θα πρέπει, δηλαδή, να δομούνται στην αμοιβαία αυτοδυναμία και την συλλογική στήριξη, και όχι στην κυριαρχία και την εξάρτηση, όπως συμβαίνει σήμερα. Επομένως, οι ανταλλαγές μεταξύ των χωρών σε μια παρόμοια οικονομική ένωση είναι και αναγκαίες και επιθυμητές, δεδομένου ότι η αυτοδυναμία δεν μπορεί ποτέ να οδηγήσει στην ικανοποίηση όλων των αναγκών. Το πραγματικό, επομένως, ζήτημα είναι ποιος ελέγχει αυτές τις ανταλλαγές: η ίδια η «εθνική οικονομία» όπως την ορίσαμε στο κεφ. 5, (που μπορεί να πάρει τη μορφή σημαντικών κοινωνικών ελέγχων πάνω στις ανταλλαγές αυτές) ή η «αγορά» (δηλαδή, αυτοί που χάρη στην οικονομική τους δύναμη είναι σε θέση να ελέγχουν την αγορά - με άλλα λόγια, η οικονομική ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα των μητροπολιτικών χωρών). Και φυσικά, όπου παρόμοιες οικονομικές ενώσεις δεν είναι δυνατές, οι ανταλλαγές μεταξύ αυτοδύναμων οικονομιών μπορούν

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

να ρυθμίζονται με διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες, πάντα κάτω από αυστηρούς κοινωνικούς ελέγχους.

Ποια είναι, όμως, τα επιχειρήματα της Αριστεράς ενάντια στην οικονομική αυτοδυναμία, τα οποία στηρίζουν το «ταμπού» της ΕΕ; Τα επιχειρήματα αυτά βασικά είναι «πολιτικά», αλλά ποτέ οικονομικά, εφόσον δεν υπάρχει οικονομική θεωρία που να στηρίζεται σε εμπειρικά δεδομένα ή ιστορικά παραδείγματα που να δείχνουν πραγματική οικονομική σύγκλιση άνισων οικονομικά χωρών (και δεν αναφέρομαι, βέβαια, στη σύγκλιση των ελίτ τους μόνο!) μέσα από την καπιταλιστική «αναπτυξιακή» διαδικασία των ανοικτών και απελευθερωμένων αγορών!

Από την άλλη μεριά, τα πολιτικά επιχειρήματα αναφέρονται είτε σε ένα δήθεν διεθνισμό που εκπροσωπεί η «πάλη» μέσα στην Ευρώπη, σε αντίθεση με την «εθνικιστική απομόνωση» που υποτίθεται θα φέρει η έξοδός μας από την ΕΕ, είτε σε εθνικιστικά επιχειρήματα που βασίζονται σε μια εθνική καταστροφολογία, όπως υποστηρίζει η Πατριωτική «Αριστερά» που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η ανανεωτική - ριζοσπαστική Αριστερά, για παράδειγμα, υποστήριζε πάντα ότι η Ευρώπη είναι ένα πεδίο ταξικής πάλης. Εκείνο, όμως, που «ξεχνούσε» να αναφέρει είναι ότι ένα πεδίο ταξικής πάλης προϋποθέτει ότι υπάρχει (έστω μια θεωρητική) δυνατότητα να εκφραστούν απόψεις που αντανακλούν τη Κοινωνική Πάλη σε θεσμούς –όπως το Κοινοβούλιο– και συνακόλουθα η δυνατότητα να «μαυριστούν» οι επαγγελματίες πολιτικοί που «πιάνονται στα πράσα» να παίρνουν αποφάσεις που κατάφωρα ευνοούν τις ελίτ και τα προνομιούχα στρώματα σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων. Στην ΕΕ, όμως, δεν υπάρχει ούτε αυτή η θεωρητική δυνατότητα, εφόσον η Ευρωβουλή είναι απλά ένα συζητητικό κλαμπ και οι αποφάσεις παίρνονται από την Κομισιόν και τις συσκέψεις των «Ηγετών», δηλαδή από τους ίδιους τους εκπροσώπους των ελίτ, χωρίς καμιά δυνατότητα πραγματικού επηρεασμού τους από τη ψήφο των Ευρωβουλευτών και αυτών που τους εξέλεξαν!

Εντούτοις, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των «αναλυτών» της αριστεράς μας παραμένει προσκολλημένο σε ένα «Ευρωπαϊσμό», ο οποίος ουσιαστικά αποτελεί συνέχιση του «ανήκομεν εις την Δύση» των ελίτ μας στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, ή σε έναν δογματικό «Μαρξιστικό» διεθνισμό του περασμένου αιώνα που ξεκινά «από τα πάνω» (δηλαδή από τα κράτη-έθνη ή τη συνένωσή τους στην ΕΕ σήμερα), στο διεθνές επίπεδο, εντείνονται οι προβληματισμοί με βάση το κρίσιμο δίλημμα της

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εποχής μας: «παγκοσμιοποίηση ή τοπικισμός» (όπου ο τοπικισμός έχει την έννοια ότι «ξεκινάμε από τα κάτω», και όχι την παλιά έννοια της προσήλωσης στο στενά τοπικιστικό συμφέρον)[7]. Μολονότι, βέβαια, συχνά η αντίθεση στην παγκοσμιοποίηση και την οικονομία ανάπτυξης παίρνει τη μορφή του αιτήματος για απο-ανάπτυξη, που, όπως έδειξα αλλού[8], είναι ουτοπικό στο παρόν σύστημα της οικονομίας της αγοράς, εντούτοις και μόνο η έγερση του αιτήματος αυτού φανερώνει το πόσο ξεπερασμένος είναι ο «διεθνισμός» των αριστερών αναλυτών μας που δεν διανοούνται να θίξουν το ταμπού «ΕΕ»!

Στο δίλημμα αυτό γίνεται φανερή η σημερινή σύγκρουση μεταξύ, από τη μια μεριά, αυτών που θέλουν τη συνέχιση της διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς και τη χρησιμοποίηση της «πράσινης ανάπτυξης», (δηλαδή του πράσινου καπιταλισμού) για να αντιμετωπιστεί η οικολογική κρίση - δηλαδή της προσέγγισης της υπερεθνικής ελίτ και των τοπικών ελίτ, την οποία υιοθετούν και οι μεταλλαγμένοι Πράσινοι, η ρεφορμιστική «Αριστερά» κ.λπ. και, από την άλλη, αυτών που βλέπουν ότι η προσέγγιση αυτή απέτυχε παταγωδώς και μας έχει οδηγήσει στη σημερινή παγκόσμια πολυδιάστατη κρίση. Στους τελευταίους ανήκει και το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας, σύμφωνα με το οποίο δεν υπάρχει διέξοδος από την συνεχώς εντεινόμενη πολυδιάστατη παγκόσμια κρίση αν δεν ξεκινήσουμε από μηδενική βάση, δηλαδή από την οικοδόμηση αυτοδύναμων οικονομιών, αρχικά στο σημερινό εθνικό επίπεδο (που θα στηρίζονται όμως σε πραγματική αποκέντρωση στο τοπικό επίπεδο), ώστε να οδηγηθούμε σταδιακά σε συνομοσπονδίες τοπικών οικονομιών (σε εθνικό, περιφερειακό κ.λπ. επίπεδο) που θα θεμελιώνουν τους οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς τους στην άμεση δημοκρατία, δηλαδή αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «Περιεκτικές Δημοκρατίες».

Η μονομερής, επομένως, έξοδος από την ΕΕ αποτελεί την αναγκαία συνθήκη όχι μόνο για την έξοδο από την κρίση, αλλά και για τη δημιουργία μιας αυτοδύναμης οικονομίας που θα θέσει τις βάσεις για ένα

7. Βλ. Michael McCarthy "Localism vs globalism: two world views collide", *Independent*, 25/9/2010 για περιγραφή πρόσφατου διεθνούς συνεδρίου με αυτό το θέμα στη Λυον.
8. Βλ. τον διάλογο Λατούς-Φωτόπουλου για την απο-ανάπτυξη στο περιοδικό *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 20-21, Καλοκαίρι - Χειμώνας 2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

άλλο τρόπο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης, πέρα από την παγκοσμιοποίηση, την διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και την Πράσινη ανάπτυξη. Και, φυσικά, η μονομερής έξοδος αποτελεί και την αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία μιας πραγματικής δημοκρατίας.

Είναι δυνατή η οικονομική αυτοδυναμία σήμερα;

Σήμερα, η οικονομική αυτοδυναμία είναι όχι μόνο επιθυμητή (όπως πάντα ήταν, ως προϋπόθεση της οικονομικής δημοκρατίας), αλλά και εφικτή. Στην πραγματικότητα, αποτελεί τη μόνη λύση για διέξοδο όχι μόνο από την τωρινή βαθιά κρίση, αλλά και από τη μακροπρόθεσμη κρίση, ιδιαίτερα την οικολογική, που βαθαίνει καθημερινά, σε βαθμό που επιστημονικές κορυφές στο διεθνές στερέωμα, όπως ο Stephen Hawking ή ο Martin Rees (πρόεδρος της Βρετανικής Royal Society) να δίνουν μόνο 50% πιθανότητες στον ανθρώπινο πολιτισμό να επιβιώσει στον 21ο αιώνα![9]

Έτσι, γίνεται φανερό ότι η ιδεολογική βάση της οικονομίας ανάπτυξης, στην οποία θεμελιώθηκε η παγκοσμιοποίηση καταρρέει. Όπως είναι ευρέως πια γνωστό οι περισσότεροι άνθρωποι υιοθετούν την οικονομία της αγοράς / οικονομία ανάπτυξης ακριβώς για χάρη του γόνου της: της καταναλωτικής κοινωνίας. Όμως, από τη μία μεριά, οι μεσαίες τάξεις στον Βορρά δουλεύουν σε συνθήκες όχι πολύ διαφορετικές από αυτές του 19ου αιώνα (αναφορικά με τις πραγματικές, όχι τις τυπικές, ώρες εργασίας τους), και σε ακόμη χειρότερες συνθήκες σε ό,τι αφορά στο άγχος που υφίστανται, υπομένοντας δηλαδή μια βαρετή και αγχωτική δουλειά, για να μπορούν να «απολαμβάνουν» τα ευεργετήματα του καταναλωτισμού, ο οποίος, για πολλούς δίνει το μοναδικό νόημα στη ζωή τους. Από την άλλη μεριά, οι κατώτερες κοινωνικές ομάδες υπομένουν παρόμοιες, αν όχι χειρότερες, συνθήκες εργασίας, όχι μόνο για να καλύψουν τις βασικές ανάγκες τους, αλλά επίσης για να απολαύσουν, συνήθως μέσα από τον συνεχή δανεισμό, όσα το δυνατόν περισσότερα οφέλη της καταναλωτικής κοινωνίας, μιμούμενοι τον τρόπο ζωής που προωθούν τα ΜΜΕ. Ακόμη χειρότερη είναι η θέση των ανθρώπων στις χώρες του

9. Martin Rees, *The Independent*, 27/9/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» και στην Κίνα, την Ινδία, κ.λπ., οι οποίοι ή μεταναστεύουν στον Βορρά και δουλεύουν υπό συνθήκες δουλείας, παρακινούμενοι από το ίδιο καταναλωτικό «όνειρο», ή απλώς υφίστανται τις ίδιες συνθήκες στη χώρα τους, πάντα ωθούμενοι από τον ίδιο στόχο

Όμως, ήταν από την αρχή φανερό (στους λίγους) ότι το μοντέλο της οικονομίας ανάπτυξης και της συνακόλουθης καταναλωτικής κοινωνίας ήταν αδύνατο να καθολικευθεί με βάση τους υπάρχοντες φυσικούς πόρους. Όπως τονίστηκε χαρακτηριστικά στο προαναφερθέν πρόσφατο διεθνές συνέδριο [10] «εάν ο κάθε κάτοικος του πλανήτη ζούσε όπως ο μέσος Ευρωπαίος θα χρειαζόμασταν 3 πλανήτες, και εάν ο καθένας στον πλανήτη είχε το λαϊφστάιλ του μέσου πολίτη στις ΗΠΑ θα χρειαζόμασταν 5 πλανήτες!». Με άλλα λόγια, ο μόνος λόγος που μπορούσε και αναπαραγόταν το σημερινό μοντέλο ανάπτυξης ήταν ότι θεμελιωνόταν στην παράλληλη ανισότητα, η οποία μάλιστα αύξανε σχεδόν αντίστοιχα με τον ρυθμό ανάπτυξης. Ήταν, ακριβώς, το γεγονός ότι ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση του ονείρου των λαϊκών στρωμάτων στον Νότο, αλλά και στον Βορρά, για την απομίμηση του καταναλωτικού προτύπου των προνομιούχων στρωμάτων του Βορρά (δηλαδή για την καθολίκευση του προτύπου αυτού) που τους έδινε το κίνητρο να δουλεύουν κάτω από εξοντωτικές φυσικές συνθήκες ή στρες. Επρόκειτο, δηλαδή, για ένα καταναλωτικό πρότυπο (και επομένως ένα μοντέλο ανάπτυξης) που εγγενώς αφορούσε τους λίγους. Και αυτό, σε πλήρη αντίθεση με την επαγγελία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης για παγκόσμια επέκταση της «ανάπτυξης»και της γενικής ανόδου του βιοτικού επιπέδου κ.λπ.

Σήμερα, όμως, το όνειρο αυτό γκρεμίζεται και όχι μόνο προσωρινά, όπως οι ελίτ προσπαθούν να τους εξαπατήσουν. Έτσι, στην τελευταία συνάντηση της «Ομάδας των 20», ουσιαστικά αποφασίστηκε η υιοθέτηση της πρότασης των ευρωπαϊκών ελίτ, και κυρίως της γερμανικής, ότι το «δικαίωμα» για ανάπτυξη ανήκει μόνο στις χώρες με υγιή δημοσιονομικά, ενώ οι υπόλοιπες θα πρέπει να αρκούνται σε οριακή ανάπτυξη, αν όχι συνεχή ύφεση, μέχρι να αποκατασταθεί η δημοσιονομική ισορροπία - δηλαδή σε τρία τέρμινα! Και αυτό, διότι ούτε ο Νότος, ούτε πολλές χώρες στον Βορρά απολαμβάνουν δημοσιονομική ισορροπία τα τελευταία 30 χρόνια που αναπτύχθηκε η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Ο μεν

10. Βλ. Michael McCarthy "Localism vs globalism: two world views collide", ό.π.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Νότος, διότι προσπάθησε να βασίζει την ανάπτυξή» του σε δανειακά κεφάλαια, ο δε Βορράς, εξαιτίας των δαπανών για το κοινωνικό κράτος αρχικά, και τελευταία λόγω του ότι ανέλαβε το δημόσιο να σώσει τις ιδιωτικές τράπεζες (αντί να τις εθνικοποιήσει) από τις πελώριες ζημιές που υπέστησαν από την κερδοσκοπία, στην οποίαν επιδόθηκαν με την ευκαιρία του ανοίγματος και της απελευθέρωσης των αγορών.

Αυτό, δηλαδή, που αποφάσισε η «Ομάδα των 20», είναι συνεχές πετσόκομμα του κοινωνικού κράτους μέχρις ουσιαστικής αντικατάστασης του από ένα «δίχτυ ασφαλείας» για τους άπορους, ιδιωτικοποίηση κάθε κοινωνικής υπηρεσίας, από την εκπαίδευση μέχρι την Υγεία και την κοινωνική ασφάλιση, κ.λπ. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι μετά το τέλος της διάσκεψης η Christine Lagarde, η Γαλλίδα Υπ. Οικονομικών δήλωσε ότι «υπάρχει μια μεγάλη πλειοψηφία για την οποία η εξυγίανση των δημοσίων οικονομικών είναι η πρώτη προτεραιότητα, ενώ για μια μειοψηφία είναι η ανάπτυξη»[11]. Δεδομένου, όμως, ότι η δημοσιονομική ανισορροπία των χωρών στην περιφέρεια και ημιπεριφέρεια, αντίθετα με την προπαγάνδα των ελίτ, δεν οφείλεται σε συγκυριακούς παράγοντες (όπως συμβαίνει με τα μητροπολιτικά κέντρα), αλλά σε δομικούς παράγοντες που οδηγούν σε χρόνιες αποκλίσεις των οικονομιών τους, χώρες όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία, κ.ά., μέσα στην ΕΕ, ουσιαστικά καταδικάζονται σε μόνιμη ύφεση, εφόσον, όπως είδαμε στο δεύτερο μέρος, ο μόνος μηχανισμός που προβλέπεται σήμερα στην ΕΕ για την επίτευξη της σύγκλισης είναι, βασικά, η ανεργία και η συνακόλουθη συμπίεση μισθών και εισοδημάτων, προς βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους!

Το μοντέλο, δηλαδή, που καθιερώνεται σήμερα διεθνώς, είναι αυτό της ανάπτυξης για τους λίγους, και της υπανάπτυξης για τους πολλούς, ανεξάρτητα αν ζούνε στον Βορρά ή τον Νότο. Και αυτό:

- Πρώτον, για οικονομικούς λόγους, εφόσον η δυναμική της διεθνοποίησης φέρνει όλο και μεγαλύτερη συγκέντρωση, και η συγκέντρωση δεν μπορεί να σταματήσει παρά μόνο αν καταργηθεί η απελευθέρωση των αγορών και
- Δεύτερον, για οικολογικούς λόγους, εφόσον είναι μη βιώσιμη πια η γενική οικονομία ανάπτυξης.

11. Chris Giles and Christian Oliver, "G20 drops support for fiscal stimulus", *Financial Times*, 5/6/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Αλλά, είναι ακριβώς η σημερινή βαθιά οικονομική κρίση, η οποία καταδικάζει την πλειοψηφία των λαών, ιδιαίτερα στη περιφέρεια και ημιπεριφέρεια, στη μαζική πτώχευση και την εγκατάλειψη των ονείρων τους για συνεχή «ανάπτυξη», αυτή που θέτει, για πρώτη φορά, τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία αυτοδύναμων οικονομιών, όπου ο έμμεσος έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών της κάθε χώρας περιέρχεται στον ίδιο τον λαό της (ο άμεσος περιέρχεται στον ίδιο τον λαό μόνο όταν άμεσα αποκτήσει και την ιδιοκτησία τους) και όχι σε μια ντόπια οικονομική ελίτ που ενεργεί κατ' εντολή της υπερεθνικής ελίτ. Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί εδώ, προς αποφυγήν παρεξηγήσεων ή συγχύσεων, ότι το γεγονός πως η ταχύρρυθμη ανάπτυξη θα περιοριστεί τώρα στις λίγες χώρες με υγιή δημοσιονομικά δεν συνεπάγεται και διεθνή ύφεση, εφόσον στον βαθμό που τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα στον Βορρά και τον Νότο εξακολουθούν να επεκτείνουν την κατανάλωσή τους δεν υπάρχει πρόβλημα παγκόσμιας ύφεσης, όπως άλλωστε δείχνει η σημερινή πελώρια αύξηση του διεθνούς εμπορίου στο μέσο της κρίσης! [12]

Ενώ, δηλαδή, μέχρι πριν λίγα χρόνια, η οικονομική αυτοδυναμία μέσα στην παγκοσμιοποίηση ήταν δυνατή μόνο για λίγες μεγάλες χώρες που διαθέτουν τους φυσικούς και ανθρώπινους πόρους να σπάσουν, εάν το θελήσουν, τους δεσμούς τους με τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς (π.χ. Ρωσία), σήμερα η οικονομική αυτοδυναμία είναι δυνατή για κάθε χώρα, της οποίας ο λαός συνειδητοποιεί ότι συνέχιση της εξάρτησής του από τα μητροπολιτικά κέντρα που ελέγχουν την διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς σημαίνει όλο και μεγαλύτερη φτώχια, ανεργία και αδυναμία ικανοποίησης ακόμη και βασικών αναγκών για τους πολλούς (υγεία, εκπαίδευση κ.λπ.) και μεγαλύτερο εισόδημα και πλούτο για τους λίγους. Ποιες είναι όμως οι προϋποθέσεις για την οικονομική αυτοδυναμία;

12. Σύμφωνα με τον Pascal Lamy, διευθυντή του ΠΟΕ, το διεθνές εμπόριο αναμένεται να αυξηθεί κατά 13,5% το 2010, δηλαδή το υψηλότερο ποσοστό που έχει καταγραφεί από το 1950 που είχε αρχίσει το μεγάλο μεταπολεμικό μπουμ! Hamish McRae, "Securing a recovery is the least of ourwoes", *Independent*, 22/9.2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Οι προϋποθέσεις της οικονομικής αυτοδυναμίας

Εάν ο απώτερος στόχος είναι η δημιουργία των προϋποθέσεων για τη συμμετοχή της χώρας μας σε μια μελλοντική Ευρώπη αυτοδύναμων, αλλά όχι αυτάρκων, περιφερειών, οι προϋποθέσεις της οικονομικής αυτοδυναμίας που θα έπρεπε να ικανοποιηθούν είναι κατά τη γνώμη μου οι εξής:

1) ρήξη των δεσμών με τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς που σε αυτό το στάδιο δεν απαιτεί και καπιταλιστική αποδέσμευση

2) ικανοποίηση όσο το δυνατόν περισσότερων αναγκών από ντόπιους πόρους

3) ανταλλαγή πλεονασμάτων μεταξύ χωρών στο ίδιο επίπεδο ανάπτυξης στη βάση αμοιβαιότητας και ισοτιμίας.

Η αναπτυξιακή διαδικασία θα πρέπει κατά συνέπεια να στοχεύει σε μια ανάπτυξη που στηρίζεται στην εσωτερική ζήτηση και στις εγχώριες επενδύσεις. Αυτός ήταν άλλωστε ιστορικά ο τρόπος με τον οποίον επέτυχαν τον εκσυγχρονισμό της οικονομικής δομής τους τα σημερινά μητροπολιτικά κέντρα. Στις σημερινές όμως συνθήκες διεθνοποίησης της οικονομίας, ο στόχος της αυτοδύναμης ανάπτυξης αναγκαστικά παίρνει διαφορετική μορφή. Κατ' αρχήν, όπως ήδη ανέφερα, αυτοδυναμία δεν σημαίνει αυτάρκεια. Αυτό που σημαίνει είναι ότι οι εξαγωγές παίζουν συμπληρωματικό μόνο ρόλο στη διαδικασία ενός εκσυγχρονισμού που βασικά αποβλέπει στην επέκταση της παραγωγής για την κάλυψη των εσωτερικών αναγκών. Στο πλαίσιο της ΕΕ, ο στόχος της αυτοδυναμίας συνεπάγεται ότι οι εισαγωγές μας θα έπρεπε να καλύπτουν την ίδια περίπου αναλογία στο ΑΕΠ με τις εξαγωγές, όπως άλλωστε συμβαίνει κατά μέσο όρο στη Κοινότητα όπου εξαγωγές και εισαγωγές είναι περίπου 4% του ΑΕΠ της Ευρωζώνης[13]. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί (με τα σημερινά δεδομένα που οι εξαγωγές μας είναι 2,5% του ΑΕΠ έναντι 3,7% που είναι οι εισαγωγές μας[14]) είτε με αύξηση της αναλογίας εξαγωγών στο ΑΕΠ κατά το ένα τρίτο είτε με δραστική συμπίεση, κατά το ένα τρίτο, της αντίστοιχης αναλογίας εισαγωγών. Δεδομένου οτι η πρώτη λύση αποκλείεται, για τους ίδιους λόγους που εμποδίζουν την επιτυχία του

13. World Bank, *World Development Indicators 2010*, Tables 4.15 & 1.1.
14. Στο ίδιο.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εξωστρεφούς μοντέλου, η μόνη λύση είναι η συμπίεση των εισαγωγών. Η συμπίεση αυτή μπορεί να επιτευχθεί ή με τη συνεχή εφαρμογή μέτρων λιτότητας (όπως τελικά καταλήγει η σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη στρατηγική) ή με την ενίσχυση της παραγωγής και της κατανάλωσης εγχώριων προϊόντων. Και αυτό καθορίζει το περιεχόμενο του εναλλακτικού μοντέλου αυτοδύναμης ανάπτυξης. Δηλαδή, το μοντέλο αυτό προϋποθέτει μεταβολή τόσο της παραγωγικής όσο και της καταναλωτικής δομής της χώρας μας, και με την έννοια αυτή αποτελεί σημαντικό βήμα στη πορεία για μια εναλλακτική κοινωνία βασισμένη σε ένα, διαφορετικό από το σημερινό, σύστημα αξιών.

1. Αυτοδύναμη καταναλωτική δομή

Σχετικά, πρώτα, με την κατανάλωση, το πρόβλημα δεν είναι μόνο, όπως το παρουσιάζει η σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη άποψη, συμπίεσης της συνολικής κατανάλωσης, αλλά και αλλαγής της διάρθρωσή της. Γιατί είναι κυρίως η κατανάλωση των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων που πρέπει να συμπιεσθεί περισσότερο, εφόσον καλύπτεται σχεδόν αποκλειστικά με εισαγωγές. Οι ανάγκες της χώρας μας, επομένως, τις οποίες θα στόχευε να καλύψει το εναλλακτικό μοντέλο αυτοδύναμης ανάπτυξης, θα έπρεπε να ξαναορισθούν με βάση ένα «αυτόχθον» καταναλωτικό πρότυπο σύμφωνο, βασικά, με τις παραγωγικές μας δυνατότητες. Αντίθετα, στη σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη στρατηγική, οι ανάγκες προσδιορίζονται αποκλειστικά από τις δυνάμεις της αγοράς, πράγμα που επιτρέπει π.χ. τη σπατάλη κοινωνικών πόρων για την κάλυψη των αναγκών κίνησης μερικών με... Μερσεντές, «σκάφη» κ.λπ., ενώ σαν χώρα δημιουργούμε τεράστια χρέη που κατόπιν καλούνται τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα να πληρώσουν!

Οι τρόποι για τη δημιουργία ενός εναλλακτικού καταναλωτικού προτύπου, που όχι μόνο θα ήταν κοινωνικά δικαιότερο, αλλά και θα διεύρυνε το μέγεθος της εσωτερικής αγοράς, υπήρχαν ακόμα και μέσα στα Κοινοτικά πλαίσια, μολονότι, βέβαια, η έξοδος από την ΕΕ θα έλυνε τα χέρια μας και για διαφορετική σύνθεση φόρων και φορολογικούς συντελεστές. Έτσι:

- Πρώτον, ο ΦΠΑ θα μπορούσε να προσδιορισθεί σε επίπεδα πολύ υψηλότερα από τα επιτρεπόμενα επίπεδα από την ΕΕ για τα αγαθά πολυτελείας, ώστε να γίνει δυνατή από τα έσοδα η επιχορήγηση ειδών βασικής ανάγκης που αγοράζουν τα χαμηλότερα εισοδηματικά

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στρώματα και θα αντιμετώπιζαν μεγαλύτερο κίνδυνο να πληγούν από την υποτίμηση της δραχμής.

- Δεύτερον, η δραστική φορολόγηση της πολυτελούς κατοικίας, με βάση έναν άκρως προοδευτικό φόρο ακίνητης περιουσίας, θα μπορούσε να συμβάλλει όχι μόνο στη συμπίεση της πολυτελούς κατανάλωσης, αλλά και στη μείωση της φοροδιαφυγής και της ανισότητας.

- Τρίτον, η δραστική και άκρως προοδευτική φορολόγηση, μετά από γενική απογραφή, της κινητής και ακίνητης περιουσίας, συμπεριλαμβανομένων των καταθέσεων στο εσωτερικό και εξωτερικό.

- Τέταρτον, η εισαγωγή ενός άκρως προοδευτικού φόρου εισοδήματος με ανώτερο συντελεστή που θα μπορούσε να έφθανε ακόμη και το 70% των μεγάλων εισοδημάτων (όπως ήταν στις σκανδιναβικές χώρες πριν προσχωρήσουν στον σοσιαλφιλελευθερισμό) έναντι του 40% που είναι σήμερα στην Ελλάδα! Και αυτό, γιατί η ενίσχυση της ζήτησης για εγχώρια προϊόντα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός υγιούς μεταποιητικού τομέα, ενώ η αύξηση της προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος θα επέφερε μια ανακατανομή του εισοδήματος υπέρ των χαμηλών εισοδηματικών στρωμάτων τα οποία, κατά τεκμήριο, προτιμούν τα εγχώρια προϊόντα. Αντίθετα, η σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη στρατηγική στηρίζεται στη μείωση της προοδευτικότητας (χάριν της δημιουργίας επενδυτικών «κινήτρων»), πράγμα, βέβαια, που οδηγεί σε μεγαλύτερη ανισότητα. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι, οπουδήποτε την τελευταία δεκαετία εφαρμόστηκαν οι νεοφιλελεύθερες συνταγές, η ανισότητα στη κατανομή εισοδήματος χειροτέρευσε.

2. Αυτοδύναμη παραγωγική δομή

Σχετικά με τον εκσυγχρονισμό της παραγωγικής δομής, η κινητήρια δύναμή του θα έπρεπε να είναι ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα επενδύσεων σε υλικό και ανθρώπινο κεφάλαιο. Η δανειοδότηση των επενδύσεων σε συγκεκριμένους κλάδους θα γινόταν με βάση τα κριτήρια κατά πόσο συμβάλλουν στην αυτοδύναμη ανάπτυξη, την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και τη μεγιστοποίηση της απασχόλησης, του βαθμού αποκέντρωσης (μέσω της ενίσχυσης της «τοπικής οικονομίας») και της παραγωγικότητας (μέσω της εξασφάλισης της συμμετοχής των

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εργαζομένων). Η δανειοδότηση θα μπορούσε να είναι άτοκη τα πρώτα χρόνια μέχρις ότου αρχίσουν να «ωριμάζουν» οι επενδύσεις. Αντίθετα, στη σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη ανάπτυξη, το μοναδικό βασικά κριτήριο με το οποίο αποφασίζεται η τύχη ενός επενδυτικού προγράμματος είναι αυτό της οικονομικής αποτελεσματικότητας του που, κατά κανόνα, δεν συμπίπτει με κανένα από τα παραπάνω κριτήρια. Η ίδια η παραγωγή, όμως, στους επιλεγόμενους κλάδους θα μπορούσε να αφεθεί σε νέες σύγχρονες επιχειρήσεις, κατά κανόνα «δημοτικές» επιχειρήσεις [15], οι οποίες θα ανήκαν και θα ελέγχονταν από τις «δημοτικές» συνελεύσεις των πολιτών, όσον αφορά στον γενικό έλεγχο, και τις συνελεύσεις των εργαζομένων, όσον αφορά στη διαχείρισή τους, αλλά και ιδιωτικές επιχειρήσεις κυρίως αυτοαπασχολουμένων, ενώ οι πολυεθνικές και τα παραρτήματά τους θα φορολογούντο με τους μεγαλύτερους δυνατούς συντελεστές ώστε να πεισθούν να μετακομίσουν σε άλλους παραδείσους. Έτσι, οι νέες επιχειρήσεις θα αποτελούσαν τη «κρίσιμη μάζα» που θα προκαλούσε αλυσιδωτές αντιδράσεις για την μετατροπή της οικονομίας σε μια αυτοδύναμη οικονομία, και θα έθετε και τις βάσεις μιας οικονομικής δημοκρατίας.

Υπάρχουν όμως τα κεφάλαια για τη χρηματοδότηση ενός εναλλακτικού μοντέλου οικονομικής αυτοδυναμίας; Οι σοσιαλ/νεοφιλελεύθεροι αναλυτές, παίρνοντας δεδομένη την υπάρχουσα τεράστια ανισότητα στη κατανομή εισοδήματος και πλούτου, που ενισχύει η κραυγαλέα φοροδιαφυγή, απαντούν αρνητικά. Εντούτοις, η συμπίεση της ιδιωτικής κατανάλωσης, με βάση φορολογικές μεταρρυθμίσεις σαν τις προτεινόμενες, θα δημιουργούσε σημαντική αναγκαστική αποταμίευση. Όσον αφορά στη δημόσια κατανάλωση, ο εκσυγχρονισμός της παραγωγικής δομής που θα έφερνε η εφαρμογή ενός παρόμοιου προγράμματος, όχι μόνο θα απορροφούσε το πλεονάζον εργατικό δυναμικό, αλλά και θα έκανε δυνατή την περιστολή του δημοσίου τομέα που δεν θα χρειαζόταν πια να παίζει το ρόλο (μαζί με τη μετανάστευση) ασφαλιστικής δικλείδας στο πρόβλημα της απασχόλησης (σημειωτέον ότι οι «δημοτικές» επιχειρήσεις δεν θα ήταν τμήμα ούτε του δημοσίου, ούτε του ιδιωτικού τομέα, αλλά θα αποτελούσαν τη βάση ενός νέου αυτοδιαχειριζόμενου από τους πολίτες τομέα). Εκτός, όμως, από τη συμπίεση της συνολικής κατανάλωσης και τη συνα-

15. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, ό.π. κεφ. 6-7.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κόλουθη δημιουργία νέων αποταμιεύσεων, αναφορικά με τις ήδη υπάρχουσες σημαντικές αποταμιεύσεις, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, υπάρχουν μέσα να ενεργοποιηθούν / και να χρησιμοποιηθούν και άλλοι οικονομικοί πόροι για την εφαρμογή του προγράμματος αυτού, οι οποίοι σήμερα σπαταλώνται για καταναλωτικούς σκοπούς των προνομιούχων στρωμάτων ή για κερδοσκοπικές επενδύσεις. Εννοείται, βέβαια, ότι η πρώτη δουλειά μιας κυβέρνησης λαϊκής ενότητας θα ήταν να πετάξει στα σκουπίδια το τερατούργημα κατά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που λέγεται Καλλικράτης, και να το αντικαταστήσει με ένα νέο νόμο, ο οποίος θα κατοχύρωνε την μεγαλύτερη δυνατή αποκέντρωση μέσα από νέους δήμους που δεν θα έπρεπε να είχαν πάνω από 30-50.000 κατοίκους.

Όσον αφορά στις κοινωνικές δυνάμεις που στηρίζουν την αυτοδυναμία, αρχικά πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι η σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη στρατηγική αναπόφευκτα οδηγεί σε εντεινόμενες κοινωνικές συγκρούσεις με τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού. Και αυτό, διότι στηρίζεται στην οικονομική ελίτ, εφόσον η ανάπτυξη εξαρτάται από τη διεύρυνση της κοινωνικής ανισότητας. Προϋπόθεση, δηλαδή, για την επιτυχία της στρατηγικής αυτής είναι η δημιουργία επενδυτικών κινήτρων για το ιδιωτικό κεφάλαιο με τη διόγκωση των κερδών που συνεπάγεται η συμπίεση των μισθών, η μείωση των φορολογικών συντελεστών κ.λπ. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι οι ιδεολογικοί φορείς του σοσιαλ/νεοφιλελευθερισμού στη χώρα μας δεν κρύβουν τις διαθέσεις τους, και ο σημερινός κύριος εκπρόσωπός τους, ο «Γιωργάκης», δεν διστάζει μαζί με τη Χούντα του να μιλά για «τομές» ενάντια «στα οργανωμένα συμφέροντα» κ.λπ., με τα οποία, βέβαια, δεν εννοεί το κεφάλαιο, αλλά τα συνδικάτα!

Σε αντίθεση, επομένως, με την πολιτική κοινωνικής σύγκρουσης που απαιτεί η εφαρμογή της σοσιαλ/νεοφιλελεύθερης στρατηγικής, η στρατηγική για την αυτοδύναμη οικονομία όχι μόνο προϋποθέτει την κοινωνική συναίνεση, αλλά και είναι σε θέση να την εξασφαλίσει. Και αυτό, γιατί η ευρεία κοινωνική συναίνεση δεν είναι δυνατή παρά μόνο σε μια βάση κοινωνικής δικαιοσύνης και εξασφάλισης του μέλλοντος όλων των πολιτών. Αντίθετα, ακόμα και όταν οι σοσιαλ/νεοφιλελεύθεροι μιλούν για «συναίνεση», αυτό που εννοούν είναι συμφωνία μεταξύ των κομμάτων για την εξασφάλιση της υποταγής των εργαζομένων σε μια πολιτική που στηρίζεται στη διόγκωση της ανεργίας και της ανισότητας. Φυσικά, η εφαρμογή του προγράμματος αυτού θα μπορούσε να οδηγήσει σε σύγκρουση με τη μειονότητα, η οποία ωφελείτο τόσα χρόνια από τις σο-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σιαλ/νεοφιλελεύθερες λύσεις, και βρήκε στον «Γιωργάκη» (τον «άνθρωπό μας στην Αθήνα» που ξεδιάντροπα λένε και οι Γερμανοί) τον Μεσσία της, οπότε δεν αποκλείεται να αντιδρούσε βίαια στη δραστική συρρίκνωση των προνομίων της. Αλλά τότε θα είχαν να αντιμετωπίσουν ενωμένα τα λαϊκά στρώματα και απλώς θα επιτάχυναν την κατάργηση της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και την αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» προς όφελος μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας.

Ένα κρίσιμο πρόβλημα που ανακύπτει σχετικά είναι εάν οι μελλοντικές επενδύσεις –και αναφέρομαι στις επενδύσεις δομής και όχι υποδομής– θα αφεθούν, όπως σήμερα, στις δυνάμεις της αγοράς (σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη αναπτυξιακή στρατηγική) ή εάν, αντίθετα, ανατεθούν στο Κράτος, ή, εάν, όπως προτείνει η Περιεκτική Δημοκρατία, σε νέους επενδυτικούς φορείς ελεγχόμενους από τους «δήμους», με την έννοια που τους έδωσα παραπάνω. Εδώ, όμως, θα ήταν χρήσιμο να διακρίνουμε μεταξύ των τριών βασικών σταδίων στη πραγματοποίηση επενδύσεων. Πρώτον, του προγραμματισμού/έρευνας. Δεύτερον, της χρηματοδότησης. Τρίτον, της υλοποίησης.

Η σημερινή σοσιαλ/νεοφιλελεύθερη στρατηγική αναθέτει και τα τρία στάδια στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Έτσι, ο αναπτυξιακός ρόλος του Κράτους περιορίζεται στη δημιουργία κινήτρων για τις επενδύσεις, τις οποίες καλείται να αναλάβει το ιδιωτικό κεφάλαιο. Όπως προσπάθησα όμως να δείξω στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν υπάρχει επιτυχημένο ιστορικό παράδειγμα στον αιώνα μας που στήριξε την αναπτυξιακή διαδικασία σε παρόμοια στρατηγική. Από την άλλη μεριά, η αναπτυξιακή στρατηγική του τ. «υπαρκτού σοσιαλισμού» ανέθετε όλα τα στάδια αυτά στην κρατική γραφειοκρατία στο πλαίσιο του κεντρικού Πλάνου, ενώ η παλαιά σοσιαλδημοκρατική στρατηγική στηριζόταν στο «ενδεικτικό Πλάνο» και στις εθνικοποιήσεις. Και είναι πια γνωστή η οικονομική αποτυχία του τ. «υπαρκτού σοσιαλισμού», αλλά και τα προβλήματα που δημιουργεί η σοσιαλδημοκρατική πολιτική (πληθωρισμός, δημοσιονομική κρίση του Κράτους κ.λπ.). Είναι, λοιπόν, φανερό ότι μόνο ένας συνδυασμός προγραμματισμού των επενδύσεων και υλοποίησής τους από (τον «Δήμο»), με βάση ένα συντονισμένο μέσο/μακροπρόθεσμο πρόγραμμα τοπικής ανάπτυξης, θα μπορούσε σήμερα να οδηγήσει στην απαιτούμενη ριζική μεταβολή της οικονομικής δομής. Ο τελικός στόχος του προγράμματος αυτού πρέπει να είναι η συντονισμένη υλοποίηση ενός «πακέτου» τοπικών επενδύσεων σε σύγχρονες παραγωγικές μονάδες που θα κάλυ-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

πταν μεγάλο μέρος των αναγκών μας για τις οποίες σήμερα στηριζόμαστε στις εισαγωγές.

Έτσι, οσον αφορά, πρώτα, στο στάδιο προγραμματισμού και έρευνας, είναι φανερό ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν μπορεί να αναλάβει το έργο αυτό, το οποίο απαιτεί συνολική γνώση των οικονομικών δεδομένων και των αναγκών. Ο αποσπασματικός άλλωστε χαρακτήρας των ιδιωτικών επενδύσεων είναι η βασική αιτία του άνισου χαρακτήρα της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Την έρευνα, επομένως, για τις συγκεκριμένες μονάδες, στις οποίες θα έπρεπε να στραφούν οι τοπικές επενδύσεις, καθώς και για τη γεωγραφική κατανομή τους (δηλ. τις δυνατότητες κάθε τοπικής οικονομίας να αναλάβει την υλοποίησή τους) θα μπορούσαν να αναλάβουν τα σήμερα φυτοζωούντα ερευνητικά κέντρα (ΚΕΠΕ, ΕΚΚΕ κ.λπ.) σε συνεργασία με τα προτεινόμενα τοπικά ερευνητικά κέντρα του δικτύου των τοπικών τραπεζών. Τα κριτήρια όμως που θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουν στην έρευνα αυτή δεν θα ήταν τα στενά τεχνικοοικονομικά κριτήρια της «αποτελεσματικότητας», αλλά κριτήρια που θα στόχευαν στη μεγιστοποίηση της τοπικής απασχόλησης, της τοπικής (και κατ' επέκταση της εθνικής) οικονομικής αυτοδυναμίας και της παραγωγικότητας, καθώς και στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Όσον αφορά στο χρηματοδοτικό στάδιο, ένα επενδυτικό πρόγραμμα που θα είχε στόχο την οικονομική αυτοδυναμία θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από την εγχώρια αποταμίευση, τόσο την εκούσια, όσο και την αναγκαστική, (που θα μπορούσε να δημιουργήσει η παραπάνω ριζική αναδιάρθρωση του φορολογικού συστήματος σε βάρος των φοροδιαφευγόντων προνομιούχων στρωμάτων),την επιβολή ενός εκτάκτου φόρου περιουσίας στα ανώτερα (και, ως γνωστόν, φοροδιαφεύγοντα) εισοδηματικά στρώματα, καθώς και από τον εσωτερικό δανεισμό (δηλαδή την πώληση κρατικών ομολόγων σε ντόπιους μόνο αποταμιευτές, ώστε να μη δημιουργήσουμε νέο εξωτερικό χρέος και εξάρτηση μόλις αποπληρώσουμε το παλαιό). Ένας παρόμοιος δανεισμός, ο οποίος γίνεται για παραγωγικούς σκοπούς, μακροπρόθεσμα, είναι ευεργετικός.

Ειδικά σε σχέση με την κινητοποίηση της εγχώριας αποταμίευσης, ο βασικά τοπικός χαρακτήρας των επενδύσεων του προγράμματος υπαγορεύει και την ανάγκη χρηματοδότησής τους από την τοπική, εκούσια και αναγκαστική, αποταμίευση. Ο στόχος αυτός θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της δημιουργίας ενός δικτύου τοπικών επενδυτικών τραπεζών που θα μπορούσε να αναλάβει, αφενός την απορρόφηση των τοπικών αποταμι-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

εύσεων και, αφετέρου τη «διοχέτευσή» τους στη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων της τοπικής οικονομίας. Ακόμα, οι τράπεζες αυτές θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τοπικά κεφάλαια που θα συνέλεγε η τοπική αυτοδιοίκηση από την τοπική κοινότητα, μέσω της επιβολής προοδευτικών φόρων στην ακίνητη περιουσία και στη χρήση ενέργειας. Η δομή των φόρων αυτών θα εγγυάτο όχι μόνο την κοινωνική δικαιοσύνη στη κατανομή των βαρών για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης, αλλά και θα εξασφάλιζε την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση, εφόσον θα συνελάμβανε, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από σήμερα, τα φοροδιαφεύγοντα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα. Και αυτό, διότι είναι, βέβαια, πολύ πιο εύκολη η αντικειμενική εκτίμηση της αξίας της ακίνητης περιουσίας, ή της χρήσης ενέργειας, από την εκτίμηση του εισοδήματος.

Εκτός, όμως, από τα συνηθισμένα καθήκοντα δανειοδότησης (με άτοκα/χαμηλότοκα δάνεια) των επενδύσεων στους προτεινόμενους από τα ερευνητικά προγράμματα κλάδους, οι τοπικές τράπεζες θα έπρεπε να παρέχουν σειρά άλλων ειδικών υπηρεσιών, οι οποίες θα επέτρεπαν την ίδρυση σύγχρονων μονάδων από οποιαδήποτε ενδιαφερόμενη κοινωνική ομάδα που δεν θα διέθετε τις απαιτούμενες ειδικές γνώσεις (π.χ. εργάτες χρεοκοπημένων εταιριών, άνεργοι κ.λπ.). Η αποκέντρωση άλλωστε πληροφοριών είναι σήμερα ευρέως διαδεδομένη. Με αυτή την έννοια οι τοπικές τράπεζες, οι οποίες σε αυτό το στάδιο θα ήταν παραρτήματα των εθνικοποιημένων τραπεζών, θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν τη βάση για τις μελλοντικές Δημοτικές Τράπεζες[16] που θα ελέγχουν οι τοπικές συνελεύσεις.

Τέλος, όσον αφορά στο στάδιο υλοποίησης, οι επενδύσεις αυτές θα έπρεπε να πραγματοποιηθούν με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η πραγματική συμμετοχή των εργαζομένων, πέρα τόσο από τον ψευτο-«λαϊκό» καπιταλισμό των σοσιαλ/νεοφιλελευθέρων, όσο και τα ψευτο-«σοβιέτ» του τ. «υπαρκτού σοσιαλισμού», ή τα διοικητικά συμβούλια με εργατική «συμμετοχή» των σοσιαλδημοκρατών. Και αυτό, διότι μόνο η πραγματική συμμετοχή μπορεί να αποτελέσει το κίνητρο ώστε η «δουλειά» να γίνει δημιουργία. Τόσο όμως ο καπιταλισμός όσο και ο σοσιαλισμός απέτυχαν ιστορικά να δημιουργήσουν μορφές οργάνωσης της παραγωγής που εξασφαλίζουν την πραγματική συμμετοχή, εφόσον και τα δύο συστήματα έχουν τις βάσεις τους στο χωρισμό της κοινωνίας σε ελίτ που δι-

16. Βλ. Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά, ό.π. κεφ. 6-7.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ευθύνουν την παραγωγή (κεφαλαιοκράτες, μάνατζερ, γραφειοκράτες) και σε αυτούς που εκτελούν τις εντολές τους. Γι' αυτό, και για να επιτύχουν τη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας, στηρίζονταν είτε σε «κίνητρα» (ιδεολογικά, υλικά), είτε/και στη βία, είτε πολιτική (Κρατική βία), είτε οικονομική (ανεργία).

Το Κράτος, επομένως, θα έπρεπε να αναλάβει άμεσα μόνο τις επενδύσεις στην υποδομή (τηλεπικοινωνίες, έρευνα, παραγωγή ανανεώσιμης ενέργειας κ.λπ.) χρησιμοποιώντας, όσο είναι αυτό δυνατό, τοπικούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, ενώ ο ρόλος του θα έπρεπε να ήταν έμμεσος όσον αφορά στις επενδύσεις σε σύγχρονους παραγωγικούς κλάδους. Στους κλάδους αυτούς, το Κράτος θα έπρεπε να αναλάβει μόνο τον συντονισμό της χρηματοδότησης των επί μέρους επενδύσεων. Η ίδια η παραγωγή των νέων προϊόντων θα μπορούσε να ανατεθεί σε *δημοτικές επιχειρήσεις*, συνεταιρισμούς παραγωγών, κοοπερατίβες κ.λπ. Η δημιουργία νέων τρόπων οργάνωσης της παραγωγής στο πλαίσιο συλλογικών (όχι κρατικών) μορφών ιδιοκτησίας, θα μπορούσε όχι μόνο να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις οικονομικής δημοκρατίας, που θα αποτελούσε απαραίτητο συμπλήρωμα μιας άμεσης πολιτικής δημοκρατίας, αλλά και να οδηγήσει σε πραγματική κοινωνική συναίνεση - όρο απαραίτητο για την επιβίωση της χώρας μας ως αυτοδύναμη οικονομία. Συνοπτικά, οι παραγωγικές μονάδες θα μπορούσαν να ανήκουν στον *Δήμο* και να διευθύνονται από τους πολίτες του σε συνεργασία με τους ίδιους τους εργαζομένους στις μονάδες, ενώ η τεχνική διαχείρισή τους (μάρκετινγκ, σχεδιασμός κ.λπ.) θα μπορούσε να ανατεθεί σε εξειδικευμένο προσωπικό. Έτσι μόνο θα μπορούσε να δημιουργηθεί η αντίληψη του γενικού κοινωνικού συμφέροντος, σε αντικατάσταση του (αναπόφευκτα) επικρατούντος, στο σημερινό σύστημα, μερικού συμφέροντος των καπιταλιστών, μάνατζερ κ.λπ. όπου, βέβαια, οι σημερινές εκκλήσεις για «εθνική συμφιλίωση» και «εθνική ομοψυχία», καθώς και οι ανάλογες κατάρες κατά των «συντεχνιών», ηχούν τελείως κούφιες και υποκριτικές. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν προέρχονται από τους «βολεμένους» του συστήματος...

Συμπερασματικά, η οικοδόμηση μιας αυτοδύναμης οικονομίας, όπως αυτή που περιέγραψα στο κεφάλαιο αυτό, αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση όχι μόνο για τη διέξοδο από τη σημερινή πολυδιάστατη κρίση, αλλά και για τη μετάβαση σε μια Περιεκτική Δημοκρατία, που είναι το θέμα του επόμενου κεφαλαίου.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΜΙΑ ΠΔ

Η οικονομική αυτοδυναμία ως βάση για ένα νέο διεθνισμό

Όπως ανέφερα στο κεφ. 11, σήμερα, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε μεταξύ τριών ειδών διεθνισμού. Πρώτον, τον παραδοσιακό διεθνισμό της Αριστεράς που πήγαζε από την παράδοση της αυτονομίας και προσέβλεπε σε μια διεθνή κοινότητα ανθρώπων, (η οποία θα αποτελείτο από κοινωνίες που θα θεμελιώνονταν στην ισοκατανομή της οικονομικής κυρίως εξουσίας) τους οποίους θα ένωνε η humanitas. Δεύτερον, ένα νέο διαστρεβλωμένο διεθνισμό που αναδύθηκε στη Νέα Τάξη, ο οποίος θεμελιώνεται στη παράδοση της ετερονομίας και την ιδεολογία των ατομικών δικαιωμάτων (που προϋποθέτει τον διαχωρισμό της κοινωνίας από την οικονομία και την πολιτεία). Τρίτον, έναν «ενδιάμεσο» διεθνισμό που πρεσβεύει σήμερα η «Ευρωπαϊκή Αριστερά», και γενικότερα η ρεφορμιστική Αριστερά, που επίσης αποδέχεται τον διαχωρισμό της κοινωνίας από την οικονομία και την πολιτεία, καθώς και τη σημερινή παγκοσμιοποίηση, αλλά προσπαθεί να εισαγάγει στοιχεία της παράδοσης της αυτονομίας σε αυτή τη διεθνοποίηση, και μιλά για μια «εναλλακτική» Ευρωπαϊκή Ένωση, «της Δημοκρατίας, της Ελευθερίας, της Κοινωνικής Προστασίας και της υπεράσπισης της Ειρήνης»[1].

Ο νέος διεθνισμός που προτείνουμε εδώ, υιοθετεί μεν τις βασικές αρχές του παραδοσιακού διεθνισμού της Αριστεράς, αλλά και τον υπερ-

1. Βλ. Μνημόνιο Λαφοντέν-Γκύζη για το κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς (29/11/2006) http://www.ananeotiki.gr/readText.asp?textID=1706

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

βαίνει, διότι θεμελιώνεται σε αυτοδύναμες οικονομίες, στο πλαίσιο μιας διεθνοποιημένης οικονομίας που δεν καθορίζεται ούτε από την καπιταλιστική οικονομία της αγοράς, ούτε από το κεντρικό Πλάνο. Έτσι, σύμφωνα με τις θέσεις που υποστηρίζει το βιβλίο αυτό:

- η αυτοδύναμη οικονομία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την οικοδόμηση ενός άλλου τύπου οικονομίας και κοινωνίας, πέρα από τις σημερινές εξωστρεφείς καπιταλιστικές οικονομίες που αποτελούν οργανικά τμήματα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και δεν έχουν επιλογή στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο παρά να εφαρμόζουν τις πολιτικές που επιβάλλουν οι αρχές της ανταγωνιστικότητας και οι ελίτ που διαχειρίζονται τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση,
- η αυτοδυναμία δεν σημαίνει «εθνική απομόνωση» με κλειστά σύνορα κ.λπ., (όπως θέλουν να δυσφημούν τη θέση αυτή κυρίως οι οπαδοί του ενδιάμεσου διεθνισμού που υποστηρίζει η ρεφορμιστική Αριστερά), ούτε, βέβαια, επιστροφή σε κάποιο είδος εθνικισμού ή «πατριωτισμού», και, τέλος,
- η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση δεν είναι απλά αποτέλεσμα μιας «κακιάς» ιδεολογίας, η οποία επικράτησε χάρη σε κάποια συνωμοσία των οικονομικών ελίτ, με τη συνέργεια των «προδοτών» της σοσιαλδημοκρατίας κ.λπ., αλλά είναι συστημικό φαινόμενο, πράγμα που σημαίνει ότι μόνο με την ανάπτυξη αντισυστημικής Κοινωνικής Πάλης μπορεί να ανατραπεί.

Εάν δεχθούμε τις θέσεις αυτές, τότε, το κρίσιμο ερώτημα που ανακύπτει είναι πώς θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια εναλλακτική διεθνοποίηση. Με άλλα λόγια, μια διεθνοποίηση που, τοποθετημένη εκτός του παρόντος θεσμικού πλαισίου, το οποίο προξένησε τη σημερινή οικονομική κρίση, θα αποτελούσε επίσης μια μόνιμη διέξοδο από τη σημερινή πολυδιάστατη κρίση.

Αρχικά, θα έπρεπε να θέσουμε τις αρχές που θα μπορούσαν να διέπουν το νέο αυτό διεθνισμό. Για τους υποστηρικτές του ενδιάμεσου διεθνισμού που ανέφερα παραπάνω, ο διεθνισμός σήμερα σημαίνει βασικά τη δραστική μείωση των ανισοτήτων, και επιπρόσθετα κάποιους γενικόλογους και ασαφείς στόχους για την υπεράσπιση της Δημοκρατίας, της Ελευθερίας και της Ειρήνης - τους οποίους όμως κάθε επαγγελματίας πολιτικός της ΕΕ σεβόμενος εαυτόν, ανεξάρτητα σε ποιο κόμμα ανήκει,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

επίσης παραγκωλίζει. Αντίθετα, ο νέος διεθνισμός που υποστηρίζουμε εδώ θεμελιώνεται στον αυτοκαθορισμό σε τοπικό, περιφερειακό και ευρωπαϊκό επίπεδο, και συνεπάγεται μια ριζική μεταβολή του τρόπου ζωής και των σχέσεών μας με τη Φύση. Έτσι, ενώ ο ενδιάμεσος διεθνισμός μιλά για παραπέρα ανάπτυξη που θα ικανοποιεί τις καταναλωτικές ανάγκες του πληθυσμού (ή, το πολύ, μιλά για «βιώσιμη ανάπτυξη» που τελικά στηρίζεται στον «πράσινο καπιταλισμό») και επικεντρώνει τη προσοχή του στο θέμα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και της οικονομικής ανισότητας, με στόχο την κοινωνική χειραφέτηση, ο νέος διεθνισμός που υποστηρίζουμε αποβλέπει σε μια συνολική απελευθερωτική εναλλακτική λύση και επικεντρώνει τη προσοχή του στο θέμα των εξουσιαστικών σχέσεων και δομών, με στόχο τη γενικότερη σχέση κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο, αλλά και πάνω στη Φύση, και όχι απλά στην οικονομική εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Έτσι, ο μακροπρόθεσμος στόχος του νέου αυτού διεθνισμού είναι η συλλογική και ατομική αυτονομία, στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Και η αυτονομία αυτή μπορεί να επιτευχθεί μόνο στα πλαίσια μιας αυτοκαθοριζόμενης αποκεντρωτικής κοινωνίας, όπου οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές λειτουργίες ελέγχονται μέσω αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών και συλλογικών μορφών ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής από τους ίδιους τους πολίτες.

Για μια νέα Ευρώπη των λαών και των περιφερειών

Με άλλα λόγια, ο νέος αυτός διεθνισμός στοχεύει σε μια ευρύτερη κοινωνική μεταβολή που προϋποθέτει ενα νέο «όραμα», μια νέα αντίληψη της ζωής, πέρα τόσο από τον σοσιαλ/νεοφιλελεύθερο εκσυγχρονισμό της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης, αλλά και πέρα από τον παραδοσιακό σοσιαλιστικό εκσυγχρονισμό, όπως αυτόν που πρεσβεύει ο ενδιάμεσος διεθνισμός. Το όραμα της «Ευρώπης των λαών και των περιφερειών», σύμφωνα με τον νέο αυτό διεθνισμό, προϋποθέτει μια Ευρώπη αυτοδύναμων (όχι αυτάρκων) περιφερειών, και έχει στόχο να δώσει τη δυνατότητα στους Ευρωπαίους πολίτες όχι μόνο να ικανοποιούν, αλλά και να ορίζουν οι ίδιοι τις ανάγκες τους, ασκώντας αποφασιστικό έλεγχο πάνω στην οικονομική ζωή τους. Τα βασικά στοιχεία του νέου αυτού οράματος είναι τρία:

√ ο αυτοκαθορισμός,

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

√ η κοινωνική δικαιοσύνη (με την ευρεία ελευθεριακή έννοια και όχι την σοσιαλδημοκρατική) και
√ η ποιοτική ανάπτυξη.

Όσον αφορά, πρώτα, στον αυτοκαθορισμό, ο στόχος είναι η διαμόρφωση πολιτικών και οικονομικών δομών που θα κάνουν δυνατή τη γενικευμένη μείωση της εξάρτησης περιφερειών η ατόμων. Έτσι, στο πολιτικό επίπεδο, προτείνονται δομές που θα επιτρέπουν τη λήψη των αποφάσεων στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο. Αυτό σημαίνει ότι, στην Ευρώπη των λαών και των περιφερειών, οι αποφάσεις, όπου είναι αυτό δυνατό, θα παίρνονται άμεσα από τους πολίτες και όχι από τους επαγγελματίες πολιτικούς που υποτίθεται ότι τους «εκπροσωπούν», και, όπου αυτό δεν είναι δυνατό, από εντολοδόχους των συνελεύσεων. Οι εξελίξεις στη πληροφορική κάνουν σήμερα δυνατή μια πραγματικά δημοκρατική διαδικασία, εφόσον επιτρέπουν τη λήψη των περισσότερων οικονομικών και πολιτικών αποφάσεων στο τοπικό επίπεδο. Και αυτό, σε αντίθεση τόσο με την Ευρωαριστερά, που οραματίζεται τη συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας σε ένα «δημοκρατικά» οργανωμένο υπερκοινοβούλιο, αλλά και σε αντίθεση με τους Γερμανούς χριστιανοδημοκράτες που μιλούσαν για «συνέλευση των περιφερειών εννοώντας την απλή συμπλήρωση των Ευρωπαίων επαγγελματιών πολιτικών με αντίστοιχους περιφερειακούς. Στο οικονομικό επίπεδο, ο αυτοκαθορισμός προϋποθέτει τη μεγίστη δυνατή αποκέντρωση οικονομικής δύναμης. Ο βασικός στόχος σχετικά είναι η διατήρηση στο τοπικό επίπεδο της ιδιοκτησίας και του ελέγχου των πλουτοπαραγωγικών πηγών, ώστε να γίνεται δυνατή η τοπική αυτοδυναμία.

Όσον αφορά στο δεύτερο στοιχείο του εναλλακτικού οράματος για την Ευρώπη των λαών και των περιφερειών, δηλαδή τη κοινωνική δικαιοσύνη, ο στόχος εδώ είναι, ξεκινώντας από την αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων μεταξύ ατόμων και περιφερειών, να εξασφαλισθούν οι συνθήκες που θα επιτρέπουν την ισομερή ικανοποίηση των αναγκών. Η ισοκατανομή του εισοδήματος νοείται, πάλι, τόσο στο ατομικό όσο και στο περιφερειακό επίπεδο. Η ριζική αναμόρφωση του εμπορίου μεταξύ των αυτοδύναμων περιοχών της Ευρώπης παίζει σχετικά κρίσιμο ρόλο. Έτσι, στη θέση της σημερινής αρχής του ελεύθερου εμπορίου, (που ουσιαστικά επιβάλλει το δίκαιο του ισχυροτέρου), ή στη θέση του «δίκαιου εμπορίου» (που απλά βοηθά κάποιους μεμονωμένους παραγωγούς να αντιμετωπίσουν τον καθορισμό των τιμών από τις πολυεθνικές - οι οποίες, στη συνέχεια, μετατοπίζουν το βάρος της κερδοσκοπίας τους στο επίπεδο

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

διανομής μέσωτων σουπερμάρκετ κ.λπ.[2]), προτείνεται η αρχή του «εμπορίου για αμοιβαία αυτοδυναμία». Και αυτό, διότι ακόμα και αν δεχθούμε ότι το ελεύθερο εμπόριο εξασφαλίζει αποτελεσματικότητα και ανάπτυξη (πράγμα πολύ αμφισβητήσιμο), σίγουρα δεν εγγυάται μια δίκαιη κατανομή του παγκόσμιου εισοδήματος, εφόσον η κατανομή των ωφελημάτων από το εμπόριο εξαρτάται από τη σχετική δύναμη των συναλλασσομένων. Και είναι, βέβαια, γνωστό ότι το χαμηλό εισόδημα αποτελεί βασικό περιορισμό της ελευθερίας.

Το εμπόριο θα μπορούσε να συνεπάγεται την αμοιβαία αυτοδυναμία μόνο εάν οδηγούσε στην αύξηση της παραγωγικής ικανότητας μιας χώρας ή στη μείωση της μη αναγκαίας κατανάλωσης, πράγμα που ούτε το δίκαιο εμπόριο, ούτε, πολύ περισσότερο το ελεύθερο εμπόριο, μπορούν να επιτύχουν. Στην «Ευρώπη των λαών και των περιφερειών», που θα συνίστατο, όμως, από αυτοδύναμες οικονομίες, θα ήταν δυνατή η δημιουργία περιφερειακών εμπορικών μπλοκ που θα απαρτίζονταν από περιοχές με παρόμοιο επίπεδο ανάπτυξης. Οι περιοχές αυτές θα μπορούσαν να εξειδικευθούν και να αποκομίσουν οικονομίες κλίμακας σε ένα πλαίσιο αμοιβαίας στήριξης, αντί για το σημερινό πλαίσιο κυριαρχίας/εξάρτησης που δημιουργείται όταν χώρες με άνισο επίπεδο ανάπτυξης έρχονται σε εμπορικές ανταλλαγές μεταξύ τους. Τέτοια περιφερειακά μπλοκ θα ήταν σε θέση να αναλάβουν και την ανάπτυξη τεχνολογίας προσαρμοσμένης στο επίπεδο ανάπτυξης των περιοχών αυτών. Στην περιοχή μας, για παράδειγμα, η δημιουργία ενός παρόμοιου μπλοκ στα Βαλκάνια θα μπορούσε να δώσει την ευκαιρία επανασύνδεσης της χώρας μας με αυτό το χώρο. Ανάλογο μπλοκ αυτοδύναμων περιοχών θα μπορούσε να δημιουργηθεί στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο με περιοχές της σημερινής περιφέρειας και ημιπεριφέρειας στην ΕΕ (Πορτογαλία, Ισπανία, Νότια Ιταλία κ.λπ.).

Τέλος, όσον αφορά στην ποιοτική ανάπτυξη, ο στόχος της οικονομικής δραστηριότητας σε μια αυτοδύναμη οικονομία θα πρέπει να είναι η ικανοποίηση αναγκών αντί για την κατανάλωση εμπορευμάτων. Αυτό προϋποθέτει ότι η ανάπτυξη προσδίδει οικονομική αξία σε χρήσιμες και ηθικά ικανοποιητικές δραστηριότητες. Ακόμα, η ποιοτική ανάπτυξη

2. Βλ. π.χ. David Prosser, "Fairtrade is booming - but is it still a fair deal?", *Independent*, 24/2/2007.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

στοχεύει στη συντήρηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών και του περιβάλλοντος, μέσω της λειτουργικής εναρμόνισης με το φυσικό υπόβαθρο. Αυτό σημαίνει ότι η μετάβαση στη νέα κοινωνία προϋποθέτει τη διαμόρφωση ενός νέου πολιτισμικού και θεσμικού μοντέλου για το ποιες είναι οι σχέσεις μας με τη φύση, οι οποίες στην οικονομία της αγοράς / ανάπτυξης διαμορφώθηκαν με βάση μια εργαλειακή αντίληψη της Φύσης, στο πλαίσιο της οποίας οι καπιταλιστές-παραγωγοί βλέπουν τη φύση σαν εργαλείο για την «ανάπτυξη» και οι καταναλωτές-πολίτες σαν καταναλώσιμο εμπόρευμα. Σε τελική ανάλυση, το νέο θεσμικό και πολιτισμικό μοντέλο ενσωματώνει την αρχή ότι οι ίδιοι οι πολίτες είναι ικανοί να ανακαλύψουν το νόημα της ζωής τους, πέρα από τις ανορθολογικές ανοησίες των θρησκειών, αλλά και πέρα από τον καταναλωτισμό και τον οικονομικό ανταγωνισμό, ατομικό και εθνικό. Η μετάβαση, όμως, στο νέο πολιτισμικό μοντέλο δεν μπορεί να γίνει «από πάνω» μέσω της κατάληψης της κρατικής εξουσίας, όπως υπέθετε το σοσιαλιστικό κίνημα, αλλά μέσα από τη καθιέρωση, πέρα από την οικονομική αυτοδυναμία, νέων θεσμών πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και οικολογικής δημοκρατίας που εξασφαλίζουν την πολιτική και οικονομική αυτονομία των ατόμων, αλλά και των περιοχών μέσα σε μια νέα Ευρώπη, αυτό που ονομάζουμε Περιεκτική Δημοκρατία. Η καθιέρωση της οικονομικής αυτοδυναμίας, που εξετάσαμε παραπάνω, αποτελεί επομένως μόνο την αναγκαία συνθήκη για την μετάβαση σε αυτή τη νέα Ευρώπη των λαών και των περιφερειών, την οποία προφανώς αποκλείουν εκ προοιμίου οι θεσμοί της ΕΕ και ΟΝΕ.

Η Περιεκτική Δημοκρατία ως η βάση μιας νέας παγκόσμιας δημοκρατικής τάξης

Το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας, που θα εξετάσουμε σύντομα στη συνέχεια, αμφισβητώντας τη σημερινή δομή και τις σχέσεις παραγωγής και κατανάλωσης, καθώς και την «ουδετερότητα» της τεχνολογίας και, επομένως, την «αντικειμενικότητα» της τεχνοκρατίας, ανταποκρίνεται στα συμφέροντα της μεγάλης πλειοψηφίας της κοινωνίας, όλων δηλαδή των μη προνομιούχων που καταλαμβάνουν τη βάση της ιεραρχικής πυραμίδας στη κοινωνία. Κατά την άποψή μου, το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας παρέχει μια ρεαλιστική διέξοδο από την σημερινή πολυδιάστατη κρίση, και ακόμα έναν τρόπο δημιουργίας

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

μιας νέας παγκοσμιοποίησης, ή μιας Νέας Παγκόσμιας Τάξης, που θα βασίζεται σε πραγματικά δημοκρατικές δομές, δηλαδή την βάση για τον νέο διεθνισμό που ανέφερα παραπάνω. Σημείο εκκίνησης στην προσέγγιση της Περιεκτικής Δημοκρατίας είναι ότι ο κόσμος, στην αρχή της νέας χιλιετίας, αντιμετωπίζει μια πολυδιάστατη κρίση (οικονομική, οικολογική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική) η οποία προκαλείται από τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια των διαφόρων ελίτ, ως αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης, κατά τους τελευταίους δύο αιώνες, του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» και των συνακόλουθων ιεραρχικών δομών. Αν δεχτούμε αυτόν τον συλλογισμό, τότε μια Περιεκτική Δημοκρατία[3], που συνεπάγεται την ισοκατανομή δύναμης σε όλα τα επίπεδα και όχι μόνο στο οικονομικό, δεν είναι απλώς μια ουτοπία (με την αρνητική έννοια του όρου) αλλά ίσως η μοναδική διέξοδος από την σημερινή κρίση. Ιδιαίτερα όταν το ίδιο το πρόταγμα δεν είναι κάποιο εγκεφαλικό προϊόν, αλλά εκφράζει την ιστορική τάση της αυτονομίας/δημοκρατίας στις σημερινές συνθήκες.

Μια Νέα Παγκόσμια Τάξη που θα βασίζεται σε μια Περιεκτική Δημοκρατία είναι μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης που επανενσωματώνει στην κοινωνία την οικονομία, την πολιτεία και την Φύση, μέσα σ' ένα θεσμικό πλαίσιο που εξασφαλίζει τις αναγκαίες συνθήκες για την ισοκατανομή όλων των ειδών εξουσίας. Αυτό συνεπάγεται τη δημιουργία θεσμών:

- *Πολιτικής δημοκρατίας* (άμεσης δημοκρατίας) που βασίζονται σε διαδικασίες, οι οποίες εξασφαλίζουν ότι όλες οι πολιτικές αποφάσεις (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με τη διαμόρφωση και την εκτέλεση των νόμων) παίρνονται συλλογικά από το σώμα των πολιτών (τον *δήμο*) και χωρίς αντιπροσώπευση, καθώς και σε *δομές*, οι οποίες θεσμοποιούν την ισοκατανομή της πολιτικής δύναμης.
- *Οικονομικής δημοκρατίας*, όπου οι δήμοι ελέγχουν την οικονομική διαδικασία, μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο δημοτικής ιδιοκτησίας και δημοτικού ελέγχου των μέσων παραγωγής και διανομής, πέρα από τα πλαίσια της οικονομίας της αγοράς και του κρατικού σχεδιασμού.

3. Για λεπτομερή περιγραφή της Περιεκτικής Δημοκρατίας βλέπε Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, (Ελεύθερος Τύπος, 2008 κεφ. 5-6).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

- *Δημοκρατίας στο κοινωνικό πεδίο*, όπου όλοι οι θεσμοί του δημόσιου χώρου στους οποίους μπορούν να ληφθούν συλλογικές αποφάσεις (π.χ. χώροι εργασίας, τόποι εκπαίδευσης, πολιτιστικοί θεσμοί κ.λπ.) αυτοκυβερνώνται, κάτω από τον γενικό έλεγχο των *δήμων*, ενώ οι προσωπικές σχέσεις βασίζονται σε ένα σύστημα αξιών που είναι γενικά συμβατό με τους δημοκρατικούς θεσμούς της κοινωνίας, δηλαδή ένα σύστημα το οποίο βασίζεται στις αρχές της ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας και της αλληλεγγύης, που θα αποκλείει κάθε μορφή κυριαρχίας στη βάση διαφορών φύλου, φυλής, εθνότητας, πολιτισμού κ.ο.κ.
- *Οικολογικής δημοκρατίας*, όπου το θεσμικό πλαίσιο της Περιεκτικής Δημοκρατίας, και το σύστημα αξιών που είναι συμβατό με αυτό, εξασφαλίζουν τις αναγκαίες συνθήκες για την επανενσωμάτωση της κοινωνίας στη φύση.

Η δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας τάξης που θα βασίζεται στις αρχές μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας συνεπάγεται τη δημιουργία συνομοσπονδιών από Περιεκτικές Δημοκρατίες που θα έχουν δημιουργηθεί στο επίπεδο εθνών, περιφερειών, ηπείρων, και, τελικά, στον κόσμο ως σύνολο. Αυτό θα οδηγήσει σε μια παγκοσμιοποίηση που δε θα βασίζεται στην άνιση κατανομή της εξουσίας και στην κυριαρχία ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο και στη Φύση, όπως συμβαίνει στη σημερινή παγκοσμιοποίηση, αλλά στην ισοκατανομή όλων των μορφών εξουσίας ανάμεσα σε αυτόνομα ανθρώπινα όντα και στην εξάλειψη όλων των μορφών κυριαρχίας. Θα θεμελιώνεται, ακόμη, σε ένα αυτοσυντηρούμενο οικονομικό σύστημα που θα καλύπτει τις *βασικές ανάγκες* του πληθυσμού του πλανήτη, μέσω ενός μηχανισμού κατανομής των σπάνιων πόρων ανάμεσα στις συνομοσπονδίες, στα πλαίσια ενός πλανητικού συνομοσπονδιακού πλάνου κατανομής των πόρων. Τέλος, η κάλυψη των *μη βασικών αναγκών* θα καθορίζεται στο τοπικό επίπεδο, με τρόπο που θα εξασφαλίζει την ελευθερία επιλογής, ενώ οι ανταλλαγές των πλεονασμάτων μεταξύ των συνομοσπονδιών θα ρυθμίζονται μέσω πολυμερών συμφωνιών.

Η Περιεκτική Δημοκρατία αποτελεί, επομένως, την ανώτερη μορφή δημοκρατίας, εφόσον εξασφαλίζει τις θεσμικές προϋποθέσεις για την πολιτική (ή άμεση) δημοκρατία, την οικονομική δημοκρατία, την κοινωνική δημοκρατία, και την οικολογική δημοκρατία. Στο φιλοσοφικό και το υποκειμενικό επίπεδο, η Περιεκτική Δημοκρατία μπορεί να θεμελιώνεται μόνο στη συνειδητή επιλογή των πολιτών για αυτονομία, και

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

όχι σε δόγματα, θρησκείες και ανορθολογικά συστήματα ή κλειστά θεωρητικά συστήματα, τα οποία εγγενώς δεν επιτρέπουν την αμφισβήτηση, το θεμέλιο της δημοκρατίας. Η Περιεκτική Δημοκρατία, δηλαδή, δεν είναι ούτε το αποτέλεσμα των δυνατοτήτων, τις οποίες δημιουργούν κάποιοι «νόμοι» / «τάσεις» ή «κατευθυντικότητες» κοινωνικής εξέλιξης, που δήθεν επιβάλλει η Ιστορία (ο ιστορικός / διαλεκτικός υλισμός των Μαρξιστών) ή η Φύση (ο διαλεκτικός νατουραλισμός των κομουναλιστών), αλλά ούτε απλώς άλλη μια εγκεφαλική ουτοπία, σαν αυτές που προάγονται μαζικά στον ελευθεριακό χώρο (π.χ. Πάρεκον). Η Περιεκτική Δημοκρατία είναι, επομένως, ασύμβατη όχι μόνο με κάθε είδος θρησκευτικού (ή μη) ανορθολογισμού, αλλά και κάθε τύπο αντικειμενικού ορθολογισμού (κλειστά συστήματα). Συνοπτικά, η Περιεκτική Δημοκρατία, αποτελεί τη σύνθεση, αλλά και την υπέρβαση των κινημάτων για τον σοσιαλισμό, τη δημοκρατία και την αυτονομία, καθώς και των αντισυστημικών τάσεων μέσα στα «νέα» κοινωνικά κινήματα (φεμινιστικό, Πράσινο, ταυτότητας κ.λπ.).

Όσον αφορά στο σημερινό «απελευθερωτικό υποκείμενο», οι «συστημικές αλλαγές» που σηματοδότησαν τη μετατόπιση από την κρατικιστική νεωτερικότητα στη νεοφιλελεύθερη νεωτερικότητα, και οι σχετικές αλλαγές στην ταξική δομή, καθώς και η παράλληλη ιδεολογική κρίση σήμαναν το τέλος των παραδοσιακών ταξικών διαχωρισμών, όχι όμως και των ίδιων των ταξικών διαχωρισμών όπως ισχυρίζονται οι σοσιαλφιλελεύθεροι[4] και πολλοί μεταμοντέρνοι αριστεροί. Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι στη ριζοσπαστική Αριστερά, παρά τις φανερές συστημικές αλλαγές, επιμένουν να αναπαράγουν τον μύθο της επαναστατικής εργατικής τάξης, επανα-ορίζοντάς την, συνήθως, με ταυτολογικούς όρους[5]. Ταυτόχρονα, συγγραφείς της ελευθεριακής Αριστεράς, όπως ο Bookchin[6] και ο Καστοριάδης[7] υιοθέτησαν θέσεις σύμφωνα με τις οποίες, για να ορί-

4. Βλ., π.χ., Anthony Giddens, *The Third Way* (Oxford: Polity Press, 1998).
5. Βλ., π.χ., Erik Olin Wright, *Classes* (London: Verso, 1985/1997), και D. Ames Curtis, "On the Bookchin/Biehl resignations and the creation of a new liberatory project", *Democracy & Nature*, Vol. 5, No. 1 (Μάρτιος 1999), σελ. 163-74.
6. M. Bookchin, *Post-scarcity anarchism* (London: Wildwood House, 1974), σελ. 19.
7. C. Castoriadis' introductory interview στο *The Castoriadis Reader*, επιμ. David Ames Curtis (Oxford: Blackwell, 1997) σελ. 26-27.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σουμε το απελευθερωτικό υποκείμενο, θα πρέπει να εγκαταλείψουμε κάθε «αντικειμενικό κριτήριο» και να υποθέσουμε, αντίθετα, ότι το σύνολο του πληθυσμού («ο λαός») είναι απλά είτε ανοιχτό, είτε κλειστό σε μια επαναστατική προοπτική. Τέλος, οι μεταμοντέρνοι αντικαθιστούν τον ταξικό διαχωρισμό με τις διαφορές ταυτότητας, και το «πολιτικό σύστημα» με τα επιμέρους στοιχεία του και διαχωρισμούς. Αυτό έχει μοιραία οδηγήσει σε μια κατάσταση, όπου δεν αναγνωρίζεται η συστημική ενότητα του καπιταλισμού, ή ακόμη και η ίδια η ύπαρξή του ως κοινωνικό σύστημα, με συνέπεια ότι «αντί για τις οικουμενικές φιλοδοξίες του σοσιαλισμού και τους ενοποιητικούς αγώνες κατά της ταξικής εκμετάλλευσης, τώρα έχουμε μια ποικιλία, ουσιαστικά αποσπασματικών, αγώνων μερικού χαρακτήρα που καταλήγουν στην υποταγή στον καπιταλισμό»[8].

Σύμφωνα με την προβληματική της Περιεκτικής Δημοκρατίας, εκείνο που χρειαζόμαστε σήμερα είναι ένα νέο «ταξικό παράδειγμα», το οποίο να αναγνωρίζει μεν τις διαφορετικές ταυτότητες των κοινωνικών ομάδων που συνιστούν τις διάφορες επιμέρους ολότητες (γυναίκες, εθνικές μειονότητες κ.λπ.), αλλά ταυτόχρονα να τονίζει την ύπαρξη της ολότητας του κοινωνικοοικονομικού συστήματος, το οποίο διασφαλίζει τη συγκέντρωση της δύναμης/εξουσίας στα χέρια των διαφόρων ελίτ και των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων μέσα στην κοινωνία ως σύνολο. Το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας επιχειρεί να συμβάλει στην προσπάθεια διατύπωσης παρόμοιου παραδείγματος που ανταποκρίνεται στη σημερινή πολλαπλότητα των κοινωνικών σχέσεων (φύλου, εθνικότητας, φυλής κ.ο.κ.), με πολυσύνθετες έννοιες περί της ισοκατανομής όλων των μορφών εξουσίας, οι οποίες αναγνωρίζουν τις διαφορετικές ανάγκες και εμπειρίες των ανθρώπων. Για την ΠΔ, το κύριο πρόβλημα ενός απελευθερωτικού κινήματος, σήμερα, είναι το πώς μπορούν οι κοινωνικές ομάδες, που, εν δυνάμει, αποτελούν τη βάση ενός νέου απελευθερωτικού υποκειμένου, να ενωθούν από μια κοινή κοσμοθεωρία, ένα κοινό «παράδειγμα», το οποίο θα βλέπει την υπέρτατη αιτία της σημερινής πολυδιάστατης κρίσης στις σημερινές δομές, οι οποίες διασφαλίζουν την συγκέντρωση της δύναμης/εξουσίας σε όλα τα επίπεδα, καθώς και τα

8. Ellen Meiksins Wood, *Democracy Against Capitalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), σελ. 262.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

συνακόλουθα συστήματα αξιών. Σύμφωνα με αυτή την προβληματική, με δεδομένη την πολυδιάστατη αντίληψη του προτάγματος για μια Περιεκτική Δημοκρατία, ένα νέο κίνημα με στόχο την Περιεκτική Δημοκρατία απευθύνεται σε όλα σχεδόν τα τμήματα της κοινωνίας, εκτός, βέβαια, από τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες, δηλαδή τις άρχουσες ελίτ και τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα.

Όμως, το πρόταγμα για μια Περιεκτική Δημοκρατία παρέχει όχι μόνο ένα ρεαλιστικό όραμα μιας εναλλακτικής κοινωνίας, που πραγματικά λείπει σήμερα μετά την κατάρρευση του κρατικιστικού σοσιαλισμού, αλλά επίσης μια μακροπρόθεσμη στρατηγική και ένα βραχυπρόθεσμο πρόγραμμα που θα μας οδηγήσουν σε αυτήν την κοινωνία[9]. Αυτό σημαίνει ότι οι σημερινές, δυνάμει αντισυστημικές, δραστηριότητες που αναπτύσσονται (μορφές αυτο-οργάνωσης, π.χ. σχήματα LETS για την άμεση ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών, τοπικά νομίσματα κ.λπ.), ή ακόμη και μορφές κοινωνικής οργάνωσης που στηρίζονται σε κάποιες από τις αρχές που περιέγραψα, (π.χ. Μαρινάλεντα κ.λπ.) δεν θα μπορέσουν ποτέ να γίνουν πραγματικά αντισυστημικές έξω από ένα συνεκτικό πολιτικό πρόταγμα που περιλαμβάνει ένα όραμα, μια στρατηγική και ένα βραχυπρόθεσμο πρόγραμμα που είναι συμβατά με αυτό.

Με βάση αυτήν τη προβληματική, η στρατηγική της Περιεκτικής Δημοκρατίας συνεπάγεται το κτίσιμο ενός μαζικού προγραμματικού πολιτικού κινήματος, με ένα αδιαπραγμάτευτα «καθολικό» πολιτικό πρόταγμα, το οποίο θα επιδιώκει την κοινωνική αλλαγή προς μια γνήσια δημοκρατική κατεύθυνση, ξεκινώντας εδώ και τώρα. Η στρατηγική αυτή θα περιλαμβάνει τη βαθμιαία ανάμειξη ενός ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων σε ένα νέο είδος πολιτικής, και την παράλληλη μετατόπιση των οικονομικών πόρων (εργασία, κεφάλαιο, γη) εκτός της οικονομίας της αγοράς. Ο στόχος μιας τέτοιας στρατηγικής θα πρέπει να είναι η δημιουργία αλλαγών στο θεσμικό πλαίσιο, καθώς και στα συστήματα αξιών, που, μετά από μια περίοδο έντασης μεταξύ των νέων θεσμών και του κράτους, θα αντικαταστήσουν, σε κάποιο σημείο, την οικονομία της αγοράς, την αντιπροσωπευτική «δημοκρατία» καθώς και το

9. Για μια λεπτομερή περιγραφή βλέπε Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία - 10 Χρόνια Μετά*, ό.π. κεφ. 7.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

κοινωνικό παράδειγμα που τις «νομιμοποιεί», με μια Περιεκτική Δημοκρατία και ένα νέο δημοκρατικό παράδειγμα, αντίστοιχα.

Η λογική πίσω από μια τέτοια στρατηγική είναι ότι, εφόσον η συστημική αλλαγή απαιτεί μια ρήξη με το παρελθόν, που επεκτείνεται τόσο στο θεσμικό όσο και στο πολιτιστικό επίπεδο, μια τέτοια ρήξη μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω της ανάπτυξης μιας νέας μορφής πολιτικής οργάνωσης και ενός νέου συνεκτικού πολιτικού προτάγματος για συστημική αλλαγή, που θα έχει σαφή στόχο τη δημιουργία μιας ξεκάθαρης αντισυστημικής συνειδητοποίησης σε μαζική κλίμακα. Προφανώς ο στόχος αυτός δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω πρωτοποριών (όπως στην περίπτωση του κρατικού σοσιαλισμού) ή αποσπασματικών τοπικών ενεργειών, είτε αυτές γίνονται με βάση κάποιες αρχές αυτο-οργάνωσης, είτε με βάση ένα οικονομικό μοντέλο που στηρίζεται σε κάποιες αξίες (π.χ. το Πάρεκον που δεν αποτελεί καν πολιτικό πρόταγμα– με τη δική του ιστορική ανάλυση, συνολικό σχεδιασμό μιας μελλοντικής κοινωνίας και στρατηγική για την επίτευξη αυτών των στόχων)[10]. Ωστόσο, η δημιουργία μιας νέας κουλτούρας, που πρέπει να γίνει ηγεμονική ***πριν*** τη θέσμιση μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας, είναι δυνατή μόνο μέσω της παράλληλης εγκαθίδρυσης νέων πολιτικών και οικονομικών θεσμών σε σημαντικό κοινωνικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, μόνο μέσα από τον αγώνα για να εγκαθιδρυθούν παρόμοιοι θεσμοί είναι δυνατό να κτιστεί ένα μαζικό πολιτικό κίνημα με ένα υψηλό επίπεδο συνειδητοποίησης.

Επομένως, ο στόχος μιας στρατηγικής προς την Περιεκτική Δημοκρατία είναι η δημιουργία, από τα κάτω, «λαϊκών βάσεων πολιτικής και οικονομικής δύναμης», δηλαδή η εγκαθίδρυση τοπικών Περιεκτικών Δημοκρατιών, οι οποίες, σε ένα επόμενο στάδιο, θα συνομοσπονδιοποιηθούν ώστε να δημιουργήσουν τις συνθήκες για την εγκαθίδρυση μιας νέας συνομοσπονδιακής Περιεκτικής Δημοκρατίας. Καθοριστικό στοιχείο της στρατηγικής αυτής είναι ότι οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί της Περιεκτικής Δημοκρατίας αρχίζουν να εγκαθιστώνται αμέσως μόλις ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων σε μια συγκεκριμένη περιοχή έχει σχηματίσει μια βάση για μια «δημοκρατία εν δράσει» - κατά προτίμηση, αλλά όχι κατά αποκλειστικότητα, στη μαζική κοινωνική κλίμακα που εξα-

10. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ο καπιταλισμός του Τσόμσκι, ο μετακαπιταλισμός του Άλμπερτ και η Περιεκτική Δημοκρατία*, (Γόρδιος, 2004).

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

σφαλίζεται από τη νίκη στις τοπικές εκλογές κάτω από ένα πρόγραμμα Περιεκτικής Δημοκρατίας. Με άλλα λόγια, η συμμετοχή στις τοπικές εκλογές δεν αποτελεί μόνο μια εκπαιδευτική άσκηση αλλά, επίσης, μια έκφραση της πεποίθησης ότι μόνο σε τοπικό επίπεδο μπορεί να θεμελιωθεί σήμερα η άμεση και οικονομική δημοκρατία, μολονότι, βέβαια, οι τοπικές περιεκτικές δημοκρατίες πρέπει να συνομοσπονδιοποιηθούν ώστε να διασφαλιστεί η μετάβαση σε μια συνομοσπονδιακή δημοκρατία.

Ακριβώς, δηλαδή, επειδή ο δήμος αποτελεί την θεμελιώδη κοινωνική και οικονομική μονάδα μιας μελλοντικής δημοκρατικής κοινωνίας, θα πρέπει να ξεκινήσουμε από το τοπικό επίπεδο για να αλλάξουμε την κοινωνία. Επομένως, η συμμετοχή στις τοπικές εκλογές αποτελεί σημαντικό μέρος της στρατηγικής για την κατάκτηση της εξουσίας, με στόχο την άμεση κατάλυσή της την επομένη των εκλογών, όταν οι δημοτικές συνελεύσεις θα αντικαταστήσουν τις τοπικές αρχές στη λήψη όλων των αποφάσεων. Επιπρόσθετα, η συμμετοχή στις τοπικές εκλογές δίνει την ευκαιρία να ξεκινήσει η αλλαγή της κοινωνίας «από τα κάτω», κάτι που αποτελεί την μόνη δημοκρατική στρατηγική, σε αντίθεση με τις προσεγγίσεις των κρατιστών που στοχεύουν στην αλλαγή της κοινωνίας «από τα πάνω», μέσω της κατάληψης της κρατικής εξουσίας, και τις προσεγγίσεις της «κοινωνίας των πολιτών» που δεν σκοπεύουν καν σε συστημική αλλαγή. Ωστόσο, ο κύριος στόχος της άμεσης δράσης, καθώς και της συμμετοχής στις τοπικές εκλογές, δεν είναι απλώς η κατάληψη της «εξουσίας», αλλά η ρήξη της διαδικασίας κοινωνικοποίησης και, επομένως, η δημιουργία μιας δημοκρατικής πλειοψηφίας «από τα κάτω», η οποία θα νομιμοποιήσει τις νέες δομές της Περιεκτικής Δημοκρατίας.

Συμπερασματικά, πιστεύω ότι η ανθρωπότητα βρίσκεται μπροστά σε μια καθοριστική επιλογή στη νέα χιλιετία. Είτε θα συνεχίσουμε τους τωρινούς τρόπους ζωής, στο πλαίσιο των σημερινών θεσμών, οι οποίοι εξασφαλίζουν τη παρούσα πελώρια και συνεχώς αυξανόμενη συγκέντρωση εξουσίας σε όλα τα επίπεδα, και τη συνακόλουθη αδιάκοπη επιδείνωση της τωρινής πολυδιάστατης κρίσης, είτε, εναλλακτικά, θα ξεκινήσουμε να κτίσουμε ένα νέο πολιτικό κίνημα, το οποίο θα περιλαμβάνει τη δημιουργία θεσμών για μια αυτοσυντηρούμενη Περιεκτική Δημοκρατία, δηλ. να θέσουμε σε κίνηση μια διαδικασία που θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις, για πρώτη φορά στην Ιστορία, για μια νέα και αληθινά δημοκρατική Παγκόσμια Τάξη.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Σαν Επίλογος

Από τη στιγμή που άρχισα να γράφω το βιβλίο αυτό –δηλαδή τη στιγμή που ξεσπούσε η δήθεν «ξαφνική» κρίση πριν μερικούς μήνες, η οποία έδωσε τη δυνατότητα στις ντόπιες ελίτ, σε αγαστή σύμπνοια με τις ξένες, να αρχίσουν την υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου προγράμματος για την πλήρη ενσωμάτωση της χώρας (πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά) στη Νέα Διεθνή Τάξη– μέχρι σήμερα, σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές τόσο στο διεθνές όσο και στο εσωτερικό επίπεδο. Οι αλλαγές όμως αυτές, αν ερμηνευθούν σωστά, όχι μόνο δεν αναιρούν στο παραμικρό τα συμπεράσματα του βιβλίου αυτού, αλλά αντίθετα τα επιβεβαιώνουν απόλυτα.

Στο διεθνές επίπεδο, το ελληνικό παράδειγμα, που με μια έννοια ήταν από την αρχή «πιλοτικό» για την υπερεθνική ελίτ, ήδη άρχισε να εφαρμόζεται στη Βρετανία αλλά και τη Γαλλία. Οι μαζικές περικοπές των δημοσίων δαπανών που επιβάλλουν οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ στη Βρετανία σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων, δήθεν για τη σωτηρία της χώρας από τη χρεοκοπία (βλ. και Χούντα του «Γιωργάκη»), στην πραγματικότητα έχουν μοναδικό στόχο να εξαναγκάσουν τα λαϊκά στρώματα να πληρώσουν τις μαζικές ζημιές του Τραπεζικού τομέα από τη χρηματοπιστωτική κρίση. Μια κρίση, που κτύπησε ιδιαίτερα το «Σίτυ» του Λονδίνου, ως το κέντρο της χρηματοπιστωτικής «φούσκας» στην Ευρώπη, εφόσον οι Βρετανοί σοσιαλφιλελεύθεροι και νεοφιλελεύθεροι ήδη υπονόμευσαν αποτελεσματικά τα τελευταία 30 χρόνια την παραγωγική δομή της Βρετανίας και «έβαλαν όλα τα αυγά» τους στο καλάθι της χρηματοπιστωτικής «ανάπτυξης», περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή ελίτ.

Ανάλογα στη Γαλλία, οι περικοπές των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων ξεσήκωσαν ένα κύμα λαϊκής οργής, το οποίο ξεσκέπασε το είδος «δημοκρατίας» που επικρατεί σήμερα στη δύση, όπου μόνο με τη συστηματική εκστρατεία εξαπάτησης των ΜΜΕ και την κρατική βία καταπνίγεται η αντίσταση. Είναι φανερό ότι τα μέτρα αυτά είναι μόνο το πρώτο βήμα, σε μια ανάλογη εκστρατεία των ντόπιων ελίτ με αυτή των ελληνικών, να ενσωματώσουν τη γαλλική οικονομία πλήρως στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, εφόσον στη Γαλλία εξακολουθούν να επι-

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

βιώνουν –χάρη στην παραδοσιακή μαχητικότητα των λαϊκών στρωμάτων– κοινωνικές κατακτήσεις που έχουν καταργηθεί από καιρό στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, οι ελίτ μόνο αυτή την αντίσταση τρέμουν, όπως γίνεται φανερό και από πρόσφατο αποκαλυπτικό άρθρο των Financial Times [1] που... οικτίρει το γαλλικό λαό γιατί δεν έβαλε μυαλό όπως ο ελληνικός και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μόνο αν οι αγορές χρησιμοποιήσουν ανάλογο φάρμακο όπως στην Ελλάδα, και προκαλέσουν και εκεί μια «ξαφνική» κρίση σαν τη δική μας, θα πεισθούν οι Γάλλοι για τη σοφία του Θατσερικού αποφθέγματος, που αγκάλιασε και η Χούντα του «Γιωργάκη», ότι «δεν υπάρχει εναλλακτική λύση».

Στη διεθνή, όμως, οικονομική σκηνή ανέκυψε τελευταία και ο «διεθνής νομισματικός πόλεμος» που αφορά τις ισοτιμίες των νομισμάτων, κυρίως μεταξύ Κίνας και ΗΠΑ, με το αμερικανικό κογκρέσο να απειλεί οικονομικές κυρώσεις κατά της Κίνας αν δεν ανατιμήσει το νόμισμά της, ώστε να μειωθεί το πελώριο εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ με την Κίνα. Από την άλλη μεριά, η κινεζική «κομουνιστική» ελίτ προειδοποιεί για παγκόσμια οικονομική καταστροφή αν πιεστούν να κάνουν απότομη σημαντική ανατίμηση που θα πλήξει τις κινεζικές εξαγωγές και τους ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας, οι οποίοι είναι οι μόνοι που συγκρατούν ακόμη τη λαϊκή οργή από την αλματωδώς διογκούμενη ανισότητα μεταξύ των ελάχιστων (αναλογικά) προνομιούχων και των λαϊκών στρωμάτων που ακόμη πιστεύουν στην παλαιά οικονομία (μαζικής) ανάπτυξης από την οποία ελπίζουν να ωφεληθούν .

Άλλοι πάλι αναλυτές, Κεϋνσιανής προέλευσης, βλέποντας την ανατολή μιας νέας οικονομίας (επιλεκτικής) ανάπτυξης και ανεργίας, πιστεύουν ότι οι ελίτ πολλών χωρών, ιδιαίτερα στα «θαύματα» του γεωγραφικού Νότου (Βραζιλία κ.λπ.), θα στραφούν σε κάποιο είδος «προστατευτισμού» - μορφή του οποίου είναι και ο νομισματικός πόλεμος. Οι κινήσεις μάλιστα αυτές ανατροφοδότησαν τις ελπίδες της ρεφορμιστικής Αριστεράς η οποία –για άλλη μια φορά– «ονειρεύεται σαν τον Καραγκιόζη», ότι όλα αυτά σημαίνουν το τέλος της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης (αν, βέβαια, υπήρξε ποτέ, εφόσον κάποιοι ανόητοι σε αυτήν ακόμη και αυτό αμφισβητούν!).

1. Gideon Rachman, "Defiant France ignores the abyss", *Financial Times*, 18/10/2010.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Στην πραγματικότητα, βέβαια, τίποτα από όλα αυτά τα δραματικά δεν πρόκειται να συμβεί, και αν δεν υιοθετήσουν οι λαοί μια διαδικασία αυτοδύναμης ανάπτυξης σαν αυτή που περιέγραψα, ανατρέποντας τις ντόπιες ελίτ που έχουν ενσωματώσει τις χώρες τους στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση θα συνεχίσει να ζει και να βασιλεύει στο απροσδιόριστο μέλλον, όσο θα υπάρχουν πολυεθνικές! Οι συγκρούσεις δηλαδή που παρατηρούνται τελευταία στο νομισματικό τομέα απλά σηματοδοτούν τη μετάβαση από τον παλαιό τύπο οικονομίας ανάπτυξης, που βασιζόταν στη μαζική κατανάλωση, σε ένα νέο τύπο που θα στηρίζεται στην ευρεία κατανάλωση των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων, είτε βρίσκονται στο γεωγραφικό Βορρά είτε στο Νότο (αυτό που ονόμασα «Νέο Βορρά»), ενώ ο παγκόσμιος «Νέος Νότος» (δηλαδή τα λαϊκά στρώματα σε Βορρά και Νότο) καταδικάζονται σε μισθούς και συντάξεις επιβίωσης και το ανάλογο καταναλωτικό επίπεδο, καθώς και σε στοιχειώδεις κοινωνικές υπηρεσίες. Με άλλα λόγια ο «νομισματικός πόλεμος» απλά εκφράζει τις «ωδίνες του τοκετού» του νέου παγκόσμιου μοντέλου ανάπτυξης και τις προσπάθειες των τοπικών πολιτικών ελίτ να εξασφαλίσουν τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα, η κάθε μια για τα δικά της προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, σε αυτό το zero sum game, δηλαδή το παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος όπου το κέρδος κάποιου είναι η ζημιά ενός άλλου.

Όπως προσπάθησα να δείξω περιληπτικά και στο βιβλίο αυτό, η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση είναι δομικό φαινόμενο που ανατρέπεται μόνο με την ανατροπή της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και όχι θέμα «κακών» πολιτικών που εφαρμόζουν κάποιες διεφθαρμένες κυβερνήσεις. Παρά το γεγονός ότι στη μεταβατική αυτή διαδικασία είναι πιθανό να έχουμε αψιμαχίες μεταξύ της κινεζικής ελίτ κ.λπ. και της υπερεθνικής ελίτ, και κυρίως της αμερικανικής, είναι τέτοια η αλληλεξάρτηση των συμφερόντων τους ώστε ποτέ δεν θα καταλήξουν σε οικονομικό πόλεμο ο οποίος θα απειλήσει την ίδια την παγκοσμιοποίηση που τρέφει όλες αυτές τις ελίτ και τα σύμμαχα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Η σημερινή κινεζική ελίτ, για παράδειγμα, αναδείχθηκε χάρη στις φθηνές εξαγωγές (από θυγατρικές πολυεθνικών κυρίως) στη δύση, με βάση τις οποίες δημιουργήθηκαν εκατομμύρια θέσεις απασχόλησης στη Κίνα αλλά και τεράστια αποθέματα (κυρίως σε δολάρια) που χρηματοδοτούσαν τον αμερικανικό καταναλωτισμό και τα συνακόλουθα ελλείμματα. Μια προστατευτική πολιτική, επομένως, από τις ΗΠΑ όχι μόνο θα

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

υπονομεύσει καθοριστικά το κινεζικό «θαύμα», με ό,τι αυτό συνεπάγεται εσωτερικά από άποψη κοινωνικής αναταραχής, αλλά και θα θέσει σε κίνδυνο τον αμερικανικό κυρίως καταναλωτισμό που συντηρεί τις αμερικανικές ελίτ.

Όσον αφορά στο «εσωτερικό μέτωπο», οι ενδείξεις τη στιγμή αυτή είναι ότι τα λαϊκά στρώματα –χωρίς μια ισχυρή παράδοση αυτόνομης δραστηριότητας από τα κάτω που θα ξεπερνούσε τους κομματικούς εγκάθετους, και χωρίς μία αριστερά ικανή να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων, ώστε να κηρύξει παλλαϊκό αγώνα εναντίον των ληστρικών μέτρων και της ΕΕ/ΟΝΕ, με στόχο την ανατροπή των πρώτων και την μονομερή έξοδο από τη δεύτερη– φαίνεται ότι αυτή τη στιγμή μοιρολατρικά δέχονται την τύχη που τους επιβάλλουν οι ελίτ και επιδίδονται σε ένα αγώνα ατομικής επιβίωσης. Παρά το γεγονός, όμως, της έλλειψης βούλησης για μαζική ενεργό αντίσταση, τίποτα δεν αποκλείει την πιθανότητα παθητικής αντίστασης στις εκλογές, αρχής γενομένης με τις προσεχείς δημοτικές (παθητικής, διότι στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία οι ψηφοφόροι είναι απλοί παθητικοί θεατές των πολιτικών δρώμενων), οι οποίες μπορεί να φέρουν σημαντικές ανακατατάξεις στο πολιτικό σκηνικό, με πιθανές ευρύτερες συνέπειες και στο γενικότερο σκηνικό της Κοινωνικής Πόλης.

Σήμερα, όμως, είναι περισσότερο φανερό παρά ποτέ, ότι οι ελίτ είναι αποφασισμένες για όλα, καταφεύγοντας αρχικά στην οικονομική τρομοκρατία, όπως αυτή της απειλής χρεοκοπίας που χρησιμοποίησαν επιτυχώς στην Ελλάδα, και απειλούν να χρησιμοποιήσουν και για λαούς, όπως ο γαλλικός, που ακόμη αντιστέκονται, και στη συνέχεια, αν χρειαστεί, να προσφύγουν στην πλήρη ολοκληρωτικοποίηση της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» τους, διατηρώντας μόνο τα εξωτερικά σύμβολά της. Πράγμα που κάνει περισσότερο σαφές παρά ποτέ, ότι αυτή τη στιγμή ή θα νικήσουν οι ελίτ και οι προνομιούχοι που θα συνεχίσουν να επιβάλλουν την παγκόσμια ανισότητα και φτώχεια για την πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού, ή τα λαϊκά στρώματα, που θα παλέψουν αρχικά για αυτοδύναμες οικονομίες στην κάθε χώρα και στη συνέχεια για μια νέα Ευρώπη των λαών και των περιφερειών και μια νέα παγκόσμια δημοκρατική τάξη συλλογικής και ατομικής αυτονομίας. Μέσος δρόμος δεν υπάρχει.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Σας ενημερώνουμε για την προγραμματισμένη από τον εκδοτικό οίκο Clarity Press (www.claritypress.com) προσεχή έκδοση του νέου βιβλίου του Τάκη Φωτόπουλου για τις Αραβικές «Επαναστάσεις» και τις εκστρατίες αλλαγής καθεστώτος σε Συρία και Ιράν.

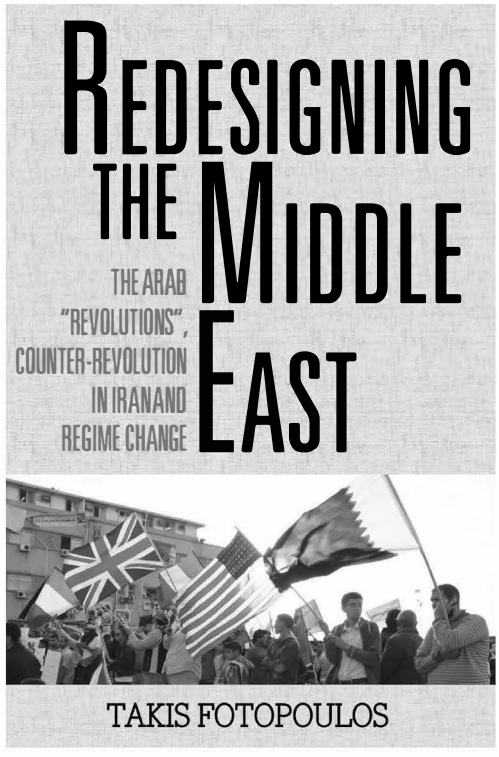

REDESIGNING THE MIDDLE EAST

The Arab «Revolutions», Counter Revolution in Iran and Regime Change

Takis Fotopoulos

This book demonstrates that the ultimate aim in all the cases of the Arab "revolutions" has been to secure the full integration of all Arab regimes into the internationalised market economy ('neoliberal globalisation'), either through a pseudo-democratisation of existing client regimes (Tunisia, Egypt) or through regime-change, following a NATO attack (Libya), with a similar fate clearly prescribed for Syria and Iran.

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos

Στηρίξτε το Δίκτυο ΠΔ

Αν βρίσκετε χρήσιμη την προσπάθεια του Δικτύου Περιεκτικής Δημοκρατίας (ΠΔ) και έχετε πειστεί ότι η κοινωνία που χρειαζόμαστε σήμερα είναι μια κοινωνία που βασίζεται σε μια Περιεκτική Δημοκρατία, βοηθήστε μας να διαδώσουμε το πρόταγμα της ΠΔ.

Η προσπάθεια μας στηρίζεται αποκλειστικά στην εθελοντική δουλειά των μελών του Δικτύου μας και στην έμπρακτη βοήθεια των φίλων της ΠΔ. Δεν έχουμε καμία χρηματοδότηση από κρατικούς ή υπερκρατικούς οργανισμούς, καθώς και από ιδιωτικούς οργανισμούς, ΜΚΟ κ.λπ.

Οι τρόποι που μπορείτε να βοηθήσετε είναι:

1. Με τη συμμετοχή σας στο Δίκτυο της Περιεκτικής Δημοκρατίας που είναι βέβαια και η σημαντικότερη ενεργή στήριξη που μπορείτε να προσφέρετε στο πρόταγμα της ΠΔ. Άμεσος στόχος του Δικτύου είναι η δημιουργία οριζόντια οργανωμένων αμεσοδημοκρατικών ομάδων που δρουν σε τοπικό αλλά και σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο, με παρεμβάσεις σε εκδηλώσεις, κινητοποιήσεις, διαδηλώσεις, σωματεία, συνελεύσεις γειτονιάς κ.λπ. και το κυριότερο, το χτίσιμο νέων θεσμών ΠΔ, αρχίζοντας εδώ και τώρα.

2. Με την εγγραφή σας ως συνδρομητή/συνδρομήτριας στο περιοδικό «Περιεκτική Δημοκρατία». Και ένα επιπλέον σημαντικό βήμα είναι η διάδοση του περιοδικού σε όσο το δυνατό περισσότερους ανθρώπους, γι' αυτό και αν μπορείτε γράψτε συνδρομητές κάποιους φίλους/φίλες σας.

3. Με την προσφορά κάποιου ποσού μέσω διαδικτύου (PayPal) ή με κατάθεση στον παρακάτω λογαριασμό. Κάθε συμβολή βοηθάει. Όλες οι οικονομικές προσφορές πηγαίνουν στη συντήρηση και επέκταση του Δικτύου μας και συμβάλλουν στις προσπάθειες μας για τη διάδοση του προτάγματος της ΠΔ. Ευχαριστούμε για τη βοήθεια σας!

- PayPal (πιστώνεται στο editors@inclusivedemocracy.org): www.inclusivedemocracy.org/pd/stiriksi.htm

- Τραπεζικός λογαριασμός:

Εθνική Τράπεζα Της Ελλάδος
Αριθ. Λογαριασμού: 211/636454-31
IBAN Λογαριασμού: GR9501102110000021163645431
ΚΩΔ. SWIFT Τράπεζας (BIC): ETHNGRAA

6ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΕΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΕΡΙΕΚΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

τεύχος #23 ΧΕΙΜΩΝΑΣ - ΑΝΟΙΞΗ 2012 τιμή 5€

ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΕ: ΔΙΕΞΟΔΟΣ ΚΑΙ ΑΔΙΕΞΟΔΑ.

Άρθρα του Τ. Φωτόπουλου για την ελληνική κρίση.

ΕΚΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΕΝΑ ΛΑΪΚΟ ΜΕΤΩΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

10 θέσεις για ένα παλλαϊκό Μέτωπο με στόχο την αποτροπή της οικονομικής καταστροφής και την αυτοδύναμη οικονομία

www.inclusivedemocracy.org/fotopoulos